falși eroi

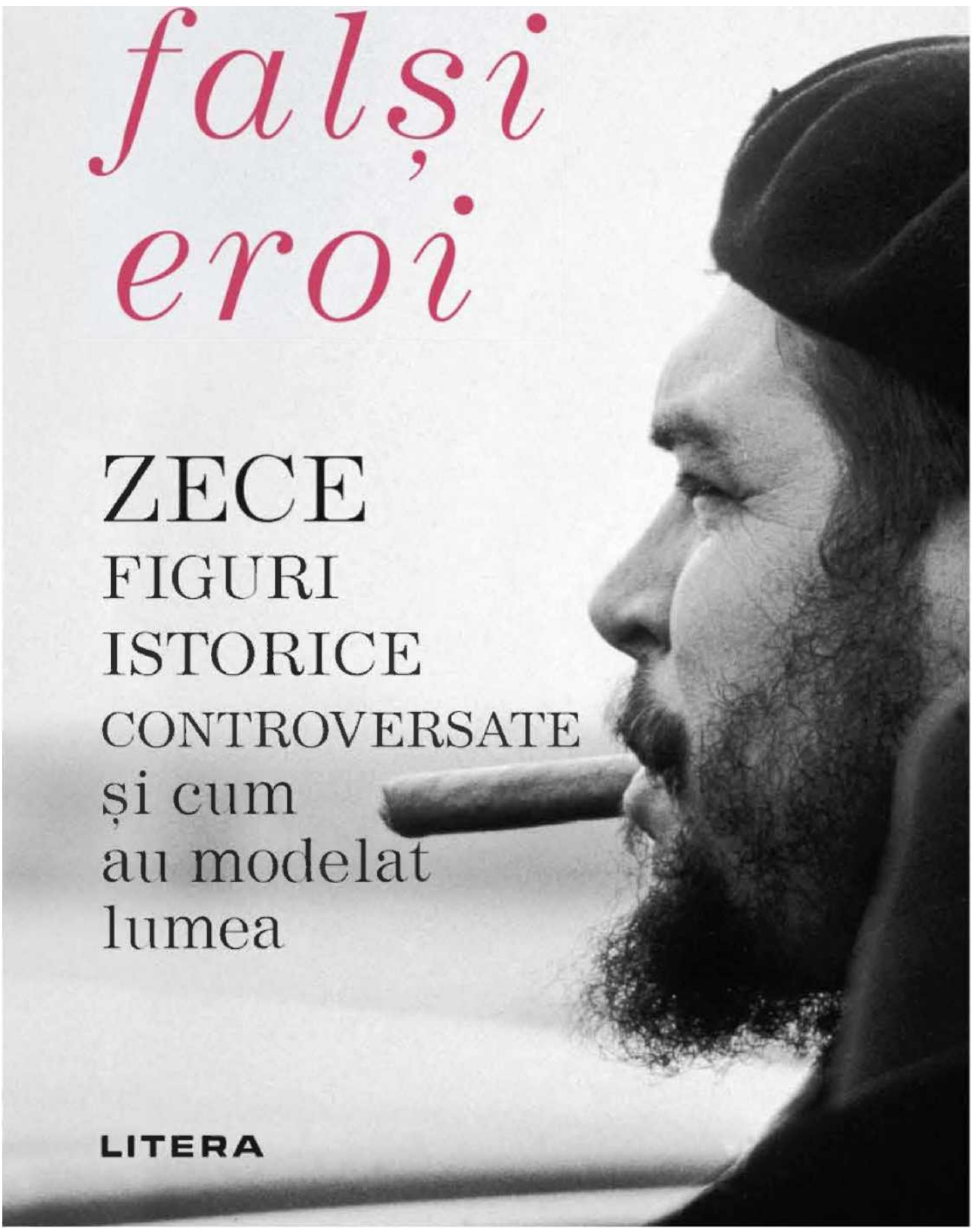

ZECE FIGURI ISTORICE CONTROVERSATE și cum au modelat lumea

LITERA

OTTO ENGLISH

falşi eroi

ZECE
FIGURI ISTORICE CONTROVERSATE
şi cum au modelat lumea

Traducere din limba engleză
ONDINE-CRISTINA DĂSCĂLIȚĂ

LITERA
Bucureşti

Pentru părinţii mei, Hannah şi Peter Scott

Introducere

Naşterea unui erou Wesley Autrey

începem cu un miracol — de sub străzile New Yorkului.

E înainte de ora unu la prânz, marţi, 2 ianuarie 2007, iar Wesley Autrey, un bărbat de cincizeci de ani, tată a trei copii, îi duce pe cei doi mai mici înapoi la casa mamei lor înainte de a merge la şantierul unde lucrează.

Sunt în întârziere, iar Wesley le zoreşte pe cele două fetiţe pe scări în jos spre staţia de metrou de pe 137th Street; trec prin turnicheţi şi se îndreaptă spre peron, nimerind în plină dramă. în faţa lor, pe peronul aproape gol, un student de douăzeci de ani de la cinematografie, Cameron Hollowpeter, face o criză violentă de epilepsie şi, sub ochii călătorilor speriaţi, cade pe spate, izbindu-se cu capul de pavaj.

Cameron a avut însă noroc. Wesley, veteran al Marinei, a fost instruit să răspundă la urgenţe, aşa că sare imediat în ajutorul tânărului, îl trage de la marginea peronului şi, folosindu-se de un

pix, îi deschide gura cu forţa ca să nu-şi înghită limba. Apoi, ajutat de un alt călător, îl ţine strâns pe băiat până când îi trece criza. După câteva minute, Cameron pare să-şi fi revenit. Se ridică oarecum nesigur în picioare, le mulţumeşte lui Wesley şi celuilalt călător, se depărtează poticnindu-se, se înclină într-o parte şi cade direct pe şine.

Si exact în acel moment, liniştea din statie este întreruptă de vuietul unui tren care se apropie. În timp ce un călător strigă după ajutor şi un altul se precipită spre un telefon pentru cazuri de urgenţă, Wesley se uită în jos la Cameron care se zvârcoleşte între şinele de tren, iar o voce în capul său (după declaraţiile lui de mai târziu) îi spune: „Frate, trebuie să cobori şi să-l ajuţi”.

Şi aşa se face că acest tată matur cu trei copii sare pe şine în calea trenului ce se apropie pentru a salva viaţa unui străin.

Jos pe şine, Wesley încearcă să-l ridice pe Cameron, dar acesta e ud leoarcă de la apa de drenaj şi îi tot alunecă printre mâini. Metroul Unu intră acum în staţie, luminând întunericul cu farurile sale şi năpustindu-se asupra lor, iar în acel moment Wesley observă un jgheab de scurgere între şine – şi calculează că ar avea loc acolo. Apucându-l strâns pe Cameron şi rostogolindu-se peste el, reuşesc să intre amândoi în acel gol, în timp ce locomotiva de 190 de tone trece peste ei şi se opreşte cu un scrâşnet

deasupra capetelor lor.

întreaga dramă de la căderea lui Cameron până la intrarea trenului în staţie a durat mai puţin de un minut. Locomotiva a trecut peste ei la o distanţă de 1,27 cm şi a lăsat o dâră de grăsime pe căciula tricotată a lui Wesley.

„Am murit?” întreabă Hollopeter.

„Nu, băiete, suntem sub un tren!” îi răspunde Wesley, iar apoi, temându-se pentru siguranţa fetelor lui, urlă: „Linişte, toată lumea! Sunt două fetiţe acolo sus, eu sunt tatăl lor, spuneţi-le că tata e bine!”

În timp ce vocea lui răzbate de jos în sus, pe peronul acum aglomerat se lasă un moment tăcerea, iar apoi explodează în urale.

S-a născut un erou.

Wesley i-a povestit mai târziu Clarei Buckley de la *The New York Times* că: „Nu consider că am făcut ceva spectaculos; am văzut doar pe cineva care avea nevoie de ajutor şi am făcut ceea ce mi s-a părut că trebuia să fac“.

Dar explicaţia lui nu a fost suficientă pentru cei care voiau să înţeleagă de ce a dat dovadă de un curaj atât de ieşit din comun. în anii care au urmat, povestea lui a fost reluată constant şi reexaminată de oameni care încercau să înţeleagă natura eroismului său.

în 2008, povestea lui Wesley a fost subiectul unei conferinţe din cadrul unui eveniment TED a renumitului psiholog

Philip Zimbardo, care l-a prezentat pe Wesley drept un exemplu de erou altruist obişnuit, care există în noi toti. în 2012, matematicianul şi biologul Martin Nowak de la Universitatea Harvard, autor al cărţii întitulate *Super Cooperators,* a susţinut că acţiunea lui Wesley îşi are rădăcinile în evoluţie, sugerând:

„Ne-a arătat nouă tuturor că, în jocul vieţii, supravieţuirea depinde la fel de mult de bunăvoinţa altora pe cât depinde de calităţi personale precum energie, excelenţă şi aşa mai departe. El a devenit imaginea vie a puterii colaborării.“

Alţii, printre care jurnalistul american Joe Nocera, au susţinut că acţiunea lui Wesley s-ar baza pe mai mulţi factori societali, putând fi pusă pe seama a ceea ce se numeşte *Bystander Effect* [Efectul de Spectator sau Apatia Spectatorului]. Acest fenomen, identificat prima oară de John Darley şi Bibb Latane în 1968, ne arată că, în mod paradoxal, cu cât numărul oamenilor care asistă la o situaţie de urgenţă este mai mare, cu atât mai reduse sunt şansele să reacţioneze cineva; şi invers, cu cât numărul este mai mic, cu atât mai probabil va fi să acţioneze rapid cineva.

Cu alte cuvinte, în mulţime se produce o difuzare a responsabilităţii personale, astfel că individul nu se mai simte obligat să facă un anume lucru.

Ar putea fi ceva adevărat în această teorie, fiindcă la cinci ani după ce Wesley

i-a salvat viaţa lui Cameron, un alt bărbat, Ki-Suck Han, a căzut pe şinele metroului din staţia aglomerată de pe 49th Street şi a murit în timp ce toată lumea din jur şovăia. Cu acea ocazie nu a existat un Wesley Autrey, iar unii dintre cei prezenţi au reuşit chiar să imortalizeze cu telefonul mobil momentul accidentului lui Han, încercând apoi să vândă fotografiile unor tabloide. Trebuie spus că au existat câteva diferenţe notabile între cele două evenimente, cum ar fi faptul că Han era beat şi agresiv înainte de a cădea pe şine, dar semnificativ este faptul că staţia de pe 49th Street era în acea zi aglomerată, în vreme ce staţia de pe 137th Street la ora prânzului din 2007 era aproape pustie.

Ceea ce Efectul de Spectator nu poate însă explica este motivul pentru care Autrey a sărit, ignorând orice instinct primar al omului. La urma urmei, avea toate motivele să nu o facă. Era împreună cu cele două fiice ale lui, iar în mod normal impulsul primar al unui părinte de a le proteja ar fi trebuit să fie mai puternic decât orice altceva. Era de asemenea patriarhul unei familii extinse, îngrijindu-se nu doar de mama lui în vârstă, ci şi de nepoţii de la fiul lui mai mare, precum şi de copiii fraţilor şi surorilor lui. Riscându-şi viaţa, punea în pericol siguranţa tuturor celor pe care îi iubea, iar ceea ce este chiar mai ieşit din comun este că a riscat totul pentru un necunoscut.

în general, indivizii sunt mult mai dispuşi

să-i ajute pe cei care le seamănă. în 2006, cu un an înainte ca Wesley să-l salveze pe Cameron, o cercetare a lui Ştefan Stiirmer de la Universitatea din Kiel ajunsese la concluzia că:

„Chiar dacă toţi... oamenii [care au participat la studiu] au manifestat empatie faţă de o persoană aflată în dificultate, ei nu au fost înclinaţi să ajute decât dacă persoana în cauză era percepută ca aparţinând «propriului grup».“

Wesley era un bărbat de culoare, de vârstă mijlocie, aparţinând clasei muncitoare; Cameron era un tânăr student, alb, din Massachusetts. Nu aveau absolut nimic în comun şi probabil că nu se văzuseră niciodată. Wesley nu avea nimic de câştigat acţionând. A comis, aşadar, un act de eroism, pur şi altruist, ridicând sus ştacheta după care toţi ceilalţi pot fi măsuraţi. îi vom spune „Factorul Wesley“, iar acestea fiind zise, să ne întoarcem la New York în acea după-amiază de ianuarie a anului 2007. La două ore după ce a fost scos de sub tren şi i s-a dat drumul de la spitalul St. Luke’s—Roosevelt, Wesley a fost aşteptat afară de un jurnalist şi de un fotograf de la tabloidul *New York Post,* care au încercat să-l convingă să-şi pună pe el un costum de Superman şi să pozeze pentru ei. „Am întârziat la serviciu!“, le-a spus el şi şi-a văzut de drum.

Dar în acea seară, chipul lui era pe toate posturile de ştiri din Statele Unite. Pentru

unii era „Eroul de la metrou“, pentru alţii „Eroul din Harlem“, şi în funcţie de preferinţe puteai să alegi între „Superman de la metrou“ ori „Spiderman de la metrou“. A doua zi era cel mai faimos muncitor din construcţii din toată America, iar când a plecat de acasă, a fost întâmpinat de camere de televiziune şi practic asaltat din toate părţile.

Oameni necunoscuţi încercau să-i îndese bani în mână, iar o femeie i-a spus chiar că se hotărâse să renunţe la un avort fiindcă realizase că mai există „ceva bun pe lumea asta“.

Peste alte două zile, Wesley l-a vizitat pe Cameron la spital şi s-a întâlnit cu tatăl acestuia, Larry Hollopeter, care i-a mulţumit pentru „actul său altruist“. Larry a fost atât de copleşit, că a izbucnit în plâns, iar Wesley l-a luat pe după umeri, spunând:

„Există oare un mod mai bun de-a începe Anul Nou decât salvând viaţa cuiva?“

în acea după-amiază, primarul New Yorkului, Michael Bloomberg, i-a oferit lui Wesley Medalia de Bronz, cea mai înaltă decoraţie civică a oraşului, şi o excursie la Disneyworld cu toate serviciile plătite pentru el şi cele două fiice, Shuqui, de şase ani, şi Syshe, de patru ani. în aceeaşi seară, Autrey a apărut în emisiunea lui David Letterman, demonstrând că, pe lângă faptul că era de acum o personalitate naţională, era un tip cât se poate de normal şi de cumsecade.

în ianuarie 2007, America nu era tocmai locul cel mai fericit. Economia era în recesiune, şomajul creştea, bula imobiliară se spărsese, iar naţiunea era prinsă într-un război urât în Orientul Apropiat. Un sondaj YouGov din acel an a arătat că numărul cetăţenilor dispuşi să se considere „foarte mândri“ de a fi americani scăzuse sub un prag record. În cuvintele lui Bonnie Tyler, America avea nevoie de un erou, ,,Holding Out for a Hero“, cum spune cântecul ei, iar Wesley era acel Hercule al străzii capabil să izbândească împotriva sorţilor. Pentru o naţiune care simţea că îşi pierduse drumul, curajul lui vorbea despre un alt veac, chiar dacă imaginat, şi despre o altă ţară, chiar dacă imaginată. în plus, el întruchipa acea atotputernică poveste hollywoodiană: omul obişnuit care vine de nicăieri pentru a salva situaţia.

A existat însă şi o problemă. Autrey nu plănuise să fie un erou şi nu a căutat o răsplată pentru curajul său. Acţionase pur şi simplu din instinct şi cu bune intenţii, iar aceasta a însemnat că nici el şi nici America nu au ştiut ce să facă mai departe. Aşa că, în lipsa unor idei mai bune, Statele Unite au făcut ceea ce fac de obicei, recurgând la setări dm fabrică — au încercat să-l transforme într-o celebritate.

Cum era cât se poate de previzibil, a fost invitat la toate talkshow-urile din SUA găzduite de nume precum Montei, Oprah

sau Ellen, unde a fost copleşit cu daruri. Ellen i-a dat un cârd cadou de la Gap de 5 000 de dolari şi i-a promis un Jeep. Hugh Hefner l-a cadorisit cu o căciuliţă Playboy (care să o înlocuiască pe cea murdărită de locomotivă) şi cu un abonament pe viaţă la revista lui deocheată. Academia de Film de la New York a venit cu un cec în valoare de 5 000 de dolari, iar regele imobiliarelor Donald Trump cu unul de 10 000 de dolari. Veţi fi şocaţi să aflaţi că viitorul al 45-lea preşedinte al SUA nu va fi fost cu totul motivat de generozitate. Cele sase luni anterioare fuseseră într-adevăr foarte rele pentru el; audienţa reality-show-ului său
Ucenicul scăzuse dramatic, iar în vreme ce soţia lui Melania se ocupa de nou-născutul Barron, Trump a reuşit să se facă de râs declarând pentru *The View* că: „Dacă Ivanka nu ar fi fiica mea, probabil că i-aş face curte“. În acelaşi an, chiar în ajunul crizei creditelor ipotecare care avea să pună umărul la distrugerea economiei Statelor Unite, autoproclamatul geniu al afacerilor lansase „Ipotecile Trump“, declarând pentru CNBC: „Consider că este un moment propice pentru a lansa o companie de credit ipotecar; piaţa imobiliară va continua să fie puternică mult timp de acum înainte“.

în ianuarie 2007, piaţa începuse să se prăbuşească, iar acţiunile lui Trump odată cu ea. împrietenindu-se cu Supermanul de

la metrou, viitorul preşedinte se agăţa de eroul momentului în speranţa că ceva dm strălucirea acestuia se va reflecta asupra lui.

Iar Trump nu a fost nici pe departe singurul care a făcut asta. Toată lumea a vrut o bucată din Wesley. Marile firme s-au aliniat să-i ofere haine de blană, treninguri şi ape de colonie. Beyonce l-a invitat la unul dintre concertele ei şi i-a dat permis de acces în culise, în vreme ce legenda bluesului B.B. Kîng s-a aşezat în genunchi în faţa lui şi i-a spus: „Nici nu ştii ce şi cât de mult ai făcut pentru America“. A fost chiar invitat să deschidă NYSE, bursa de la New York-, iar următorul lucru de care a avut parte a fost un apel telefonic de la preşedintele George W. Bush care l-a invitat la Casa Albă, să se cunoască într-un cadru informai. Şi Bush la fel ca Trump avea nevoie de un impuls în sondaje. în ianuarie 2007 era preşedintele cu cel mai scăzut grad de popularitate de la Nixon încoace, înregistrând modesta cotă de 28%. Existau puncte procentuale de câştigat de pe urma eroismului lui Wesley Autrey şi, după întâlnirea de la Casa Albă, Bush l-a avut pe acelaşi Wesley ca musafir de onoare cu ocazia discursului anual cu privire la starea naţiunii din 23 ianuarie. Spre finalul discursului, preşedintele i-a adus un omagiu noului său prieten:

„Insistă că nu ar fi un erou. Spune: «Avem femei şi bărbaţi în străinătate care

mor pentru noi şi pentru libertatea noastră. Trebuie să ne arătăm unii altora mai multă iubire». E un lucru minunat când o ţară produce un om curajos şi modest precum Wesley Autrey.“

Dar încă de atunci, miracolul de pe 137th Street începea să se transforme într-un soi de blestem fiindcă, odată cu celebritatea, s-a ivit şi un alt fel de atenţie. Dacă la început oamenii veneau la el să-i dea bani, acum au început să-i ceară, presupunând că se îmbogăţise. Tatăl său, care treizeci de ani nu luase legătura cu el, l-a sunat tam-nesam şi, după cum avea să-i relateze Wesley mai târziu lui Robert Kolker de la *The New Yorker:*

„La fel ca toţi ceilalţi, a început prin a-mi spune «am nevoie», «vreau», «dă-mi». Nici o clipă nu m-a întrebat: «Eşti bine? Fetitele sunt bine?» A zis doar «avem o sărbătoare în familie, iar dacă vii, adu-mi şi mie nişte bani din cei mulţi pe care îi ai». “

De Ziua îndrăgostirilor, o femeie care îl părăsise cu cincisprezece ani în urmă i-a telefonat, iar când Wesley a întrebat-o de ce îl căuta acum, s-a arătat extrem de ofensată şi i-a trântit telefonul. Wesley a început să devină paranoic în privinţa siguranţei fetiţelor lui, temându-se că ar putea fi răpite aşa că, inevitabil, toată această adulaţie i s-a urcat la

Când Oprah l-a programat la studioul ei din Chicago în aceeaşi zi în care producătorii concursului televizat *Deal or*

No Deal (Batem palma) îl aşteptau la Los Angeles, Wesley l-a sunat pe noul său bun prieten, preşedintele american, cu rugămintea să-i împrumute un avion. Cândva, pe parcurs, se alesese cu „parteneri de afaceri“ cu idei grandioase. S-a discutat despre un film şi despre un scenariu în care Wesley, jucat de Eddie Murphy sau, poate, de Brad Pitt, avea să zădărnicească un atac terorist de la metrou, şi au existat planuri de a-l transforma într-un brand. Când Wesley şi-a dat seama că înţelegerea îi dădea dreptul la doar 50% din orice câştiguri şi că „partenerii săi de afaceri“ cereau jurnaliştilor sume exorbitante pentru acces, i-a dat în judecată.

în secolul al IV-lea î.e.n., polimatul Aristotel a sugerat că soarta eroului tragic este întotdeauna să cadă, fiindcă numai în acest fel eroii pot să reprezinte frica şi tragedia muritorilor, acesta fiind, de fapt, scopul lor.

Zeităţilor Greciei nu le-au fost nicicând pe plac lăudăroşii, iar eroii care se considerau mai presus de ceea ce erau sfârşeau mereu prin a fi doborâţi. Când eroul Ulise porneşte înapoi spre casă după războiul din Troia, mândria lui i-a adus căderea — iar o călătorie care ar fi trebuit să dureze cam o săptămână s-a întins pe zece ani, echipajele celor douăsprezece corăbii ale sale sfârşind înecate, ucise ori... mâncate.

în odiseea lui Wesley, soarta sa de secol

XXI avea să fie pecetluită de cântecul de sirenă al televiziunii şi de ciclopii celebrităţii goale.

Momentul prăbuşirii sale a fost ziua de 21 mai 2007 şi apariţia sa la emisiunea *Deal or No Deal-,* găzduită de Howie Mandel. Emisiunea este un format clasic pe principiul „riscă tot pentru premiul cel mare“, iar Wesley asta a şi făcut, din păcate. Refuzând o ofertă de 305 000 de dolari a „bancherului“, în final a câştigat 25 de dolari. Publicul aştepta un final optimist spielbergian, cu Wesley plecând bogat şi fericit, pîerzându-se într- un apus de soare glorios – în schimb a avut parte de un sfârşit supermohorât ă la Lars von Trier. Drept premiu de consolare, Mandel i-a dat lui Autrey un Chrysler Jeep Patriot, al doilea Chrysler Jeep Patriot pe care îl primea. Iar expresia de pe chipul tuturor spunea tot cele cincisprezece minute de celebritate ale lui Wesley trecuseră.

Ceea ce nimeni nu pune la îndoială este că Autrey făcuse un lucru extraordinar în acea dimineaţă de 7 ianuarie 2007. Salvase viaţa unui alt om fără să se gândească la propria siguranţă şi fără să aştepte o răsplată. A fost şi rămâne un erou de înaltă clasă. Dar momentul a fost viciat. Cei puternici l-au folosit, mass-media americană l-a absorbit şi apoi l- a scuipat afară, caravana ştirilor s-a plictisit pur şi simplu de el şi a plecat mai departe.

în noiembrie 1872, un asirolog autodidact

de treizeci şi doi de ani pe nume George Smith, care lucra în biblioteca de la British Museum din Bloomsbury, a făcut o descoperire uluitoare.

Smith era cu totul diferit de orice asirolog al vremii sale. Născut într-o mahala din Chelsea într- o familie de muncitori, devenise la paisprezece ani ucenicul unui tipograf şi gravor de bancnote din apropiatul cartier Clerkenwell, dar vizitele din timpul pauzei de prânz la British Museum îi treziseră admiraţia pentru lumea antică. Pasiunea lui George pentru acest subiect şi expertiza de autodidact erau atât de mari, încât Departamentul pentru Antichităţi Orientale i-a oferit, în cele din urmă, un post de „reparator“, care constă în a potrivi fragmente de tăbliţe asiriene. George a demonstrat rapid că talentul său depăşea cu mult reconstituirea unui puzzle oricât de elaborat, devenind indispensabil muzeului şi lui sir Henry Creswicke Rawlinson, unul dintre şefii săi specialişti în descifrare.

Majoritatea tăbliţelor proveneau din descoperiri de la Ninive şi de la Nimrud făcute între 1849 şi t *
1854 de asirologul sir Austen Layard şi, mai târziu, de asistentul acestuia Hormuzd Rassam, un contabil născut la Moşul devenit arheolog. Descoperirile făcuseră parte din Biblioteca Regală a lui Assurbanipal, o colecţie de vreo 30 000 de tăbliţe concepute pentru regele Assurbanipal însuşi, ultimul mare

conducător al asirienilor. în 612 î.e.n., capitala asiriană, Ninive, a fost invadată şi prădată, iar biblioteca lui Assurbanipal a ars până la temelii; supravieţuind însă focului, tăbliţele de argilă s-au păstrat pentru posteritate sub ruinele oraşului.

Erau scrise în akkadiană, o limbă vorbită aproximativ între 2600 î.e.n. până în secolul I e.n., cu litere cuneiforme, una dintre cele mai timpurii forme de scriere cunoscute. Folosită de la 3500 î.e.n., de la începutul Epocii Bronzului, a fost adoptată în timp de o serie de limbi, printre care sumeriană şi akkadiana, înainte de a cădea în uitare în secolul al II-lea î.e.n.

Textul tăbliţelor fusese descifrat relativ recent, în 1857, iar Smith a fost unul dintre primii oameni care le-au citit conţinutul. Cea mai mare parte era de natură legală, diplomatică sau financiară, dar Smith făcuse câteva transcrieri uluitoare, inclusiv a unor relatări despre o eclipsă solară din 736 î.e.n. şi despre o invazie a Babilonului în 2280 î.e.n. însă cea mai mare şi cea mai faimoasă transcriere a sa avea să fie realizată în 1872.

Tăbliţa povestea despre „un mare potop“ şi un zeu răzbunător, Enlil, care s-a hotărât să dea alt- ctrl-delete Facerii. Dar înainte de a da drumul stihiilor, îi spune unui bărbat, Utanapiştim, de planul său, îndemnându-1:

„Dărâmă-ţi casa, construieşte o corabie!“

Iar apoi:

„Renunţă la bogăţii şi caută salvarea! Dispreţuieşte proprietatea şi salvează viaţa! Urcă la bordul corăbiei sămânţa tuturor vieţuitoarelor!“

Aşa că el şi doamna Utanapiştim construiesc o corabie şi o îndeasă cu mâncare, seminţe şi pui de animale pentru a porni pe mare.

„Uitându-mă la coloana a treia, a scris Smith mai târziu, ochii mi-au căzut pe enunţul că acea corabie se afla în munţii Nizir, după care venea povestea despre trimiterea unui porumbel, şi cum acesta, negăsind un loc unde să se aşeze, s-a întors la corabie. Am înţeles de îndată că descoperisem aici... o relatare despre Potop.“

Interesul lui Smith pentru scrierea cuneiformă s-a extins dincolo de valoarea arheologică a tăbliţelor. Asemenea multor eruditi victorieni, era încredinţat că descoperirile erau cheia pentru a demonstra caracterul istoric al Bibliei, iar aici găsise o relatare a evenimentelor precum cele despre Arca lui Noe din Facerea (capitolele 6 9), doar că era cu o mie de ani mai veche. Smith a fost într-atât de entuziasmat de ceea ce transcrisese încât a sărit de pe scaun strigând: „Sunt primul om care citeşte asta după două mii de ani de uitare!“, după care s-a dezbrăcat şi a alergat în pielea goală în jurul bibliotecii, spre neplăcerea colegilor săi mai cerebrali.

Peste o lună şi de acum (slavă Domnului) reintrat în pantaloni şi în haine, şi-a prezentat descoperirea Societăţii de Arheologie Biblică şi unui public din care făceau parte arhiepiscopul de Canterbury, Campbell Tait, şi prim-ministrul William Gladstone. A fost un moment extraordinar, iar Smith a devenit prima şi ultima celebritate globală a scrierii cuneiforme din istorie.

Exista o frustrare generală că o parte esenţială din poveste lipsea, astfel că *Daily Telegraph,* condus de editorul Edwin Arnold, a pus la dispoziţie 1 000 de guinee pentru a finanţa o expediţie la ruinele din Ninive, ca Smith să poată descoperi bucata lipsă.

Implinindu-şi o ambiţie de-o viaţă, anume cea de a conduce un şantier arheologic, Smith a plecat la Moşul în anul următor şi, incredibil, în 7 mai 1873, a găsit chiar segmentul. Acest succes a dus la planuri pentru o nouă expediţie, dar, revenind în Orientul Apropiat, Smith s-a îmbolnăvit şi a murit de febră şi de dizenterie în 19 august 1876, la Alep, în Siria de azi.

în anii care au urmat, chiar dacă legenda lui George Smith a pălit, descoperirea sa uluitoare avea să devină mult mai importantă decât „dovada“ îndoielnică pe care o aducea despre istoricitatea corăbiei lui Noe. Fiindcă tăbliţa pe care o tradusese nu era nici mai mult nici mai puţin decât Cartea a 11-a a *Epopeii lui*

Ghilgameş – cea mai veche poveste scrisă de care avem cunoştinţă.

Notată în scriere cuneiformă pe la 2700 î.e.n., epopeea redă povestea eroului eponim, rege al Urukului, în ceea ce azi este Warka din Irak.

Ghilgameş ni se prezintă ca un băiat rău, un prădător sexual care insistă pe *ius primae noctis* (dreptul său ca rege de a molesta sexual soţiile în noaptea nunţii lor). Este violent şi oprimator, forţând bărbaţii nu doar să renunţe la soţiile lor, dar şi să muncească pentru el, construind proiecte pentru a-i satisface vanitatea. Dar inevitabilul se produce, iar zeii decid să-i dea o lecţie, trimiţându-l pe vânjosul şi sălbaticul Enkidu pe Pământ să-l provoace. Pentru a deveni uman, Enkidu trebuie să întreţină timp de paisprezece zile şi nopţi (o chestie care pare, *realmente,* epuizantă) relaţii cu o femeie pe nume Şamhat, dar după aceea va fi gata să se confrunte cu Ghilgameş. Dar aici se produce o întorsătură masivă în poveste pentru că, atunci când se întâlnesc, se împacă, iar Ghilgameş îi propune ca, în loc să se lupte unul cu celălalt, să-şi unească forţele pentru a-i ucide pe monştri Humbaba şi Taurul Ceresc.

Enkidu e de acord, dar, făcând asta, îi înfurie pe acei zei supărăcioşi care văd că le-a dat planurile peste cap. Prorocind parcă moartea lui George Smith peste 3 000 de ani, sălbaticul se îmbolnăveşte de

febră sî moare.

Ghilgameş este atât de mâhnit de moartea prietenului său, încât pleacă în lume pentru a găsi secretul vieţii fără de sfârşit, ajungând la Utanapiştim (Noe al Asiriei), care până la urmă îi dezvăluie — puţin şi la îndemnul nevestei sale — că există o plantă sacră care îţi oferă tinereţe veşnică. Din păcate, un şarpe ajunge acolo mai întâi (iată un alt trop pe care autorii Facerii l-au plagiat), astfel că regele se întoarce acasă cu mâna goală, ca mai târziu să încerce să-l cheme pe vechiul său prieten din lumea morţilor, ca să stea de vorbă cu el.

Găsim în *Epopeea lui Ghilgameş* de toate: prietenie romantică, nebunie omenească şi mântuire: durerea existenţială de a fi şi frica de ce se întâmplă când murim. Avem parte de sex şi de potop şi de lumea de dincolo. Dar ceea ce stă la baza ei este povestea cea mai des istorisită dintre toate. Cea în care eroul porneşte în căutarea a ceva, înfruntă greutăţi şi revine acasă schimbat. Este povestea care defineşte imaginea noastră despre „eroic“ din epoca preelenă încoace şi care îşi pune amprenta pe peisajul nostru cultural, din cărţi, seriale TV sau filme.

Scriitorul american Joseph Campbell a folosit termenul de *monomit* (călătoria eroului) pentru a descrie acest arhetip în cartea sa din 1949 *The Hero with a Thousand Faces (Eroul cu o mie de*

chipuri). Şi pentru că ne vom întâlni cu numeroase monomitun în paginile ce urmează, să ne oprim puţin asupra lui.

Pentru Campbell, monomitul se compune din trei elemente distincte: *separarea* sau *plecarea, iniţierea* şi *întoarcerea.* Separarea implică plecarea protagonistului din lumea cunoscută în cea necunoscută înainte de a trăi o experienţă transformativă (iniţiere) după care urmează întoarcerea cu noi puteri şi cunoştinţe. Acest parcurs se regăseşte în lucrările lui Homer, în *Ramayana,* în cele patru evanghelii, în povestea despre Sfântul Gheorghe şi balaurul, în *The Very Hungry Caterpillar (Omida nesătulă), Superman, Dumb and Dumber (Tăntălăul şi gogomanul)* şi chiar în istoria lui Wesley Autrey pe care o voi folosi aici drept exemplu.

Monomitul este ciclic, aşa că ne vom gândi la cadranul unui ceas, avându-l pe Wesley sus şi pornind în sensul acelor de ceasornic. Părăseşte statu-quoul casei (ora 12.00), după care vine *chemarea la aventură* (13.00) când îl vede pe Cameron într-o criză epileptică. Primind *ajutor* (14.00) de la un alt călător, el *trece pragul* (15.00) şi părăseşte siguranţa *lumii cunoscute* (16.00) sărind în faţa trenului. *Rezolvă ghicitoarea (17.00)* intuind că îl poate salva pe Cameron *ucigând monstrul* (adică intrând în jgheabul de scurgere) (18.00) şi *învingând moartea* înainte de a fi renăscut (19.00). Această renaştere îi

aduce faima care înseamnă *răsplată şi bogăţie,* inclusiv căciuliţa cu logoul Playboy şi Jeepul (20.00), dar mai primeşte şi o *lecţie* (21.00) de la iocul *Deal or No Deal* şi de la noii şi verosii săi parteneri de afaceri, lecţie care îl face să se *întoarcă* (22.00) *transformat* (23.00) în lumea sa originară, cu statu-quoul acum zdruncinat (12 noaptea).

Campbell era un iubitor de folclor, călătorind mult şi culegând miturile privind originea ale unor societăţi şi triburi. Cu timpul a ajuns să creadă că prevalenţa monomitului provenea din trecutul nostru de vânători şi culegători. Arta rupestră paleolitică din grota Chauvet de pe valea râului Ardèche, în sud-vestul Franţei, descoperită în 1994, ne trimite la o versiune veche de 35 000 de ani a aceleiaşi poveşti, ceea ce de fapt nu ne surprinde. La urma urmei, experienţa înfruntărilor, rezolvarea problemelor, înfrângerea monştrilor şi întoarcerea acasă vin la pachet cu existenţa umană, şi a fost dintotdeauna aşa. Mersul la cumpărături e un soi de monomit. La fel şi mersul la şcoală ori la serviciu, ba chiar şi sculatul din pat într-o dimineaţă mohorâtă de decembrie, după ce te-ai îndopat cu bunătăţi în timpul Crăciunului.

Eroul cu o mie de chipuri a avut o influenţă uriaşă asupra realizatorilor de filme de la Hollywood. George Lucas şi-a construit primele trei filme din ciclul *Războiul Stelelor pe* structura sa, chiar

dacă, în fond, Lucas n-a avut nevoie de indicaţiile lui Campbell şi ar fi putut alege dintr-o mulţime de călătorii ale unor eroi începând cu secolul X î.e.n. încoace.

Grecii credeau că eroii lor se trăgeau din zei, fiind înzestraţi cu însuşiri divine, care ştergeau liniile dintre a fi om şi a fi zeu. Dar, spre deosebire de zei, aceşti eroi erau muritori şi sortiti să moară, de obicei, de o moarte timpurie şi oribilă, din cauza hybrisului ori din orice altceva ce vor fi făcut ca să-i supere pe zei. Prin acest sacrificiu şi prin călătoria lor obţineau ceva numit *kleos,* care s-ar putea traduce prin „glorie“. *Kleos* nu se referea doar la gloria eroilor în viaţă, ci şi la amintirea lor după ce nu mai erau, de unde şi toate acele poeme epice şi balade, printre care se numără *Iliada* şi *Odiseea* lui Homer.

Kleos, asemenea hârtiei igienice din timpul pandemiei, nu ţi se oferea pur şi simplu,- ci trebuia să-l cauţi, ceea ce însemna că aveai de ales între a duce o viaţă lungă, anostă şi repede uitată, ori a trăi intens şi a muri tânăr. Scopul suprem era să obţii *kleos aphthiton,* adică ,,un nume nemuritor“, iar dacă stai să te gândeşti, exact asta sunt toţi eroi noştri chiar şi după trei mii de ani.

Celor mai mulţi dintre noi le sunt cunoscuţi cei mai de frunte, precum Aiax, Ahile ori Tezeu, ucigaşul Minotaurului, purtători de *kleos,* dar grecii mai aveau o listă lungă de mii de eroi locali la care se

închinau, la fel cum civilizaţiile ce-şi venerează strămoşii continuă să facă şi azi, în credinţa că, în moarte, aceşti oameni îi protejează şi le apără mica lor comunitate. Se înălţau tumuli în cinstea lor, care se transformau în locuri de devoţiune. Tradiţia creştină a sfinţilor are multe asemănări cu aceste culte ale grecilor ori romanilor, iar pe lângă lista tradiţională de „sfinţi oficiali”, în toată lumea creştină au proliferat de la început „sfinţii poporului”.

Anglo-saxonii aveau în jur de o sută de sfinţi „englezi”, locali, neoficiali, iar tradiţia celebrării lor a continuat mult după invazia normandă de la 1066 şi până în secolul al XVTlea. Unii dintre ei, precum /Ethethryth din Ely, întemeietorul comunităţii monastice din Cambridgeshire, sunt veneraţi şi în zilele noastre.

în lumea catolică, sfinţii locali continuă să prolifereze. în Sinaloa, pe coasta de nord-vest a Mexicului, i se aduc ofrande lui Jesús Malverde, un fel de Robin Hood despre care se povesteşte că ar fi trăit la sfârşitul secolului al XIX-lea. Malverde este de asemenea sfântul patron al traficanţilor de droguri şi, dată fiind asocierea, nu te-ai mira de canonizarea lui oricând într-un viitor apropiat.

În ultimele decenii, cultul secular al celebrităţilor l-a eclipsat pe cel sacru al sfinţilor. Şi din nou, în moarte, numeroase icoane ale zilelor de azi continuă să existe într-un soi de *kleos* – venerate de fani în

timp ce vieţile lor sunt povestite şi repovestite în filme şi în biografii.

Urmând călătoria noastră, în cele ce urmează vom da adesea peste un templu ori peste un loc de pelerinaj închinat unui personaj mort de curând, în jurul căruia au răsărit o mulţime de legende. Cei precum prinţesa Diana, John F. Kennedy, Martin Luther King Junior şi chiar Winston Churchill, toţi au tumulii şi *kleos aphthion-ul* lor, în timp ce pop starurile decedate prematur sunt sfinţi populari cu o deosebită rezonanţă. în fiecare an, aproximativ 500 000 de oameni fac pelerinajul la mormântul lui Elvis Presley din Graceland. într-un colţ din Central Park din New York, poţi vizita un loc numit Strawberry Fields-, închinat memoriei lui John Lennon, şi poţi auzi chiar oameni strunindu-şi chitarele pe muzica acestuia. Cartoline şi flori sunt prinse şi acum pe copacul din faţa casei lui Amy Whitehouse, la zece ani după moartea acesteia, iar lângă şoseaua B306, în districtul londonez Barnes, a fost ridicat un veritabil templu în memoria solistului de la T. Rex, Marc Bolan, care a murit acolo în 1977.

Faptul că azi suntem preocupaţi de celebrităţi şi de eroi ai politicii şi culturii nu reprezintă decât o continuare a unei istorii de 36 000 de ani şi oriunde am privi vom descoperi povestea călătoriei unui erou, monomitul. Deschidem telefonul şi vom da peste agenţi de publicitate care ne

vând un monomit. Pe Instagram, TikTok şi Twitter, găsim influenceri şi politicieni care îşi prezintă unora ca noi „călătoriile lor eroice“.

Când Rishi Sunak a intenţionat să devină prîm- ministrul Marii Britanii în 2022, a publicat un video în care nu era vorba despre politica sa, ci despre monomitul familiei sale. Filmul începea cu: „Aş vrea să vă spun o poveste“, pentru a ne povesti despre bunica lui, o emigrantă extrem de muncitoare, care şi-a părăsit statu-quoul şi a trecut pragul urcându-se într-un avion spre Anglia „în speranţa unei vieţi mai bune“.

O altă călătorie a unui erou ni se arată în recentul război din Ucraina. Preşedintele Volodimir Zelenski, actor şi scriitor de profesie, a folosit în mod sclipitor măiestria sa de narator în războiul împotriva lui Puţin, plasând ţara (şi nu persoana sa!) în centrul acţiunii, ca protagonist în înfruntarea cu monstrul care este ursul rus.

în timpul pandemiei Covid-19, în vreme ce oameni de ştiinţă concurau să producă un vaccin, iar angajaţii Serviciului Naţional de Sănătate (NHS) luptau cu o bestie invizibilă, s-au născut alte legende, iar britanicii, ca şi alţii de pe glob, au început să aplaude personalul medical pentru a-şi exprima recunoştinţa. Acest gen de atenţie nu a fost pe de-a întregul binevenit. Trimiţând o scrisoare anonimă la *The Guardian,* un doctor a declarat:

„Realmente, nu am nevoie... ca oamenii să aplaude. Nu vreau curcubeie. Nu-mi pasă dacă oameni cu curcubeie tatuate pe faţă aplaudă până când le sângerează mâinile... NHS nu este o organizaţie caritabilă şi nu are angajaţi eroi.“

Doctorii şi asistentele, la fel ca Zelenski şi Wesley Autrey, nu aleseseră voit gloria lui *kleos;* mai degrabă fuseseră obligaţi de circumstanţele ivite în cale să se comporte eroic iar acest lucru contează pentru tot ce urmează. în ultimă instanţă, „Factorul Autrey“ se referă la „eroism înnăscut“, care este foarte diferit de eroul societal[5] precum Abile, amiralul Nelson, George Washington, Che Guevara, exploratorul Robert Scott şi chiar de Mao Zedong, care cu toţii au ales deliberat calea eroică.

A pune sub semnul întrebării eroi societali este o chestiune riscantă, echivalentă cu un soi de erezie, fiindcă acolo unde trăieşti ai fost în mod cert învătat

* > să crezi în marile figuri ale istoriei naţiunii tale. Este profund neplăcut şi deconcertant să ţi se spună că există şi o altă faţă a poveştii; una în care ţi se dezvăluie că marele tău om nu a făcut lucruri atât de măreţe, ba chiar a făcut lucruri rele. Există întotdeauna o linie fină între eroism şi ticăloşie, iar vorba potrivit căreia „cel care este terorist pentru tine poate fi luptătorul pentru libertate al celuilalt“ poate fi aplicată celor mai multe figuri istorice sau ficţionale. Pentru cei mai mulţi oameni din

Occident, Mihail Gorbaciov rămâne un personaj pozitiv care a pus umărul la încheierea Războiului Rece, dar în Rusia este detestat de numeroase cercuri fiindcă a dezmembrat URSS, creând premisele haosului care a urmat.

Acelaşi lucru se întâmplă cu marinarul şi „exploratorul“ din Anglia elisabetană, sir Francis Drake. Cunoscut spaniolilor drept El Draque (Dragonul), versiunea locală, engleză a legendei lui îl înfăţişează învingând Armada spaniolilor, descoperind cartoful şi înconjurând Pământul pe mare. Milioane de oameni din Marea Britanie şi din vechiul Commonwealth au crescut cu feleos-ul lui Drake, iar renumele lui de apărător al naţiunii este atât de puternic încât a devenit sursă a unei curioase legende despre un „erou local“ supranatural a cărui tobă, găzduită la Buckley Abbey, s-ar activa ori de câte ori Anglia este ameninţată. Răpăitul tobei ar fi un memento al faptului că el continuă să vegheze asupra naţiunii de dincolo de mormânt, iar ultima oară când aceasta a răsunat ar fi fost în mai 1940, în timpul evacuării de la Dunkerque.

Mitul aventurierului Drake este o poveste epatantă, dar detaliile reale ale vieţii sale ne redau o imagine complexă şi mult mai puţin măgulitoare a acestui om. Chiar dacă a făcut înconjurul lumii între 1577 şi 1580, nu a plecat mânat de dorinţa să exploreze. Intenţia lui era să se îmbogăţească şi să devină celebru, iar în

acest scop a jefuit practic orice i-a ieşit în cale. Nu a fost nici primul care a călătorit în jurul Pământului, căci Magellan făcuse asta în 1519, cu douăzeci şi unu de ani înainte ca Drake să se fi născut. Chiar dacă e adevărat că Drake a ajutat la respingerea Armadei, amiralul din fruntea flotei a fost lordul Howard, iar victoria îi aparţine. Da, într- adevăr, Drake a adus cartofii şi tutunul în Europa, dar spaniolii fuseseră acolo, văzuseră, iar *patatas bravas-* le erau cunoscuţi de un deceniu.

Cât despre faptul că ar fi fost „corsar“, nu e vorba decât de un mod politicos de a spune că era un pirat.

în serialul de televiziune al BBC *Britain at Sea* din 2013, realizatorul David Dimbleby a povestit cum a fost implicat într-un plan de a ridica sicriul de plumb al lui sir Francis Drake din locul în care se afla, în largul coastei portului Portobelo din Panama, şi de a-l readuce în ţară cu „mare fast“ pe un vas al Marinei Regale pentru a fi înmormântat la St Paul’s Cathedral. A apărut însă o problemă: „A existat acel grup despre care ai fi crezut că va fi entuziasmat de idee, dar care s-a opus ferm — Marina Regală şi asta... cred eu, din cauză că Drake, deşi e considerat erou naţional, a fost un pirat“.

Ca toţi gangsterii, brutalitatea şi crima făceau parte din misiunea lui şi le folosea nu doar împotriva oamenilor pe care îi jefuia, ci şi împotriva propriilor camarazi. în timp ce se aflau pe mare cu corabia

Pelican, fratele lui Drake, Thomas, a fost prins furând marfă capturată de un rival aristocrat al lui Drake, Thomas Doughty. Temându-se de o revoltă la bord, sir Francis l-a acuzat pe Doughty de vrăjitorie şi de trădare şi a obţinut decapitarea acestuia în 2 iulie 1578. Apoi, Drake a schimbat numele vasului amiral din *Pelican* în *Golden Hind (Cerboaica de Aur),* în mare parte pentru a-l împăca pe sponsorul expediţiei, Christopher Hatton, un prieten apropiat al lui Doughty, pe al cărui blazon apărea un cerb (sau o cerboaică) de aur.

Cartea de istorie din copilăria mea nu amintea de soarta lui Doughty, la fel cum nici în exemplarul meu din 1978 al revistei de istorie *Look and Learn* nu se vorbea despre masacrul din 26 iulie 1575 de pe insula Rathlin, din largul coastei Irlandei. în acel asediu atroce, Drake, împreună cu contele de Essex şi cu sir John Norreys, a dat năvală într-un castel folosit drept refugiu de clanul MacDonnell din Antrim, pe când acesta încerca să reziste încercărilor reginei Elisabeta de a-î subjuga pe conducătorii locali, iar apoi ei au măcelărit 600 de persoane, printre care femei şi copii. Erou nu glumă.

Când nu s-a ocupat de piraterie sau de infanticid, Drake a trimis în sclavie 1 000 de africani şi a ucis peste 3 000. La începutul carierei sale, între 1562 şi 1569, a făcut împreună cu vărul său John Hawkins călătorii pe mare, stabilind aşa-

numitul Comerţ Triunghiular (comerţul transatlantic cu sclavi ce funcţiona între Africa, Europa şi Americî), privând locuitorii Africii de libertate şi chiar de viaţă prin ceea ce se poate numi o crimă brutală şi dezumanizantă împotriva umanităţii, care însă pe Drake l-a îmbogăţit. în timpul vieţii sale, Drake şi fărădelegile sale erau binecunoscute. A fost o figură controversată în Anglia, ceea ce se datora nu în mică măsură eforturilor sale de a se promova ca politician, devenind primar al Plymouthului şi membru al Parlamentului de trei ori. Dar legenda lui persistă mai ales datorită victorienilor care l-au transformat într-un model de cutezanţă engleză şi într-un soi de sfânt-patron al Imperiului Britanic. Pe parcursul secolului al XlX-lea, în cărţi de mare succes precum *History of England* de James Anthony Froude ori romanul *Westward Ho!* de Charles Kingsley, Drake a fost distribuit în rolul personajului masculin principal al epocii elisabetane. Si asa se face că multi dintre noi au crescut în credinţa că el a fost un mare erou.

Un aport important în crearea acestui mit l-a reprezentat *Westward Ho!,* al cărui autor s-a folosit de relatarea ficţionalizată a faptelor lui Drake pentru a sublinia că valorile engleze anglicane erau superioare celor spaniole, că imperiul era destinul naţiunii şi că trebuie să-i mulţumim lui Drake că a făcut toate acestea posibile învingând Armada catolică.

Eroi societali precum Drake nu apar dm întâmplare. Ei nu răsar, asemenea lui Wesley Autrey, de niciunde. Ei sunt cel mai adesea selectaţi cu grijă, iar locul lor în psihicul naţional implică dea lungul timpului multă conivenţă, autopromovare şi mitologizare. Adevăratul Drake a fost un pirat lacom, criminal, viclean şi trafícant de sclavi dar Ueos-ul lui este în asemenea măsură încastrat în mitul mare al Angliei încât a sugera altceva ar însemna să loveşti cu un baros în istoria insulei noastre.

Când şcoala primară Sir Francis Drake din Lewisham, sud-estul Londrei, a hotărât în ianuarie 2022 să-şi schimbe numele în Twin Oaks, s-a iscat un adevărat scandal în rândul autoproclamaţilor gardieni ai trecutului britanic. Un membru conservator al Parlamentului a scris chiar pe Twitter:

„Totală nebunie. Drake literalmente a salvat Anglia de invazia Armadei spaniole. Unul dintre cei mai de seamă eroi ai Angliei şi unul dintre motivele pentru care continuăm să vorbim engleza şi nu spaniola. Când se va sfârşi oare acest vandalism cultural?“

Iar baronul conservator David Frost, membru pe viaţă al Camerei Lorzilor, a adăugat: „Acesta este un semn foarte rău al decăderii noastre culturale şi al lipsei de respect pentru istoria noastră“.

Şi istoricul de artă, profesorul David Abulafia, membru al grupului de presiune

conservator numit „History Reclaimed“, a declarat pentru *Daily Mail:* „Ştergerea numelor înseamnă ştergerea trecutului nostru cu toate aspectele sale“.

Era o absurditate. Şcoala aceasta nu „ştergea istoria“, ci o examina şi o reevalua. în acest scop a cercetat evenimentele adevărate ale vieţii lui Drake, a consultat comunitatea locală şi a discutat schimbarea propusă a numelui şi motivul din spatele acestei decizii. În urma votului, 88% dintre cei 450 de elevi, membri ai personalului şi localnici implicaţi au ales schimbarea, iar în acel proces toată lumea a învăţat mai mult despre Drake decât ar fi făcut trecând pe lângă numele său scris pe o placă de pe zidul şcolii. Schimbând numele şcolii primare, profesorii şi conducerea nu-l anulau pe Drake, ci dădeau o lecţie de istorie.

Studiul trecutului şi părerea noastră despre el nu trebuie să fie reduse la statutul unui „fan club“ al numelor mari ale acestuia deşi mult prea des despre asta e vorba. în acest fel, oameni care nu au fost chiar atât de eroici au căpătat statut de icoane şi chiar de zei. Aceştia sunt oamenii pe care eu i-am numit *falşi eroi.* Ceea ce nu înseamnă că în cele ce urmează vom întâlni doar personaje îngrozitoare. Unii au căutat feîeos-ul; alţii l-au primit din întâmplare; iar alţii au fost înălţaţi postum de oameni care au vrut să se lase purtaţi pe creasta valului legendei

lor pentru a se promova pe ei înşişi.

Făcând această călătorie, vom descoperi că mulţi „oameni mari care au făcut lucruri măreţe“ nu au făcut de fapt nimic de acest fel. Pe parcurs vom întâlni alţii care au fost excluşi din naraţiune sau neglijaţi de aceasta şi care probabil merită mai degrabă epitetul de eroic decât cei aflaţi în locul lor.

Dar ce s-a întâmplat cu Wesley Autrey?

Ei bine — anul 2007, anul gloriei sale, s-a terminat cu el inclus de revista *Time* în categoria „Omul anului“ pe locul 48, susţinut de nimeni altul decât de Donald Trump. Wesley şi toţi ceilalţi au fost surclasaţi în acel an de un om de stat care a fost plasat pe primul loc datorită „extraordinarei sale capacităţi de leadership“, care şi-a scos ţara din haos, aducând-o înapoi la „masa puterilor mondiale“.

Numele său era Vladimir Puţin.

Capitolul 1

Eroi ai războiului

Douglas Bader

Propaganda şi eroul

În 22 martie 1895, doi fraţi, Auguste şi Louis Lumière, au făcut o demonstraţie cu invenţia lor, *Cinématographe,* în faţa unei

mici adunări la Société d'Encouragement pour l'industrie Nationale (Societatea pentru Dezvoltarea Industriei Naţionale) din Paris şi, fără să vrea, au pus în mişcare un sir de evenimente ce aveau să schimbe
lumea.

Cu un an înainte, tatăl lor, Antoine, asistase la o prezentare a kinetoscopului lui Thomas Edison, un aparat în care priveai printr-o vizetă imagini care se succedau prin rotirea unei manivele, dând spectatorului impresia că priveşte un film în mişcare. Realizând că se putea obţine un profit mai bun dacă un film era arătat unui public plătitor mai mare, Antoine s-a întors la Lyon şi le-a cerut fiilor săi să găsească o soluţie. Rezultatul a fost acel *Cinématographe,* un aparat uşor care putea atât să filmeze, cât şi să proiecteze imagini în mişcare.

Ieşirea din uzinele Lumière din Lyon, care, la fel ca *Avionul cu şerpi* (2006), spune totul încă din titlu, a fost rezultatul, iar filmul a fost prezentat în cadrul unei demonstraţii la Paris în 1895. în decembrie acelaşi an, a fost difuzat cu alte nouă role de 50 de secunde în cadrul primului spectacol cinematografic cu public la Grand Café du Paris. în program nu era inclusă şi cea mai cunoscută lucrare a lor, *Intrarea unui tren în gară,* care a avut premiera în ianuarie anul următor. Şi din nou titlul ne spune despre ce este vorba. Un tren intră într-o gară,

oameni coboară, oameni urcă în tren – sfârşit. Dar e mai mult de atât — căci această secvenţă de cincizeci de secunde are o calitate artistică pe care nu o regăsim în filmele anterioare. Când trenul se opreşte şi urmează agitaţia şi forfota pasagerilor nu urmărim doar „imagini în mişcare“, ci ceva evident „cinematic“.

Legenda spune că oamenii din public au fugit înspăimântaţi în momentul în care trenul venea în viteză spre ei. Evenimentul este recreat în producţii recente precum *Dracula lui Bram Stoker* (1992) ori *Hugo* (2011) şi apare în numeroase texte despre cinema, inclusiv în cartea din 2004 a lui Mark Cousins *The Story of Film.*

În biografia din 1973 dedicată regizorului F.W. Murnau, cercetătoarea Lotte Eisner explică: „Spectatorii de la Grand Café s-au lăsat înapoi pe spate, speriaţi, când uriaşa locomotivă a fraţilor Lumière, apărând în faţa ochilor lor, părea că se îndreaptă direct spre ei“.

însă în 2004, profesorul universitar Martin Loiperdinger a demontat completamente povestea, astfel că azi toată lumea este de acord că nu a fost altceva decât un mit fondator al cinematografiei.

Povestea a persistat fiindcă este credibilă. Milioane dintre noi ne-am ascuns ochii în spatele mâinilor în anumite momente dintr-un film ori am sărit îngroziţi la o scenă dintr-un film de groază. Aşa că e cât se poate de normal să

acceptăm ideea că, văzând pentru prima oară un tren venind spre ei de pe un ecran, oamenii au luat-o la goană.

Citată adesea drept primul film „documentar“, pelicula de 50 de secunde era de fapt o punere în scenă. Fraţii Lumière au făcut două versiuni anterioare, scena ieşindu-le abia la a treia încercare, iar norocul nu a avut aici nici un rol. Deşi pelicula pare a fi filmată spontan, mulţi dintre „pasagerii“ din gara La Ciotat nu erau nişte trecători neajutoraţi, ci prieteni ai cineaştilor care se deplasau la indicaţiile lui Louis Lumière. Fiind la al unsprezecelea film al lor, fraţii se familiarizaseră cu un aspect al meseriei: ca un lucru să pară real în mod convingător, trebuie să-l simulezi.

Primul film documentar a fost, de fapt, o realitate pusă în scenă.

Blestemul inovatorilor este să fie îmbunătăţiţi de cei care le urmează, astfel că, în scurt timp, alţi cineaşti au ajuns să facă o muncă mult mai inovativă şi mai interesantă. Fraţii Lumière şi-au considerat invenţia o noutate şi atât, alţii însă i-au recunoscut uriaşele posibilităţi. Regizorul de teatru şi iluzionistul francez Georges Méliès asistase la demonstraţia din decembrie de la Grand Café şi la * ’ scurt timp după aceea a încercat să cumpere unul dintre aparate de la ei. Gând l-au refuzat, Méliès a comandat o imitaţie de la un inventator englez şi a început să facă filme. Printre acestea, primul film de science-fiction făcut

vreodată: *Călătorie spre Lună* (1902), o combinaţie de efecte speciale şi de satiră politică ce avea să devină un succes mondial.

Fraţii Lumière au ieşit din afacere în 1905, concentrându-se pe dezvoltarea filmului color. Ambii aveau să trăiască până la vârste înaintate, iar mai târziu să fie sărbătoriţi ca pionieri ai cinematografiei. Deşi în realitate făcuseră mult mai mult de atât.

Una dintre consecinţele neintenţionate ale dezvoltării industriei cinematografiei a fost inventarea celebrităţii moderne. În copilăria Hollywoodului, numele actorilor nu erau afişate, iar aceştia erau cunoscuţi doar după înfăţişare, cu Mary Pickford numită „fata cu cârlionţi de aur“, iar Florence Lawrence, „fata [din filmele companiei Biograph“. Motivul era unul simplu. Unii actori considerau că a face film era sub demnitatea lor şi ? nu doreau ca numele lor să fie asociate cu filmul; în acelaşi timp, şefii studiourilor se temeau că un actor care devenea prea cunoscut ar putea să le ceară mai mulţi bani.

însă publicul dorea să ştie numele actorilor favoriţi, iar în cele din urmă a avut câştig de cauză. Se estimează că, pe la mijlocul anilor 1920, aproximativ 50 de milioane de americani se duceau la cinematograf o dată pe săptămână, şi au apărut numeroase vedete. Unele dintre ele au fost ridicate la statut de zeităţi.

Când idolul matineelor, Rudolph Valentino, s-a prăbuşit şi a murit la vârsta de treizeci şi unu de ani, a fost ca şi cum

Hercule însuşi ar fi pierit, declanşând o jelanie publică generală. Zeci de mii de oameni au venit la casa funerară Frank E. Campbell de pe Madison Avenue din New York pentru a-l vedea, iar poliţia călare a fost nevoită să disperseze mulţimea. Relatări senzaţionale de presă au sporit isteria şi cel puţin o femeie, Peggy Scott, o actriţă britanică de douăzeci şi şapte de ani, s-ar fi sinucis auzind de moartea actorului. Scott susţinea că avusese o relaţie cu Valentino, deşi probabil nu se întâlniseră niciodată, iar prietenii ei au declarat că aceasta avea probleme serioase de sănătate mintală atunci când a murit. Oricum ar fî fost, relatările despre suicidul ei au turnat gaz peste foc, iar funeraliile lui Valentino din 30 august 1926 s-au transformat într-o nebunie generală.

Un jurnal de ştiri de la British Pathe din acea zi ne înfăţişează mulţimi uriaşe şi melodramă peste măsură. în centrul atenţiei se află logodnica distrusă de durere a lui Valentino, actriţa Pola Negri.[2] în doliu din cap până în picioare, strângând în mână o batistă, este condusă cu grijă la o maşină care aşteaptă; apoi este introdusă, trecând prin faţa mulţimii, în Capela Actorilor St. Malachy.

Aparatele de filmat nu au fost admise în biserică, aşa că, din păcate, ratăm scena în care Negri, a cărei carieră cândva stelară era în derivă, „a leşinat“ dramatic de trei ori în faţa adunării de producători

şi de directori de casting. Din fericire însă pentru posteritate, s-a făcut o fotografie a ei prăbuşită dramatic peste sicriu sub o coroană uriaşă de flori pe care scria cu litere de doi metri POLA.

Histrionismul ei i-a incitat pe cei de afară care au pătruns cu forţa în biserică în timp ce Pola se jelea: „Dragostea mea pentru Valentino a fost cea mai mare din viata mea. Nu l-am iubit asa cum o actriţă iubeşte un actor, ci cum o femeie iubeşte un bărbat“.

N-a trecut anul până când Pola s-a măritat cu altcineva.

Ultimul loc de odihnă al lui Valentino de la Hollywood Forever Cemetery a devenit curând un loc de pelerinaj, iar la comemorarea unui an de la moartea sa, o femeie misterioasă acoperită de un voal negru a apărut la mormânt şi a depus un unic trandafir roşu. Mai târziu s-a aflat că aducătoarea trandafirului fusese angajată de studio să facă acest lucru, pentru a promova redifuzarea filmelor lui Valentino. însă în anii care au urmat, o altă femeie, Ditra Flame, a preluat ştafeta şi a continuat tradiţia până când a fost eliminată de o adevărată armată de imitatoare, acele „doamne în negru“ din anii 1950.

în toată acea teatralitate, au fost de fapt puţini cei care îl plângeau cu adevărat pe Rodolfo Pietro di Valentina d’Antonguolla, studentul la agricultură de origine italiană, om bun la toate şi gigolo care

devenise, mai mult din întâmplare, actor.

Mulţimile adunate pe străzi, Pola Negri, Ditra Flame şi imitatoarele ei ieşiseră pentru *Şeic-* – mult doritul „latin lover“ asupra căruia îşi proiectaseră tot dorul, toate dorinţele —, un bărbat care nu era mult mai mult decât o fantezie, care însă, prin puterea cinematografiei, devenise Zeul zilei.

Capacitatea unică a cinematografului de a ne „face să credem“ că ceea ce vedem pe ecran este real a devenit de multă vreme o sursă de studii academice. în cartea sa din 1916 The *Photoplay: A Psychological Study,* psihologul american de origine germană Hugo Münsterberg a menţionat că, atunci când ne uităm la un film, suntem ceva mai mult decât nişte observatori pasivi.

„Mai mult decât în teatru, personajele (din film) sunt pentru noi subiecte ale unor trăiri emoţionale. Bucuria şi durerea lor, speranţa şi temerile lor, dragostea şi ura lor, recunoştinţa şi invidia lor, simpatia şi răutatea lor dau sens şi valoare jocului.“

Peste o sută de ani, în 2016, regizorul mexican Alejandro González Iñárritu a spus acelaşi lucru mai succint: „Cinematograful este o oglindă prin care adesea ne vedem pe noi înşine. Acesta este rolul nostru de cineaşti. Dacă această putere nu este transmisă pe ecran, ceva este greşit“. Folosind prim-planul, montajul, diverse unghiuri, filmul se

apropie mai mult decât orice mediu vizual de reproducerea experienţei umane, pătrunzând chiar în mintea oamenilor. Imită viata şi trăirea vieţii. Am trăit cu toţii frica, pierderea, lăcomia, trădarea şi invidia, iar prin acea intimitate pe care o creează, filmul ne permite să retrăim acele emoţii în vieţile altora. Când ne uităm la filme şi asistăm la acele poveşti, urmărim într-un anume sens imitaţii ale propriilor experienţe.

S-ar putea însă să intre şi altceva în joc.

în 2008, Tamar Gendler, o profesoară de psihologie de la Universitatea Yale, a pus în circulaţie termenul *alief* pentru a descrie disonanţa cognitivă pe care o trăim în momentul când ştim că un lucru este fals, dar în acelaşi timp credem că este adevărat. Printre exemplele date de Gendler se numără repulsia faţă de ceva prezentat sub formă de excremente chiar dacă ştim că este fals ori teama de a cădea printr-o podea transparentă de sticlă chiar dacă ştim că aceasta este perfect sigură. *Alief* este o atitudine automată, înnăscută, semănând cu ceea ce credem şi care sfidează logica raţională. Chiar dacă ne spunem că e absolut sigur să păşim pe platforma de sticlă aflată la mii de metri deasupra Marelui Canion, palmele noastre vor transpira şi ne vom ţine strâns de balustradă.

Alief ar putea explica de ce filmele triste ne fac să plângem şi de ce, văzând *Fălci* (1975), milioane de oameni s-au temut să

mai intre în mare înfricoşaţi că ar putea fi mâncaţi de un rechin marele alb. Când ne uităm la *Fălci,* ştim că este „doar un film“. Suntem constienti că monstrul este un obiect de

recuzită, cu toate astea *alief* ne face să le luăm de bune.

Teza lui Gendler este controversată, iar unii critici se întreabă de ce era nevoie de un cuvânt nou pentru a descrie ceea ce în fond sunt reacţii umane înnăscute. în 2010, Oliver Burkeman, editorialist la *The Guardian,* a venit în apărarea ei, argumentând: „Gendler nu este interesată de cauze... ci de a capta starea de spirit implicată. *«Alief»* ne mai oferă o posibilitate: că poţi fi absolut convins din punct de vedere raţional de ceva, dar şi *alief* — şi prin urmare, să te comporţi cu totul diferit“.

Alief va fi fost şi unul dintre factorii ce au contribuit la uriaşa disonanţă cognitivă în urma morţii lui Rudolph Valentino în 1926. Cele care îl jeleau (majoritatea zdrobitoare erau femei) ştiau că era „doar un actor“, dar pentru ele era *Şeicul.* Acest lucru explică de asemenea de ce filmul poate fi un instrument de propagandă atât de eficient.

La începutul anilor 1900, cineaştii britanici Sagar Mitchell şi James Kenyon, care lucrau la Blackburn, Lancashire, au făcut o serie de „filme de război“, printre care *The Despatch Bearer (Mesagerul/*1901), despre care susţineau

că era bazat pe o poveste reală din timpul conflictului dintre burii din Africa de Sud şi Imperiul Britanic. în film, un bur viclean, pantomimesc, ucide un soldat britanic înainte de aşi primi şi el pedeapsa meritată. Filmul acesta şi alte filme ale epocii au creat senzaţie, iar Kenyon şi Mitchell au sporit acţiunea de pe ecran cu „efecte“ cum ar fi focuri de armă şi fum reale.

Urmărind filmul acum, ne e greu să credem că cineva putea da crezare unei propagande atât de ridicole şi de grosolane, dar, pe când burii în 1901 continuau să dea puternicului imperiu lecţii de hybrîs, emoţiile erau mari, iar majoritatea oamenilor aveau nevoie de încurajare. Armata britanică pierduse cel puţin 22 000 de oameni, cei mai multi ucişi de boală, într-un război care se presupunea că ar fi trebuit să dureze câteva luni. În timp ce atrocităţile comise de britanici împotriva populaţiei civile începeau să răzbată în presă, oamenii de acasă aveau nevoie de o doză cinematică prin care să se asigure că erau de partea celor buni, iar *Mesagerul* le-a furnizat-o.

în 4 august 1914, după ce Germania a încălcat neutralitatea Belgiei şi nu a răspuns la ultimatumul britanic de a-şi retrage trupele, Marea Britanic şi al său imperiu au declarat război Kaiserreichului, iar în baia de sânge ce a urmat, propaganda cinematică a înflorit. Un „documentar“ de la 1916, *The Battle of*

the Somme (Bătălia de pe Somme), care la vremea lui a contribuit mai mult decât orice altceva la formarea perspectivei, este considerat prima capodoperă a genului. Adevărata bătălie de pe Somme, care a început la 1 iulie a acelui an, a fost un eşec în toate privinţele. Britanicii au suferit 57 470 de pierderi, 19 240 de oameni au murit doar în prima zi, iar marea ofensivă, Big Push, a fost în realitate un flop uriaş. Dar versiunea, editată din greu, a evenimentelor prezentate în film contura o poveste optimistă şi aproximativ 20 de milioane de britanici s-au grăbit să vadă „documentarul“ în primele şase săptămâni.

Filmul părea să spună publicului „adevărul“. Nu s-a sfiit să arate sângele, truda oamenilor, noroiul, moartea şi violenţa, dar se încheia pe un ton înălţător, care dădea oamenilor impresia că războiul a fost câştigat. Doar că realitatea fusese alterată şi, la fel ca în *Intrarea unui tren în gară,* cineaştii se jucaseră cu adevărul.

Ceea ce publicul vedea nu era „războiul“, ci o versiune prelucrată masiv şi extrem de părtinitoare a acestuia creată de cineaştii de la War Office Ministerul de Război]. Materialul brut a fost filmat de Geoffrey Malins şi de John MacDowell cu Diviziile 7, respectiv 9, la care s-au adăugat ciudate puneri în scenă presupus reale. Scene precum secvenţa cu soldaţi

alergând peste fâşia de pământ din ţinutul nimănui au fost de fapt trase pe un teren de exerciţii aflat la kilometri distanţă de liniile britanice.

Publicul a crezut ce vedea şi continuă să creadă. Filmul a rezistat mult după 1918, iar scene din *Bătălia de pe Somme* inclusiv „înaintarea“ se folosesc şi azi regulat în filmele documentare. Astfel filmul a devenit una dintre cele mai eficiente şi mai persistente piese de propagandă din istoria cinematică, deoarece continuă să ne influenţeze viziunea asupra Primului Război Mondial după mai mult de 100 de ani.

Marea Britanic nu a fost singura ţară care s-a folosit de puterea propagandei cinematice.

Pe tot parcursul războiului civil din Rusia (1917 1923), Lenin a trimis aşa-numitele *aghitpoezd* (trenuri de propagandă) în zonele rurale, difuzând jurnale de ştiri extrem de părtinitoare şi scurte filme de propagandă probolşevică, influenţând minţile a milioane de ţărani. URSS a continuat să transforme cinematograful într-un instrument puternic al statului comunist. De la mijlocul anilor 1920, regizori precum Serghei Eisenstein au turnat filme emoţionante şi uimitoare vizual precum *Crucişătorul Potemkin* (1925), în timp ce alţii, precum editoarea şi cineasta Esfir Şub, au făcut „documentare“ cum ar fi *Căderea dinastiei Romanov* (1927) care

prezenta o versiune părtinitoare, favorabilă partidului, a istoriei recente a Rusiei.

în Germania, Adolf Hitler şi Joseph Goebbels, ambii admiratori ai propagandei britanice, s-au folosit de cinema, după preluarea puterii în 1933, pentru a promova ideologia fascistă. Unele dintre aceste filme şi, mai ales, documentarele lui Leni Riefenstahl precum *Triumph des Willens (Triumful voinţei,* 1935) şi *Olympia* (1938) au fost extraordinar de eficiente, transmiţând ideea de invincibilitate a nazismului. Au fost de asemenea – oarecum de neconceput — bine primite şi în străinătate. *Triumful voinţei, care* îl prezintă pe Hitler în chip de personaj central, erou al spectacolului fascist dintr-un soi de vis erotic nazist [s-a turnat cu ocazia celui de-al VI- lea Congres al Partidului Nazist], a creat senzaţie nu doar în Germania, ci şi în străinătate, câştigând în 1935 medalia de aur la Bienala de la Veneţia în Italia fascistă şi fiind lăudat de critici chiar din îndepărtata Americă. Regizorul american Frank Capra, el însuşi autor de filme de propagandă, a susţinut mai târziu că *Triumful voinţei* „fără să tragă cu puşca şi fără să arunce bombe... ca armă psihologică menită să distrugă voinţa de a rezista este la fel de letal“.

Alte opere, mai puţin sofisticate, care se adresau strict publicului domestic, cum ar fi *Der ewige Jude (Eternul evreu,* 1940),

au pregătit dezumanizarea a milioane de oameni pentru Holocaustul ce a urmat.

Goebbels a conştientizat că filmul nu putea fi folosit doar pentru a forţa populaţia să creadă în cauză, dându-şi seama că era nevoie şi de filme care să emoţioneze şi să distreze, finanţate de stat. Astfel se face că pe toată perioada de teroare a celui de-al Treilea Reich s-au produs sute de filme generos finanţate din cele mai diferite genuri: musicaluri, comedii, operete, drame istorice, poveşti de dragoste escapiste şi o mulţime de filme de război care înfăţişau eroicii soldaţi germani înfruntând duşmanul. Printre acestea din urmă se numără *Kampfgeschwader Lutzow (Escadrila Lutzow),* realizat în 1941, care relatează povestea unei temerare escadrile de bombardiere din timpul invaziei Poloniei, şi *Stukas,* turnat în acelaşi an, care cuprinde poveşti multiple, printre care cea a unui pilot de avion de vânătoare care suferă de stres posttraumatic după un accident, dar îşi înfrânge spaimele şi rănile şi zboară din nou.

în toate aceste filme regăsim mai mult decât nişte asemănări întâmplătoare cu echivalentele lor realizate de Aliati, diferenţa constând doar în aceea că filmele făcute în Marea Britanie continuă să fie transmise şi azi în mod regulat de televiziune. Un exemplu edificator este *Went the Day Well? (Aţi avut o zi bună?)* din 1942, în care un sat tipic englezesc

este invadat de paraşutişti germani, deghizaţi în soldaţi britanici, care sunt demascaţi şi apoi învinşi de localnici.

Propaganda bine făcută ne flatează, ne cântă în strună şi transformă partea adversă într-un baubau. *Went the Day Well?* reuşeşte toate acestea, sugerându-ne că acei oameni de la ţară reţinuţi şi fără pretenţii sunt întru totul pe măsura unor paraşutişti nazişti şi că, atunci când e cazul, neveste respectabile se pot transforma în eroi.

în multe filme ale vremii, printre care *Pimpernel Smith* (1941), *One of Our Aircraft is Missing* (1942) şi filmul de spionaj *Bulldog Sees It Though* (1940), aceasta era tema-cheie, înfăţisându-ne britanici în acţiuni amatoriste, temerare şi reuşind să-i ducă de nas pe germanii lipsiţi de umor. Unele dintre filme erau finanţate de Ministerul de Informaţii, care era responsabil cu propaganda. Altele erau opere neoficiale, realizate de cont propriu din categoria agitprop- în ton cu starea de spirit populistă şi patriotică a epocii. în război, miturile unificatoare sunt esenţiale, şi dat fiind faptul că regimul nazist îşi ucidea în mod sistematic propriul popor, ţara şi conducătorii ei având un comportament monstruos, britanicii au fost în mod logic şi de înţeles distribuiţi în rolul unui potenţial Sfânt Gheorghe.

Iar abaterile de la această naraţiune despre britanici voioşi, invincibili,

sarcastici care se luptau cu naziştii cei răi nu erau bine primite. Când la urechile prim-ministrului Winston Churchill a ajuns zvonul că echipa de cineaşti Michael Powell şi Emeric Pressburger facea un film întitulat *The Life and Death of Colonel Blimp* bazat pe benzile desenate ale lui David Low şi care satiriza armata britanică rigidă şi demodată, ba, mai rău, înfăţişă un „german simpatic“ jucat de actorul emigrat de origine austriacă Anton Walbrook, acesta i-a scris ministrului său al informaţiilor Brendan Bracken, cerându-i să propună „măsurile necesare pentru a stopa această producţie prostească înainte de a merge mai departe“.

Presaţi, Powell şi Pressburger au prezentat o versiune brută cenzorilor, iar filmul a primit undă verde. Când a ajuns pe ecrane în 1943, o banderolă invita publicul afişând cuvintele „Veniţi să vedeţi un film interzis“, demonstrând că până şi în vreme de război oamenii de la PR găseau o portiţă.

Al Doilea Război Mondial s-a sfârsit oficial în 2 septembrie 1945, dar realizatorii de filme de război din Marea Britanie şi din America abia îsi făcuseră încălzirea. în ultimii patru ani ai anilor 1940, studiourile din cele două ţări au produs aproximativ 30 de filme de război, iar în următorul deceniu, genul a devenit o afacere de box office şi mai mare, în anii 1950, pe măsură ce durerea imediată

provocată de conflict făcea loc unui triumfahsm nostalgic, numai studiourile britanice au scos 50 de filme de război. Unele erau fictive, dar multe se bazau pe evenimente de acum familiare publicului datorită muncii de propagandă din timpul războiului. Industria cinematografică s-a hrănit ani de zile din aceasta, iar datorită reluărilor repetate de televiziunea postbelică, a devenit esenţială pentru naraţiunea retrospectivă despre al Doilea Război Mondial.

Exista o convergenţă considerabilă între adevăr şi ficţiune. Cum aceste filme aveau tendinţa să prezinte establishmentul militar într-o lumină bună, au fost bine primite de acesta, iar fanfarele regimentelor au adoptat chiar muzica lor. Temele din *Podul de pe râul Kwai* şi *Marea evadare* au rămas în repertoriul orchestrei Coldstream Guards Bând. Urmăriţi orice paradă militară a Forţelor Aeriene Regale (RAF) şi veţi auzi tema muzicală din *Bătălia pentru Anglia, Distrugătorii de baraje, 633 Squadron (Escadrila 633)* şi *Reach for the Sky (Să atingi imposibilul).*

Chiar dacă pretindeau că ar recrea evenimente reale, cele mai multe dintre aceste filme postbelice îşi permiteau licenţe artistice considerabile şi omiteau adesea detalii şi personaje importante.

în 1950, regizorul Jack Lee a început selecţia actorilor pentru filmul *The Wooden Horse (Calul de lemn),* realizat

după un roman omonim de mare succes. Scenariul relata istoria unei evadări reale a unor prizonieri britanici de război din lagărul german de prizonieri Stalag Luft III în 1943, acelaşi lagăr din care a avut loc mai faimoasa „Mare evadare“ din anul următor. în acea primă evadare, prizonierii s-au folosit de un cal de gimnastică gol pe dinăuntru ca acoperire pentru a săpa un tunel şi sub pretextul unui „exerciţiu“, trei dintre ei au scăpat şi au izbutit să ajungă înapoi acasă în Marea Britanie.

La probele pentru distribuţie a participat şi actorul Peter Butterworth, devenit celebru mai târziu pentru rolurile din numeroase filme ale francizei britanice de comedie *Carry On (Mergi mai departe).* După cum şi-a amintit mai târziu Butterworth şi după cum confirmă şi materiale de la Arhiva Naţională, lui Butterworth i s-a refuzat rolul deoarece era „prea gras“ şi nu era „convingător de eroic“. Iar aceasta în pofida faptului că Butterworth chiar fusese prizonier în Stalag Luft II în 1943 şi fusese implicat în planificarea evadării şi în acţiunea de diversiune din ziua respectivă.

Distrugătorii de baraje (1955) este de acum la fel de celebru pentru numele rasist al câinelui comandantului misiunii (Nigger, Negroteiul), cât şi pentru acţiunile comandantului Guy Gibson şi ale oamenilor săi. Filmul relatează povestea adevărată a unui raid aerian cu numele de

cod Operation Chastise care a avut loc în noaptea dinspre 16 spre 17 mai 1943, când 19 bombardiere Lancaster au distrus două diguri (Mohne şi Eder din Renania de Nord-Westfalia) şi au scos din funcţiune o centrală electrică folosind inovatoarele „bombe cu ricoşeu“ create de inventatorul Barnes Willis. Dar întâmplându-se toate acestea, o serie de fapte neconvenabile au sfârşit pe podeaua camerei de montaj. Pentru început, temerara misiune nu a fost nici pe departe atât de eficientă pe cât ne spune filmul.

Istoricii Charles Webster şi Noble Frankland, a căror istorie oficială în patru volume a Ofensivei Strategice Aeriene a apărut în 1961, nu s-au arătat deloc convinşi, susţinând că RAF a supraevaluat considerabil succesul atacului şi că impactul acestuia a fost de scurtă durată. Folosind munca deţinuţilor şi orice forţă de muncă disponibilă, germanii au reparat digurile şi le-au repus în funcţiune în doar cinci luni; iar centrala electrică de la Herdecke a fost reparată şi funcţională în câteva săptămâni.

în 1972, documentele referitoare la operaţiune au fost declasificate, iar jurnalistul Bruce Page a scris: „Adevărul despre Raidul Digurilor este că a fost un soi de scamatorie, practic lipsit de semnificaţie militară... în povestea raidului avem de-a face cu o planificare neglijentă, un entuziasm miop şi un curaj prost ghidat...“

Atacul le-a provocat în mod cert germanilor o oarecare durere de cap, dar în ultimă instanţă a fost o cascadorie de propagandă scump plătită, care a costat vieţile a 53 de membri ai echipajelor RAF. Şi au fost şi alte victime, căci 330 de tone de apă s-au revărsat peste văile de sub baraje, iar aproximativ 1 600 de oameni, dintre care 1 000 de prizonieri dintr-un lagăr de muncă, au pierit.

Detalii neplăcute de acest fel nu şi-au făcut fireşte drum spre filmele triumfaliste ale anilor 1950 — nu în ultimul rând fiindcă poporul britanic avea cu totul alte griji. Raţionalizarea din timpul războiului s-a încheiat abia în 1954, cu un an înainte ca *Distrugătorii de baraje* să fie difuzat, iar multe oraşe britanice erau încă însemnate de craterele unde căzuseră bombe. Şomajul scăzuse, ce-i drept, până la un nivel record şi apăruseră oportunităţi noi în domeniul educaţiei, al muncii şi chiar al locuirii sub forma noilor orăşele care răsăreau peste tot în sud-est —, dar Marea Britanie era cu totul diferită de supraputerea din 1939. India şi Pakistanul îşi obţinuseră independenţa în 1947, iar alte colonii le urmau. Pierzându-şi imperiul, naţiunea începuse să nu mai ştie cine era şi ce se întâmpla cu ea. Filmele care aruncau o lumină frumoasă asupra ţării şi a recentei ei victorii asupra naziştilor îi făceau pe oameni să se simtă bine cu ei înşişi. *Distrugătorii de baraje* au întruchipat ficţiunea despre neînfricatul

spirit britanic, iar publicul era mai mult decât doritor să creadă.

Exemplificând acea stare de *alief,* contopirea filmului cu realitatea care se petrecea în mintea oamenilor a făcut ca relatări ficţionale să se confunde cu evenimente reale. Richard Todd— a ajuns să fie luat drept adevăratul Guy Gibson pe care l-a interpretat în *Distrugătorii de baraje.* Dar un exemplu mai cunoscut este cel al actorului Kenneth More care a devenit un soi de *Dopplegănger* al legendarului pilot de avioane de vânătoare, căpitanul Douglas Bader.

Practic, toţi cei care au crescut în Marea Britanie postbelică ştiau povestea lui Douglas Bader. Filmul aventurilor sale, *Reach for the Sky (Să atingi imposibilul),* făcut în 1956 după cartea cu acelaşi titlu de regizorul Lewis Gilbert, a contribuit mult la cimentarea legendei acestuia, fiind retransmis cu regularitate la televiziune după septembrie 1965 când a fost difuzat prima oară. *Reach for the Sky* este un film neobişnuit printre filmele de război postbelice prin aceea că redă povestea unui singur om care, jucat de More, a dus aproape la contopirea celor doi bărbaţi în psihicul naţional.

Pentru cei născuţi după 1980 ori care nu au crescut în Marea Britanie şi ar putea să nu fie familiarizaţi cu filmul, povestea din *Reach for the Sky* ar fi cam aceasta:

Ne întâlnim prima oară cu Bader conducându-şi cu viteză motocicleta prin

Anglia rurală pentru a se alătura forţelor RAF la sfârşitul anilor 1920. În timp ce un avion trece pe deasupra capului său, Bader cade, se ridică, se scutură de praf şi ajunge la garnizoană cu o gaură în melonul său. Spre veselia celorlalţi elevi-piloţi şi spre supărarea sergentului- major al companiei, borurile pălăriei sale găurite se tot întorc în sus în timp ce defilează.

Bader iubeşte viata şi camaraderia de la RAF şi se ţine de şotii cu nemiluita, printre care cea în care el şi camarazii lui desfac roţile bicicletei unui poliţist. Dar în 1931 se produce dezastrul când Bader se prăbuşeşte cu avionul pe aerodromul Woodley, lângă Reading, în timp ce execută o manevră riscantă la câţiva metri deasupra pistei. Supravieţuieşte, dar îşi pierde ambele picioare; unul amputat chiar deasupra genunchiului şi celălalt imediat sub genunchi. Spunându-i-se că nu va mai putea să meargă niciodată, îi contrazice pe specialişti şi, datorită puterii şi încăpăţânării sale, îl vedem ceva mai târziu jucând golf în timp ce îi face curte iubitei sale Thelma.

RAF nu are însă nevoie de un pilot fără picioare, aşa că Bader se duce să lucreze pentru compania petrolieră Shell, dar peste şase ani, când izbucneşte războiul, cere să fie reprimit. Ofiţerul care se ocupă de recrutări îl întâmpină cu fraza: ,,Vă pierdeţi timpul, domnule, mă tem că nu au să vă lase niciodată să zburaţi“.

Bader însă nu acceptă refuzul, dovedeşte

că poate să zboare şi sfârşeşte prin a comanda un grup de canadieni hârşiţi în lupte pe care îi cucereşte cu o acrobaţie aeriană.

într-o bună zi fără să se gândească prea mult Bader îi sugerează comandantului său, vicemareşalul aerului Trafford Leigh-Mallory, o nouă tactică („Big Wing“/Aripa Mare), în care trei escadrile se ridică simultan în aer şi nu doar una, iar ideea sa este pusă rapid în practică de aşa-numita Duxford Wing, de sub comanda sa. Pe parcurs, ca în orice monomit adevărat, există mentori şi dascăli, praguri de trecut, ba chiar şi miracole. Se produce şi o renaştere în care, în loc să omoare el monstrul, monstrul aproape că îl omoară pe el.

în 9 august 1941, la un an după Bătălia pentru Anglia, Spitfire-ul lui Bader este lovit deasupra oraşului Saint Omer în nord-vestul Franţei. Cu proteza unuia dintre picioare prinsă în cockpit şi cu avionul care coboară vertiginos spre sol, reuşeşte sâ se elibereze şi să se paraşuteze înainte de a cădea prizonier.

După ce şi-a reprimit piciorul, aflat încă în convalescenţă la Saint-Omer, Bader ia legătura cu Rezistenţa şi evadează. Este prins rapid, iar gazdele sale franceze sunt arestate şi anchetate, dar Bader cel tenace nu renunţă. în cele din urmă, germanii îşi pierd răbdarea şi îl anunţă că va fi transferat într-un lagăr mai „confortabil“. Bader refuză, dar atunci

când prietenul său Henry Day îi spune „Le-ai dat multă bătaie de cap şi noi toţi suntem alături de tine... dar nu e nevoie decât de o scânteie pentru a declanşa un incident...“, Bader dă înapoi şi este trimis la Oflag IV-C, adică la castelul Colditz, în uralele camarazilor săi. în primăvara anului 1945 este eliberat, dar, în loc să sărbătorească, el caută imediat să pună mâna pe un Spitfire. Se întoarce acasă şi îi spune Thelmei că plănuieşte să plece spre Est ca să lupte împotriva japonezilor, dar spre marea uşurare a Thelmei, Ziua Victoriei îl ajunge din urmă şi războiul se încheie.

Si aici se termină şi filmul.

Dar fireşte că povestea vieţii reale a lui Bader a continuat. Era deja o figură bine-cunoscută când a ieşit filmul în 1956, iar *Reach for the Sky* l-a transformat într-unul dintre cei mai faimoşi eroi de război ai tării. Deşi Bader s-a arătat reticent fată de film şi nu l-a văzut decât peste mulţi ani, acesta a fost un succes comercial şi de critică, câştigând în 1956 BAFTA pentru cel mai bun film. Distribuitorul filmului, Rank, l-a difuzat şi în SUA, dar în faţa concurenţei filmelor color ale vremii, printre care *Omul care ştia prea multe* sau *Cele zece porunci,* acest film alb-negru de două ore despre un pilot britanic fără picioare nu a avut succesul scontat.

Pe tot parcursul anilor 1960 şi 1970, Bader a rămas o celebritate în Marea Britanie şi în ţările

Commonwealthului precum Australia, Africa de Sud şi Noua Zeelandă. Si în calitate de cea mai cunoscută persoană cu dizabilităţi a Marii Britanii, Bader a dus o campanie intensă în favoarea acestei categorii. Cu câteva luni înainte de moartea sa în 1982, a fost luat prin surprindere de realizatorul TV Eamonn Andrews la un eveniment caritabil de la hotelul Haymarket din Londra pentru o ediţie a emisiunii biografice extrem de laudative *This is Your Life! (Aceasta este viaţa tal).* Era vorba de una dintre emisiunile de frunte ale epocii, aducând în prim-plan personajul luat prin surprindere care este pus să asculte versiuni extrem de flatante ale poveştilor din viaţa sa, ca apoi să i se ofere o carte roşie, care este de fapt scenariul emisiunii. Printre musafirii lui Bader din acea seară s-au numărat foşti camarazi din unitatea sa de luptă „Dogsbody Section“, un fost adversar devenit prieten în persoana generalului Adolf Galland de la Luftwaffe, şi chiar şi Madame Hiecque şi Luciile Debacker, cele două franţuzoaice care încercaseră să-l ajute în tentativa lui de a evada în 1941.

în preambulul programului, Andrews îl descrie pe Bader ca „o legendă vie, unul dintre cei mai mari eroi din viaţa reală a vremurilor noastre, ba chiar al tuturor vremurilor“.

Şi chiar dacă, de la moartea sa, mitul Bader s-a mai estompat, el rămâne

probabil cel mai cunoscut erou al acelui eveniment tot mai sacralizat numit „Bătălia pentru Anglia“. Faptul că reputaţia lui Bader e neştirbită se datorează în mare parte filmului care a cimentat legenda sa şi felului plin de simpatie în care Kenneth More l-a portretizat.

în cartea lui S.P. Mackenzie *Bader’s War* (2008), autorul relatează o poveste în care preşedintele Asociaţiei Britanice a Foştilor Combatanţi Invalizi

îl prezintă pe Bader prin cuvintele oarecum glumeţe: „Poate că unii dintre dumneavoastră şi-l amintesc pe bărbatul care a jucat rolul lui Kenneth More în filmul *Reachfor the Sky“—.*

Bader nu era fericit de asocierea lui cu personajul filmului, declarând adesea în interviuri pe această temă: „Toată lumea crede că sunt tipul acela drăguţ pe care l-a jucat Kenneth More, dar nu sunt“.

Dar în mod cert filmul i-a pecetluit legenda. La patruzeci de ani de la moartea sa, numele său este menţionat în podcasturi sau în paginile ziarului *Daily Mail.* în iulie 2016, într-un interviu pentru *BBC History Magazine,* prim-ministrul de atunci, David Cameron, l-a numit pe Bader „cel mai mare erou al meu din toate timpurile“, iar mitul acestuia proliferează în diverse memoriale.

Numele său este imortalizat în străzi şi există statui, printre care una de bronz, dezvelită de cea de-a doua sa soţie, Joan

Bader, la aerodromul Goodwood în 2001. Institutul de recuperare Douglas Bader Walking School, programul de show-uri aviatice în echipă ale piloţilor cu dizabilităţi Bader’s Bus Company şi o şcoală specială din Doncaster, The Bader Academy, toate îi păstrează viu numele, şi există chiar localuri în memoria sa.

Pe locul unde odinioară s-a aflat RAF Martelsham, în apropiere de autostrada Al2 din Suffolk, se află taverna Douglas Bader, care mai păstrează panglica de deschidere tăiată chiar de el în 1979. Un alt local, The Bader Arms, se afla în Tangmere, West Sussex, fiind deschis de acelaşi Bader în 1982. O legendă locală ne spune că, întrebat de un reporter ce credea despre nume, Bader i-ar fi răspuns: „Doar nu puteau să-i zică «Picioarele de futu-i mă-sa ale lui Bader», nu“.

Povestea este tipică pentru obiceiul lui Bader de a înjura. O altă istorie, cu siguranţă apocrifă, redă o cuvântare ţinută de el la o şcoală de fete despre înfruntările aeriene cu inamicul: „Au apărut *fuckeri* (futangii) din stânga noastră, *fuckeri* din dreapta noastră şi *fuckeri care* ieşeau din Soare!“ până când directoarea l-a întrerupt pentru a explica elevelor că „Fokker— erau avioane de vânătoare germane din al Doilea Război Mondial, fetelor!“

„Se prea poate, a reacţionat Bader, dar futangii ăştia erau marca Messerschmitt.“

Iată unul dintre numeroasele paradoxuri

ale vieţii, faptul că abstinentul Bader are două cârciumi numite după el, dar asta nu face decât să ne arate că el şi moştenirea sa sunt complicate. Propaganda din timpul războiului şi naraţiunea dedicată vieţii sale au făcut ca adevărul despre el şi despre alter egoul lui ficţional să tragă în direcţii opuse. Faptul prea puţin plăcut este că un om considerat a fi cel mai mare erou de război al Marii Britanii nu a fost defel un erou. Sau, cel puţin, nu în sensul în care îl comemorăm.

E o zi toridă din iulie 2022, iar fiul meu adolescent împreună cu mine ne îndreptăm spre Imperial War Museum de la Duxford.

Am pornit la drum mânat de un spirit iconoclast, dar de cum intrăm în muzeu, cu mine se produce o transformare ciudată şi dintr-odată sunt Alan Partridge —, arătând entuziasmat cu degetul spre diverse exponate militare. Pentru bărbaţii de vârsta mea, care au crescut în anii 1970, al Doilea Război Mondial era un ideal măreţ. Războiul era atotprezent, în jucării şi în jocuri şi la emisiunile de televiziune din weekend la care aveam voie să ne uităm, aşa că toţi ştiam cine era Bader. Asta ar putea explica de ce nu sunt decât un bărbat ca toţi ceilalţi, de vârstă mijlocie, care umblă prin muzeul din Duxford târând un copil după el.

Tuc-tuc-tuc-ul constant al vechilor avioane deplasându-se pe sol încinge şi

mai mult atmosfera.

Poţi zbura cu un Spitfire la Duxford contra sumei de 2 950 de lire sterline, ceea ce depăşeşte bugetul nostru, aşa că alegem un „simulator Spitfire“ la suma mult mai convenabilă de patru lire.

O mămică şi trei copii mici ni se alătură şi curând alunecăm spre stânga şi spre dreapta pe un scăunel de plastic, trăind experienţa „Bătăliei pentru Anglia“ din perspectiva unui pilot de Messerschmitt aflat deasupra Stâncilor Albe din Dover în 1940. Experienţa, trebuie să recunosc, este lipsită de dramatismul unei înfruntări directe la o mie de metri înălţime — dar când ai dat patru lire, nu prea ai dreptul să te plângi. Oricum e prea mult pentru unul dintre micuţii piloţi şi totul se opreşte când apasă pe butonul de urgenţă şi cere să fie dus la toaletă.

însoţitorul, amabil, ne spune că mai putem face o tură, iar de data aceasta ni se alătură un tătic cu fiii săi, care o ţine întruna cu „o să doborâm nişte nemţi“. Ca veteran călit în luptă al simulatorului, îi explic că de fapt suntem piloţi din Luftwaffe, iar pe faţa lui se aşterne un zâmbet larg când răcneşte:

„Aţi auzit, copiiii? Noi zuntem nemţiii!!!“

După alte patru minute ieşim în soarele arzător de afară pe comentariul care ne spune că piloţii din Bătălia pentru Anglia „au împiedicat invadarea Angliei“. „A fost distractiv!“ spune celălalt tătic, iar eu îi dau dreptate că aşa a fost. Dar pe când ne

întoarcem la maşină trecând pe lângă maşinăria morţii şi magazinul de suveniruri care vinde gin „Dam Raider“, asupra mea se lasă o nelinişte. A fost o zi frumoasă, dar ce-am învăţat de aici?

Duxford are mii de exponate şi atmosferă din plin, dar în mijlocul tuturor acelor avioane şi vitrine de sticlă strălucitoare prea puţin ne aminteşte că suntem în faţa unor aparate gândite să ucidă oameni. Cu simulările şi cu display-urile interactive aflate la dispoziţia vizitatorilor ajungi să te simţi ca într-un loc de divertisment şi nu într-un muzeu aproape că a fost ca o excursie la un Disneyland al Războiului.

Duxford îi era bine cunoscut lui Bader. Fusese transferat acolo la escadrila numărul 19 în februarie 1940, iar aici avea să zboare pentru prima oară cu un Spitfire.

În anii dinaintea războiului, Fighter Command, unul dintre cele trei comandamente ale RAF, împărţise Marea Britanie în mai multe regiuni, iar această bază aeriană era cea mai sudică bază pentru Grupul 12 care răspundea de un spaţiu aerian uriaş din nordul Ţării Galilor, peste Lincolnshire şi în jos până la Fens. Până la căderea Franţei în 1940, s-a crezut că ameninţarea din partea Luftwaffe venea dinspre est, de peste Marea Nordului, şi se compunea în principal din bombardiere. Dacă aşa ar fi stat lucrurile, Duxford s-ar fi aflat exact în

calea atacurilor. în schimb, după Dunkerque, ameninţarea a început să vină dinspre Canalul Mânecii, iar greul a căzut pe Grupul 11, aflat mai la sud, în timp ce sarcinile Grupului 12 s-au redus la apărarea bazei lor de un atac.

Situaţia i-a enervat teribil pe Bader cel ahtiat să lupte şi pe comandantul Grupului 12, ambiţiosul vicemareşal al aerului Trafford Leigh-Mallory. încredinţaţi că ratează ocazia de a acţiona, au petrecut o mare parte din perioada Bătăliei pentru Anglia făcând lobby pentru a fi observaţi şi luaţi în considerare. Dar într-un anume sens, această călătorie începuse, pentru Bader cel puţin, cu mult timp înainte.

Douglas Bader s-a născut în 12 februarie 1910 în St John’s Woods, Londra. Al doilea fiu al lui Jessie şi Frederick Bader, un inginer constructor, a avut o copilărie nefericită în umbra fratelui său pe care părinţii îl adorau. Tatăl său a luptat în Primul Război Mondial în Corpul Genistilor Regali şi a fost promovat la gradul de maior, dar fiind grav rănit în 1917, a murit în 1922— când Bader avea douăsprezece ani, de pe urma rănilor. Jesse s-a remăritat curând cu un vicar, iar noul cuplu, considerând că nu putea face faţă energiei excesive a lui Douglas, l-a trimis la un internat unde sportul a devenit salvarea lui.

Bader nu avea aplecare pentru studiu, dar la Temple Grove sau la St Edward’s din Oxford, unde a ajuns la vârsta de

treisprezece ani, a devenit cunoscut ca un sportiv excelent. A fost un boxer strălucit, un extraordinar jucător de cricket şi, mai presus de toate, un poet al mingii de rugby. După moartea tatălui său, avea să-şi petreacă adesea vacantele la mătuşa sa Hazel şi la soţul acesteia, Cyril, care facea parte din RAF. Cyril a fost cel care în timpul unei vizite din 1923 i-a făcut cunoştinţă tânărului Douglas cu un avion. Băiatul s-a arătat imediat interesat, dar marea sa iubire au rămas competiţiile sportive.

înrolându-se în RAF, împotriva dorinţei mamei sale, în 1928, Bader s-a alăturat forţelor aeriene şi mai târziu echipei de rugby Harlequins. Cu puţin timp înainte de accidentul său, aştepta o invitaţie să se alăture echipei Angliei pentru sezonul 1932. A-ţi pierde ambele picioare este o tragedie pentru oricine, dar pentru un împătimit al sportului precum Bader a fost de două ori mai greu. Aşa că, din momentul în care a putut să meargă din nou, a început să caute o distracţie alternativă, pe care a găsit-o mai întâi în golf, iar din 1939 în război. De altfel, cel mai bun mod de a-l înţelege pe Bader şi isprăvile sale din timpul războiului este prin prisma sportului. în fiecare relatare despre activităţile lui Bader, îl vedem tratând misiunile de luptă ca pe un meci de rugby desfăşurat în ceruri. E frustrat că nu face parte din prima echipă Grupul 11 şi se comportă ca şi cum ar fi căpitanul

escadrilei chiar dacă nu e. E gelos pe colegii săi de echipă şi vrea tot timpul să ajungă la minge şi să fugă el cu ea.

Bader a participat la misiuni deasupra Franţei în timpul evacuării de la Dunkerque – prima sa victimă a fost un Messerschmitt 109 la 1 iunie 1940. Au urmat altele, inclusiv un bombardier Dornier doborât în largul coastei Norfolkului în 9 iulie. Au existat succese ulterioare şi momente de nesăbuinţă — inclusiv unul în care Bader îsi terminase muniţia şi s-a gândit să intre în coliziune cu un avion al inamicului. Dar în cea mai mare parte a Bătăliei pentru Anglia, grupul lui fiind trimis în plan secund, a fost frustrat de lipsa de acţiune.

Lucrurile s-au schimbat mai târziu în 1940 când a devenit o celebritate. De fapt, Douglas Bader nu a fost defel unicul pilot al vremii care s-a bucurat de acest statut. Piloţn RAF erau cam toţi vedetele zilei şi, cum a spus comandatul de aripă Paddy Barthropp în 2009 pentru Channel 4: „Eram nişte... David Beckham... a fi pilot pe un avion de vânătoare... era cel mai tare lucru... din toate cele trei servicii“.

Insă Bader s-a remarcat. După cum a declarat cumnata sa Jîll Lucas: „Nu a existat niciodată o persoană fără picioare care să zboare, să comande o escadrilă şi să doboare avioane germane“.

Informaţii despre carismaticul pilot fără picioare, as al avioanelor de vânătoare, ajunseseră la începutul verii anului 1940

la urechile lui Alexander Austin, ofiţer superior pentru relaţii publice la Comandamentul Avioanelor de Vânătoare, iar în urma unei conferinţe de presă din 14 iulie 1940, jurnaliştii s-au dus să-i intervieveze pe cel în cauză şi pe mama sa. *Daily Mirror* a găsit-o pe doamna Bader, care le-a vorbit despre „starea de spirit solară“ a fiului ei, în pofida accidentului suferit, iar la scurt timp după aceea, *Daily Mirror* l-a numit „Cel mai mare erou dintre toţi“. Porecla a prins, iar *The Guardian, The Times* şi *Daily Telegraph* au publicat materiale pline de laude despre acest superman fără picioare.

În mijlocul Bătăliei pentru Anglia, ambele tabere îi ridicau în slăvi pe jucătorii lor. în Germania, neînfricaţii *Fliegerasse* (aşi zburători) precum Hans-Ulrich Rudei şi Erich Hartmann erau transformaţi în celebrităţi servind scopurilor de propagandă. Ambii bărbaţi erau frumoşi ca niste staruri de

cinema şi ambii au continuat să fie sărbătoriţi şi

după război. Hartmann cu cele 352 de victime aeriene ale sale continuă să fie considerat cel mai victorios şi ucigător pilot de avion de vânătoare din istorie. În acea epocă a primit toate decoraţiile posibile, iar el şi Rudei s-au numărat printre cei 27 de militari germani cărora li s-a conferit personal de către Adolf Hitler Crucea de Cavaler cu Diamante. Vom reveni la Rudei ceva mai târziu.

Bader a câştigat şi el decoraţii, iar în septembrie 1940 i s-a conferit Ordinul pentru Servicii Deosebite de către regele George al VI-lea şi a fost promovat *flight lieutenant—.* Cu cariera pe un curs ascendent şi învestit cu mai multă autoritate, datorită faimei sale, Bader a continuat să lupte pentru şi mai multă glorie, promovând strategia cunoscută sub numele de „Aripa Mare“ (Big Wing). De fapt, la mijloc era o idee veche, pe care aviaţia italiană o folosise în anii 1930 în principal în cadrul unor mitinguri aviatice. Aripa Mare însemna să trimiţi concomitent în aer trei până la cinci escadrile, compuse fiecare din câte douăsprezece avioane, pentru a-l ataca pe inamic. Şeful lui Bader, vicemaresalul aerului Trafford Leigh-Mallory, cochetase cu ideea încă din ianuarie, iar după mai multe discuţii, cei doi bărbaţi au început să facă lobby intens pentru ea. Leigh-Mallory era fratele mai mic al alpinistului George, care murise eroic în 1925 încercând să cucerească Everestul — iar această pierdere combinată cu faima postumă a lui George pare să-l fi marcat serios pe Trafford care se simţea mereu defavorizat. Ca şi Bader, era frustrat de lipsa de acţiune a Grupului 12, avea relaţii importante şi era extrem de ambiţios să pună lucrurile în mişcare.

în septembrie 1940, germanii şi-au schimbat tactica, trecând de la bombardarea aeroporturilor şi staţiilor

radar la acţiuni de bombardare a Londrei. Acesta a fost momentul când Leigh-Mallory a considerat că venise timpul pentru Aripa Mare. Sprijinindu-se pe renumele sporit al lui Bader şi profitând de situaţie, cei doi bărbaţi şi-au folosit toată influenţa ca strategia să fie adoptată. Lucru bun pentru Bader şi Leigh-Mallory, dar o teribilă greşeală tactică pentru RAF şi naţiune, deoarece Aripa Mare era o idee de-a dreptul stupidă.

Atacurile aeriene ale germanilor asupra Londrei necesitau o reacţie rapidă, iar Sistemul de Interceptare Dowding — numit astfel după mareşalul aerului Hugh Dowding, care contribuise la realizarea primei strategii de contraofensivă aeriană din lume a oferit-o. Printr-o reţea de staţii radar, sisteme de relee şi centre de comandă, avioanele de vânătoare puteau fi adunate rapid şi eficient şi trimise să înfrunte duşmanul.

T J

Combinaţia de tehnologie şi tactică a lucrat excelent în Bătălia pentru Anglia şi a ajutat RAF să se impună.

în schimb, complexitatea operaţiei de a aduna 60 de avioane de luptă de tipuri şi de puteri diferite deasupra Duxfordului înainte de a-i înfrunta pe germani era greoaie şi cronofagă. Adesea, până când o Aripă Mare era adunată, avioanele Luftwaffe se întorceau deja spre casă. Sistemul Dowding fusese dat deoparte de un proiect vanitos de autopromovare. Iar când Aripa Mare reuşea să înfrunte partea

adversă, se produceau adesea coliziuni, se trăgea din greşeală în propriile avioane, care prin numărul lor mare deveneau de asemenea ţinte mult mai bune pentru inamic.

Nimic din toate acestea nu s-a văzut la început fiindcă, în confuzia generală, toată lumea era încredinţată că lucrurile funcţionau, iar piloţii îşi exagerau la greu numărul victimelor. S-a calculat mai târziu, pe baza resturilor de aparate şi unor cifre echivalente ale germanilor, că piloţii acestei formaţiuni îşi exageraseră victimele într-o proporţie uluitoare de 7:1. într-un singur raid din 15 septembrie 1940, RAF a pretins nici mai mult, nici mai puţin decât 52 de victime şi opt ,,probabile“ însă, conform datelor de la Luftwaffe, doar şase avioane ale lor fuseseră doborâte.

în ceaţa războiului, o presă hulpavă a sărit pe aceste cifre.

„175 de avioane naziste doborâte! Invadatorii alungaţi înapoi peste Canalul Mânecii!“ titra *Daily Herald* în 19 septembrie 1940, adăugând: „RAF triumfă în cele mai mari bătălii aeriene ale războiului!“

Nimic adevărat, dar cu Londra şi cu alte oraşe britanice chircindu-se sub asaltul avioanelor Luftwaffe era povestea de care naţiunea avea nevoie, iar carierele lui Leigh-Mallory şi Bader prosperau. Timp în care cele ale mult mai competenţilor Keith Park, vicemareşal al aerului, şi Hugh

Dowding, mareşal al aerului, începeau sâ păleascâ.

Ambii fuseseră conducători excepţionali, adevăraţi eroi ai Bătăliei pentru Anglia — dar fuseseră scoşi din joc de strategia răsunătoare a Aripii Mari şi de ambiţia personală a lui Bader şi a aliatului său din eşaloanele superioare. Park a fost înlocuit de Leigh-Mallory, iar Dowding de Sholto Douglas. Istoria oficială a Bătăliei pentru Anglia avea să-i marginalizeze atât pe Dowding, cât şi pe Park şi să exagereze succesul lui Leigh-Mallory şi al strategiei Big Wing promovate de Douglas Bader. Ani de zile s-a predicat că tactica lui Bader şi Leigh- Mallory a fost un factor decisiv în povestea de succes a Forţelor Aeriene Regale, iar propaganda din timpul războiului care s-a reflectat în *Reach for the Sky* i-a asigurat un rol central în legenda lui Bader în 1956.

Dar succesul Aripii Mari a fost o mare minciună.

În timp ce Dowding şi Park plecau, legenda lui Bader creştea datorită comunicatelor de presă redactate de RAF, unor jurnalişti favorabili şi unor fotografii oficiale nemaipomenite. A fost transformat într-o serie de cartoline introduse în pachete de ţigări care puteau fi colecţionate, a apărut pe cărţi poştale de propagandă tipărite în tiraje de masă şi distribuite în şcoli, numite „Fapte eroice din război“, care îl prezentau drept omul al cărui „nume a devenit deviza şi sursa de

inspiraţie a piloţilor de vânătoare. Cine ar fi crezut că e posibil ca un bărbat cu o asemenea invaliditate să poată face atât de mult?“

în 18 martie 1941, proaspăt promovatul comandant de aripă s-a prezentat la post la RAF Tangmere şi de atunci încolo, cu iniţialele sale „DB“ pictate pe avionul pe care îl pilota şi indicativul de apel „Dogsbody“, a încercat să devină supremul as zburător al războiului. în acest scop, îi plăcea la nebunie să efectueze misiuni de tip „gâlceavă“ deasupra Canalului. Acestea erau ieşiri în grup restrâns ale avioanelor de vânătoare care căutau avioane inamice izolate sau loveau ţinte de pe sol.

Majoritatea piloţilor urau „gâlcevile“, dar pentru Bader cel dependent de adrenalina războiului aerian erau o plăcere. în cuvintele prietenului său, comandantul de escadrilă Johnny Johnson: „Ideea lui de a petrece o sâmbătă după-amiază liberă era să ia... unul sau doi nefericiţi cu el peste Canalul Mânecii sau la Pas-de-Calais în speranţa că vor întâlni [duşmanul]“.

Până în august 1941, pretinsese că ar fi doborât 23 de avioane devenind astfel, pe hârtie, al cincilea as din RAF , dar cum nu se acordă medalii pentru locul cinci, tot mai competitivul Bader a început săi hărţuiască pe cei din jurul său mai mult ca oricând. Echipajul de la sol, provenind în mare parte din clasa muncitoare, a

devenit ţinta lui preferată. Dacă avionul său nu era gata atunci când dorea el, începea să-i împroaşte cu invective. Nici ofiţerii nu scăpau basma curată. Pilotul William Walker, revenind la post după ce fusese doborât în august 1940, s-a prezentat la noul său comandat doar pentru a fi înjurat pentru faptul că aproape fusese ucis „ceea ce era un lucru cam deplasat, ca să nu spun mai mult“, a declarat Walker mai târziu. Nu a rămas mult timp acolo.

Comandantul de aripă Bader a devenit tot mai necugetat în luptă, având obiceiul să se desprindă din formaţie în momentul în care vedea avioane inamice, în speranţa de a-şi îmbunătăţi scorul şi lăsându-i pe ceilalţi să se descurce. în toate acestea nu era vorba de vreun ţel mai înalt, de altruistul „Factor Wesley“. Bader nu căuta imposibilul pentru a-i salva pe conaţionalii săi britanici de pericolul nazist, ci se comporta aşa pentru că iubea sportul numit război.

în 9 august 1941, nesăbuinţa l-a ajuns din urmă.

Zburând fără obişnuitul său „om de aripă“, Alan Smith, Bader s-a lansat într-o „gâlceavă“ ştiind că instrumentele sale de bord nu funcţionau cum trebuie. Angajat împotriva a patru avioane inamice deasupra coastei de nord a Franţei, a executat un picaj prea rapid fără să-şi cunoască altitudinea sau viteza. La un moment dat coada avionului său a fost

lovită, probabil de un aşa-numit „foc prietenesc“ din propria tabără],— iar cu avionul precipitându- se spre sol, Bader şi-a desprins piciorul şi s-a paraşutat.

Bader nu şi-a asumat niciodată vreo vină pentru ce se întâmplase, deşi era clar că vina îi aparţinea în mare parte, ci a arătat mereu cu degetul spre foştii camarazi.

Capturarea asului aviatic a fost un dezastru de PR pentru RAF, dar a oferit oarecare plăcere celor de la Luftwaffe, care şi-au tratat celebrul prizonier ca pe o vedetă rock aflată în turneu. Dând dovadă de o admirabilă obstinaţie şi hotărât să se pună din nou pe picioare, Bader le-a cerut gazdelor sale să ia legătura cu britanicii pentru a-i paraşuta piciorul care îi lipsea. Generalul Adolf Galland, care peste ani avea să apară ca oaspete la emisiunea dedicată lui Bader *This is Your Life!,* s-a conformat şi a organizat livrarea, astfel că în 19 august un avion RAF a aruncat peste Saint-Omer un pachet cu proteza de picior.

A fi prizonier nu era pe gustul veşnic neliniştitului Bader, aşa că a făcut o serie de încercări de evadare extrem de prost gândite. Filmele şi documentarele postbelice au dat impresia că ofiţerii prizonieri aveau „datoria de a evada“, că exista un soi de cod de onoare care îi obliga să încerce să revină acasă din prizonierat. Acest lucru nu a fost sub nici o formă aprobat în vreun fel de înaltul Comandament Britanic, fiind mai degrabă

un soi de mit postbelic. Cei mai mulţi prizonieri de război britanici, ai Aliaţilor sau ai Axei s-au străduit să se împace cu situaţia şi au rămas pe loc până la sfârşitul războiului – iar ideea că Bader s-ar fi simtit

’ » obligat să încerce este ridicolă. De încercat însă a încercat. Prima sa tentativă de la Saint-Omer s-a sfârşit nu doar cu prinderea sa destul de rapidă, ci şi cu condamnarea la moarte a localnicilor francezi care îl ajutaseră, Maria Hiecque şi Lucillle Debacker, alături de co-conspiratorul lor, Monsieur Leon. Din fericire, sentinţele au fost comutate după un apel al mareşalului Pétain, însă Bader nu ar fi trebuit niciodată să îi expună riscului. Pentru Douglas, întâmplarea ar fi trebuit să fie o lecţie de umilinţă, dacă acest cuvânt ar fi făcut parte în limitatul său bagaj de cuvinte. Au urmat alte încercări, fiind de fiecare dată prins rapid: mersul său îl dădea instantaneu de gol, oricum s-ar fi deghizat. A fost internat într-o serie de lagăre de prizonieri printre care Stalag Luft III, devenit celebru pentru calul de lemn şi „Marea evadare“, unde, luându-se mereu de gardieni, le-a făcut viaţa grea celorlalţi prizonieri.

Bader se decisese — aşa cum a spus mai târziu — să nu fie altceva decât „o pacoste pe capul nemţilor“, însă pe parcursul acestui constant „goon-baiting“,— a reuşit să-i scoată din minţi şi pe propriii camarazi, care erau nevoiţi să îndure

sancţiuni în timp ce el îşi ducea campania împotriva plictiselii. Când în cele din urmă a fost transferat la Stalag Luft VIII-B, dispoziţia sărbătorească era palpabilă pe ambele părţi. Un coleg prizonier a notat mai târziu: „ca să fiu sincer, a fost o uşurare pentru toată lumea, prieten sau duşman, când l-am văzut plecând“—.

Bader n-a rezistat mult nici în noul lagăr, fiind transferat la scurt timp la Colditz, unde farsele sale au avut darul să-i întoarcă pe toţi împotriva lui. „Goon-baiting“-ul lui era atât de enervant că până şi germanii au clacat, sugerând că Bader ar trebui să fie examinat de Comisia elveţiană pentru repatriere pentru a fi trimis acasă. A refuzat plin de condescendenţă — era o chestiune de onoare, deoarece nu fusese rănit în luptă şi a rămas în lagăr spre dezamăgirea colectivă. Ba mai rău, a blocat deliberat repatrierea altcuiva. Alex Ross, membru al fanfarei regimentului Seaforth Highlanders, devenise ordonanţa lui din motiv că nimeni nu se arătase dispus să-l servească. Era o poziţie nefericită, iar Philip Sarkar îl citează pe Ross care a spus:

„în tot acel timp în care l-am cunoscut, nu cred să fi rostit vreodată te rog sau mulţumesc. Eram un nimic în comparaţie cu el... el era şeful. Oriunde sar fi aflat îi plăcea să fie în frunte... Când striga, o luai la fugă să-i îndeplineşti dorinţele.“

Când, în 1943, Crucea Roşie i-a spus lui

Ross că era eligibil pentru repatriere şi că germanii erau de acord, bucuros, omul i-a spus lui Bader: „Plec acasă!“, la care cel mai mare erou de război al Marii Britanii i-a răspuns: „Pe naiba pleci! Ai venit aici ca servitorul meu şi aici ai să rămâi“.

în 12 aprilie 1944, soldaţii americani au ajuns la Colditz, iar Bader şi ceilalţi prizonieri au fost eliberaţi. în timp ce americanii au început formalităţile de înregistrare a prizonierilor, Bader şi-a croit loc în fată şi i-a adus la cunoştinţă lui Lee Carson Reeves, un reporter cunoscut care fusese afiliat forţelor americane, că el era un faimos as aviatic. Simţind că era rost de-o poveste, Carson Reeves a aranjat să fie eliberat rapid din lagăr.

Bader nu a fost interesat să se întoarcă acasă la Thelma şi, spre disperarea soţiei lui, a încercat să se califice din nou ca pilot de Spitfire. Ideea era ridicolă. Nu mai zburase trei ani de zile, iar tehnologia se dezvoltase în asemenea măsură că i-ar fi trebuit săptămâni de antrenament ca să poată zbura din nou. Dar ca orice altceva din războiul lui Bader, asemenea consideraţii nici măcar nu erau luate în seamă. Bader era prea puţin interesat să-şi facă datoria, cât să obţină glorie.

A vrut de asemenea să-şi recapete perechea de rezervă de picioare de aluminiu.

La câteva săptămâni de la eliberare, întors în Scoţia sa natală, Alex Ross a fost chemat la oficiul poştal pentru o

convorbire telefonică. La celălalt capăt al firului era Bader, fostul lui şef, care voia să ştie dacă perechea lui de picioare de rezervă era la el. Când Ross i-a comunicat că nu are nici o idee unde ar putea fi, l-a înjurat şi i-a trântit telefonul.

Războiul din Orientul îndepărtat s-a terminat înainte ca Bader să se poată urca din nou la manşă, aşa că s-a întors să lucreze pentru Shell Oii. în anii care au urmat, pe măsură ce cărţile şi acel faimos film i-au cimentat legenda, celebritatea lui a crescut, la fel ca înclinaţia de a susţine cele mai rele categorii de oameni. în 1953 a fost invitat să scrie prefaţa la autobiografia pilotului german Hans-Ulrich Rudei, *Stuka Pilot.* Frumosul şi carismaticul Rudei era cunoscut drept „Vulturul Frontului de Est“, comandantul militar german, generalul- colonel Ferdinand Schdrner, declarând la un moment dat despre el: „Rudei singur face cât o întreagă divizie!“ Spre sfârşitul războiului, a fost doborât de apărarea antiaeriană sovietică şi şi-a pierdut un picior. La fel ca Bader, a refuzat să se oprească, revenind la scurt timp în luptă.

în prefaţă, Bader îl descrie ca un „tip galant“ şi îl acoperă cu laude pe fostul său inamic. Rudei a fost însă şi un nazist înverşunat, care imediat după război se refugiase în Argentina cu documente false, începând de îndată să-i atace pe cei care nu-l sprijiniseră pe Hitler. în Argentina fondase împreună cu alţii

organizaţia „Kameradenwerk“ care ajuta criminali de război fugari să scape nepedepsiţi, iar cartea sa de memorii fusese publicată de o editură ce avea legături cu liderul fascist britanic Oswald Mosley.

Când aceste lucruri au ieşit la iveală, Bader a respins criticile, insistând că şi dacă ar fi ştiut că Rudei a fost un nazist înverşunat, tot ar fi scris acea prefaţă. Refuzul său încăpăţânat de a da înapoi şi disputele legate de devotamentul lui Rudei faţă de fascism continuă să agite anumite cercuri militare până azi, cu numeroşi apologeţi care insistă că Rudei a fost „doar un pilot“ care şi-a făcut datoria. Suficient să spunem că, atunci când Rudei a murit în Germania de Vest în decembrie 1982, la doar trei luni după Douglas Bader, cei adunaţi la înmormântare şi-au luat rămas-bun cu salutul nazist.

în 1956, în acelaşi an în care *Reach for the Sky* a ieşit pe ecrane, a izbucnit Criza Suezului, când Marea Britanie şi Franţa, într-un act de intervenţionism agresiv postcolonial, au încercat să recâştige controlul asupra Canalului Suez naţionalizat, dându-l totodată jos pe preşedintele egiptean Nasser. în final, operaţia anglo-franceză a eşuat, iar Nasser s-a afirmat ca un erou nu doar în ţara sa, ci în toată lumea în curs de dezvoltare. Ca răspuns la această invazie şi în mijlocul luptelor pentru independenţă de pe tot continentul african, Bader i-a

declarat unui jurnalist din Noua Zeelandă că africanii ar face bine „să se urce naibii înapoi în copacii din care au coborât“.

Ieşirea nu era o noutate. Bader era un înverşunat adept al dreptei şi emitea frecvent opinii rasiste; susţinea de asemenea minoritatea albă din Rhodesia, apartheidul din Africa de Sud şi reintroducerea pedepsei cu moartea în Marea Britanie. în zilele noastre ne uităm la „cei câţiva aleşi“ şi la oameni precum Bader ca la nişte persoane care au învins fascismul şi au apărat valorile liberale, care au dorit să elibereze lumea de tiranie. Dar pe Bader nu-l deranja să stea la masă cu foştii inamici, să scrie prefeţe la cărţi naziste şi să nege dreptul poporului african de a-şi determina singur viitorul, eliberat de tutela britanică. De aceea ne e greu să nu ne gândim că, în alte circumstanţe,
Bader s-ar fi simţit la fel de bine jucând în echipa adversă.

Nu era cel mai rău lucru pe care să-l fi făcut, dar Bader putea fi şi impardonabil de lipsit de consideraţie. în timpul unei vizite la München, participând la o întâlnire cu foştii piloţi din Luftwaffe, le-a spus: „Dumnezeule mare, nu ştiam că am lăsat atâţia dintre voi în viaţă!“ Era adesea necioplit, plin de el, încăpăţânat şi, ca mulţi foşti elevi ai elitistelor aşa-numitei şcoli publice din Marea Britanie a epocii sale, era pătruns de importanţa sa şi de ideea că i se cuvenea orice. în interviurile

sale postbelice lasă de altfel impresia că este un om care joacă un rol. Folosea cu asemenea lejeritate expresii precum „old boy“ sau ,,old man“ încât, atunci când a lucrat în calitate de consilier la filmul *Bătălia Angliei,* văzându-l, actorul canadian Christopher Plummer s-a declarat uimit să descopere că „asemenea oameni există în mod real“.

îsi avea şi contradicţiile sale. Omul care considera că susţinătorii Campaniei pentru Dezarmare Nucleară ar trebui deportaţi a declarat totodată într-un interviu pentru BBC din 1965 că era „cu totul de partea tinerilor“ şi că „fiecare generaţie“, inclusiv a sa, s-a răzvrătit împotriva celei dinainte. Când în 1981, în emisiunea *Deserted Island Discs* de pe BBC Radio 4, i s-a cerut să numească melodia preferată, a ales sentimentalul imn hippiot „I’d Like to Teach the World to Sing (în Perfect Harmony)“ al formaţiei New Seekers.

t

în orice relatare biografică, autorul se simte întotdeauna tentat să strecoare şi un strop de psihanaliză amatoristică a personajului. Moartea timpurie a tatălui său, recăsătoria rapidă a mamei cu un personaj pe care nu l-a plăcut şi pierderea picioarelor trebuie că l-au afectat mult mai profund decât a admis vreodată. La fel şi copilăria sa lipsită de afecţiune. A afirmat la un moment dat că unica dată când a plâns în viaţa sa a fost atunci când mama, tata şi fratele său au plecat

împreună cu maşina, lăsându-l deliberat acasă. De aici până la concluzia că băiatul neglijat, dornic de a fi iubit, s-a transformat în bărbatul care trebuia mereu băgat în seamă şi celebrat nu e cale lungă.

Bader a făcut şi fapte bune. Ducând o campanie intensă în favoarea celor cu dizabilităţi i-a inspirat pe copiii care îşi pierduseră picioarele sau braţele, iar cariera sa publică a demonstrat că o dizabilitate, oricât ar fi de împovărătoare, nu trebuie să te împiedice să duci o viaţă împlinită. Curajul şi exemplul său au contribuit la schimbarea perspectivelor şi a oamenilor.

Dar nu acesta este motivul pentru care ni-l amintim pe ofiţerul superior al Forţelor Aeriene Regale, Group Captain Douglas Bader. Legenda lui supravieţuieşte fiindcă în august 1940 un ofiţer de presă de la Comandamentul pentru Avioane de Vânătoare s-a gândit că persoana lui ar fi interesantă ca ştire legată de efortul de război, iar în anii care au urmat oamenii au continuat să creadă în această propagandă. *Reach for the Sky* s-a întipărit în conştiinţa publică fiindcă îl arăta pe Bader, jucat de extrem de plăcutul actor Kenneth More, ca un soi de apoteoză a rezilienţei britanice în timp de război. Spiritual, sfidător, fermecător şi curajos, acel Bader ficţionalizat întruchipează acea frază din Alejandro González Iñárritu amintită mai devreme:

„Cinematograful este o oglindă în care adesea ne vedem pe noi înşine“ sau poate, în acest caz, felul în care poporului britanic îi place să se vadă pe sine.

Aceasta este moştenirea pe care ne-au lăsat-o majoritatea filmelor de război britanice din 1940 încoace şi este motivul pentru care atât de mulţi nostalgici se simt atraşi de ele. Chiar de curând, filme precum *Dunkerque* (2017) sau *Darkest Hour* (2017) au predicat aceeaşi evanghelie care a devenit aşa-numita *origin story,* povestea din spatele a ceea ce suntem. Invenţia fraţilor Lumière continuă şi

acum, la 130 de ani de când acel tren a intrat în gară, să inducă publicul în eroare.

Istoria este mult mai mult decât o serie de tropi despre cei buni împotriva celor răi şi de poveşti despre acţiuni cinematice, temerare şi eroice. Dar, reducând-o, aşa cum am făcut, la câteva evenimente mari şi la acţiunile unui grup de indivizi atent selecţionaţi, eliminăm atât de mulţi alţi eroi ai poveştii.

Probabil că nu aţi auzit niciodată de comandantul de aripă Ian Richard Gleed DSO, DFC aşa încât am face bine să reparăm această greşeală.

Născut la Finchley, în nordul Londrei, în 3 iulie 1916, Ian era fiul unui medic generalist, doctor Seymour Gleed, şi al soţiei acestuia Florence. Trimis intern la

Epsom College la vârsta de treisprezece ani, a descoperit, asemenea lui Bader, că era mai bun la sport decât la învăţătură şi, tot la fel ca Bader, îi plăcea să se ţină de farse cum a fost aceea de-a „lua cu împrumut“— maşina unui asistent al profesorului pe când ceilalţi elevi urmăreau o conferinţă despre „Omul de Piltdown“.—

Gleed era un împătimit al navigaţiei şi avea o barcă numită *Spindthrift,* cu care a navigat pe parcursul anilor 1930 împreună cu prietenul său Teddy Denham de-a lungul coastei Kentului, în apropierea casei de vacanţă din Kerne Bay a familiei sale.

Gleed era şi el mânat de o nestinsă sete de aventură şi, în calitate de membru activ al Societăţii de Explorare a Şcolilor Publice, a participat la expediţiile organizate de comandantul chirurg Murray Levick, fost membru al expediţiei *Terra Nova* din Antarctica, condusă de Robert Scott în 1910.— În una dintre excursii, în Terranova în 1934, unul dintre camarazii lui Gleed a fost tânărul Roald Dahl, care avea să devină şi el pilot de vânătoare. în timpul expediţiei, Gleed s-a rătăcit şi a rămas izolat timp de trei zile, trăind din ceea ce îi oferea natura, înainte de a găsi drumul înapoi în tabără. Tipic pentru Gleed era calmul său în faţa a ceea ce era un eveniment ameninţător.

în martie 1936, după ce învăţase să zboare, Gleed a fost recrutat de RAF, unde

a primit porecla Widge, probabil din cauza înălţimii sale de un metru şaizeci şi cinci care îl făcea să semene cu un „wizard midget“ [pitic vrăjitor], deşi „widge“ era folosit în anii 1930 ca termen argotic pentru „penis“.

Gleed deborda de energie. Dramaturgul Beverley Nichols, care l-a cunoscut la sfârşitul anilor 1930,1- a considerat un personaj extrem de enigmatic, ai cărui ochi cenuşii „păreau să scruteze orizonturi îndepărtate”.

Pasiunea lui pentru navigaţie era extremă, Gleed petrecându-şi cea mai mare parte a permisiilor şi sfârşiturilor de săptămână în Kent, iar prietenia sa cu Teddy, pe care îl angajase iniţial să se ocupe de barcă, s-a transformat într-un parteneriat de navigatori. în *Fighter Leader,* biografia sa din 1978 scrisă de Norman Franks, acesta povesteşte cum „Gleed şi Teddy Denham s-au înţeles foarte bine, Gleed acordându-i acestuia din urmă mult timp,.,“ – dar a venit anul 1939 şi lucrurile s-au schimbat.

începutul războiului nu i-a fost fast lui Gleed. în februarie 1940 era cât pe ce să fie ucis când Spitfire- ul său s-a defectat, el s-a accidentat, şi-a pierdut cunoştinţa şi a fost azvârlit din cockpit. Şi-a revenit în aer, dar într-o stare de totală confuzie, după cum avea să explice în memoriile sale *Arise to Conquer* (1942):

„Unde sunt? Când am aterizat... Isuse, sunt în aer! Unde e coarda de deschidere?

Era foarte ciudat, nu aveam nici o senzaţie de cădere, era întuneric beznă şi nu simţeam aerul trecând pe lângă mine... Am tras tare, am simţit o zvâcnitură şi apoi nimic.”

A supravieţuit, dar a fost grav rănit şi, după cum era de aşteptat, şocat de cele întâmplate — aşa că a început să bea. Au urmat săptămâni de recuperare şi alte săptămâni pentru a-i convinge pe cei din RAF că era mental recuperat şi capabil să zboare, în 17 mai 1940 a fost repartizat la Escadrila 87, cu baza în Franţa, în calitate de conducător de escadrilă. Gleed a zburat pe un Hurricane în misiuni de luptă împotriva avioanelor Luftwaffe în timpul căderii Franţei şi mai târziu al Bătăliei pentru Anglia, dovedind că nu era doar un pilot excelent, ci şi un lider pe măsură.

în textul publicat de *The London Gazette* în septembrie 1940 atunci când i s-a acordat Distinguished Flyîng Gross— se spune că „îndeplinindu-şi sarcinile cu energie şi discreţie, a câştigat încrederea echipei sale şi a condus-o cu pricepere şi succes. A dat mereu dovadă de mare curaj şi a fost în serviciu aproape continuu“—. La douăzeci şi cinci de ani, Gleed era un combatant veteran călit, iar după promovarea sa la gradul de comandant de aripă, în noiembrie 1941 a fost trimis la RAF Middle Wallop. În anul următor, în 22 mai 1942, i s-a conferit medalia Distinguished Service Order— pentru că „şi-a condus aripa în 26 de misiuni

deasupra teritoriului inamic. A dat mereu dovadă de spirit de luptă, ceea ce, combinat cu leadershipul şi cu iscusinţa sa de excepţie, a fost un exemplu pentru cei din jur. Comandantul de aripă Gleed a distrus cel puţin 12 aparate inamice, dintre care două au fost doborâte în timpul nopţii“. A fost cea mai des conferită medalie britanică pentru curaj, fiind acordată unui număr de 20 354 de persoane.

în acelaşi an, *Arise to Conquer,* relatarea experienţelor sale în Bătălia pentru Anglia, a fost publicată devenind un bestseller atât în Marea Britanie, cât şi în SUA, care tocmai intraseră în război.

Cartea este o lectură captivantă, plină de suspans şi de aventură, de succese şi de eşecuri, relatate cu spirit şi cu eleganţă. Deşi biograful său, Franks, pune talentul scrierii pe seama scurtei întâlniri a lui Gleed cu prozatorul Somerset Maugham, jurnalistul şi autorul John Strachey, care avea să devină ministru de război în guvernul Atlee, a fost cel care a redactat de fapt textul pe baza interviurilor cu cel creditat a fi autorul.

Dat fiind timpul în care a fost scrisă şi scopul acestei cărţi, regăsim în paginile ei o porţie bună de propagandă şi de ură faţă de nazism. Descriind primirea sa la palatul Buckingham, atunci când i s-a conferit Ordinul pentru servicii deosebite, el scrie: „A fost una dintre cele mai impresionante ceremonii la care am asistat. Mi-a dat

curaj şi mi-a ridicat moralul. Naziştilor, nu aveţi decât să faceţi Londra şi alte oraşe cioburi dacă puteţi. Dar nu veţi domni niciodată asupra Insulelor Britanice“.

Gleed o descrie şi pe logodnica sa, Pamela, şi momentele romantice pe care le-a petrecut cu ea când era în permisie: „Am pornit spre Kent să petrec sfârşitul de săptămână cu prietena mea. A fost minunat să fiu din nou alături de Pam. Am mers împreună în toate locurile cunoscute din Herne Bay, unde era ancorată barca mea *Spindthrift.* Cu ajutorul unor barcagii prieteni am scos-o afară, gata s-o lansăm la apă. Am pornit în prima noastră călătorie pe mare într-o zi vântoasă şi aspră, şi a fost minunat“.

Mai târziu descrie o seară petrecută la Canterbury în care au băut cantităti uriaşe de bere. Mai târziu, în urma pierderii unui camarad deasupra Franţei într-o înfruntare directă, adoarme „având în faţa ochilor velierul meu... (şi) pe Pam care râde în timp ce un val mă acoperă atunci când încerc să-l lansez la apă“.

Toate acestea au fost o surpriză pentru familie şi prieteni care nu ştiau că ar fi logodit, nu auziseră niciodată de Pam şi nici că ar fi ieşit cu ea pe mare la Herne Bay. Exista un motiv pentru toate acestea. Gleed o inventase pe Pam, la insistenţele lui Strachey şi ale editorului, fiindcă era gay.

în 1942, homosexualitatea era în continuare ilegală în Marea Britanie şi

avea să rămână aşa încă douăzeci şi cinci de ani. Relaţii între persoane de acelaşi sex au existat, fireşte, în forţele armate aşa cum au existat pretutindeni şi dintotdeauna.

Emma Vickers, autoarea cărţii *Queen and Country – Same Sex Deşire în the British Armed Forces 1939—45,* estimează că: „Din 6 508 000 de bărbaţi şi femei care au servit între 1939 şi 1945 în forţele armate britanice, 1 179 000 au experimentat o formă de intimitate homosexuală“.

Cu toate acestea, manifestări deschise de iubire puteau provoca un dezastru.

Exista o credinţă printre cei mai mulţi, o credinţă care s-a păstrat până azi în unele departamente, că militarii LGBTQ+ erau ineficienţi, ba mai rău, că puteau fi „racolaţi“. Târziu, abia în anul 2000, bărbaţii şi femeile din armată şi-au putut declara homosexualitatea fără să se teamă că îşi vor pierde gradul sau cariera.

Gleed nu se conforma standardului eroului neînfricat care trebuia să fie hetero aşa că Pam a trebuit să fie inventată.

Homosexualitatea sa a dat bătaie de cap editurilor mult timp după război. *Fighter Leader* a lui Norman Franks se învârte în jurul subiectului vieţii private a lui Ian Gleed, şi nu trebuie decât să citeşti printre rânduri pentru a-ţi da seama că era membru al unui grup de prietenie din care făceau parte cei mai cunoscuţi

bărbaţi gay ai acelei epoci. Aproape toţi cei din afara RAF care sunt menţionaţi, de la dramaturgul Beverly Nichols, care a remarcat ochii lui Gleed, la Murray Levick, care a condus expediţia în Canada, erau homosexuali pe faţă atât cât le permiteau timpurile. Mai târziu în carte, Franks povesteşte cum Ian s-a împrietenit cu un grup de bărbaţi din sudul Franţei, printre care se numără scriitorii Somerset Maugham şi Hector Bolitho, precum şi legenda circuitului automobilistic de la Brooklands, Raymond Mays.

Toate acestea ar fi putut trece neobservate de cititorii din 1978, dar Norman Franks nu uită să menţioneze prietenia lui Gleed cu partenerul său de navigaţie Teddy Denham, care a fost probabil cea mai importantă iubire din viaţa lui Ian. Comparând relatarea făcută de Gleed în *Arise to Conquer* cu cea a lui Franks din *Fighter Leader,* devine destul de repede clar că, atunci când şi-a scris (în colaborare) cartea, Ian l-a transformat pe Teddy în Pam. Toate acele lungi ieşiri pe mare lângă Herne Bay în fericitele zile de vară dinainte de 1939, serile de la Canterbury şi el adormind cu gândul la „Pam“ s-au întâmplat. Doar că acolo nu era Pam, ci Teddy. Chiar dacă homosexualitatea a fost dezincriminată în 1967, cu un deceniu înainte ca biografia să fie publicată, Franks ocoleşte acel adevăr evident şi îl tratează ca pe nimic altceva decât „o prietenie între doi

marinari amatori“ — şi poate că asta a fost pentru Teddy care la vremea aceea era încă în viaţă. Gleed însă era în mod clar foarte îndrăgostit.

Cât de deschis era însă Gleed în privinţa homosexualităţii sale este o chestiune rămasă în suspensie. Fotografiile de propagandă din război, făcute ca să-i promoveze imaginea, ni-l arată pe pilot în cockpitul Spitfire-ului său cu personajul Figaro — distrugând o svastică nazistă — pictat pe tribord. Figaro este „pisoiaşul“ din filmul *Pinocchio* făcut de Disney în 1940, iar Gleed a păstrat imaginea pe părţile laterale ale celor şase avioane Spitfire şi Hurricane pe care le-a pilotat. Nici unul dintre biografii săi nu a fost sigur de ce alesese Gleed acest personaj, dar în relatările despre film se remarcă drăgălăşenia înnăscută a lui Figaro şi, mai mult, faptul că era de-a dreptul vrăjit de băiatul din lemn. Alegerea lui Gleed să fi fost o aluzie discretă la propria identitate? Un deget de mijloc ridicat împotriva inamicului pe care îl înfrunta în aer şi despre care ştia că aduna membrii comunităţii gay şi îi arunca în lagăre de concentrare. Sau poate un gest de sfidare la adresa propriei societăţi care condamna homosexualitatea. Nu vom sti niciodată.

Sexualitatea lui Gleed ar fi rămas la nivel public un secret, dar într-un interviu din 1997 pentru serialul realizat de BBC2 *It’s Not Unusual,* unul dintre tinerii ofiţeri din timpul războiului, Chris Gotch, a descris

relaţia pe care au avut-o. Gotch, care atunci avea şaptezeci şi patru de ani, a descris momentul în care ochii lui s-au întâlnit cu cei ai lui Gleed în cantină şi cum mai târziu superiorul său 1 – a sedus în dormitor. Cei doi bărbaţi şi-au continuat ♦ ’ relaţia pe toată perioada cât s-au aflat la aceeaşi bază.

în mod tragic, Gleed a murit în luptă în aprilie 1943, doborât probabil tot de un „foc prietenesc“ deasupra deşertului Tunisiei în timpul campaniei din Africa de Nord.

în anii imediat de după război, Gleed, la fel ca mulţi alţii dintre colegii săi piloţi ai RAF care fuseseră celebraţi ca figuri de afiş în timpul conflictului, a căzut încet-încet în uitare, până când în panteonul zeilor piloţilor de vânătoare nu a mai rămas loc decât pentru un singur pilot de Spitfire — sir Douglas Bader, CBE, DSO& Bar, DFC & Bar.—

Trebuie să ne întrebăm dacă Gleed nu a fost cumva uitat fiindcă nu se potrivea în tipar. Chiar şi acum, la 75 de ani după încheierea războiului, continuăm să vedem Al Doilea Război Mondial ca un război al bărbaţilor heterosexuali. Locul e plin de străluciţi eroi heterosexuali cu un mic spaţiu rezervat femeilor precum Violette Szabo şi Odette Hallowes, care au luptat în Special Operation Executive (SOE), şi o raritate precum homosexualul Alan Turing. Contribuţiile a milioane de alti bărbaţi şi femei LGBTQ+ din rândurile

Aliaţilor, care au existat, au fost acolo, au luptat şi murit, au făcut lucruri eroice, ca atâţia alţii — au fost pur şi simplu eliminate. Poate că a sosit vremea să celebrăm acele vieţi şi să reexaminăm viziunea noastră despre conflict, eliberându-ne de propagandă şi de toate acele ajustări care o definesc. Pe scurt, poate că e timpul să relatăm poveştile tuturor şi nu doar pe ale celor câţiva aleşi.

Capitolul 2

EROI AI POLITICII

JOHN F. KENNEDY

Adevărul din spatele imaginii

În acea dimineaţă de vineri 22 noiembrie 1963, Air Force One a aterizat puţin înainte de 11.30 pe Love Field, Dallas, după ce parcursese scurta distanţă de la Fort Worth. Cuplul prezidenţial şi-a făcut apariţia după câteva momente. Prima-doamnă purta un taior roz Chanel şi pălărie; preşedintele Kennedy era îmbrăcat din cap până în picioare în irezistibila sa carismă politică.

Deşi suferise o scădere în popularitate la mijlocul mandatului, Kennedy se afla în continuare pe cai mari în sondaje. Alegerile prezidenţiale erau la un an distanţă, iar el îşi începuse de acum

campania. în Texas, statul natal al vicepreşedintelui Lyndon B. Johnson, avea loc o continuă înfruntare între senatorul democrat Ralph Yarborough şi ambiţiosul guvernator Connally (democrat şi el) care ţintea preşedinţia.— Disputa ajunsese în presa naţională, iar Kennedy şi Johnson hotărâseră să facă această vizită împreună cu cei doi bărbaţi, pentru a demonstra unitatea partidului.

Plouase mai devreme în acea dimineaţă, dar acum era soare şi o zi caldă, iar capota transparentă a Lincolnului prezidenţial fusese scoasă. Proaspăt alesul guvernator John Connally şi soţia sa Nellie erau deja aşezaţi în maşină, salutându-i călduros pe preşedintele-vedetă şi pe prima-doamnă Jackie, atunci când au urcat.

Vicepreşedintele Lyndon B. Johnson şi soţia sa, Claudia, cunoscută ca „Lady Bird“, s-au urcat într- o maşină din spate alături de senatorul Yarborough. Cu toată lumea instalată, procesiunea a pornit pe străzile Dallasului, îndreptându-se spre acel loc fatal.

Era un drum de 17 kilometri până la Trade Mart unde JFK urma să ţină o alocuţiune înainte de dejun, iar în timp ce coloana de vehicule şi de motociclişti trecea pe străzile Dallasului, zeci de mii de texani au ieşit să-şi vadă preşedintele şi pe strălucitoarea sa soţie. Era o atmosferă de carnaval, din clădiri ploua cu benzi de hârtie. Majorete în haine albastre lucioase

dansau, fanfare cântau, iar copii fluturau steguleţe în timp ce parada trecea prin faţa lor. Cu vreo trei kilometri înainte de a ajunge la destinaţie, în timp ce coloana trecea pe lângă Dealey Piaza, Nellie Connally s-a întors şi a strigat ca să acopere hărmălaia: „Domnule preşedinte, nu puteţi să spuneţi că Dallasul nu vă iubeşte“.

Nu apucase să se întoarcă la loc când au răsunat trei focuri de armă. Un glonţ a pătruns în ceafa preşedintelui; un al doilea a trecut prin craniul său. Guvernatorul Gonnally a fost lovit în spate, dar a supravieţuit. John F. Kennedy nu a fost la fel de norocos.

Maşina a pornit în viteză spre apropiatul Parkland Memorial Hospital.

Un preot a fost chemat la faţa locului, dar preşedintele era deja mort. La ora 13.20, Lyndon Johnson a fost escortat înapoi la aeroportul Love Field. A aşteptat apoi a bordul avionului Air Force One sosirea lui Jackie Kennedy şi a corpului neînsufleţit al preşedintelui, iar la ora 14.38 a fost învestit ca al 36-lea preşedinte al Americiî. Doamna Kennedy, purtând în continuare taiorul Chanel pătat de sânge, a stat lângă el în timp ce rostea jurământul. Avea să poarte taiorul în continuare până a doua zi dimineaţă, când s-a dus la culcare.

întreaga dramă, de la sosirea la Dallas până la depunerea jurământului de către Johnson, s-a petrecut în trei ore, iar în tot

acest timp, asasinul, Lee Harvey Oswald, fugea.

După ce La împuşcat pe Kennedy, s-a descotorosit de armă şi a acoperit-o cu nişte cutii înainte de a fugi din magazia de la Book Depository şi de a sări apoi într-un autobuz. Când s-a văzut blocat în trafic din cauza nebuniei declanşate de asasinat, s-a urcat într-un taxi şi s-a dus la locuinţa sa. De acolo a luat o haină şi un pistol şi a pornit spre o staţie de autobuz unde a fost observat de un poliţist pe nume J.D. Tippit. Martorii i-au văzut pe cei doi bărbaţi având un schimb de cuvinte, iar cam atunci când Lyndon B. Johnson se îndrepta spre aeroport, Oswald a scos pistolul şi l-a împuşcat pe poliţist, ca apoi să se refugieze în Texas Mo vie Theater din apropiere, unde se va fi aşezat — sau nu pe un scaun în al treilea rând din spate.

Identificat rapid pe baza comportamentului său ciudat, a fost apoi arestat când a ieşit din sală, suspectat fiind că îl ucisese pe Tippit. Este o dovadă a profunzimii conspiraţiei ce a urmat faptul că, până azi, pe internei se discută aprins pro şi contra dacă Oswald a intrat sau nu în cinematograf, dacă şi pe ce loc s-a aşezat şi dacă nu cumva şi-a cumpărat o pungă de popcorn.

Peste două zile, în timp ce era condus spre închisoare, a fost împuşcat şi ucis chiar în faţa sediului poliţiei de proprietarul unui club de noapte, pe nume

Jack Rubie. Corpul lui nu apucase să atingă solul, jos, când teoriile conspiraţioniste au explodat.

în cartea sa *Voodoo Histories,* David Aaronovitch menţionează că: ,,La o săptămână de la uciderea lui Kennedy, un sondaj major la nivelul Statelor Unite a arătat că mai puţin de o treime din cei întrebaţi credeau că Oswald a acţionat de unul singur, iar în patru săptămâni apăruseră teorii în această privinţă“—.

încercând să înţeleagă cum fusese posibil ca un trăgător solitar să le ucidă preşedintele, americanii au căutat ceva mai mare pe care să dea vina, iar între timp, unitatea de dezinformare ,,măsuri active“ a URSS s-a pus pe treabă. în 1994, preşedintele Rusiei Boris Elţîn a povestit în memoriile sale că la o zi după asasinarea lui Kennedy, în timp ce Lee Harvey Oswald se afla încă în închisoare, Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a primit o scrisoare de la preşedintele KGB, Vladimir Semiceastnîi. Acesta recomanda publicarea într-un „jurnal progresist dintr-o ţară occidentală“ a unei dezinformări ce avea să expună „încercarea cercurilor reacţionare din SUA de a îndepărta responsabilitatea pentru uciderea lui Kennedy de la adevăraţii criminali“ şi de a da vina pe altcineva.

Astfel acţionau în acele timpuri „măsurile active“ ale sovieticilor. O poveste avea să fie plantată într-o

publicaţie străină prosovietică, în speranţa că dezinformarea avea să se răspândească precum un virus în conştiinţa publică, dând naştere la frică şi la neîncredere. Era o metodologie pe care sovieticii o foloseau de decenii, iar în 1983 au dat chiar o extraordinară lovitură de dezinformare când o scrisoare anonimă a unui „binecunoscut savant american“ a fost tipărită în ziarul indian *The Patriot,* susţinând că virusul SIDA a fost creat în laboratoarele militare ale Statelor Unite de unde a scăpat. A fost într-atât de eficientă această poveste, încât multi oameni o cred şi azi şi continuă să cadă în plasa aceloraşi poveşti lansate de reţelele de socializare din epoca noastră a dezinformării.

La două luni după moartea lui Kennedy, revista britanică *Labour Monthly* a publicat un articol care îl prezenta pe Oswald ca ţap ispăşitor şi, fără a aduce vreo dovadă, dădea vina pe „elementele de extremă dreaptă“ din SUA. Editorul revistei era Rajani Palme Dutt, fost secretar general al Partidului Comunist al Marii Britanii. Dutt era un stalinist impenitent, care primea o „pensie” din partea Uniunii Sovietice, şi a continuat în acelaşi fel până la moartea sa în 1974. Articolul publicat de *Labour Monthly* şi-a făcut treaba, iar curând după aceea toată lumea emitea teorii conspiraţioniste pe care şi le comunicau pe şoptite în barurile din toată emisfera vestică. Dutt nu a fost

defel unicul idiot util din acest joc, iar în următorii doi ani, unitatea de dezinformare sovietică avea să propage numeroase minciuni legate de asasinat, inclusiv un material plantat cu grijă în ziarul italian *Paese Sera, ce* avea să ducă la arestarea unui bărbat pe nume Clay Shaw, la care vom reveni ceva mai încolo.

Bestsellerül *Oswald: asasin sau ţap ispăşitor,* publicat în 1964, a avut şi el un rol. Autorul, Joachim Joesten, pretindea că Kennedy ar fi fost împotriva escaladării Războiului din Vietnam şi că CIA fusese amestecată. După cum a dezvăluit *Washington Post* în 2003, abia „după publicarea în 1999 a însemnărilor unui arhivar KGB pe nume Vasili Mitrohin“ s-a văzut că „editorul lui Joesten, mica firmă newyorkeză Marzam & Munsell, primise la începutul anilor 1960 subvenţii în total de 672 000 de dolari din partea Comitetului Central al PCUS“.

Climatul de paranoia lesne de înţeles ce s-a instalat în urma asasinatului, alimentat de dezinformarea sovietică, i-a făcut pe milioane de oameni să creadă că uciderea lui JFK a fost o conspiraţie uriaşă, iar opiniile s-au schimbat, ce-i drept pentru scurt timp, odată cu concluziile Comisiei Warren din septembrie 1964. în cele 888 de pagini ale sale, raportul despre asasinarea preşedintelui oferea în detalii precise ceea ce s-a întâmplat, afirmând următoarele:

Lee Harvey Oswald nu era, aşa cum

pretinsese chiar el, „doar un fraier“.[25] în vârstă de douăzeci şi patru de ani, fusese puşcaş marin şi era cunoscut pentru simpatiile sale pro Castro. în timpul armatei fusese considerat un trăgător de elită. La un moment dat, Oswald devenise comunist, iar la nici douăzeci de ani, în 1959, dezertase în Uniunea Sovietică. Acolo a întâlnit-o pe Marina Nikolaevna Prusakova, o studentă la farmacie, cu care s-a logodit rapid. Peste alte şase săptămâni, cei doi s-au căsătorit şi s-au stabilit la Minsk. Au avut o fiică, June, dar în 1962, Oswald a renunţat la ocupaţia lui de strungar, iar tânăra familie a plecat spre Statele Unite, Lee pretinzând că îi era dor de sălile de bowling şi de hamburgeri. Oswald avea o părere bolnăvicios de bună despre persoana sa şi a crezut că revenirea sa acasă avea să creeze vâlvă în presă, dar nu i-a adus decât 24 de rânduri într-un comunicat al Associated Press. Incapabil să se readapteze la viaţa de acasă, a devenit tipul clasic de outsider.

în februarie 1963, cuplul s-a împrietenit cu o femeie quaker pe nume Ruth Pâine care le-a fost prezentată de George Sergius de Mohrenschildt, un emigrant bielorus. Ruth studia rusa şi fusese atrasă de mica comunitate a exilaţilor sovietici pentru a-şi îmbunătăţi capacitatea de a conversa în rusă. Era separată de soţul ei Michael şi, ca sectantă quaker, devenise, în conservatorul oraş Dallas, la rândul ei

un outsider. O compătimea pe Marina, nevoită să trăiască în umbra soţului ei dominator, şi a luat-o sub aripa ei.

în ianuarie 1963, Oswald îşi cumpărase un pistol Smith & Wesson. în martie 1963 a comandat prin poştă, folosind numele „A. Hidell“, o puşcă şi o lunetă, pe care le-a ascuns în garajul lui Ruth Pâine. Mai târziu a pozat cu puşca pentru Marina, care l-a fotografiat, iar apoi, în 10 aprilie, a folosit arma încercând să-l împuşte pe generalul în retragere Edwin Walker, fapt ignorat în mod convenabil de toţi adepţii teoriilor conspiraţioniste. Walker era un rasist şi făcuse campanie pentru a deveni candidatul democrat la postul de guvernator al Texasului. Era veteran din ambele războaie mondiale şi al

J

Războiului din Coreea, dar şi o figură controversată, deşi fusese decorat cu Silver Star, Croix de Guerre şi chiar cu Order of the British Empire pentru curajul său. Walker era implicat în mişcări marginale ale dreptei şi sponsorizase chiar un manifest în care cerea arestarea lui JFK pentru trădare.

însă democraţii texani nu l-au dorit pe Walker, în locul lui fiind nominalizat John Connally; nici moartea nu l-a vrut, iar glonţul lui Oswald nu şi-a nimerit ţinta, spărgând doar un geam al biroului său. Potenţialul asasin a reuşit să fugă înainte de a fi prins, lăsându-i pe detectivii texani să investigheze fără succes, neavând nici un suspect până la arestarea lui Oswald

pentru asasinarea lui Kennedy.

Walker şi-a petrecut restul vieţii în lupte pentru cauze de dreapta şi în procese pentru defăimare cu presa americană. A fost arestat în 1976 pentru propuneri indecente făcute unui poliţist sub acoperire într-o toaletă publică din Dallas, şi după o condamnare cu suspendare şi o amendă de 1 000 de dolari a dispărut din viaţa publică.

Tentativa de asasinat din 1963 şi comportamentul tot mai bizar al lui Oswald au tulburat-o în asemenea măsură pe Marina încât ea şi fiica ei s-au mutat la Ruth Pâine. Ruth a fost şi cea care l-a ajutat pe Oswald să găsească un serviciu la Texas Book Depositary şi tot Ruth a fost cea care avea să răspundă la uşă agentului FBI James Hosty, care îl căuta pe Oswald cu o lună înainte de asasinat.

Hosty îl monitoriza pe Oswald având în vedere recenta sa întoarcere din URSS şi suspiciuni legate de activităţile sale procubaneze, dar nu ar fi putut nimeri mai prost.

Vizita l-a enervat în asemenea măsură pe Oswald încât s-a dus la biroul FBI din Dallas încercând să-l confrunte pe agent. Hosty era la masă, aşa că Lee ia lăsat un bilet în care, din spusele agentului, scria: „Dacă vrei să afli ceva despre mine, vino şi vorbeşte direct cu mine. Dacă nu încetezi să o mai deranjezi pe soţia mea, voi lua măsurile necesare şi te voi reclama la autorităţile competente“.

Această vizită a fost poate un factor declanşator împingându-l pe Oswald la actul final care a fost acela de a-l ucide pe preşedinte , dar nemulţumirea sa avea o lungă istorie, iar dovezile împotriva lui au fost copleşitoare.

însemnările lui Oswald din vara anului 1962 demonstrează ura sa fată de establishment şi credinţa sa că „distrugerea tuturor autorităţilor“ era unica soluţie la răul de care suferea lumea, iar tentativa de a-l uide pe Walker nu făcuse decât să dovedească intenţiile sale violente.

Marina a considerat că Lee era vinovat şi a declarat acest lucru în faţa Comisiei Warren.[22] Teste balistice au demonstrat că arma folosită pentru uciderea lui JFK a fost aproape cu siguranţă aceeaşi cu care Oswald l-a atacat pe Walker, deşi glonţul fragmentat lasă loc dubiilor. Oswald a lucrat la depozitul de carte şcolară, iar puşca lui a fost găsită acolo împreună cu cartuşele folosite. Pe lângă fotografia originală cu el ţinând puşca în mână, despre care Marina a recunoscut că ea o făcuse, au apărut şi alte fotografii ale lui cu puşca şi ţinând în mână două ziare comuniste.

A fost unicul membru al personalului care nu a fost găsit după împuşcături. Apoi l-a ucis pe J.D. Tippit, acel poliţist texan trăgând cinci focuri de armă — care s-a apropiat de el fiindcă corespundea descrierii bărbatului căutat. Oswald ar fi

putut la fel de bine să aibă tatuat pe frunte „asasinul lui JFK” şi o săgeată mare de neon pe care scria „ucigaş” arătând din ceruri în jos spre el.

Comisia a ajuns la concluzia că Lee Harvey Oswald acţionase de unul singur şi, chiar dacă „nu s-au putut stabili cu siguranţă motivele lui Oswald”, totul îl indica pe el. Warren a afirmat de asemenea că Jack Ruby acţionase şi el de unul singur. Proprietarul clubului de noapte era un individ instabil, cu o lungă istorie de acţiuni impulsive şi violente, ştiindu-se totodată că tânjea după atenţie şi faimă. Unul dintre asociaţi l-a descris drept „un psihopat total”. Nu era aici nici o conspiraţie a statului profund. Era acţiunea unui trăgător singuratic şi furios care s-a răzbunat pentru propria ură de sine, paranoia şi ratare pe cel mai popular politician al Americii. Iar un alt pistolar singuratic s-a răzbunat pentru aceleaşi lucruri pe el.

În urma raportului şi al numărului dovezilor prezentate, mulţi americani şi-au schimbat părerea, în noiembrie 1964, un sondaj Gallup a arătat că 87% dintre americani credeau acum că Oswald acţionase de unul singur. Dar memoria oamenilor e scurtă, iar Războiul din Vietnam a fost lung şi, pe măsură ce apăreau tot mai multe cărţi şi filme conspiraţioniste, balanţa a început să se încline din nou în cealaltă parte.

Un personaj a făcut mai mult decât

oricine altcineva pentru a otrăvi izvorul certitudinii. Numele său a fost Jim Garrison şi era procuror districtual la New Orleans, Louisiana. Garrison era obsedat de asasinarea lui Kennedy, iar în 1966 a anunţat că va lansa propria „investigaţie“ a asasinatului. Teoria lui pleca de la o poveste ce i-a fost relatată de un detectiv particular, Jack Martin, care fusese agresat de un asociat pe nume Guy Bannister din cauza unui document lipsă. Gel mai probabil din dorinţa de a se răzbuna, Martin a început să povestească în dreapta şi în stânga că Bannister şi prietenul acestuia David Ferrie erau răspunzători de uciderea lui JFK, iar Garrison a fost suficient de naiv ca să-l creadă.

în iulie 1967, postul NBG i-a oferit lui Jim Garrison o platformă pentru a-şi face cunoscute ideile: „în această seară, am să vă vorbesc despre adevăr şi despre basme...“ au fost cuvintele cu care şi-a început emisiunea. „Veţi afla că, în pofida faptului că sunteţi cetăţeni ai Statelor Unite, informaţii cu privire la cauza morţii preşedintelui vostru nu au ajuns la voi.“

Apariţia în acea emisiune i-a dat o aură de erou aflat într-o cruciadă şi l-a transformat într-o vedetă media, în timp ce filmul mut de 26,6 secunde făcut de omul de afaceri Abraham Zapruder, care a surprins momentul în care preşedintele a fost împuşcat, avea să devină esenţial pentru teoria sa, care a generat

aproximativ 40 000 de cărţi.

Teoriile conspiraţioniste nu sunt noi. Grecii şi romanii le-au întâlnit pretutindeni, iar într-un anume sens, societatea şi politica diverselor epoci nu au constat din nimic altceva. Frica de creştini în Imperiul Roman se datora în mare parte neîncrederii faţă de această sectă secretă şi planurile ei. Când Roma a fost mistuită în marele incendiu din anul 64 e.n., Nero i-a învinuit pe creştini şi au urmat 300 de ani de persecuţie. La 1 600 de ani de la focul din Roma, în 1666 s-a produs Marele Incendiu din Londra. Cu acest prilej, londonezii au dat vina pe evrei, catolici, olandezi şi francezi şi a urmat un val de linşaje şi de crime.

De cealaltă parte a Atlanticului, puritanii de secol XVII vedeau întreaga lume prin prisma unei uriaşe conspiraţii în care inamicii lor religioşi şi nativii americani conlucrau cu vrăjitoare pentru a distruge Noul Ierusalim creat de ei. Oamenii vedeau pretutindeni semne, iar această paranoia a dus la procesele vrăjitoarelor din Salem între februarie 1692 şi mai 1693, deşi evenimentele teribile de la Salem, când 25 de oameni nevinovaţi au fost ucişi, nu au fost nici pe departe incidente izolate.

Uciderea lui Abraham Lincoln, în aprilie 1865, a dat naştere unei adevărate industrii a teoriilor conspiraţioniste, care au dat vina când pe catolici şi un complot urzit de papa Pius al Xl-lea, când pe

ministrul de război Edwin M. Stanton, când pe însăşi doamna Lincoln. Mary Todd Lincoln se purtase neobişnuit încă de pe vremea când soţul ei trăia, iar lucrurile s-au înrăutăţit după moartea lui. În 1875 a fost pentru scurt timp internată într-un azil de unicul ei fiu supravieţuitor, Robert. A scăpat de acolo şi a reuşit să demonstreze că e „sănătoasă“, dar zvonurile au continuat asociind comportamentul ei ciudat cu vina legată de moartea lui Abe.

Unul dintre lucrurile asupra căruia brigada de adepţi ai conspiraţiilor au căzut de acord a fost că, în pofida faptului că John Wilkes, un actor binecunoscut, l-a împuşcat pe preşedinte în faţa a 2 000 de oameni, nu el era de vină. Chiar şi în secolul XX, vicepreşedintele lui Abe (apoi preşedintele) Andrew Johnson a fost găsit vinovat într-o carte precum *The Web of Conspiracy* a lui Theodore Roscoe, un autor de literatură de senzaţie. Dacă nu aţi realizat că asemenea teorii au existat dintotdeauna, aceasta se întâmplă din simplul motiv că, din 1963 încoace, au fost eclipsate de cele asociate cu moartea lui Kennedy.

Regăsim un element existenţial în teoriile conspir aţioniste. în perioade de incertitudine, oamenii vor răspunsuri, iar uneori adevărul poate fi complicat, fortuit, ştiinţific sau nesatisfacător. Asasinarea lui JFK de către un personaj singuratic, agresiv şi dornic de atenţie este aproape

înspăimântătoare în banalitatea ei. Dacă cel mai puternic şi cel mai bine apărat om din lume poate fi ucis de un neică-nimeni, atunci noi ceilalţi ce mai putem spera? Aşa că e normal să credem că acela a fost doar un ţap ispăşitor dintr-o uriaşă reţea ţesută de statul profund. în acest fel, ne simţim parcă mai liniştiţi.

Evenimentele socante dau naştere unor uriaşe teorii ale conspiraţiei, iar lucrurile nu s-au schimbat prea mult de la Nero încoace.

În anii care au urmat morţii prinţesei Diana în tunelul de sub podul Alma din Paris, milioane de oameni au refuzat să creadă că a fost vorba doar de un accident. Cum era posibil ca femeia cea mai cunoscută din lume să moară fiindcă nu şi-a pus centura de siguranţă? în mod clar erau de vină MI 6 ori nişte extratereştri. O serie de afirmaţii din presa tabloidă ale tatălui prietenului ei mort, Mohammed Al-Fayed, şi ale altora i-au făcut pe mulţi să se îndoiască de concluziile investigatorilor francezi şi britanici, care o ţineau una şi bună cu explicaţiile despre un „accident de maşină“.

Un sondaj YouGov din 2013 a arătat că 38% dintre britanici credeau că la mijloc a fost o conspiraţie. La douăzeci de ani după tragedia din 11 septembrie, aproximativ 23% dintre americani erau ferm convinşi sau „oarecum“ convinşi că atacul asupra Turnurilor Gemene a fost pus la cale pe

plan intern, iar în 2020, când Covid-19 se dezlănţuise asupra lumii, milioane au încercat să înţeleagă acel ceva ce nu putea fi controlat. Pentru unii, asta a însemnat să facă legături între evenimente, lansarea tehnologiei G5, lilieci în supe, programele de vaccinare ale lui Bill Gates. Era mai uşor să dai vina pe „Statul Profund“ ori pe cofondatorul Microsoft ori pe orice idee dementă decât să accepţi adevărul terifiant că pandemîile există, au existat de-a lungul istoriei şi nu pot fi controlate.

Mai e ceva în centrul teoriilor conspiraţioniste. *Pareidolia* (din grecescul „dincolo de formă sau imagine“) desemnează tendinţa umană de a vedea lucruri acolo unde nu sunt. Creierul omului este programat să recunoască oameni, iar uneori, în acest proces, dă rateuri şi vede feţe în nori, pe Isus ori pe Elvis pe o felie de pâine prăjită. *Pareidolia* face parte dintr-un fenomen mai cuprinzător cunoscut drept *apophenia* (a vedea modele) în care creierul percepe conexiuni acolo unde nu sunt. Termenul a fost pus în circulaţie de psihiatrul german Klaus Conrad în 1958 pentru a explica de ce pacienţii cu schizofrenie fac conexiuni între lucruri altfel lipsite de legătură, apoi însă *apophenia* a ajuns să fie considerată ca făcând parte din experienţa umană. Prin ea ne explicăm tot felul de lucruri cum ar fi „eroarea jucătorului de noroc“ *(gambler's fallacy)*, când cel care joacă la

aparatul cu fise continuă să bage fise, crezând că a descoperit un model, şi care pierde fiindcă toată povestea cu modelul este complet absurdă.

Dintr-o perspectivă evoluţionistă, *apophenia* are sens. Acea formă dintr-un copac ar putea fi o umbră, dar la fel de bine ar putea fi un tigru flămând ori un membru al unui trib duşman, aşa că aş face mai bine să o iau la fugă.

Apophenia singură nu poate să explice de ce prietenul tău de pe Facebook crede că tehnologia G5 a declanşat pandemia, ori că prinţul Philip a pus la cale uciderea prinţesei Di, dar într-o anumită măsură ne explică de ce atât de mulţi oameni au căzut în plasa ţesută de procurorul districtual Jim Garrison la sfârşitul anilor 1960 cu privire la uciderea lui JFK.

Uitaţi-vă mai mult timp la ceva şi veţi începe să vedeţi lucruri care nu sunt acolo. Scrutaţi cu atenţie timp de săptămâni, luni sau ani filmul de 26,6 secunde al lui Zapruder şi veţi începe să vedeţi conspiraţii în fiecare cadru. Printre altele, misteriosul „bărbat cu umbrelă“, de exemplu, de care Garrison a făcut atât de mult caz. Acesta şi-a deschis umbrela atunci când coloana prezidenţială trecea prin faţa lui, dând „un semnal“. Imaginea lui este esenţială şi în *JFK,* filmul de mare succes şi extrem de influent al lui Oliver Stone. Aparent, nu e o întâmplare — 22 noiembrie 1963 a fost o zi caldă în Dallas, cu cer senin. Sunt mulţi oameni în tricouri

şi femei în rochii de vară. Prin urmare, de ce apare acel bărbat îmbrăcat în haină de ploaie care îşi deschide umbrela exact în momentul în care coloana trece prin faţa lui? E ciudat şi dă de bănuit până când descoperi cine era el. Numele său era Louie Steven Witt şi nu semnaliza nimic vreunui lunetist de pe înălţimea acoperită de iarbă, ci demonstra împotriva familiei Kennedy.

Protestul cu umbrela fusese un simbol curent al mişcărilor împotriva politicii împăciuitoriste a anilor 1940, făcând aluzie la prim-ministrul britanic Neville Chamberlain care ţinea o umbrelă în mână când s-a întors de la întâlnirea cu Hitler la München declarând că va fi „pace pentru timpul nostru“. Tatăl lui John F. Kennedy, Joe, fusese mereu acuzat de a fi făcut frumos naziştilor, iar după ridicarea Zidului Berlinului în 1961, fiul său a fost acuzat de a fi procedat la fel cu regimul comunist din Germania de Est. Or, asta era ceea ce făcea Witt la Dallas în dimineaţa asasinării din noiembrie 1963; protesta împotriva familiei Kennedy. Relatându-şi povestea în faţa Comisiei speciale de investigare a asasinatelor a Congresului în 1978, a declarat: „Dacă în *Cartea Recordurilor Guinness* ar exista o categorie pentru oamenii care sau aflat în locul nepotrivit la momentul nepotrivit,... eu aş primul“.

Oliver Stone, care în 1991 trebuie să fi ştiut adevărul despre acţiunea lui Witt, nu

menţionează în nici un fel în filmul său identitatea bărbatului cu umbrela. Nici nu ne explică defel că principala teză a lui Garrison, cu un neplăcut accent homofobic, se baza pe o teorie plasată de unitatea rusească de dezinformare într-un ziar italian. Potrivit acelei teorii, servită întregii lumi, nişte bărbaţi gay cu legături în CIA luaseră parte la ucidere pentru a experimenta „fiorul unui asasinat homosexual“.

„Au avut acelaşi motiv ca Loeb şi Leopold— atunci când l-au omorât pe Bobbie Franks din Chicago“, i-a spus Garrison reporterului James Phelan în anii 1960, iar în ceea ce s-a transformat într-o vânătoare de vrăjitoare anti-gay l-a adus în faţa justiţiei pe principalul său suspect, Clay Shaw.

în capodopera de apophenie care este filmul *JFK* al lui Stone, Shaw este interpretat de Tommy Lee James în chip de prădător homosexual, care face orgii în timp ce se uită la filme cu Hitlerjugend, Tineretul Hitlerist, şi pe a cărui frunte ar fi putut fi la fel de bine tatuat cuvântul ASASIN. Personajul nu are nimic de-a face cu Shaw din viaţa reală, care niciodată nu şi-a declarat orientarea sexuală, probabil de teama unor persecuţii.

Shaw îşi slujise ţara cu mult curaj şi fusese răsplătit cu Croix de Guerre, Legion of Merit şi Bronze Star în al Doilea Război Mondial. Era un dramaturg cu piese publicate, un iubitor de clădiri vechi

şi un admirator declarat al lui John F. Kennedy. Nu avea nici un motiv să-i dorească moartea.

Garrison l-a suspectat din simplul motiv că s-a purtat ciudat când a fost audiat. Dar, cât se poate de evident, el nu încerca să acopere vreo conspiraţie, ci îşi ascundea doar propria sexualitate. Ideea că Shaw urzise un plan împreună cu CIA pentru a-l ucide pe preşedinte era pur şi simplu absurdă, iar la sfârşitul procesului din anul 1969, juriul a căzut de acord în mai puţin de o oră să-l scoată de sub orice învinuire. Shaw a fost însă terminat de calvarul îndurat, şi după cinci ani a murit. între timp însă, trenul conspiraţiei mergea cu viteză înainte.

în 1975, filmul lui Zapruder a fost difuzat în emisiunea *Goodnight America* de la ABC, iar în 1976, în apophenia ce a urmat, a fost creată Comisia specială pentru investigarea asasinatelor a Congresului (House Select Committee on Assassinations HSCA). Sarcina ei era de-a investiga uciderea lui Kennedy şi a lui Martin Luther King din 1968, în speranţa de a restaura cât de cât încrederea în guvern, însă lucrurile s-au întors împotriva lor într-un mod spectaculos. Şi dacă HSCA a ajuns la concluzia că Martin Luther King a fost ucis de James Earl Ray, dovezile în cazul JFK „nu au exclus posibilitatea ca doi trăgători să fi tras în preşedinte“ şi au sugerat că a existat probabil o conspiraţie.

Concluziile Comisiei şi filmul de mai

târziu al lui Oliver Stone au dat naştere unei epoci noi de „teorii alternative“ şi conspiraţioniste. Un sondaj din 2018 a arătat că 60% dintre americani credeau că statul sau alţi actori erau implicaţi în moartea lui Kennedy.

Această credinţă şi teoriile conspiraţiei din jurul morţii lui JFK contează. Iar asasinatul în sine contează şi el. Deoarece evenimentul şi locul său în conştiinţa publică globală sunt esenţiale pentru mitul său. La cincizeci de ani de la asasinarea lui Kennedy, un sondaj Gallup a arătat că primul lucru la care oamenii se gândesc când şi-l amintesc este uciderea lui, urmat de noţiuni legate de el precum „Cuba“, „inspiraţie“, „Camelot“, „drepturi civile“, „adulter“ şi „spaţiu“ — în această ordine.

La aproape un deceniu de la discursul său rasist „Râuri de sânge“ din 1968, politicianul britanic Enoch Powell a scris o biografie a eroului său politic, omul de stat de secol XIX Joseph Chamberlain. Descriindu-l pe Chamberlain, Powell a spus, „toate vieţile politice, atunci când nu sunt retezate la mijloc, într-un moment fericit, sfârşesc în eşec, fiindcă aceasta e natura politicii şi a destinelor umane“.

Cariera lui John F. Kennedy nu s-a sfârşit tocmai pe o notă fericită, dar a fost retezată când el era bine plasat în sondaje. Un sondaj Gallup din 8 13 noiembrie 1963 arăta că 58% dintre americani considerau că îşi face bine

treaba, mai bine decât orice preşedinte al Statelor Unite cu excepţia lui George W. Bush în zilele ce au urmat tragediei de la 11 septembrie. Americanii erau optimişti în 1963. Şi de aceea 68% dintre respondenţi erau mulţumiţi de veniturile lor şi considerau că preşedintele era răspunzător de asta. în anul ce trecuse, John F. Kennedy şi-a dominat rivalii, iar impactul morţii sale a determinat o creştere în popularitate a succesorului său, Lyndon B. Johnson, care la alegerile ce au urmat a câştigat cu cea mai mare diferenţă din istoria Statelor Unite, obţinând 61,1% din votul popular. Aceasta se datora parţial şi rivalului său republican, Barry Goldwater, care a făcut o campanie de extremă dreaptă, dar şi fantomei lui Jack Kennedy care a bântuit cabinele de vot.

Dacă Kennedy ar fi trăit, ni l-am fi amintit în cu totul alt fel şi, chiar dacă e oarecum periculos să ne jucăm de-a „ce-ar fi fost dacă“, să luăm totuşi în considerare ce s-ar fi putut întâmpla.

în pofida teoriilor conspiraţioniste care sugerează contrariul, Kennedy era decis să continue Războiul din Vietnam. Or, ştiind cum au evoluat lucrurile, reputaţia lui cu siguranţă ar fi avut de suferit, aşa cum s-a întâmplat cu Johnson. în plus, dacă nu ar fi fost ucis, mişcarea pentru drepturi civile—, care a luat un avânt uriaş în urma mortii sale, nu ar fi obţinut probabil acel consens care i-a permis lui

Johnson să promulge istorica Lege a drepturilor civile în iulie 1964. Kennedy, după cum vom vedea
în continuare, nu era pe de-a întregul convins de această cauză şi, dacă ar fi condus timp de două mandate, multe lucruri asociate cu el nu s-ar fi realizat niciodată.

Pe scurt, asasinarea i-a consolidat legenda şi a făurit o moştenire care cel mai probabil nu s-ar fi realizat atât de repede dacă el ar fi trăit. Felul în care a murit şi conspiraţiile care au urmat au creat un soi de cult. L-au transformat în marele martir liberal al secolului XX. Băiatul cel bun din politica americană. Regele Arthur al zilelor noastre, ucis de forţe infame, ticăloase, chiar atunci când era pe cale să deschidă uşile spre viitor.

E o poveste frumoasă, dar e o ficţiune demnă de Oliver Stone.

Legenda lui JFK s-a născut din clipa în care a fost aşezat în sicriu. Funeraliile sale, orchestrate şi având-o în rol principal pe soţia sa îndoliată Jackie, au avut loc în 25 noiembrie 1963 şi au fost un spectacol demn de un împărat.

Duminică, 24 noiembrie, sicriul cu trupul neînsufleţit al lui Kennedy a fost transportat pe un afet de tun la Rotonda Capitoliului, unde s-au rostit panegirice aproape biblice. Mike Mansfield, liderul majorităţii din Senat, a spus: „Ceva din noi toţi a murit în acel moment. Cu toate

acestea, în moarte ni s-a dăruit nouă... un spirit profund, din care s-a născut un mare spirit conducător. Ne-a dăruit o bunătate şi o putere reunite în curajul unui om de a căuta pacea fără să se teamă“.

John W. Cormack, preşedinte al Camerei Reprezentanţilor, a adăugat că acum Kennedy „îşi luase locul printre marii conducători ai istoriei“.

Peste 250 000 de oameni au trecut prin faţa sicriului în acea zi şi noapte.

A doua zi s-a ţinut slujba la St Matthew’s Cathedral. Reprezentanţi din 82 de ţări, printre care preşedintele Franţei Charles de Gaulle, prim- ministrul britanic Alee Douglas-Home şi împăratul Etiopiei Haile Selassie au participat la eveniment. Doamna Kennedy, acoperită de un voal negru, care nu îi ascundea frumuseţea, ţinea strâns mâinile copiilor ei, Caroline şi John Junior. Milioane de oameni din întreaga lume, inclusiv cetăţeni din URSS, l-au văzut la televizor pe John Junior, a cărui zi de naştere era atunci, salutând sicriul tatălui său în timp ce era purtat peste fluviul Potomac. Mai târziu, 50 de avioane cu reacţie ale Forţelor Aeriene ale Statelor Unite au zburat în formaţie peste cimitirul Arlington în momentul în care o flacără eternă a fost aprinsă deasupra mormântului. Jale, dramă şi grandoare au fost în toate.

Peste câteva zile, jurnalistul Theodore H. White, câştigător al Premiului Pulitzer, a fost rechemat de pe scaunul dentistului

înapoi la biroul său de la revista *Life.* Când a sosit, Jackie Kennedy era la telefon. Avea un mesaj pentru poporul american şi dorea ca White să fie mesagerul. White s-a dus la o întâlnire cu ea la Kennedy Compound din Hyannis Port, fortăreaţa familiei Kennedy de la Cape Cod. Doamna Kennedy i-a acordat lui White interviul — iar el a trimis telefonic textul dintr-o cameră de serviciu în timp ce editorii de la *Life* opriseră literalmente presele de tipărit. Articolul a făcut senzaţie şi a dat naştere mitului Camelot.

Musicalul *Camelot* a fost în mare vogă în anii 1960. Creat de cuplul de textier şi compozitor Alan Jay Lerner şi Frederick Loewe, ne plimbă prin povestea miticului rege Arthur şi a soţiei sale Guinevere, precum şi a castelului lor eponim. Arthur şi Guinevere sunt mai mult decât rege şi regină — sunt un cuplu de succes de secol VI. Liberali, frumoşi, sunt genul de oameni pe care îi întâlneşti în weekend în Martha’s Vineyard. Fireşte, la sfârşit totul se termină cât se poate de prost, urmează război civil, dar muzica e frumoasă, cu câteva cântece memorabile şi, în mod cât se poate de clar, Arthur şi Guinevere sunt democrati.

înainte de moartea sa, nimeni nu La fi asociat pe JFK cu musicalul, dar interviul lui Jackie a indus această idee publicului.

„Gând Jack [aşa cum îi spunea toată lumea soţului ei] dădea vreun citat era de

obicei ceva clasic“, i-a povestit Jackie lui White, „dar, spre ruşinea mea, lucrul la care mă tot gândesc este un vers dmtr-o comedie muzicală. Seara, înainte de-a ne culca, lui Jack îi plăcea să pună muzică; cântecul lui preferat era tocmai la sfârşitul discului. Iar versurile pe care le iubea erau: *Don’t let it beforgot, that once there was a spot, for one brief shining moment that was known as Camelot* [Nicicând să nu uităm că a fost odată un loc, strălucitor vremelnic, numit Camelot].“

Pentru cineva în mare doliu, trebuie să spunem că doamna Kennedy a realizat o performanţă de PR. înregistrarea cu distribuţia originală a musicalului a fost un succes uriaş în anii 1960. Milioane de oameni din toată America aveau discul şi ştiau cuvintele. Jackie la rândul ei era conştientă de toate acestea şi cunoştea pe dinafară industria presei, înainte de căsătoria ei cu JFK lucrase ca jurnalistă la *Washington Times-Herald* pentru rubrica „Inquiring camera girl” [Fata care te fotografiază şi-ţi pune o întrebare]. Postul îi cerea să pună întrebări la întâmplare trecătorilor şi să obţină răspunsuri cât mai spirituale ale omului de pe stradă. Jackie, ca nici o primă-doamnă dinaintea şi de după ea, ştia cum să lucreze presa şi a înţeles că pentru a promova legenda Kennedy trebuia să preia controlul din prima zi.

L-a identificat pe Theodore White ca fiind jurnalistul blând, tipul de „client

journalist“ care îi serveşte pe cei la putere. Cele 17 pagini de ciornă păstrate de Biblioteca Prezidenţială John F. Kennedy de la Boston ne sugerează că a ales bine. Acele pagini conţin însemnările lui White cu corecturile şi adăugirile de pe margine scrise cu roşu ale doamnei Kennedy. Editorii de la *Life* au încercat să elimine pasajul cu Camelot, dar Jackie, prin White, a insistat să fie păstrat. A fost o decizie extrem de modernă de gestionare a imaginii.

Devotata secretară a lui JFK, Evelyn Lincoln, a demontat mai târziu ideea că Kennedy ar fi ascultat *Camelot* înainte de culcare, susţinând că melodia lui preferată era „Bill Bailey, Won’t You Please Come Home” [Bill Bailey, n-ai vrea tu să vii acasă].

Ulterior, Theodore White avea să regrete faptul că a fost „unealta lui Jackie Kennedy în crearea mitului“, spunând că procedase astfel fiindcă i-a părut rău de prima-doamnă. Dar era prea târziu. Prima schiţă a legendei fusese realizată.

Unul dintre lucrurile cele mai remarcabile legate de cultul lui John F. Kennedy este numărul impresionant de memoriale în onoarea sa. Literalmente există sute răspândite în întreaga lume, de la o plachetă pe Runnymede Island din Tarnisa până la impozantul Yad Kennedy de lângă Ierusalim, care se aseamănă cu un uriaş copac tăiat. Cel mai cunoscut aeroport al

Americii îi poartă numele şi o bază NASA este botezată după el. Sute de statii de metrou şi de autobuz, drumuri, districte, colegii, biblioteci sunt numite după el, şi asta nu doar în America. Franţa are 32 de străzi cu numele Kennedy, iar Brazilia două municipalităţi. Există un colegiu JFK în Mauritius şi un Kennedy City în Honduras care nu e, ce-i drept, un oraş propriu-zis, ci un district important al capitalei Tegucigalpa. Poţi merge pe un bulevard Kennedy în Fiji şi pe un drum Kennedy în Clacton-on-Sea, Essex.

Există şcoli Kennedy la Berlin, Coventry, Faridabad şi Guam.

Chipul lui apare pe timbre poştale. Bob Dylan a compus o bucată muzicală pentru el, la fel ca Dick Holler şi Igor Stravinski. Moneda de o jumătate de dolar poartă chipul lui Kennedy, o locomotivă Diesel de la British Rail a fost numită în memoria sa şi există chiar şi o figurină din seria de jucării GI Joe cu el.

Dar ce-a făcut el, în afara faptului că a murit prematur şi în mod neaşteptat, ca să merite toate acestea?

Pentru a-l înţelege pe Jack, trebuie să-l înţelegi mai întâi pe tatăl său, Joe.

Născut în East Boston, Massachusetts, în 1888, într-o familie catolică de înstăriţi oameni de afaceri irlandezo-americani, a fost fiul politicanului Patrick. Educat la elitista Boston Latin School şi apoi la Harvard, tânărul Joe iubea sporturile, banii şi femeile frumoase în ordine

aleatorie. în 1913, la douăzeci şi cinci de ani, a devenit celebru reuşind să împrumute suficienţi bani pentru a prelua controlul asupra băncii Columbia Trust, la care tatăl său deţinea o cotă importantă de acţiuni, şi a devenit cel mai tânăr preşedinte de bancă din SUA. A continuat să facă avere prin investiţii şi afaceri abile pentru care în zilele noastre ar ajunge direct la închisoare, doar că pe atunci a ştiut să rămână în limitele legii. Kennedy nu a făcut, cum adesea se spune, comerţ clandestin cu alcool şi nu era un gangster, dar avea afaceri, ca mai toţi contemporanii săi, în ambele zone. înzestrat cu un al saselea simt aproape supranatural de a achiziţiona şi de a vinde la momentul oportun, a făcut milioane în 1929 la Marele Crah de pe Wall Street, şi chiar mai mult, anticipând setea americanilor pentru băuturi tari în epoca post-Prohîbiţie. în timpul unei vizite din 1933 în Marea Britanie împreună cu soţia sa Rose şi cu fiul lor cel mare Joe Jr, dar şi cu amanta sa din acea vreme, Kaye Halle, a obţinut drepturile de a vinde mărcile de whisky Haig şi Dewar’s şi de gin Gordon’s în Statele Unite ajutat nici mai mult, nici mai puţin decât de Winston Churchill în persoană. Când Prohibiţia s-a încheiat peste alte două luni, Kennedy a dat lovitura, vânzând concesiunea cu 8,2 milioane de dolari (echivalând cu aproximativ 100 de milioane de dolari din zilele noastre). Toate acestea au făcut ca

familia deja bogată să devină inimaginabil de avută, astfel că, toată viaţa sa, JFK nu a luat nici un dolar din banul public, donând întregul său salariu unor opere de caritate.

Când Joe a murit în 1969, *The New York Times* a estimat valoarea sa netă la circa 500 000 000 de dolari (4,3 miliarde de dolari în 2023).

Pe parcursul anilor 1920 şi 1930, Kennedy a investit în Hollywood. A cumpărat studiouri la preţuri mici, iar apoi, ca orice investitor de capital, le-a refinanţat şi le-a reorganizat înainte de a le vinde în câştig. A pariat pe filmul vorbit, ceea ce a meritat când şi-a vândut compania care prin fuziune a devenit studioul RKO. Bette Lasky, fiica şefului de la Paramount Jesse Lasky, a declarat la un moment dat că Joe a fost „unicul outsider care a muls vreodată Hollywoodul “.

Joe iubea afacerea cu filmul, nu doar fiindcă îi aducea bani, ci fiindcă îi dădea o mulţime de ocazii să o înşele pe soţia sa. A avut relaţii cu Gloria Swanson şi cu duzini de alte staruri, iar mai târziu avea să-i încurajeze pe fiii săi să se culce cu cât mai multe femei cu putinţă. Pentru Joe, femeile erau trofee, dar premiul după care a tânjit cel mai mult a fost Casa Albă.

în acest scop, a vărsat sume importante în campania dm 1932 a lui Franklin D. Roosevelt, fiind răsplătit cu şefia Comisiei pentru bursă şi valori. în 1938, Roosevelt l-a trimis pe Joe ambasador în Marea

Britanie, iar strălucitoarea familie Kennedy a făcut senzaţie în capitala britanică dinainte de război. Două dintre fiice, Rosemary şi Kathleen, au fost prezentate regelui George al VLlea şi soţiei acestuia, regina consoartă Elizabeth, iar familia avea să fie văzută la orice eveniment de prim rang din oraş. Dar Joe nu era un prieten al Marii Britanii, iar când s-a văzut clar că dorea ca SUA să rămână în relaţii de prietenie cu Hitler, luna de miere s-a sfârsit.

Joe considera că marea ameninţare pentru lume era comunismul, nu fascismul şi că Fuhrerul era bastionul din calea lui. A ţinut cu tot dinadinsul să- şi exprime opiniile, informându-l pe proaspăt numitul ambasador german în Marea Britanie, Herbert von Dirksen, că Roosevelt era o victimă a „influenţei evreilor“ şi sugerând în corespondenţa cu prietenul său Nancy Astor, membru conservator al Parlamentului originar din America şi el însuşi un simpatizant nazist, că jurnaliştii evrei erau dornici „să aprindă fitilul de sub lume“.

După Kristallnacht [Noaptea de Cristal] din noiembrie 1938, s-a arătat mai degrabă preocupat de optica lui Hitler decât de uciderea a 91 de evrei germani nevinovaţi. Scriind unui alt fals erou, aviatorul american şi simpatizant al naziştilor Charles Lindbergh, la scurt timp după eveniment s-a întrebat: „Oare nu există vreo cale de a-l convinge (pe Hitler)

că o situaţie ca aceasta ar putea avea repercusiuni asupra întregului program de salvare a civilizaţiei occidentale? E tot mai greu pentru cei care caută soluţii paşnice să susţină orice plan când ziarele sunt pline de asemenea orori“.

Soluţia lui Joe la „Chestiunea evreiască“, declarată pentru T7ie *New York Times* în 1938, era aceea de a-i îmbarca pe toţi evreii germani şi de a-i deporta în Africa ori în alte colonii sub protecţia Statelor Unite şi a Marii Britanii.

Angajamentul lui Joe în favoarea politicii împăciuitoriste l-a inspirat pe Louie Steven Witt să se îndrepte, peste alţi 25 de ani, spre Dealey Piaza ca să protesteze în cel mai prost moment al istoriei cu putinţă.

Chiar şi după ce Chamberlain declarase război Germaniei în septembrie 1939, ambasadorul american a continuat să comunice cu naziştii, căutând să-l întâlnească chiar pe Hitler. în acelaşi timp a încercat să blocheze ajutorul american pentru Marea Britanie, invocând neutralitatea Statelor Unite, ceea ce l-a făcut extrem de nepopular în rândul gazdelor sale. Lucrurile au culminat în noiembrie 1940 când a declarat reporterilor de la *Boston Globe* că: „Sunt dispus sâ cheltuiesc tot ce pot ca să rămânem în afara războiului“, adăugând, „nu are nici un sens sâ intrăm. Nu ar însemna decât că am duce tot greul“.

Mai târziu, Joe a sugerat că, în cazul în

care naziştii ar câştiga, SUA ar trebui să continue să facă comerţ cu ei — iar într-o afirmaţie care îl va urmări întreaga viaţă a adăugat: „Democraţia s-a terminat în Anglia. Până aici a fost. Fiindcă se ajunge la problema de a hrăni populaţia. Totul este o chestiune economică“.

Kennedy a fost obligat să demisioneze, iar şansele lui de a mai ajunge la Casa Albă s-au dus, aşa că a pasat ştafeta fiului său cel mare, Joe Junior. Acesta era bucăţică ruptă din tatăl său şi avea o mare simpatie politică în ann 1930 pentru Hitler. Călătorind în Germania în 1934, a scris acasă entuziasmat despre politica de eugenie a conducătorului nazist, adăugând că „antipatia germanilor faţă de evrei“ este „bine întemeiată“. Joe Junior a murit deasupra satului Blythburg din Suffolk în august 1944 când bombardierul experimental pe care îl pilota a explodat. A fost primul dintre copii care a murit în ceea ce avea să se numească „blestemul familiei Kennedy“. Sora sa Kathleen a murit şi ea într-un accident aviatic în 1948 în drum spre Riviera franceză, iar cu uciderea lui Jack în 1963 şi a lui Robert în 1968, patru dintre copiii lui Joe şi Rose Kennedy aveau să moară înaintea lor.

O altă fiică a avut parte de o soartă la fel de oribilă, datorată însă tatălui ei. Al treilea copil şi cea mai mare dintre fete, Rosemary era considerată „diferită“. Suferea de schimbări de dispoziţie, era mai înceată la citire şi scriere decât fraţii

ei, ceea ce familia a încercat să explice drept un „accident la naştere“ ori drept „dispoziţie veselă“. Pe măsură ce a crescut, comportamentul ei a devenit tot mai schimbător, iar părinţii au trimis-o la şcoli-internat catolice, din care fugea cu regularitate.

Patriarhul familiei a ajuns să fie convins că Rosemary era o bombă gata să explodeze şi că era doar o chestiune de timp până când avea să rămână însărcinată şi să distrugă imaginea, în mintea lui, nepătată a familiei. Acţionând de capul lui, în noiembrie 1941, când Rosemary avea douăzeci şi trei de ani, a aranjat, fără să o informeze pe soţia lui ori pe alţi membri ai familiei, ca fata să fie supusă unei lobotomii frontale. Operaţia a fost un dezastru, iar Rosemary şi-a pierdut capacitatea de a vorbi şi de a merge. A fost ascunsă şi îngrijită de surori medicale, iar Jack şi Bobby nu au mai revăzut-o niciodată. Abia după moartea lui Joe în 1969, restul familiei a luat cunoştinţă de starea ei şi a încercat să aducă unele îmbunătăţiri. Rosemary a murit în 2005, la vârsta de optzeci şi şase de ani.

După moartea fiului său cel mare, Joe a depus toate eforturile în „rezerve“, mai exact în una dintre ele — John, iar prin el avea să-şi îndeplinească fantezia de a avea un preşedinte Kennedy la Casa Albă.

De altfel, Jack pregătise el însuşi terenul. Eroul său era Winston Churchill şi, toată

viaţa sa adultă, Kennedy l-a considerat un ghid spiritual politic. Admiraţia lui era atât de mare încât, atunci când a devenit preşedinte, i-a acordat cetăţenia americană onorifică liderului britanic din timpul războiului. Dar influenţa lui Churchill venea de mai demult, iar în anii 1940 pentru Kennedy era un fel de model de carieră. Existau asemănări mari între cei doi bărbaţi. Asemenea lui Churchill, Jack provenea dintr-o familie puternică, cu relaţii şi, tot asemenea lui Churchill, crescuse în umbra unui tată puternic şi influent om politic.

Jack a căutat, aşa cum făcuse şi Winston, să poleiască imaginea sa de intelectual scriind cărţi, prima fiind *Why England Slept* (1940), făcând aluzie la lucrarea lui Winston din 1938, *While England Slept.*

Why England Slept a fost teza de diplomă de la Harvard cu titlul iniţial „împăciuitorismul de la München“. în ea, tânărul Kennedy argumenta că deficienţe ale sistemului politic britanic au fost cauza pentru care Marea Britanie a răspuns cu încetineală la regimul lui Hitler şi că Chamberlain fusese învinovăţit pe nedrept. Teza fusese răsplătită cu *magna cum laude* şi nu ar fi fost niciodată transformată într-o carte dacă nu ar fi fost scrisă de fiul unui individ de anvergura tatălui său, care a văzut în ea o cale de a promova imaginea fiului său. Iar el nu era omul care să poată fi refuzat. în acest scop l-a angajat pe Arthur Krock, un jurnalist

care câştigase de două ori Premiul Pulitzer. Arthur fusese pe statul de plată al lui Kennedy în anii 1930 şi foarte dispus să dea o mână de ajutor.

Krock a rescris probabil întreaga lucrare, iar publicarea ei a fost totuşi un modest succes comercial, ajungând la 80 000 de exemplare vândute în 1940. Războiul avea însă să-i dea o cu totul altă anvergură lui JFK.

După atacul de la Pearl Harbour din decembrie 1941, Jack nu a trecut vizita medicală nici pentru armata terestră, nici pentru marină. Temându-se că fiul său avea să sfârşească în spatele vreunui birou, Joe a tras toate sforile posibile pentru a-l trimite pe linia frontului. Trimis în Pacificul de Sud în primăvara anului 1943, Kennedy, în vârstă de douăzeci şi cinci de ani, a primit comanda unui torpilor PT-109, impunându-se ca un lider capabil, în noaptea de 1 august 1943, în timp ce participa la o acţiune împotriva inamicului, nava lui a fost lovită şi ruptă în două de distrugătorul japonez *Amăgiri,* care a ucis doi dintre oamenii săi. în urma dezastrului, Kennedy i-a condus pe cei zece membri supravieţuitori ai echipajului într-o cursă epică de înot între insulele din apropiere, până când au fost salvaţi peste alte şase zile. Kennedy a primit medalia Navy and Marine Corps pentru acţiunea sa şi Purple Heart pentru accidentul suferit la spate, însă tatăl său Joe considera că merita mai mult şi a făcut

lobby pentru medalia Silver Star. Departamentul de Război nu a fost de acord, iar medalia nu i-a fost niciodată conferită dar de fapt nici nu conta, fiindcă Joe se folosea deja de eroismul militar al fiului său în avantajul reciproc.

Acele aventuri din Pacificul de Sud au devenit extrem de importante pentru imaginea lui Kennedy ca erou combatant curajos şi lider al oamenilor. în 1944, Joe şi-a folosit considerabila influenţă ca povestea să ajungă în *New Yorker* şi un articol mai lung în *Reader's Digest,* pe atunci cea mai citită publicaţie din Statele Unite. Articolul a apărut în august 1944, în aceeaşi lună în care Joe Junior a fost ucis, şi îl înfăţişa pe Kennedy ca „un tânăr cu un curai şi cu o energie ieşite din comun" şi care îsi folosise talentul de conducător pentru a salva vieţile echipajului său de pe PT-109.— L-a făcut pe Jack cunoscut populaţiei de rând, l-a transformat într-un erou naţional şi l-a propulsat în cariera sa politică viitoare.

Nu se fac cine ştie ce referiri la viaţa tragică a lui Rosemary, la politica împăciuitor istă a lui Joe ori la simpatiile naziste ale lui Joe Junior în John F. Kennedy Museum de pe Main Street din Hyannis. Dar voluntarii de acolo sunt în mod clar extrem de mândri de familia celebră din localitatea lor şi le zâmbesc vizitatorilor care stau la coadă la bilete, amintindu-le de mai multe ori: „Muzeul

ocupă doar etajul întâi al clădirii“.

Expoziţia se compune în principal din fotografii ale unui JFK zâmbitor şi ale familiei extinse zâmbitoare. Te face să te simţi ca şi cum te-ai afla într-o reclamă interactivă de pastă de dinţi. Nu e totul doar faţadă. Se menţionează munca sa de amendare a drepturilor civile, o referire trecătoare la modul în care a rezolvat Criza rachetelor din Cuba şi există un enorm arbore genealogic la propriu, care îl include pe Arnold Schwarzenegger a cărui soţie, Maria Shriver, era nepoată de soră a lui JFK ceea ce ne demonstrează că moştenirea familiei continuă. Curând însă ne întoarcem în magazinul care vinde „paie de băut reutilizabile (ca) ale familiei Kennedy“ şi căsuţe de păsări făcute din resturi ale unicului Kennedy Compound care se vând cu 175 de dolari fiecare.

„Muzeul ocupă doar etajul întâi!” ne reaminteşte plin de bunăvoinţă unul dintre voluntari. „Dar puteţi să vă mai plimbaţi o dată prin el!“

Ceea ce şi facem.

„Dar nu i-a cântat Marilyn la mulţi ani?” mă priveşte întrebătoare fiica mea. „De ce nu sunt poze cu ea?“ vrea ea să ştie şi îi explic că Marilyn nu este inclusă aici fiindcă a avut o relaţie cu el în timp ce preşedintele era căsătorit cu Jackie, aşa că e vorba de un lucru pe care nu trebuie să-l spunem cu voce tare. Aceasta este viaţa lui Jack Kennedy din care lucrurile rele au fost şterse. De aceea poate ocupă

doar un singur etaj.

Nu doar Monroe a fost stearsă. Nu există nici o menţiune despre Anita Ekberg, ori Marlene Dietrich, ori Marion Fay Beardsley, interna lui de doar nouăsprezece ani, ori actriţa Angie Dickinson cu care a avut o relaţie de durată, ori una dintre realmente celelalte sute de femei cu care JFK s-a culcat. Toată lumea are o vagă idee despre relaţiile sexuale ale lui Kennedy, dar cutremurător este numărul lor.

„Mă apucă migrena dacă nu-i rost de o tăvăleală în fiecare zi“, i-a spus el într-o zi principalului său strateg Bobby Baker, iar în cele 1 036 de zile ale mandatului său, a făcut tot posibilul să combată acele migrene, în vreme ce paznicul şi fratele său Bobby încerca să păstreze secretul.

în pofida animozităţii pe care o resimţeau atât Jack, cât şi Bobby, l-au păstrat în funcţie şi de partea lor chiar şi pe J. Edgar Hoover, legendarul director al FBI, pe principiul că inamicii trebuie ţinuţi aproape. JFK se aflase pe radarul lui Hoover din 1942 când avusese o relaţie cu jurnalista daneză Inga Arvad, suspectată de a fi spioană nazistă. Arvad făcuse trei interviuri cu Adolf Hitler şi căpătase o oarecare aură, astfel că, atunci când a sosit în SUA şi a început o relaţie cu Kennedy, tânăr ofiţer naval şi fiul fostului ambasador în Marea Britanie, oamenii FBI au devenit suspicioşi şi au început urmărirea celor doi.

Când JFK a ajuns la Casa Albă, Hoover avea câte un dosar gros cât un picior de elefant atât pentru el, cât şi pentru fratele său Bobby. După cum a scris Tim Weiner în cartea sa *Enemies: A History of the FBI:* „Informaţiile lui Hoover despre viaţa particulară a lui JFK şi despre conspiraţiile politice ale lui RFK [fratele său Robert] erau arme potenţial letale. Le-a fluturat în faţa lor, dându-le de înţeles preşedintelui şi procurorului-general că le cunoştea păcatele pe care le comiseseră“.

Dar cu mult timp înainte de a ajunge la Casa Albă, JFK a fost implicat în scandaluri potenţial fatale pentru cariera lui politică, iar în 1958, o femeie pe nume Florence M. Kater a reprezentat o problemă specială.

Kennedy devenise senator de Massachusetts în 1953. în 1958 a început o relaţie cu Pamela Turnure, una dintre secretarele sale. Târziu, întruna dintre nopţi, proprietăreasa la care locuia Turnure a făcut câteva instantanee ale lui Jack care părăsea apartamentul chiriaşei ei. înarmată cu ele, s-a angajat într-o campanie solitară pentru a expune infidelitatea senatorului. A trimis j urnaliştilor de la 50 de publicaţii copii ale fotografiilor însoţite de o lungă scrisoare anonimă în care relata în detaliu activităţile acestuia. Spre imensa ei frustrare, nimeni nu s-a arătat interesat, iar acest lucru e valabil şi azi la muzeul din Hyannis. Orice ar putea să umbrească

albul strălucitor al mitului frumosului preşedinte-vedetă de cinema este ignorat.

Doar o relicvă din muzeu, un balansoar împrumutat de la hotelul Waldorf Astoria din New York, aduce o notă de sinceritate.

La mijlocul anilor 1940, Kennedy a fost diagnosticat cu boala Addison, o afecţiune degenerativă invalidantă determinată de secreţia insuficientă de hormoni la nivelul glandelor suprarenale. Printre simptome se numără o pigmentare a pielii, dureri pronunţate de spate şi crize cu vărsături, slăbiciune, pierdere a greutăţii şi dureri abdominale. în cazul lui Kennedy, durerile de spate erau acute, astfel că în 1954 s-a supus unei operaţii riscante în speranţa unei ameliorări, declarând unuia dintre doctori: „Prefer să mor decât să-mi petrec restul vieţii cu blestematele astea de cârje!

Nimeni din afara cercului restrâns al familiei şi prietenilor nu ştia de această boală şi, cât a trăit, durerile sale de spate au fost puse pe seama rănilor suferite în război sau a vechilor lovituri de la fotbal. Adevărul a fost ascuns deoarece contravenea cu imaginea tânărului şi „vigurosului” politician care, ajuns la putere în 1960, la patruzeci şi trei de am, a fost cel mai tânăr preşedinte american ales vreodată. Vitalitatea era crucială pentru a defini unicitatea lui Kennedy, iar în timpul campaniei din 1960, confruntându-se cu rivalul său republican Richard Nixon, care avea doar cu patru

ani mai mult decât el, aceasta a fost atuul său.

Dar Jack Kennedy era departe de a fi un om sănătos.

în cartea sa *President Kennedy, Profiles în Power,* Richard Reeves, făcând o analiză atentă, de zi cu zi, a mandatului lui JFK, spune:

„A avut probleme în lupta cu infecţiile cele mai obişnuite şi a suferit de crize febrile care ajungeau până la temperaturi de 41 de grade. în calitate de candidat şi de preşedinte, Kennedy a ştiut să-şi ascundă lipsa de energie, radiind sănătate şi bună- dispoziţîe, deşi petrecea adesea jumătate de zi în pat. Se retrăgea devreme în cele mai multe seri, stătea citind în pat până la 9 dimineaţa şi trăgea un pui de somn în fiecare după-amiază.“

Date fiind durerile sale de spate, e cu totul ieşit din comun că a reuşit totuşi să facă sex cu atâtea femei pe lângă obligaţiile sale profesionale epuizante. Când preşedintele a avut o scurtă aventură cu Marlene Dietrich într-unul dintre dormitoarele de la Casa Albă, aceasta a fost uimită să descopere că purta un corset complicat cu mai multe curele pe care a trebuit mai întâi să şi-l scoată.

JFK purta acel corset strâns pentru a-i ţine spatele drept, şi se prea poate ca acest lucru să-i fi fost de ajutor asasinului. Primul glonţ care l-a lovit în acea zi de 22 noiembrie 1963 nu l-a ucis pe Kennedy,

care însă nu s-a prăbuşit deoarece corsetul îl ţinea drept, ceea ce a însemnat că Oswald a putut să tragă acel al doilea glonţ fatal.

Pe lângă boala Addison, JFK suferea şi de alte afecţiuni, printre care boli venerice pe care le-a transmis fără să-i pese femeilor cu care se culca. Una dintre acestea, Hjordis Niven, soţia actorului David Niven, care a avut parte de o partidă rapidă cu preşedintele în seara când acesta a împlinit patruzeci şi şase de ani, în mai 1963, a declarat că sa ales cu o clamidiozã de la el.

în pofida carismei sale aparente, pe interior Jack nu era tocmai bine, iar cât timp a fost preşedinte, atunci când nu era în raza camerelor de luat vederi, mergea adesea cu un baston ori cu o pereche de cârje. Aşa că, atunci când nu avea parte de „o tăvăleală“, a se odihni constituia o parte importantă din ziua sa iar balansoarul special conceput pentru el din Hyannis Port Museum îl ajuta să şadă şi să muncească într-o poziţie confortabilă.
Medicamentele îl ajutau şi ele. În cea mai mare parte a mandatului său a fost tratat de un medic al celebrităţilor, Max Jacobson, cunoscut de toată lumea drept „Doctor Feelgood“ [Doctorul MăSimtBine], având reputaţia că administra „doze de vitamine“ ce conţineau de fapt amfetamine care creau dependenţă.

Kennedy primea aceste doze şi, în plus,

îşi injecta chiar el în şold gamaglobulină pentru a combate infecţiile cărora sistemul său imun slăbit nu le făcea faţă.

în 2002, istoricul Robert Dallek, profesor la Universitatea din Boston, care a studiat fişele medicale ale lui JFK, a estimat că preşedintele lua cam 12 medicamente pe zi, printre care codeînă, Demerol, metadonă, Ritalin, meprobamat şi steroizi. Lua barbiturice ca să adoarmă, iar vreme de două zile, în timpul Crizei rachetelor dm Cuba, i-a fost administrat un medicament antipsihotic puternic, trifluoperazină, după ce a dat semne de schimbări violente de dispoziţie.

însă chiar şi acum, la 60 de ani de la moartea sa, muzeul din Hyannis dedicat memoriei lui ocoleşte bolile, aventurile sale sexuale şi orice alte murdării, preamărind în schimb familia sa, eroismul său şi strălucirea unui bărbat al discursurilor şi cuvintelor înălţătoare. Lucru de înţeles având în vedere că reputaţia sa de intelectual erudit este esenţială pentru modul în care a fost şi continuă să fie văzut. Cu toate defectele sale, continuă să fie considerat o nouă versiune, mai chipeşă, mai puţin alcoolică, a eroului său transatlantic Winston Churchill. Din păcate, o mare parte din acea reputaţie se bazează pe munca altora.

În 1945, la 14 ani după ce Alfred Krock i-a transformat lucrarea de diplomă în *Why England Slept* şi în vreme ce se recupera

după o operaţie de coloană, JFK a avut ideea de a scrie o continuare şi a făcut planul pentru ceea ce avea să devină cea mai faimoasă lucrare a sa, *Profiles în Courage.* Cartea era o trimitere la opera lui Thomas Carlyle *On Heroes, Hero-Worship, & the Heroic în History,* în care istoricul scoţian a susţinut că „istoria a ceea ce omul a realizat în această lume este, în fond, Istoria Marilor Oameni care au fost aici“. în varianta modernă a lui Kennedy, acesta a ales opt eroi americani (toţi albi) care într-un moment sau altul al istoriei naţiunii adoptaseră o poziţie politică principială, dar nepopulară care le afectase apoi cariera.

Publicată la 1 ianuarie 1956, cartea a devenit un bestseller şi i-a adus lui Kennedy Premiul Pulitzer pentru biografie din 1957. Juriul Pulitzer din acea vreme avea în componenţa sa un tip pe nume Alfred Krock şi s-a răspândit zvonul că Joe ar fi vorbit cu Krock, iar Krock cu ceilalţi juraţi. Dar problema cu această teorie conspiraţionistă a fost că Krock nu a făcut parte din juriul acelui an şi că e improbabil ca un grup de distinşi savanţi să fie duşi cu zăhărelul de un singur om.

însă cartea ridică probleme din alte motive, nu în ultimul rând fiindcă Kennedy nu a scris cea mai mare parte din ea. Nu e de acum nici un secret că politicienii nu îşi scriu întotdeauna cuvintele pe care le rostesc ori tomurile ce le poartă numele, dar cuvintele şi ideile sunt esenţiale

pentru mitul Kennedy şi de aceea e şocant să descoperim că multe dintre acestea aparţin altor oameni. Ori, mai bine zis unui om. Kennedy a afirmat în introducerea la *Profiles în Courage* că fusese ajutat de Ted Sorensen, un avocat de douăzeci şi patru de ani, care devenise principalul său asistent pe probleme legislative, dar bănuiala este că Ted a cam scris toată cartea.

Educat ca jurist, Sorensen scria ca un poet, iar în deceniul cât a lucrat pentru JFK a scris mare parte din cele mai izbutite rânduri ale sale. în *Kennedy,* biografia pe care a dedicat-o în 1965 preşedintelui, Ted s-a referit la parteneriatul lor:

„Pe măsură ce anii treceau şi am ajuns să ştiu ce gândea despre fiecare subiect, precum şi cum dorea să spună acel lucru, stilul şi standardul nostru a devenit tot mai mult unul specific... am încercat în mod repetat şi fără succes să găsim alţi făurari de cuvinte care să scrie pentru el în stilul cu care era obişnuit. Stilul celor pe care i-am încercat va fi fost bun, poate chiar foarte bun. Va fi fost chiar superior. Dar nu era al lui.“

Peste patruzeci de ani, discutând despre discursul de inaugurare al lui JFK cu autorul Richard Tofel, Sorensen a sugerat că mitul lui Kennedy şi păstrarea sa erau mai importante decât adevărul despre cine, ce şi când scrisese.

„Recunosc că am o obligaţie faţă de

istorie, dar în toţi aceşti ani, am încercat să explic că preşedintele Kennedy a fost principalul autor al discursurilor şi articolelor sale. Dacă aş spune altceva, l-aş diminua şi nu doresc să-l diminuez.“

Blândul Sorensen a continuat să accepte să îşi vadă cuvintele atribuite omului care le-a rostit. Gândiţi-vă numai la acele faimoase cuvinte de la „Nu întreba ce poate ţara să facă pentru tine; întreabă-te mai degrabă ce poţi să faci tu pentru ţara ta“ până la „Nu vă rugaţi pentru o viaţă uşoară.
Rugaţi-vă să fiţi oameni mai puternici“, pe care probabil Ted le-a scris împreună cu acea celebră carte.

Suspiciuni au existat de la bun început, în decembrie 1957, în timpul unei apariţii la emisiunea *The Mike Wallace Interview* difuzată de ABC, jurnalistul Andrew „Drew“ Pearson a susţinut despre Kennedy că era „unicul om din istorie... care a câştigat Premiul Pulitzer pentru o carte scrisă de altcineva“.

Familia Kennedy s-a supărat, iar Bobby Kennedy şi-a făcut în aceeaşi seară apariţia la sediul ABC însoţit de o echipă de avocaţi, cerând o retractare. Wallace şi Pearson au refuzat să retracteze, dar conducerea s-a panicat şi a facut-o.

Documentele expuse la John F. Kennedy Presidential Library din Boston ne sugerează că Jack şi-a expus ideile şi a făcut probabil însemnări pentru cele mai multe capitole şi a contribuit poate mai

serios la capitolul dedicat lui Quincy Adams. Dar a scrie o carte întreagă e muncă grea, iar JFK era un om ocupat în perioada 1954—1956. Ideea că s-a aşezat ca să scrie tot restul cărţii având problemele pe care le avea cu spatele e un basm.

Se spunea că în spatele fiecărui bărbat este o femeie puternică, iar acest lucru a fost cât se poate de adevărat în ce o privea pe Jackie Kennedy. Dar, la fel de important, a existat şi marele Ted Sorensen.

Indiferent cine a scris ce, subiectul cărţii *Profiles în Courage* rămâne controversat. Trei dintre cei opt eroi erau proprietari de sclavi. Unul dintre ei, Daniel Webster, este inclus pe baza faptului că a fost împotriva opiniei publice susţinând Legea sclavului fugar, care incrimina în statele din Nord fapta de a oferi refugiu sclavilor care fugiseră din Sud.

După asasinarea lui JFK, *Profiles în Courage* a fost extins într-un serial de televiziune, cu 26 de episoade, difuzate din noiembrie 1964 până în mai 1965 de NBC. Joe McCarthy, prieten al familiei Kennedy, care de pe poziţia sa extremă devenise incomod şi nepopular, nu a fost inclus în vreunul dintre episoade, în schimb serialul TV a beneficiat de faptul că în final a inclus şi câteva femei, precum şi oameni de culoare. Diversele muzee Kennedy continuă să-i dea multă importanţă, iar familia Kennedy oferă şi

azi Premiile Profiles în Courage, pentru a ţine vie reputaţia lui Jack. Printre premiaţii recenţi, care primesc o lampă Tiffany în semn de apreciere, se numără Barack Obama, Volodimir Zelenski şi George W. Bush, cel din urmă fiind premiat pentru că a fost suficient de curajos pentru a reveni asupra promisiunii sale electorale de a nu mări taxele. Sincer să fiu, nu reuşesc să înţeleg.

De ziua lui, în 8 mai 2009, Edward Kennedy, ultimul dintre fraţi care a supravieţuit, a primit premiul în cadrul unui eveniment găzduit de Bill Cosby. „Ted“ care în 1969 o abandonase pe Mary Jo Kopechne, o tânără de douăzeci şi opt de ani angajată în campania sa, în maşina sa care căzuse în mare la Chappaquiddick, în apropiere de Martha’s Vineyard, pare să fi primit premiul ca o consolare pentru faptul că a fost cel mai puţin semnificativ dintre fraţii Kennedy.

în momentul în care a intrat în posesia lămpii Tiffany, un cor a cântat The *Best is Yet to Come,* ceea ce s-a dovedit o altă fantezie, deşi neintenţionată, a familiei, căci peste cinci luni Ted avea să moară.

După ce a câştigat nominalizarea Partidului Democrat pentru alegerile prezidenţiale din 1960, Jack a făcut cea mai spectaculoasă campanie de care a avut vreodată parte politica americană. Frank Sinatra, poreclit Ol’ Blue Eyes, a interpretat cântecul său de campanie, iar alţi membri din *Rat Pack* [banda de

şobolani], inclusiv cumnatul lui Jack, Peter Lawford, care se căsătorise cu cea mai tânără dintre surorile sale, Patricia, în 1954, s-au aliniat pentru a-l sprijini pe omul zilei. Kennedy avea vervă din plin, un spirit viu şi un munte de farmec. în 26 septembrie le-a pus pe toate la bătaie atunci când s-a confruntat cu rivalul său Richard Nixon în prima dezbatere prezidenţială televizată.

Un mit adesea repetat ne spune că Nixon îi câştiga pe cei care îl ascultau la radio, în vreme ce telegenicul Kennedy îi cucerea pe spectatorii TV, dar nu-i nimic adevărat. Povestea a pornit de la rezultatul unui singur sondaj, făcut evident în favoarea lui Nixon de către Sindlinger & Company în acea seară. Toate celelalte sondaje, din ambele media, radio şi televiziune, l-au indicat pe JFK câştigător. Vicepreşedintele Nixon arăta transpirat şi stânjenit pe ecran, iar la radio a sunat la fel de neconvingător. Părea palid în comparaţie cu rivalul său democrat cu aerul lui sănătos, dar nimeni din cei care îl priveau nu avea de unde să ştie că „bronzul“ lui Kennedy era de fapt un simptom al bolii Addison.

în săptămânile care au urmat, JFK a străbătut America, fermecând-o, transmiţându-şi mesajul „Get America Moving Again“ [Să punem America din nou în mişcare]. Sugerând că sub republicanul Eisenhower ţara devenise din punct de vedere economic şi militar mai

slabă decât URSS, Kennedy a promis că politica sa a „Noii Frontiere“ va învinge Războiul Rece „ridicând“ Statele Unite şi va demonstra că America este mai liberă, mai fericită şi mai avută decât Uniunea Sovietică, A promis reforme de asistenţă medicală, creşterea ajutoarelor sociale, un „Peace Corps“ global, un program radical de construire de locuinţe şi bomboane gratuite pentru toată lumea. Kennedy avea să înfrângă comunismul cu puterea magică a optimismului american şi să ajungă din urmă Uniunea Sovietică în construcţia de rachete ca toată lumea să poată dormi liniştită noaptea.

A venit ziua de 8 noiembrie şi multi americani iJ *

au dat crezare, deşi Kennedy a câştigat cu cea mai mică diferenţă din istoria electorală a Statelor Unite 49,7% din voturi, faţă de Richard Nixon cu 49,6% şi 303 de colegii electorale faţă de cele 219 ale lui Nixon. Rezultatul a fost atât de strâns încât republicanii au acuzat fraude, care au umbrit victoria lui Kennedy. Au existat sugestii de misculatii electorale în favoarea unei tabere în 11 state, inclusiv Texasul, statul natal al lui Lyndon B. Johnson, care candida pentru postul de vicepreşedinte alături de Kennedy, şi Illinois. Illinois era statul puternicului primar al Chicagoului, Robert Daley, un apropiat al lui Joe Kennedy, unde democraţii obţinuseră doar 8 000 de voturi în plus.

Deşi Nixon s-a distantat tactic de acuzaţii, s-a făcut o nouă numărătoare a voturilor în 863 de secţii de votare din Illinois, care au arătat că, într-adevăr, Trickie Dicky fusese înşelat la numărătoare, dar cu numai 943 de voturi. în mod cu totul neconvenabil pentru republicani, a reieşit de asemenea că în 40% dintre secţii se număraseră pentru el mai multe voturi decât în realitate. Dar oricum, diferenţa nu conta în privinţa rezultatului general. Kennedy câştigase votul popular, precum şi hotărâtorul vot al colegiilor electorale. Nimic nou sub soare.

Ajungând la putere, Kennedy, la cei patruzeci şi trei de ani ai săi, a fost cel mai tânăr preşedinte ales— şi a preluat puterea de la republicanul Dwîght Eisenhower care, la şaptezeci de ani, era pe atunci cel mai bătrân preşedinte. La inaugurarea mandatului său, în ianuarie 1961, îmbrăcat într-un costum, la — 21 °C, noul preşedinte şi-a ţinut faimosul discurs. Era plin de retorică churchilliană şi a încheiat apoteotic folosind cuvintele lui Sorensen, întrebându-i pe americani ce ar putea să facă ei pentru ţara lor.

Dar Kennedy, ca atâţia lideri dinaintea sa şi de atunci încolo, avea să descopere că susţinătorii celebri, cuvintele mari, promisiunile nebuneşti şi o retorică impresionantă, chiar dacă scrise de alţii, nu sunt destul pentru a conduce o ţară.

în 1961, Statele Unite se confruntau cu probleme pe un număr mult prea mare de

fronturi interne şi externe. Cu economia în recesiune, PIB-ul a tot scăzut, iar în mai şomajul a atins un record de 7,1%. Revolta şi sentimentul de nedreptate ce se acumulau mai ales în Sud (dar nu numai) prin persistenţa legilor segregaţioniste — aşa-numitele legi Jim Crow — constituiau o preocupare naţională pe care preşedintele nu o putea ignora.

Rasismul instituţional adânc înrădăcinat însemna că milioane de americani de culoare nu puteau vota şi erau excluşi deliberat şi continuu din curţile cu juri ori din colegiile „albilor“, lucruri pe care tocmai politicienii democraţi albi din Sud nu erau dispuşi să le schimbe. Chestiunea a marcat mandatul preşedintelui Kennedy, care nici nu s-a implicat prea tare. Ceea ce nu era chiar un lucru neaşteptat, în timpul campaniei se angajase fără prea multă convingere să îmbunătăţească viaţa americanilor de culoare, dar numai în situaţii care lui i se păreau potrivite. în ianuarie 1960, problemele americanilor de culoare se aflau undeva la coada listei din agenda lui Kennedy. Câştigase la mustaţă şi era ostaticul Congresului dominat de democraţi care nu se arătau dispuşi să îmbrăţişeze politica „Noii Frontiere“ pe care el o promisese şi cu atât mai puţin chestiunea drepturilor civile care i-ar fi costat voturile albilor din Sud.

Fraţii Kennedy nu erau din fire radicali, ci mai degrabă conservatori, astfel că mişcări precum Freedom Riders, care

ameninţau segregaţia prin acţiuni directe, nu erau defel pe placul lor. Doreau ca mişcarea pentru drepturile civile să-şi poarte lupta în tribunale, cu alte cuvinte să amâne lucrurile cât mai mult. în pofida reputaţiei sale ulterioare de campion al drepturilor celor de culoare, Bobby, devenit procuror-general şi al doilea cel mai puternic om din America, le-a declarat asistenţilor săi că era „hotărât să-l ţină [pe Jack] departe de tot haosul ăsta al drepturilor civile“. Familia Kennedy, catolică fiind, nutrea o temere paranoidă că religia lor ar putea să-i îndepărteze pe votanţii non-catolici şi cu siguranţă nu dorea să fie asociată cu Martin Luther King, pe care Kennedy — şi mulţi alţii din America îl considerau un radical periculos cu prieteni şi mai periculoşi.

Erau mai ales preocupaţi de relaţia sa cu Stanley Levison, un activist şi avocat care era „Ted Sorensen“ al lui King, ajutându-l să-şi şlefuiască discursurile, inclusiv pe cel din 1963 „I Have a Dream“ [Am un vis], care este probabil şi cel mai cunoscut. O atitudine de împăciuire cu Hitler era acceptată pe Planeta Kennedy; însă fraternizarea cu activişti pentru drepturile omului, care ar fi putut să-i priveze de voturi, nu era admisă.

Pe tot parcursul anilor 1960 şi până la moartea sa în 1968, King a fost permanent hărţuit şi discreditat de FBI aflat sub administraţii democrate. Le-a şi uşurat sarcina, dat fiind că, în ciuda faptului că

era cel mai cunoscut pastor baptist al Americii, era aproape la fel de dornic de relaţii sexuale ca JFK şi s-a culcat cu numeroase femei. în 8 noiembrie 1963, cu doar două săptămâni înainte ca Jack să fie ucis, Robert Kennedy a aprobat instalarea de microfoane şi urmărirea telefoanelor din biroul şi din casa lui
»
Martin Luther King. Bossul FBI, J. Edgar Hoover, dorea să-l neutralizeze pe King şi să-i distrugă reputaţia, iar în mod prea puţin convenabil pentru cei care cred în JFK, aceasta se întâmpla cu ştiinţa fraţilor Kennedy.

E un lucru deconcertant pentru toţi cei care au crescut crezând în mit. în mintea multora şi la oarecare distanţă de acea perioadă, Martin Luther King şi Jack Kennedy aproape se întrepătrund. Este o asociere pe care catedralele închinate lui JFK că e vorba de Hyannis Museum ori de John F. Kennedy Presidential Library and Museum de la Universitatea din Massachusetts din Boston — încearcă să o scoată în evidentă. Dar, deşi MLK şi JFK au împărtăşit o eră, ei nu au împărtăşit o viziune şi cu siguranţă nu au vorbit între patru ochi. Deşi au discutat la telefon, s-au întâlnit doar o singură dată, în 28 august 1963, după discursul ,,I Have a Dream“ al lui King, când acesta şi alţi lideri ai mişcării pentru drepturile civile au fost invitaţi la o discuţie în Biroul Oval.

Revenind la acel ianuarie friguros din 1961, lucrurile stăteau mult mai rău. MLK

era profund frustrat de lipsa de acţiune, iar în iunie 1961, i-a cerut preşedintelui să urmeze calea lui Abraham Lincoln şi să dea un ordin executiv care ar fi fost o a doua Lege de Emancipare. Jack însă nu a făcut nimic, fiindcă, oricum, el şi Bobby aveau griji mult mai presante.

Jack şi Bobby jucau de mult un rol dublu. Editorialistul de la *Saturday Evenîng Post,* Stewart Alsop, l-a numit ,,un spectacol dulce-acrişor“, în care JFK îşi etala ,,farmecul şi [ne arăta] morcovul“ în vreme ce Bobby ,,[ne arăta] băţul“. Istoria şi opinia publică au ajuns să vadă în amândoi reformatori liberali, mânaţi de idealuri înalte, dar în realitate motivaţia principală a fraţilor Kennedy era de a obţine funcţii înalte şi de a îndeplini ambiţiile tatălui lor. Au fost motivaţi de loialitate faţă de familia Kennedy, moştenirea familiei Kennedy, Biserica Catolică şi Partidul Democrat – în această ordine.

De asemenea îi urau, iar acest lucru *realmente* nu poate fi contrazis, pe comunişti, iar această ostilitate nestrămutată avea să aibă o serie de consecinţe cu bătaie lungă. Tot ce îşi propuseseră pentru 1961 se prăbuşea sub un munte de crize internaţionale, de la Vietnam la Berlin şi la Cuba. Iar fraţii, preluându-şi prerogativele, aveau să o ţină din rateu în rateu.

în timpul campaniei sale, JFK adoptase o poziţie dură faţă de regimul Castro din

Cuba care luase puterea de la preşedintele Fulgencio Batista în ianuarie 1959. JFK a moştenit de la şefii de Stat-Major Interarme un plan făcut de CIA la sfârşitul mandatului lui Eisenhower şi, în loc să-l examineze, l-a predat pur şi simplu consilierilor săi dând undă verde operaţiunii. Aşa a început în 17 aprilie 1961 invazia din „Golful Porcilor“ care s-a sfârşit peste trei zile într-un carnagiu.

O sută dintre exilaţii cubanezi trimişi să-l dea jos pe Castro au fost ucişi şi o mie luaţi prizonieri, iar repercusiunile şi eşecul acelei operaţiuni aveau să-l urmărească pe JFK la nesfârşit. Fiascoul cubanez ia dat aripi conducătorului sovietic Nikita Hruşciov, care a văzut în reticenţa naivului preşedinte de a continua acţiunea militară o dovadă că era „mai mult imagine decât curaj“.

Hruşciov a hotărât să-l pună la încercare. Timp de un deceniu, două milioane de germani din Est se refugiaseră în Berlinul de Vest, care era efectiv o enclavă în mijlocul Germaniei de Est (RDG), cei mai mulţi dintre ei fiind persoane cu studii şi calificări superioare. Ceva trebuia făcut pentru a stăvili acest flux şi, pentru că simţea, după experienţa din Cuba, că preşedintele american era depăşit şi incapabil să acţioneze decisiv, liderul sovietic a luat măsuri.

încrederea în sine a sovieticilor era la cote ridicate. în anii post-Stalin, economia sovietică se dezvoltase mai rapid decât

cea a Statelor Unite. Câştigaseră şi cursa spaţială trimiţând atât primul satelit, *Sputnik I,* pe orbită în octombrie 1957, cât şi primul cosmonaut, Iuri Gagarin, în spaţiu cu doar câteva zile înainte de fiascoul de la Golful Porcilor. Umiliţi de succesul sovieticilor, cei de la NAŞA sau grăbit să-l lanseze peste trei săptămâni pe Alan Shepard, dar acesta nu a ajuns pe orbită a efectuat doar un zbor suborbital de 15 minute. Americanii ştiau prea bine că se aflau într-o întrecere, astfel că, în 25 mai, Kennedy a ridicat ştacheta şi, în ceea ce avea să fie al doilea său discurs despre starea naţiunii dintr-un an, a promis că America va trimite primul om pe Lună până la sfârşitul deceniului. Avea să coste naţiunea 25,4 miliarde de dolari (aproximativ 194 de miliarde de dolari în 2023) şi să devină una dintre moştenirile postume ale lui JFK.

Ceea ce se uită adesea este că, în acelaşi discurs, Kennedy a mai declarat „întreaga emisferă sudică a globului... un imens câmp de bătălie... al libertăţii“, iar în acest fel a pregătit efectiv scena pentru viitoarele conflicte purtate în terţe ţări de către taberele Războiului Rece.

La începutul lui iunie, Kennedy a zburat în Austria, prin Paris, la o conferinţă ce avea loc la Viena. în capitala franceză s-a întâlnit cu preşedintele Charles de Gaulle care l-a prevenit în privinţa stilului dur al liderului sovietic, dar cuvintele sale binevoitoare nu au făcut decât să

sporească nerăbdarea şi nervozitatea lui Kennedy. Iar din momentul în care l-a întâlnit pe Hruşciov lucrurile au mers dezastruos. Liderul sovietic în vârstă de şaizeci şi sase de ani era mai tare din fire decât şi-ar fi putut închipui şi un adversar versat.

Hruşciov era chitit să anuleze Acordul de la Potsdam, acel acord convenit între Stalin, Truman şi Attlee la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial care împărţea teatrul de război european între cele trei mari puteri, SUA, Marea Britanie şi URSS. Germania în sine a fost împărţită în patru zone de ocupaţie (acordând şi Franţei o parte), capitala Berlin care se afla în zona de ocupaţie sovietică fiind şi ea divizată în patru. în anii ce au urmat războiului, Occidentul a considerat acest acord esenţial pentru păstrarea păcii. Acum însă, liderul sovietic dorea să semneze un tratat separat cu Republica Democrată Germană comunistă, parţial fiindcă dorea să extindă sfera de influenţă a URSS, dar şi fiindcă ştia că acest lucru ar submina interesele şi puterea Statelor Unite şi ale celorlalţi aliati. Conducerea RDG era şi ea interesată, nu în ultimul rând fiindcă ar fi putut ridica o graniţă şi pune punct fluxului de refugiaţi.

Cum Berlinul se afla în mijlocul Germaniei de Est, în aceste condiţii, cele trei sectoare controlate de Franţa, SUA şi Marea Britanie ar fi fost practic complet izolate situaţie care era evident

inadmisibilă.

Ameninţările lui Hruşciov aveau ramificaţii uriaşe, iar Kennedy nu a reuşit să-l înfrunte. Era nou în funcţie, lipsit de experienţă şi şi-a subestimat adversarul, iar Hruşciov l-a tratat pe mai tânărul său omolog cu un dispreţ suveran, făţiş. Pe scurt, liderul sovietic i-a spus lui Kennedy că, şi dacă se împotrivea încheierii acelui acord separat, el tot îl va face.

Prim-ministrul britanic, Harold MacMillan, a notat mai târziu: „Pentru prima oară în viaţa sa, Kennedy a întâlnit un bărbat care a fost imun la farmecul lui“.

Kennedy s-a întors acasă alături de Jackie, cu încrederea zdruncinată, dar cu o doză bună de novocaină în sânge, iar în momentul când l-a întâlnit pe Bobby era gata să izbucnească în plâns, spun anumite surse.

în iulie, încercând să recâştige ceva din avantajul pierdut, Kennedy a ţinut un discurs promiţând să aloce 3,25 miliarde de dolari (32,5 miliarde în 2023) în plus pentru bugetul de apărare şi să sporească efectivul armatei cu 200 000 de oameni. A adăugat că orice ameninţare la adresa Berlinului de Vest ar fi considerată un atac împotriva Statelor Unite. Cuvintele acestea dure au fost o lovitură de teatru, iar popularitatea lui Kennedy a urcat în sondaje, însă Hruşciov nici măcar n-a clipit, iar în următoarea lună, în 13 august, autorităţile est- germane au

început să ridice ceea ce ele numeau *ein antifaschistischer Schutzwall,* „un zid de apărare antifascist“. Zidul Berlinului avea să divizeze cel mai cunoscut oraş al Germaniei vreme de 38 de ani şi a devenit simbolul Războiului Rece.

Pe măsură ce criza escalada, s-a întâmplat un lucru ciudat şi probabil contraintuitiv. în loc să-i afecteze popularitatea, steaua lui JFK s-a ridicat tot mai sus, americanii ajungând să vadă în el un fel de preşedinte din vreme de război. în timpul preşedinţiei avea să atingă un scor de aprobare de 70,1%, devenind cel mai popular preşedinte postbelic. Americanii au ajuns să-l iubească pe chipeşul lor preşedinte împreună cu frumoasa sa soţie, iar show-ul Kennedy dezminţea toate greşelile politice pe care le făcea în dreapta şi în stânga.

Eşuând să înfrunte cum s-ar fi cuvenit URSS şi ignorând dezastrul din Golful Porcilor, JFK s-a hotărât „să tragă o linie“, îndreptându-şi atenţia spre Asia de Sud-Est. Criza din Vietnam şi-a avut originea în moştenirea lăsată de regimul colonial francez şi în insurgenţa comunistă condusă de Ho Şi Min, care a început în 1946 şi a durat opt ani. în 1954, ţara fusese divizată de-a lungul paralelei 17 în urma Acordurilor de la Geneva, dar conducerea incompetentă din Sud şi ameninţarea unei insurgenţe comuniste au determinat o implicare mai
serioasă a Statelor Unite la sfârşitul erei

Eisenhower.

Kennedy a sporit asistenţa militară acordată guvernului Vietnamului de Sud condus de Ngo Dînh Diem, devenit preşedinte în 1955. Washingtonul nu avea însă încredere în Diem, iar după doi ani, Kennedy a constatat că se colabora tot mai greu cu el. Printre altele, exista temerea că ar putea pune la cale o înţelegere cu conducătorul Vietnamului de Nord, Ho Şi Min. Dar linia fusese trasă, iar Vietnamul avea să devină un nou front al Războiului Rece, indiferent ce îşi dorea conducerea din Vietnamul de Sud.

între timp, Hruşciov a deschis propriul front, în speranţa de a muta Războiul Rece în America. Fiascoul din Golful Porcilor şi timiditatea lui Kennedy la Viena l-au încurajat pe liderul sovietic, Cuba devenind parte a sferei de influenţă sovietică. Pentru Kennedy, fiascoul din Golful Porcilor însemnase un eşec personal, astfel că acum a vărsat milioane de dolari în Operaţiunea Mongoose Mangusta] — misiune organizată de CIA cu scopul de a destabiliza Cuba şi economia acesteia prin acţiuni de sabotaj şi atentate la viaţa liderului cubanez. Mongoose a fost însă un eşec pentru JFK, încurajând o dată în plus apropierea Cubei de URSS.

În timpul campaniei sale prezidenţiale, Kennedy vorbise în mod repetat şi nesincer despre rămânerea în urmă în construirea de rachete, aşa-numita

„missile gap“, ceea ce a dus la acumularea tensiunilor în ambele tabere. S-a văzut prin urmare implicat într-o cursă a înarmării în timp ce încerca să submineze şi poate chiar să-l ucidă pe liderul cubanez.

Pe de altă parte, nici sovieticii nu erau tocmai inocenţi, agitând mereu ameninţarea nucleară. Pe scurt, ambele tabere se umflau în pene şi îşi arătau muşchii. Americanii aveau baze de rachete în Italia şi în Turcia, o sursă continuă de umilire a lui Hrusciov. Rachetele sovietice cu rază maximă de

acţiune de doar 4 500 de kilometri nu aveau nici o şansă să lovească ţinte-cheie din America. De fapt, în 1962, sovieticii aveau doar 20 de rachete balistice intercontinentale capabile să ajungă în SUA, ceea ce însemna că se aflau, în opinia lor, într-un serios dezavantaj în cursa pentru administrarea primei lovituri. Construind baze în Cuba şi înarmându-l pe Castro, sovieticii au crezut că puteau negocia mai dur şi juca mai tare.

Hruşciov a început construirea acelor baze cu mult timp înainte ca americanii să le detecteze şi a trimis pe ascuns 43 000 de soldaţi sovietici — îmbrăcaţi în haine civile — să se piardă în rândurile naţiunii caraibiene.

în momentul în care America s-a trezit, mulţumită avioanelor de spionaj U-2, piesele erau deja aşezate pe tabla de şah,

şi cel mai periculos joc din Războiul Rece era gata să înceapă. Lui Kennedy i s-a cerut să acţioneze. Ştia că trebuie să acţioneze şi ştia de asemenea că trebuia să fie văzut acţionând, dar era doborât de spaimă şi a apreciat, corect, că, dacă făcea o singură mişcare greşită, aceasta ar putea duce la destituirea lui — sau, mai rău, de-a dreptul la război.

Fără ca americanii să ştie la acea vreme, sovieticii instalaseră arme nucleare cu rază scurtă de acţiune, astfel că ameninţarea era cât se poate de reală.

Datorită unor conversaţii pline de obscenităţi purtate în Biroul Oval, înregistrate de microfoane instalate în secret— la cererea lui Kennedy în toamna anului 1962, ştim de Consiliul Naţional pentru Securitate că a fost în favoarea unei lovituri preemptive complete şi/sau a invaziei Cubei.

Din fericire şi spre cinstea lui, Kennedy a adoptat o cale mult mai precaută, impunând o blocadă asupra Cubei în timp ce căuta o soluţie diplomatică, în spatele uşilor închise, în timp ce lumea se afla pe marginea prăpastiei, se elabora un acord disperat, iar după câteva incidente în care dezastrul era cât pe ce să se întâmple — cum a fost incidentul de pe un submarin B-59 sovietic, ai cărui marinari panicaţi au fost la un pas de a lansa o torpilă nucleară s-a ajuns la un compromis. S-a căzut de acord ca sovieticii să-şi demonteze bazele cu condiţia ca SUA să-şi retragă rachetele

din Italia şi din Turcia şi să promită că nu vor invada Cuba.

în mod cert, Kennedy realizase o performanţă remarcabilă. Rolul său în evitarea dezastrului şi ceea ce a fost perceput drept eroismul său în înfruntările diplomatice i-au adus o cotă de popularitate nemaiîntâlnită de 77%. Preşedintele a fost preamărit pentru stăpânirea de sine şi geniul său de întreaga lume, şi era mult adevăr aici; dar în tot acel entuziasm au fost câţiva care au arătat că toată criza i se datora în mare parte chiar lui.

Retorica beligerantă anticomunistă şi promisiunile de campanie de a construi şi mai multe rachete au avut darul să-i îngrijoreze pe sovietici şi să crească miza. Tentativele repetate de a-l ucide pe Castro şi de a înlătura guvernul au pus temelia. Rateul diplomatic de la Viena l-a încurajat pe Hruşciov. Şi totul a fost pentru nimic, deoarece nu exista o „missile gap“, iar rachetele din Turcia care îngrijorau Moscova fuseseră de mult depăşite din punct de vedere strategic de sistemul de rachete Polaris de pe submarine. Kennedy le ţinuse acolo doar ca să-i scoată din sărite pe sovietici, dar atunci când sovieticii au jucat cu aceleaşi cărţi, Kennedy a dus lumea până în pragul unui al Treilea Război Mondial. Criza s-a încheiat numai pentru că vicleanul lider sovietic a avut curajul de a face compromisul şi mintea de a crea impresia

că a dat înapoi. Şi de ce n-ar fi facut-o? Sovieticii şi cubanezii îsi atinseseră toate obiectivele.

Determinarea lui Kennedy de a transforma dezastrul politic într-un triumf personal a avut consecinţe cu bătaie lungă. Aparenta umilire a liderului sovietic a contribuit la căderea lui în 1964. Cu toată emfaza lui, Nikita Hruşciov a fost un lider cu care Occidentul s-ar fi putut înţelege cu două decenii înainte de venirea lui Gorbaciov. Căderea lui în dizgraţie a însemnat revenirea la putere a liniei dure de conducere în anii lui Brejnev şi în acel climat de neîncredere reciprocă ce a perpetuat Războiul Rece mult mai mult decât ar fi fost cazul.

JFK va fi pricinuit daune lumii, dar popularitatea lui acasă nu a suferit defel. Pe la mijlocul anului 1963, fiind pe val, a hotărât să candideze pentru un al doilea mandat, iar în acelaşi timp, realizând că problema drepturilor civile nu mai putea fi pur şi simplu ignorată, a trecut la acţiuni pe care ar fi trebuit să le întreprindă în urmă cu doi ani. în iunie 1963 a intervenit direct în politica statului Alabama, atunci când guvernatorul democrat George Wallace a încercat să împiedice accesul a doi studenţi de culoare, Vivian Malone şi James Hood, la universitatea de stat. în 11 iunie, în aceeaşi zi în care Wallace a fost obligat de oamenii din Garda Naţională să dea înapoi şi să-i lase pe cei doi studenţi să intre, Kennedy a ţinut acel extraordinar

discurs numit „Report to the American People on Civil Rights“ [Raport adresat poporului american cu privire la drepturile civile] — transmis în direct simultan la radio şi televiziune.

în acel moment, marea speranţă liberală a Americii de secol XX s-a întrecut pe sine însuşi. Referindu-se la evenimentele din acea zi, i-a lăudat pe cei doi studenţi de culoare şi pe colegii lor pentru modul „constructiv“ în care se comportaseră, iar apoi le-a cerut tuturor americanilor să se supună unui examen al conştiinţei: „Această naţiune a fost întemeiată de oameni de diferite naţiuni şi din diferite medii. S-a întemeiat pe principiul că toţi oamenii sunt creaţi egali şi că drepturile fiecărui om suferă atunci când drepturile unui om sunt ameninţate...“

Kennedy a spus că „ar trebui“ să fie posibil pentru americanii de orice culoare să-şi vadă de viaţă iară a fi discriminaţi.

„Dar nu aşa stau lucrurile... au trecut o sută de ani de când preşedintele Lincoln i-a eliberat pe sclavi, dar urmaşii lor, nepoţii lor, nu sunt pe de-a întregul liberi. Nu au fost eliberaţi din cătuşele nedreptăţii. Nu au fost eliberaţi din starea de oprimare socială şi economică. Iar această naţiune, cu toate speranţele şi realizările ei, nu va fi pe de-a întregul liberă până când nu vor fi liberi toţi cetăţenii ei. Predicăm libertatea în toată lumea, şi credem în ea... dar suntem gata să spunem lumii şi, mai ales, să ne

spunem unul altuia că aceasta este o ţară a celor liberi cu excepţia...“ americanilor de culoare.

Ted Sorensen se va fi depăşit pe sine însuşi, dar puterea discursului lui Kennedy era cu totul altă categorie şi l-a făcut pe Martin Luther King să trimită o telegramă de apreciere la Casa Albă.

Acesta a fost, probabil, cel mai curajos moment al preşedinţiei sale, dar determinarea sa nu a ţinut prea mult. Peste noapte, popularitatea lui Kennedy s-a prăbuşit în Sud de la 52% la 33%. O săptămână şi jumătate mai târziu, conducătorii Mişcării pentru Drepturi Civile s-au întâlnit cu el şi i-au povestit despre planul lor de a organiza un marş naţional spre Washington pentru locuri de muncă şi libertate, dar scăderea de popularitate îi ştirbise curajul. Cotele acelea de popularitate şi propriile temeri că demonstraţia s-ar putea transforma în ceva rău l-au speriat şi a promis sprijin doar în secret. Cu timpul ar fi putut să-şi redescopere curajul şi să devină preşedintele care credem noi că a fost. Dar lumea nu avea să mai afle asta nicicând.

în 2 noiembrie 1963, preşedintele Diém al Vietnamului de Sud a fost îndepărtat de la putere şi executat la ordinele administraţiei Kennedy un act ce avea să ducă la o escaladare masivă a intervenţiei americane în Războiul din Vietnam. Peste două săptămâni, încercând să îndulcească

dezbinarea dintre guvernatorul şi senatorul de Texas, viaţa lui JFK a fost curmată de un bărbat nemulţumit pe nume Lee Harvey Oswald.

în viaţă, Kennedy a promis mai mult decât a făcut, în moarte legenda lui a crescut.

Preşedinţia lui a durat doar 1 036 de zile, fiind a opta cea mai scurtă din istoria Statelor Unite. Premierul britanic Theresa May (1 106 zile) a stat în fruntea tării mai mult, la fel şi Gordon Brown (1 048 de zile). Dar e puţin probabil ca britanicii să construiască biblioteci uriaşe sau muzee locale în memoria lui May sau a lui Brown. Kennedy a fost cu siguranţă extrem de popular, dar aceasta s-a datorat parţial faptului că a fost mântuitorul care a biruit monştrii pe care el i-a creat. Şi ne este cu neputinţă să ignorăm suspiciunea că popularitatea sa din timpul mandatului s-a datorat în mare parte înfăţişării şi uriaşului său farmec personal.

Kennedy a fost primul preşedinte televizat, iar micul ecran l-a transformat într-un star, dar moartea sa care l-a transformat într-un soi de zeu politic este motivul pentru care a rămas încastrat în memoria colectivă apophenică. Adevărul este că, la o examinare atentă, nu a fost nici un mare om şi nici un preşedinte cu adevărat mare. Aroganţa sa de băiat de bani gata, educat la şcoli de elită, şi incompetenţa au dus lumea în pragul anihilării nucleare, iar moştenirea sa este

sângele vărsat de tinerii şi nevinovăţii soldaţi pe câmpurile şi în oraşele Vietnamului.

în spatele imaginii zâmbitoare, Jack Kennedy a fost, în cele din urmă, un mascul alpha împuternicit care şi-a tratat soţia cu dispreţ şi care a făcut puţine lucruri bune sau importante în timpul scurtei sale preşedinţii.

Şi totuşi... totuşi..., în timp ce mă preumblu prin templul care se numeşte John F. Kennedy Library and Museum din Boston, mă trezesc dorind să cred minciuna. Ştiu că e un basm, precum cel despre regele Arthur şi cavalerii Mesei Rotunde, dar e un basm frumos şi seducător. Cine nu ar dori să se încreadă în acest bărbat carismatic şi în frumoasa lui familie? Cine nu ar dori să creadă că există oameni buni, în căutarea unui vis, care încearcă să facă din lume un loc mai bun?

Prin însăşi natura ei, politica creează falşi eroi din cei care încearcă să se caţăre în vârful grămezii. Există, fireşte, şi idealişti mânaţi de motive superioare, care luptă pentru un mandat electoral fiindcă doresc să facă lucruri bune. Şi foarte rar, câte un bărbat ori câte o femeie de calitate ajung în poziţia aceea de sus ori îşi afirmă principiile care înseamnă ceva pentru noi toţi. Dar e greu să ne gândim la cineva care a ajuns chiar la vârf ca fiind un lider altruist, generos poate fiindcă o astfel de persoană nici nu există.

Nimeni nu ajunge sus de tot în politică fără o porţie bună de gestionare a imaginii, de viclenie, de renunţare la valori şi de trădare. Pentru a deveni un prim-ministru, un cancelar sau un preşedinte este nevoie de compromis, încredere în sine şi o ambiţie fără margini. Dar e nevoie şi de uneltiri machiavelice. Uităm toate acestea fiindcă adesea, în moarte, mulţi politicieni de vază — că e vorba de William Pitt, Churchill, Thatcher, Reagan, Lenin, Clement Attlee sau chiar Nelson Mandela ajung să fie transformaţi într-o uriaşă ficţiune. Nu există eroi fără de prihană în eşaloanele superioare ale istoriei politice şi nu au existat niciodată.

Dar nu la fel stau lucrurile ceva mai jos. S-o luăm de exemplu pe remarcabila Shirley Chisholm, prima femeie americană de culoare care a fost aleasă în Congres în 1968.

Născută la New York în 1924, Shirley a fost una dintre cele patru fiice ale lui Ruby, croitoreasă originară din Barbados, şi Charles, muncitor originar din Guyana. Părinţii lor, încercând să se pună pe picioare în America, le-au trimis pe fete în Barbados la bunica lor maternă, o femeie redutabilă pe care o chema Emaline Seale. Ea a devenit un model de viaţă pentru Shirley care, în 1972, avea să declare pentru *The New York Times* că bunica îi dăduse „putere, demnitate şi dragoste... (şi credinţa) că era cineva“.

Shirley s-a întors la New York ca

adolescentă, iar în 1939 s-a înscris la Girl’s High School din Brooklyn, un liceu mixt care avea pe jumătate elevi albi şi pe jumătate elevi de culoare. Profesorii ei de acolo i-au recunoscut talentul şi pasiunea pentru politică pe care o moştenise de la tatăl ei Charles, membru activ al mişcării sindicale şi un admirator şi susţinător al oratorului şi activistului jamaican Marcus Garvey.

în 1942 a terminat liceul şi s-a înscris la Brooklyn Gollege, o instituţie de fete, unde s-a impus, devenind o forţă a echipei de dezbateri. A făcut campanie pentru introducerea istoriei negrilor în programa de învăţământ şi şi-a afirmat susţinerea pentru drepturile sindicale.

Absolvind în 1946, şi-a luat masteratul la Universitatea Columbia, lucrând ca profesoară şi măritându-se în acest timp cu un detectiv particular pe nume Conrad Chisholm. Ulterior avea să devină directoarea centrului de îngrijire pentru copii din Manhattan, iar apoi, la treizeci şi şase de ani, odată cu naşterea Mişcării pentru Drepturi Civile la începutul anilor 1960, a început să facă primii paşi din călătoria ei politică.

„Fighting Shirley“ [Shirley Luptătoarea] nu se bucura de nici unul dintre privilegiile superbogaţilor Kennedy ori ale celor mai mulţi politicieni bărbaţi predominant albi din jurul ei, dar nu s-a sinchisit. S-a alăturat unor organizaţii precum League of Woman Voters [Liga

Femeilor Votante], Naţional Association for the Advancement of Colored People [NAACP — Asociaţia Naţională pentru Promovarea Oamenilor de Culoare], Urban League [Liga Urbană] şi s-a înscris în Partidul Democrat ca membră a filialei Bedford-Stuyvesant, Brooklyn.

în 1964, la un an după moartea lui JFK, a devenit a doua persoană africane-americană aleasă în legislativul statului New York. Peste alţi patru ani a devenit prima femeie de culoare din istorie aleasă în Congres în urma unei campanii desfăşurate sub sloganul „Unbought and Unbossed“ [De necumpărat şi de capul meu]. De la bun început, Shirley a procedat cum a crezut ea de cuviinţă. în primul mandat a refuzat numirea în Comisia pentru agricultură, informându-i pe conducătorii Partidului Democrat că dorea să facă parte din Comisia de asistenţă a veteranilor, unde le-ar fi de mai mult folos votanţilor ei dm Brooklyn, dintre care mulţi serviseră în armată.

Ca membră a Congresului, a făcut campanie împotriva Războiului din Vietnam, a ridicat problema inegalităţii de gen, a luptat pentru cei săraci şi deposedaţi, aducându-şi aportul la elaborarea unei legislaţii fără precedent, cum ar fi legea care le acorda ajutor de şomaj celor care făceau curăţenie şi menaj în case.

în iulie 1971, Chisholm a anunţat la conferinţa anuală a Naţional Welfare

Rights Organization Organizaţia Naţională pentru Dreptul la Asistenţă Socială] că se gândea să candideze la preşedinţie. Shirley avea în vedere un nou mod de a face politică dincolo de vechile linii de partid şi bazat pe o coaliţie largă ce ar fi putut schimba stătu-quoul politic existent, insistând că „această naţiune trebuie să devină alta”. Discursul i-a adus ovaţiile asistenţei la care ea a răspuns ridicând în sus braţul cu pumnul încleştat. Ierarhia partidului a fost însă pusă pe jar şi, de îndată ce şi-a anunţat candidatura în ianuarie 1972, maşinăria a început să lucreze împotriva ei.

Cât rămăsese la margine, Chisholm fusese ceva ca o noutate o femeie de culoare de la periferia establishmentului politic. Acum îşi declarase intenţia de a candida pentru cea mai înaltă funcţie din ţară, iar ierarhia de partid a fost deranjată. De îndată ce şi-a anuntat candidatura în ianuarie 1972, maşinăria a început să lucreze irevocabil împotriva ei.

Unii au denunţat anunţul ei ca un act de autopromovare a unei simbolistici politice. Un mic show în umbra evenimentului principal. Dar Shirley nu s-a dat bătută: „Sunt reală, şi sunt foarte serioasă în ceea ce fac“, a spus ea şi s-a ţinut de cuvânt. Chisholm dorea să doboare ierarhia, ierarhia albilor, şi patriarhatul, şi să creeze o Americă nouă pentru toţi. în primul ei discurs de campanie a declarat: „Nu sunt candidata Americii de culoare,

deşi sunt de culoare şi mândră de asta. Nu sunt candidata femeilor din această tară, deşi sunt femeie şi în egală măsură mândră de asta. Sunt candidata poporului american“.

Dar, în mod special, Chisholm a fost candidata celor dezavantajaţi şi săraci. Oameni fără bani, fără putere şi fără o voce — şi, ca atare, nu a avut nici o şansă. în pofida eforturilor ei, dispunând şi de un buget extrem de redus, nu a trecut dincolo de alegerile primare.

Chisholm nu făcea compromisuri şi putea fi un factor de dezbinare chiar şi în rândurile propriului grup. Cu trecerea timpului, a devenit tot mai puţin conciliantă, făcându-şi o mulţime de duşmani în timp ce-şi urma calea. Mulţi dintre vechii ei aliaţi au acuzat-o de a fi întors spatele lucrurilor pe care a susţinut că le reprezintă, plasându-se tot mai mult de partea conducerii şi împotriva facţiunilor marginale ale partidului. Nimeni nu e perfect.

Chisholm a ieşit din politică în 1983, la patru ani după ce al doilea ei soţ, Arthur Hardwick, a suferit un accident grav de maşină. Acesta a murit în 1986, cu 19 ani înaintea ei. în anii mandatului lui Obama, a început să fie amintită ca o figură politică importantă, iar în 2018 guvernatorul statului New York a anunţat planul de a crea un parc cu numele ei. Un an mai târziu, a fost ridicat un monument în cinstea ei la intrarea sudică din

Prospect Park, Brooklyn. Cu timpul, numele ei ar putea deveni al fel de cunoscut precum cel al lui Harriet Tubman, eroina copilăriei ei.

Shirley Chisholm ar putea fi considerată un exemplu clasic de „catalizator al schimbării“ unul dintre personajele trimise la înaintare, care pregăteşte terenul pentru cei care vin în urma sa. Ea însă nu s-a văzut pe sine în acest fel. Chisholm a dorit să ajungă în vârf şi nu a căutat validarea din partea establishmentului pentru a ajunge acolo. Prietena şi colega ei Muriel Morisey a spus la un moment dat despre ea: „Nu cred că a cerut vreodată cuiva permisiunea să facă un anume lucru“. Acea pornire interioară a ei — rezumată cel mai bine prin cuvintele „Nu am nevoie de permisiunea voastră“ nu a fost niciodată sloganul ei de campanie; dar a definit tot ce era ea.

Capitolul 3

Eroi ai revoluţiei

Î Che Guevara

Icoana de la capul patului tău

Era în 8 octombrie 1967, o duminică dimineaţa, iar soarele se ridica peste Rio

Grande în munţii Boliviei, când vreo două duzini de militari ai Armatei de Rangeri instruiţi în SUA şi-au ocupat poziţiile pe o creastă de deasupra unei văi. Militarii primiseră un pont de la un ţăran din zonă în legătură cu un grup de partizani străini, iar prin binocluri au putut observa umbrele bărbaţilor jos la râu, mişcându-se printre tufişuri.

Micul grup, format din 22 de bărbaţi, aflase la rândul său de sosirea trupelor. Ştia că era în inferioritate numerică covârşitoare şi ştia că singura cale de scăpare era să lupte.

Imediat după ora unu la prânz, oamenii din gherilă au făcut prima mişcare, iar bolivienii au deschis focul. Mortiere şi gloanţe s-au abătut asupra văii, lovind desişul şi sfărâmând pământul. Unul dintre rebeli a fost ucis pe loc, iar alţi doi în timp ce se târau de-a lungul albiei râului. Din spatele unei stânci, liderul lor trăgea orbeşte în aer până ce carabina lui a fost lovită de focul inamic, devenind inutilizabilă. Incapabil să găsească încărcătorul pistolului, rănit de un glonţ în picior, a fugit, sprijinit de camaradul său ,,Willy“. Nu se ştie cum, au reuşit să scape de inamic, iar în vreme ce se apropiau de vârful crestei, vor fi simţit poate — nu pentru prima oară — că au învins, împotriva tuturor vicisitudinilor. Dar se înşelau, căci atunci când au ajuns în vârf, soldaţi guvernamentali au sărit din tufişuri, iar cei doi bărbaţi au ridicat

istoviţi braţele,
predându-se.

„Nu trageţi“, a strigat cel mai înalt dintre bărbaţi, „Sunt Che Guevara şi valorez mai mult viu decât mort.“

Legendarul conducător al gherilei a fost percheziţionat, iar asupra lui s-au găsit două ceasuri Rolex, un rucsac, o cutie de aluminiu cu şase ouă, pipa lui, câteva mii de dolari, documente, hârţi şi file de jurnal scrise de mână, pe care comandantul patrulei, căpitanul Gary Prado Salmon, le-a pus într-o geantă. Se spunea că existau cel puţin trei personaje suspectate a fi „Che Guevara“ în acea perioadă în zonă, aşa că Prado l-a identificat pe rebel după anumite semne particulare, o cicatrice în spatele urechii şi alta pe obrazul drept, cu care s-a ales în timpul invaziei din Golful Porcilor dm aprilie 1961. Prado a stabilit rapid că reuşise să-l captureze pe cel mai celebru revoluţionar al lumii, iar peste 50 de ani avea să declare pentru *Financial Times:*

„Arăta demn de milă, murdar, puţind şi jerpelit. Era pe fugă de luni de zile. Avea părul lung, dezordonat şi îmbâcsit şi o barbă stufoasă. Peste uniformă purta o jachetă albastră fără nasturi. Bereta lui neagră era soioasă. Nu avea pantofi în picioare, doar nişte zdrenţe de piele, şi purta nişte şosete ciudate, una albastră şi una roşie. Arăta ca oamenii iară adăpost pe care îi vezi cerşind prin oraşe împingând câte un cărucior de

supermarket.“

Salmon a început să ceară întăriri până când prizonierul lui i-a spus:

„Nu fi speriat, căpitane. Asta-i sfârşitul. S-a terminat.“

I-au legat mâinile lui Guevara cu o centură, iar el şi „Willy“ au fost duşi în satul din apropiere, La Higuera, şi închişi în şcoală. Acolo Guevara a fost interogat de superiorul lui Prado, maiorul Selich, care l-a întrebat pe argentinian de ce alesese să lupte în Bolivia şi nu în tara sa natală.

„Poate că ar fi fost mai bine“, i-ar fi răspuns Guevara şi s-a lansat într-un discurs despre beneficiile comunismului mondial, până când cei care îl prinseseră i-au cerut să tacă.

Guevara părea deprimat, dar asta n-ar fi trebuit să fie o surpriză. Doi dintre tovarăşii lui morţi zăceau pe podea lângă el, iar el era rănit şi în captivitate. Circumstanţele nu erau defel îmbucurătoare.

în acea noapte, el şi cu Prado au continuat discuţia pe care Selich o începuse în acea după- amiază. Prado nu putea să înţeleagă de ce venise Guevara în ţara lui. în Bolivia se făcuse o reformă agricolă semnificativă după revoluţia din 1952, iar în 1967, cu toată dictatura lui René Barrientos, ţăranii se bucurau de o oarecare prosperitate. Nimeni nu se alăturase cauzei sale fiindcă nu exista un stimulent pentru a lupta. Che a fost de

acord, spunând că i se dăduse „o informaţie greşită“.

A doua zi dis-de-dimineaţă, un elicopter militar a aterizat în La Higuera, iar din el au coborât colonelul bolivian Joaquin Zenteno Anaya şi un agent CIA, „căpitanul Ramos“ (pe numele său adevărat Félix Rodriguez). Rodriguez avea Ia el un telefon de campanie şi un aparat de filmat de ultimă oră. Cei doi bărbaţi au intrat în clădirea scolii şi au

>??

încercat să stea de vorbă cu Guevara, dar acesta a rămas întins pe jos respirând din greu.

Prado şi ceilalţi erau copleşiţi de enormitatea momentului. Che Guevara era o legendă vie. Băiatul de afiş argentinian al revoluţiei globale, despre care filosoful francez Jean-Paul Sartre avea să afirme că *cet homme n’a pas été seulement un intellectuel mais l’homme le plus complet de son époque* [„nu a fost doar un intelectual, ci omul cel mai complet al epocii sale“], jucase un roi crucial în Revoluţia din Cuba, care l-a izgonit pe dictatorul Fulgencio Barista în 1959, şi devenise ministru al economiei; timp de un deceniu fusese un ghimpe în coasta Statelor Unite, înfruntând administraţiile lui Kennedy şi Johnson. Condusese un război de gherilă şi sfidase toate încercările de a fi prins. Era mai mare decât toată biografia lui de rebel. Era „Che Guevara“, rockstarul marxismului, iar acum zăcea acolo neputincios şi

zdrobit.

Rodríguez l-a fotografiat pe Guevara şi jurnalele sale şi a transmis prin telefonul de campanie un mesaj codat şefilor săi de la Washington. A încercat să-l interogheze, dar nu a primit decât răspunsuri arţăgoase până ce Guevara şi-a dat seama după accentul lui că era cubanez şi l-a întrebat de unde era. Rodriguez i-a confirmat că era cubanez şi că lucra pentru CIA. Luase parte şi la invazia din Golful Porcilor şi îi urmărea pe marxişti de luni de zile.

„Ha!“ a replicat Che.

în jurul orei 12.30, a sosit un mesaj pentru colonelul Anaya cu ordine de Ia preşedintele Boliviei. Se dăduse sentinţa, iar Anaya i-a ordonat maiorului Ayoroa, care era ofiţerul comandant de sub Selich, „să procedeze la eliminarea lui señor Guevara“.

Selich şi Anaya s-au urcat apoi în elicopter şi au plecat.

Rodriguez a încercat să-l convingă pe Ayoroa să nu-l execute pe argentinian. CIA dorea să-l interogheze şi era dispusă să-l scoată din ţară cu un avion. Ayoroa nu a acceptat, insistând că ordinul trebuia executat căci venea de la cel mai înalt nivel. în timp ce discutau, au răsunat focuri de arma de afară. Un soldat de gardă îl ucisese pe „Willy“, susţinând că acesta încercase să fugă.

în timp ce corpul lui „Willy“ era îndepărtat, Rodriguez l-a întrebat pe

Guevara dacă ar vrea să fie fotografiat împreună cu el. Legat şi rupt cum era, Che a fost de acord şi a ieşit afară, ca să pozeze împreună cu investigatorul şi câţiva soldaţi bolivieni.

Peste cincizeci de ani, Rodriguez avea să declare pentru ziarul spaniol *El Pais* că a spus atunci: „«Comandante, uite păsărică», iar el a început să râdă fiindcă aşa le spunem noi copiilor în Cuba: «Uite păsărică»“.

Rodriguez l-a luat pe Che pe după umeri, de parcă ar fi fost vechi prieteni de colegiu care se revedeau la o reuniune, iar fotografia a fost făcută.

Ayoroa avea ordin să-l ucidă pe Guevara până cel târziu la ora două la prânz, iar ora se apropia. Agentul CIA i-a spus lui Che că îi părea „rău“ şi l-a întrebat dacă mai avea vreo ultimă dorinţă, în biografia lui Guevara scrisă de Jon Lee Anderson, acesta relatează că Che i-ar fi spus „să-i zică lui Fidel că va vedea curând revoluţia triumfând în America. Şi spune-i nevestii să se mărite din nou şi... să fie fericită“.

Cât au stat de vorbă, Ayoroa a căutat un voluntar pentru execuţie din rândurile oamenilor săi. Doar unul singur s-a prezentat, sergentul Terân, iar relatările despre cât de dornic era să îndeplinească ordinul diferă, însă cele mai multe au căzut de acord că era probabil beat. Ţinând în mână o armă semiautomată, Terân a intrat hotărât în şcoală, apoi însă

a şovăit. Potrivit lui Anderson, Guevara i-a ordonat:

„Trage, laşule, nu omori decât un om.“

Terân a deschis focul, dar mai întâi a dat-o în bară, lovîndu-l pe Guevara în picioare şi în braţe. Guevara se zvârcolea pe jos în agonie, încercând să nu urle de durere. Relatările diferă din nou cu privire la numărul de focuri pe care le-a tras sergentul. Unii vorbesc de două, alţii de nouă, dar la un moment dat, unul dintre gloanţe a trecut prin gâtlejul lui Guevara şi l-a ucis.

Biblia povesteşte că, după moartea lui Isus, soldaţn i-au luat hainele şi le-au împărţit între ei — cam acelaşi lucru s-a întâmplat după executarea acestui Mesia marxist.

Terân i-a luat pipa, Prado unul dintre ceasurile Rolex (Selich îl luase pe celălalt), iar Anaya carabina stricată. Banii au fost împărţiţi între ceilalţi oameni. Nu se ştie cine s-a ales cu cutia de ouă.

Trupul a fost prins sub burta unui elicopter militar şi transportat la Villegrande, un oraş din apropiere, ajungând pe o masă de piatră din spălătoria unui spital. în următoarele 24 de ore, localnici curioşi s-au adunat să-l privească. Pentru a izgoni muştele şi a preveni descompunerea, corpul a fost injectat cu formaldehidă.

Atât autorităţile din Bolivia, cât şi CIA au făcut fotografii care au fost trimise în întreaga lume. Scopul era de a-l

demistifica pe Guevara, de a demonstra că era doar un alt rebel mort, care suferise un sfârşit lipsit de glorie. Dar sub efectul becurilor din spălătoria de la Villegrande, corpul neînsufleţit a căpătat o aură eterică, iar comparaţiile cu Isus au început să curgă.

După ce mulţimea fusese îndepărtată, lui Guevara i s-au tăiat mâinile pentru a fi trimise la Havana ca dovadă că era mort. Unii au vrut să i se taie şi capul, dar raţiunea a fost mai puternică. Cadavrul a fost scos din spital şi îngropat fără vreun ceremonial la marginea unei piste a aeroportului din apropiere — unde a rămas până ce a fost localizat şi exhumatîn 1997.

Vestea morţii lui, asemenea celei a lui Kennedy cu patru ani înainte, a reverberat în întreaga lume. Dar nu a fost însoţită de manifestările obişnuite şi nici de mareea de condoleanţele ce au urmat asasinării lui JFK. Reacţiile diplomatice oficiale au fost discrete. Doar dictatorul comunist al României, Nicolae Ceausescu, şi câţiva lideri comunişti au trimis mesaje în Cuba, dar asta a fost tot.

în Occident, reacţia s-a divizat pe linia dintre generaţii. Pentru unii dintre activişti, cei mai mulţi tineri, şi studenţi a reprezentat un fel de tragedie; pentru mulţi dintre părinţii lor a însemnat un fel de uşurare. în Cuba, Fidel Castro a decretat doliu naţional. în 18 octombrie a ţinut un lung discurs în memoria

camaradului său căzut în faţa unei mulţimi de aproximativ un milion de cubanezi.

„Dacă dorim un model de om, un model de om care nu aparţine timpurilor acestea, un model de om care aparţine timpurilor viitoare... acel model este Che!... Pentru victorie, patrie sau moarte, vom învinge!”

Au urmat 21 de salve de tun.

Guvernul SUA a făcut puţine declaraţii publice, dar în particular era mulţumit să-l vadă dispărut.

într-un memoriu, între timp declasificat, al consilierului pentru securitate naţională, Walt Rostow, adresat în 11 octombrie preşedintelui Lyndon B. Johnson, acesta îi spune preşedintelui că „suntem 99% siguri“ că Guevara este mort. Mult timp s-a zvonit că CIA ar fi fost responsabilă de uciderea lui, dar memoriul lui Rostow ne dovedeşte contrariul, arătând că şeful forţelor armate boliviene dăduse „ordinul de a fi împuşcat. Consider că a fost o prostie, dar din punctul lor de vedere este de înţeles, date fiind problemele“ pe care le-au avut. Rostow era convins că moartea lui Guevara avea trei implicaţii imediate. Marca „dispariţia unui alt revoluţionar romantic agresiv... avea să aibă un impact puternic descurajând potenţiale gherile... şi demonstra corectitudinea asistenţei de «medicină preventivă» oferită ţărilor care se confruntau cu... insurgenţa.“

Un raport din următoarea zi, adresat secretarului de stat Dean Rusk de către

Thomas Hughes, specialist al Biroului de Informaţii al Departamentului de Stat, conţinea cam aceleaşi elemente. Confirmând că Guevara avea probabil „să fie comemorat drept un model revoluţionar care a avut o moarte eroică“, prinderea lui a fost „o realizare cu care autorităţile boliviene se puteau mândri“. Hughes era convins că sfârşitul lui Che va determina o schimbare a eforturilor lui Fidel Castro de a declanşa „insurgenţa în străinătate“.

Ceea ce Hughes, Rostow şi probabil nimeni altcineva din acea vreme nu ar fi putut să aprecieze era cât de mult va trăi legenda lui Che.

Un rol central aici l-a jucat iconografia. Gândiţi- vă la John F. Kennedy şi imediat o să vi-l închipuiţi în Lincolnul Continental făcând cu mâna mulţimii. Gândiţi-vă la Che Guevara, şi celebra fotografie cunoscută sub numele de *Guerrillero Heroico,* făcută în 1960 la Havana de fotograful Alberto Korda, o să vă răsară imediat în minte. Se consideră că este cea mai vândută fotografie comercială din istorie, şi poate doar Mona Lisa se apropie de ea ca faimă, deşi e un lucru imposibil de cuantificat.

în cei 56 de ani care au trecut de atunci, *Guerrillero Heroico* a devenit cunoscut până la saturaţie, încât aproape poţi fi iertat că nu ştii de ce era atât de faimos. Fotografia lui Korda este extrem de expresivă. Chipul gânditor, frumos al lui

Che pare să întruchipeze idila revoluţionară romantică. E deopotrivă sfidător, gânditor şi rebel.

în timpul vieţii lui, fotografia nu a fost atât de cunoscută, dar după moartea lui Guevara avea să devină marca lui. Imaginea a devenit cunoscută când a fost transformată într-un afiş enorm expus în Piaţa Revoluţiei din Havana. Dar abia prin publicarea jurnalului bolivian al lui Guevara în anul următor a ajuns la publicul larg. Asemenea unei meme, a devenit virală, iar în perioada revoltelor şi mişcărilor studenţeşti din 1968, fotografia lui Korda a ajuns pretutindeni.

Un articol din revista *Time* din mai 1968 a menţionat: „Portrete ale lui Che au fost purtate practic la toate manifestaţiile studenţeşti din Europa în această primăvară“, iar „în Brazilia, făcătorii de mituri au pus în circulaţie mii de exemplare ale unei fotografii cu Che mort, intitulată «Un sfânt al vremurilor noastre». Studenţii italieni l-au botezat Angelo della Pace — «îngerul păcii»“.

A fost prezent pe străzile Parisului în timpul revoltelor şi demonstraţiilor din aceeaşi lună şi a

apărut pe străzile Londrei la demonstraţiile împotriva Războiului din Vietnam. John Lennon şi Yoko Ono, personaje la rândul lor iconice în epocă, i-au afişat portretul pe un perete de-al lor şi la fel ca multe alte milioane au purtat berete şi piese de uniformă, ale căror

vânzări au explodat.

în acelaşi an, o versiune în două tonuri, roşu şi negru, a imaginii lui Korda, intitulată *Viva Che,* a fost realizată de artistul irlandez Jim Fitzpatrick. Printr-o intervenţie ingenioasă de pre-Photoshop, Fitzpatrick a modificat uşor imaginea, trimiţând privirea lui Che spre ceruri, iar efectul l-a transformat într-o întruchipare modernă a lui Hercule, Alexandru cel Mare ori Hnstos — în funcţie de preferatul fiecăruia.

Viva Che a apărut prima oară în revista satirică britanică *Private Eye* în 1968, dar apoi imaginea lui Fitzpatrick a fost reprodusă în milioane de exemplare răspândite în toată lumea. Versiunea lui, mai mult chiar decât originalul lui Korda, a devenit ubicuă, iar Andy Warhol a intrat şi el în joc dar despre asta ceva mai târziu. în oraşe de pe tot cuprinsul lumii dai şi azi peste Che privindu-te din creaţii de artă stradală sau de pe stickere lipite pe stâlpii de iluminat. Boxerul Mike Tyson are chipul lui tatuat pe abdomen, fotbalistul Diego Maradona îl avusese tatuat pe un braţ. Tricourile cu Che continuă să prolifereze şi au fost purtate de toată lumea de la Johnny Depp la Madonna, de la Ricky Gervais la prinţul Harry. în unele cercuri de stânga „Che chic“ nu a ieşit niciodată din modă. La conferinţa Partidului Laburist din 2018 puteai să cumperi tricouri şi chiar butoni „Corbyn-Che“.

Piaţa online îţi oferă ceasuri de mână, pandantive, mărgele şi ceasuri de maşină Che. O geantă de voiaj Che Guevara produsă de firma Louis Vuitton se vinde cu aproximativ 2 000 de dolari.

Guerrillero Heroico este mai mult decât un brand, este un fenomen etern şi, în mod cert, lucrul cel mai bine cunoscut despre Guevara. Fără îndoială faptul că fotografia ne înfăţişează imaginea unui Che care arată extrem de bine contribuie şi acum enorm la perpetuarea legendei sale. Oare ar mai fi fost el amintit dacă nu exista *Guerrillero Heroico?*

în 2003, scriitorul şi fostul marxist Christopher Hitchens a declarat pentru *Guardian* că Guevara aparţine „mai degrabă tradiţiei romantice decât celei revoluţionare. Pentru a rezista ca icoană romantică, nu trebuie să mori doar tânăr, ci şi fără speranţă. Che îndeplineşte ambele criterii. Când te gândeşti la Che, te gândeşti mai degrabă la Byron decât la Marx“.

Che este luptătorul de gherilă de pus pe perete la capul patului şi personajul cel mai apropiat de o icoană pop pe care l-a avut stalinismul, iar legenda sa romantică inspiră şi azi artiştii. Există poezii, tablouri, cărţi şi numeroase filme de cele mai diferite calităţi care îi sunt tributare. La un an de la moartea sa, Richard Fleischer, regizorul unor filme din toate genurile, a turnat *Che* cu actorul egiptean Omar Sharif, îngrozitor de prost ales

pentru rolul titular, şi cu Jack Plance în rolul lui Fidel Gastro. Filmul a fost aspru criticat de toată lumea. Au urmat alte filme, biografii, documentare şi chiar scheciuri comice. Che a fost interpretat de toată lumea, de la actorul din grupul Monty Python, Michael Palin, la Antonio Banderas, care l-a jucat în filmul adaptat după musicalul *Evita.* în 2003, filmul *The Motorcycle Diaries* a redat povestea legendarei sale aventuri de tinereţe [străbătând America de Sud pe motocicletă împreună cu un prieten]. în 2008, a apărut un film biografic în două părţi, avându-l în rolul titular pe Benicio del Toro.

Guevara a fost în mare măsură ceva de genul unui predecesor al influencerilor din epoca internetului, doar că, în loc să-şi exercite influenţa prin telefonul mobil, a facut-o cu ajutorul puştii. Şi ca toate fenomenele adevărate, continuă să divizeze opinia chiar după atâţia ani.

Russell Brand este un celebru fan al său, iar la un eveniment din 2015 a citit ultima scrisoare a lui Che către copiii săi în care îi îndeamnă să fie „buni revoluţionari“.

în cealaltă tabără, influencerul conservator Ben Shapiro l-a făcut „un ucigaş genocidal“, în vreme ce gălăgiosul savant canadian Jordan Peterson l-a numit la un moment dat „doar un alt ucigaş în numele ideologiei“.

Che Guevara rămâne şi azi un personaj profund detestat de mulţi votanţi

republicani din SUA şi, mai ales, din Florida, unde trăiesc numeroşi exilaţi cubanezi.

Există susţinători ai lui pe reţelele de socializare, dar şi mulţi care îl urăsc. Un grup de pe Facebook numit *Che Guevara a fost un criminal, iar tricoul tău nu e cool* are 4,4k de like-uri. Un altul numit *Fanii lui Che Guevara* are 77k de urmăritori.

Si bineînţeles că există şi memoriale.

Satul La Higuera din Bolivia este acum o destinaţie de pelerinaj. Chipul lui împodobeşte pereţii văruiţi ai localităţii, iar vizitatorii aduc ofrande cu frunze de coca la picioarele statuii care se ridică în piaţa localităţii. în apropiere, în locul unde a fost prins, se află un uriaş bust al lui *Santo Ernesto,* căci în Bolivia rurală, declaratul ateist Ernesto „Che“ Guevara a devenit un soi de „sfânt popular“ cvasireligios. I se atribuie miracole la locul martiriului său şi la alte monumente seculare, inclusiv la uriaşul mausoleu din Santa Clara în Cuba, unde se păstrează osemintele sale exhumate.

în moarte, Che a continuat să aibă o viaţă extraordinară, fiind o sursă de inspiraţie pentru modă, politică şi picturi murale din toată America de Sud. Dar dincolo de enigmatica imagine care a împodobit pereţii a milioane de camere de studenţi, dincolo de produs, de controversă şi de mit cine era acest Santo Ernesto?

Ernesto „Che“ Guevara s-a născut la Rosario, Santa Fe, Argentina, în 14 iunie 1928.

A fost primul copil al soţilor Ernesto Guevara Lynch şi Celia de la Serna y Llosa, intelectuali burghezi, care au fugit de acasă când Celia, la douăzeci de ani, a rămas gravidă.

în societatea argentiniană a vremii, rasistă şi împărţită pe clase sociale, unde cei cu origini spaniole sau europene erau consideraţi „superiori“, Celia era în mare măsură un produs al clasei albe „superioare“. Familia ei pretindea că îşi cunoştea obârşia până în Spania şi avea printre strămoşi un viceregе şi un faimos general argentinian. Ernesto senior (cunoscut tuturor ca Guevara Lynch) avea pretenţii similare, susţinând că era un urmaş al lui Patrick Lynch, un imigrant de origine irlandeză care ajunsese unul dintre cei mai mari latifundiari ai Argentinei de secol XVIII.

La doi ani după moartea lui Che Guevara în 1969, Guevara Lynch i-a declarat unui jurnalist: „Primul lucru pe care trebuie să-l observăm este că în venele fiului meu curgea sângele rebelilor irlandezi“.

Familia Celiei nu a fost defel impresionată de alegerea partenerului şi cu atât mai puţin de sarcina neplanificată. Guevara Lynch era cu şapte ani mai bătrân decât mireasa şi, în pofida faimosului său străbun, pe hârtie nu era cine ştie ce partidă. îşi investise banii într-

o companie de construcţii de iahturi din Buenos Aires şi lupta să o facă profitabilă.

Poate din dorinţa de a repeta zilele de glorie ale celebrului său străbun latifundiar şi de-a se realiza, la scurt timp după naşterea lui Ernestito (cum era numit Che pe atunci), în 1928, Guevara Lynch a cumpărat o plantaţie, cu banii Cehei, la Misiones, o regiune îndepărtată din nord-estul Argentinei. A fost un moment de fericire maritală şi familială, dar a fost dezastruos pentru afacerea cu iahturi. Lăsată pe mâinile unui văr, firma a ajuns în faliment, astfel că, la un an după ce cumpărase ferma, Lynch a fost obligat să renunţe la tot şi să se întoarcă la Buenos Aires. Afacerea era la pământ, dar răul cel mare avea să urmeze; la scurt timp după întoarcerea sa, şantierul naval a fost mistuit de foc, care a distrus şi ultimele bunuri rămase.

Deşi falit, cuplul a refuzat să accepte restricţiile impuse de circumstanţe. Au continuat să trăiască peste posibilităţi, mereu în pragul falimentului, cheltuind banii pe care nu îi aveau pe nimicuri, distracţii şi lucruri frumoase.

Ernestito[*?] a fost un copil bolnăvicios, iar în primele luni de viaţă s-a îmbolnăvit de o pneumonie gravă, care aproape i-a fost fatală. La trei ani a contractat o tuse după ce s-a bălăcit într- un râu şi, fiindcă nu i-a trecut, a fost examinat şi diagnosticat cu bronşită astmatică. Afecţiunea avea să-l chinuiască întreaga viaţă, cu crize de

respiraţie şuierătoare şi nevoie de medicamentatie. Frica
T ? *
pentru sănătatea lui a fost pentru părinţi ca un nor negru ce-i apăsa necontenit, iar Celia a povestit că unul dintre primele cuvinte pe care copilul le-a învăţat a fost „injecţie“.

La vârsta de patru ani a copilului şi la sfatul medicului, familia, care între timp se mărise, a plecat din Buenos Aires şi s-a stabilit în oraşul- staţiune Alta Gracia din provincia Córdoba, în speranţa că acolo clima va fi benefică pentru sănătatea lui Ernestito. Când a venit timpul să meargă la şcoală, protectoarea sa mamă l-a ţinut acasă, de teama unei crize de astm fatale, trimiţându-l la şcoală abia atunci când inspectorii au început să bată literalmente zilnic la uşa lor.

Acei ani dinaintea scolii au creat şi o formidabilă legătură între mamă şi fiu. Celia era o femeie remarcabilă. Un spirit independent, o intelectuală şi atee convinsă care sl-a iubit necondiţionat băiatul. Chiar şi atunci când lucrurile au început să fie complicate pentru ea în Argentina din cauza activităţilor fiului ei, ea i-a rămas loială lui Ernestito.

în schimb, Ernestito a avut o relaţie mult mai puţin funcţională cu tatăl său. Crizele de depresie ale lui Guevara Lynch, accentuate de problemele financiare, erau şi mai rele din cauza băuturii. Avea un temperament vulcanic şi i-a fost necredincios Celiei în mod repetat şi lipsit

de ruşine. Certurile în casă erau frecvente, iar din când în când era chemată poliţia. Dar odată cu izbucnirea Războiului Civil din Spania în 1936, în casa lor s-a instalat un soi de pace. în atmosfera febrilă a acelor ani, Guevara Lynch a descoperit politica, iar atunci când republicanii au început să se refugieze peste Atlantic, soarta lor a devenit pentru el o obsesie, luând chiar în îngrijire doi copii refugiaţi ai republicanului spaniol dr. Aguilar.

Lynch a urmărit evenimentele din Spania cu asiduitate, obişnuind să reconstituie mişcările de trupe pe o hartă gigantică. La un moment dat, a construit chiar o machetă a Madridului în spatele grădinii şi a reconstituit asediul oraşului împreună cu copiii, rănindu-l cu această ocazie pe Ernestito.

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Argentina neutră s-a ţinut deoparte, dar Lynch a devenit şi mai activ, alăturându-se grupării antifasciste Acción Argentina, care făcea lobby la guvern în favoarea Aliaţilor. A călătorit prin ţară ţinând discursuri şi a participat chiar la un fel de acţiune de spionaj, care îi cerea să-i supravegheze pe locuitorii cu nume germane, urmărindu-i prin ferestrele caselor lor. Aceasta până când a fost alertată poliţia care i-a cerut să se ducă acasă şi să-şi vadă de treabă.

Toate acestea îl vor fi influenţat pe fiul său, dar, pe moment, Ernestito avea alte

lucruri de făcut. în 1942 a fost înscris la Colegio Nacional Deán Funes din Córdoba.

Colegiul, ca de altfel întreaga Argentina, era macho, dar Ernestito era mai degrabă interesat de cărţi. La paisprezece ani devorase sute de romane, poezii, scrieri şi alte lucrări şi întocmise inventare ale lecturilor sale, care includeau de toate, de la Jack
London la Rudyard Kipling, Kafka, H.G. Wells şi Adolf Hitler.

În pofida astmului, era şi un jucător împătimit de rugby, cunoscut ca extrem de agresiv în atac.

Bucurându-se de un uriaş succes la fete, în Argentina obsedată de tango era practic handicapat în plan social fiindcă nu avea deloc ureche muzicală. Primul său biograf, Aldo Isidron, a scris că „Nu putea nici măcar să identifice un tango. A fost nevoit să înveţe paşii de dans pe de rost“. Era murdar dincolo de orice limite. Contemporanii povesteau că Che purta aceeaşi cămaşă săptămâni la rând şi părea că nu se spală niciodată. Ceea ce i-a adus porecla de *chancho,* adică „porc“, pe care o purta ca o medalie de onoare.

Când nu juca rugby, nu citea şi nu trândăvea, adolescentul Ernestito facea sex cu slujnicele. La vremea aceea în Argentina, când oamenii cu pielea mai întunecată erau consideraţi cetăţeni de mâna a treia, acest lucru era un privilegiu al băieţilor albi. Slujnicele existau ca să

spele şi să cureţe şi să ofere servicii sexuale în ceea ce era o cultură a abuzului sexual împotriva celor mai săraci membri ai societăţii.

Carlos Figueroa, prietenul său din Alta Gracia, l- a poreclit „Cocoşul Rapid“ în anii lor de adolescenţă „fiindcă în timp ce mânca în sala de mese, în momentul în care în încăpere intra mucama (servitoarea), o silea imediat să se urce pe masă şi facea sex cu ea. După aceea continua să mănânce ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat...“

Comportamentul lui Guevara nu era neobişnuit pentru acele timpuri, dar asta nu îl scuză. Este cât se poate de adevărat şi neplăcut faptul că bărbatul care avea să devină într-o zi celebru pentru lupta sa în numele celor lipsiţi de drepturi şi-a petrecut tinereţea abuzând femei de pe treapta cea mai de jos a ierarhiei sociale.

Tânărul Ernestito a fost şi un capitalist vorace. A petrecut mult timp în adolescenţă făcând planuri împreună cu prietenul său Figueroa „de-a ajunge repede bogat“. Unul dintre acestea a constat din a folosi insecticidul împotriva lăcustelor numit Gamexane, de a-l înmulţi cu inofensiva pudră de talc şi de a-l vinde ca insecticid împotriva gândacilor. Ernestito s-a gândit iniţial să-l numească „Al Capone“, dar, spunându-i-se că ar putea să aibă probleme cu „copyrightul“ gangsterului decedat, a ales denumirea „Vendaval“.

Spiritul său întreprinzător i-a impresionat pe părinţi mai ales atunci când Guevara a făcut rost şi de un brevet. Curând însă, linia de producţie din grădină a început să-i otrăvească pe toţi, iar pe astmaticul Ernestito mai mult decât pe oricine. Producţia s-a oprit şi odată cu ea a dispărut viitorul imperiu chimic, dar nu şi dorinţa lui de a face bani. Figueroa şi Guevara s-au avântat în afacerea de vânzări de încălţăminte din uşă în uşă, dar o proastă planificare i-a lăsat cu sute de pantofi desperecheaţi, care au consumat câştigurile din insecticidul împotriva gândacilor.

între timp, în lumea din afara casei, a colegiului şi a schemelor nesăbuite de a face bani, Argentina se transforma rapid.

în 1943, guvernul ales democratic al lui Ramon Castillo a fost înlăturat printr-o lovitură militară populistă. Un an mai târziu, noul regim a suspendat toate relaţiile diplomatice cu puterile Axei, iar în vreme ce părinţii săi cu vederi de stânga erau mai mult decât fericiţi, Ernestito era furios. În *Che Guevara: A Revolutionary Life,* John Lee Anderson îl citează pe prietenul său Pepe González Aguiler: „Nu am putut să înţeleg cum el, care era atât de antinazist, nu a împărtăşit bucuria noastră“.

Ernestito era, a presupus el, furios fiindcă „decizia nu fusese luată din principiu, ci din cauza presiunii Statelor Unite, iar el împărtăşea acel sentiment de

ruşine al naţionaliştilor că tara nu făcuse decât să cedeze în faţa americanilor“—.

Ura mistuitoare a lui Guevara faţă de Statele Unite ale Americii avea să-i marcheze întreaga viaţă, născându-se în anii de război când, după părerea lui, Argentina îngenunchease în faţa administraţiei Roosevelt. Tânărul Guevara voia ca ţara lui să fie mai mult decât un stat clientelar al Americii.

Peste doi ani, războiul s-a terminat, iar Guevara Lynch a fost mândru că a primit un certificat de la generalul de Gaulle care îi mulţumea pentru eforturile sale de a-i ajuta pe Aliaţi.

în anul următor, colonelul Juan Perón a devenit preşedintele Argentinei. Perón era un populist care îşi cristalizase opiniile politice în Italia lui Benito Mussolini unde în 1939 a studiat tacticîle războiului montan. Revenind în Argentina, a devenit membru al GOU (Grupo de Oficiales Unidos/Grupul Ofiţerilor Uniţi), o societate secretă care participase la plecarea de la putere a preşedintelui Ramón Castillo în 1943. în calitate de ministru al muncii şi bunăstării, Perón şi-a construit o platformă şi a câştigat sprijinul muncitorilor implementând reforme şi obţinând sprijinul sindicatelor. Doctrina sa politică, cunoscută sub numele de „peronism“, respingea explicit atât comunismul, cât şi capitalismul, căutând o a treia cale care să rezolve tensiunile dintre muncitori, oameni de afaceri şi

guvern.

Peronismul s-a inspirat atât din idei de extremă stânga, cât şi de extremă dreapta şi avea o latură puternică de autoritarism, iar Perón a luat în repetate rânduri măsuri împotriva susţinătorilor libertăţilor civile şi a celor care ar fi putut fi percepuţi ca inamici ai statului. Filosofia sa era versiunea argentiniană a fascismului italian al lui Mussolini.

Lui Ernestito Guevara, ajuns la vârsta de şaptesprezece ani, i-a plăcut ce vedea şi a fost fermecat de carismaticul lider. Ascensiunea colonelului la putere mai mult decât orice altceva a însemnat trezirea sa politică timpurie. Guevara s-a alăturat mişcării lui Perón şi le-a cerut chiar şi servitoarelor să-l voteze pe colonel. Entuziasmul lui era parţial alimentat de cultul personalităţii al lui Perón, dar mai ales de agenda acestuia consecvent „anti-yankee“.

Ascensiunea la putere a lui Perón a fost iniţial susţinută de Biserica Catolică, a cărei poziţie conservatoare concorda cu interesele militare reprezentate de colonel. Guvernul lui Perón a reafirmat influenţa pe care Biserica o recăpătase după lovitura de stat din 1943, prin care au fost reintroduse orele de educaţie religioasă şi s-a produs o apropiere între Biserica Catolică şi stat. Cu timpul însă, Perón şi cea de-a doua sa soţie, Evita, s-au distanţat de acest aranjament. Interesaţi de propagarea propriului cult, soţii Perón

au început să promoveze poziţii de putere declarat anticatolice, poziţionându-se pe o cale ce avea să ducă la conflict.

Acesta avea să izbucnească în 1954, când, în al doilea său mandat şi după moartea Evitei, Perón a
legalizat divorţul şi prostituţia. Drept urmare, Biserica Catolică a hotărât să-l excomunice, iar în timp ce el se lupta cu preoţii şi cu episcopii, s-a produs inevitabila pierdere de popularitate şi de putere. Dar în cea mai mare parte a timpului cât Perón s-a aflat la putere, declaratul ateu Ernestito Guevara a fost de acord cu toate cele de mai sus. Despre îndepărtarea de la putere a lui Perón în 1955, Che avea să scrie: „Recunosc cu toată sinceritatea că îndepărtarea lui Perón m-a amărât profund... Argentina a fost Paladinül tuturor celor care cred că duşmanul este în nord“.

La începutul anilor 1960, când deţinea el însuşi putere politică, Che a iniţiat o corespondenţă cu Perón şi pare, în mod cu totul ciudat dată fiind polaritatea opiniilor lor politice, că i-a păstrat o profundă simpatie preşedintelui destituit. Pare ciudat că acest cel mai celebru luptător de gherilă marxist-leninist al Americii Latine de secol XX a avut o legătură şi o cauză comună cu cel mai faimos fascist regional al epocii sale; însă exista o curioasă asimetrie. Ambii erau populişti, aveau un ego cât coasta Atlanticului, ambii urau Statele Unite, ambii erau îndrăgostiţi de

propriul mit, ambii se vedeau ca purtătorii de cuvânt ai poporului lor şi ambii aveau puternice tendinţe autocratice.

Sunt mulţi atei care caută o alternativă la credinţă, iar Ernestito trebuia încă să-şi găsească biserica. Dar cam în acelaşi fel în care John F. Kennedy La copiat pe Winston Churchill, Che a găsit în Perón un model demn de imitat. în cariera sa politică de mai târziu, Che Guevara avea să şterpelească multe dintre ideile lui Perón.

Dar în 1948 era doar un rebel în devenire aflat în căutarea unei cauze. în acel an, tânărul Guevara s-a înscris la Universitatea din Buenos Aires la medicină, ca după scurt timp să primească ordinul de recrutare, fiind însă respins la examenul medical din cauza astmului.

Cam în acelaşi timp, părinţii lui s-au despărţit pentru scurt timp, iar el, simţindu-se dezrădăcinat şi dornic de aventură, a petrecut câteva luni din 1950 străbătând cu motocicleta nordul Argentinei, iar apoi lucrând ca îngrijitor medical pe o navă. Peste doi ani, împreună cu antrenorul său de rugby, Alberto Granado, a pornit într-o nouă călătorie, mai ambiţioasă. Granado, la cei douăzeci şi nouă de ani ai săi, cu cinci ani mai mare decât camaradul său, căuta o ultimă aventură înainte de-a se stabili ca biochimist. Che dorea să vadă continentul dincolo de orizontul cunoscut şi probabil să găsească acea cauză pe care o căuta.

Acest „an sabatic ce avea să încheie toţi anii săi sabatici“ i-a schimbat viaţa pentru totdeauna. Deşi a fost cât pe ce să nu se mai întâmple. îngrijoraţi că fiul lor îşi irosea viaţa cu nimicuri, părinţii s-au împăcat pentru a încerca să-l convingă să renunţe, dar în final a obţinut aprobarea lor promiţându-le că, atunci când avea să se întoarcă, îşi va termina studiile. Avea să se ţină de cuvânt, dar tânărul fluşturatec de douăzeci şi ceva de ani care a plecat spre Chile în ianuarie 1951 avea să se întoarcă un om schimbat. într-un anume sens, tot ceea ce a urmat a fost ca un fel de îndeplinire a celor mai teribile coşmaruri ale oricărui părinte al cărui copil a plecat de acasă într-o excursie mai lungă.

În Chile, motocicleta s-a stricat, iar cei doi bărbaţi şi-au continuat drumul făcând autostopul. La uriaşa mină de cupru Chuquicamata, care se afla în posesia americanilor, privită în America de Sud drept un simbol al opresiunii imperialiste americane, ochii lor s-au deschis asupra unei alte lumi.

După cum scrie Lee Anderson: „în timp ce aceste companii scoteau profituri uriaşe, economia din Chile era dependentă de veniturile pe care le obţinea de la ele şi care variau de la un an la altul în funcţie de fluctuaţiile pieţei de cupru. Respingând termenii acelui parteneriat profund inegal, mulţi chilieni, mai ales de stânga, făceau lobby pentru naţionalizarea minelor. Drept

răspuns, SUA făcuseră presiuni asupra guvernelor recente de a desfiinţa sindicatele miniere şi de a scoate Partidul Comunist în afara legii“—.

La marginea complexului minier, Che şi Alberto au făcut cunoştinţă cu un muncitor şi cu soţia acestuia. Bărbatul tocmai fusese eliberat din închisoare fiindcă fusese membru al Partidului Comunist aflat în ilegalitate, iar acum, din acest motiv, nu mai găsea de lucru. Cuplul îşi lăsase copiii în grija vecinilor şi plănuia să se ducă la o mină de sulf din munţi, unde condiţiile erau atât de periculoase încât nu se puneau întrebări.

Guevara a fost impresionat de nedreptatea situaţiei, dar mai mult s-a simţit vinovat de condiţia sa de liberal de clasă mijlocie. El şi Alberto călătoreau prin Chile de dragul aventurii, în timp ce oamenii aceştia trăiau în iad. în Peru, furia pe care o resimţea a sporit. în 22 martie, a scris despre disperarea şi sărăcia acelor oameni: „Oamenii aceştia care ne văd plimbându-ne pe străzile oraşului lor sunt o rasă înfrântă. Privirile lor sunt blânde, aproape temătoare şi complet indiferente la lumea exterioară. Unii îţi dau impresia că continuă să trăiască numai fiindcă e un obicei de care nu se pot dezbăra“.

Este vorba despre trezire în acest jurnal de călătorie, însă această legendară biblie a maturizării revoluţionare, ca toate textele religioase, conţine momente profund neplăcute. Guevara vedea încă

lumea prin ochii unui bărbat alb, iar părerile lui despre oamenii de culoare — notate în acelaşi jurnal în care se arată disperat de sărăcia lumii ce-l înconjoară sunt uneori îngrijorătoare. Bărbatul care fusese cândva poreclit de prieteni ,,porcu'“ din cauza lipsei sale de igienă a scris:

„Negrii, aceste exemplare magnifice ale rasei africane care şi-au păstrat puritatea rasială datorită lipsei lor de afinitate pentru baie, şi-au văzut teritoriul invadat de o nouă specie de sclavi: portughezii...

Negrul este indolent şi un visător, cheltuindu-şi leafa de mizerie pe frivolităţi şi băutură; europeanul are în sânge tradiţia muncii şi economisirii, care l-a urmărit în cele mai îndepărtate colţuri ale Americii şi îl împinge înainte.“

Nu e de mirare că, în atmosfera încărcată a războaielor culturale de secolul XXI, aceste rânduri sunt mană cerească pentru politicieni de dreapta şi comentatori care se străduiesc să-l denigreze pe Guevara ca nimic altceva decât „un rasist“. în 2013, când rapperul Jay-Z s-a dus în Cuba, fiind văzut mai devreme în acel an cu un tricou Che Guevara, cei de dreapta au sărit ca arşi. Mario Rubio, senator de Florida şi el însusi fiu al unor exilaţi cubanezi, ia atacat pe rapper şi pe soţia acestuia, Beyonce, declarând pentru ABG:

„Ca să nu fiu vorbă lungă, aş vrea totuşi să spun, mai întâi, că Jay-Z ar trebui să fie

mai bine informat. Unul dintre eroii săi e Che Guevara. Or, Che Guevara a fost rasist. Che Guevara a scris pe larg despre superioritatea europenilor albi asupra celor care proveneau din Africa. Aşa că ar trebui să se informeze în legătură cu tipul pe care îl susţine.“

Această idee că revoluţionarul Che a fost rasist persistă în colţul cel mai din dreapta al internetului, unde rasismul modern persistă şi el. Rândurile din jurnal sunt frecvent postate pe Twitter şi pe bloguri anti-Guevara ca o dovadă la îndemână. Dar e corect?

Revenind la incidentul cu Jay-Z, Mark Sawyer, profesor de ştiinţe politice la UCLA, a declarat pentru PolitiFact, website-ul de verificare a faptelor administrat de Institutul Poynter, că remarcile lui Rubio au fost o „exagerare grosolană“. Sawyer a susţinut că acestea înfăţişau „un Che ale cărui opinii despre rasă au evoluat şi care în final a văzut eliberarea negrilor ca sinonimă cu încheierea oprimării“.

Probabil că Sawyer are dreptate. Oricât de neplăcute sunt însemnările din tinereţe ale lui Guevara despre rasă, ele nu sunt confirmate de acţiunile sale ulterioare. Che de mai târziu avea să condamne în mod repetat intervenţia Occidentului în Africa, iar adultul avea camarazi şi consilieri cubanezi de culoare. Rubio şi multi alţii care îl urau pe Guevara au ales acest citat şi altele scrise în Congo de-a

lungul timpului fiindcă sunt un bun instrument pentru a lovi în revoluţionarul argentinian. Dar pe lângă acestea există acea remarcă jignitoare pe care a făcut-o la sfârşitul revoluţiei, când a spus: „Vom face pentru negri exact ceea ce negrii au făcut pentru revoluţie. Adică: nimic“.

În anii care aveau să vină, Guevara a parcurs ceva ca o călătorie, iar în faimoasa sa cuvântare de la ONU din 1964 a dat glas sentimentelor sale antirasiste. Indiferent de defectele sale, acea călătorie prin America de Sud ne înfăţişează în principal un tânăr gânditor care încearcă să înţeleagă inegalităţile şi greutăţile din jur. într-un anume sens face un pelerinaj, al cărui scop final este obţinerea înţelepciunii. Acea întâlnire de la marginea minei de cupru din Chile are o notă suprarealistă, cvasireligioasă şi a reprezentat probabil pentru el „drumul Damascului“ de pe acea cale a destinului ce avea să se sfârşească într-o scoală din Bolivia.

Sentimentul nedreptăţii ce s-a trezit în tânărul Guevara a fost justificat şi real. Hotărârea lui de a se mobiliza şi de a face ceva în această privinţă este admirabilă. Cei mai mulţi dintre noi, nemulţumiţi sau revoltaţi de situaţia din lume, rămânem în faţa ecranului calculatorului, în confortul casei noastre el a fost dispus să iasă în faţă şi să-şi rişte viaţa, dacă era nevoie, pentru a construi o lume mai bună.

La capătul călătoriei, avea să scrie în

jurnalul său despre intenţia „de a-şi înmuia armele în sânge şi înnebunit de furie... să tai gâtlejul duşmanilor mei înfrânţi. îmi simt deja nările dilatate savurând mirosul sălciu de praf de puşcă şi de sânge, de moarte a duşmanului“.

Aceste cuvinte, vorbele unui tânăr romantic, aveau să se îndeplinească întocmai.

în *Cum vă place,* personajul lui Shakespeare Jacques întruchipează cele şapte stadii ale omului de la bebeluşul care plânge la „uitarea“ senectuţii. Guevara nu ajuns niciodată atât de departe, dar în cei treizeci şi nouă de ani ai săi, a trăit mai multe vieţi, adesea contradictorii. Cea dintâi s-a sfârsit în 1952 la capătul călătoriei cu motocicleta.

Călătoria burghezului Ernestito s-a terminat; monomitul revoluţionarului Che era pe cale să înceapă.

După ce şi-a încheiat studiile medicale, aşa cum le promisese părinţilor săi, în 1953, Ernestito a plecat din nou într-o călătorie, de data aceasta spre Guatemala la sfârsit de decembrie. De acum se prezenta drept comunist, şi încă unul de factură stalinistă. Liderul sovietic murise în martie al acelui an, şi toată tevatura legată de moartea acestuia îi va fi trezit interesul.

John Lee Anderson citează o scrisoare pe care i-a trimis-o mătuşii sale Beatriz la acea vreme: „Am jurat în faţa fotografiei

bătrânului şi regretatului tovarăş Stalin că nu voi afla odihnă până când caracatiţa capitalistă nu va fi anihilată“.

Stalin a fost unul dintre cei mai cruzi dictatori ai secolului XX şi răspunzător pentru moartea a vreo nouă milioane de oameni doar în ţara sa şi pentru întemniţarea şi torturarea a multor alte milioane. Grozăvia tiraniei sale avea să devină publică în anii care au urmat, iar în 1956, secretarul general al PCUS şi prim-ministrul Hruşciov avea să-l condamne pe fostul tiran şi crimele sale împotriva umanităţii. Cu toate acestea, Che a rămas toată viaţă un fan al lui Stalin. în 1960, la patru ani după ce Hruşciov începuse „destalinizarea“ Uniunii Sovietice, Che a vizitat Moscova şi, în pofida sfatului ambasadorului cubanez, a insistat să depună o coroană de flori la mormântul lui Stalin. Peste alţi patru ani continua să-l apere pe unul dintre cei mai cumphţi dictatori ai istoriei.

În 1964 punea „aşa-numitele greşeli ale lui Stalin“ pe seama unei „atitudini revizioniste. Trebuie să-l privim pe Stalin în contextul istoric în care a acţionat. Nu trebuie să ne uităm la el ca la un fel de brută, ci în contextul istoric particular. Am ajuns la comunism datorită lui Tătuca Stalin şi nu trebuie să vină nimeni să-mi spună să nu trebuie să-l citesc pe Stalin. L-am citit pe vremea când era foarte periculos să-l citeşti. Erau alte timpuri. Si... continui să-l citesc.“

în 1964, Che Guevara avea treizeci şi şase de ani şi fusese ministru de finanţe al Cubei. Scuza cu „naivitatea tinereţii“ nu mai putea fi invocată, fiindcă dimensiunea reală a crimelor lui Stalin era de acum cunoscută. Adevărul nefericit pe care trebuie să-l accepte şi cei mai înverşunaţi apărători ai săi este că Guevara a fost, în cea mai mare parte a vieţii sale, un stalmist înveterat, aservit unuia dintre cei mai răi oameni ai istoriei. Politica este adesea o religie cu alt nume, iar Guevara, captiv în cultul credinţei sale, pierduse capacitatea de a gândi critic, în loc să accepte adevărul despre atrocităţile idolului său defunct, recunoscute şi confirmate chiar de URSS, s-a încăpăţânat şi s-a baricadat în credinţa sa. Astfel că, în orice relatare despre viaţa lui Guevara, acea lipsă totală de rigoare morală şi intelectuală şi acea disponibilitate de a apăra un ucigaş în masă şi un tiran lasă o pată de neşters pe legenda sa.

Tot în Guatemala, în 1953, a întâlnit-o pe Hilda Acosta, o economistă peruană care avea legături în guvernul preşedintelui Arbenz.

Jacobo Arbenz ajunsese la putere ca al 25-lea preşedinte ales democratic al Guatemalei în noiembrie 1950 cu 60% din voturi, pe baza unor promisiuni de reforme profunde. Economia Guatemalei era dominată de United Fruit Company (UFC), un conglomerat multimilionar de zahăr şi fructe din Statele Unite care avea

interese pe tot continentul. UFC construise drumuri şi infrastructură pentru bunul mers al afacerii, drept care multe naţiuni şi politicieni latino-americani depindeau de aparenta ei generozitate când de fapt erau victimele unui pact faustian cu Leviatanul capitalist.

Când Árbenz a încercat să ia pământul nefolosit şi să-l împartă ţăranilor, UFC a ripostat, adresându- se preşedintelui Eisenhower şi insistând să se ia măsuri.

Guevara a fost impresionat de Árbenz care se ridicase împotriva monstrului corporatist yankeu şi a început să-şi facă planuri să se mute acolo. A devenit astfel martorul loviturii de stat ce a urmat, care a avut darul să-l radicalizeze şi mai mult. Când noua juntă susţinută de SUA a preluat puterea, Guevara a făcut primii lui paşi de revoluţionar alăturându-se mişcării miliţiilor. Si imediat a făcut impresie, ceea ce le-a atras atenţia agenţilor noii ordini care au încercat să-l prindă. Fiind nevoit să se refugieze la ambasada Argentinei, iar iubita lui Hilda aflându-se în arest, el a fugit din ţară.

Viitorul revoluţionar a notat în jurnalul său că Statele Unite sunt „duşmanul umanităţii“, drept care avea să se dedice uciderii monstrului. Era o misiune extrem de ambiţioasă, ca să nu spunem iluzorie, dar în cei cinci ani extraordinari care au urmat, Guevara a ajuns probabil să creadă că totul era posibil. în Guatemala se împrietenise cu un grup de studenţi

revoluţionari cubanezi şi îi fusese prezentat lui Raúl Castro, iar cei doi bărbaţi s-au împrietenit pe loc. La un moment dat, unul dintre noii lui prieteni i-a zis „Che“ din cauza obiceiului său de a folosi mereu această interjecţie, iar porecla a prins.—

Che a găsit de lucru la General Hospital din Ciudad de México, unde i s-a alăturat Hilda. Cei doi s-au căsătorit în septembrie 1955, după ce ea i-a spus că era însărcinată.

Cam pe atunci, Raúl Castro i-a făcut cunoştinţă lui Che cu fratele său Fidel, liderul de douăzeci şi nouă de ani al Mişcării 26 Iulie—. Fidel şi fratele său încă nu erau comunişti, ci se considerau „luptători pentru libertate“, hotărâţi să doboare regimul lui Batista din Cuba.

Fulgencio Batista fusese pe vremuri un erou în felul lui. Cu origini rasiale mixte, având strămoşi cubanezi indigeni, provenea dintr-un mediu extrem de sărac. S-a remarcat în politică fiind unul dintre conducătorii Revoltei Sergenţilor *[Revuelta de los sargentos]* din septembrie 1933 care a înlăturat guvernul susţinut de SUA. în calitate de conducător al armatei, s-a impus ca „făcătorul de regi“, puterea din spatele scaunului prezidenţial, până când a devenit el însuşi preşedinte în 1940.

A introdus dreptul de vot pentru femei şi a muncit asiduu pentru a promova interesele cubanezilor non-albi,

încurajându-i să se alăture armatei. Eforturile sale au fost susţinute de Partidul Comunist Cubanez şi a fost aclamat drept omul din popor puternic care va reda Cubei măreţia sau ceva de genul acesta.

Prohibiţia din SUA transformase Cuba într-un „teren dejoacă hedonistă“ al lumii, aducând cu sine cazinouri, bani, prostituţie şi Mafia. Unii dintre cubanezi s-au îmbogăţit în noua economie, şi chiar şi după ridicarea Prohibiţiei în 1933, turismul şi crima organizată au fost de neoprit. Cubanezii obişnuiţi au avut prea puţin de câştigat de aici.

în 1944, când Batista şi-a încheiat mandatul, era un om suspect de bogat care a ales o viaţă de lux şi de hedonism în Statele Unite alături de a doua sa soţie, Marta. Dacă ar fi rămas în tară şi s-ar fi tinut departe de politică, istoria l-ar fi privit altfel, poate chiar ca un erou. Dar în 1952, încurajat şi sprijinit de capii crimei organizate din SUA, Lucky Luciano şi Meyer Lansky, care în noul climat politic din Cuba se confruntau cu piedici ce le afectau profitul, Batista a candidat din nou la preşedinţie.

Cu trei zile înainte de alegeri, coaliţia Acţiune Unită care îl sprijinea se afla pe un loc trei în sondaje, astfel că, susţinut de armată, a organizat o lovitură de stat, înlăturându-l de la putere pe preşedintele Carlos Prio Socarrâs. Sub Batista, economia cubaneză a înflorit, astfel că la

sfârşitul anului 1952, PIB-ul naţiunii era aproximativ egal cu cel al Italiei şi, chiar dacă populaţia rurală trăia sub limita sărăciei, muncitorii din oraş aveau salarii relativ mari în comparaţie cu ţările din jur.

Dar în acelaşi timp, crima organizată revenise şi ea. Batista a dat mână liberă Mafiei, iar aceasta a parazitat Cuba. Bordelurile, cazinourile şi afacerile cu droguri au prosperat, aducând cu ele corupţie, lăcomie, violenţă şi asasinat. Batista a avut partea leului din afacere, primind între 10 şi 20% din toate veniturile cazinourilor, cu Meyer Lansky care vărsa bani în contul său din Elveţia ca o conductă de rom cubanez.

Fraţii Castro au vrut să-l doboare pe Batista, iar Che era dispus să-i ajute. Iar aceasta a fost desigur o pornire curajoasă. La urma urmei, dacă un regim corupt merita să fie înlăturat acesta era cel al lui Fulgencio Batista, iar ambiţia era la fel de eroică precum bărbaţii care au trecut la acţiune. Este uimitor şi cât de tineri erau: Fidel avea 30 de ani, Che 28, iar Raúl doar 25.

Rebelii au urmat un antrenament intens de luptă în Mexic, iar în 25 noiembrie 1956, 79 de bărbaţi au pornit pe mare cu *Gramma,* un vapor pe care îl cumpăraseră, îndreptându-se spre vârful sud-vestic al Cubei. Au ajuns acolo după zece zile, însă Batista fusese informat, iar armata lui îi aştepta. A urmat o bătălie cruntă cu arme de foc, ce avea să fie un alt punct de

cotitură din viaţa lui Guevara. Che era de fapt medicul grupului, dar, fiind rănit la ceafă, şi-a abandonat ustensilele de medic şi a pus mâna pe o carabină. A fost un moment definitoriu în călătoria eroului nostru, iar Che a trecut pragul spre o altă lume.

Două treimi dintre rebeli au fost ucişi sau luati prizonieri, iar cei 17 supravieţuitori s-au refugiat în Sierra Maestra. Acolo i-au atras de partea lor pe localnicii suspicioşi, furând vite pentru ei, educându-le copiii şi promiţându-le vremuri mai bune.

Rebelii au devenit cunoscuţi drept ,,los barbudos“ (bărboşii), fiindcă toţi îşi lăsaseră barbă. La început din motive practice; lame de ras şi săpun ajungeau greu în această regiune. Cu timpul însă, după cum avea să explice Castro în autobiografia sa, bărbile au devenit semnul lor de recunoaştere: ,,ca un spion să se infiltreze în rândurile noastre, trebuia să înceapă pregătirile cu luni de zile înainte trebuia să aibă o barbă de şase luni, ca să spun aşa. Bărbile serveau deci... şi drept protecţie“.

Castro continua să insiste în faţa tuturor celor care îl ascultau că unicul său obiectiv era să-l doboare pe Batista.

Guevara, în schimb, era un marxist înrăit. Până atunci, ca în cazul studenţilor revoluţionari din toate timpurile, fusese mai mult vorbă. Admiraţia lui pentru Stalin, gândurile sale violente (notate în

jurnale) şi speranţele sale naive într-o revoluţie comunistă globală erau doar idei. însă acolo, în Sierra Maestra, toate acelea au devenit realitate. Che Guevara era o personalitate dinamică — un bărbat frumos, carismatic, inteligent care se exprima extrem de bine şi oamenii îl ascultau. Camarazii lui revoluţionari se aşezau în fata lui în timp ce le vorbea şi le citea texte marxiste. A devenit un profet, un predicator şi un zelot.

Che avea şi putere. Se dovedise un conducător de oameni, iar de acum se impusese în mod clar ca omul numărul doi după Castro. Gata să se arunce în luptă, îşi arătase caracterul de războinic, iar undeva pe acest parcurs se trezise în el o aplecare spre violenţă. Când un ţăran numit Eutimio Guerra, care făcuse pe mesagerul pentru rebeli, a fost demascat ca spion, Castro l-a condamnat la moarte.

Prefigurând parcă evenimentele de peste un deceniu din satul bolivian La Higuera, nu s-au înghesuit voluntari să-l împuşte pe unul de-al lor — Che însă a făcut-o, notând în jurnalul său: „Situaţia era neplăcută pentru oameni şi pentru (Eutimio), aşa că am pus capăt problemei, împuşcându-l cu un pistol de (calibru) 0,32 (ţoii) în partea dreaptă a craniului, glonţul ieşind prin lobul temporal drept. A horcăit un pic şi a murit“.

Ne aminteşte această însemnare de o descriere clinică făcută de un doctor care examinează un cadavru — dar, orice ar fi,

e aici un semn de psihopatie. Ţăranul sărac Eutimio reprezenta oamenii pe care Che trebuia să-i elibereze, însă l-a tratat fără pic de milă.

După ce l-a ucis, ca o prevestire a lucrurilor ce aveau să vină, Che i-a furat ceasul şi lucrurile pe care le avea asupra sa. Mai târziu avea să facă o relatare pioasă a execuţiei, preamărindu-se pe sine, în una dintre scrisorile sale canonice numită „Moartea unui trădător”. La tonul moralizator, condescendent al epistolei se adaugă descrierea minuţioasă a evenimentelor din jurul execuţiei, totul transformându-se în ceva înrudit cu o parabolă revoluţionară marxistă plină de semne biblice.

„S-a pornit o vijelie năprasnică şi cerul s-a întunecat. în mijlocul acelui potop, fulgerele brăzdau cerul urmate de tunetele care se rostogoleau, o lovitură de fulger urmată de un tunet şi viata lui Eutimio Guerra s-a sfârsit. Nici acei *compañeros* care stăteau lângă el nu au putut auzi împuşcătura.”

în text, Che ni-l înfăţişează pe Eutimio Guerra rugându-se ca „revoluţia să aibă grijă de copiii lui”, iar Guevara îsi încheie ameninţător relatarea lăudându-se că, în vreme ce revoluţia şi-a îndeplinit promisiunea, el era încrezător că acei copii au uitat numele tatălui lor şi că îsi schimbaseră chiar numele. îngrijorătoare morală se desprinde din „Moartea unui trădător”. Poate că această parabolă stalinistă ar putea fi cel mai bine

rezumată în cuvintele „Nu vă puneţi cu noi”. Şi mai rău, Guevara pare să resimtă o mare satisfacţie.

Pe la începutul anului 1958, excesele regimului Batista ajunseseră atât de departe, încât SUA i-au întors spatele dictatorului. Eisenhower le dăduse iniţial arme, avioane şi napalm să lupte împotriva revoltei lui Castro, dar pe măsură ce atrocităţile regimului împotriva propriului popor au început să iasă la iveală, americanii au impus un embargo.

Susţinătorii tot mai puţini ai lui Batista veneau din rândurile armatei, ale latifundiarilor şi ale Mafiei. Tinerii insurgenţi, în schimb, îşi făceau tot mai mulţi prieteni şi, ghidaţi de Guevara, câştigau războiul propagandistic.

în februarie 1948, Che a înfiinţat postul pirat Radio Rebele. Ideea nu era nouă radioul fusese folosit în scopuri de propagandă în al Doilea Război Mondial atât de britanici, cât şi de nazişti pentru a contracara „jurnalele oficiale“ ale inamicului. Che a preluat ideea postului de radio La Voz de la Liberación din Guatemala, susţinut de CIA. Radio Rebele folosea aceleaşi tehnici, transmiţând buletine de ştiri de la „rebelii bărboşi“, dând muzică şi pasaje din opere literare.

A fost un succes, iar sprijinul pentru Mişcarea 26 Iulie a crescut, chiar dacă forţele rebelilor reali numărau doar 350 de oameni.

În 28 iunie, Batista a lansat Operaţiunea

Verano (Ofensiva de Vară), trimiţând circa 20 000 de soldaţi să încercuiască Sierra Maestra şi să-i termine pe rebeli. Dar lucrurile s-au întors împotriva lui. înaltul comandament cubanez avea conducători incompetenţi şi cei mai mulţi soldaţi erau insuficient instruiţi. Rebelii erau agili, cunoşteau terenul şi erau de acum luptători versaţi, maeştri în arta de a se face nevăzuţi; se descurcau mult mai bine decât trupele guvernamentale. Che şi Fidel sau dovedit un duo perfect. Che avea know-how tactic, Castro abilităţi diplomatice. Amândoi s-au evidenţiat în bătălia din Las Mercedes de la sfârşitul lunii iulie. După ce fusese atras împreună cu oamenii săi într-o cursă, Che a reuşit să-l ţină în loc pe duşman suficient de mult timp ca Fidel să aibă răgaz să negocieze o întrerupere a focului. Când ostilităţile au fost reluate, oamenii lui Batista au înaintat, descoperind că nu mai era picior de adversar pe acolo. Se refugiaseră cu toţii la adăpostul întunericului.

în ajunul Anului Nou din 1958, după ce a primit rapoarte că forţele lui Che Guevara ocupaseră oraşul Santa Clara aflat la trei ore de Havana, Fulgencio Batista a fugit, luând avionul spre Madeira, unde dictatorul portughez Antonio Salazar i-a oferit azil. Batista a luat la el sute de milioane de dolari, lăsând în urmă corupţie şi crimă. Mii de cubanezi muriseră sub el; estimările încep de la 4 000 şi ajung la 20 000, iar adevărul se află

probabil undeva la mijloc.

Tiranul plecase, iar speranţa s-a instalat. Fidel Castro şi oamenii lui au ajuns în oraş în 8 ianuarie 1959, fiind întâmpinaţi ca nişte eroi pe străzile Havanei. Batista fusese corupt până în măduva oaselor, dovadă că până şi discul şi cifrele de pe telefonul său erau din aur masiv, cadou oferit de gigantul american de telecomunicaţii ITT, aşa că oricine venea în locul lui avea să fie mai bun. în lume şi — cu oarecare precauţie — şi la Washington, căderea lui Batista a fost sărbătorită.

Secretarul de stat american John Foster Dulles i-a scris lui Eisenhower că guvernul provizoriu de la Havana era „neatins de amprenta comunismului“ şi că existau „indicii că intenţiona să întreţină relaţii de prietenie cu Statele Unite“. Castro, la rândul său, insista în continuare că nu era un teocrat socialist, ci un rebel luptător pentru libertate, că intenţiile sale erau democratice şi că aveau să aibă loc alegeri democratice, astfel că premisele păreau rezonabile.

în 10 ianuarie 1959, Castro i-a declarat unui reporter de la BBC News că în Cuba se vor ţine „alegeri libere în 18 luni“, adăugând şi că nu intenţiona să-şi radă barba fiindcă întrebase

poporul cubanez, iar acesta îi răspunsese:

„Nu, nu,

nu .

Castro a rămas fidel angajamentului de a

nu se rade, dar alegerile libere nu au mai avut niciodată loc.

Noul lider i-a conferit imediat cetăţenie cubaneză prietenului său argentinian Che, ca acesta să fie eligibil pentru un post în noul guvern revoluţionar.

Speranţele acelor zile au apus pe cât de repede au răsărit. Cu timpul, cu toate bunele sale intenţii de la început, Mişcarea 26 Iulie avea să devină la fel de rea ca regimul pe care l-a înlocuit. Marele paradox al eroilor revoluţionari este că prea des sfârşesc prin a deveni însuşi arhetipul acelui monstru împotriva căruia porniseră la luptă. Ori, după cum a afirmat lordul Acton, politician liberal din timpul reginei Victoria, „puterea tinde să corupă, iar puterea absolută corupe în mod absolut. Oamenii mari sunt aproape întotdeauna oameni răi...“

Dacă ai ceva înclinaţii spre cinism, poţi spune că oricare politician are aceeaşi problemă. E cu neputinţă să te gândeşti la vreun mare conducător din istorie care să nu se fi mânjit în cariera sa politică. Iar acest lucru e cu siguranţă adevărat în cazul marilor revoluţionari, fie că e vorba de Lenin şi Troţki în Rusia din 1917, de Mao Zedong în China din 1948, ori de Mugabe în Zimbabwe după obţinerea independenţei. Din păcate, e adevărat şi în cazul Cubei.

Noul regim al lui Castro s-a instalat înzestrat cu un cocktail periculos de naivitate nesăbuită, orgoliu nemăsurat şi

prostie. Iar cu Che Guevara, autoproclamatul mare preot al stalinismului latino – american, dispunea acum de cel mai primejdios lucru — un ideolog enigmatic la putere.

în 27 ianuarie, Che a ţinut un discurs intitulat Proiecţiile Sociale ale Armatei Rebele, în care a arătat clar că lucrurile se aflau la început: „Revoluţia nu se limitează la naţiunea cubaneză... Revoluţia i-a pus în gardă pe tiranii Americii Latine fiindcă ei sunt duşmanii regimurilor populare... victoria împotriva dictaturii este... primul pas al victoriei Americii (Latine)“.

Washingtonul s-a speriat.

Che a fost numit guvernator în La Cabana, o fortăreaţă-castel de lângă Havana, şi însărcinat să apere oraşul şi să gestioneze aşa-zisele judecăţi în stilul proceselor de la Nürnberg ale acoliţilor regimului Batista. în plus, marxistul puritan Che a interzis luptele cu cocoşi, cel mai popular divertisment din taberele militare, şi a organizat săli de clasă unde soldaţii erau încurajaţi să joace şah şi să citească. După asta, el şi tovarăşii săi „eliberatori“ s-au îndreptat asupra duşmanului învins. Batista şi cei din eşalonul superior fugiseră, astfel că majoritatea „criminalilor de război“ pe care i-au prins erau executanţi inferiori ai regimului: ofiţeri de poliţie, soldaţi, informatori şi birocraţi din guvern.

în calitate de „prim-procuror“, Che avea misiunea de a „şterge“ petele anilor de

dictatură. în acest rol, împreună cu şeful „Comisiei de epurare“, Francisco Varona Duque Estrada, Che a asistat la simulacre de procese nocturne, în primele 100 de zile fiind executaţi prin împuşcare în jur de 55 de oameni.

în următoarele cinci luni, au mai fost arestaţi mii de oameni, iar tribunalele militare ale lui Che audiau cazurile într-o atmosferă de frenezie tot mai pronunţată, însoţită de strigătele maselor de afară care cereau dreptate. Aproximativ 151 de oameni au fost executaţi doar în La Cabana, iar în aprilie numărul cubanezilor executaţi ajunsese la 600.

Un prizonier, Luis Rodriguez, sergent în armata lui Batista, a descris atmosfera:

„... dintr-odată auzeai mai multe arme trăgând focuri, iar după câteva secunde... focuri răzleţe *coup de grâce],* uneori doar unul, alteori două... chiar patru. în tot acest timp îl vedeam pe Che care ne facea criminali... şi ne spunea «Voi toţi o să sfârsiti la fel. Asta meritaţi». Ne întrebam ce caută individul ăsta aici, nu era nici măcar cubanez... Era foarte arogant şi rece.“

în toiul evenimentelor, prietenii şi familia lui Che au sosit în vizită din Argentina.

Părinţii lui, reuniţi pentru o scurtă vreme, au făcut excursia împreună. O fotografie cu fiul lor arată ca orice fotografie a unor părinţi mândri sosiţi la serbarea de absolvire a fiului preferat.

Guevara Lynch şi Celia sunt îmbrăcaţi elegant, în vreme ce Ernestito stă zâmbitor între ei. Dar departe de a fi bucuros de succesele fiului său, Guevara Lynch a fost mai degrabă îngrozit de ce a găsit. Tânărul care plecase în excursie cu motocicleta doar cu şase ani înainte şi de la care îsi luase rămas-bun era acum animatorul unui spectacol uriaş cu represalii şi execuţii în masă, ceea ce era prea mult pentru tatăl său.

„Mi-a fost greu să-l recunosc pe Ernesto de acasă, pe Ernesto cel normal“, avea să scrie Lynch ulterior în autobiografia sa.

A avut şi ocazia să observe, în direct, cum i se urcase puterea la cap fiului său. La un moment dat, în timp ce-l aştepta pe Che, La văzut smulgându-i arma unui soldat de gardă şi ordonând arestarea acestuia din cauză că arăta obosit. Băiatul părea înspăimântat, iar Lynch i-a cerut socoteală fiului său, dar obiecţiile lui nu au fost luate în seamă.

„Se transforma într-un om a cărui credinţă în triumful idealurilor sale atinsese proporţii mistice“, a mai scris Lynch.

Şi prietenii lui Che erau descurajaţi de transformarea lui. David Matrani, un vechi coleg dm timpul în care Guevara lucrase la spitalul dm Ciudad de Mexico, i-a spus lui Che în faţă ce gândea despre execuţii, la care acesta i-a răspuns: „Fie ucizi tu primul, fie eşti ucis“, ceea ce nu l-a convins pe vechiul său prieten. Aflând

despre execuţiile de la La Cabana, şi ceilalţi prieteni au fost revoltaţi.

Revoluţiile prin natura lor sunt întotdeauna sângeroase, urmate de epurări pe măsură ce vechea ordine este eradicată de cea nouă. Dar aceşti tineri idealişti nu trebuiau să semene cu alti revoluţionari r * * şi opresori. Se presupunea că sunt eliberatori şi mai buni decât cei dinaintea lor. Che însusi trebuia să fie un nou tip de revoluţionar, persoana despre care Sartre avea să spună „nu doar un intelectual, ci cea mai completă fiinţă umană a vremurilor noastre“, „cel mai desăvârşit om al epocii“.

Cum se potrivea această imagine cu banditismul şi cu asasinatele din urma revoluţiei?
[1*]

Era de aşteptat ca unii prizonieri să fie judecaţi şi poate chiar executaţi, dar o mulţime de oameni au sfârşit în faţa plutonului de execuţie, iar acest lucru a continuat ani de zile. Un articol din *Wall Street Journal* din 2005 estima că pe puţin 22 de copii fuseseră executaţi.

Che Guevara a desconsiderat obiecţiile prietenilor şi ale familiei cu privire la violenţa actelor sale şi i-a întors spatele chiar şi soţiei sale Hilda. Când aceasta sosit la Havana împreună cu fiica lor Hildita, i-a spus fără prea multe menajamente că acum era cuplat cu o revoluţionară pe nume Aleida Torres şi că dorea să divorţeze.

Nicidecum fapta celui mai desăvârşit om

al vremurilor sale.

în cursul unei vizite în Cuba din 1960, Sartre, care în general era optimist în privinţa revoluţiei, a observat altceva. Noul regim îi persecuta activ pe homosexuali, ceea ce l-a făcut pe Sartre să compare situaţia cu cea din Germania nazistă: „în Cuba nu există evrei, dar există homosexuali“.

Pe măsură ce Guevara şi Fidel căutau să cureţe Cuba de hedonismul care definise regimul Batista, şi-au îndreptat atenţia asupra minorităţilor. Drepturi ale minorităţii homosexuale nu existaseră înainte ca ei să vină la putere, iar comunitatea suferise hărţuieli, intimidări şi închisoare dar, în loc să îmbunătăţească situaţia la începutul unei noi ere, Castro şi Che au continuat ofensiva.

Noii lideri vedeau în relaţiile între persoane de acelaşi sex simbolul decadentei morale a Statelor » * Unite şi o corupere a naţiunii lor. Aşa că s-au hotărât să le facă homosexualilor viaţa un iad. Homosexuali erau periodic arestaţi şi trimişi în lagăre de reeducare pentru a fi convertiţi cu forţa. La mijlocul anilor 1960, homofobia instaurată de stat era atât de prezentă încât orice băiat considerat „efeminat“ era scos din şcoală şi trimis la un colegiu militar.

Guevara îşi trâmbiţa deja ideea despre *el hombre nuevo* (omul nou) care avea să impună, a crezut el, o concepţie nouă de egalitate postcolonială. Oamenilor li se

spunea să se privească unii pe alţii ca fiind egali, indiferent de gen ori de rasă, dar homosexualii nu erau invitaţi în grup.

Imediat după revoluţie, mii de bărbaţi homosexuali au fost arestaţi, unii dintre ei fiind trădaţi de grupurile de *vigilantes* din vecinătate, într-un articol intitulat „Homosexualii şi Revoluţia Cubaneză“, autorul şi universitarul Rafael Ocasio relatează destinul lui Virgilio Piñera, un cunoscut scriitor care a fost arestat de poliţie în aşa-numita Noapte a celor trei P.

Piñera a fost trimis la „El Principe, unde li s-au luat hainele şi au fost îmbrăcati în uniforma în dungi care avea pe fese un P. Majuscula P pentru *prostitutas, proxenetas y pájaros* (prostituaţi, proxeneţi şi pederaşti).

Când poetul american Alien Ginsberg a vizitat insula în 1965, a încercat să intervină luând poziţie împotriva homofobiei oficiale şi a fost scos dintr-o întâlnire cu presa când a comparat comunismul cu homosexualitatea. Ginsberg avea să se plângă mai târziu că „lucrul cel mai rău pe care l-am spus a fost că am auzit zvonuri că Raúl Castro ar fi homosexual. Iar al doilea lucru pe care l-am spus a fost că Che Guevara a fost un dulce“.

Nici una dintre afirmaţiile sale nu a fost bine primită în Cuba comunistă homofobă.

înainte ca praful să se aşeze pe revoluţie, atitudinea de *laissez-faire* a Statelor Unite

faţă de noul regim cubanez se înăsprise. Căutând să domolească orice temeri, Castro a făcut un turneu de 11 zile prin America în aprilie 1959, fiind tratat ca o vedetă. Precaut, Eisenhower nu a dorit să-l întâlnească, dar l-a trimis pe vicepreşedintele Nixon în locul lui. Castro a făcut tot ce trebuia şi i-a dat asigurări lui Nixon care l-a considerat „sincer“. Apoi s-a întors acasă şi a făcut cu totul altceva.

J

Spre meritul lor, atunci când nu persecutau minorităţile şi nu-şi împuşcau duşmanii, cei de la putere erau preocupaţi să îmbunătăţească viaţa oamenilor de rând, iar aceasta însemna să construiască şcoli, spitale şi drumuri, să introducă apă şi canalizare şi un program de vaccinare pentru copii. Din păcate, toate acestea costau, iar impozitul pe venit fusese anulat, astfel că în scurt timp cuierele s-au golit. Regimul moştenise aproximativ 10 miliarde de dolari americani, dar cu atâtea construcţii şi investiţii, acestea s-au terminat curând, ceea ce însemna că ţara avea nevoie de un aliat; în mod inevitabil au ajuns să linguşească URSS, ceea ce le-a creat tot soiul de probleme cu vecinii. Apoi Castro i-a supărat pe americani naţionalizând rafinăriile şi confiscând bunuri ale companiilor Statelor Unite. America a ripostat punând capăt cotei de import de zahăr cubanez şi anunţând un embargo.

Problemele financiare ale naţiunii s-au înrăutăţit) i

mai tare în momentul în care Che a fost numit sef al Băncii Naţionale şi ministru al industriei în 1960.

Era ca şi cum ai fi pus o vulpe drogată şi înfometată să răspundă de un coteţ de găini, iar el şi-a făcut de cap. Marxistul Guevara, un vrăjmaş declarat al capitalismului, a tratat această numire cu dispreţul pe care simţea că îl merită, iar spre groaza celor rămaşi în branşa financiară a insulei, a început să semneze bancnotele cu numele „Che“. Era un act care echivala cu gestul copilăresc de a arăta degetul mare capitalismului şi care a distrus şi ultimele rămăşiţe de încredere în economia cubaneză.

Peso cubanez nu s-a mai bucurat niciodată de încredere.

Problema, în fond, era că Guevara era un visător, iar economia cubaneză nu era pur şi simplu suficient de robustă sau de productivă ca să înfăptuiască tot ceea ce el dorea să realizeze. A pune la conducerea unei economii fragile pe cineva a cărui experienţă în afaceri se rezuma la nişte tentative adolescentine de a vinde pantofi desperecheaţi ori de a otrăvi vecinătatea cu un insecticid nu a fost tocmai o mişcare inteligentă. Dar peste toate, ideologul marxist nu se putea să se lepede de mentalitatea de luptător de gherilă şi nici să accepte compromisurile necesare pentru a-şi face treaba de conducător al economiei. în loc

să facă lucrul cel mai bun cu putinţă pentru poporul cubanez, a tratat naţiunea ca pe un imens vas Petri în care putea să încerce tot ce citise. Dificultăţile economice şi sociale care au urmat şi care au afectat vieţile unor generaţii de cubanezi nu i-au afectat niciodată pe el ori pe camarazii săi din elita revoluţionară; ca de obicei „omul obişnuit“ a fost cel care a suferit.

Îndată ce revoluţia imediată a trecut, Guevara s-a plictisit de detaliile anoste de a face ţara din nou funcţională şi a început să caute ceva mai interesant pentru a-şi umple timpul.

În 4 martie 1960, *La Coubre,* o navă belgiană care venise cu un transport de arme pentru Cuba, a explodat în portul Havanei, ucigând cam 100 de oameni. Faimoasa fotografie a lui *Guérillero Heroico* a fost făcută la o ceremonie în memoria victimelor la care au participat toţi mahării revoluţiei. Printre ei era William Morgan, un aventurier american de treizeci şi doi de ani devenit membru devotat al
mişcării.

Morgan a ajuns rapid să fie învinovăţit de explozie în urma declaraţiilor unui alt american care fugise de pe insulă. A fost ţapul ispăşitor potrivit, lesise în evidentă în anii din Sierra Maestra, dar după 1960, pe măsură ce Castro a început să-şi manifeste simpatiile procomuniste, americanul devenise tot mai critic. A fost

în acel moment fraierul de serviciu convenabil, sfârşind în fata unuia dintre tribunalele lui Che iar apoi a plutonului de execuţie. Revoluţia începea să-şi devoreze copiii.

Explozia s-a datorat probabil unui accident şi, în ultimă instanţă, chiar lui Che însuşi, căci portul era responsabilitatea lui. Toată lumea cunoştea riscurile, materialele explozibile trebuiau descărcate pe barje, departe de port şi nu la chei. Pierderile de vieţi omeneşti au fost urmarea gestionării neglijente a situaţiei, dar era mult mai simplu să dai vina pe sabotori americani. Guevara va fi fost şi paranoic. La urma urmei, americanii chiar plănuiau să-l ucidă pe şeful lui şi să invadeze insula, aşa că nu era imposibil nu-i aşa? ca ei să fi pus la cale explozia din port.

Cu trei săptămâni înainte ca anticomunistul recunoscut John F. Kennedy să-şi preia funcţia în ianuarie 1961, Statele Unite îşi induseseră ambasada de la Havana şi rupseseră orice relaţii diplomatice şi comerciale cu ţara. Cu Kennedy la Casa Albă, a urmat fiascoul din Golful Porcilor, iar guvernul revoluţionar, la fel ca Hruşciov, a fost încântat de spectacolul de incompetenţă oferit de americani. Afişând o dată în plus inepta sa lipsă de diplomaţie, Guevara i-a transmis sarcastic mulţumirile sale pentru operaţiune lui Robert Goodwin, unul dintre consilierii lui Kennedy şi membru al

delegaţiei la Consiliul Economic şi Social Interamerican din Uruguay.

într-un memoriu secret adresat preşedintelui, Goodwin i-a spus că Guevara: „A continuat să spună că dorea să ne mulţumească foarte mult pentru invazie — că fusese o mare victorie politică pentru ei — le consolidase poziţia — şi îi transformase dintr-o mică ţară necăjită într-un egal”.

Che îl zgândărea pe Kennedy, ceea ce n-a făcut decât să sporească enervarea unui om deja pornit. Eşecul invaziei din Golful Porcilor îl umilise şi nu-i dădea pace, rănise mândria Statelor Unite, iar dorinţa lui Kennedy de răzbunare l-a determinat să investească timp şi bani în Operaţiunea Mangusta, planul CIA de destabilizare a Cubei. Operaţiunea de destabilizare şi tentativa de asasinat nu au făcut decât să-i împingă şi mai mult pe cubanezi în braţele URSS, contribuind la declanşarea Crizei rachetelor din Cuba de mai târziu.

Nimic din toate acestea nu a fost în beneficiul cubanezilor de rând, ori al populaţiei Statelor Unite, ori al restului lumii. Miliardele care au stat cu sufletul la gură în timp ce pacea lumii era suspendată într-un echilibru precar nu erau decât pionii unei partide de şah nuclear, cobai pentru experimentele marxist-leniniste ale unui visător argentinian privilegiat, ale prietenului său la fel de privilegiat Fidel Castro, ale bătăuşului rus Hruşciov şi ale băiatului de

bani gata absolvent de Harvard John F. Fitzgerald.

Cu toate problemele ei, latura romantică a Revoluţiei Cubaneze rămăsese ceea ce se numeşte » ? *une cause célèbre* a stângii. În Marea Britanie, persoane cunoscute precum fostul parlamentar laburist George Galloway au continuat să-i laude pe Che şi pe Fidel mult timp după ce alţii au început să aibă îndoieli. în 2007, într-un articol pentru *Independent,* Galloway s-a plecat în faţa lui Che ca fiind omul care „ar fi putut să ducă o viaţă burgheză prosperă ca dentist argentinian“, însă devenise un revoluţionar, inspirând revoluţii din Chile până în Venezuela.

Şi nu e vorba doar de bătrâni înrăiţi precum Galloway. La un moment dat, Russell Brand, influencerul care pe vremuri se prezenta drept comediant, i-a adus mai mult decât un tribut în dialect de muncitor londonez revoluţionarului argentinian. Pe coperta DVD-ului său *Messiah Complex,* din 2013, Brand îi imită imaginea lui Che. Iar în 2014, în cartea sa *Révolution,* l-a menţionat pe Guevara şi, chiar dacă a acceptat că a avut şi „latura lui întunecată“, nu a intrat în contextul mai larg al activităţilor lui Che. în anul următor le-a citit copiilor săi scrisoarea adresată de revoluţionar copiilor săi, imprimându-se pe o casetă video care a fost văzută de milioane. Brand are nouă milioane de urmăritori pe Twitter şi o platformă uriaşă. Che continuă să fie relevant.

„Campania de solidaritate cu Cuba“ din Marea Britanie este încă activă, iar pe site-ul ei există la loc vizibil un citat al răposatului parlamentar laburist Tony Benn care ne spune: „Cuba inspiră milioane de oameni din lumea întreagă care continuă să trăiască în condiţii de sărăcie impuse de politica Statelor Unite. Avem cu toţii de învăţat de pe urma Cubei“.

Şi da, dacă nu-i vezi excesele, sunt lucruri remarcabile în revoluţia la care Che şi-a adus contribuţia. 100% din populaţia Cubei ştie să scrie şi să citească, potrivit datelor Băncii Mondiale din 2021. Cifrele furnizate de UNESCO arată că speranţa de viaţă la femei este de 81 de ani, şi de 77 de ani la bărbaţi, rivalizând cu cea a multor naţiuni occidentale. Mortalitatea infantilă a scăzut considerabil, iar serviciile de asistenţă medicală sunt la un nivel ridicat. Cu opt doctori la o mie de locuitori (Banca Mondială 2019) se poziţionează deasupra Marii Britanii cu doar 5,8 doctori.

Dar în pofida acestor succese, la 7 5 de ani după ce Guevara şi fraţii Castro au ajuns la putere promiţând alegeri, ţara are în continuare un singur partid. În 2022, Indicele Mondial al Libertăţii Presei realizat de Reporteri fără Frontiere a plasat Cuba pe poziţia 173 din 180 de ţări, arătând: „Cuba rămâne, an de an, ţara cea mai prost plasată din America Latină în ce priveşte libertatea presei“.

în 2020, un ONG, Observatorio Cubano de Derechos Humanos (OCDH), cu sediul la Madrid, a raportat 1 800 de detenţii arbitrare ale unor disidenţi paşnici doar în acel an.

Izolarea ţării, condusă de SUA, joacă un rol important. Supărarea lui Kennedy din cauza eşecului invaziei din Golful Porcilor a avut

ramificaţii pe termen lung, iar în deceniile care au urmat nu au existat legături diplomatice sau culturale. Abia în 2014, preşedintele Obama şi preşedintele Raúl Castro şi-au anunţat intenţia de a normaliza relaţiile, dar după un deceniu nu s-a ajuns la mult mai mult decât la deschiderea unei ambasade SUA în Havana. în cea mai mare parte, SUA continuă să menţină embargoul de acum 60 de ani asupra insulei, iar firmelor Statelor Unite le este în continuare interzis să facă afaceri acolo.

Aşadar, problemele Cubei moderne nu pot fi puse doar pe seama revoluţionarilor. O parte din vină le revine şi Statelor Unite ale Americii şi ? ?

aliatilor ei. Situaţia s-a înrăutăţit considerabil

deoarece insula şi regimul ei au devenit o *cause célèbre* pentru cele mai înrăite şi mai vocale personaje de dreapta din SUA, care nu au făcut altceva decât să toarne gaz peste foc. Dar acest lucru nu-i absolvă de vină pe fraţii Castro şi pe susţinătorii lor, deoarece responsabilitatea pentru istoria postrăzboi le revine celor care au preluat puterea în 1959, iar apoi au continuat să se adâncească pe aceeaşi

cale în timp ce lumea din jur se schimba. Che şi Fidel au avut ambiţii şi intenţii uriaşe, dar au fost corupţi moral şi ideologic de victoria obţinută. Au hărtuit, au torturat şi au ucis după preluarea puterii, iar apoi şi-au făcut prieteni şi duşmani din oamenii cei mai nepotriviţi. în calitatea sa de ministru al finanţelor şi industriei, Che a distrus aproape de unul singur economia; agăţându-se de visuri de tinereţe şi de ideologie în detrimentul politicii reale, a provocat o uriaşă suferinţă. Speranţa care a răsărit la Havana în acel ianuarie 1959 a fost apogeul vieţii şi activităţii lui Che Guevara. în acel moment, când răul şi corupţia fuseseră înfrânte, se întrezărea un viitor mai bun. Dar el şi fraţii Castro au distrus totul.

Iată o lecţie care depăşeşte istoria Cubei. Leadershipul contează. Democraţia contează. Alegerile ce se fac pot să transforme o naţiune bună în una rea, să aducă şi mai multă stricăciune unei naţiuni rele şi să sufoce aspiraţiile şi potenţialul a milioane de oameni în numele unor visători încăpăţânaţi şi al ideologiei lor nepotrivite.

Poporul cubanez merita mult mai mult.

în decembrie 1964, Guevara a participat la summitul ONU de la New York, iar în ziua de 11 a ţinut un discurs în faţa plenului. După ce a vorbit împotriva

apartheidului din Africa de Sus, s-a lansat într-o diatribă la adresa Statelor Unite, care îşi exercită dominaţia „imperialistă“ asupra Americii Latine în timp ce propriilor cetăţeni africano-americani le sunt negate drepturi de bază. „Cum pot să facă una ca asta cei care se consideră gardienii păcii?“ a întrebat el.

Apoi a revenit la refrenul preferat, sugerând că popoarele Americii de Sud se vor ridica în curând împotriva opresorilor.

„în munţii şi pe câmpiile Americii, în câmp deschis sau în junglă, în sălbăticie sau în circulaţia din oraşe, pe malurile oceanelor şi râurilor ei, lumea aceasta începe să se cutremure. Mâini nerăbdătoare se întind, gata să moară pentru ceea ce este al lor, să-şi câştige acele drepturi care le-au fost batjocorite timp de 500 de ani.“

Mai târziu în cursul serii i s-a luat un interviu la o emisiune de la CBS numită *Face the Nation,* la care a apărut îmbrăcat în uniformă militară şi cu un aer vizibil plictisit de toţi şi de toate.

În anul următor a ţinut un discurs extrem de nepotrivit (chiar şi după standardele lui) în Algeria, îndreptându-şi atacul verbal nu doar împotriva Occidentului imperialist, ci şi împotriva URSS — între timp principalul partener comercial al Cubei. A fost o intervenţie dezastruoasă care i-a înfuriat pe sovietici.

Guevara se plictisise de responsabilităţile unui politician şi căuta

probabil o scăpare. Pragmaticul Castro s-a descotorosit de el oferindu-i chipurile ocazia să-şi exporte revoluţia în lume. Drept care misionarul marxist s-a dus să propovăduiască cuvântul lui Kari [Marx] în Congo crezând, cu tipica aroganţă imperialistă, care nu fusese atinsă decât de Cecil Rhodes şi de alţi făuritori de imperii, că numai el putea uni Africa şi-i putea mântui poporul.

Era delir pur. Membru armatei revoluţionare Simba i-au fost, ce-i drept, recunoscători pentru arme şi provizii, dar nu s-au arătat interesaţi de ideile înălţătoare ale comunistului argentinian, rămânând fideli credinţei locale numită Dawa, ceea ce a avut darul să-l scoată din minţi pe ateistul Guevara. În aroganţa sa, argentinianul nu a reuşit să priceapă că era musafirul şi nu şeful lor, iar în toiul acestei experienţe nefericite, chinuit de dizenterie şi de crize tot mai rele de astm, a primit vestea morţii mamei sale Gelia.

Partida finală urma să se joace. Che a plecat din Africa şi s-a refugiat în Spania, unde s-a întâlnit cu eroul său de odinioară, Juan Perón. Fostul preşedinte argentinian a încercat să-l convingă pe Guevara să renunţe la visul său la o revoluţie globală şi să se întoarcă la familie dar Guevara a rămas surd la îndemnurile lui Perón. A plecat însă în Cuba, pentru o scurtă şi secretă reuniune cu soţia sa Aleida şi cu cei patru copii ai lor. Copiii nu şi-au recunoscut tatăl şi li s-a spus că era un

unchi, pentru cazul în care CIA ar fi aflat despre prezenţa sa pe insulă. în schimb, Guevara le-a scris copiilor o scrisoare de rămas-bun cu gândul că şi-ar fi putut pierde viaţa în lupta pentru cauză, scrisoare pe care comediantul britanic Russell Brand avea să o recite mai târziu. în pofida a ceea ce Brand a crezut că a găsit în ea, misiva e plină de devoţiune cvasireligioasă şi de importanţă de sine.

„Să cresteti ca nişte buni revoluţionari. învătati ca să puteţi stăpâni tehnologia care ne permite să stăpânim natura. Ţineţi minte că doar revoluţia este importantă, iar fiecare dintre noi, de unul singur, nu valorează nimic.“

Abordând următorul său proiect, fanaticul predicator Guevara le propovăduia moştenitorilor săi în speranţa că, în cazul în care el nu ar fi reuşit, ei ar fi putut termina ce începuse el.

După eşecul de pe continentul african, Che şi-a îndreptat atenţia din nou spre America de Sud şi a ales Bolivia ca punctul din care să declanşeze revoluţia latino-amerîcană. în cursul pregătirilor, serviciile secrete cubaneze i-au smuls literalmente fiecare fir de păr de pe cap, pentru a-l face să pară chel, şi l-au înzestrat cu o falsă identitate.

Che a sosit în Bolivia în 3 noiembrie 1966 în chip de om de afaceri uruguayan şi s-a îndreptar spre La Paz, o regiune rurală din sud-est. Acolo s-a întâlnit cu susţinători, care îi rămăseseră loiali din

zilele de la Sierra Maestra, şi a început să plănuiască revoluţia care, spera el, va uni întregul continent într-o utopie comunistă. în pofida succeselor sale ieşite din comun din Cuba şi a faptului că scrisese o carte despre strategia războiului de gherilă, Guevara era de fapt un om cu idei puţine.

Şi mai era o mică problemă semnificativă. Nimeni nu mai voia să i se alăture.

Guevara şi-a numit mişcarea *Ejército de Liberación Nacional de Bolivia* – Armata Naţională de Eliberare a Boliviei —, dar toată această iniţiativă răsunătoare pornită de la zero nu a dus nicăieri. Jumătate din cei 50 de bărbaţi şi femei pe care îi adunase nu erau din Bolivia. Mulţi nici nu fuseseră vreodată acolo. Guevara s-a aşteptat la sprijin din partea Partidului Comunist local, dar acesta nu s-a materializat niciodată.

Au existat manevre nefericite şi un raid bizar ? asupra unei drogherii ca să facă rost de medicamente pentru astm, dar, o dată în plus, Guevara i-a tratat pe localnicii pe care ar fi trebuit să-i elibereze cu dispreţ superior. Puţinii localnici care i se alăturaseră l-au părăsit până când nu mai rămăsese decât cu o mână de cubanezi înveteraţi.

Sănătatea lui Che se degrada, iar atunci când a fost prins în 7 octombrie 1967 ţinând în mâini cutia de tablă cu ouă,

acest amator de cărţi de aventură va fi realizat că ajunsese la ultima pagină a poveştii sale.

Cu timpul, Che a devenit un martir, un sfânt socialist şi, pentru alţii, un personaj demn de ură. Americanii de dreapta continuă să-l demonizeze. Pentru ei este sperietoarea extremismului de stânga, un asasin în masă şi un criminal de război. Si au dreptate, într-o anumită măsură, fiindcă, în timp ce se desfasura ultimul act al vieţii sale, nu mai era nimic eroic în *Guerrillero Heroico.* Credinţele lui tot mai fanatice, excesele şi acel sentiment tot mai pronunţat de drept divin au călcat în picioare libertatea, fericirea şi vieţile altor oameni. A devenit, cu alte cuvinte, un fanatic — şi a lăsat în urma sa o tradiţie a tiraniei şi a nedreptăţii care continuă să bântuie Cuba zilelor noastre. Acel Che nu are ce căuta la căpătâiul patului vostru.

Dar nu acelaşi lucru se poate spune despre Ernestito Guevara — tânărul medicinist idealist, care a călătorit cu motocicleta prin Peru şi Chile, a văzut cu ochii săi excesele imperialismului şi a fost îngrozit. Tânărul care a făcut mai mult decât să spere într-o lume mai bună; a pornit cu cele mai bune intenţii să lupte împotriva tiraniei şi să-şi înfăptuiască idealul. Lumea are nevoie de visători şi de oameni de acţiune, iar Ernestito a fost unul dintre aceştia.

I

în mod ciudat, el este eroul neslăvit din povestea lui Che Guevara.

Capitolul 4

Eroi ai religiei
Maica Tereza din Calcutta

De ce plâsmuim sfinţi

Ani de zile au circulat zvonuri despre întâmplările ciudate dintr-o fermă de pe malul lacului Eîldon, aflat la 200 de kilometri nord-est de Melbourne în Australia.

Erau poveşti despre veniri şi plecări bizare şi despre fantomatici copilaşi blonzi zăriţi în pădurea de dincolo de gardul de sârmă. Se vorbea despre un cult şi a existat o luptă pentru o custodie, iar în 1985 o jurnalistă de la Channel Nine, Mărie Mohr, s-a apropiat chiar de casă ca să afle ce se petrecea înăuntru. Dar în zadar, căci abia într-o dimineaţă de august, în timpul iernii australiene din 1987, când poliţia federală a organizat o razie pe proprietate, bizarul adevăr a ieşit la iveală. în spatele unei uşi secrete, într-un dulap, poliţia a găsit 14 copii, toţi cu păr blond-deschis şi îmbrăcaţi în haine identice, strânşi laolaltă — într-un spaţiu fără ferestre , temându-se pentru viaţa lor.

Copiii, cu vârste între trei şi optsprezece ani, erau îmbrăcaţi în haine care îi faceau

să semene cu familia von Trapp, portretizată în filmul muzical *Sunetul muzicii*— din 1965 şi trecută prin filmul de groază *Oraşul celor blestemaţi* din 1960.—

Fuseseră crescuţi crezând că „poliţia există ca să împuşte oameni“ şi că erau copiii unei sclipitoare şi bogate profesoare de yoga pe nume Anne Hamilton-Byrne, care era Isus Hristos, după cum li s-a spus, şi ai soţului ei Bill. Anne le spusese că vor fi moştenitorii unei lumi postapocaliptice ce avea să vină şi că fuseseră puşi la adăpost.

Mai îngrijorător, după cum aveau să afle copiii, cei mai mulţi dintre ei nici măcar nu erau vlăstarele lui Anne şi Bill. în realitate fuseseră luati de la mamele lor adevărate ori fuseseră oferiţi spre adopţie de membrii ai cultului. Dar acesta nici măcar nu a fost începutul.

Povestea lui Anne Hamilton-Byrne şi a victimelor ei se citeşte ca o teorie conspiraţionistă nebunească, elaborată de utilizatorii forumului 4chan din cele mai întunecate cotloane ale internetului. Diferenţa e că tot ce veţi citi aici este adevărat. Este o poveste despre lăcomie şi abuz şi un exemplu cutremurător despre cum oameni deranjaţi la cap şi cu porniri maligne pot sfârşi fiind consideraţi sfinţi.

Anne era o mincinoasă înnăscută, iar cea mai buna dovadă e că nici măcar nu o chema Anne. Născută în decembrie 1921 în Sale, un oraş la est de Melbourne, a fost botezată Evelyn Grace Victoria Edwards.

Tatăl ei, Ralph, lucra la căile ferate, iar mama ei, Florence, pretindea că este medium. Odată cu ascensiunea spiritismului după Primul Război Mondial, a sta de vorbă cu cei morţi devenise o afacere înfloritoare. Familii care îi pierduseră pe cei dragi în război sau în timpul pandemiei de ,,gripă spaniolă“, care a ucis de cinci ori mai mulţi oameni decât conflictul armat, doreau cu disperare să comunice cu cei plecaţi. Dar Florence, deşi avea o numeroasă clientelă naivă, nu a reuşit niciodată să facă bani. Diagnosticată cu schizofrenie, a suferit un episod psihotic dându-şi foc propriului păr, iar în cele din urmă a fost internată într-un spital de psihiatrie.

Ralph avea şi el probleme, aşa că Anne şi fraţii ei au fost trimişi la orfelinat.

Carole M. Cusack, specialistă în istoria religiilor la Universitatea din Sidney, care în 2017 a scris o lucrare exhaustivă despre cultul Hamilton-Byrne, a lansat ideea că aceste experienţe formative „... par să fi acţionat ca motivaţii psihologice ale vieţii pe care şi-a creat-o în timp, de lider al Familiei şi — alături de cel de-al treilea ei soţ Bill de mamă a 14 copii, trăind pe picior mare, ceea ce era mai puţin obişnuit în Australia anilor 1970 şi 1980“.

Mai târziu, Anne avea să-şi falsifice cu totul povestea vieţii, pretinzând că se trăgea dintr-o ramură regală franco-scoţiană şi că părinţii ei fuseseră oameni

bogaţi şi de succes. Insista că crescuse în conace grandioase cu peluze bine îngrijite, că urmase şcoli prestigioase şi că tatăl ei fusese un inventator de succes, prieten cu alt fantast, T.E. Lawrence al Arabiei. Poate că se referea la D.H. Lawrence, care petrecuse câteva luni, din mai până în august 1922, în New South Wales, dar oricum nu contează căci erau fabulaţii de rahat.

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, numindu-se de acum Anne, s-a căsătorit şi a avut o fiică, Judith. Soţul ei a murit într-un accident de maşină, iar ea a rămas să-şi crească singură fetiţa.

în 1959, anul în care revoluţionarii cubanezi l-au alungat de la putere pe Batista, Anne se reinventase ca profesoară de yoga şi începuse să-şi facă clienţi printre soţiile bogate din Melbourne.

Anne era o femeie extrem de atrăgătoare şi avea să-şi „păstreze“ frumuseţea toată viaţa, cu ajutorul unor operaţii estetice. Era de asemenea incredibil, aproape supranatural de carismatică şi avea ochi cenuşii de oţel. Oamenii care o întâlneau povesteau că pare să vadă până în sufletul omului. în plus, avea un dar nefiresc de a citi oamenii şi obişnuia să-i flateze spunându-le că observase că au o „aură“, ori că erau „speciali“, pentru a-i atrage în cercul ei. Ca orice manipulatoare, era şi foarte pricepută să asmuţă oamenii unul împotriva altuia.

Yoga devenise o alternativă la religie

pentru oamenii din multe ţări avansate economic, cum era Australia. Războiul Rece, bomba cu hidrogen, armele chimice şi tehnologia tot mai dezvoltată au determinat un soi de nostalgie după o lume mai simplă. Tot mai puţini oameni se duceau la biserică, mulţi în schimb au început să caute răspunsuri în fuseseră oameni bogaţi şi de succes. Insista că crescuse în conace grandioase cu peluze bine îngrijite, că urmase şcoli prestigioase şi că tatăl ei fusese un inventator de succes, prieten cu alt fantast, T.E. Lawrence al Arabiei. Poate că se referea la D.H. Lawrence, care petrecuse câteva luni, din mai până în august 1922, în New South Wales, dar oricum nu contează căci erau fabulaţii de rahat.

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, numindu-se de acum Anne, s-a căsătorit şi a avut o fiică, Judith. Soţul ei a murit într-un accident de maşină, iar ea a rămas să-şi crească singură fetiţa.

în 1959, anul în care revoluţionarii cubanezi l-au alungat de la putere pe Batista, Anne se reinventase ca profesoară de yoga şi începuse să-şi facă clienţi printre soţiile bogate din Melbourne.

Anne era o femeie extrem de atrăgătoare şi avea să-şi „păstreze“ frumuseţea toată viaţa, cu ajutorul unor operaţii estetice. Era de asemenea incredibil, aproape supranatural de carismatică şi avea ochi cenuşii de oţel. Oamenii care o întâlneau povesteau că pare să vadă până în sufletul

omului. în plus, avea un dar nefiresc de a citi oamenii şi obişnuia să-i flateze spunându-le că observase că au o „aură“, ori că erau „speciali“, pentru a-i atrage în cercul ei. Ca orice manipulatoare, era şi foarte pricepută să asmuţă oamenii unul împotriva altuia.

Yoga devenise o alternativă la religie pentru oamenii din multe ţări avansate economic, cum era Australia. Războiul Rece, bomba cu hidrogen, armele chimice şi tehnologia tot mai dezvoltată au determinat un soi de nostalgie după o lume mai simplă. Tot mai puţini oameni se duceau la biserică, mulţi în schimb au început să caute răspunsuri în altă parte, iar lumea a fost cucerită de credinţele „orientale“, de medicina alternativă, de mentori spirituali (guru) şi de şarlatani, printre care unul celebru numit Mao Zedong.

După ce a pus mâna pe putere în 1949, preşedintele Mao a avut o problemă. Raiul socialist ajunsese pe Pământ, dar Partidul Comunist Chinez nu avea mijloace să-l asigure. O populaţie de 450 de milioane de oameni avea doar 40 000 de doctori.

Mao a rezolvat problema declarând că metodele tradiţionale chinezeşti vor fi înglobate în practica medicală într-un proces de „mare unificare“ , iar în 1952 un membru al conducerii de partid avea să declare: „Această Unică Medicină va avea o bază în ştiinţele naturale moderne (combinând) vechiul cu noul, ceea ce este

chinezesc cu ceea ce este străin, toate realizările medicale şi va rezulta Noua Medicină a Chinei!“

Fascinaţia Vestului faţă de Est din anii 1950 a făcut medicina tradiţională chineză foarte la modă printre vedete şi celebrităţi, ajungând să fie salutată ca zorii unei noi ere medicale. Peste un deceniu, în urma unui articol din *The New York Times* care susţinea că aceasta era eficientă şi ca anestezic, a apărut ideea de-a fi încorporată în practica medicală occidentală.

Acupunctura este o pseudoştiinţă. Studii şi cercetări ale specialiştilor au demonstrat mai presus de orice dubiu că aceasta nu operează în sens medical convenţional deşi ar putea să aibă un efect de placebo. Nu contează unde sunt plasate acele nu există un temei ştiinţific pentru asta şi cu siguranţă nu poate fi folosită ca anestezic. Savantul David Colquhoun a numit aceste practici „o taxă pe prostie“; cu toate acestea, milioane de oameni, din Pitcairn până în Turnbridge Wells, continuă să creadă în ea şi în toate celelalte remedii ale medicinei tradiţionale chineze.

în mod ironic, nici Mao nu credea în practicile medicale mandatate de el, declarându-i medicului său personal: „Chiar dacă cred că trebuie să promovăm medicina chineză, personal nu cred în ea“. Si de ce ar fi crezut? Medicina chineză nu este un sistem tradiţional cu vechime, ci o

mulţime de practici risipite şi adunate laolaltă pe vremea când Elvis Presley înregistra „Heartbreak Hotel“.

E cam aceeaşi poveste cu „ştiinţa veche de cinci mii de ani“ care este yoga. Yoga nu are cinci mii de ani vechime şi nici nu e o stiintă. Milioane de oameni practică yoga şi beneficiază de pe urma ei, căci dacă luăm în considerare că oferă răgaz, pace interioară şi exerciţii fizice, este în mod cert un lucru bun. Din păcate, ca în cazul tuturor practicilor insuficient înţelese, există şi o lungă şi tristă tradiţie de şarlatani, impostori şi lideri de cult în ascensiune care vin odată cu ea.

Yoga este o industrie uriaşă. Piaţa globală în 2023 este estimată la 161 de miliarde de dolari şi va ajunge la 215 miliarde în 2025. Nu sunt puţini profesori şi guru care au devenit celebrităţi, iar acest lucru se întâmplă de mult timp.

Dacă — aşa cum s-a revendicat — yoga ar avea într- adevăr o vechime de cinci mii de ani, ar însemna că este la fel de veche ca primele civilizaţii şi cu vreo două mii de ani mai veche decât hinduismul. Ceea ce nu e adevărat. Abia în secolul al Xl-lea, conceptul tradiţional de hatha-yoga al lucrului cu mintea şi cu trupul a început să fie predat şi practicat în Asia de Sud, dar în anii 1930 apare o actriţă suedezo-ruso-letonă pe nume Eugenie Peterson (care şi-a schimbat numele în Indra Devi) căreia trebuie să-i mulţumim pentru proliferarea lui modernă.

Devi-Peterson s-a mutat în India în anii 1920 după ce s-a convertit la teosofie—. În 1930 a jucat într-un film şi s-a măritat cu diplomatul ceh Jan Strakaty pentru a se interesa apoi de învăţăturile unui practician de yoga ayurvedică pe nume Tirumalai Krishnamacharya, care a acceptat-o drept prima femeie elevă. Insoţîndu-l pe Strakaty la noul său post din China în 1939, a început să predea ea însăşi la Shanghai. Strakaty considera că yoga este un „nonsens“ şi a încercat să o descurajeze pe soţia sa, dar în Shanghai, Devi a devenit un soi de „influenceriţă“, reuşind să o atragă în cercul ei pe Soong Mai-ling, soţia liderului naţionalist Chiang Kai-shek [Jiang Jieshi]. Rămasă în China în timpul ocupaţiei japoneze, Devi pretinde a fi practicat yoga cu întregul consulat american cât timp acesta a fost încarcerat într-un hotel. La sfârşitul războiului, s-a separat de soţul ei, iar în 1947 s-a mutat la San Francisco. Curând a reuşit să adune o serie de celebrităţi printre clienţii ei, precum Greta Garbo, Yul Brynner sau Gloria Swanson, toţi dispuşi să accepte noua-veche practică yoga.

Popularitatea cărţilor ei, *Forever Young, Forever Healthy* din 1953 şi *Yoga For You* din 1959, a trezit interesul pentru yoga în toată America. În 1953 s-a măritat cu un medic pe nume Sigfrid Knauer, care ia deschis o şcoală pe un domeniu scump din Tecate, Mexic. Acolo, Devi, îmbrăcată în sari şi prezentându-se tuturor ca indiană,

a predat yoga.

Devi a fost cea căreia i se datorează popularitatea modernă de care se bucură yoga şi care a transformat ceea ce în Asia de Sud era o practică aproape exclusiv masculină într-una majoritar feminină. Dincolo de India, se estimează că, în 2023, 72% dintre cei care practică yoga sunt femei. Opera lui Devi s-a răspândit pe parcursul anilor 1950, iar cu timpul cărţile ei au ajuns în suburbiile conservatorului Melbourne, Australia, unde Anne Hamilton, care cocheta cu diferite „religii alternative“, inclusiv, asemenea lui Devi, cu teosofia, a citit *Forever Young, Forever Healthy,* găsindu-şi chemarea. La începutul anilor 1960, mixul ezoteric de idei al lui Anne, combinând yoga cu puţin budism, hinduism, astrologie şi table Ouija, precum şi cu orice îi mai dădea prin minte, a transformat-o într-un guru al suburbiilor. Iar influenţa ei a ajuns în altă sferă când, în decembrie 1962, l-a cunoscut pe britanicul Raynor Johnson, decanul de la Queen’s College al Universităţii din Melbourne.

Johnson absolvise Balliol College de la Oxford şi avea un doctorat la Universitatea de la Londra, unde a predat între 1927 şi 1933. S-a mutat în Australia în anul următor, devenind decan la Queen’s College, o instituţie metodistâ conservatoare, unde a rămas până în 1964. În tot acest timp, în paralel cu activitatea sa profesională, a devenit

obsedat de ideea unui sens mai înalt al vieţii. Un bărbat înzestrat cu calităţi intelectuale remarcabile, care a scris sute de lucrări ştiinţifice şi numeroase cărţi, era de asemenea, după cum se spune, dus cu pluta. Fizician de formaţie, era convins că fenomenele fizice sunt o poartă spre un plan mai înalt, iar întâlnirea cu profesoara de yoga în vârstă de patruzeci şi unu de ani avea să fie un punct de cotitură în vieţile amândurora.

Anne avea o relaţie cu grădinarul lui Johnson, un bărbat pe nume Michael Riley, şi, aflând că profesorul şi soţia acestuia aveau să plece într-o vizită în India, s-a prezentat la uşa lor, pretinzând că avusese o serie de premoniţii legate de această călătorie. în această călătorie, Johnson urma să-l întâlnească pe nou-numitul preşedinte al Indiei, dr. Sarvepalli Radhakrishnan, care era filosof, şi să ţină un discurs în faţa celor două camere ale parlamentului. Dar scopul său era şi acela de-a petrece timp cu unii dintre celebri mistici indieni, de a vizita ashramuri şi de a deschide uşile percepţiei dintre rai şi iad. Lucrurile au luat o întorsătură specială când o serie dintre „premoniţiile” lui Anne legate de călătorie au început să se adeverească şi când soţia lui Johnson, Mary, a făcut o toxiinfecţie alimentară gravă. Raynor a fost convins că profesoara de yoga era un soi de clarvăzătoare, înzestrată cu abilităţi paranormale, şi s-a întors acasă. Previziunile lui Anne nu erau

nişte „premoniţii divine“, ci mai degrabă nişte presupuneri normale. La urma urmei, nu era neobişnuit ca un occidental care vizitează Asia să aibă probleme cu stomacul, iar probabilitatea ca o femeie de vârstă mijlocie şi din clasa de mijloc, care nu mai fusese niciodată în acele locuri, să aibă ceva neplăceri gastrice era mare. Dar credulul Raynor a căzut în plasa premoniţiilor, iar la întoarcere, el, Mary şi fiica lor Maureen i-au vizitat pe Anne şi pe Riley, au mâncat ciuperci magice (numite „mană sacră“), s-au ameţit serios, iar apoi au hotărât nu-i aşa? că Anne era reîncarnarea lui Hristos.

Din această combinaţie bizară de yoga, întâlniri întâmplătoare, premoniţii, toxiinfecţii şi halucinaţii psihedelice a răsărit cultul „Familia“, cu Anne în frunte şi un cerc restrâns de adepţi, printre care Raynor, care se credeau a fi reîncarnări ale apostolilor lui Hristos.

Implicarea lui Raynor o figură importantă în societatea australiană şi un savant renumit a fost cheia pentru ce s-a întâmplat apoi. La scurt timp, Johnson a prezentat-o pe Anne unui psihiatru pe nume dr. Howard Whitaker, care conducea clinica privată Newhaven din Kew, o suburbie a Melbourne. Whitaker la rândul său avea relaţii suspuse şi folosea drogul halucinogen LSD pentru a-şi trata pacienţii. în 1965, Whitaker s-a alăturat cultului început de Anne, cunoscut pe vremea aceea sub numele de „Marea

Frăţie Albă“ (devenit la scurt timp „Familia“), iar Anne a pătruns în clinică şi a iniţiat propriile tratamente neortodoxe pe pacienţi, recrutând totodată adepţi. Potrivit lui Lex De Man, detectivul care avea să petreacă cinci ani investigând activităţile familiei Hamilton-Byrne, tratamentele însemnau administrare de LSD după care pacienţii erau închişi într-o cameră întunecată.

într-o ediţie a podcastului *Profiling Evil,* din mai 2021, De Man a explicat cum se desfăşurau lucrurile după aceea: „Uşa camerei se deschidea, iar în cadrul ei se ivea o persoană (Anne Hamilton- Byrne) într-un veşmânt alb curgător având la ea o găleată cu gheaţă carbonică, pentru a da impresia că din spatele ei se ridica fum, iar atunci când pacienţii ieşeau din transă erau convinşi că-l văzuseră pe Mesia“.

Pe măsură ce aduna tot mai mulţi adepţi, Anne a devenit tot mai încrezătoare.

în 1968, l-a întâlnit pe Wiliam (Bill) Byrne, un frumos imigrant britanic, al cărui fiu fusese tratat de depresie în clinică. Nu după mult timp, Anne s-a implicat într-o relaţie cu el, iar la un moment dat, soţia lui a fost internată (împotriva voinţei ei) în clinica din Kew. Mai apoi, Bill şi Anne au luat numele de familie Hamilton-Byrne; cu Anne numită „Stăpâna“ de către adepţii ei, aceasta a început să proclame că lumea se afla într-un ciclu final, că urma surghiunul, şi doar adevăraţii credincioşi vor fi salvaţi.

Preluând idei de la cultul rival (deşi mult mai mare) al scientologiei, care pe atunci îşi croia drum în Australia, a început să facă „audieri“ ale membrilor cultului ei, convingându-i că putea să-i elibereze dintr-un şir nesfârşit de reîncarnări şi să-şi găsească fericirea pentru a putea fi salvaţi. Toate poveştile acestea sunt tipice pentru orice cult apocaliptic, dar „Familia“ a fost aproape unică în felul ei datorită componenţei membrilor şi a conducerii cultului. După cum notează Cusack în lucrarea ei din 2017:

„Anne (a fost) un lider ieşit din comun al unei noi mişcări religioase (NMR) din trei motive: era femeie, adepţii ei proveneau din rândul clasei de mijloc educate şi al profesioniştilor şi erau mai degrabă de vârstă medie şi nu obişnuiţii studenţi şi tineri convertiţi la NMR-urî.“

Principala problemă când faci parte dintr-un cult este că, fiind în cult, îţi este aproape imposibil să recunoşti faptul.

în 1988, dr. Steve Hassan, un fost membru al Bisericii Unificării, al aşa-zişilor Moonies, adepţii lui Sun Myung Moon, a scris o importantă carte întitulată *Combating Cult Mind Control.*

în urmă cu alţi şaisprezece ani, în 1972, la vârsta de nouăsprezece ani, Hassan se transformase în câteva săptămâni dintr-un student newyorkez într-
un membru radical al mişcării Unificării.

Credinţa t î sa în Sun Myung Moon – pentru el era

Mesia — era atât de puternică încât, în toiul scandalului Watergate, a fost dispus să intre cu forţa în clădirea Capitoliului din Washington, convins fiind că preşedintele Richard Nixon era un arhanghel trimis de Dumnezeu. Hassan a reuşit să iasă din cult numai după un accident grav de automobil din 1976, datorat oboselii, ceea ce a permis familiei să intervină şi să-l elibereze din acea credinţă.

Experienţa l-a determinat să studieze apoi natura şi fascinaţia cultelor, iar cartea sa din 1988 a introdus modelul BITE, un acronim ce poate fi folosit pentru a defini cultele şi a decide dacă cineva s-a lăsat prins în mrejele unuia dintre ele.

BITE înseamnă:

- Behaviour Control (control asupra comportamentului) unde trăieşti, cum trăieşti, cu cine trăieşti, ce mănânci, cu cine te culci, cum îţi cheltuieşti banii şi cui dai tu bani (grupului).
- Information Control (control asupra informaţiilor) ţi se refuză informaţiile, sunt monitorizate informaţiile pe care le primeşti, ţi se permite să obţii informaţii din afara grupului?
- Thought Control (control asupra gândirii) — există doar o singură realitate; suntem „noi“ şi „ei“; limbaj şi mici expresii menite să lege grupul; o mantră şi sistem de „gândire în grup“; respingerea gândirii critice; şi un

element religios.

- Emoţional Control (control emoţional) un conducător divin; membrii cultului făcuţi să se simtă că ar fi rataţi sau slabi, având nevoie de purificare pentru a deveni nişte oameni mai buni.

  Membrii noi sunt „bombardaţi cu dragoste” şi apoi manipulaţi pentru a se îndoi de sine.

De la mijlocul anilor 1960 încoace, pe măsură ce orele de yoga se transformau în cu totul altceva, „Familia” îndeplinea toate criteriile din modelul BITE. Anne a început să controleze toate aspectele vieţii adepţilor ei, spunându-le cu cine să se căsătorească, cu cine să se culce, de cine să divorţeze.

Un membru al cultului a declarat mai târziu pentru Channel Nine: „Mi s-a spus să o părăsesc pe prima mea soţie şi să merg mai departe şi asta am făcut. Mi s-a spus să fac un copil cu altă femeie şi asta am făcut“.

între timp, Anne a început să pretindă bani de la adepţi. Li s-a cerut să doneze minim 10% din ce câştigau cultului, în timp ce Anne nu plătea nimic, îi muncea pe toţi atât de tare încât nu aveau timp să se oprească şi să gândească. Iar de la sfârşitul anilor 1960 s-a adăugat răpirea de copii. între 1969 şi 1987 a luat 28 de copii, jumătate „dăruiţi” lui Anne şi lui Billy de adepţii lor, iar alţi 14 copii „procuraţi” de la tinere mame nemăritate

care năşteau în

maternităţile de pe întinsul Victoriei rurale. Fetelor li se spunea că bebeluşii erau daţi unor familii „respectabile”, dar unele dintre angajatele maternităţilor erau membre ale cultului, iar ele luau pur şi simplu copiii. Reţeaua tot mai numeroasă a lui Anne a dus la situaţia în care, după spusele lui Lex De Man, „Bebeluşii născuti în maternităţi ale cultului, moşiţi de moaşe ale cultului, erau înmânaţi unor asistenţi sociali ai cultului”.

S-au falsificat documente, s-au schimbat nume, sau inventat date de naştere şi, printr-o întorsătură bizară a evenimentelor, Anne, acum înaintând în vârstă, a început să pretindă că e însărcinată îndesând lucruri sub hainele pe care le purta. Un grup de surori, cunoscute drept „mătuşicile“, se ocupau, fără vreo plată, de creşterea copiilor tot mai numeroşi, în vreme ce Anne şi Bill petreceau tot mai mult timp în străinătate. Mătuşicile lucrau în ture pentru a obţine un salariu de la spitalele locale, pe care îl dădeau lui Anne. Aceasta a folosit respectivii bani împreună cu alţii pentru a cumpăra o casă mare, Broom Farm, lângă Turnbridge Wells în Anglia.

După cumpărare, a trimis membri ai cultului să o renoveze, pe banii lor. Mai târziu, a făcut acelaşi lucru cu o proprietate din nordul statului New York. La apogeu, cultul număra aproximativ 500 de membri, iar după ce Anne a

achiziţionat ferma Kai Lama (altfel cunoscută ca Uptop) de pe ţărmul lacului Eildon în 1971, a folosit-o nu doar drept adăpost pentru copiii ei, ci şi drept centru unde le propovăduia adepţilor ei.

Mottoul cultului era: Nevăzut, Neauzit, Neştiut.

Putini au fost cei care s-au îndoit, iar aceştia au fost excluşi. Dar principalele victime au fost copiii, care era terorizaţi, torturaţi, umiliţi, iar de la 14 ani erau initiati în cult administrându-li-se LSD şi închizându-i într-o cameră întunecată.

Adepţii trebuiau să fie vegetarieni şi primeau o mâncare fadă şi nehrănitoare. Anne nu era obsedată doar de felul în care arăta ea, ci şi copiii. Controlul le-a provocat unora tulburări alimentare, iar alţii erau adesea atât de înfometaţi că încercau să fure mâncare. în 2009, în timpul unei călătorii la fermă pentru emisiunea *60 Minutes* realizată de Channel Nine, Sarah Hamilton-Byrne, expulzată din cult de „mama“ ei prin cuvintele „du-te şi mori într-un şanţ“, le-a povestit jurnaliştilor ce se întâmpla când erau prinşi.

„Aduceau o găleată, iar una dintre mătuşici îţi băga capul în apă şi te ţinea acolo 20 sau 30 de secunde şi apoi te întreba «ai luat sau n-ai luat?», şi tu spuneai «nu» şi atunci te băga iarăşi cu capul în apă... Anne spunea mai bine să se înece decât să mintă.“

O altă pedeapsă preferată a lui Anne,

cunoscută drept „dungile de zebră“, era să-i lovească pe copii cu tocul cui al pantofilor ei de firmă.

Planul ei cu privire la copii era să-i facă doctori sau avocaţi şi să obţină posturi în guvern şi poziţii de putere. A înregistrat ferma ca şcoală şi a convins- o pe o binecunoscută şi respectată directoare de şcoală privată să-i facă o programă. Dar jurnalismul de investigaţie era pe urmele ei, iar perseverenţa lui Mane Mohr nu a fost în zadar. Când Sarah a fost alungată din cult, adolescenta a povestit curajoasă adevărul despre ce era acolo, iar în august 1987 a urmat razia de poliţie.

Raynor Johnson murise în mai, aşa că nu a mai putut fi tras la răspundere. Cazul a fost iniţial investigat de asistenţa socială, dar în 1989, când Lex De Man a fost inclus şi a iniţiat „Operation Forest“ (Operaţiunea Pădurea), a ieşit la iveală grozăvia crimelor. Mulţumită muncii asidue a lui De Man şi unei operaţiuni comune cu poliţia din Marea Britanic şi SUA, în 1993, Bill şi Anne au fost în final arestaţi în casa lor din Catskills, în statul New York, şi trimişi înapoi în Australia.

Dar, în pofida a toate, cei doi Hamîlton-Byrne au primit o amendă de 5 000 de dolari australieni, pentru o acuzaţie minoră de fals în declaraţii, astfel că au continuat să trăiască susţinând că nu făcuseră nimic rău. Lex De Man a fost de altă părere, declarând pentru Channel Nine: „Este cea mai mare răufăcătoare pe

care am cunoscut-o“.

Adevăratele victime — copiii – s-au străduit cum au putut să se împace cu cele petrecute cu ei, iar Sarah probabil a suferit cel mai mult dintre ei toţi. Schimbându-şi numele în Sarah Moore, s-a străduit să împace actul eroic de a se rupe de cult cu credinţele din copilărie şi cu dragostea pentru „părinţi“. A încercat de mai multe ori să se sinucidă şi a sfârşit prin a-şi pierde un picior de la genunchi în jos după o tentativă eşuată. Hotărâtă să se ridice deasupra circumstanţelor copilăriei ei, a studiat, devenind medic, şi a întemeiat o organizaţie caritabilă numită Barefoot Basics, care oferea ajutor copiilor din India.

Lucrând într-un cabinet în Australia, a vizitat de mai multe ori ca voluntar Thailanda şi India, lucrând cu copii şi refugiaţi de război de la graniţa birmano – thailandeză.

în 1995, Sarah a scris o carte, întitulată *Unseen, Unheard, Unknown (Nevăzut, Neauzit, Neştiut),* despre experienţele ei în cultul care aproape că i-a distrus viaţa. „Mama“, de care se înstrăinase, a continuat să o manipuleze psihic de la distanţă, numind-o „fiica preferată“.

Sarah căuta să găsească o logică şi o raţiune în acea copilărie de abuz, iar în final a ales iertarea în locul urii şi raţiunea, dar cicatricile pe care le purta cu ea au fost prea mult. A devenit dependentă de opioidul penitidină şi a

început să-şi prescrie reţete false. în 2015 a fost prinsă şi pusă sub acuzare, pentru ca apoi să fie diagnosticată cu tulburare bipolară şi tulburare de stres posttraumatic.

Dar nu a renunţat la luptă. Regăsindu-şi mama naturală, a continuat să-i reprezinte pe „fraţii şi surorile ei“ împotriva minciunilor soţilor Hamilton-Byrne, iar, în final, printr-un act de extraordinar altruism, s-a întâlnit cu Anne şi a iertat-o.

Această femeie extraordinară, curajoasă şi eroică a murit de inimă, în mai 2016, la vârsta de patruzeci şi sase de ani.
[7]

Anne a rămas pe val vreme atât de îndelungată fiindcă cultul ei se întemeia pe oameni puternici, inteligenţi şi evident „respectabili“. Cât timp a mai trăit (a murit în 2021 de Alzheimer) nu a fost niciodată obligată să-şi asume responsabilitatea, în schimb a insistat permanent că adevăraţii criminali erau criticii ei şi că ea se străduise doar să facă din lume un loc mai bun. Este o poveste cu atât mai terifiantă cu cât psihopata Hamilton-Byrne nu este un caz singular. De-a lungul istoriei, indivizi abuzivi suferind de complexul mesianic s-au înfăţişat pe ei înşişi drept „sfinţi“ şi au comis crime în văzul tuturor.

După moartea sa în 2011, excentricul comediant, prezentator şi DJ britanic Jimmy Savile a fost plâns de multă lume. Celebrităţi, personalităţi publice şi chiar

politicieni şi-au exprimat regretul pe reţelele de socializare.

Savile nu fusese doar o legendă a televiziunii şi radioului a fost aproape la fel de bine cunoscut pentru acţiunile sale caritabile şi faimos că participase la 212 curse de maraton, la 300 de competiţii profesionale de ciclism şi la tot felul de alte crosuri şi marşuri în scopuri caritabile. La un moment dat a parcurs cu bicicleta distanţa de la John O'Groats până la Land's End şi era de asemenea capabil să aloce timp apărând pe neaşteptate la locuinţele unor vârstnici, în secţii de bolnavi de cancer sau la spitale de copii, pentru a-i înveseli pe pacienţi.

în 1996 s-a alăturat personalului cu jumătate de normă de la spitalul Stoke Mandeville ca om de serviciu voluntar, iar peste trei ani a început să organizeze strângerea de fonduri pentru spital. în următorii ani, cu ajutorul unor voluntari, a izbutit să adune 10 milioane de lire sterline pentru o secţie de recuperare a celor cu afecţiuni ale măduvei spinării, iar atunci când aceasta a fost inaugurată, i s-a oferit patronajul asupra secţiei. Spitalul a înfiinţat apoi The Jimmy Savile Stoke Mandeville Trust în semn de recunoaştere a eforturilor sale.

Savile a făcut voluntariat şi la spitalul de psihiatrie Broadmoor, unde a devenit „asistent voluntar al responsabilului cu distracţia". Jimmy era atât de respectat, încât deţinea chei chiar de la secţia de

bolnavi psihici periculoşi, iar în 1988 a fost numit să conducă un grup operativ de control al managementului spitalului.

În timpul vieţii, Savile a fost mult lăudat pentru acţiunile sale caritabile, iar la moartea sa întreaga presă l-a omagiat pentru realizările sale, mai ales după ce s-a aflat că lăsase o sumă considerabilă de bani instituţiilor de caritate. *Daily Express* a titrat folosind una dintre expresiile sale: „Ce ziceţi de asta!— Sir Jimmy Savile a strâns 45 de milioane de lire în scopuri caritabile şi a mai lăsat încă cinci milioane prin testament“.

Moartea lui a adunat tone de ferpare şi necrologuri şi a fost un soi de eveniment cultural în regiunea sa natală din West Yorkshire. în zilele dinaintea înmormântării a fost depus cu mare pompă la Queen’s Hotel din Leeds şi mii de oameni au venit să-i aducă un ultim omagiu. Potrivit ziarului *Guardian,* mulţi aveau lacrimi în ochi şi au umplut o uriaşă carte de condoleanţe evocându-i memoria. în jur de 5 000 de persoane au trecut prin faţa catafalcului doar în prima zi, iar oraşele Leeds şi Scarborough s-au luat la întrecere pentru a-i ridica o statuie.

La slujba de înmormântare a lui Savile din 9 noiembrie 2011 la catedrala din Leeds au participat mii de oameni, inclusiv lordul Tebit, un fost ministru, şi boxerul Frank Bruno. înainte de slujbă, carul funebru cu sicriul său a trecut prin locurile semnificative din viaţa lui inclusiv

pe la spitalul universitar Leeds General Infirmary (LGI). în final a fost înmormântat într-un loc de vază din cimitirul Scarborough’s Woodlands. Savile a plecat la cele veşnice purtând pe cap bereta verde a Marinei Regale, ce îi fusese oferită în 1970 pentru eforturile sale neobosite de a strânge bani în scopuri caritabile, şi pe mână brăţara organizaţiei de caritate pentru veterani Help for Heroes.

Pe masiva lui piatră de mormânt sunt înşirate realizările vieţii sale:

FILANTROP, PREZENTATOR TV, DJ, ALERGĂTOR LA MARATON, CICLIST, LUPTĂTOR, CĂPITAN AL LOCHABER HIGHLAND GAMES. PRIETEN SI SUSŢINĂTOR
AL: STOKE MANDEVILLE SPINAL INJURIES
UNIT, LEEDS GENERAL INFIRMARY, BROADMOOR PSYCHIATRIC HOSPITAL, LITTLE SISTERS OF THE POOR, THE ROYAL
MARINES SI MULTE ALTELE

Nu au mai avut loc să adauge „pedofil“ şi „violator“. Fiindcă asta a fost Jimmy Savile. Decenii la rând sub acoperirea faptelor sale bune, a acţiunilor caritabile şi a apariţiilor la televiziune — a abuzat copii, femei şi chiar bărbaţi, adesea foarte vulnerabili, la o scară de-a dreptul inimaginabilă. Au fost identificate 214 de astfel de crime, dar e aproape sigur că e

responsabil de multe alte sute.

Nimeni nu se gândea la verificarea antecedentelor în anii 1970 şi 1980, dar exista un soi de presupunere în rândul publicului vremii că până şi personaje excentrice precum Savile fuseseră într-un fel cercetate. Dacă nu, ar fi fost cu siguranţă daţi de gol de autodeclaraţii gardieni ai moralităţii care erau tabloidele. Ori ar fi fost scoşi de pe ecranele televizoarelor de cei care aveau autoritatea necesară, în plus Savile trebuie să fi fost cercetat de nişte servicii, căci avea o mulţime de prieteni cu poziţii înalte. I s-a conferit Order of the British Empire în 1972, iar în 1990, la insistenţele prim-ministrului Margaret Thatcher, a fost făcut cavaler de către regină.

în acelaşi an, papa loan Paul al Il-lea i-a oferit lui Savile titlul de cavaler al Ordinului Sfântului Grigore cel Mare. Cum era posibil ca o persoană cu o asemenea poziţie, care stătea cot la cot cu cei mari şi buni, să fie o fiinţă umană atât de josnică?

în anul 2000, când Savile avea şaptezeci şi patru de ani, producătorul de film Louis Theroux a făcut un documentar despre el. Intrând în amănunte, Theroux l-a întrebat pe Savile direct:

„Jimmy, eşti pedofil?“ Iar Savile i-a răspuns: „Da“. ’

Uitându-te acum la secvenţă, e neclar dacă glumeşte sau nu iar aceasta în mod deliberat.

Admiţându-şi păcatele, îşi băga gunoiul

sub preş.

Peste douăzeci de ani, în 2022, un documentar Netflix, intitulat *Jimmy Savile — A British Horror Story,* a demonstrat că timp de decenii despre asta fusese vorba, „făcea glume“ în faţa camerei, iar la un moment dat a pipăit în văzul tuturor o tânără în timpul filmării show-ului TV *Top of the Pops.* Dar Savile a rămas în ochii publicului acelaşi şi a devenit intangibil făcând „fapte bune“. Puterea faimei sale i-a permis să se împrietenească cu oameni puternici, doctori şi oficialităţi influente, iar în acest fel şi-a croit drum în spitale unde a abuzat pacienţi. La spitalul Stoke Mandeville dispunea chiar de un apartament proprietate a Coroanei şi oferit gratuit în semn de mulţumire.

între 1972 şi 1985, în LGI şi în spitalul Stoke Mandeville, a abuzat de nenumărate persoane cu vârste între cinci şi 75 de am. Pacientii şi membru

personalului care aveau curajul să se plângă erau trimişi la plimbare. Printre victimele lui Savile se numărau fetite, dar şi femei în vârstă, băieţi şi orice altă persoană peste care dădea. Era obsedat de morga spitalelor, iar la un moment dat s-a lăudat că a făcut sex cu cadavre la LGI. Ceilalţi îngrijitori presupuneau că glumeşte, dar un alt martor, de la Broadmoor, a susţinut că La văzut inter acţionând cu cadavre. Doi martori independenţi au susţinut că avea inele făcute din ochi de sticlă pe care îi furase

de la cadavre.

Avocata Kate Lampard, care a condus investigaţia Departamentului de Sănătate cu privire la activităţile lui Savile la Stoke Mandeville, a declarat: „A folosit oportunităţile pe care i le ofereau accesul, influenţa şi puterea pentru a comite abuzuri sexuale la scară mare“.

Când spitalul Broadmoor a introdus un nou sistem de securitate în 2001, a întrerupt imediat orice vizită acolo.

Adevărata amploare a crimelor sale nu va fi niciodată cunoscută, şi chiar după moartea sa au existat tentative de a-l proteja pe Savile, probabil pentru a-i proteja pe alţii de vină prin asociere. Un material despre crimele lui Savile pentru programul *Newsnight* de la BBC al jurnaliştilor Meirion Jones şi Liz MacKean, care dezvăluia o investigaţie a poliţiei din 2009, a fost retras înainte de a fi difuzat. Abia în octombrie 2012, odată cu difuzarea investigaţiei *Exposure: The Other Side of Jimmy Savile* a reţelei de televiziune ITV, adevărul a ieşit
J 7 ?
la lumină.

Savile a fost autorul acestor acte, dar, asemenea lui Anne Hamilton-Byrne, a fost în mare măsură ajutat de persoane care se scăldau în lumina celebrităţii sale. A cucerit prinţi şi prinţese, prim- miniştri, papi şi BBC-ul dar mai presus de ei toţi, a cucerit milioane de telespectatori britanici. A oferit chiar şi propriile premii — o medalie pe care scria „Jim Fixed it

For Me“. Medaliile au fost iniţial accesorii oferite partîcipanţilor la emisiunile sale, care au fost difuzate între 1975 şi 1994. Show-ul îi invita pe copii să trimită o scrisoare cu „o dorinţă“ a lor, care era îndeplinită în cadrul emisiunii. Dar Savile a continuat să dea medalii mulţi ani după ce emisiunea nu a mai fost difuzată, oferindu-le unor celebrităţi, pacienţi sau politicieni.

Medaliile erau esenţiale pentru cultul său şi îi confereau un soi de putere regală un om capabil să împartă recompense precum un extravagant împărat-sfânt îmbrăcat în trening. Un Moş Nicolae de secol XX. Un aducător de daruri şi de miracole prin magia televiziunii.

Retrospectiv, e limpede că Savile a fost un monstru, incapabil să simtă ceva pentru cineva cu excepţia mamei sale, a sa şi a lui Dumnezeu. Mulţi dintre noi care am crescut cu el la televizor am simtit că ceva nu era în ordine cu el, dar faima şi credinţa lui serveau ca un fel câmp de forţă protector. Era un catolic devotat, iar lucrul la care ţinea cel mai mult era un crucifix pe care i-l dăruise papa loan Paul al II-lea când a devenit cavaler papal. Savile a folosit religia pentru „latura lui serioasă“ şi a făcut chiar campanie în favoarea lui Margaret Sinclair, o călugăriţă scoţiană, pentru a fi sanctificată, dar asta fiindcă Margaret făcea parte din povestea vieţii lui.

La vârsta de doi ani, fiind grav bolnav,

rugăciunile mamei sale adresate lui Margaret îl aduseseră – credea Savile — înapoi pe tărâmul celor vii cu misiunea nu-i aşa? de a-şi propaga medaliile vulgare şi depravarea morală. Campania, la fel cu toate celelalte lucruri din viaţa sa, era despre el însuşi.

Dumnezeu era cheia pentru imaginea publică a lui Savile, la fel ca show-ul şi toată recuzita lui. A avut grijă ca, atunci când avea să moară, cele două cărţi roşii *This is Your Life* să fie plasate lângă catafalcul său alături de un trabuc şi de crucifixul papal. Savile a fost chiar coautor al unei cărţi, publicate în 1979, despre credinţa lui, *God'll Fix It (Dumnezeu le va aranja pe toate).*

Pe coperta cărţii scrie:

„Jimmy Savile este o enigmă. Profesiunea îl obligă să facă pe clovnul, să se prostească şi să te ducă de nas. în această carte însă ne arată cine este el cu adevărat. Povesteşte cu sinceritate despre relaţia sa cu divinitatea şi angajamentul său de creştin, arătându-ne ce înseamnă pentru el aceste lucruri în viaţa sa de zi cu zi ca disc jockey, personalitate TV şi, mai ales, ca vizitator al spitalelor. Bucuria sa de a se implica în viaţa altor oameni, dintre care mulţi sunt grav bolnavi, transpare din paginile acestei cărţi.

O puternică credinţă în Dumnezeu şi un anume simţ al umorului îl fac să fie convins că, orice ar fi, Dumnezeu le va aranja pe toate.“

Nu erau decât minciuni deghizate în pietate spre beneficiul şi promovarea sa.

Chiar dacă Savile este unul dintre cele mai înspăimântătoare exemple de fiinţă umană realmente hidoasă care a folosit credinţa şi binefacerea ca acoperire pentru comportamentul său abominabil, nu a fost nici pe departe unicul.

„Aşa mi-a spus Dumnezeu“ sunt cuvinte folosite drept scuză de criminali, psihopaţi, prădători şi dictatori de-a lungul istoriei, iar noţiunea de „război just“, purtat cu credinţa că un conducător divin ne susţine cauza, era cunoscută cu mult timp înaintea vremurilor Sfântului Augustin.

Pe tot parcursul acelui măcel sălbatic care a fost Primul Război Mondial, ambele tabere au folosit argumentul pentru a ucide alţi oameni. După capturarea oraşului belgian Louvain de către germani la sfârşit de august 1914, a existat o reacţie de revoltă universală la adresa brutalităţii şi uciderii a cel puţin 248 de persoane nevinovate. Germania şi-a justificat actul adunând 93 de intelectuali, savanţi şi teologi catolici pentru a redacta un material „de protest adresat lumii civilizate împotriva minciunilor şi calomniilor“ Aliaţilor.

Treisprezece dintre ei erau personalităţi ecleziastice, iar cel mai important era Adolf von Harnack, un prieten personal al kaiserului.

Cei 93 au susţinut că acţiunea Germaniei

era de autoapărare într-un război just şi au folosit un amestec de pilde din Biblie, precedente, jumătăţi de adevăr şi minciuni pentru a-şi demonstra punctul de vedere. Obişnuitul dosar contrafăcut.

Credinţa, prin urmare, poate fi un câmp de forţe puternic permiţând unor oameni pretinşi „sfinţi“, care realmente fac lucruri rele, să scape basma curată pe baza faptului că mulţi alţii îi consideră „sfinţi“.

Iar în acest fel ajungem la Maica Tereza.

Din anii 1970 până la moartea ei în 5 septembrie 1997, cu o zi înainte de înmormântarea prinţesei Diana, Maica Tereza a fost o prezenţă ubicuă pe scena lumii. în ultimele decenii ale vieţii ei, această femeie mărunţică, în sariul ei alb brodat cu albastru, a stat alături de papa loan Paul al II-lea ca una dintre impozantele personalităţi morale şi religioase ale secolului. Aclamată ca o sfântă în viaţă, a servit în toată lumea ca exemplu de sacrificiu şi de umilinţă: a fost, ni se spunea, o prietenă a celor nevoiaşi şi un exemplu suprem de creştinism. Pentru mulţi, Maica Tereza a fost femeia care a renunţat la viaţa ei pentru a se dedica altora şi a-i sluji.

La moartea ei, lumea întreagă a omagiat-o. „Din această seară, avem mai puţină dragoste, mai puţină compasiune, mai puţină lumină în această lume“, a spus preşedintele Jacques Chirac al Franţei. La Washington, preşedintele Clinton a numit-

o „un gigant al lumii noastre“. Premierul indian Inder Kumar Gujral a adăugat: „îmi lipsesc cuvintele pentru a-mi exprima regretul. A fost un apostol al păcii şi al dragostei“. Iar în Marea Britanie, regina a dat o declaraţie în care se spunea: „Va continua să trăiască în inimile tuturor celor care au primit ajutorul ei altruist“.

La doi ani după moartea ei, în decembrie 1999, un sondaj Gallup o plasa pe primul loc într-un clasament al celor mai admiraţi oameni ai secolului XX, peste Martin Luther (2) şi John F. Kennedy (3).

Dedicându-şi viata celor nevoiaşi, Maica Tereza şi-a făcut prieteni celebri, a fost primită de preşedinţi şi de prim-miniştri şi i s-au conferit cel puţin 120 de premii, printre care primul Premiu pentru pace al papei loan al XXIII-lea (1971), Premiul Nobel pentru pace (1979), Ordinul Britanic pentru Merit (1983) şi Medalia prezidenţială pentru pace şi cetăţenia de onoare a Statelor Unite (1985). Dar cu toate acestea, Maica Tereza îsi afişa în continuare umilinţa. Când a fost anunţată că a câştigat Premiul Nobel pentru pace, a răspuns „Nu îl merit“, ceea ce nu a oprit-o însă să zboare la Oslo cu clasa întâi şi să-l accepte.

Tereza a oferit caracterizări frumoase, iar citatele ei despre dragoste, empatie şi umilitate abundă pe Pinterest, pe Facebook şi în reviste cu pagini lucioase ale zilelor noastre. Printre cele mai cunoscute citate ale ei avem „O viaţă pe care nu o trăieşti pentru alţii nu este

viaţă“, „Sunt un mic creion în mâna unui Dumnezeu care scrie şi trimite T o scrisoare de dragoste lumii“, „Ştiu că ating trupul lui Isus în trupurile celor înfometaţi şi suferinzi“.

Se întâmplă ceva ciudat când cuvintele sunt ataşate unor nume de profeţi faimoşi. În sine, multe dintre ele, precum cele de mai sus, pot părea banale — chiar insignifiante. Dar puneţi un nume celebru precum Maica Tereza sub ele şi se transformă în ceva valoros. Acelaşi lucru e valabil în cazul faptelor bune. Mixul îmbătător de faimă, stimă globală şi aprobarea de la cei de sus poate, după cum prea bine ştia Jimmy Savile, să transforme monştri în sfinţi — iar strălucirea acelui

?*

nimb ne poate lua ochii de la mizeria de dedesubt.

Maica Tereza nu a fost cu siguranţă o Jimmy Savile, dar în spatele strălucitorului ei sari alb cu albastru şi a imaginii de sfinţenie eroică se află o altă poveste, mult mai umană. Şi un adevăr mult mai întunecat.

Anjeze Gonxha Bojaxhiu— s-a născut la Skopje (pe vremea aceea în Imperiul Otoman, azi capitală a Macedoniei de Nord) în 26 august 1910 în vremuri tulburi. La început de secol, Albania era zguduită de conflicte etno-politice, dublate de o cultură a violenţei care înrăutăţea lucrurile mai mult. în anii dinaintea

naşterii ei, străbunicul, stră-unchiul şi bunicul lui Anjeze fuseseră ucişi în înfruntări sângeroase.

Dominaţia otomană, care data din secolul al XV- lea, s-a încheiat în 1912, iar naţionaliştii albanezi şi- au declarat independenţa. Ţara abia se dezmeticea privind spre un viitor mai bun, când au izbucnit noi violenţe. Tatăl lui Anjeze, Nikolle, un negustor naţionalist, era implicat în politică, iar activităţile sale i-au făcut mul ti duşmani. în ianuarie 1919, în timp ce se afla în Serbia, a fost otrăvit şi a murit.

Odată cu moartea lui, Anjeze, mama ei Roza şi cei doi fraţi se aflau într-o poziţie dificilă. Societatea albaneză de atunci era, chiar după standardele vremii, profund misogină, iar femeile nu aveau nici un fel de drepturi. Nu puteau moşteni bani ori deţine proprietăţi, fiind considerate cetăţeni de mâna a doua — deşi reprezentau mai mult de 50% din populaţie.

Dacă patriarhul casei murea, ca femeie erai practic lăsată să te descurci, riscând sărăcia sau mai rău. Din fericire, unchiul lui Anjeze, Mark, a preluat responsabilitatea pentru văduvă, fiicele şi fiul ei Lazzaro, dar nu avea să fie decât pentru foarte scurt timp. Prin acele crude întorsături ale sorţii cu care istoria ne-a obişnuit, peste Albania a venit al treilea val al ,,gripei spaniole“, iar până la sfârşitul anului, Mark, trei dintre cei patru

copii ai săi, soţia şi mama sa au fost răpuşi de boală. Singurul copil supravieţuitor, Filomena, s-a alăturat celorlalte femei ale familiei, ceea ce însemna o gură în plus de hrănit. Familia, odinioară relativ prosperă, a supravieţuit mulţumită bunătăţii vecinilor şi credinţei în Dumnezeu.

în versiunea oficială a vieţii ei, inclusiv biografia scrisă de prietena ei Lush Gjergji, aceste tragedii sunt înfăţişate ca nişte „încercări“. Tânăra Anjeze şi-a găsit alinare în credinţă, iar în anul 1928, la vârsta de optsprezece ani, a simţit „o chemare divină“. Aceea de a-l sluji pe Dumnezeu şi de a-şi dedica viaţa binefacerii.

„Chemarea“ este esenţială în povestea devenirii ei, aşa cum este pentru oricine care doreşte să-şi dedice viaţa pământeană lui Dumnezeu, dar a existat poate aici şi o motivaţie mai puţin spirituală, mai pragmatică. Intrarea într-un ordin religios a fost într-un anumit sens „cea mai bună proastă opţiune“ pe care o avea. Mezina fără zestre în societatea patriarhală a Albaniei nu avea cine ştie ce perspective, iar a deveni călugăriţă era un bilet pentru o viaţă mai bună. Toată copilăria ei, Anjezë fusese fascinată de poveştile despre India şi munca misionarilor de acolo. Nu ne imaginăm că o călugăriţă ar avea eroi, dar, ca orice adolescent care se poate înnebuni după vedete K-pop, şi ea, ca orice fiinţă profund religioasă, putea să aibă misionari şi sfinţi

preferaţi, dorind să calce pe urmele lor.

Dacă îndepărtezi limbajul credinţei şi dai deoparte lustrul naraţiunilor despre destin, descoperi adesea o motivaţie foarte omenească în devenirea unui sfânt. în fond, povestea începuturilor lui Anjezë poate fi redusă la cea a unei tinere cu perspective limitate, dornică de aventură şi de o viaţă mai interesantă.

în 1928, după ce a împlinit optsprezece ani, a plecat din Albania şi s-a alăturat congregaţiei Surorilor din Loreto de la abaţia Loreto din Rathfarnham, lângă Dublin, Irlanda. Nu avea să se mai întoarcă acasă timp de 60 de ani şi nu şi-a revăzut niciodată mama. în Irlanda, a învăţat engleza pregătindu-se pentru misiunea ei în India. Peste un an avea să plece devenind novice la Darjeeling, luând numele Tereza după cel al călugăriţei franceze Thérèse de Lisieux, care fusese beatificată cu doar cinci ani înainte. Sainte Thérèse era un fel de superstar catolic la începutul şi la mijlocul secolului XX; de la moartea ei tragică la doar douăzeci şi patru de ani, răpusă de tuberculoză în 1897, în jurul ei se născuse un cult considerabil, mai ales în rândul tinerelor femei evlavioase, astfel că s-a ajuns rapid la sanctificarea ei în 1925 (într-o manieră pe care beatificarea şi canonizarea Terezei aveau să o repete mai târziu).

În 1937, Tereza a depus jurământul de credinţă şi a fost trimisă în misiune la

Entally, Calcutta (azi Kolkata), în Bengalul de Vest. A predat religie şi geografie la Loreto St Mary's School patronată de mănăstirea ei şi a învăţat bengali.

După cum am văzut, unul dintre factorii favorizanţi ai falşilor eroi este acel mediu *aliefic,* filmul; indiferent că e vorba de *Reach for the Sky* despre Bader, *PT-109* şi *JFK* despre Kennedy ori *Che!* interpretat de Omar Sharif în filmul lui Fleischer din 1969. Viaţa Maicii Tereza nu face excepţie, prilejuind nişte relatări hagiografice „atât de proaste încât sunt bune". Printre ofertele mai recente se numără un film de animaţie, intitulat cu multă imaginaţie *Maica Tereza.* în film, Tereza ne este înfăţişată ca un soi de călugăriţă rebelă, acţionând la marginea ordinului ei, luptând împotriva regimului de muncă şi mai ales devotată lucrării lui Isus şi săracilor care trăiesc dincolo de gard. Mănăstirea Terezei este înconjurată de un uriaş bidonvil, Motijheel, iar disparitatea dintre viata creştină ordonată şi curată dinăuntru şi mizeria şi privaţiunile de dincolo de gard o determină să-şi găsească adevărata chemare.

în realitate, Tereza a ajuns directoarea şcolii şi nu şi-a petrecut fiecare clipă revoltându-se ori umblând prin Motijheel ca să repare scaunele cu rotile ale oamenilor (cum ne arată filmul). A considerat că a fost cea mai fericită perioadă a vieţii ei şi, mult timp după ce

plecase, a continuat să ducă dorul acelui loc. Cu ocazia aniversării de 150 de ani de existenţă a şcolii a scris: „Chiar dacă acum sunt o Misionară a Caritătţii, undeva în adâncul meu, Loreto continuă să existe. Nimic nu mă poate
despărţi de dragostea şi de recunoştinţa pe care le simt pentru Loreto“.

Dacă ar fi rămas acolo, nu am fi auzit probabil niciodată de Maica Tereza, dar, asemenea lui Che Guevara la marginea minei Chuquicamata, a avut şi ea momentul ei de pe „drumul Damascului“, adică revelaţia ce i-a schimbat viaţa, în călătoria cu trenul spre Darjeeling din anul 1946. A avut atunci ceea ce ea a descris drept „chemarea dinăuntrul chemării“. Determinată poate de sărăcia şi de mizeria extremă pe care le vedea prin fereastra trenului, s-a hotărât să părăsească ordinul Loreto şi să îşi dedice viaţa săracilor.

în filmul de animaţie, acest moment se petrece pe neaşteptate. Este redat ca un soi de moment divin al unei călugăriţe rebele, deşi Tereza nu era o punkistâ din fire, care acţiona la marginea ordinii. Dimpotrivă, a făcut totul corect, respectând regulile, încurajată de cei din jur, şi nu a întâlnit de fapt nici un fel de piedici în pofida legendarei încetineli cu care acţionează Vaticanul. Pentru a întemeia noul ordin a trebuit să dovedească părintelui ei spiritual Celeste van Exem, arhiepiscopului de Calcutta

Ferdinand Perier şi papei Pius al Xll-lea că era în stare de asemenea întreprindere. Era însă o persoană cu multe relaţii şi pricepută să socializeze, în India se afirmase deja, astfel că drumul ei a fost neted, însă, chiar şi aşa, tot a durat nişte ani, până în 1950, când a putut să-şi deschidă congregaţia ei diocezană la Calcutta.

Motivul, cu propriile ei cuvinte, a fost „chemarea dinăuntrul chemării“, dar ce a însemnat asta mai exact? Să examinăm situaţia cu ochii cercetători ai unui manager de la serviciul de resurse umane.

Terezei îi plăcea să predea, dar la sfârşitul anilor 1940 cariera ei ajunsese la ceva ce se putea numi capătul drumului. Făcuse această meserie aproape 20 de ani, se apropia de vârsta de mijloc şi nu mai avea nici o perspectivă de a avansa. „Chemarea dinăuntrul chemării“ va fi fost ceva ce se poate numi „căutarea de noi provocări“. Nu existau pe atunci posibilităţi de a urca mai mult pe scara ecumenică pentru o femeie, cum nu există nici acum la urma urmei, nu există femei preoţi sau episcopi în Biserica Catolică. Creându-şi propriul ordin, de fapt un „start-up“ religios, putea să aibă o influenţă de care nu s-ar fi bucurat niciodată ca profesoară într-o şcoală mănăstirească de fete din Calcutta şi să devină o femeie puternică şi influentă în cadrul Bisericii. Sună cinic, mai ales venind de la cineva care, recunosc, nu mai

are credinţă, dar consider că nimeni nu ajunge la vârf din întâmplare. Şi în pofida aspiraţiilor ei înalte, Biserica Catolică este o organizaţie ca oricare alta. Are un CEO, management, sistem de promovări, vedete în ascensiune şi rivalităţi.

Tereza cu toată purtarea ei modestă, blajină şi smeritǎ a fost o carieristă, care s-a înghesuit să ajungă în faţă şi să îşi asume roluri de conducere. Nu a fost numită directoare la Loreto printr-o intervenţie divină sau prin noroc. S-a străduit să obţină acea poziţie, iar acelaşi spirit înnăscut de lider a împins-o să devină fondatoarea unui ordin de călugăriţe.

Poate că decizia ei a fost determinată de o criză mai profundă şi întunecată prin care trecea. Căci la sfârşitul anilor 1940, când Tereza se lupta să-i întemeieze ordinul, începuse să aibă întrebări legate de existenţa lui Dumnezeu.

Mulţi oameni evlavioşi şi, în special, cei care îşi dedică viaţa credinţei în Dumnezeu au parte de ceva ce e cunoscut ca „noaptea întunecată a sufletului“. Sună, din păcate, ca titlul unui album de jazz sau al unei cărţi de benzi desenate, dar este, în realitate, o criză spirituală. Credinciosul începe să se îndoiască de propria chemare, sau de promisiunea veşniciei, sau – în cel mai rău caz — de credinţa lui în Dumnezeu. Expresia îi aparţine călugărului (mai târziu, sfântului) spaniol de secol XVI loan al Crucii, devenit

cunoscut în timpul Contrareformei, când Biserica Catolică s-a confruntat cu ascensiunea credinţei protestante. în poezia sa „Noche oscura del alma“ („Noaptea întunecată a sufletului“) vorbeşte, metaforic, despre pierderea casei (credinţa) în întuneric şi apoi despre strădania de a găsi drumul înapoi încheind prin a spune: „Dacă un om doreşte să fie sigur de drumul pe care merge, trebuie să închidă ochii şi să meargă prin întuneric“. Ori, cu alte cuvinte, să se lase din nou în seama credinţei.

Este un fenomen comun printre cei credincioşi, însuşi Isus pare să-l fi trăit, căci înainte de a-şi da duhul, răstignit pe cruce, strigă „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?“, după cum scrie atât în Evanghelia lui Matei, cât şi în cea a lui Marcu.

De-a lungul istoriei ce a urmat, mulţi creştini s-au trezit punând aceeaşi întrebare. Chiar şi eroina Maicii Tereza, Thérèse de Lisieux, a trecut prin aceeaşi criză atunci când s-a îmbolnăvit de tuberculoză. în faţa morţii, s-a simţit „departe de toţi sorii“ şi, coborând în acea beznă a spiritului, a scris că „o ceaţă mă înconjoară şi devine tot mai deasă: îmi pătrunde în suflet“. Acest sentiment a însoţit-o până la sfârşit, iar cel puţin unul dintre biografii ei a susţinut că Thérèse ar fi murit fără credinţă.

Se spune adesea că printre cei care trăiesc în comunităţi religioase, întrebarea

nu este *dacă* cineva va avea parte de noaptea întunecată a sufletului, ci *când* se va întâmpla aceasta.

A pierde credinţa în orice, că e vorba de Moş Crăciun, de bateria iPhone-ului ori de promisiunile lui Boris Johnson, nu e uşor, dar dacă ţi-aî pus viaţa în slujba credinţei în mod absolut şi fundamental, e cu totul altceva. Tereza fusese călugăriţă de la optsprezece ani. Identitatea ei, tot ce ştia şi tot ce făcea era legat de credinţă. Căminul ei, siguranţa ei, statutul ei, toate se bazau pe credinţa ei; a-ţi pierde încrederea în ea era o catastrofă la toate nivelurile, iar aceasta a declanşat o îndelungată criză existenţială.

La începutul anilor 1950 şi în cele cinci decenii care au urmat, Maica Tereza a trăit acea noapte chiar foarte întunecată şi, ani de zile, în scrisorile şi în conversaţiile ei, a susţinut că se simţea departe de Dumnezeu. Putem să presupunem că, la fel ca tiza ei, a încetat probabil să mai creadă în el. În 1961, de pildă, i-a mărturisit părintelui ei spiritual Josef Neuner că, în vreme ce le îndruma pe surorile ei în iubirea faţă de Dumnezeu, propria ei dragoste fusese „ştearsă“ şi că „trăia într-un gol total“.—

Conştientă probabil că toate acestea ar putea să-i ştirbească postum imaginea sfântă, Tereza avea să ceară mai târziu ca toate scrisorile ei să fie arse. Neuner însă le-a păstrat, ca inspiraţie pentru alţii, iar aceste scrisori stau la baza cărţii *Come Be*

My Light, care a fost publicată după moartea ei. Cinci din cele treisprezece capitole ale cărţii evocă această criză de credinţă şi reprezintă o lectură neaşteptată pentru cineva care a crescut într-o vreme când ea a fost cel mai cunoscut mesager al Domnului de pe Pământ.

„Locul lui Dumnezeu în sufletul meu este pustiu nu există un Dumnezeu în mine“, spune ea într-o scrisoare, iar în alta scrie: „Nu simt nimic în faţa lui Isus şi, cu toate acestea, nu mă pot lipsi de sfânta euharistie“—.

Vibrează aici acel dor profund după credinţa necomplicată din copilărie, şi îi roagă pe preoţi să „mă înveţe să-l iubesc din nou“. Cu altă ocazie scrie, „El nu mă vrea nu e aici“.

Disonanţa cognitivă de care suferea Tereza nu a fost de fapt luată în seamă fiindcă toţi oamenii cărora le scria erau membri ai Bisericii. Se afla de fapt într-o uriaşă casetă de rezonanţă, aşa că nici o clipă cineva nu s-a gândit să spună „Stai puţin, să ai oare dreptate, ce-ar fi dacă Dumnezeu nu ar exista? Iată o întrebare bună“. Postulatul era că Dumnezeu există, iar ea nu trebuia decât să găsească drumul înapoi spre el.

Dacă aplicăm modelul BITE, avem aici de-a face atât cu *controlul asupra informaţiei* – prin aceea că nu avea acces decât la informaţia existentă în cadrul grupului –, cât şi cu *controlul asupra gândirii* – prin aceea că „gândirea de

grup“ şi cercul cu care purta corespondenţă respingea orice altă posibilitate. Se exercita însă şi un *control emoţional* — fiindcă *? ?*
pierderea credinţei ar fi făcut-o să se simtă ca o ratată, iar *în extremis* ar fi făcut-o să părăsească unica lume pe care o cunoştea.

Cu alte cuvinte, mai pământeşti, Tereza trăia echivalentul religios al fenomenului cunoscut ca eroarea costurilor nerecuperabile sau escaladarea angajamentului, care se produce atunci când un individ sau o organizaţie refuză să abandoneze un proiect fiindcă a investit deja masiv în el. Când cumperi o casă, o maşină sau o religie, iar apoi descoperi că ai comis o eroare uriaşă, eşti mai degrabă înclinat să arunci bani sau efort în continuare în loc să abandonezi. A admite înfrângerea înseamnă a admite că ai făcut o greşeală din capul locului, iar oamenii detestă să facă asta.

Am încercat să înţeleg stresul pe care l-a resimţit Maica Tereza. A găsi oameni care trec/au trecut prin noaptea întunecată a sufletului e ceva. A găsi însă oameni dispuşi să-ţi permită să le relatezi povestea într-o carte e cu totul altceva. îi sunt, prin urmare, extrem de recunoscător unei foste novice persoană care a intrat într-o mănăstire şi se pregăteşte să se călugărească] care mi-a împărtăşit experienţa ei. O voi numi Chnstine.

Christine a intrat într-un ordin la şaptesprezece ani în 1966. La fel ca

tânăra Anjeze, crescuse într-o familie profund religioasă şi nu avea îndoieli în privinţa credinţei ei. Când i-a anunţat de chemarea ei de a se călugări, părinţii au fost extrem de mândri de fiica lor, considerând că făcea onoare întregii lor comunităţi.

De aici, povesteşte Christine:

„La şaptesprezece ani am fost postulantâ candidată pentru a fi primită în ordin], apoi novice timp de un an. în timpul acestor doi ani am început să văd că viaţa nu era aşa cum mi-o imaginasem. Sinceră să fiu, nu ştiu cum mă aşteptam să fie. Poate credeam că după ce voi îmbrăca haina monahală voi simţi ceva; o schimbare (poate), dar nu, nu am simţit nimic. M-am străduit din greu să simt credinţa, chemarea pe care celelalte 65 de fete o simţeau — sau presupuneam eu că simţeau.

îndoielile au început să mi se strecoare în suflet şi a fost şocant — mai ales pentru cineva atât de tânăr... (Mi-am dat seama) că nu credeam în Dumnezeu, dar că îmi era frică să o spun cu glas tare. Era îngrozitor să fii nevoit să-ţi tot spui că, fără doar şi poate, crezi în Dumnezeu, în credinţa ta (când nu exista), lucrul acesta m-a dat realmente peste cap.“

Christine crescuse într-un mediu care i-a controlat credinţele, informaţiile pe care le primea şi care dintre gânduri şi emoţii erau permise. Luase hotărârea să devină călugăriţă şi având dintr-odată şansa să se

gândească la asta fără presiunea de acasă a început să aibă îndoieli serioase. Orice om care a trăit experienţa pierderii credinţei va fi capabil să relaţioneze şi să empatizeze cu această suferinţă interioară şi cu singurătatea ei. Dar cei mai mulţi dintre noi nu au pornit niciodată pe acest drum, iar Christine era acum captivă într-o viaţă pe care nu dorea să şi- o asume.

Când, în final, şi-a făcut curaj să anunţe mănăstirea că dorea să plece, a întâmpinat rezistenţă.

„Am cerut de câteva ori, dar mi s-au dat tot felul de contraargumente, că era nevoie de profesori. A fost oribil, eram tratată de parcă ceva nu era în ordine cu mine. Aveam nouăsprezece ani când am plecat şi nu am fost binevenită acasă, dar asta e altă poveste.“

Christine a găsit puterea să plece, chiar dacă în plan personal au existat complicaţii. Dar era încă foarte tânără la vremea aceea şi personal nu făcea parte din establishmentul catolic. Spre deosebire de Tereza care, atunci când a fost cuprinsă de îndoieli, parcursese un drum lung, devenind un veritabil pilon al Bisericii Catolice din India.

Mai târziu, Tereza avea să declare că întunericul ei începuse „la patruzeci şi nouă sau cincizeci de ani“, dar scrisorile ei o contrazic. în 18 martie 1953, când avea patruzeci şi doi de ani, i-a scris arhiepiscopului Perier, un preot iezuit belgian din India, că „există un întuneric

teribil în mine, ca şi cum totul ar fi mort“, iar în momentul când a dat glas acelor gânduri, ele existau cu siguranţă de mai mulţi ani.

încercând să-şi recapete credinţa în Dumnezeu şi să simtă din nou acea încredere pe care o avusese în copilărie, Tereza a găsit alinare în suferinţă. Nu exagerăm spunând că era bolnăvicios de obsedată de ea.

Numea „durerea, regretul şi suferinţa... sărutul lui Isus un semn că te-ai apropiat de el“. Mereu îi încuraja pe credincioşi să considere că „suferinţa în sine nu este nimic. Dar suferinţa împărtăşită cu patimile lui Hristos este un dar minunat, cel mai frumos dar, un semn de iubire“.

Cum Maica Tereza nu putea simţi iubirea lui Dumnezeu decât prin durere, a hotărât să se înconjoare de suferinţă şi de aceea a înfiinţat azile.

Brian Kolodiejchuk, care a fost unul dintre cei mai fervenţi susţinători ai canonizării ei de mai târziu şi editorul cărţii *Come Be My Light, a* scris următoarele: „Realitatea relaţiei ei cu Isus a fost într-adevăr un paradox... în rugăciune i se adresa lui Hristos dând glas năzuinţei ei dureroase de a fi aproape de el. Dar numai atunci când se afla împreună cu cei nevoiaşi prezenţa lui devenea vie. Atunci îl simţea a fi atât de viu şi atât de real“.

Da, acesta era sistemul ei de credinţe şi, da, durerea şi moartea lui Hristos pe

cruce sunt fundamentale pentru credinţă — dar pentru un necredincios, totul sună cumva psihopatie.

Noul ei ordin şi-a deschis uşile în 7 octombrie 1950, având 12 membre dintre fostele ei eleve, şi a început să acorde ajutor celor bolnavi şi muribunzi din Calcutta. Curând au venit tot mai multe aspirante (persoane care se gândeau să se alăture ordinului), iar misiunea a început să crească şi, odată cu ea, renumele Terezei.

în 1968, Malcolm Muggerîdge a fost atras de activitatea ei, iar în 1969 a făcut un documentar de televiziune intitulat *Something Beautiful for God.* Muggerîdge era un personaj complex şi contradictoriu. Un binecunoscut jurnalist britanic, autor satiric şi fost ofiţer de contrainformatii, care avusese parte de propria noapte de întuneric a sufletului şi petrecuse decenii pendulând între credinţă, agnosticism şi ateism.

Socialist radical la un moment dat, a fost de asemenea unul dintre cei puţini suficient de curajoşi să-şi exprime sentimentele republicane cu ocazia încoronării reginei Elisabeta, zicând că este o „telenovelă“, ceea ce i-a atras furia opiniei publice.

Dar nu era nici pe departe eroic, iar, printre altele, era un prădător sexual care, după cum a scris mai târziu profesoara Jean Seaton, specialistă în istoria BBC, ,,nu se putea abţine să nu pipăie

femeile“. Odată cu scăderea libidoului spre bătrâneţe, i-a crescut interesul pentru cele spirituale. Spre sfârşitul anilor 1970, „Sfântul Mugg“ avea să devină un pilon al establishmentului religios, iar în 1979 a devenit faimos criticându-i în direct la televiziune pe John Cleese şi pe Michael Palin pentru îndrăzneala lor de a fi scris „blasfemia“ *Life of Brian.*

Dar atitudinea lui moralizatoare îşi are rădăcinile în hedoniştii ani 1960. Epoca iubirii libere l-a transformat pe bătrânul morocănos Muggeridge în tot ceea ce el însuşi dispreţuise; văzând decadenţa şi depravarea la fiecare cotitură, a hotărât să le denunţe, devenind cel mai nesuferit tip de fanatic şi apărător al credinţei. în acest fel a ajuns să viziteze, pe banii BBC, misiunea Maicii Tereza din India. Acolo ar fi văzut, susţinea el, o strălucire ce o înconjura pe Maica Tereza, „dovadă“ a „luminii divine“ şi a unei „aureole cereşti“. Muggeridge se bucura de asemenea reputaţie încât a fost în stare să convingă o bună parte din public că asistase la primul miracol televizat şi că Tereza era un fel de sfântă în viaţă. în 1988, în cartea sa *Confessions of a Twentieth-Century Pilgrim* a afirmat:

„Am realizat pe loc că mă aflam în prezenţa cuiva de o calitate unică... inteligenţa ei... pietatea evidentă şi veritabila ei modestie... Există o formulare în unul dintre Psalmi care mie îmi evocă prezenţa ei: «frumuseţea sfinţeniei» acea

frumuseţe specială care se transformă într-o luminozitate omniprezentă generată de o viaţă dedicată iubirii lui Dumnezeu şi creaţiei Lui.“

Există de fapt o explicaţie mult mai puţin divină pentru aura ce-o înconjura pe Tereza — praful. Ştiind că vor filma la lumină scăzută, echipa de operatori adusese filme de înaltă rezoluţie care au înregistrat şi particulele de praf din aer.

Muggeridge a fost informat, dar a preferat să creadă altceva, aşa cum credea şi că Tereza era implicată în lucrări sfinte. în realitate, în pofida aplauzelor şi elogiilor, existau probleme serioase legate de misiunea ei atât în ce privea felul în care era condusă, cât şi tratamentul la care erau supuşi cei care trăiau şi munceau acolo. Probabil că Muggeridge era prea orbit de lumina nimbului ei de praf şi de proaspăt descoperita sa cucernicie. Insă, oricare ar fi adevărul, documentarul a făcut-o celebră în toată lumea. Iar în anii care au urmat a continuat prin a fi celebrată şi transformată într-o personalitate globală.

Deşi elogiile păreau a fi la un moment dat universale, nu toată lumea era convinsă şi existau iconoclaşti, printre care cel mai cunoscut era ateul Christopher Hitchens, căruia Tereza îi spusese la un moment dat:

„Este ceva frumos în a-i vedea pe cei săraci acceptându-şi soarta, să sufere precum a pătimit Hristos. Lumea are de

câştigat de pe urma suferinţei lor.“

Hitchens a rămas însă o voce solitară, iar pe măsură ce ordinul ei se extindea în toată lumea, ajungând în final la 517 misiuni în 100 de ţări, milioane de lire sterline au început curgă de la tot felul binefăcători, dintre care unii erau realmente dubioşi. în timp ce deturna milioane din fondul de pensii al angajaţilor săi, magnatul media Robert Maxwell (care mai târziu avea să dispară misterios de pe iahtul său *Lady Ghislaine,* numit astfel după fiica lui) i-a oferit bani gheaţă. Şi a acceptat bucuroasă şi cel puţin 1,25 de milioane de dolari donaţi de Charles Keating, un om de afaceri american, folosindu-se şi de avionul lui particular pentru a zbura în SUA.

Când acesta a fost acuzat de fraudă în 1990 pentru că pusese în vânzare obligaţiuni fără valoare, s-a oferit ca martor al apărării, scriindu-i judecătorului Lance Ito (care mai târziu avea să prezideze procesul lui OJ. Simpson acuzat de ucidere): „Ştiu doar că a fost întotdeauna bun şi generos... şi întotdeauna gata să ajute când era nevoie... Isus ne-a spus că tot ce facem pentru cei mai mici dintre fraţii noştri MIE MI-ATI w
FĂCUT. Domnul Keating a făcut mult pentru a-i ajuta pe cei nevoiaşi, iar acesta este motivul pentru care scriu în favoarea lui“.

Ito l-a condamnat la zece ani de

închisoare.

Tereza nu părea a se sinchisi de la cine veneau banii sau chiar premiile —, iar în 1980 a acceptat Legiunea de Onoare haitiană de la „Baby Doc“ Duvalier, unul dintre cei mai brutali tirani ai vremii. încă de pe atunci, Duvalier fusese acuzat de corupţie, deturnare de fonduri, asasinat, tortură şi ucideri într-un regim de teroare. Maica Tereza a ales să nu vadă suferinţa, declarând în schimb jurnaliştilor, potrivit lui Hitchens, că, atunci când a însoţit-o pe soţia dictatorului la ieşiri în public, „nu văzuse niciodată oamenii simpli fiind atât de familiari cu un sef de stat cum erau cu ea. A fost o lecţie frumoasă“.

Maica Tereza a petrecut de asemenea mult timp cu un guru numit John-Roger Hinkins. Hinkins conducea un cult numit Movement of Spiritual Inner Awareness [Mişcarea pentru Conştientizare Interioară Spirituală] — MSIA (pronunţat Mesia), pretinzând frecvent că nivelul său de conştientizare spirituală era mai înalt decât cel al lui Isus Hristos. Cu toate acestea, Tereza a acceptat din partea acestuia un dar de 10 000 de dolari şi „Premiul pentru Integritate“ MSIA.

Peste alţi cinci ani, Tereza a murit lăsând o avere uriaşă pe numele Misionarelor Caritătii care, după unele estimări, se ridică la 100 de milioane de dolari. în cartea sa din 2017 *Peccate Originale (Păcatul originar),* jurnalistul italian Gianluigi Nuzzi a afirmat că Tereza

deţinea „de departe cel mai bogat cont“ din banca Vaticanului, iar dacă banii ar fi fost retraşi, instituţia toată s-ar fi prăbuşit probabil. De aici se naşte întrebarea: De ce se aflau la bancă şi nu erau folosiţi pentru a uşura suferinţa celor nevoiaşi?

Practic, unica persoană care şi-a pus această întrebare în timpul vieţii ei a fost Christopher Hitchens, dar acesta avea şi el bubele lui: stilul lui belicos şi faptul că făcuse o obsesie din a-i urmări mişcările nu-i făceau bine. Hitchens rareori îsi

> * alegea cuvintele, iar animozitatea sa manifestată oferea muniţie apărătorilor ei care îl respingeau ca o voce singulară şi un celebru ateu care avea un interes personal să o denigreze.

Bineînţeles că, oricum am privi lucrurile, nu e admisibil să primeşti bani de la unele dintre cele mai odioase personaje din vremea ta. Dar e şi mai grav că, acceptându-i, nu ai pus acei bani în slujba unor fapte bune.

în timpul vieţii, Maica Tereza a fost cel mai cunoscută pentru Casa Inimii Pure din Calcutta care primea muribunzi nevoiaşi.

Tereza a pretins că dorea să ofere alinare celor mai săraci în ultimele lor ore de viată, asa cum numai bogăţii aveau parte. Acesta era obiectivul respectivului cămin, deasupra uşii căruia stătea scris: *1 am on my way to heaven* [„Sunt pe drumul spre rai“]. Dar în pofida banilor care veneau şi tot veneau, condiţiile erau mizerabile şi nu se respectau uzualele

norme sanitare. Trupurile zăceau întinse pe jos ori pe nişte paturi vechi umplând tot locul.

într-un documentar din 1995, *HelVs Angel,* o fostă voluntară, autoarea Mary Loudon, a susţinut că mulţi dintre cei de acolo treceau prin dureri agonizante şi fără rost în ultimele lor ore:

„Nu existau perfuzii, iar acele erau folosite şi refolosite la nesfârşit. Vedeai câte o călugăriţă clătind acele sub apa rece de la robinet, iar când am întrebat-o pe una dintre ele de ce făcea asta... de ce nu fierbea şi nu steriliza acele, mi-a răspuns: «Nu are rost, nu e timp».“

Era în perioada de apogeu a epidemiei de HIV- SIDA, dar nimeni nu părea preocupat de riscul unei infecţii, deşi India a înregistrat în 1995 un număr record de 250 000 de noi cazuri.

Deşi era aparent un cămin, mulţi dintre cei care veneau aici căutau ajutor pentru această viaţă şi nu pentru a fi conduşi în cealaltă. Un studiu al Universităţii din Montréal a arătat că: „Două treimi din oamenii care veneau la această misiune sperau să găsească un doctor care să-i trateze, în vreme ce o treime zăceau pe moarte fără a primi îngrijirea adecvată. Doctorii au constatat o lipsă evidentă de igienă, condiţii precare, precum şi lipsă de îngrijire reală, mâncare nepotrivită şi lipsă a analgezicelor. Iar problema nu era lipsa de bani“.

Maica Tereza nu credea în analgezice;

atenuarea suferinţei însemna estomparea prezenţei lui Isus, drept care analgezicele erau rareori folosite, mulţi sfârşind în dureri atroce şi fără rost. Alţii au murit deşi nu ar fi trebuit, iar Loudon a susţinut că asistase la moartea unui băiat numai fiindcă cei de la cămin nu au dorit să-l trimită la un spital unde i s-ar fi administrat antibioticele ce l-ar fi salvat.

Când Robin Fox, editorul revistei medicale britanice *The Lancet,* a vizitat în 1994 Casa Muribunzilor Săraci, a fost îngrozit de ce a văzut. Tratamentul era „întâmplător“, iar călugăriţele fără pregătire medicală nu ştiau ce să facă, dându-şi cu presupusul cum să-i trateze pe cei aflaţi în grija lor.

Condiţiile au rămas la fel de îngrozitoare şi după moartea Maicii Tereza în 1997. Jurnalistul Donai Mclntyre, care în 2005 a lucrat timp de o săptămână sub acoperire la *Daya Din,* unul dintre căminele de referinţă ale misiunii unde erau îngrijiţi copii, a fost şocat de ce a văzut. Scriind pentru *New Statesman,* a povestit cum într-un dormitor supraaglomerat a văzut „trupul încovoiat al unui băieţel într-un maiou alb. Suferind, se legăna înainte şi înapoi, având glezna legată de pat, ca o capră într-o curte de ţară“.

Acuzaţiile sale au fost respinse ulterior de călugăriţe, una dintre ele declarând pentru Prime Asia News: „Constrângerile fizice erau folosite doar când era absolut necesar pentru siguranţa copilului şi în

scopuri educative, pe perioade limitate...“

Dar de ce, având în vedere că existau atât de mulţi bani la dispoziţie, lipseau medicamentele şi, mai ales, de ce nu existau dotările adecvate?

Un motiv ar putea fi că, misiunea crescând şi ajungând la 517 cămine, banii trebuiau împărţiţi cu parcimonie. Dar asta nu explică suma de bani ce s-a adunat în contul de la banca Vaticanului. Tereza era cunoscută ca strânsă la pungă. O lucrare a cercetătorilor canadieni Serge Larivée, Geneviève Chenard şi Carole Sénéchal din 2013 sugerează: „Maica Tereza era generoasă cu rugăciunile, dar destul de zgârcită cu milioanele fundaţiei ei atunci când era vorba de suferinţa umană. în timpul numeroaselor inundaţii din India ori ca urmare a exploziei unei fabrici producătoare de pesticide din Bhopal, a înălţat numeroase rugăciuni şi a oferit medalioane cu Fecioara Maria, dar nici un fel de ajutor bănesc“.

Era mulţumită să cheltuiască pentru ea, călătorind la clasa întâi atunci când nu zbura cu avioanele particulare ale faimoşilor ei prieteni.

Când ea însăşi a avut probleme de sănătate în anii 1990, nu avut parte de umilinţele pe care le îndurau cei din Casa Muribunzilor Săraci. Imbolnăvindu-se în Mexic în 1992, nu a fost lăsată în grija medicilor locali, ci transportată cu avionul la San Diego în California, unde a fost tratată de unii dintre cardiologii de frunte

ai vremii.

Din spusele uneia dintre doctoriţele care au tratat-o, dr. Patricia Aubanel, a fost „o pacientă teribilă“ şi „cel mai dificil pacient pe care l-am avut“. Suferinţa i se va fi potrivit lui Hristos, dar nu ei.

Maica Tereza a avut, dm păcate, un standard pentru ea şi altul pentru nevoiaşii Indiei. Fiindcă la rădăcina felului în care era văzută şi probabil se vedea ea însăşi se afla vechiul refren despre Povara Omului Alb — ideea că popoarele „avansate şi civilizate“ ale emisferei vestice aveau misiunea de a salva oamenii de culoare din starea lor de sălbăticie, în multe privinţe, această femeie albă din Europa era o întruchipare târzie, de sfârşit de secol XX, a acelui fenomen de secol XIX. Binefăcătorul creştin colonialist care aduce lumină în (presupusul) întuneric al lumii subdezvoltate. în realitate însă, ea a adus multă suferinţă.

în timpul unei vizite la Casa Albă din 1981, s-a lăudat pe faţă că elibera bebeluşi din sărăcia Calcuttei şi, chiar dacă e posibil ca unii dintre aceştia să fi fost abandonaţi (după cum pretindea ea), se pune totuşi întrebarea sub ce jurisdicţie şi autoritate se întâmplau aceste lucruri? Iată că îşi permitea să acţioneze într-o manieră care ignora legile adopţiei şi ar fi produs o considerabilă consternare oriunde altundeva. Dar fiindcă totul se petrecea în India, lumea a continuat să o trateze ca pe o mântuitoare.

Ne e greu să ignorăm concluzia că, în final, nu a fost vorba de altceva decât de o mişcare bazată pe suferinţă şi astfel ticluită încât această femeie pierdută să poată simţi o legătură cu Dumnezeu.

Iar suferinţa nu se limita la copii orfani — multe dintre călugăriţe sufereau şi ele.

Acesta era un fapt recunoscut la Calcutta. într-un articol altfel favorabil publicat în 2016 în *Guardian,* Mari Marcel Thekaekara, care a crescut făcând voluntariat la orfelinatul Shishu Bhavan, a scris: „Toată lumea era revoltată că în zilele toride de vară călugăriţelor le era interzis să bea suc rece. Nimic nu se întâmpla fără permisiunea Maicii Tereza. Tinerele surori erau nevoite să umble kilometri în soarele arzător, adesea desculţe, păşind pe pavaje fierbinţi, fiindcă Maica Tereza decretase că aşa trebuia. La cei doisprezece ani ai mei, am urât-o pe acea autocrată nedreaptă şi meschină“.

însă lucruri şi mai rele se petreceau în spatele scenei. Călugăriţele erau obligate să se autoflageleze zilnic cu un mănunchi de sfori înnodate. Pedepsele şi durerea erau împinse la extrem, iar o fostă călugăriţă, Mary Johnson, a descris acest lucru într- un interviu cu jurnalista Valerie Tarico: „Aceasta e o religie în care aproape fiecare lăcaş de cult, clasă ori casă particulară pune la loc de cinste imaginea unui bărbat torturat, însângerat. Ni s-a spus că, purtând lanţuri cu ţepi şi

flagelându-ne în fiecare zi, aveam să împărtăşim lucrarea sa mântuitoare“.

În 2001, o altă fostă membră, Mary, a declarat pentru podcastul *The Turning: The Sisters Who Left* că: ,,Autoflagelarea zi de zi este menită să-ţi amintească apăsat că eşti păcătos şi să-ţi ia orice mândrie. Eşti cineva care are nevoie de autoflagelare“.

O altă fostă călugăriţă, Colette Livermore, a relatat pentru acelaşi podcast că scrisorile de la familie şi de la prieteni erau reţinute şi că nu li se permitea să-i viziteze pe cei dragi nici atunci când erau pe moarte. Cele care ieşeau din rând erau izolate. Cele care plecau iar în unele cazuri, fugeau erau repudiate. Surorile erau obligate să poarte aceleaşi haine ca superioarele lor, iar în acest fel să-şi anuleze individualitatea. Vieţile erau strict ordonate. Erau trezite la ora 4.30 dimineaţa şi se duceau imediat la muncă. Nu aveai timp de a pune întrebări ori de a te îndoi de ce făceai, ori de motivul pentru care făceai, fiindcă nu aveai decât o jumătate de oră pe zi pentru recreere. Călugăriţelor nu li se permitea să meargă singure undeva, ci se deplasau câte două, supraveghindu-se reciproc. Conversaţiile particulare erau interzise în afara rugăciunilor. Viaţa de zi cu zi se măsura în flagelare şi în muncă. Spălatul şi igiena personală erau dispreţuite, ferestrele erau blocate ca aerul proaspăt să nu intre, iar

lor li se cerea să îngenuncheze pe piatra de sub picioare pentru a simţi suferinţa chiar şi în rugăciune.

Sună ca lumea ficţională a lui Gilead, personajul din romanul lui Margaret Atwood *Povestea slujitoarei.* Dar există şi o paralelă neplăcută cu lumea reală a „Familiei“ lui Anne Hamilton-Byrne din Melbourneul anilor 1970.

Toate acestea se întâmplau în văzul tuturor, iar acesta este poate aspectul cel mai tulburător al poveştii. Hitchens a pretins că Tereza le încuraja pe călugăriţele ei să-i boteze pe muribunzi chiar dacă erau de religie hindusă ori musulmană. Spre sfârşitul anilor 1990, i se alăturaseră şi alte voci critice. Dar Tereza continua să fie o icoană globală, aşa că nimeni nu-i lua în seamă pe critici. Faima ei universală o proteja pe Maica Tereza în acelaşi fel în care reputaţia lui Jimmy Savile era protejată de actele lui de binefacere. Şi da, e aici o paralelă profund neplăcută, dar ea există şi ar fi o neglijenţă să o ignorăm.

Faima ei a ascuns lumii şi opiniile ei realmente respingătoare despre femei şi dreptul acestora de a hotărî în privinţa sarcinilor. Discursul ei de acceptare a Premiului Nobel din 1979 nu a fost altceva decât o pledoarie antiavort:

„Este hotărârea noastră nestrămutată şi vom continua să salvăm fiecare copil mic, fiecare copil nenâscut, să-i dăm o şansă să se nască. Ceea ce facem noi este să

luptăm împotriva avortului prin adopţii, iar bunul Dumnezeu ne-a binecuvântat munca în asemenea măsură încât am salvat mii de copii şi mii de copii au găsit o casă unde sunt iubiţi, doriţi şi îngrijiţi.“

Iar după ce şi-a primit premiul la ceremonia de decernare de la Oslo, s-a întors la locul ei în aplauzele entuziaste ale asistenţei.

După moartea ei în septembrie 1997, Maica Tereza a fost imediat inclusă pe lista pentru sanctificare, dar erau necesare dovezi ale „virtuţii ei eroice“. Prietenul ei Brian Kolodiejchuk a făcut sute de interviuri şi a alcătuit un dosar de documente pentru a dovedi acest lucru.

În final s-a produs şi miracolul, când o femeie pe nume Monica Besra din Bengal a afirmat că o lumină divină a ieşit dintr-o fotografie a călugăriţei răposate şi a vindecat-o de cancer.

A fost beatificată în 2003, iar în 2015 papa Francisc a recunoscut un al doilea miracol, când un bărbat din Brazilia fusese vindecat de o tumoră prin puterea intervenţiei călugăriţei. În 2016 a fost declarată sfântă, iar în anii ce au urmat numele ei a devenit – nu-i asa? – un sinonim al sfinţeniei. În

> *

2007, înainte chiar de canonizarea ei, la Kosovo a început construirea unei catedrale în memoria ei, care, peste un deceniu, i-a fost consacrată. Misionarele Caritătii, monumentul ei viu, continuă să

înflorească numărând 5 167 de membre care gestionează orfelinate, spitale şi centre medicale în sase continente.

Faima Maicii Tereza se datorează parţial nevoii noastre de oameni sfinţi. într-o lume a durerii şi a > * suferinţei, vrem din tot sufletul să credem că există oameni „buni“, care aduc pace şi lumină în întuneric. Iar unii dintre noi, în timpuri disperate, se vor agăţa de valorile lor şi nu vor da înapoi în faţa ororilor, pentru a face ceea ce cred că e bine. însă chiar dacă s-a bucurat de acel renume, Anjeze Gonxha era altceva.

Hitchens a numit-o pe Maica Tereza „o fanatică, o fundamentalistă şi o impostoare“ şi e greu să nu-i dai dreptate.

Dar, pe de altă parte, ar trebui să ai o inimă de piatră să nu simţi simpatie pentru tânăra care şi-a pierdut tatăl în circumstanţe teribile şi care şi-a dorit să scape de opţiunile limitate ale lumii ei, plecând în India. Este oarecum tragic şi faptul că în cea mai mare parte a vieţii ei a fost prizoniera unui loc bazat în totalitate pe venerarea unui Dumnezeu în care ea a luptat să creadă.

însă toate acestea nu sunt tocmai o scuză. Şi, oricum, la baza poveştii ei există acea ambiţie nestrămutată, falsă modestie şi determinare nedisimulată de a deveni nemuritoare obţinând suprema distincţie. La urma urmei, şi-a petrecut întreaga viaţă în căutarea sfinţeniei, la fel ca eroina ei Thérèse de Lisieux.

Pe tot parcursul vieţii a recunoscut că

într-o zi ar putea să ajungă acolo, iar la un moment dat a scris: „Dacă voi deveni vreodată sfântă voi fi cu siguranţă una a «întunericului». Voi lipsi mereu din ceruri pentru a aprinde lumina celor care trăiesc în întuneric pe Pământ“. Asta cam sună a reclamă şi ne dă impresia că dorea să se asigure că aşa va fi. Cu toată înfăţişarea ei modestă, avem aici o femeie foarte ambiţioasă, al cărei obiectiv era sanctitatea. Pentru o persoană atât de celebră pentru modestia ei, a existat o mare aroganţă în sinea lui Anjezë Gonxha. Şi-a dorit în mod activ să fie venerată şi, urmărind acest lucru, a călcat în picioare vieţile a numeroşi oameni, uitând totodată să cheltuiască sutele de milioane din contul ei de la banca Vaticanului pentru oamenii pe care chipurile îi ajuta.

Nu a fost, desigur, crudă deliberat precum Anne Hamilton-Byrne, iar păcatele ei nu se compară cu depravarea morală a lui Jimmy Savile. Dar, asemenea celor doi, a fost un fals care a încurajat activ venerarea mitului ei. Pe lângă banii pe care i-a acceptat din partea unor criminali şi dictatori şi abuzurile împotriva tinerelor călugăriţe aflate în grija ei, toate acestea o arată a fi o ipocrită.

Uneori, creând sfinţi, societatea creează adevăraţi monştri.

În 6 aprilie 1941, la ordinul lui Hitler, Wehrmachtul a invadat Iugoslavia.

Cu o săptămână înainte, junta militară

sârbă îl detronase pe prinţul regent Pavel, care fusese atras în război de conducătorul nazist, şi îl înlocuise cu Petru al Il-lea, fiul în vârstă de şaptesprezece ani al vărului său. Aceasta a fost o insultă pentru lăudărosul şi fanaticul Führer însetat de răzbunare.

Când armatele Axei au invadat Iugoslavia dinspre Ungaria, România şi Bulgaria învecinate, lucrurile nu s-au petrecut întocmai cum se aşteptaseră. Iniţial au întâmpinat cel puţin o rezistenţă mai mare decât anticipaseră, astfel că au ripostat bombardând Belgradul şi alte oraşe importante pentru a se impune. în noaptea de 12/13 aprilie, Luftwaffe a lansat raiduri asupra capitalei bosniace Sarajevo, distrugând sute de case şi fabrici şi ucigând 90 de persoane, lăsând mii de oameni fără un acoperiş deasupra capului, printre care o familie pe nume Kabiljo, care s-a refugiat în munţi.

Josef Kabiljo era un antreprenor de succes, proprietarul unei fabrici care producea conducte de canalizare, dar evenimentele şi războiul i-au lăsat pe el şi pe soţia sa împreună cu copiii fără casă şi săraci. La scurt timp însă după ce îşi găsiseră un adăpost în afara oraşului, Josef s-a întâlnit din întâmplare cu un fost partener de afaceri, Mustafa Hardaga, care a insistat ca Josef şi familia lui să vină să locuiască în casa lor până când aveau să-şi găsească un loc în care să trăiască. Recunoscători, cei din familia

Kabiljo şi-au strâns puţinele lucruri rămase şi s-au dus la casa lui unde au fost bine primiţi de Mustafa şi de rudele acestuia.

Un asemenea gest în timpuri de teroare şi de incertitudine este remarcabil în sine, dar cu atât mai mult cu cât Mustafa şi familia sa erau musulmani practicanţi, în vreme ce noii lor musafiri erau evrei.

Islamul ajunsese în Bosnia în timpul ocupaţiei otomane începând cu secolul al XV-lea, iar în 1940 populaţia musulmană sunnită ajunsese la 718 000 de persoane, reprezentând 30% din totalul populaţiei. Evreii sefarzi veniseră din Spania după Decretul de la Alhambra din 1492 şi reprezentau o minoritate mai redusă, de numai 14 000 de persoane la începutul războiului.

Existau firește mari diferente culturale între cele ? ♦

două familii, dar pentru a-i ajuta pe cei din familia Kabilijo să se simtă în largul lor, Zejnaba, soţia lui Mustafa, şi cumnata ei nu au mai purtat hij aburi în prezenţa musafirilor lor evrei.

„Eşti fratele nostru, iar copiii tăi sunt precum copiii noştri. Simte-te ca acasă căci orice avem noi este şi al tău“, i-a spus Mustafa lui Josef. în pofida diferenţelor religioase şi culturale, cele două familii s-au împrietenit rapid, dar războiul şi politica i-au ajuns din urmă, prinzându-i în menghina lor. Spre sfârşitul verii anului 1941, Iugoslavia se afla sub puterea Axei, iar germanii cedaseră o mare parte din

Bosnia mişcării fasciste Ustaşa, aflată sub conducerea lui Ante Pavelic, şeful noii formaţiuni ’ * * marionetă create de nazişti, Statul Independent al Croaţiei.

în aceste condiţii de dictatură a ustasilor, dându- şi seama că el şi familia sa erau în pericol de a sfârşi într-un lagăr de concentrare, Josef a pus la cale fuga lor.

Poate că erau mai constienti de ororile care se petreceau fiindcă peste drum de casa lui Mustafa era o închisoare de deţinuţi politici, iar în timpul nopţii puteau auzi ţipetele celor torturaţi acolo, într-o zi, poliţia secretă a venit chiar la uşa casei pentru o inspecţie de rutină a documentelor, iar cei din familia Kabiljo au fost ascunşi într-un dulap sub o grămadă de haine.

Aflând că pentru evrei condiţiile erau mai blânde în Mostarul controlat de italieni din sudul Bosniei, Josef a făcut aranjamentele de rigoare şi a izbutit să- şi mute familia acolo la sfârşitul verii. Dar problemele nu s-au sfârşit aici fiindcă familia avea nevoie de bani, iar Josef n-a avut altă soluţie decât să-şi lichideze afacerea din Sarajevo. A fost deci nevoit să-şi părăsească familia la Mostar şi să se întoarcă acolo pentru a vinde ce se mai putea. Neavând unde să stea şi nevrând să-i pună din nou în pericol pe cei din familia Hardaga, a pretins a fi un soldat rănit dintr-un spital militar. Din păcate a fost recunoscut şi trădat ustasilor care l-au

condamnat la detenţie într-un lagăr de muncă forţată.

în aceeaşi perioadă, în august 1941, ustaşii au început să aresteze pe cei consideraţi „indezirabili“ şi să-i trimită în lagărul morţii de la Jasenovac, lângă Zagreb, unde au trecut la uciderea sistematică a aproximativ 60% din populaţia de 12 000 de evrei, a populaţiei roma şi a circa 90 000 de sârbi. Josef se afla din nou în mare pericol, dar într-o bună zi, în timp ce curăţa zăpada de pe stradă împreună cu alţi deţinuţi, a observat o femeie musulmană cu faţa acoperită care privea spre el. Era Zejnaba, soţia lui Mustafa, care a fost atât de impresionată la vederea situaţiei prietenului lor încât s-a hotărât să întreprindă ceva.

Cu riscuri enorme, a început să le aducă de mâncare lui Josef şi celorlalţi deţinuţi şi totodată i-a transmis lui Josef că, dacă reuşea să scape, era oricând binevenit în casa lor. Neavând mare lucru de pierdut, Josef a reuşit să fugă, iar familia Hardaga l-a ascuns încă o dată în pivniţa casei.

Dacă ar fi fost prinşi, Zejnaba şi Mustafa împreună cu rudele lor ar fi fost arestaţi şi trimişi în lagărul de la Jasenovac, unde soarta le era pecetluită. Josef ştia asta, nu în ultimul rând fiindcă văzuse cu ochii lui afişe şi avertismente adresate > ? cetăţenilor ca nu cumva să adăpostească evrei. Astfel că, după zece zile, a plecat, reuşind să ajungă înapoi la Mostar, la nevastă şi copii.

Din nou însă, perioada de linişte avea să fie scurtă. Intrarea Aliaţilor în Italia în 1943 l-a forţat pe Mussolini să se refugieze în nord, devenind conducătorul Republicii Sociale Italiene, un regim-marionetă controlat de nazişti, în vreme ce noul guvern italian din sud a încheiat pace cu Aliaţii astfel, în zona ocupată de italieni în Balcani a apărut un vid de putere. Acesta a fost umplut de ustaşi, care au preluat puterea în Mostar, iar din octombrie 1943 a început vânătoarea după evreii din oraş.

Familia Kabiljo s-a refugiat din nou. Josef s-a alăturat unui grup de partizani antifascişti care lupta pentru eliberarea Iugoslaviei, iar atât el, cât şi familia lui au reuşit să supravieţuiască până la sfârşitul războiului. în 1945 s-au reîntors la Sarajevo în speranţa că îşi vor putea reface viaţa şi afacerile şi, din nou, prietenii lor, familia Hardaga, i-au primit cu braţele deschise.

Abia atunci a aflat Josef de soarta tatălui Zejnabei, Ahmed Sadik, care fusese prins adăpostind o familie de evrei, pe nume Papos. Trimis în lagărul de concentrare de la Jasenovac, a fost ucis la scurt timp, fiind dovada, dacă mai era nevoie de o dovadă, a riscului uriaş pe care şi-l asumase familia Hardaga primindu-i la ei.

În perioada imediat următoare, puţinii evrei supravieţuitori din Bosnia au fost supuşi altor umilinţe, persecuţii şi incertitudini din partea noului regim

comunist al lui Tito. în aceste condiţii, în 1950, familia Kabiljo a emigrat în nou întemeiatul stat Israel pentru a-şi clădi o nouă viaţă. Dar au rămas în legătură cu vechii lor prieteni, iar atunci când a fost posibil, au făcut lobby la Muzeul Holocaustului Yad Vashem pentru familia Hardaga şi eroismul lor din timpul războiului. Recunoaşterea meritelor familiei Hardaga a venit în 1985 când li s-a acordat titlul „Drepţi între “ 46
popoare

Avea să mai existe o întorsătură de final la această poveste. Când Iugoslavia s-a destrămat în 1992, războiul a revenit în Bosnia-Herţegovina. De data aceasta, a fost un grup de extremişti sârbi care s-a întors împotriva vecinilor lor, iar Armata Sârbă Bosniacă condusă de Radovan Karadz ic' a iniţiat o campanie de purificare etnică împotriva musulmanilor bosniaci şi a croaţilor din regiune. în genocidul care a urmat, s-au săvârşit numeroase atrocităţi, printre care teribilul masacru de la Srebrenica în care au fost ucişi 8 000 de bărbaţi şi

băieţi.

Acţiunea de purificare etnică i-a alungat pe mii de musulmani din casele lor, iar violurile şi tortura aprobate de stat au atins dimensiuni de masă.

Multe familii, inclusiv cei din familia Hardaga care mai trăiau, au stat ascunse în casele lor ori au încercat să plece din ţară.

Când familia Kabaljo a aflat că Zejneba, fiica şi ginerele ei împreună cu nepoţica se ascundeau într- o pivniţă, s-a mobilizat imediat pentru a-i ajuta. Cu sprij inul Muzeului Holocaustului au făcut lobby pe lângă guvernul israelian, cerându-i să ofere membrilor familiei azil, iar atunci când acestora li sa refuzat transferul în condiţii de siguranţă, prîm- ministrul Yitzhak Rabin a intervenit personal. în final, familia Hardaga şi-a părăsit patria şi a ajuns la Ierusalim în 1994.

Sună ca o parabolă modernă, nu? Ori una în care „Bunul Samaritean“ musulman salvează o familie de evrei asumându-şi un risc uriaş, pentru ca, peste ani de zile, să se vadă răsplătit. Dar este mai mult decât o poveste de eroism şi de bunătate răsplătită, în fond, este o poveste de altruism extrem şi de extraordinară decenţă. O demonstraţie limpede de iubire pentru aproapele tău, înfruntând răul, asumându-ţi riscuri. Cei din familia Hardaga nu au aşteptat aplauze, statui, recompense ori faimă pentru faptele lor au făcut pur şi simplu ce au crezut că trebuie să facă. Faptul că au procedat în acest fel, când milioane de alţi oameni au preferat să privească în altă parte, nu este doar ceva foarte neobişnuit, ci îi face de-a dreptul eroi.

Capitolul 5

Eroi ai artei
Andy Warhol

Importanţa brandului

Puţini sunt pictorii care au atins faima postumă a marelui artist american Nat Tate.

Născut la 7 martie 1928, a fost unicul copil al lui Mary Tate (născută Tager) care i-a povestit (pentru a-i ascunde că este ilegitim) că tatăl său a fost un pescar Nantucket care s-a înecat înainte ca Nat să se fi născut.

După ce a trecut de bine, de rău prin şcoală, prin anii 1940, Tate s-a înscris la un colegiu de artă din Provincetown, Massachusetts la câţiva kilometri de celebra casă de vară a clanului Kennedy de la Hyannis –, iar în 1950, la douăzeci şi doi de ani, a început să lucreze la faimoasa sa serie de tablouri „poduri“. Prin 1957, frecventa grupul expresionişţilor abstracţi, din care făceau parte Rothko, Jackson Pollock şi Willem de Kooning, şi lucra intens. Cu toate că era admirat de contemporani, a fost mereu frământat de îndoieli cu privire la talentul său, iar în timpul unei călătorii la Paris în toamna anului 1959, lucrurile au luat o întorsătură rea.

Respins cu trufie de Picasso şi de Georges Braque pe care i-a vizitat, şi-a

pierdut încrederea în arta sa, iar după întoarcerea la New York, în 8 ianuarie 1960, a ars tot ce pictase, cu excepţia a 18 pânze.

în 12 ianuarie, la treizeci şi unu de ani, acest tânăr talent, fragil şi bântuit a sărit de pe Staten Island Ferry în apele tulburi şî îngheţate ale golfului, dispărând în uitare. Un om cu puţini prieteni, a lăsat o urmă prea slabă a unei vieţi trăite, iar cu vremea, părea că nici măcar n-a existat.

Toate acestea s-au schimbat, peste aproximativ 35 de ani, când David Bowie, vedetă a muzicii, dar şi iubitor de artă, a dat întâmplător peste una dintre lucrările lui Tate într-o galerie din Lower Manhattan şi a devenit obsedat de scurta şi tragica lui carieră. Peste unul sau doi ani, în 1997, la un dineu dat în cinstea consiliului revistei *Modern Painters* la The Ivy din Londra, Bowie a intrat într- o discuţie cu romancierul William Boyd, iar spre surprinderea lui, a descoperit nu doar că Boyd era un fan al lui Tate, ci şi că plănuia să scrie o carte despre artist. Bowie tocmai înfiinţase o editură numită 21 Publishing şi s-a oferit pe loc să publice cartea.

în 31 martie 1998, *Nat Tate: An American Artist 1928-1960* a fost lansată în cadrul unei petreceri exclusiviste din studioul newyorkez al lui Jeff Koons. Printre mvitati se numărau artiştii Frank Stella şi Julian Schnabel, editorul-adjunct

de la *The New Yorker* Bill Bufford, cunoscuţii romancieri Paul Auster şi Jay Mclnerney, precum şi Jeff Koons în persoană. Textul de pe clapele copertei scris de David Bowie spunea:

„Micuţul tablou în ulei peste care am dat în Prince St, New York, trebuie să fi fost într-adevăr ultimul panou al unui triptic. Tristeţea imensă a acestei monografii calme şi emoţionante este că temerea cea mai profundă a artistului — aceea că Dumnezeu te face artist, dar numai un artist mediocru privind lucrurile retrospectiv, în cazul lui Nat Tate, nu se aplică.“

Boyd nu era prezent, aşa că Bowie a continuat să citească pasaje din acea biografie.

Era o poveste vibrantă despre arhetipala singurătate a geniului (deşi adorat de colecţionara de artă Peggy Guggenheim cu care a avut o scurtă şi nefericită relaţie), respins de aproape toată lumea în timpul vieţii şi zdrobit în final sub roţile nereuşitei comerciale, precum şi ale eşecului personal şi public. Iată un artist al cărui nume, în cuvintele lui Boyd împrumutate de pe epitaful lui Keats, „a fost scris în apă“. în timp ce citea din carte, ochii lui Bowie se înceţoşaseră vizibil.

Ceva mai târziu, când elita artistică a New Yorkului, sorbind din câte un pahar, discuta despre opera lui Tate, atât cât supravieţuise, editorul de artă de la

Independent, David Lister, s-a amestecat printre cei prezenţi la recepţie. Lister nu auzise niciodată, după cum el însuşi a mărturisit, de Tate, dar, din câte înţelegea, era singurul neştiutor, iar multora dintre cei prezenţi, artistul şi opera sa le erau familiare. Unul dintre critici i-a spus lui Lister că Tate era „interesant, dar teribil de necunoscut“. Alţii îşi aminteau că Lar fi întâlnit pe Nat — ori că îl zăriseră undeva la marginea unei expoziţii sau petreceri aşa cum, metaforic, s-a aflat la margine întreaga sa viaţă.

Doar că nu ar fi avut cum să-l vadă, fiindcă Nat Tate nu a existat niciodată, iar Bowie şi Boyd inventaseră toată povestea.

Lister nu a fost probabil singurul care a mirosit ceva, dar a fost singurul dintre cei prezenţi suficient de curajos să meargă pe firul apei. A doua zi s-a dus să caute galeriile din New York menţionate în carte, descoperind că nici una nu era reală. Numele lui Nat Tate nu apărea nicăieri în literatura de specialitate, iar Lister a presupus că numele fusese inventat asociind numele celor două celebre galerii londoneze Naţional Gallery şi Tate.—

Cartea, tablourile şi însăsi viata lui Nat au fost o ficţiune măiestrit construită. Poza lui Tate de pe copertă şi toate cele din interior erau fotografii pe care Boyd le găsise prin magazine de vechituri ori în propria colecţie. Tablourile fuseseră

pictate de Boyd însusi.

Existaseră indicii, dar oamenii le ignoraseră. Deşi petrecerea a început în seara de 31 martie, s-a prelungit până în zorii zilei de 1 aprilie, ceea ce nu a fost o coincidentă. Iar volumaşul vorbea de la sine, în el, Boyd repetă că talentul artistic al lui Tate nu era pe deplin format (sau nici măcar foarte bun) iar elemente comice precum pescarul Nantucket, care va fi fost sau nu tatăl lui Nat, nu fac decât să amplifice absurdul întregului.

Luni, 6 aprilie, *Independent* a publicat articolul lui Lister despre întreaga peripeţie, iar scena de artă newyorkeză s-a înroşit toată la faţă, în timp ce alţii — printre care *Sunday Telegraph* care publicase extrase din carte s-au străduit să susţină, destul de neconvingător, că erau conştienţi de farsă. A pretinde că ştiai, atunci când eşti victima unei păcăleli, este o reacţie obişnuită a celor duşi de nas. La 1 aprilie 1957, BBC a difuzat la emisiunea Panorama un documentar contrafăcut despre extraordinara recoltă de spaghete din acel an şi a prezentat filme cu fermieri italieni cocoţaţi în copaci şi adunând mănunchiuri de spaghete. Milioane au căzut în plasă, iar BBC a fost inundat de scrisori care întrebau cum se pot cultiva spaghetele, iar când postul a declarat că povestea fusese o păcăleală de 1 aprilie, nu au fost prea mulţi cei care au recunoscut că se lăsaseră duşi de nas. Povestea a fost

analizată de celebrul psiholog comportamental Ivor Fuldya, profesor la Universitatea din Sussex, iar lucrarea sa „Panorama, pasta şi tradiţia britanica a bufoneriilor“ (1978) a lansat termenul de „spaghetti treed“ [urcat în copacul cu spaghete] în psihologie pentru a defini victimele unei farse care însă insistă că ar fi ştiut, dar că au intrat în joc. Este un fenomen surprinzător de obişnuit în epoca internetül ui şi vom reveni la el în capitolul 10.

în lunile care au urmat petrecerii de lansare a lui Nat Tate, farsele de acest fel s-au ţinut lanţ în cercurile artistice, dar dincolo de toată falsa bravadă şi asigurările „da, am ştiut bineînţeles“ era cât se poate de clar că mulţi din lumea artistică căzuseră în plasă. Boyd, Bowie şi reprezentanţii lor au căutat să-î asigure pe cei din jur că nu avuseseră „intenţii răuvoitoare“, dar gluma a fost în măsură să-i zgâlţâie pe cei din industria artei contemporane— a cărei existenţă se bazează, la urma urmei, nu doar pe acordul comun, ci şi pe disponibilitatea publicului de a cumpăra. Abstracţie făcând de talent şi de estetica subiacentă, arta şi eroii artei sunt, în fond, branduri, mărci, care determină valoarea lor comercială şi în mare măsură felul în care publicul le percepe.

Gluma Boyd Bowie a trimis, fără voie, unde de şoc în întreaga industrie. Dacă era posibil să duci de nas specialişti şi

critici să creadă că nişte tablouri oarecare cu poduri create de un romancier erau nişte capodopere pierdute, ce ne spune asta despre capacităţile critice ale lumii artistice, despre arta contemporană în sine şi despre bula de miliarde care este piaţa de artă?

Prin latura ei subversivă, farsa lui Boyd şi Bowie a fost mai mult decât o împunsătură la adresa pompozităţii burgheze devenind o ameninţare existenţială la adresa lumii artei contemporane însesi.

Ştiţi probabil că, în a doua jumătate a anilor 1990, Marea Britanie era un loc atractiv şi la modă, dar probabil nu ştiţi că acea epocă şi-a primit numele de la o marcă de îngheţată. în 1995, la apogeul muzicii pop britanice, când formaţii precum Blur, Oasis şi Radiohead dominau topurile, compania americană Ben & Jerry’s a scos o îngheţată de vanilie cu căpşune şi biscuiţi înmuiaţi în caramel, pe care au numit-o ,,Cool Brîtannia“. Termenul a prins, astfel că rapid muzica pop britanică, moda britanică, teatrul britanic, filmul britanic şi chiar şi mâncarea au fost incluse în fenomen.

La rândul ei, arta britanică a cunoscut o renaştere extraordinară, ajutată nu în mică măsură de intervenţia milionarului magnat de publicitate Charles Saatchi care a început să adjudece operele oricărui pictor din mansardele creativului

cartier Shoreditch.

Noi talente au început să răsară precum floarea- soarelui lui van Gogh, aparent de niciunde.

Tinerii Artişti Britanici — cunoscuţi prin acronimul YBA (Young British Artists) printre care se numărau Sarah Lucas, Gary Hume şi alţii de mai târziu precum Tracey Emin şi fraţii Ghapman — erau de fapt prezenţi de la sfârşitul anilor 1980, avându-şi originea în expoziţia Freeze din 1989 a absolvenţilor de la Goldsmith's College of Art, al cărei curator a fost Damian Hirst. însă la mijlocul anilor 1990, opera lor, şi mai ales cea a lui Hirst, a ajuns să domine scena de artă contemporană, Saatchi devenind în mod logic cel mai mare sponsor dacă nu chiar de la Lorenzo de Medici din secolul al XV-lea, în mod cert de la Peggy Guggenheim încoace. în frenezia acelor ani ai goanei după aurul artei, au fost realizate şi vândute o mulţime de lucrări proaste, dar prea puţini au fost cei care au îndrăznit să rostească vreun cuvânt, de teamă că ar putea fi consideraţi demodaţi, încuiaţi, eretici care nu erau capabili să vadă puterea inerentă ultimului set al invizibilelor haine ale împăratului.

Dacă nu faci parte din ea, ci doar te uiţi la artă şi vizitezi galeriile, e uşor să uiţi că piaţa de artă este în fond o piaţă ca oricare alta — şi ca atare are speculanţii ei, bulele ei, succesele ei, probleme de ofertă şi de cerere şi falimentele ei. Unul

dintre lucrurile care nu este şi nu poate fi este acela de arbitru al calităţii, iar acea „piaţă“ atotstăpână şi atotcuprinzătoare a fost cea care a determinat inventarea lui Nat Tate de către Bowie şi Boyd.

într-un interviu pentru *Daily Telegraph* dm 2011, Boyd a mărturisit: „Atmosfera era saturată de Hirst şi Emin, Lucas, Hume, Chapman, Harvey, Ofili, Quinn şi Turk. Sentimentul meu, asistând la tevatura asta fără sfârşit, era că unii dintre aceşti artişti care nu lipseau niciodată din atenţia massmedia şl care obţineau preţuri record pentru operele lor artistice , ca să mă exprim făţiş şi puţin nepoliticos, «nu erau prea buni»“.

în acelaşi an, Boyd a oferit un Nat Tate la o licitaţie de la Sotheby’s, pare-se pentru a ucide odată pentru totdeauna monstrul pe care l-a creat. *Podul nr. 114 a* fost cumpărat cu 7 250 de lire sterline dublu faţă de valoarea estimată de către Anthony McPartlin, mai cunoscut publicului drept jumătate din Ant & Dec, iar banii au fost donaţi în scopuri caritabile. Cum povestea a revenit în actualitate, David Lister, contemplând moştenirea lui Nat Tate şi ceea ce a însemnat ea, a afirmat:

„Spre deosebire de ceea ce există în orice altă formă de artă, în artele vizuale, cuvintele «Nu am auzit niciodată de el» sunt absolut interzise. La un vernisaj privat, la Târgul de Artă Frieze ori la Bienala de la Veneţia, mulţimile de oameni

simt cu totii nevoia să demonstreze cunoştinţe supraomeneşti despre sute de ani de artă şi artişti. Vom fi întotdeauna dispuşi să admitem că nu am văzut o anumită piesă de teatru ori nu am ascultat o anumită simfonie; dar cine ar îndrăzni să admită că nu a auzit de un faimos pictor expresionist abstract?“

Dorinţa lui Lister era ca adevărata moştenire a lui Tate să determine lumea artei să se ia mai puţin în serios.

Dar, după mar mult de un deceniu, nu se întrezăreşte nici o schimbare. De ani de zile, criticii prezic că într-o bună zi bula de artă contemporană se va sparge, dar preţurile continuă să crească sfidând predicţiile. Cu cele mai valoroase opere de artă achiziţionate ca investiţii şi cu banii rusesti care continuă să alimenteze acea sete (dincolo de invazia Ucrainei), situaţia contrazice toate regulile obişnuite ce guvernează piaţa. Dar asta nu înseamnă neapărat că opera de artă care îşi schimbă proprietarul contra unor sume de milioane de dolari chiar valorează atât, după cum a afirmat criticul Ben Lewis în documentarul său din 2009 *The Great Contemporary Art Bubble:* „Cei mai scumpi artişti nu sunt neapărat şi cei mai buni“.

înainte de a merge mai departe, mă simt obligat să subliniez că nu sunt o autoritate în domeniul artei, contemporane sau din altă epocă, dar după cum ne arată saga lui Nat Tate — nici mulţi dintre experţi nu

sunt. Iar când este vorba de felul în care arta este apreciată şi evaluată ei bine, intrăm într- un domeniu pe care un ne-specialist nu va putea nicicând să-l sondeze.

La trei ani după miniretrospectiva Nat Tate, respectatul artist din generaţia YBA Martin Creed a prezentat lucrarea *Work No, 227* (2000), ce a fost selectată pe lista scurtă pentru Premiul Turner (2001). Aceasta se compunea dintr-o încăpere goală cu o lampă care se aprindea timp de 15 secunde, iar apoi se stingea timp de 15 secunde, lăsând camera în beznă. în 2013, Tate Britain a achiziţionat lucrarea contra unei sume nedeclarate, dar, având în vedere că fusese evaluată la 110 000 de lire sterline, putem presupune că au plătit o sumă comparabilă. Pentru o lampă. Care se aprinde. Şi se stinge.

Tate a explicat: „Această lucrare sfidează convenţiile muzeale de expunere a artei, iar în consecinţă experienţa vizitatorului. Creed se joacă cu senzaţia de timp şi spaţiu a privitorului şi, făcând asta, îl implică şi îl împuterniceşte pe privitor, obligându-l să conştientizeze, să interacţioneze cu realitatea spaţiului“.

Probabil că mie îmi scapă ceva aici dar, sincer să fiu, m-am ales cu altceva după această experienţă. Mi s-a părut teribil de plictisitoare.

Ce este arta? se numără alături de *Există Dumnezeu?* ori *Numeşte-mi un beneficiu*

al Brexitului printre întrebările fără răspuns. A defini unde începe arta şi unde se sfârşeşte este ca şi cum te-ai apuca să faci jonglerii cu un sos, purtând o mască, în spaţiu, cu mâinile legate la spate – ceea ce în sine ar putea fi şi un soi de artă.

Nu există un echivalent pentru artă al Biroului Internaţional de Măsuri şi Greutăţi. Nu există o Declaraţie Universală a Naţiunilor Unite cu privire la artă. Nu există organism de reglementare sau oficiu guvernamental care înregistrează mişcările artistice şi acordă acreditări suprarealiştilor. Aşadar, în sensul cel mai larg, totul poate fi artă. Iar acest lucru poate să ducă la tot felul de situaţii hilare.

într-un celebru incident din 2015, o mănuşă căzută pe jos la MOMA din New York a generat consternare printre vizitatorii care au început să păşească cu grijă în jurul ei, neştiind dacă nu era vorba de o operă de artă. Era însă o mănuşă pe care cineva o scăpase din mână, iar în cele din urmă a fost ridicată şi dusă la obiecte pierdute. Anul următor, în mai, în timpul unei vizite la San Francisco Museum of Modern Art, doi elevi de şaisprezece ani, Kevin Nguyen şi prietenul său T.J. Khayatan, au început să lase obiecte la întâmplare prin muzeu pentru a vedea dacă cineva putea să distingă între acestea şi exponate. O şapcă de baseball pusă într-un colţ nu a trezit prea mult

interes, dar când T.J. şi-a aşezat ochelarii pe podea, reacţia a fost mult mai încurajatoare, iar oamenii au început să se strângă înjur, să fotografieze ochelarii şi să caute o explicaţie.

în acest fel, ochelarii au devenit, intenţionat sau neintenţionat, ceea ce Allan Kaprow, artist american exponent al mişcării Fluxus—, a numit *happening,* adică o performance sau o piesă de artă situaţionistă care perturbă spaţiul dintre operă şi mediul înconjurător.

Este un concept interesant, dar cu riscuri, fiindcă, ştergând linia dintre artă şi viaţă, orice poate deveni artă. Să fie oare un happening tăieţeii din supă de pe barba ta ori bucata de gumă de mestecat de pe pantof? Trebuie să fi fost lăsate deliberat acolo pentru a fi act artistic? Şi ce se întâmplă când arta este luată din greşeală drept gunoi şi aruncată la coş? Fiindcă lucrurile merg mai departe şi tot mai departe, şi cu o frecvenţă îngrijorătoare.

În 1999, lucrarea lui Tracey Emin *Patul meu* — care se compunea, după cum vă imaginaţi, din patul ei nefăcut a fost, ei bine, făcut de angajaţii muzeului care crezuseră că fusese vandalizată. îndepărtând cu grijă pachetele de ţigări şi prezervativele din el, au strâns şi au întins frumos totul, ceea ce a însemnat că artista a fost obligată să revină asupra lui şi să reconstituie deranjul. în 2001, o piesă improvizată şi fără titlu a lui Damien

Hirst, constând din grămezi de sticle de bere, scrumiere şi ceşti de cafea, a fost îndepărtată de un om de serviciu, Emmanuel Asare, din galeria londoneză Eyestorm. Acesta crezuse că erau resturile unei petreceri ce avusese loc. De fapt, erau chiar resturi de la petrecere, doar că, la un moment dat, Hirst declarase că sunt artă şi le asamblase într- un loc, transformându-se, datorită statutului recunoscut al artistului, în operă de artă.

Hirst a declarat greşeala „fantastică“ şi „amuzantă“, iar angajaţii au fost trimişi să adune resturile din pubele. însă Charles Thomson, cofondator al mişcării „stuckiste“, care lupta împotriva artei promovate de YBA, nu s-a arătat impresionat, declarând pentru *Guardian* că: „Omul de serviciu ar trebui promovat critic de artă al unui ziar naţional. E clar că are un foarte bun ochi critic“.

în 2004 s-a întâmplat din nou, când un om de serviciu de la Tate Britain a considerat că o geantă dintr-o instalaţie creată de Gustav Metzger era un gunoi şi a aruncat-o. Nepreţuita lucrare a fost recuperată mai târziu dintr-o pubelă pentru deşeuri mari, dar artistul a considerat că era „de nereparat“, asa că a făcut una nouă.

Să fi fost acestea greşeli, după cum s-a spus, comise de oameni de serviciu neştiutori care nu şi- au dat seama că lucrează într-o galerie de artă? Ori provocări deliberate puse la cale de

artişti? Ori pur şi simplu cascadorii de PR menite să trezească interesul presei şi al publicului şi să sporească vizibilitatea operei? Fiindcă oricât de cinic ar suna toate acestea sunt un mod foarte bun de a genera articole în ziare şi informaţii care devin virale, toate în favoarea artistului. Dar să nu fie oare şi aici vorba tot de artă? A crea o poveste virală despre „o operă de artă“ aruncată la gunoi nu este oare o operă de artă în sine?

Liniile — la fel ca în cazul impresioniştilor — sunt definitiv ster se.

în superba lor satiră *The Rebel* (1961), scriitorii britanici Gal ton şi Simpson ridiculizează pretenţiile lumii artistice şi ale admiratorilor ei. în film, actorul Tony Hancock interpretează un funcţionar care doreşte să devină un artist existenţialist şi care îsi petrece timpul liber cioplind în camera sa versiuni ale unei statui numite *Afrodita lângă un ochi de apă.* Obosit de permanenta goană după şoareci şi de proprietăreasa sa băgăcioasă dna Cravat, Hancock renunţă la tot într-o bună zi şi se mută la Paris, pe Malul Stâng al Senei, pentru a-şi trăi visul. Acolo, deşi lipsit de un talent vizibil, se impune rapid ca lider al mişcării „infantile“ şi începe să-i ţină discursuri colegului său de apartament mult mai priceput Paul, a cărui artă o respinge deoarece „culorile au toate o formă greşită“. Considerându- se un ratat, Paul, care este un fel de Nat Tate, părăseşte arta şi îi lasă lui Tony tablourile

sale. însă atunci când un negustor de artă le confundă cu operele lui Hancock, respingând lucrările lui Tony ca neinteresante, pactul cu diavolul e încheiat.

încercările ulterioare ale lui Tony de a introduce propriile lucrări într-o expoziţie în care prezintă lucrările lui Paul drept ale sale se sfârşesc prost, iar când fostul coleg de apartament îşi face din nou apariţia în seara vernisajului, lucrurile iau o întorsătură şi mai rea. Paul a început între timp să imite stilul „infantil“ al lui Tony, iar când îşi prezintă lucrările criticilor aflaţi de faţă este aclamat instantaneu pentru lucrări care sunt aproape identice cu ale lui Hancock.

Disperat, Hancock îşi varsă furia pe mulţimea adunată: „Doamnelor şi domnilor, doresc să vă urez tuturor o zi bună. Am plecat! SUNTEŢI CU TOŢII NEBUNI DE-A BINELEA!! Nici unul dintre voi nu ştie la ce se uită“.

Şi chiar dacă replica a fost scrisă cu şaizeci de ani în urmă, pare a fi un comentariu al momentului.

Mitul creatorului solitar ideea artistului care înfruntă lumea din mansarda sa şi (chiar dacă eşuează) sfidează orice aşteptări pentru a deveni acel mult celebrat personaj care este geniul — este extraordinar de puternic.

Nick Drake, strălucitorul şi damnatul muzician, este cel mai bun exemplu în

acest sens. în timpul scurtei sale cariere, Drake a produs trei albume aproape perfecte, *Five Leaves Left, Bryter Layter* şi *Pink Moon,* care sunt impregnate de acea

melancolie engleză, dar din care nu s-au vândut decât 12 000 de exemplare.

Drake a murit la douăzeci şi şase de ani — în 1974, dar a mai trecut un deceniu până când numele şi opera lui au devenit cunoscute şi apreciate.

Dar asta nu înseamnă că producătorul său, Island Records, nu s-ar fi străduit, căci în timpul vieţii sale îi oferiseră aproape tot. I se puseseră la dispoziţie colaboratori şi orchestratori şi unii dintre cei mai buni ingineri de sunet şi acompaniatori din industrie. La al doilea album, *Bryter Layter,* au lucrat cu el John Cale de la Velvet Underground, bateristul formaţiei Beach Boys, Mike Kowalski, precum şi Dave Pegg şi Dave Mattacks, membri ai influentei formaţii britanice Fairport Convention.

în pofida eşecului comercial al albumului, Island a continuat să investească în Drake, iar când a fost lansat al treilea album, *Pink Moon,* în 1972, au cheltuit sume uriaşe pentru promovarea lui. Nu aveam aici de-a face cu cineva care se confruntă de unul singur cu indiferenţa din jur.

Mitul geniului solitar este un soi de ramură secundară a teoriei lui Thomas Carlyle despre „Marele Om“ (ideea sa că istoria lumii este suma biografiilor unei serii de oameni extraordinar de talentaţi). Da, ce-i drept, au existat şi genii solitare în istorie, iar Kafka, Jane Austen sau van Gogh ne vin imediat în minte, dar Isaac

Newton nu şi-a elaborat teoriile într-o bulă şi nici Galileo Galilei. Problema este că potentul mit al geniului solitar este un ideal romantic extraordinar de atrăgător. în aceeaşi măsură în care dorim să credem în sfinţi, în eroi ai gherilei şi în mari eroi de război, dorim să credem că există artişti semidivini, înzestraţi cu un talent mitic ce transcende cerul şi Pământul.

Şi nicăieri mitul geniului torturat nu este mai prezent decât în muzică şi în artă.

Una dintre marile probleme legate de Vechii Maeştri este aceea că majoritatea picturilor provenind din epoca lor (dintre 1300 şi 1800 aproximativ) erau lucrări realizate în colaborare. Iată un motiv de durere de cap când ajung să fie puşi în vânzare, fiindcă mulţi dintre colecţionari doresc tablouri pictate „de mâna artistului“ şi numai de ea. Dar asemenea exemple, în sensul cel mai pur, sunt rare. în *Agonie şi extaz,* filmul nominalizat la Oscar despre viaţa lui Michelangelo, îl vedem pe artistul solitar (jucat de Charlton Heston) condamnat la o muncă de Sisif, aceea de a picta tavanul Capelei Sixtine. în timpul celor 138 de minute ale filmului, Heston munceşte din greu, întins pe spate, prăbuşindu-se de oboseală, pentru ca în final să-şi încheie lucrarea ameninţat de papă (Rex Harrison) că îl va înlocui cu mai tânărul Rafael.

Cu cât stai să te gândeşti mai mult la asta, cu atât mai neconvingătoare ni se va

părea ideea că un artist care, în acel moment, era renumit pentru sculpturile sale va fi fost capabil să umple 1 100 de metri pătraţi de tavan de unul singur şi să realizeze ceea ce azi este considerată una dintre cele mai frumoase fresce în doar patru ani (1508—1512). Şi asta fiindcă nu a fost aşa. Michelangelo a avut o întreagă echipă care a lucrat pentru el, printre care de bază au fost prietenul său Francesco Granacci, Agnolo di Domenico del Mazziere (cunoscut drept „Maestru al Sfântului Duh“) şi cel puţin patru asistenţi din atelierele florentine ale lui Ghirlandaio sau Cosimo Rosselli.

Cel mai renumit atelier din Florenţa acelor vremuri a fost cel al lui Andrea del Verrocchio (cca 1435 1488). La vremea sa, atelierul lui Verrocchio a fost incubatorul creator al Florenţei — o adevărată fabrică renascentistă unde s-au format artişti celebri precum Perugino sau Leonardo da Vinci. Făcându-şi ucenicia la el, aceştia ,,au băut din izvorul lui Verrocchio“ cum avea să spună poetul Ugolino Vero. în atelierul lui Verrocchio tânărul Leonardo a învăţat meserie, a învăţat să lucreze cu lutul, să deseneze, să picteze, să sculpteze. Se spune că a lucrat alături de maestrul său la tabloul lui Verrocchio *Botezul lui Hristos,* dar e posibil să mai fi fost implicaţi şi alţii.

De la 1490 încoace, Leonardo însuşi a avut elevi, cunoscuţi drept *leonardeschi,* care l-au ajutat la realizarea propriilor

lucrări. Cu toate acestea, cei mai mulţi din afara lumii artei, atunci când se gândesc la Leonardo da Vinci, se gândesc la el ca la un geniu solitar, care a elaborat de unul singur proiecte de elicoptere, a pictat-o pe *Mona Lisa,* iar între timp s-a mai ocupat de astronomie, alchimie şi paleontologie.

Romantismul nemuritor al Renaşterii şi răsunetul unor coloşi precum Leonardo au contribuit la cimentarea ideii „geniului solitar“, ceea ce a însemnat că rolul celorlalţi a fost redus la o simplă menţionare în note de subsol sau chiar sters definitiv. Nu există actori în rolurile lui Francesco Granacci ori Agnolo di Domenico del Mazziere în *Agonie şi extaz,* iar prologul filmului în care ne sunt prezentate marile sculpturi ale lui Michelangelo nu menţionează nici el ajutorul pe care îl va fi primit când le-a realizat.

În lăcaşurile creativităţii, credincioşii din fata marelui altar doresc să creadă într-un singur zeu. Vor să aibă credinţă în autenticitatea adevăratei creaţii; vor să creadă că idolii lor sunt nonconformişti şi genii solitare, care muncesc agonizând şi cuprinşi de extaz, iar mai mult decât orice, doresc să creadă că sunt cumva din altă lume şi nu simple fiinţe umane.

Deşi aclamat în timpul vieţii sale drept alt geniu solitar, nici David Bowie, coautorul lui Nat Tate, nu ar fi ajuns cel care este fără colaboratorii săi. David a fost, ca atâtia alţii, un mare artist şi un colaborator de excepţie. Discul său cu cel mai mare succes comercial, *Let's Dance,* datorează mult... hmmm, să facem o excepţie, geniului solitar... al producătorului Nile Rodgers. Bowie a acceptat acest lucru şi nu a făcut un secret că nu a cântat la nici un instrument pe acel album. Remarcabilele aranjamente pentru pian din *Hunky Dory* îi aparţin lui Rick Wakeman, celebru claviaturist. Acompaniamentul vocal, ieşit din comun şi el, este asigurat de vocalista Dana Gillespie. Riffurile de chitară i se datorează lui Mick Ronson. Cea mai celebră melodie de pe acel album, *Life on Marş,* are aceeaşi progresie de acorduri ca hitul lui Frank Sinatra *My Way,* care era un cântec francez întitulat *Comme d'habitude.* înainte ca Paul Anka să pună mâna pe melodie în 1969, Bowie fusese abordat şi întrebat dacă nu vrea să scrie

versurile în limba engleză, iar versiunea sa ante-Sinatra, intitulată „Even a Fool Learns to Love“ a influenţat clar cealaltă melodie. Da, Bowie a fost un artist sclipitor, dar a fost sclipitor fiindcă a ştiut să se ghideze după mottoul atribuit lui Picasso, conform căruia „artiştii proşti împrumută, cei mari fură“ şi l-a folosit în avantajul său – uneori însă nu a fost tocmai transparent. Celebrul său personaj Ziggy Stardust s-a bazat în mare parte pe idei ale soţiei sale din acea vreme, Angie, care la rândul ei fusese inspirată de o producţie a unicei piese a lui Warhol, *Andy Warhol's Pork,* care a scandalizat Londra în perioada când a fost jucată la Roundhouse din Camden în 1971.

Privind fotografiile acelei producţii e uşor de înţeles de ce publicul a fost atât de şocat. Există în piesă şi nu pot să accentuez suficient cuvântul MULTA nuditate. Personajele se masturbează, fac sex într-un fel ce pare să-i scoată din uz, iar în cea mai mare parte nu poartă nimic în afară de un machiaj fabulos. Imaginile şi numele exotice ale personajelor Vulva, Pork, Beli Telephone şi Pepsodent Twins au fost extrem de sugestive pentru opera ulterioară a lui Bowie şi trecerea lui de la hipiotul *Hunky Dory* la *Ziggy Stardust.* Dar Bowie însuşi a plagiat de fapt un plagiator fiindcă *Andy Warhol's Pork,* chiar dacă îi poartă numele, nu a fost scrisă de el. Regizată de Anthony (Tony) J. Ingrassia, piesa a fost elaborată după o idee a lui Brigid Berlin. Berlin (cunoscută şi drept

Polk fiindcă obişnuia să-i înţepe [pofee] pe cei din jurul ei injectându-le vitamine, iar ei amfetamine) a fost una dintre „superstarurile lui Warhol“ care la sfârşitul anilor 1960 inventase propriul joc în care se întâlnea cu oameni, inclusiv mama ei Honey din „lumea bună“ a New Yorkului, şi înregistra pe ascuns conversaţii scandaloase cu aceştia ori le transmitea chiar live unui public (fără ca oamenii cu care vorbea să aibă habar). *Pork* a fost o operă tipică a lui Warhol din acea vreme. Provocatoare. Pornografică. Derivativă. Stârnind titluri de senzaţie. Scandaloasă. Şi care nu-i aparţinea. Dar înainte de a ajunge la arta lui, să revenim asupra începuturilor.

Andy Warhol s-a născut în 6 august 1928, la doar şapte săptămâni după Ernestito Guevara. Cel mai mic din trei fraţi, părinţii săi imigraseră pe rând în America, la Pittsburgh, Pennsylvania, venind din Mikova, care pe vremea aceea facea parte din Austro-Ungaria (iar după 1918 din Cehoslovacia), tatăl Andrej Warhola sosind primul în 1912, urmat de mama sa, Julia, în 1922. Julia era o greco-catolică devotată, care şi-a pus credinţa în copiii ei, definindu-şi astfel viata. Erau o familie săracă, de muncitori imigranţi în cel mai mare oraş al oţelului din America. Tatăl lui Andy lucra în construcţii, pentru o firmă numită Eichleay, care „muta“ literalmente clădiri dintr-un loc în altul, mama vindea

flori, iar familia îşi ducea zilele de azi pe mâine.

La patru ani, Andy a fost trimis la grădiniţă, dar mama lui l-a retras a doua zi după ce se plânsese că un alt copil îl lovise. Asemenea contemporanului său Guevara, a fost un copil bolnăvicios, iar la opt ani a făcut scarlatină, ceea ce a determinat-o pe Julia să devină şi mai grijulie cu el. A petrecut perioade lungi în pat, ascultând radioul şi citind reviste de cinema. Lunile când a lipsit de la şcoală – adâncit în ceea ce afla de la radio şi din reviste — i-au deschis ochii spre o lume aflată dincolo de oraşul oţelului Pittsburgh, descris la un moment dat de un comentator drept „iadul de pe care s-a luat capacul“. Nu era un loc pentru un copil cu înclinaţii nevrotice, iar Warhol a suferit adesea de atacuri de panică.

În 1942, anul în care fratele său mai mare Paul s-a înrolat în marină, tatăl lor a murit în timp ce se afla la o lucrare în Virginia de Vest. Cauza morţii a fost o insuficienţă hepatică, datorată probabil apei otrăvite.

în *Andy Warhol: From Nowhere to Up There* a lui Gary Comenas, care este o istorie orală a primilor ani ai lui Andy Warhol, fratele acestuia Paul îşi aminteşte cum a reacţionat Andy la moartea tatălui lor: „Când l-au adus acasă, Andy a fost atât de speriat că a fugit şi s-a ascuns sub pat. Dar nu l-am forţat în vreun fel pe Andy atunci când tata a murit fiindcă nu voiam să sufere vreo recădere. Ne era

mereu teamă că starea de nervozitate ar putea să revină. Andy a început să plângă. A rugat-o pe mama să-l lase să plece şi să stea (altundeva)“.

Peste alţi trei ani, la doar şaptesprezece ani, Warhol s-a înscris la Secţia de pictură şi design de la Institutul de Tehnologie Carnegie din Pittsburgh pentru a studia artă comercială. Copilăria petrecută în izolare şi spaima că homosexualitatea sa ar putea fi expusă – în acei ani, ar fi ajuns probabil la închisoare din această cauză —, precum şi ura pe care o avea faţă de propria înfăţişare l-au făcut să fie extrem de timid şi monosilabic; dar la acel colegiu, acest fel de a fi a acţionat în avantajul lui. Warhol era o foaie albă pentru colegii lui, iar tăcerea lui constantă i-a dat o aură de mister. A devenit tipul acela pe care toţi îl remarcau fiindcă rămânea tot timpul deoparte. A devenit outsiderül, iar în acest fel şi-a găsit propria identitate.

La sfârşitul primului an, a fost cât pe ce să fie dat afară fiindcă nu s-a prezentat la examene, dar talentul i-a fost recunoscut de cei din jur şi, în pofida timidităţii sale excesive, a fost scurt timp şeful revistei de artă a institutului. În 1949 a absolvit şi a plecat de la Pittsburgh la New York, schimbându-şi la un moment dat numele din Warhola în Warhol.

S-a impus rapid în industria publicitară a New Yorkului, devenind cunoscut pentru desenele sale de pantofi, ceea ce i-a adus poziţia de designer pentru iconica marcă

de încălţăminte Israel Miller, preferata balerinelor şi vedetelor de cinema.

Din 1949 şi până spre sfârşitul anilor 1950 a început să-şi croiască o carieră paralelă de artist. Mai întâi a primit comenzi de la casele de discuri RCA şi Columbia să deseneze copertele pentru noul tip de discuri *long play* (LP) care cucerea piaţa, şi a reuşit să demonstreze un fler care depăşea domeniul pantofilor. Cu un deceniu înainte de a produce iconica sa copertă cu „banană“ pentru Vel vet Underground şi albumul eponim de debut al lui Nico, desena coperte de discuri pentru Count Basie, Thelonious Monk şi chiar Tennessee Williams. Devenind bogat, a început să-şi schimbe înfăţişarea şi a creat un atelier din care făceau parte prieteni, co-conspiratori şi mama sa Julia, care se mutase la New York. împreună cu Julia a realizat o carte numită *25 Cats Name Sam and One Blue Pussy* pe care a publicat-o pe cheltuiala sa în 1954. Julia a fost responsabilă cu caligrafia, uitând „d“-ul din titlu; lui Warhol însă i-a plăcut greşeala, iar titlul a rămas neschimbat.— Cartea a apărut într-un tiraj limitat de câteva sute de exemplare. Astăzi, un exemplar are un preţ de vânzare estimat la 60 000 de dolari.

Warhol a dorit să fie mai mult decât un autor de cărţi cu pisici şi a început să pună la cale intrarea sa în lumea artei. în anii 1950, expresionismul abstract domina scena artistică, cu Jackson Pollock, de

Kooning şi Rothko printre reprezentaţii săi de seamă. Dar odată cu trecerea timpului, o altă generaţie de artişti, printre care Jasper Johns şi Robert Rauschenberg, au iniţiat o mişcare artistică interesată de lucruri de zi cu zi. Li s-a spus „noii realişti“, iar Warhol a luat-o pe urma lor.

Călătoria La dus spre acele serigrafii care sunt operele cele mai cunoscute ale lui Warhol şi care l- au făcut renumit. Serigrafia este un procedeu de imprimare care constă în aplicarea pe materialul pe care se imprimă a unui strat de cerneală printr-un şablon cu decupări acoperite cu o sită fină. Tehnica există de secole, cu mult înainte de anii 1960, dar marea idee a lui Warhol, care de fapt a fost a lui Muriel Latow, proprietara unei galerii (căreia el i-a plătit 50 de dolari pentru ea), a fost să o folosească pentru a realiza obiecte de zi cu zi. Primele sale încercări, sub tutela lui Max Arthur Cohn, s-au materializat în tablourile cu cutia de supă Campbell din primăvara anului 1962, care i-au adus o oarecare notorietate când au fost prezentate într-un articol din revista *Time.* Mai târziu, în august 1962, la scurt timp după moartea lui Marilyn Monroe, Warhol a produs unele dintre cele mai faimoase lucrări ale sale bazate pe celebra ei imagine.

Printre ele un *Diptic Marilyn,* care azi poate fi admirat la Tate în Londra. Lucrarea constă din 50 de portrete identice ale actriţei serigrafiate pe două pânze, cea din stânga color, cea din

dreapta alb- negru tot mai estompat. Este o piesă superbă ce înfăţişează chipul strălucitor al vedetei estompându-se în eul ei particular.

Această juxtapunere nu a fost de fapt ideea lui Warhol, ci i-a fost sugerată, când cele două piese erau gata, de prietenii săi colecţionarii de artă Burton şi Emily Tremaine. Warhol a luat ideea şi a creat o capodoperă.—

Când diversele *Gold Marilyn* au fost expuse prima oară în 1962 la Galeria Stable din New York, au creat senzaţie. Dipticul şi diversele Marilyn au fost de atunci înainte catalogate printre cele mai importante (şi scumpe) opere de artă de secol XX. în mai 2022, una dintre ele, *Shot Sage Blue Marilyn,* a fost vândută cu 195 de milioane de dolari la Sotheby’s în New York, devenind cea mai scumpă operă de artă contemporană şi cea mai scumpă operă din istoria artei americane.

Restul deceniului, Warhol a creat mii de lucrări. Ori, ca să fim mai exacţi, mii de lucrări cu numele lui dedesubt au fost produse şi vândute drept „Andy Warhol“, deoarece numărul de picturi era atât de mare încât trebuie să fi existat mai mulţi oameni care să le producă. De la sfârşitul anilor 1940 până la moartea sa în 1987, „produsese“ peste 9 000 de picturi şi sculpturi şi aproape 12 000 de desene. A făcut vreo 650 de filme doar între anii 1963 şi 1968 şi cel puţin 2 500 de video-înregistrări în anii care au urmat. În plus, au rămas sute de mii de polaroide şi

fotografii, precum şi coperte de albume şi de formaţii promovate. Este un volum de lucrări de-a dreptul gigantic. între 1 ianuarie 1950 şi moartea lui Warhol în 22 februarie 1987 avem 13 557 de zile. în acest răstimp, lăsând deoparte fotografiile, discurile, piesele, apariţiile sale în filme, inclusiv în *Tootsie* şi toate celelalte, „Warhol“ a produs aproximativ două opere de artă semnificative pe zi. Sunt multe, prea multe oricum am măsura şi, bineînţeles, nu au fost toate produse

Chiar şi cei care au doar noţiuni vagi despre Warhol ştiu că, într-un sens, asta era ceea ce urmărea Warhol. însăşi ideea „Fabricii“ (the Factory) sale s-a născut din noţiunea de industrializare a artei şi de transformare a ei într-o marfă de masă. Warhol a deschis prima sa „Fabrică“ în 1963 la numărul 323 pe East 47-th Street în Midtown Manhattan, fiind prima din cele patru locaţii cu acest nume. Fabrica era locul suprem unde te puteai distra, dar era şi studioul şi locul unde el îşi producea, de fapt, în masă arta cu ajutorul altora.

Warhol a spus la un moment dat că „Arta este orice lucru de care poţi scăpa“, iar munca lui de o viată demonstrează că vorbea serios, deşi în mai multe ocazii i-a creat mari probleme.

Brigid Berlin, cea cu apelurile telefonice din *Pork,* a fost o figură-cheie a Fabricii şi una neobişnuită pentru acel mediu de nisip mişcător care era cercul lui de prieteni, prin aceea că avea să rămână o

apropiată a lui Warhol pe aproape toată durata vieţii lui. După cum mi-a explicat autorul şi editorul Stephen Colegrave care, ca tânăr punkist, îşi petrecea vremea la Fabrică: „Chestia care trebuie înţeleasă în legătură cu Warhol e că era extrem de elitist. îi plăceau înalta societate şi oamenii interesanti. Dar fie erai înăuntru, fie afară — şi foarte repede ajungeai afară“. Berlin nu a fost niciodată „afară“ fiindcă (spre deosebire de cele mai multe superstaruri şi admiratori ai lui Warhol care umblau după faimă şi bani şi tot ceea ce însemna acest lucru) ea, provenind dintr-o familie bogată din elita newyorkeză, nu dădea doi bani pe toate astea.

Cei doi vorbeau la telefon în fiecare dimineaţă la ora nouă, iar între 1967 şi 1974, Brigid avea să înregistreze conversaţiile care mai târziu au fost folosite ca material pentru *Poxk.* Dar prezenţa lui Brigid în viaţa lui Warhol a fost cât pe ce să-i distrugă moştenirea artistică.

într-un interviu din 1969 din revista *Time,* în ceea ce avea să fie descris drept o „farsă“, Warhol i-a spus jurnalistului că toate serigrafiile şi tablourile sale erau de fapt făcute de Brigid, iar el nu avea nimic de-a face cu ele. Aura de magie s-a risipit, iar valoarea artei sale s-a prăbuşit. Warhol vorbea adesea deschis şi sincer despre caracterul colaborativ al muncii sale, dar oamenii presupuneau că era cel puţin implicat în realizarea tablourilor. A fost

obligat să-şi retracteze declaraţia şi să-şi revendice dreptul asupra operei sale, insistând că era (în mare parte) creată de mâna lui. Dar nu era adevărat. Cum nu era adevărat nici că Brigid făcuse mare parte din ele.

După succesul cu *Marilyn,* cariera sa fiind pe cale ascendentă, Warhol a început să caute un asistent, găsindu-l în final în 1963 în tânărul de douăzeci de ani care renunţase la studii, Gerard Malanga. Malanga arăta ca un rock star şi voia să fie poet. A primit postul, crezând că va fi pentru câteva luni, dar avea să rămână alături de Warhol aproape un deceniu. în acea perioadă, a devenit cel mai important colaborator al său — nu în ultimul rând fiindcă avea un talent extraordinar de a produce serigrafii splendide. Malanga avea să fie pentru Warhol mai mult decât Francesco Granacci al lui Michelangelo a devenit practic Warhol, cel puţin având în vedere că mare parte din ce a creat i-a fost atribuit lui Andy. Pe scurt, Malanga a fost Ted Sorensen al lui Warhol.

Era tânăr, creativ şi plin de idei. Malanga este cel care i-a sugerat să aşeze serigrafii una peste alta, creând o impresie de stroboscop, rezultând de aici lucrări precum *Double Elvis* (actualmente expus la MOMA, New York), după fotografia cântăreţului în rolul pistolarului Pacer Burton din filmul *Steaua războiului.* Malanga a fost cel care a aşezat sita şi a aplicat vopsea Liquitex pe sute de stampe ale lui Warhol. Şi tot Malanga a fost cel

care a pus pe lucrări ştampila cu semnătura lui Warhol. De fapt a jucat un rol atât de important încât, potrivit celor scrise de criticul de artă Tom Hartford în 2022 pentru *Financial Times,* Warhol ajunsese să le spună jurnaliştilor în timpul interviurilor:

„De ce nu-i puneţi întrebări asistentului meu Gerry Malanga? Doar a făcut o mulţime de tablouri ale mele.“

Malanga—Warhol au fost prolifici. După asasinarea lui John F. Kennedy în noiembrie, au produs *302 Jackies* – serigrafii ale primei-doamne realizate după fotografii de presă imediat după moartea soţului ei, surprinzând diferite momente ale socului şi durerii.

Intr-un catalog pentru o licitaţie din noiembrie 2006, Bonhams din New York descria una dintre imagini, *Jackie 1964* (care s-a vândut cu 907 500 de dolari), drept „o explorare captivantă a culturii contemporane a celebrităţii şi a frenezieiei mediatice ce a însoţit tragicele evenimente din noiembrie“, ceea ce reprezintă, desigur, un mod de a privi lucrurile. Dar la fel de bine s-ar putea spune că Warhol şi echipa lui faceau bani de pe urma tragediei şi a atracţiei publicului faţă de frumuseţe, tragedie şi violenţă.

Warhol îsi vedea arta ca o afacere şi nu se scuza pentru asta. La mijlocul anilor 1970, el (sau mai degrabă unul dintre cei care au scris cele patru cărţi ale sale) a recunoscut chiar pe faţă: „A fi bun în afaceri este cea mai fascinantă formă de

artă. A face bani este artă şi a munci este artă şi afacerea bună este cea mai bună artă“.

Iar de atunci această frază de doi bani a tot fost recitată de parcă ar fi un fel de adevăr. Dacă „a face bani e artă“ înseamnă că atunci când câştigi trei dolari la un aparat de joc este artă şi că profiturile lui Che Guevara din vânzarea unei soluţii otrăvitoare de insecticid l-au făcut un adevărat artist. Dacă e adevărat, înseamnă că Odey, care a câştigat, aşa cum s-a spus, 220 de milioane din scăderea cursului lirei sterline în noaptea votului pentru Brexit, ar fi cel mai mare artist al epocii noastre, iar van Gogh, care nu a vândut decât o singură pânză în viaţa sa, ar sta alături de Hitler ca o mediocritate artistică.

Faima ne oferă influenţă, iar influenţa conferă tuturor lucrurilor pe care le faci — cuvintelor pe care le rosteşti, filmelor pe care le faci, artei pe care o produci, cărţilor pe care le scrii putere. Dacă un băiat anonim din Pittsburgh ar fi spus că „afacerea este cea mai fascinantă formă de artă“ nu ar fi însemnat absolut nimic. Dar fiindcă Andy Warhol, un superstar global, a spus asta, devine un fel de adevăr. Iar în acest fel ajungem la ceea ce este talentul lui Warhol. Cea mai grozavă aptitudine a sa a fost, în mod cert, capacitatea de a deveni o marcă, de a şti cum să se vândă pe el şi imaginea sa şi să-şi promoveze arta pe această cale.

Warhol a fost aproape unic când a apărut

pe scena artistică a New Yorkului, prin aceea că a avut bani să se susţină, dar era şi exersat în marketing. Intr-un anume sens era extrem de modern în această privinţă şi pe tot parcursul carierei lui s-a comportat ca un „influencer“ extrem de puternic. Ştia pe ce buton să apese şi cum să se facă observat, pariind pe faptul că publicul va fi întotdeauna interesat de moarte, faimă, disperare, sex şi strălucire. De aceea a creat seria *Marilyn* după moartea ei şi de aceea a câştigat de pe urma formulei încercate şi răsîncercate de a atrage atenţia scandalul.

Warhol a produs o serie de tablouri despre moarte, inclusiv despre victime ale unor accidente de maşină sau de avion. Iar în unul dintre ele, *Suicid (corp căzut),* a reprodus fotografii de presă ale unei tinere, Evelyn McHale, care se aruncase de pe Empire State Building la 1 mai 1947. Nu ai nevoie de o diplomă în istoria artei pentru a şti că arta a fost dmtotdeauna — de la originile ei — obsedată de moarte şi de brutalitate. La urma urmei, toată istoria artei occidentale până la Renaştere şi dincolo de ea se bazează pe imaginea unui bărbat care sângerează şi moare pe cruce.

E suficient să ne uităm la orice operă a oricărui artist de la 1400 încoace şi vom descoperi masacre ale inocenţilor, pe Icar prăbuşindu-se din înalturi, capul lui loan Botezătorul pe o tipsie şi Isus răstignit şi iar răstignit. Dar operele acelea aveau un sens — şi o semnificaţie religioasă. Au fost

create cu scopul de a trezi un răspuns de la cei care le priveau şi de a-i face să reflecteze asupra sensului credinţei lor.

Dar ce ne spunea oare Warhol cu imaginile lui McHale? Ne invita oare să reflectăm asupra obsesiei bolnăvicioase a presei faţă de moarte şi, prin ea, asupra propriului nostru voyeurîsm? Dar nu se mai făcuse acest lucru de mii de ori înainte, şi chiar relativ recent în filme precum *Ochiul care ucide* (1960) al lui Michael Powell sau *În spatele ferestrei* (1954) al lui Alfred Hitchcock? Oricum ar fi din nou, nu făcea altceva decât să împrumute la greu ideea altcuiva. A cuiva care azi este mult mai puţin recunoscut.

încă din anii 1930, fotograful de presă tabloidă Arthur Fellig (cunoscut ca Weegee) realizase fotografii *noir* cu morţi şi cu tragedii de pe străzile New Yorkului, iar Warhol n-a făcut decât să-şi însuşească stilul acestuia. Warhol a admis că era interesat de ceea ce este la suprafaţă şi că îi plăcea să se joace cu „ideile de originalitate şi de paternitate”, dar, ne întrebăm, în ce măsură nu erau toate acestea decât o acoperire pentru propria lipsă de originalitate?

„Vreau să fiu o maşină”, a fost una dintre faimoasele declaraţii ale lui Warhol, dar această maşină era în mare parte altcineva iar în cea mai mare parte a timpului, el nici măcar nu s-a aflat la comandă.

În 1967, după cinci ani cât a tot produs Warhol-uri în masă, Malanga s-a săturat de Fabrică şi a plecat în vacanţă în Italia. Cum la începutul anului 1968 rămăsese fără bani, iar când îi telegrafiase lui Warhol nu primise nici un răspuns, prietena lui italiancă i-a sugerat să transforme o fotografie extrem de populară a unui personaj răposat recent, un anume revoluţionar argentinian, într-o serigrafie. Astfel s-a născut seria Che, creată de Gerard şi produsă în apartamentul prietenei sale din Italia. I-a dăruit ei un exemplar, iar cu restul a bătut la uşile galeriilor până când Tartaruga din Roma a acceptat să i le vândă crezând că sunt „Warhol-uri“.

Ce-i drept, erau Warhol-uri la fel ca alte serigrafii realizate de Malanga, dar pe măsură ce expoziţia programată pentru februarie se apropia, tânărul poet a început să se teamă şi a încercat să-l contacteze pe Warhol pentru a se asigura că acesta era de acord ca asistentul lui să realizeze lucrări „ale lui“ de care nici măcar nu ştia că există. Telegramele au rămas iară răspuns, iar când proprietarii galeriei au început să-i ceară dovezi prin care să demonstreze că lucrările erau originale, a devenit, bineînţeles, extrem de nervos.

în cartea ei *Authenticity,* scriitoarea Alice Sherwood relatează ce s-a întâmplat în continuare:

„în cele din urmă Andy a rupt tăcerea. A fost de acord să autentifice lucrările cu

condiţia să primească veniturile din vânzări.

«CHE GUEVARA-urile sunt originale», spunea telegrama lui, «însă Malanga nu este autorizat să vândă. Contactaţi-mă printr-o scrisoare ca să stabilim condiţiile. Andy Warhol». “

Când „Warhol-urile“ lui Malanga au devenit ale lui Andy Warhol în urma unui proces de autorizare retrospectivă, s-a produs transferul de la mâna artistului la brandul artistului.—

Este o poveste incredibilă şi una care prezintă perfect enigma din centrul operei lui Warhol. în anii de început ai carierei sale, chestiunea paternităţii lucrărilor nu fusese o problemă, iar Warhol se complăcuse în acea superficialitate, spunând: „Dacă vreţi să ştiţi totul despre Andy Warhol, uitaţi-vă doar la suprafaţă... căci acolo sunt eu. Nu e nimic în spate“.

În orice caz, Warhol a ştiut să-i exploateze serios pe cei din jur, iar pe Malanga mai mult decât pe toţi. în timp ce în exterior trâmbiţa fragilitatea a tot şi a toate, în paralel câştiga bani grei de pe urma ideilor, talentului şi creativităţii altora, prezentându-le drept opera lui. Dar cum e posibil? Dacă cineva, având ideea şi capacitatea, creează serigrafii la 6 000 de kilometri distanţă, cum pot acestea să mai fie Warhol-uri?

Bendor Grosvenor, istoric şi critic de artă, fost negustor de artă şi expert real în acest domeniu, mia spus că lucrările cu Che demonstrează „acele aspecte mai

nebuneşti ale pieţei de artă“:

„Arta lui Warhol are mai mult de-a face cu brandingul. Natura elementului creativ este, după cum se ştie, foarte limitată. La mijloc este vorba de fotografiile unor oameni prezentate în culori strălucitoare. Şi cum propria sa implicare chiar în lucrări autentice este extrem de redusă, atunci care ar fi problema să declare autentic orice ar fi dorit.“

Şi astfel, imaginile cu Che Guevara au ajuns să fie considerate a face parte din operă, dar, după cum adaugă Bendor: „Momentul în care aceasta intră în coliziune cu realitatea este cel în care oamenii doresc să cumpere acea idee pentru a-şi demonstra bogăţia şi gustul. Aşadar, se cere creată o piaţă care nu pune valoare pe idee — fiindcă atunci toată lumea ar putea să-şi serigrafieze un Warhol şi să declare că deţine unul —, ci pe obiect în sine“.

Iar acest lucru se răsfrânge asupra vânzării şi valorii lucrărilor, deoarece Warhol-urile, prin însăşi natura lor repetitivă, se transformă în marfă. Şi dacă o stampă cu Elvis se vinde cu 50 de milioane de dolari, aceasta stabileşte valoarea tuturor celorlalte.

„Piaţa“ este esenţială pentru Warhol fiindcă valoarea exorbitantă a lucrărilor sale are un impact uriaş asupra felului în care le percepem ca opere de artă.

Licitaţiile de artă sunt un lucru ciudat. în lumea finanţelor şi a băncilor, există factori de reglementare şi reguli stricte,

dar nimic de felul acesta nu deranjează piaţa de artă. Licitaţiile dau impresia de transparenţă, dar nu e nevoie decât de doi licitatori ca preţul să se tot umfle până când obiectul este adjudecat. Nu este absolut nimic ilegal aici dar se pune întrebarea dacă lucrările lui Warhol sunt realmente atât de valoroase pe cât preţurile la care se vând.

Warhol este probabil cel mai cunoscut artist al secolului trecut şi este inclus printre numele mari ale tuturor timpurilor. Ceea ce înseamnă că orice lucrare a sa are automat o valoare semnificativă ca investiţie. Warhol-urile au devenit, pe scurt, o marfă precum vitele, petrolul, proprietăţile şi bitcoinul. Operele de artă reprezintă o investiţie deosebit de solidă fiindcă brandul nu pare să-şi piardă valoarea prea curând. Dar ce ne spune acest lucru despre opera lui Warhol în sine?

Revenim la ce a afirmat Ben Lewis: ideea că artiştii cei mai mari şi cei mai renumit! nu sunt obligatoriu şi cei mai buni. Iar în cazul lui Warhol, suntem înclinaţi sa credem că, în ultimă instanţă, valoarea artei sale se rezumă la accesibilitatea ei, la ubicuitatea ei şi la geniul acestui om foarte tăcut de a transforma tot ce atinge, precum regele Midas, în aur.

La patru luni după vânzarea seriei „Che“ a lui Malanga, Andy Warhol a fost la un pas de moarte.

În 3 iunie 1968, Valerie Solanas — autoare a lucrării manifest publicate pe cont propriu *SCUM (Society for Cutting Up Men)* în care cerea eliminarea completă a bărbaţilor — a intrat în biroul lui Warhol de la etajul 6 din clădirea de la numărul 33 din Union Square West New York, aflat deasupra Fabricii, şi a tras în el şi în Mario Amaya, proprietarul unei galerii londoneze. Warhol a fost nimerit de două ori, gloanţele trecând prin splina, ficatul şi ambii săi plămâni. Amaya a fost mai norocos şi s-a ales doar cu câteva răni superficiale.

Solanas îl cunoştea pe Warhol din 1965 şi jucase în unul dintre filmele lui experimentale *I, A Man* (1967); încercase de asemenea să-l convingă să citească şi să producă piesa ei *Up Your Ass,* pentru ca în final Warhol să piardă (sau cel puţin aşa pretindea) unicul exemplar al acesteia. Motivele ei de a-l împuşca peste un timp sunt neclare, dar s-a spus că era convinsă că Warhol intenţiona să şi-o însuşească şi să o dea drept a lui.

Warhol a supravieţuit, dar a petrecut săptămâni în spital şi a fost obligat tot restul vieţii să poarte un corset chirurgical. Incidentul l-a făcut să fie mai paranoic decât era şl să resimtă o adevărată fobie faţă de spitale.

Odată cu începutul anilor 1970, Warhol a devenit tot mai puţin artist şi tot mai mult întreprinzător, creând o linie de fotografii. A înfiinţat în colaborare *Interview* (1969), care a devenit o revistă

de artă şi pop de referinţă, parţial şi datorită reputaţiei sale de manager al formaţiei Vel vet Underground.

După moartea mamei sale în 1972, eliberat de sub controlul matern, Warhol a început să trăiască în mod deschis ca bărbat gay pretinzând în acelaşi timp că era virgin. În acelaşi timp a devenit tot mai interesat de înregistrări video.

De fapt făcuse filme experimentale încă de la începutul anilor 1960.

Unul dintre primele lui filme, *Eat,* a fost o înregistrare de 4 5 de minute a unui bărbat mâncând ciuperci. *Blow Job* (1964) urmăreşte un actor pe nume DeVeren Bookwalter care se strâmbă în faţa camerei timp de 35 de minute, realizând şi extraordinara performanţă de a face o felaţie să pară mai puţin interesantă decât imaginea unui bărbat mâncând ciuperci. *Sleep* (1964) este un film de cinci ore cu iubitul lui Warhol, John Giorno, dormind.

The Life of Juanita Castro (1965) este ceva mai interesant prin aceea că în el apar Fidel şi Raúl Castro, precum şi Che Guevara, interpretaţi de femei într-un soi de improvizaţie despre regimul lui Castro şi poveştile de persecuţie homofobă de acolo.

Poate că latura cea mai provocatoare a filmelor lui Warhol este aceea de a rămâne treaz. Warhol a afirmat la un moment dat: „îmi plac lucrurile plicticoase... Dar asta nu înseamnă că nu mă plictisesc“.

Poor Little Rich Girl (1965) numit astfel după un film cu Shirley Temple în care

joacă Edie Sedgwick — pune la încercare exact puterea noastră de a rezista în timp ce o urmărim pe Edie Sedgwick aplicându-şi machiajul, fumând marijuana şi ascultând discuri cu Everly Brothers, dar este artă? Este film? Ori sibaritism?

Pe măsură ce anii 1970 treceau, Warhol a devenit un soi de Ludovic al XIV-lea de Downtown Manhattan New York. Un bărbat extrem de avut şi puternic care arunca bani unor terchea-berchea care îi trezeau interesul de moment şi cărora la fel de repede le întorcea spatele. Oamenii din jurul lui intrau în graţii şi cădeau în dizgraţie fără a prinde de veste iar băiatul din Pittsburgh domnea peste toţi. Deşi putea fi fermecător în particular, în public, mai ales în perioada Studioului 54 şi a sfârşitului anilor 1970, putea fi foarte acid şi neplăcut.

„Era manipulator“, spune Stephen Colegrave, „fiindcă avea bani, avea putere... urmărea oameni... îi atrăgea în cercul lui... dar aveai impresia că nu era un om tocmai drăguţ.“

„în anii 1970, Warhol nu permitea folosirea drogurilor în Fabrică“, adaugă Stephen, „aşa că asistai la nişte scene extraordinare, când toată lumea stătea afară în faţa uşii şi îşi injecta heroină.“ Regulile nu se aplicau şi lui Warhol însuşi, care înghiţea constant amfetamină sub forma unor mici pilule oranj. Părea că nu doarme niciodată. Muncea tot timpul sau urmărea ori semna lucruri care se făceau în numele lui. Anii 1970 au însemnat o

scădere a producţiei şi a interesului pentru opera lui, în măsura în care criticii de artă şi-au luat ochii de pe lucrările lui cu celebrităţi. Dar la începutul anilor 1980, a avut o oarecare revenire, promovându-l pe artistul de graffîti Jean-Michel Basquiat şi facându-şi apariţia în secvenţe ciudate printre care în 1985 un episod din serialul *The Love Boat.*

Lui Andy i-a plăcut acest serial extrem de popular, a cărui acţiune se petrecea pe un vas de croazieră, şi încercase să apară în el încă din 1979. Dar atunci când au început filmările, s-a speriat, notând în jurnalul său: „Una dintre replicile pe care trebuie să o spun este <A.rta este comercializare grosolană», dar pe care nu vreau s-o spun“.

Un an mai târziu, la începutul iernii anului 1986, a început să sufere de crampe stomacale, dar frica se doctori şi de spitale l-a făcut să amâne orice tratament, iar când a ajuns la spital, bila îi era compromisă, iar operaţia avea să-l coste viaţa. în 22 februarie 1987, la cincizeci şi opt de ani a murit.

După aproape 40 de ani de la moartea sa, legenda lui a tot crescut. Operele lui se vând cu milioane de dolari, iar retrospectivele sunt succese de public garantate pentru galerii şi muzee din toată lumea. Cu toţii, negustori de artă, case de licitaţii, producători de magneţi de pus pe frigider sau vânzători de tricouri, sunt implicaţi masiv în afacerea globală marca Andy Warhol.

Ne plac şi admirăm o mulţime de lucruri legate de artist. Parfumul puternic al Visului American care l-a purtat pe Andy Warhola, băiatul timid şi sărac dmtr-o familie de imigranţi dm Pittsburgh, pe culmile gloriei comerciale şi critice. Dar povestea lui ridică de asemenea întrebări cu privire la noţiunile noastre colective despre geniu şi la faptul că suntem obsedaţi de valoarea lor. Să valoreze oare arta lui Warhol sute de milioane de dolari şi să fie, datorită acestui lucru, mai mare decât cea a contemporanilor săi?

Cea mai cunoscută vorbă a lui Warhol a fost aceea că „în viitor oricine va fi faimos timp de 15 minute“, dar, ca în cazul atâtor atribuiri din viaţa şi din opera sa, vorba nu-i aparţine. Cine a fost autorul ei nu e clar, printre pretendenţii la acest titlu numărându-se curatorul suedez Pontus Hulten, artistul Larry River şi fotograful Nat Finkelstein. Warhol însuşi a recunoscut că nu îi aparţine, cu toate acestea, i s-a atribuit atât în timpul vieţii, cât şi după moarte.

„Am decis că este a lui Warhol, fie că-i place, fie că nu“, a fost citat criticul de artă Blake Gopnik într-un articol din revista *Smithsonian* din 2011, continuând: „Am creat şi continuăm să creăm brandul Warhol pentru noi înşine.“ Iar acesta este, într-un anume sens, Warhol *în nuce.* Sau mai degrabă o cutie de supă GampbeH’s.

Chiar dacă nebuloasa piaţă de artă

continuă să ridice în slăvi şi să idolatrizeze o mână de mari nume recunoscute global, urcându-le totodată valoarea comercială, munca a 99% din artişti continuă să fie trecută cu vederea. Mulţi dintre aceştia nu sunt ignoraţi, ci sunt, de fapt, invizibili, iar acest lucru este evidenţiat de absenţa aproape totală a femeilor în istoria artei şi de lipsa totală de interes pentru opera lor.

O analiză din 2018 a 18 instituţii de artă majore din Statele Unite a evidenţiat faptul că 87% din artiştii prezenţi în colecţiile lor erau bărbaţi şi 85% albi. În timp ce scriu această carte, Naţional Gallery din Londra deţine doar 20 de lucrări ale unor femei din cele 2 300 de tablouri aflate în posesia galeriei. Arta femeilor rămâne în mod semnificativ subevaluată. Gel mai scump tablou al unei femei artist este *Ciumăfaie/Floare albă Numărul 1* al lui Georgia O'Keeffe, care s-a vândut cu 44,4 milioane de dolari în 2014, cu a zecea parte a preţului celui mai scump tablou din istoria picturii *Salvator Mundi* al lui Leonardo care s-a vândut cu 450,3 milioane de dolari în 2017.

Absenţa artei feminine în licitaţii şi în expoziţii dă greutate minciunii că femeile artiste nu au existat înainte de secolul XX. Ceea ce nu-i defel adevărat. Pictoriţa flamandă de secol XVI Gatherina van

Hemessen a lăsat în urmă un corpus de opere mic, dar semnificativ, inclusiv un autoportret despre care se spune adesea că ar fi primul exemplu de acest fel.

Peste trei sute de ani, artista franceză Mărie – Guillemine Benoist a creat picturi şi a avut chiar o expoziţie la Paris în 1791. Cea mai cunoscută lucrare a ei, *Portretul lui Madeleine,* a provocat senzaţie când a fost expus la Salonul de la Luvru din 1800, făcând parte dintr-o expoziţie de tablouri sponsorizate de stat ale artiştilor erei revoluţionare.

Tabloul se află şi astăzi la Luvru şi ne înfăţişează o femeie neagră, pe jumătate îmbrăcată, cu corpul îndreptat spre stânga, în vreme ce ea ne priveşte din faţă. Spre deosebire de alte portrete cu oameni de culoare din acea vreme, nu există aici urmă de atitudine condescendentă sau umilitoare, iar ea nu e un personaj periferic pe lângă o figură centrală. Tabloul o înfăţişează pe ea şi pe nimeni altcineva, iar pe chipul ei se citeşte oarecare oboseală, dar şi sfidare. Este o lucrare de artă puternică şi ieşită din comun.

Din păcate nu ştim numele modelului, dar s-a speculat că fusese o fostă sclavă adusă în Franţa din Guadelupa, din estul Garaibelor, de către cumnatul artistei care era funcţionar public în colonii. Un decret din 1794 al guvernului revoluţionar francez eliberase toţi sclavii din coloniile franceze, dar asta nu însemna că ea era total liberă. Deşi formal era servitoare, cel mai probabil se afla într-o relaţie de servitute, adică muncea fără salariu în contul preţului plătit pentru eliberare, având prea puţin a spune în

privinţa mişcărilor ei, a vieţii ei, ba chiar şi a faptului de a fi pictată în acel tablou prin care a devenit postum celebră.

Emanciparea sclavilor din colonii a fost o chestiune aprig dezbătută în Franţa de sfârşit de secol XVIII. Mulţi proprietari de pământuri din Caraibe făceau lobby pentru revenirea asupra acestui act, ceea ce din păcate s-a şi întâmplat în 1802 odată cu promulgarea Codului lui Napoleon. Prin urmare, prezentarea unei femei de culoare la Salon a fost cu atât mai provocatoare cu cât autoarea tabloului era femeie.

în cartea ei *Mică istorie a artei,* autoarea Charlotte Mullin, istoric şi critic de artă, explică: „Era un lucru fără precedent a prezenta o femeie de culoare în acest fel, ca un subiect de sine stătător şi nu într- un rol oarecare (sclavă sau regină). Să fi fost un simbol al Franţei eliberate de curând de sub monarhie, o ţară renăscută pe principiul egalităţii, o ţară care abolise sclavia? Simboliza oare emanciparea atât a persoanelor de culoare, cât şi a femeilor?“

Nu ştim, deoarece Benoist nu a lăsat nici o explicaţie şi nici nu a scris despre lucrarea ei. Ca în atâtea cazuri a lipsei de informaţii despre viaţa femeilor, suntem obligaţi să umplem biografiile acestora cu presupuneri.

Secolul XX a asistat la o ascensiune a femeilor în artă, dar în afara marilor nume precum Kahlo, O’Keeffe, Hepworth şi

Riley, cele mai multe femei artiste continuă să rămână relativ obscure.

Chiar şi nume relativ cunoscute în lumea artei precum Hannah Hoch, nu sunt familiare unui public larg în acelaşi fel precum Warhol, Picasso sau Dali. A fost membră a mişcării dadaiste de la Berlin şi o precursoare a fotomontajului, uimind şi şocând piaţa de artă din perioada Republicii de la Weimar. Interzisă de nazişti, care au catalogat arta ei drept „degenerată“, a trăit în anonimat în timpul războiului, continuând să producă opere de artă până la moarte, în 1978.

Tot mai recunoscută în ultimul timp, în noiembrie 2017 a fost creat chiar un Google Doodle, transformare temporară a logoului Google culme a faimei digitale în memoria ei. Dar, ca majoritatea marilor artiste, rămâne într-un relativ anonimat în acest domeniu al artei preponderent masculin în care cumpărători şi colecţionari sunt în cea mai mare parte bărbaţi. Potrivit estimărilor, cel puţin 70% din colecţionarii de artă europeni şi americani sunt bărbaţi, iar aceştia cumpără preponderent artă creată de bărbaţi.

Un raport al Fundaţiei Freelands din 2019 arată că 68% din artiştii prezenţi în galeriile comerciale londoneze sunt bărbaţi — asta în pofida faptului că femeile reprezintă o majoritate clară în rândul absolvenţilor de arte frumoase. Pe piaţa secundară, situaţia e chiar mai rea, demonstrând că 88% din vânzări sunt

opere create de bărbaţi. O balanţă greu de redresat şi, cel mai probabil, nici în viitorul apropiat nu va exista vreo operă creată de o femeie care să atingă preţul obţinut de *Salvator Mundi* al lui Leonardo.

Tabloul, vândut în 2017 drept operă originală a lui Leonardo da Vinci prinţului Badr bin Abdullah al Saud din Arabia Saudită în beneficiul Ministerului Culturii şi Turismului din Abu Dhabi pentru suma de 450 312 500 de dolari, a stârnit ulterior un fel de furtună în lumea artei.

Mulţi critici au decretat că această „capodoperă pierdută“ nu este de fapt foarte bună, iar mâna lui da Vinci ar putea să lipsească total de aici. Alţii au mers mai departe, sugerând că era un fals. Specialiştii de la Luvru din Paris care au realizat o analiză completă a lucrării în 2019 au ajuns, potrivit realizatorilor documentarului *Salvatorul de vânzare,* la concluzia că lucrarea ar putea fi opera atelierului lui da Vinci: „Dovezile ştiinţifice ne arată că Leonardo da Vinci a avut unele contribuţii la acest tablou, fără îndoială. I-am informat pe saudiţi în acest sens“.

Tabloul nu a mai fost niciodată văzut. Iar soarta lui, precum lumea artei în sine, rămâne un mister.

Capitolul 6

Eroi ai afacerilor Coco Chanel

Când eroii sunt prea mari ca să cadă

În primele săptămâni din august 1944, pe măsură ce forţele aliate se îndreptau spre Paris, Rezistenţa franceză şi-a înteţit activitatea împotriva ocupanţilor germani ai oraşului.

în capitală, au fost rechiziţionate clădiri, au fost baricadate străzi şi s-au săpat tranşee, iar pe măsură ce apăreau incidente, valul împotriva inamicului a tot crescut. Armata III a generalului Patton a ajuns la periferia oraşului în 19 august, iar timp de trei zile, Rezistenţa sau Forţele Franceze Libere din Interior (FFI) au luat avânt. Atacaţi de soldaţii lui Patton, în 22 august, germanii au lansat un contraatac asupra Grand Palais, unde francezii îşi stabiliseră un comandament. Lovită de obuzele germane, clădirea a luat foc, iar norul gros de fum sa răspândit pe străzile din jur, dând impresia că toată zona fusese cuprinsă de flăcări.

Lucrurile s-au înrăutăţit când Hitler a emis infamul edict ca oraşul să fie ars până la temelii, ordonând: ,,Parisul nu are voie să cadă în mâinile inamicului decât doar ca un câmp de ruine“.

Pe străzi au apărut tot mai multe tancuri germane, iar iadul a izbucnit.

Aproximativ 1 000 de membri ai FFI şi 3 000 de soldaţi germani au murit în luptele ce au urmat, şi doar când Divizia 2 Blindate franceză şi Divizia 4 Infanterie americană au intrat în Paris peste două zile în noaptea de 24 spre 25 august, germanii au recunoscut în sfârşit că partida era pierdută, iar generalul Choltitz, guvernatorul militar al Parisului, s-a predat Rezistenţei. Choltitz continuă să fie sărbătorit în unele locuri ca salvator al Parisului pentru că a sfidat ordinul lui Hitler şi a refuzat să incendieze oraşul.

A doua zi, generalul de Gaulle a defilat triumfător pe Champs Elysées, iar la scurt timp după aceea a instalat un guvern provizoriu. N-a trecut mult până când oraşul s-a întors împotriva colaboraţioniştilor.

Primul val, aşa-numita *épuration sauvage* (epurare sălbatică), a fost unul de pedepse violente împotriva celor care fraternizaseră cu inamicul. La avut în vedere pe profitori, pe informatori şi pe oricine era considerat că făcuse afaceri cu inamicul. Au fost scosi din casele lor, bătuti, torturati, iar în unele cazuri executaţi după o judecată sumară.

De la debarcarea Aliaţilor în iunie, Franţa se confruntase cu colaboraţionişti din rândul propriei populaţii, iar pe măsură ce evenimentele acelui an sau desfăşurat, aproximativ 9 000 de oameni au fost
ucişi, şi mult mai mulţi arestaţi sau umiliţi public. *Colaboraţioniştii orizontali* erau

una dintre tintele ? > 1
speciale ale populaţiei descătuşate. Iar la Paris lucrurile au fost mai rele decât oriunde şi scăpaseră de sub orice control. Prostituate şi femei acuzate că avuseseră relaţii cu soldaţi germani au fost târâte pe străzi, au fost rase în cap şi li s-au smuls hainele de pe ele. Unele au fost obligate să defileze cu copiii pe care îi făcuseră cu bărbaţi germani. Li s-au desenat svastici pe piele ori au fost însemnate cu fierul roşu. *La femme tondue* (femeia rasă în cap) era scuipată, batjocorită, hărţuită şi atacată.

în victorie asa cum aveam să vedem mai târziu în Cuba ies la iveală cele mai rele însuşiri ale oamenilor.

Emoţiile atinseseră un maxim. Franţa suferise privaţiuni şi umilinţe de nesuportat sub ocupaţia germană, iar eliberarea costase şi ea vieţi. În total, 567 000 de francezi au murit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial cu o sută de mii mai mulţi oameni decât în Marea Britanie. Ocupaţia fusese o tragedie naţională şi totodată o sursă de ruşine pentru o ţară atât de mândră precum Franţa. Asa că, încă dinainte ca bocancii Aliatilor să debarce în Franţa, francezii începuseră să-şi rescrie istoria plasându-se în centrul unei naraţiuni eroice, în august, mitul gaullist a ceea ce Henry Rousso avea să numească mai târziu *resistancialisme* se născuse deja.

La fel ca unificatoarele mituri britanice despre Dunkerque şi Bătălia pentru

Anglia, *resistancialisme* conţinea destul adevăr ca să stea în picioare, dar, la fel ca acele povestiri britanice, a fost exagerat de dragul efectului. Un element central al acestei naraţiuni semificţionalizate a fost acela că în toată perioada ocupaţiei grupurile de maquis— sau ale FFI reprezentaseră adevăratul suflet al Franţei şi majoritatea populaţiei, în timp ce regimul de la Vichy şi o mică minoritate lăsaseră garda jos. Au existat realmente oameni care au dat dovadă de eroism în Franţa în timpul războiului şi mai ales cei care formau maquis-urile. Mii de oameni şi-au dat viaţa pentru cauza libertăţii, iar faptele marilor figuri ale Rezistenţei precum Jean Moulin, Marie- Madeleine Forcade şi Lionel Dubray continuă pe buna dreptate să fie celebrate şi azi. Dar clişeul luptătorilor pentru libertate, cu berete pe cap şi fumători de Gauloises ca reprezentativi pentru majoritate, este departe de adevăr.

FFI nu erau o forţă unită. Existau prea multe facţiuni, iar activităţile lor, în unele cazuri, erau acoperiri pentru acţiuni criminale. Adevărul este că, în cea mai mare parte a războiului, mişcările de rezistenţă au fost opera unei facţiuni extrem de reduse.

Estimările sugerează că, în urma capitulării din iunie 1940, aproximativ 90% din opinia publică franceză a acceptat situaţia şi s-a străduit pe cât posibil să-şi ducă viaţa cu speranţa unor timpuri mai bune. Această stare de spirit s-a schimbat

abia în urma Operaţiunii Overlord [Bătălia pentru Normandia] din iunie 1944, când rândurile FFI sau umflat ajungând la 400 000 de voluntari; doar cu un an înainte aveau un efectiv de numai 25 000 de oameni. Fapt este că majoritatea francezilor au stat cuminţi, iar în acest timp, cum se întâmplă, câţiva au avut de-a face cu germanii.

Există aici şi un alt adevăr amar, anume că printre cei angajaţi în acele acţiuni de justiţie populară ale acelei *épuration sauvage* erau probabil mulţi la fel de vinovaţi ca aceia pe care îi atacau. În mod cert, s-au petrecut numeroase schimbări-de-tabără-de-ultim- moment, cu unii dintre francezi devenind *plus résistants que les résistants* („mai rezistenţi decât rezistenţii“). Şi cum s-a întâmplat şi în alte locuri din Europa eliberată după 1944, în frenezia şi în violenţa instaurate s-au plătit poliţe care nu aveau nimic de-a face cu războiul.

Noul guvern al lui de Gaulle s-a străduit imediat să restaureze ordinea şi să stabilească proceduri împotriva celor acuzaţi. în cadrul aşa-numitei *épuration légale* (epurare legală) care a urmat au fost aduşi în faţa justiţiei mii de colaboraţionişti. Cel mai cunoscut a fost mareşalul Philippe Pétain erou din Primul Război Mondial şi mentor al ?
tânărului Charles de Gaulle care a condus guvernul de la Vichy din sudul Franţei începând cu iulie 1940, care a fost judecat şi condamnat la moarte (sentinţa fiind ulterior comutată la închisoare pe viaţă).

Pétain a fost cazul cel mai răsunător, dar multi al ti colaboraţionişti au fost acuzaţi pe baza Articolului 75 — care defineşte trădarea în Codul Penal francez şi judecaţi: 300 000 de suspecţi au fost cercetaţi, 6 763 condamnaţi la moarte, dintre care 791 au fost executaţi. Printre ei Pierre Laval, de două ori prim-ministru al Franţei înainte de război, care, acuzat de trădare, a fost împuşcat de un pluton de execuţie în 15 octombrie 1945 la Fresnes, o închisoare din sudul Parisului.

Criminali mai mărunţi au fost judecaţi de tribunale, iar cei găsiţi vinovaţi au fost condamnaţi la *dégradation nationale,* pierzându-şi drepurile civice şi devenind un soi de cetăţeni de mâna a doua în propria ţară. Cam 100 000 de francezi au primit această condamnare, iar această pată avea să-i urmărească tot restul vieţii.

A existat şi o altă instanţă de judecată iar aceasta s-a numit tribunalul opiniei publice.

Maurice Chevalier, comediantul de dinainte de război care a umplut sălile de la Casino de Paris până la căderea oraşului, a fost una dintre faimoasele sale victime.

La scurt timp după ocupaţie, Chevalier se refugiase din Paris împreună cu partenera sa evreică, Nita Raya, la casa lui din La Bocea, pe ţărmul Mediteranei. Acolo a fost abordat de fel de fel de producători de teatru care i-au promis câte în lună şi în stele, dar Chevalier i-a refuzat pe toţi, inclusiv propunerea de a

apărea pe Broadway, ceea ce i-ar fi dat posibilitatea să plece din Franţa. însă insistenţele nu s-au oprit.

în final, fără prea multă tragere de inimă, a plecat la Paris pentru câteva apariţii la Casino, iar mai târziu a cântat într-un lagăr de prizonieri francezi cu condiţia ca autorităţile germane să elibereze zece dintre ei. în acelaşi timp, un jurnal colaboraţionist, *Le Petit Parisien,* care era cât se poate de clar o portavoce a propagandei naziste, a publicat un articol intitulat „Maurice Chevalier doreşte colaborarea între poporul francez şi poporul german“.

Povestea a ajuns şi peste Canalul Mânecii, unde presa britanică s-a grăbit să susţină, greşit, că Chevalier dăduse concerte în toată Germania, iar toată campania de dezinformare a dus la includerea numelui său pe o listă a colaboraţionişţilor care urmau să fie judecaţi după război.

Partenera lui Chevalier şi părinţii acesteia aveau cu toţii documente false, pentru a-şi ascunde originea, iar Chevalier încerca să-i protejeze arătându-se cât mai conciliant. Dar acest lucru i-a adus necazuri uriaşe atât cu naziştii, cât şi cu Rezistenţa franceză, iar după debarcarea Aliaţilor, poliţia şi FFI au încercat sâ-l aresteze. Propaganda germană, încercând să creeze panică, a marşat pe această poveste, susţinând că Chevalier fusese ucis de populaţie, ceea ce nu era adevărat, căci acesta se ascunsese pur şi simplu.

Trei zile mai târziu, Chevalier a fost arestat de trei membri ai maquis şi escortat la Toulouse, unde i s-a spus că va fi executat.

Din fericire, cu ajutorul unui jurnalist britanic de la *Daily Express,* toată acea reţea de minciuni şi de propagandă legată de activităţile sale din timpul războiului a fost demontată. Chevalier a fost eliberat, iar mai târziu, cu ajutorul companiei Paramount, a plecat în America.

Acuzaţii similare l-au urmărit şi pe cântăreţul Charles Trenet care, la rândul lui, sub presiunea germanilor, a cântat într-un lagăr de prizonieri de război. A reuşit să scape cu o pedeapsă uşoară, dar eticheta de „colaboraţionist“ a rămas atârnată de cariera lui mult timp.

Celebra actriţă franceză Arletty, care trăise cu un ofiţer de aviaţie german, Hans-Jürgen Soehring în timpul ocupaţiei, a fost şi ea luată în vizor. Arestată de maquis în 1944, Arletty ar fi rostit celebrele cuvinte *Mon cœur est français, mais mon cul est international* („Inima mea e franceză, dar curul mi-e internaţional“), înainte de a fi judecată pentru trădare şi condamnată la 18 luni de închisoare. Cariera ei nu a mai redevenit niciodată ceea ce a fost, deşi a avut o scurtă apariţie în filmul *Ziua cea mai lungă* din 1962.

Serviciile de informaţii britanice erau ocupate să vâneze propriii criminali de război. Unul dintre primii ofiţeri din MI 6 sosiţi la Paris în acea epocă era fostul

jurnalist devenit agent MI6 ataşat pe lângă armata Francezilor Liberi a lui de Gaulle, Malcolm Muggeridge.

Lista de suspecţi a lui Muggeridge îl includea pe creatorul personajului Jeeves, P.G. Wodehouse, care, în 1940, când Franţa a căzut, trăia acolo încercând să-şi termine un roman. Wodehouse, în vârstă de cincizeci şi opt de ani, a fost internat într- un lagăr din Silezia.— Peste un an, germanii l-au eliberat şi l-au trimis la Berlin, unde l-au convins să realizeze cinci emisiuni radiofonice pentru publicul american. După difuzarea lor în iunie 1941, romancierul a fost declarat trădător în Camera Comunelor din Londra, dar după ce l-a intervievat în 1944, Muggeridge a ajuns la concluzia că unica crimă a lui Wodehouse a fost aceea de a fi de o naivitate demnă de personajul central ale povestirilor sale, Bertie Woosterish.

Muggeridge avea însă o captură mai importantă în vizor. Primise un pont legat de un plan german de război, cu nume de cod Operaţiunea Modellhut, prin care serviciile de informaţii germane Abwehr încercaseră în 1943 să contacteze membri ai aristocraţiei britanice în speranţa încheierii unui armistiţiu. Iubita lui Muggeridge, o informatoare MI6 cunoscută doar ca ,,F“, cunoştea una dintre persoanele suspectate astfel că, în septembrie 1944, ,,F“ şi Muggeridge s-au dus la hotelul Ritz din Paris să-i ia un interviu.

Germanii îi dăduseră agentei lor numele

de cod „Westminster“, dar restul lumii o ştia mai bine drept Coco Chanel.

Femeie de afaceri şi creatoare de modă cunoscută în întreaga lume, Coco Chanel avea pe mâneca taioarelor ei elegante mai multe secrete de război decât prezentări în cea mai aglomerată săptămână a modei. Se comportase, după cum vom vedea, mult mai rău decât actriţa Arletty, astfel că, în timp ce marea epurare se petrecea pe străzile de sub apartamentul ei, şi-a făcut probabil o serie de calcule, încercând să intre în graţii a declarat că fiecare soldat american din oraş avea dreptul să primească un flacon de parfum Chanel No 5 de la magazinul ei din rue Cambon. în timp ce Muggeridge şi ,,F“ se îndreptau spre Ritz au trecut probabil pe lângă coada lungă din faţa magazinului.

Cu doi ani înainte de a muri, Muggeridge a ars toate însemnările de la acea întâlnire, temându-se probabil că relaţia sa cu „F“ ar putea afecta noua sa reputaţie de „sfânt“.— Din fericire însă, o versiune prescurtată a supravieţuit şi este disponibilă pe site- ul Societăţii Baudelaire. Faptul că Muggeridge însuşi recunoaşte că avem aici o versiune prelucrată este un semnal de alarmă, care însă rămâne un document extraordinar, nu în mică măsură datorită faptului că Coco Chanel pare a fi coborât din paginile unui roman.

„Am auzit atât de multe lucruri despre dumneavoastră, domnule Muggeridge“, începe Chanel, adăugând, „Sper că aţi

venit să ne eliberaţi. Cât de amabil din partea dumneavoastră.“

Apoi se lansează într-un atac prelungit la adresa epurărilor care se petrec în jur, e plină de condescendenţă faţă de FFI, spunând: „La început, acţiunile lor m-au stârnit. Acum aproape că îmi pare rău pentru aceste brute. Ar trebui să ne abţinem de a dispreţul specimenele joase ale umanităţii“.

Rezervă pentru de Gaulle şi rescrierea istoriei de către acesta cuvinte dispreţuitoare: ,,L-aţi ascultat? Cât de curând are să susţină că Rezistenţa a eliberat lumea întreagă. Şi de ce n-ar face-o? Nenumăraţi imbecili francezi îi vor da crezare“.

Muggeridge insistă în privinţa legăturilor ei din timpul războiului, iar Chanel îi spune că presupusele ei acţiuni de spionaj erau pur şi simplu acoperiri pentru a reuşi să se întoarcă la Londra, „să fie acolo casa mea“. Pretinde că a fost prost înţeleasă şi că a fost trădată de prietena ei Vera (ne vom întâlni cu ea mai târziu), pe care o denunţă drept „fascistă“. în mod deliberat îl numeşte de mai multe ori pe Churchill şi „prietenia ei cu Winston, eroul care a adus lumii speranţa”. Iar apoi, întrebată de care parte a fost în timpul ocupaţiei, răspunde: „Păi, de nici o parte, bineînţeles. Am luptat pentru mine, aşa cum am făcut mereu. Nimeni nu-i spune lui Coco Chanel ce să gândească”.

E multă sfidare în acest interviu, dar mulţi dintre apologeţii ei au luat-o drept

candoare; dar Chanel se simţea încolţită, blufa şi dădea vina pe toată lumea, fiindcă pur şi simplu voia să-şi salveze pielea. Coco Chanel a fost o femeie cu multe aptitudini şi talente, iar a spune minciuni sfruntate era doar unul dintre ele.

E uşor să judeci retrospectiv oameni prinşi în evenimente care sunt mai presus de controlul lor şi care au preferat să păcătuiască ori să colaboreze. Şi chiar dacă noi toţi sperăm ca în circumstanţe asemănătoare să ne purtăm mai bine, e foarte probabil ca mulţi dintre noi să facă exact ceea ce au făcut cei din regiunile ocupate am sta cu capul plecat, ne-am preface că nu vedem, ba am cădea chiar şi la învoială cu invadatorul.

însă oricum am lua-o, Chanel nu a fost o spectatoare inocentă. Comportamentul ei a fost absolut respingător. Se instalase luxos la Ritz din Paris, iar în acelaşi timp s-a folosit de legile antisemite pentru a-şi recâştiga controlul asupra mărcii ei de parfum de la partenerii ei de afaceri evrei. S-a aliat voit cu regimul german încercând să negocieze o pace cu contactele ei la nivel înalt din Marea Britanie — iar cea mai mare parte din timp s-a culcat literalmente cu un spion nazist.

în urma interviului, Muggeridge nu a continuat investigaţia şi nu l-a menţionat în memoriile sale, deşi le-a declarat biografiilor lui că Chanel i-a displăcut profund. Cu timpul se va afla totul, dar acum, după câteva decenii de la moartea ei, un văl discret continuă să acopere

acţiunile ei din timpul războiului odată cu o serie de alte aspecte neplăcute din viaţa ei, în vreme ce legenda ei continuă să crească.

Chanel rămâne o icoană copleşitoare, fiind probabil cea mai renumită dintre eroi lumii de afaceri ai Franţei. Marca ce-i poartă numele rămâne în orice circumstanţe cea mai cunoscută din lume.

Dar mitul ei perfect şlefuit ascunde un adevăr mai întunecat decât oricare dintre micuţele ei rochii negre.

Născută într-un spital al săracilor din Saumur, Maine-et-Loire, în 19 august 1883 (ulterior avea să- şi tot schimbe anul naşterii), fata botezată Gabrielle Chasnel—a venit într-o lume a sărăciei şi haosului. Tatăl ei, Albert, era mitoman şi un beţiv afemeiat, care îşi câştiga traiul făcând pe comis-voiajorul, lipsind adesea luni de zile fără ca nimeni să ştie unde se afla. Mama lui Chanel, Jeanne, a fost spălătoreasă, plasându-se deci undeva foarte jos în ierarhia socială, deşi fiica ei avea să susţină mai târziu că moştenise atelierul de tâmplărie al tatălui ei, dispunând de oarecare avere. Cuplul avea deja o fiică, Julie-Berthe, şi era încă necăsătorit la naşterea lui Gabrielle.

Simţindu-se ruşinată de originile ei modeste, într- un mod care avea să o caracterizeze, Chanel îşi va reedita constant naraţiunea copilăriei, pretinzând că părinţii ei au fost oameni de succes, că

tatăl ei a fost negustor de cai şi că se născuse într-un spital al săracilor doar fiindcă mama ei se afla întâmplător în zonă, în drum spre tatăl ei, când au apucat-o durerile facerii. în cartea lui Axei Madsen *Chanel:* A *Woman of Her Own* (1991), autorul o citează pe Coco:

„Nu-mi place să spun această poveste sobră fiindcă e teribil de plictisitoare, dar mama a leşinat dintr-odată. Cu moda de pe atunci, era greu să-ţi dai seama că o femeie urma să nască, aşa că nişte oameni extrem de drăguţi au luat-o acasă la ei... (apoi) a fost dusă la spitalul în care m-am născut. La spital te botează imediat. Mie mi-au dat numele măicuţei care a avut grijă de mama.“

Nu era nimic adevărat. Prima minciună dintr-un şir lung de minciuni sfruntate şi de poveşti nefondate pe care de-a lungul vieţii, Coco avea să le schimbe şi să le ajusteze ajungând până la datele naşterii ei. Mai târziu avea să le povestească prietenilor, printre altele, că se născuse într-un vagon de tren şi că tatăl ei fusese negustor de vinuri şi nu geambaş. Cum au sosit în succesiune rapidă şi alţi fraţi, copila s-a luptat să câştige atenţia mamei ei bolnăvicioase şi tatălui mereu absent. Familia trăia ?
literalmente la grămadă, chiar dacă Chanel avea să pretindă mai târziu că fuseseră crescuţi într-o casă mare; în realitate, locuiau într-o singură cameră închiriată din Brive-la-Gaillarde, o localitate între Lyon şi Bordeaux.

Nu s-a apropiat de sora ei mai mare, despre care se spunea că este „deranjată“, în schimb a fost foarte legată de fratele mai mic Alphonse (născut în 15 martie 1885) şi mai târziu de mezina Antoinette (cunoscută drept Ninette). Haosul familial era atât de mare încât adesea se retrăgea într-o lume a ei de păpuşi şi... pietre funerare, cum avea să susţină Chanel mai târziu că îşi petrecuse copilăria în cimitire.

„Fiindcă trăiam cu oameni care erau atât de lipsiţi de sensibilitate, voiam să fiu sigură că sunt iubită, îmi plăcea să vorbesc singură şi nu faceam ce mi se spunea. Aceasta, fără îndoială, fiindcă primii oameni în faţa cărora mi-am deschis inima erau morţi.“—

Plăcerea ei de a-şi petrece timpul în compania morţilor ar putea fi o amintire falsă din copilărie. Fiindcă atunci când avea doar unsprezece ani, mama ei a murit pe neaşteptate.

Una dintre similitudinile ciudate din această carte este faptul că mai mult de jumătate dintre personajele ei şi-au pierdut un părinte în copilărie. Bader avea doisprezece ani când tatăl său a murit. Maica Tereza opt când şi-a pierdut părintele, iar tatăl lui Warhol a murit când acesta avea treisprezece ani. Coco şi-a pierdut mama la unsprezece ani. Părintele absent este un element – cheie în atâtea legende şi mituri Luke Skywalker, Femeia Minune, Spiderman, Batman, Hulk, Harry Potter şi chiar Kung Fu Panda sunt toţi orfani. Există un motiv bun pentru asta,

cel puţin în ficţiune. Frica de a-ţi pierde părintele face parte din setul de spaime primordiale ale copilăriei. Este un lucru de care mulţi dintre noi la un moment dat se vor fi temut mai mult decât de orice.

Şi mai este ceva. Un protagonist orfan este cea mai scurtă cale spre monomitul transformaţional — obligându-l pe eroul solitar să înfrunte lumea, să se adapteze şi să crească... lansându-l în aventură.

în 1978, o carte publicată în franceză intitulată *Les Orphelins menent-ils le monde? (Sunt oare orfanii cei care conduc lumea?)* confirmă rezultatele psihologului clinic american Marvin Eisenstadt care analizase 578 de articole din *Encyclopaedia Britannica* mai lungi de o jumătate de pagină pentru a descoperi că o mulţime de „eroi“ sau „antieroi“ semnificativi şi-au pierdut un părinte în copilărie sau în tinereţe.

Lista îi include pe Churchill, Hitler, surorile Bronte, John Lennon, Paul McCartney, Abraham Lincoln, Lenin, Michelangelo, Newton, Washington, Alexandru cel Mare, Genghis-Han şi Virginia Wolf. Morţile premature, se ştie, erau mult mai frecvente „în vremurile bune“ şi, chiar dacă există multă subiectivitate în orice listă, faptul de a pierde unul sau ambii părinţi lasă urme în mintea unui tânăr. Studii demonstrează că moartea prematură a mamei sau a tatălui are un impact psihologic semnificativ asupra vieţii copilului adesea cu urmări negative. Orfanii suferă mai des de

tulburare de stres posttraumtic, de stimă de sine scăzută şi de sentimente pronunţate de nesiguranţă în relaţii.

Şi-a dat seama de timpuriu că lumea este un loc nepăsător şi lipsit de Dumnezeu, că moartea este reală şi reprezintă o lecţie cutremurătoare şi este de înţeles probabil că Chanel a încercat să-şi creeze propriul basm din mizeria şi pierderile care i-au marcat copilăria.

Potrivit versiunii ei preferate, Chanel a fost iniţial crescută de două mătuşi în timp ce tatăl ei plecase în America pentru a face avere. Dar de avere nici nu a fost vorba şi, chiar dacă cele două mătuşi au existat, în final a fost lăsată de tatăl iresponsabil împreună cu cele două surori ale ei, Julie-Berthe şi Ninette, în grija unei mănăstiri pentru orfani din Aubazines, Nouvelle-Aquitaine, în timp ce fraţii, în vârstă de patru şi nouă ani, au fost trimişi la o fermă ca mână de lucru.

„Copil sărac“, dormea în încăperi neîncălzite, ostracizată de celelalte fete, într-un loc în care se trăia după un cod strict de ierarhii. Dacă erai abandonată de un părinte, te aflai practic pe treapta cea mai de jos, aşa că e poate de înţeles de ce Chanel şi-a tot schimbat povestea în timpul ascensiunii ei abrupte din şanţul unei vieţi de mizerie pe care a transformat-o într-un basm. Ceea ce nu era defel uşor având în vedere că societatea franceză *de fin de siècle* nu era doar foarte exclusivistă social, ci şi profund sexistă. Ca orfană provenind din

părinţi necăsătoriţi care aparţineau săracilor clasei muncitoare, Gabrielle se afla pe treapta cea mai de jos a celei mai de jos scări sociale din cea mai de jos categorie a societăţii. Din fericire, sub înfăţişarea modestă, Chanel era de oţel. Viaţa la mănăstire ar fi putut să-i ucidă spiritul în schimb a întărit-o.

în memoriile ei din 1946, *The Allure of Chanel,* dictate prietenului ei Thomas Rând, Coco rezumă perioada copilăriei ei de orfană: „Eram o scorpie, o hoaţă, cineva care asculta pe la uşi. Azi, la fel ca atunci, există o aroganţă în tot ce fac, în gesturile mele, în asprimea glasului meu, în privirea mea, în chipul meu frământat, în întreaga mea persoană“.

La optsprezece ani, Chanel a plecat din Aubazines pentru a locui într-un internat din Moulins fondat de familiile bogate din regiune ca un soi de şcoală de formare pentru tinere sărace. Sa alăturat mătuşii ei Adrienne, doar puţin mai mare decât ea, şi a învătat să coasă făcând ucenicie la un ceaprazar. Instituţia catolică în care trăia avea reguli stricte legate de „ieşirea în lume“ şi întâlnirile cu bărbaţi, dar celor două tinere puţin le păsa de ele, Chanel începând să cânte într-un cabaret local frecventat de ofiţeri de cavalerie. Probabil că acolo s-a ales şi cu porecla Coco, unul dintre cântecele pe care îl interpreta ades fiind „Qui qu’a vu Coco?“ („Cine a văzut-o pe Coco?“) despre o femeie care îşi pierduse căţelul, ori poate era o prescurtare a cuvântului „cocotă“.

Chanel a insistat mai târziu că amândouă versiunile erau greşite şi că tatăl ei fusese cel care o alintase cu acest nume în copilărie. De asemenea a încercat să minimalizeze perioada petrecută la cabaret, subliniind în schimb ucenicia ei de croitoreasă, iar aceasta pe bună dreptate, fiindcă la douăzeci şi trei de ani, Chanel era de fapt o curtezană; o femeie inteligentă şi atrăgătoare, dornică să-şi folosească farmecul pentru a atrage atenţia unor bărbaţi frumoşi şi bogaţi care, în cazul ei, a fost un playboy pe nume Etienne Balsan.

Balsan avea să fie primul dintr-o serie de indivizi bogaţi, vrăjiţi de frumuseţea şi de farmecul ei, omul care îi va finanţa investiţiile timpurii în afaceri.

Balsan era moştenitorul unui imperiu al textilelor şi ducea o viaţă de lux la castelul său Royallieu din Compiègne, la aproximativ 70 de kilometri de Paris. Pentru ea, Balsan a fost o mare ocazie, căci a învăţat-o cum să se poarte ca o aristocrată. A învăţat de la el să călărească, s-a obişnuit să ducă o viaţă înconjurată de servitori, cu mâncare fină, vinuri bune şi în compania clasei de sus educate, dedate unei vieţi de huzur, care se aduna la castel pentru petreceri la sfârşit de săptămână. Tânăra Chanel era spirituală, stilată, sfidătoare, hotărâtă, extrem de frumoasă şi înzestrată cu temperament, cu un talent uriaş de a crea şi cu dorinţa de a face ceva cu viata

? ? J ?

ei, de a-şi construi o afacere.

în 1909 l-a convins pe Balsan să transforme parterul casei sale pariziene din Boulevard Malesherbes 160 într-un atelier de pălării. Afacerea a prosperat, dar viaţa ei personală era tot mai complicată, căci Chanel trăia de fapt într-un *ménage à trois* cu Balsan şi prietenul englez al acestuia Arthur „Boy“ Capei, pe care îl cunoscuse în 1908. Capei era chiar mai bogat decât Balsan şi, impresionat probabil de priceperea ei în afaceri, dar poate şi din dorinţa de a o despărţi de prietenul său, i-a finanţat următoarea întreprindere, *Chanel Modes,* din rue Cambon, pe atunci la modă, în primul arondisment al Parisului.

Unul dintre aspectele mai neobişnuite ale poveştii lui Chanel este acela că Boy Capei, care avea douăzeci şi opt de ani, iar ca aspect era însuşi tipul de gentleman englez latifundiar, a fost muza lui Coco. Spre deosebire de Balsan, Capei era în mare parte un *seif-made man* şi tot spre deosebire de Balsan avea stil şi fler înnăscute. Chanel a folosit

?

unul dintre puloverele sale vechi ca model pentru rochiile ei de tricot din perioada timpurie, iar garderoba lui Capei avea să o inspire în următorii nouă ani şi mult timp după aceea.

Englezul bogat i-a finanţat mai mult decât atelierele şi stilul de viată. Când sora ei mai mare, Julie-Berthe, şi-a tăiat venele şi a murit, Coco l-a adoptat pe fiul acesteia, André Palasse, iar Capei sa oferit

să-i plătească educaţia la o şcoală internat scumpă din Anglia. De altfel au existat dubii în privinţa mamei lui André. într-o fotografie din anii 1920, care îi surprinde pe Coco şi pe André prostindu-se, se vede că între tânărul din fotografie şi mătuşa şi mama sa adoptivă exista mai mult decât o oarecare asemănare. în viaţa ei, Coco Chanel a fost adesea crudă şi distantă cu cei din jur, dar iubirea ei pentru Capei şi André nu poate fi pusă nici o clipă la îndoială. Atunci când a murit în 1971, şi-a lăsat aproape întreaga avere fiului ei şi celor două fiice ale acestuia.

Capei a finanţat apoi expansiunea afacerilor ei la Biarritz, Deauville şi în alte locuri, astfel că, la începutul Primului Război Mondial, Coco era creatoarea cea mai la modă şi de viitor în Franţa.

Un an mai târziu, la treizeci şi doi de ani, Chanel era atât de bine lansată încât, cu toată mizeria războiului şi a ocupaţiei parţiale a ţării, ediţia franceză a revistei *Harper's Bazaar* a afirmat că o femeie „care nu are în garderoba ei măcar o piesă de Chanel este complet ieşită din modă".

Capei şi Chanel s-au iubit cu adevărat, dar nu exista nici o posibilitate de căsătorie. Un gentleman aristocrat, chiar dacă în mare parte un *self-made man,* trebuia să se însoare cu cineva din aceeaşi lume. Cineva nobil. Cineva cu un arbore genealogic impresionant, cu argintărie de familie şi cu un accent absurd. Astfel că, în 1918, s-a însurat cu Diana Lister, fata celui de-al 4-lea baron Ribblesdale, ceea

ce nu l-a împiedicat să se vadă în continuare cu Coco.

în anul următor în viaţa lui Chanel s-au petrecut două tragedii. La sfârşitul războiului, sora ei mezină s-a grăbit să se mărite cu un ofiţer din armata canadiană, iar apoi să se mute în America de Nord, decizie pe care avea să o regrete rapid. Regiunea Ontario, sălbatică, vastă, aspră, pustie, corespundea sentimentelor pentru soţul ei, drept care a încercat să găsească o ieşire. Ninette a implorat-o pe sora ei să-i trimită bani de întoarcere, dar Coco, facând-o pe moralista, a refuzat, îndemnând-o să-şi refacă mariajul. Drept care mezina a fugit cu un playboy argentinian la Buenos Aires.

La scurt timp după aceea a murit de gripă spaniolă.

Cu câteva luni înainte, în 22 decembrie 1919, Capei avusese un accident de maşină, îndreptându- se spre o întâlnire cu Coco sau, cel puţin, aşa a pretins aceasta — şi murise. Un anunţ din *The New York Times,* publicat în ziua de Crăciun, menţiona prietenia lui Capei cu Lloyd George şi faptul că era căsătorit cu fiica lordului Ribblesdale. Nici un cuvânt despre Chanel, dar, spre meritul lui, i-a lăsat prin testament o avere consistentă, pe care ea a folosit-o ca să-şi extindă imperiul.

„Pierzându-l pe Capei, am pierdut totul“, i-a declarat Chanel mai târziu biografului ei Morand. „Ceea ce a urmat nu a fost o

viaţă fericită.“

Moartea lui Capei şi cea a surorii ei îi vor fi inspirat cea mai cunoscută şi durabilă dintre creaţiile ei, micuţa rochie neagră. în 1919, culoarea era la modă, deşi din alte motive. Franţa pierduse 1,4 milioane de oameni în război şi alte 250 000 din cauza gripei spaniole.

„Moda trebuie să exprime timpul, momentul...“ a declarat Chanel, iar în 1919 culoarea doliului se potrivea cu sentimentele ei. Asistând la un spectacol la Opera din Paris, copleşită de durere, „îmi amintesc că priveam publicul... i-a spus ea mai târziu lui Morand — şi tot acel roşu, şi verde, acel albastru electric mi-au făcut rău... asa că am impus negrul“.

La câteva săptămâni după moartea lui Capei, Coco s-a întâlnit cu o clarvăzătoare care a pretins că acesta „trăia într-un loc al fericirii, într-o lume unde nimic nu te mai poate tulbura“. Acest lucru i-a ridicat moralul şi s-a cufundat din nou în muncă, aşa cum făcea adesea în vremuri grele.

Impactul lui Chanel asupra modei imediat după război a depăşit cu mult micuţa rochie neagră.

„Eu nu creez modă, eu sunt moda!“ a spus ea la un moment dat iar în anii 1920 acest lucru a fost perfect valabil.

în acea epocă a jazzului (cum a numit F. Scott Fitzgerald acel deceniu), Chanel le-a eliberat pe femei de corsete şi de dantelă şi le-a îmbrăcat în tricouri de marinar şi în pantaloni. A creat un stil androgin şi fluid care se vede şi după o sută de ani pe

străzile oraşelor sau pe podiumurile prezentărilor de modă. Indiferent de defectele ei personale şi de criticile ce i se aduc, talentul şi viziunea ei ieşite din comun nu pot fi puse la îndoială. A fost autoarea unei revoluţii în modă şi o legendă autentică a ceea ce numim *haute couture.*

Nu doar creaţiile au făcut-o cunoscută, ci şi personalitatea ei publică, în timpul vieţii fiind aproape la fel de renumită pentru remarcile ei muşcătoare, cunoscute drept „coco-isme“, pe cât era pentru stilul ei. Interviul ei din 1944 cu Muggeridge abundă de propoziţii caustice, iar printre vorbele ei celebre se numără, „Eleganţa este să refuzi“, „Luxul trebuie să fie confortabil, altfel nu e lux“ şi „Moda se demodează, dar stilul niciodată“.

Aceste vorbe celebre nu erau nişte lucruri spuse la întâmplare, ci cuvinte frecvent şi atent repetate. Cum nu erau nici în totalitate opera ei.

Chanel a urât să fie singură, iar în 1921, după moartea lui Capei, a căzut în braţele poetului Pierre Reverdy. Oarecum neconvenabil, deoarece Reverdy era căsătorit şi extrem de religios, iar infidelitatea l- a chinuit, determinând despărţirea lor în 1926. Prietenia lor însă a supravieţuit până la moartea poetului în 1960, el devenind pentru ea dascăl şi prieten. Fără îndoială că multe dintre vorbele ei celebre le-a formulat chiar el ori a contribuit la elaborarea lor, fiind un fel de Ted Sorensen al lui Coco.

Chanel şi-a petrecut o mare parte din restul vieţii cu buna ei prietenă hedonistă Maria „Misia“ Sophie Olga Godebska. Misia fusese, la fel ca Chanel, o fată rebelă educată într-o mănăstire, care şocase şi încântase boema pariziană cu spiritul şi cu frumuseţea ei. Fusese muza unor pictori precum Renoir, Bonnard şi Vuillard, iar Toulouse-Lautrec o imortalizase pe una dintre copertele revistei de literatură şi artă *La revue blanche,* în vreme ce Marcel Proust o folosise ca inspiraţie pentru cel puţin două dintre personajele din *În căutarea timpului pierdut.* Era şi o prietenă apropiată a lui Serghei Dîaghilev, impresarul de balet şi arbitru al bunului gust care rămăsese în Franţa după Revoluţia Rusă din 1917, iar prin el făcuse cunoştinţă cu toată emigraţia rusă de la Paris.

Când cele două femei s-au întâlnit, Misia avea aproape cincizeci de ani şi încerca să se aşeze la casa ei împreună cu cel de-al treilea soţ, pictorul José Maria Sert; dar când a cunoscut-o pe Chanel s-a simţit de îndată atrasă, aproape îndrăgostită de ea. Prietenia lor intensă a durat până la moartea Misiei în 1950. Au existat speculaţii că între ele ar fi fost o relaţie amoroasă, ceea ce ar fi fost de-a dreptul ironic, având în vedere că Coco era o homofobă vocală.

în diferitele ei afirmaţii publice despre bărbaţi homosexuali i-a numit „pederaşti cinici“ şi „târfele înaltei societăţi“, şi se pare că în particular avea expresii mult

mai grele.

La un an după moartea lui Capei, Misia şi Sert au prezentat-o pe Coco lui Ernest Beaux, un emigrant care fusese spion pentru britanici în timpul Războiului Civil Rus între 1918 şi 1920, iar apoi se mutase la Paris. Ernest şi fratele său Edouard lucraseră înainte de revoluţie pentru celebra fabrică de săpunuri A. Rallet & Co. de la Moscova, unde Ernest dobândise reputaţia de „nas“ ca maestru parfumer. Crease în 1912 o celebră apă de colonie „Bouquet de Napoléon“ ca tribut cu ocazia aniversării a o sută de ani de la invadarea Rusiei de către trupele napoleoniene. A urmat un parfum pentru femei, „Bouquet de Catherine“, dedicat în 1913 legendarei ţarine cu ocazia tricentenarului dinastiei Romanov, care însă nu a mers prea bine într-o ţară care se distanţa de familia ei regală.

La începutul anilor 1920, Franţa era plină de imigranţi şi de refugiaţi ruşi, iar Ernest Beaux era extrem de bine conectat. Prin marele duce Dmitri Pavlovici al Rusiei, văr al ţarului Nicolae al II-lea care fusese asasinat, l-a cunoscut pe Diaghilev. Prin Diaghilev a făcut cunoştinţă cu Misia, iar prin ea cu Coco Chanel – care de acum era marele nume din lumea modei.

întâlnind-o pe Chanel la Cannes pe Riviera franceză, în 1920, Ernest i-a prezentat o serie de flacoane cu ultimele lui creaţii în materie de parfumuri, iar ea a ales „numărul 5“, fiindcă era numărul ei norocos din copilărie. Chanel era profund

apophenică. Vedea numărul cinci peste tot, iar la mănăstirea din Nouvelle-Aquitaine număra zilnic cele cinci grupuri de pietre care constituiau cele cinci căi ce duceau spre capelă. Era atât de superstiţioasă încât îşi lansa mereu colecţiile în ziua de 5 a lunii a 5-a şi bănuiala este că a ales flaconul 5 din cauză că avea numărul scris pe el. Coco nu a avut nici un rol în crearea celui mai faimos produs al ei cu excepţia faptului de a-l fi mirosit şi ales. Deşi, ca să fim sinceri, a avut un rol uriaş în conceperea acelei sticle extraordinare şi revoluţionare, care este esenţială pentru mitul Numărului 5.

Ne spune ceva despre puterea mitului faptul că până şi acea sticlă are propria ei istorie originară contradictorie. Unii spun că se bazează pe unul dintre decantoarele de whisky ale lui Capei, alţii susţin că e vorba de sticlele de toaletă pe care le lua cu el în călătorii.

Cele mai multe parfumuri ale unor celebrităţi, chiar din zilele noastre, nu sunt altceva decât un exerciţiu de promovare a brandului. Toate acele parfumuri celebre purtând semnătura unei vedete pop au fost create de alţii şi nu au nimic de a face cu cel căruia îi poartă numele. A fi parfumer este o profesie complexă bazată pe abilităţi ce se dobândesc în ani de zile şi necesită mai ales acel „nas“ atotimportant. Chanel nu avea experienţă în domeniu. Alegerea parfumului a fost pentru ea o ocupaţie de o după-amiază, şi chiar dacă numele ei are

un rol important în legenda parfumului, Beaux, căzut în obscuritate, ar merita mai mult credit în această poveste. La urma urmei, el este adevăratul creator al parfumului cel mai grozav, mai invidiat şi mai recognoscibil din lume — fiind un fel de Gérard Malanga al lui Chanel No 5.

Iniţial, Coco a dăruit No 5 gratis clienţilor şi prietenilor ei. Dar poţiunea magică a devenit rapid un obiect mult dorit, astfel că, inevitabil, în 5 mai 1921 a lansat-o ca produs de sine stătător. Cererea a crescut fulminant, iar peste alţi trei ani, în 1924, succesul său a dus la întâlnirea pe marginea unei piste de curse a lui Coco cu un om de afaceri pe nume Pierre Wertheimer.

Pierre era şeful firmei Bourjois care începuse prin a fabrica produse de machiaj pentru teatru, dar ajunsese cel mai mare producător francez de cosmetice. După război se extinsese devenind o companie globală, cu fabrici în multe alte ţări, în special în Statele Unite. întâlnirea a fost scurtă, iar Chanel, prea puţin atentă la detalii şi, cel mai probabil, preocupată de problemele ei curente, a semnat cedând 90% din afacerea parfumului. Acestea s-au împărţit între Pierre şi fratele său care au luat 60%, restul de 20% revenindu-i lui Théophile Bader, negustor de artă şi proprietar al Galeriilor Lafayette, celebrul magazin universal. Coco a rămas cu 10%, ceea ce, de fapt, a fost o afacere bună pentru ea, deoarece a făcut posibilă expansiunea şi

promovarea la nivel global a parfumului aducându-i venituri uriaşe fără cel mai mic efort din partea ei. Chanel devenise cea mai bogată femeie din Franţa, dar destul de repede a ajuns la convingerea că fusese înşelată. în vreme ce marca înflorea sub conducerea fraţilor Wertheimer, ea refuza să aprecieze că ei şi munca lor o transformaseră într-un succes global, drept care a început să caute o cale pentru a recâştiga controlul.

Relaţia dintre Wertheimer şi Chanel a fost un paradox de dragoste durabilă şi ură nestinsă. Coco îl plăcea pe Wertheimer ca persoană —, iar el era, ca atâţia alţi bărbaţi din viaţa ei, pe jumătate îndrăgostit de ea. Dar Chanel nu mai era fata uşor naivă de la mănăstire care se îndrăgostise de Boy Capei. Era de acum o femeie de afaceri necruţătoare, chiar dacă uneori nesăbuită, iar extrema bogăţie dublată de influenţa şi de puterea pe care i-o dădeau îi definea opiniile.

Era de asemenea o antisemită convinsă — iar convingerea ei că evreul Bader şi evreii Wertheimer îi „furaseră“ creaţia s-a născut în bună parte din atitudinea ei violent rasistă.

Chanel nu a încercat niciodată să-şi ascundă ura faţă de evrei.

În cartea lui Hal Vaughan *Sleeping with the Enemy,* autorul redă o conversaţie pe care a purtat-o cu Marcel Haedrich în 1969. Haedrich fusese în anii 1950 redactor-şef al revistei *Marie Claire,* iar la

începutul anilor 1960 scria o carte pe care a numit-o *Et Moïse créa Dieu (Şi Moise l-a creat pe Dumnezeu);* Chanel însă a avut imediat obiecţii la adresa titlului.

„Speraţi ca evreilor să le placă povestea dumneavoastră?“ a întrebat ea. „Nu vor cumpăra cartea“, a mai spus, adăugând, „Eu nu mă tem decât de evrei şi de chinezi, iar de evrei mai mult decât de chinezi.“ Părerea lui Haedrich a fost că „Antisemitismul lui Chanel nu era doar verbal; ci pasional, retrograd şi adesea jenant“.

Din păcate, opiniile ei nu erau neobişnuite în Franţa din acea epocă. Antisemitismul avea o istorie îndelungată în ţară, întinzându-se până în Evul Mediu, evreii francezi obţinând drepturi egale cu vecinii lor creştini abia la începutul secolului al XlX-lea. Spre ruşinea ei, Biserica Catolică a încurajat literatura antisemită, iar în 1884 o carte de mare succes, *La France Juive* a lui Edouard Drumont, a aprins spiritele. în 1889, Drumont avea să înfiinţeze Liga Antisemită a Franţei, care a făcut campanie pentru expulzarea evreilor din societate într-o campanie care anunţa naraţiunea nazistă de secol XX.

Atmosfera de ură dusese în octombrie 1894 la acuzarea lui Dreyfus.

Alfred Dreyfus era un ofiţer evreu de cavalerie francez, care a fost acuzat, pe baza unor dovezi circumstanţiale, de spionaj pentru germani. Condamnat la degradare şi la deportare, a fost trimis în

colonia penitenciară de pe Insula Diavolului din largul coastei Guyanei franceze. Destul de repede după aceea au apărut dovezi care sugerau că un anume maior Eszterhazy era adevăratul vinovat, dar armata a preferat să ascundă adevărul, iar Dreyfus a rămas prizonier. Cauza lui a fost reluată declanşând Afacerea Dreyfus, cu scriitorul Emile Zola şi alti susţinători reuşind să obţină o rejudecare în 1899 în urma căreia Dreyfus a fost din nou condamnat. Revolta publică a determinat în cele din urmă graţierea lui, dar abia în 1906 avea să fie complet exonerat şi reabilitat.

Până în secolul XX teoriile conspiraţioniste catolice despre evrei s-au tot răspândit în Franţa, iar sentimentele antisemite şi profasciste au proliferat în perioada interbelică. Ura lui Chanel faţă de evrei îşi avea originile în copilăria ei la mănăstire şi în sentimentele antisemite insuflate de măicuţe, pe care nu a reuşit niciodată să le depăşească. A rămas adânc imprimată în ea, şi nu e o coincidenţă faptul că mulţi dintre iubiţii ei i-au împărtăşit opiniile rasiste.

în 1923, Coco i-a fost prezentată lui Bendor Grosvenor—, al 2-lea duce de Westminster. Acesta le-a invitat pe ea şi pe prietena ei Vera Bate femeia pe care Chanel avea să o denunţe mai târziu, în interviul acordat lui Muggeridge, că ar fi „fascistă“ la bordul iahtului său staţionat în golful Monte Carlo, iar de aici relaţia s-a dezvoltat.

Grosvenor, văr cu regele George al V-lea, era pe vremea aceea cel mai bogat om din Anglia şi unul dintre cei mai bogaţi din lume. Deţinea o serie de case aristocratice şi maşini rapide, cabane de vânătoare, castele şi două iahturi enorme, *Cutty Sark* — şi *The Flying Cloud.* Prieten apropiat cu Winston Churchill şi cu Edward, prinţul de Wales, care avea să devină pentru scurt timp regele Eduard al VlII-lea, Grosvenor era un mare fan al lui Hitler şi un antisemit convins. Faptul că avea un câine pe care îl botezase „Evreu“ (Jew) este grăitor, cum de altfel a fost şi dorinţa lui de a distruge, din răutate, viaţa cumnatului său William Lygon, al 7-lea conte de Beauchamp.

Beauchamp, politician liberal, se căsătorise cu sora lui Grosvenor, lady Lettice, în 1902, dar zilele lor bune aveau să fie curmate. Beauchamp era homosexual, iar la sfârşitul anilor 1920 era într-o relaţie cu jurnalistul şi viitorul parlamentar liberal Robert Bernays.

Bernays avea origini evreieşti germane şi mergea adesea în vizită la Berlin în timpul Republicii de la Weimar, nu în ultimă instanţă datorită faptului că Germania era în acea perioadă unul dintre cele mai tolerante locuri pentru minoritatea LGBTQ. în acest fel, Bernays a avut o bună perspectivă asupra nisipurilor mişcătoare din politica germană, devenind un critic timpuriu al lui Hitler şi un opozant vehement al fascismului cu mult timp înainte ca alţii să observe ce se întâmpla.

A fost de asemenea unul dintre primii politicieni britanici care a avertizat asupra adevăratei naturi a lagărelor de concentrare naziste.

în 1931, Bernays era vedeta în ascensiune a Partidului Liberal, dar în timp ce candida pentru un mandat în Bristol North, candidatura sa a fost atrasă în scandal. Aflând despre relaţia celor doi bărbaţi, Grosvenor a hotărât să o folosească împotriva cumnatului său pe care îl ura şi totodată împotriva Partidului Liberal faţă de care avea o aversiune chiar mai mare. Fără să o consulte pe sora sa, a cărei onoare chipurile o apăra, l-a informat pe rege că Beauchamp era homosexual şi avea o relaţie cu Bernays. George al V-lea a fost revoltat, nu în ultimă instanţă datorită faptului că fiica lui Beauchamp, Mary, era într-o relaţie cu al cincilea copil al regelui şi reginei, George, duce de Kent, sperând să se mărite cu el. Regele George care, chiar şi după cele mai scăzute standarde, a fost unul dintre cei mai înguşti la minte, mai reduşi şi mai neplăcuţi monarhi din istoria recentă a familiei regale, ar fi mormăit chipurile: ,,Credeam că bărbaţii ăştia îşi trag un glonţ în cap“. Regele nu ştia însă că propriul său fiu George era bisexual şi chiar atunci era implicat într-o relaţie stabilă cu dramaturgul Noel Coward.

Pe măsură ce scandalul a luat proporţii, Beauchamp a fost obligat să se refugieze în străinătate ca să scape de închisoare, viaţa lui, a soţiei şi copiilor lui fiind ruinate

de acest proces. Grosvenor i-a trimis o notă de despărţire plină de dispreţ:

„Dragă ticălosule, ai primit ce-ai meritat.“

Bernays a scăpat neatins de scandal şi a devenit parlamentar liberal pentru North Bristol, iar mai târziu a scris o carte despre Gandhi intitulată *The Naked Fakir.* Titlul era o aluzie la o remarcă a lui Winston Churchill[21], dar la fel de bine i s-ar fi potrivit lui Grosvenor care avea numeroase relaţii cu diverse femei şi se folosea de vieţile private ale altor oameni pentru a le distruge. Cel mai abject tip de ipocrit.

Povestea este şi un memento cu privire la acea epocă a ipocriziei şi şantajului, când homosexualii şi lesbienele era obligaţi să-şi ascundă adevărata orientare sexuală şi să fugă cât mai departe dacă erau descoperiţi. Beauchamp a murit în exil la New York în 1938, la şaizeci şi şase de ani. Grosvenor, arogant şi îngâmfat, a continuat să-şi înşele numeroasele neveste şi să prospere în înalta societate britanică până la moartea sa .

De-a lungul anilor 1920 şi 1930, acest bigot a fost partenerul lui Coco Chanel, iar prin el Chanel l-a cunoscut pe Winston Churchill, la vremea aceea ministru de finanţe. Ga multi bărbaţi şi femei dinaintea lui, Churchill a fost instantaneu fermecat de ea. Scriindu-i, nu foarte inspirat, soţiei sale Clementine asa cum obişnuia în fiecare zi în 11
ianuarie 1928, Winston a descris prima lor

întâlnire: „Faimoasa Chanel şi-a făcut apariţia şi mi-a plăcut foarte mult. O femeie extrem de agreabilă şi capabilă, personalitate mult mai puternică decât poate Bendor să ducă... împreună cu ea era Vera Bate”.

Peste un deceniu, căile Verei, a lui Chanel şi a lui Churchill aveau să se încrucişeze din nou, dar în anii până la Operaţiunea Modellhut, Churchill avea să o caute adesea pe Coco. în toiul crizei privind abdicarea din 1936, Winston, care se străduise din răsputeri să-l păstreze pe Eduard al VlII-lea pe tron, a fost văzut plângând oarecum ameţit la pieptul creatoarei franceze şi bolborosind: „Un rege nu poate abdica“.

Grosvenor a revărsat asupra lui Coco bani, i-a dăruit un teren pe Riviera şi casete întregi de bijuterii scumpe. Cuplul era însăşi întruchiparea „Nebunilor Ani ’20“ (Roaring Twenties), dând petreceri şi ducând o viaţă de lux, cu Coco în chip de amantă nedeclarată la Eaton Hali, conacul ducilor de Westminster. Nesăbuiţi, obsedaţi de propria persoană, trăind fără griji, semănau destul de bine cu cuplul Buchanan din *Marele Gatsby* al lui F. Scott Fitzgerald. Distrugând lucruri şi fiinţe şi apoi retrăgându-se în vasta lor avuţie şi nepăsare, în vreme ce, dincolo de uşile lor aurite, naţiunile Europei se îndreptau spre distrugere reciprocă.

Pe măsură ce fascismul prospera, Grosvenor a finanţat organizaţii de dreapta, exprimându-şi în particular

admiraţia pentru liderii Germaniei şi Italiei.

Pretinzând că are relaţii cu „moderaţii“ nazişti, a folosit privilegiul său de a face parte din aristocraţia ereditară, ceea ce îi conferea automat un loc în Camera Lorzilor, pentru a determina încheierea unei păci cu Hitler. în mai 1939 era un susţinător al grupării fasciste Right Club, care căuta să-i facă plăcuţi pe nazişti dând vina pentru probleme pe evrei. Liderul acelei organizaţii, Archibald Maule Ramsay, parlamentar din partea Partidului Unionist Scoţian, s-a distins mai târziu prin aceea că a fost unicul parlamentar activ care a fost închis în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Agenţii MI 5 care se infiltraseră în grup au descoperit că Ramsay şi soţia sa antisemită plănuiau o revoltă fascistă, iar mai târziu au fost găsite în posesia sa şi a doi dintre asociaţii săi, membri ai Clubului, mii de documente, printre care hârtii furate de sub nasul ambasadorului Joseph Kennedy de la ambasada Statelor Unite. Era clar că plănuiau să împărtăşească aceste documente agenţilor germani, iar cei doi asociaţi ai lui au fost acuzaţi de spionaj şi trimişi la închisoare.

Mulţumită în parte relaţiilor sale impecabile, „bătrânul etonian“ Ramsay a fost scutit de o soartă prea crudă. Deţinut la închisoarea Brixton, a rămas membru al Parlamentului şi putea să trimită din închisoare întrebări şi interpelări parlamentare cărora prietenii lui de pe

băncile verzi, îndatoritori, le răspundeau.

Ramsay a fost departe de a fi unicul personaj pronazist din instituţie, iar colegul său Grosvenor, şi el membru al Clubului, era în centrul unei reţele de aristocraţi simpatizanţi nazişti, printre care se numărau ducele de Windsor (fostul Eduard al VlII- lea), al 12-lea duce de Bedford şi ducele de Buccleuch. împreună au format o veritabilă coloană a cincea de influenceri pro-Hitler din anii premergători războiului.

Buccleuch era înrudit cu regele prin căsătorie şi fost mareşal al curţii regale între 1937 şi 1940, ceea ce nu l-a oprit să participe ca oaspete de onoare la sărbătoarea de 50 de ani a lui Adolf Hilter din aprilie 1939, cu doar cinci luni înainte de izbucnirea războiului. Odată războiul început, Buccleuch a fost în avanpostul eforturilor în vederea încheierii unui armistiţiu cu vechiul său prieten Adolf — un armistiţiu ce i-ar fi permis liderului nazist să păstreze toate teritoriile invadate. Sună cunoscut, nu-i aşa? Aceştia erau prietenii şi iubiţii lui Coco Chanel. Aceştia erau oamenii cu care trăia, se asocia şi, chiar dacă antisemitismul ei nu a fost, după cum susţin unii biografi, un rezultat al asocierii ei cu Grosvenor, a fost cu siguranţă încurajat şi legitimat de el. Grosvenor şi Chanel s-au despărţit în 1931, dar prietenia lor avea să supravieţuiască.

După ce s-a prins şi s-a desprins de un fascist, Chanel a căzut în mrejele altuia.

La scurt timp după ce Grosvenor şi Chanel s-au despărţit, aceasta din urmă l-a cunoscut pe Paul Iribe, un artist basc violent şi egotist, care lucrase la Hollywood pentru Cecil B. DeMille, iar în 1924 regizase chiar o comedie intitulată *Changing Husbands.* Filmul a fost un eşec, ceea ce a însemnat o lovitură serioasă pentru egoul umflat al lui Iribe. Gând ceva mai târziu a dat-o în bară cu scenografia filmului lui DeMille *Regele regilor* (1927) — un film care întâmplător a fost criticat la vremea sa pentru reluarea unor clişee antisemite , Iribe a fost concediat de studio şi nevoit să părăsească Hollywoodul.

La rândul ei, Coco ajunsese şi ea la Hollywood atrasă de oferta de un milion (echivalentul a 18 milioane de dolari de azi) pe care i-a facut-o producătorul evreu Samuel Goldwyn. Nu ne este pe de-a întregul clar care a fost strategia ei de a fi consultanta pentru costume a mogulului evreu, dar, dând deoparte antisemitismul ei agresiv, Chanel a acceptat bucuroasă banii lui Sam şi a tratat întreaga afacere ca o vizită regală din vara anului 1930. în acest timp, Goldwyn, el însuşi evreu, a avut totuşi grijă să-i ţină pe angajaţii săi evrei departe de Chanel.

Nu se ştie dacă l-a cunoscut pe Iribe în Franţa sau la Hollywood, însă la sfârşitul acelui an erau amândoi la Paris, iar din 1931 locuiau împreună, deşi Iribe era căsătorit cu altcineva. înainte de

Primul Război Mondial, Iribe editase în Franţa o revistă satirică numită *Le Témoin (Martorul).* Revista era remarcabilă prin lucrările ei de grafică, remarcile ei spirituale şi antisemitismul ei agresiv. La scurt timp după întoarcerea sa de la Hollywood, a hotărât să reia publicarea ei.

întreprinderea a fost finanţată de Chanel, care uneori participa la grafica copertei. Insă revista presupus satirică a început să reverse teorii conspiraţioniste antievreieşti completate de lucrările extrem de expresive ale lui Iribe. Potrivit opticii editoriale, Franţa era distrusă de o cabală a „bancherilor“ evrei, de „o gloată roşie“ care formau „ludeo Mafia“, iar ţara trebuia să se trezească. Era obişnuitul limbaj toxic al urii, dar ceea ce facea revista mai periculoasă era faptul că arăta bine, părea inteligentă, devenind cel puţin în ochii publicului ei o revistă modernă spirituală. Capitalul investit de Chanel i-a conferit un standard ridicat, oferind impresia de a fi un „punct de vedere alternativ“ respectabil şi nu fiţuica încărcată de ură ce era. Şi cum ar fi putut Iribe să fie rău, când revista lui era, mda,... atât de artistică, iar prietena lui era legendara Coco Chanel?

Le Témoin legitima ura cu mult înainte de InfoWars şi imitatorii săi – dar o facea în culori pastel, de bun gust şi în stil Art Déco. O pagină din ediţia *Le Témoin* din 24 februarie 1933, reprodusă de Hal Vaughan în cartea sa *Sleeping with the Enemy, o* înfăţişează pe Chanel în chip de

Marianne, întruchiparea Franţei înseşi, pe jumătate despuiată, înconjurată de nişte evrei caricaturali care salivează şi îşi freacă mâinile. Ura nu a putut fi nicicând redată cu atâta artă.

în timp ce burghezii francezi de dreapta se delectau cu ea, peste graniţă, Hitler pregătea Legile de la Nürnberg îndreptate împotriva evreilor. Decrete prin care li se revoca cetăţenia, se interziceau relaţiile dintre evrei şi ne-evreî şi care, în final, aveau să priveze milioane de educaţie, proprietăţi, demnitate şi chiar de viaţa lor. Cu o lună înainte ca acestea să intre în vigoare, în august 1935, Iribe a suferit un accident cardio-vascular în timp ce juca tenis şi a murit pe teren, sub ochii lui Chanel care îl urmărea dintr-un şezlong.

Rămasă din nou singură, Coco a apelat, încurajată de prietena ei Misia, la morfină. Misia era deja dependentă, alternând injecţiile cu cocaina, iar Coco avea să rămână dependentă de morfină tot restul vieţii.

Pe de altă parte, era acum o femeie de afaceri încununată de succes cum nu mai exista alta în lume, dar chiar şi acest fapt creează probleme, fiindcă, ajunsă în vârf, nu mai avea altă cale decât în jos. Apăruseră creatoare noi de modă, cum ar fi italianca Schiaparelli, iar Chanel, regina modei pariziene, la cei cincizeci şi trei de ani ai săi, începea să-şi simtă vârsta. Complăcându-se într-o letargie indusă de

morfină, trăind în casele ei perfect aranjate, se pregătea de o lungă coborâre în irelevantâ şi în furie.

În 1936, Franţa a fost cuprinsă de un val de proteste în industrie, iar o grevă generală a răspândit panică în lumea oamenilor de afaceri. în timp ce prim-ministrul evreu Léon Blum, conducătorul Frontului Popular de stânga, a apelat la calm încercând să reinstaureze ordinea, Coco nu era singura printre cei mai bogaţi antisemiţi ai Franţei care erau convinşi de o uriaşă conspiraţie aflată în plină desfăşurare. Situaţia s-a deteriorat rapid, iar în momentul în care s-a făcut apel la rezerva de aur a ţării, starea de spirit de pe stradă a început să semene foarte mult cu cea din 1789.

Chiar şi lucrătoarele lui Chanel au intrat în grevă, încuindu-se în buticul de pe rue Cambon şi afişând pe uşă un semn scris cu roşu: OCUPAT. Pe Chanel, cea care ura evreii şi detesta comuniştii, acest lucru a scos-o din minţi cu atât mai mult cu cât, ca mai mulţi alţi capitalişti de-a lungul timpului, îşi închipuia că îşi trata bine forţa de muncă şi că lucrătoarele ei ar trebui să-i fie pur şi simplu recunoscătoare. Chanel, precum fostul ei amant Grosvenor, considera comunismul şi nu nazismul care se ridica în Germania a fi adevărata ameninţare la adresa Franţei, drept care a adoptat o poziţie principială împotriva angajaţilor ei. Dar

înainte ca situaţia să escaladeze, Blum a încheiat un pact istoric. Fusese ales prim-ministru cu 85% din votul pe atunci exclusiv masculin al electoratului francez pentru un mandat de reforme şi a realizat în consecinţă o înţelegere, cunoscută drept *Les accords de Matignon,* care stabilea o legislaţie complet nouă ce garanta muncitorilor concedii plătite, o creştere generală a salariilor, dreptul la grevă şi săptămâna de lucru de 40 de ore.

Acordul a fost semnat între guvern şi sindicate, punând capăt grevelor, dar Chanel a continuat să se agite. „Trădarea“ fetelor ei nu a fost dată uitării, iar în 1939, când a izbucnit războiul, s-a răzbunat folosindu-se de acest moment pentru a concedia toate cele 3 000 de angajate. Peste un an, cu Blitzkriegul german invadând Franţa, s-a mutat înapoi la Ritz cu suita de servitoare.

Dacă tot avea să treacă printr-un război, intenţiona să o facă cu stil şi asta a şi făcut.

*»?

în *Remembered Laughter,* biografia din 1977 dedicată fostului ei angajator Noel Coward, autoarea Cole Lesley povesteşte că, în 1940, Coward, care se instalase la Ritz întorcându-se de la Londra, a fost aproape dărâmat de Chanel, care se grăbea spre adăpostul antiaerian urmată de una dintre servitoare, Jeanne, care îi ducea masca de gaze... pe o pernă.

în 14 iunie 1940, armata germană a intrat în Paris. La scurt timp după aceea,

Ritz a devenit o destinaţie privilegiată, rezervată înaltului comandament german şi unor excepţii franceze bine conectate. Chanel era una dintre acestea şi a rămas în apartamentul ei, a continuat să servească masa cu stil — chiar dacă Franţa din spatele acelei cortine elegante se afla sub ocupaţie. La Ritz l-a întâlnit de altfel în vara anului 1940 pe un frumos ofiţer german care era baronul Hans Giinther von Dincklage.

Von Dincklage era ofiţer al Abwehr cunoscut sub numele de „Spatz“. A fost ultimul dintre bărbaţii pe care i-a iubit, iar, în cuvintele prietenului şi fostei ei iubiri, poetul Pierre Reverdy, avea să devină „blestemul“ ei.

Spatz lucrase ca ofiţer de informaţii şi propagandă în Franţa şi în Elveţia peste două decenii. în anii 1920, lucrase pentru Germania Republicii de la Weimar, dar, asemenea lui Coco Chanel, era cu totul lipsit de principii morale, astfel că, odată cu ascensiunea nazismului, a devenit în 1933 agentul Abwehr la Paris. Serviciile de informaţii franceze au fost de la bun început pe urmele lui, ceea ce nu i-a oprit pe Spatz şi pe nevasta sa pe jumătate evreică, Maximiliane, de la a recruta propagandişti şi spioni, precum şi de la finanţarea unor jurnale şi reviste progermane. Pentru a-i submina activitatea, informaţiile franceze au dezvăluit presei identitatea lui, astfel că a fost nevoit să se refugieze în Elveţia şi în Africa de Nord, divorţând între timp de

soţia lui, ca moştenirea ei evreiască să nu-i pericliteze ascensiunea în carieră.

în timpul războiului, relaţia lui Coco cu Spatz a înflorit, cei doi fiind văzuţi adesea luând masa împreună cu ambasadorul nazist de la Paris, Otto Abetz, care dădea dineuri sofisticate în reşedinţa sa aristocratică din oraş sau la castelul din Chantilly, aflat la 50 de kilometri depărtare. Invitaţiile la aceste dineuri erau vânate de colaboraţionişti din

* J

societatea franceză, care aveau ocazia să ia masa admirând opere de artă confiscate de la familia de evrei Rothschild.

în vreme ce veselia şi frivolitatea continuau în rândul societăţii înalte, viaţa pentru parizianul obişnuit era o perpetuă luptă. Raţiile de adult în Franţa se limitau la 350 de grame de pâine pe zi, 50 de grame de brânză şi 300 de grame de carne pe săptămână; 50 de grame de orez, 250 de grame de paste, 200 g de margarină şi 500 de grame de zahăr pe lună.

Ceea ce înseamnă că, începând cu 1940, cei mai mulţi francezi consumau în medie 1 300 de calorii pe zi, mult sub necesarul zilnic de 2 000 de calorii pentru femei şi 2 500 pentru bărbaţi, iar lucrurile au continuat să se înrăutăţească pe măsură ce războiul a progresat. în 1942, raţiile au fost reduse cu 12%, iar în vreme ce piaţa neagră prospera, restul populaţiei suferea de foame.

între timp, economia franceză era distrusă: în 1941, inflaţia crescuse cu

50%, iar costurile vieţii cu 65%. Ca o insultă în plus, germanii pretindeau 20 de milioane de Reichsmark pe zi (circa 6,63 de milioane de lire sterline în 2023) pentru privilegiul de a fi ocupat ţara şi stabiliseră un curs pentru franc care facea ca totul să fie foarte ieftin pentru forţele de ocupaţie deţinătoare de valută germană.

Chanel, care locuia la Ritz şi lua masa cu personaje naziste de vază, a fost prea puţin afectată de toate acestea – ceea ce nu a dat deloc bine în Franţa postbelică, astfel că mai târziu avea să pretindă că dusese o viaţă simplă în oraşul ocupat, circulând cu metroul şi trăind din raţii reduse.

Toate acestea erau, aşa cum spun francezii, *super grosses conneries* („minciuni gogonate“).

Iar aceasta a fost departe de a fi singura ei minciună despre activităţile ei din acea epocă. în 1944, în interviul dat lui Muggeridge, Chanel a sugerat că se asociase cu germanii doar pentru a-l slava pe nepotul ei André dintr-un lagăr de prizonieri de război. Şi într-adevăr, şi-a folosit contactele pentru a-l aduce acasă şi e adevărat că probabil Spatz a jucat-o pe degete. Spionul de profesie şi provocatorul era, la urma urmei, cunoscut de Hitler — fusese primit de dictatorul nazist în 1941 şi avusese cel puţin o întrevedere cu Goebbels. Ideea că nu putea să-şi folosească influenţa pentru a-l scoate pe André din lagăr era ridicolă, şi cu

siguranţă a manipulat-o pe Chanel în interesul lui şi al regimului său.

Spatz a fost cel care a prezentat-o unui trădător francez, baronul Louis de Vaufreland. Prin el a cunoscut un alt ofiţer din Abwehr, pe nume Neubauer, care i-a spus că poate să obţină eliberarea lui André dacă se învoia să plece într-o misiune la Madrid. Coco a fost de acord şi a primit numărul de cod F-7124 şi numele „Westminster“ după cel al înaltului ei fost amant.

Nu este clar ce a însemnat prima ei misiune în Spania, dincolo de a aduna „informaţii politice“, dar Coco şi Vaufreland au luat masa cu diplomatul britanic Brian Wallace, care ulterior a trimis un raport la Londra. După ce au revenit în Franţa, Chanel a fost fericită să afle că Abwehrul se ţinuse de cuvânt, iar André fusese eliberat. Profitând acum de potenţialul noilor ei relaţii, a reluat lupta de a recâştiga controlul asupra parfumului ei Chanel No 5. în acest scop a apelat la legile ariene implementate de nazişti pentru a smulge de la evreii Wertheimer procentul pe care i-l luaseră din franciză. Pentru Chanel a fost o luptă îndelungată, plină de amărăciune şi de resentimente, convinsă că fusese privată de proprietatea ei intelectuală.

Având un spion nazist drept prieten şi reţeaua adiacentă, şi-a închipuit că totul va merge ca uns.

Prin Vaufreland, Chanel a cunoscut un birocrat al Gestapo, Kurt Blanke, şeful

departamentului de *Entjudung* de „dez-iudaizare“, adică de deposedare a evreilor de bani, case şi orice alte bunuri. A-şi recăpăta parfumul recurgând la legi rasiste nu părea să o deranjeze. Dar exact în momentul în care parfumul era ca şi recăpătat, Chanel a descoperit că Wertheimer i-o luase înainte, dejucându-i toate manevrele. înainte de a se muta în America, făcuse o înţelegere cu un om de afaceri din Cherbourg pe nume Felix Amior, care a devenit proprietarul marionetă al firmei până la sfârşitul războiului, când familia Wertheimer spera să se întoarcă în Europa şi să reia controlul asupra afacerii.

Dar asta nu a fost tot. în plus, Wertheimer pusese la cale o acţiune de spionaj corporatist. Un strălucit angajat de treizeci şi trei de ani, Herbert Thomas, fusese trimis sub acoperire în Franţa în august 1940 ca să obţină formula chimică secretă a parfumului şi să o ducă în America. Thomas a reuşit, iar No 5 era acum produs pentru prima oară în afara ţării.

Fără asocierea cu Wertheimer este puţin probabil ca Chanel No 5 să fi ajuns o marcă globală atât de cunoscută şi dorită. Dar Coco Chanel părea incapabilă să înţeleagă asta, cum nu voia să accepte faptul că respectivele 10 procente din venituri pe care le primea o făcuseră extrem bogată. Era, pe scurt, lacomă, iar disponibilitatea ei de a se folosi de legi naziste antisemite pentru a-şi recăpăta

afacerea o descalifică. O transformă într-o colaboratoare, o părtaşă a naziştilor şi o hoaţă.

Prin 1943, lucrurile începeau să se schimbe şi, odată cu ele, şi norocul lui Chanel. Peste Canalul Mânecii, Serviciul Francez de Informaţii, Bureau Central de Renseignements et d'Action, o luase în evidenţă, la fel ca pe actriţa Arletty şi pe cântăreţul Maurice Chevalier. Când războiul s-a întors în defavoarea puterilor Axei, vicleanul Spatz, simţind cum stau lucrurile, a pus la cale o stratagemă. Astfel, la începutul anului 1943, împreună cu Chanel a plecat la Berlin pentru a-i convinge pe şefi că prietena sa putea negocia o pace cu vechii ei prieteni Winston Churchill şi Hugh Grosvenor, duce de Westminster, şi poate chiar sfârşitul războiului.

în capitala Reichului s-au întâlnit cu şeful lui Spatz, Walter Schellenberg mâna dreaptă a lui Heinrich Himmler, care era unul dintre cei conştienţi că Germania pierdea războiul. Schellenberg nu ştia doar că jocul era jucat, ci era şi preocupat de sănătatea mintală a lui Hitler temându-se, corect, că acesta era capabil să distrugă Germania odată cu el, dar să nu se predea.

La sediul central al SS din Berkaer Strasse, Chanel, Spatz şi un alt agent german (Momm) au trecut la treabă. Au explicat că Chanel îl cunoştea pe prim-ministrul britanic şi, în plus, că fostul ei iubit Grosvenor era un pilon al societăţii

aristocratice britanice, rudă cu regele şi probabil simpatizant al cauzei. Dacă Chanel reuşea să deschidă căi de comunicare, exista posibilitatea de a ajunge la un acord care să încheie războiul. Era un plan uriaş de ambiţios, s-ar putea spune chiar iluzoriu, dar Schellenberg l-a aprobat. Chanel avea să se întoarcă la Madrid şi să stabilească de acolo contactul cu Londra prin ambasadorul britanic sir Samuel Hoare. Spatz avea să acţioneze ca intermediar la Paris, transmiţându-i lui Schellenberg informaţiile. Chanel a fost de acord cu condiţia ca prietena ei Vera Bate, care în acel moment se afla într-o celulă din Italia, să o însoţească.

Vera Bate (căsătorită Vera Bate Lombardi) nu era doar o prietenă veche a lui Coco, ci şi a lui Clemmie Churchill, soţia şi principalul confident al prim-ministrului. De altfel, Coco îl întâlnise pe Winston prima oară când se afla împreună cu ea în 1928 la Ritz. Britanică prin naştere, Vera se căsătorise a doua oară cu un important membru al Partidului Fascist Italian, Alberto Lombardi, ajungând să fie suspectată de serviciile de informaţii ale lui Mussolini în timpul războiului pentru spionaj în favoarea serviciului britanic MI6, iar în 1943 a fost chiar arestată.

Spatz s-a pus pe treabă şi, cu ajutorul unui agent important al Abwehr din Paris, a scos-o pe Vera din închisoare, după care a adus-o din Italia pentru a fi inclusă în operaţiunea cunoscută sub numele de cod

Modellhut. Lucrurile au început cât se poate de bine, cu Vera şi Coco călătorind chipurile pentru afaceri în Spania neutră. Dar se pare că nimeni nu îi explicase Verei ce avea de făcut, astfel că, de îndată ce au trecut graniţa, le-a dat planul peste cap. Când, după război, MI6 l-a interogat pe Schellenberg, a concluzionat:

„După ce a ajuns în oraşul acela... în loc să îşi îndeplinească rolul ce-i fusese atribuit, i-a denunţat pe toţi de la cap la coadă autorităţilor britanice drept agenţi germani... Având în vedere acest eşec evident, contactul cu Chanel şi Lombardi a încetat imediat, iar Schellenberg nu ştie dacă i s-a mai trimis apoi vreo comunicare lui Churchill prin această femeie.“

Un an mai târziu, Parisul a fost eliberat. La sfârşitul verii anului 1944, după ce oferise cadou sute de flacoane Chanel No 5, Coco a fost chemată în faţa comisiei de *épuration* a FFI, tratându-i pe toţi cei de faţă cu dispreţul pe care, în opinia ei, îl meritau. în mod incredibil, mai ales luând în considerare tot ce se ştia despre ea şi tot ce făcuse, a fost eliberată în aceeaşi zi. Pare incredibil. Creatoarea primise de la Abwehr un nume de cod şi un număr şi fusese angajată activ în două misiuni de spionaj în favoarea naziştilor. încercase să facă uz de legile naziste pentru a-şi recăpăta controlul asupra parfumului ei. Şi, cu toate că se aplicau pedepse de jur împrejur, a fost pur şi simplu lăsată să plece.

Poate fiindcă la mijloc erau acei prieteni

sus-puşi din aristocraţia britanică. Poate, pentru a evita penibilul şi ruşinea celorlalţi, au socotit că era mai bine să se dea totul uitării. Sau poate că era femeia de afaceri multimilionară a modei franceze care era pur şi simplu prea mare pentru a cădea în dizgraţia publicului.

Chanel însă a ştiut cine a fost responsabil şi i-a povestit nepoatei ei Gabrielle că Winston Churchill intervenise personal pentru ea. Vechiul prieten al lui Churchill, Duff Cooper, un fost asociat devenit între timp un duşman al lui Grosvenor, fusese instalat ambasador în Franţa condusă de guvernul provizoriu al lui de Gaulle, iar în cercurile aristocrate, la fel ca în bandele de crimă organizată, vechii prieteni îşi ajută vechii prieteni chiar şi atunci când se comportă ca nişte trădători.

Aşa că, poate — o dată în viaţă —, Chanel va fi spus adevărul.

Chanel a fost, aşadar, scutită de umilinţele „degradării naţionale“, care i-ar fi luat drepturile cetăţeneşti. Nu s-a confruntat cu abuzuri, nu a fost arestată şi nici măcar nu a fost supusă unui interogatoriu formal. Nu a fost rasă în cap şi nu a fost purtată pe străzi — şi nu a fost dusă în faţa unor tribunale.

Iar în timp ce prietenul ei nazist Spatz se ascundea în Germania şi în Austria, ea a rămas în libertate, şi-a redeschis buticurile şi şi-a văzut de viată în continuare.

Ceea ce era foarte firesc. Era bogată, puternică şi celebră.

în 1945, Spatz şi Chanel trăiau în exil în Elveţia, dar relaţia nu avea să dureze. Investigaţii postbelice, care au scos la iveală numărul de agent al lui Chanel din registrele Abwehr, nu au fost duse până la capăt şi, chiar dacă a fost considerată „prefăcută“ atunci când i s-a cerut să depună mărturie împotriva fostului ei colaborator baronul Louis de Vaufreland, a rămas neatinsă de scandal. A continuat să-i sprijine pe Spatz şi pe vechiul său asociat Schellenberg. Spatz avea să se refugieze mai târziu în Spania fascistă pentru a trăi liniştit, finanţat de Chanel, înainte de a reveni în Germania de Vest unde a murit în 1976.

Schellenberg a fost eliberat din închisoare în 1952 din cauza sănătăţii şubrede şi a murit peste câteva luni la Torino.

Chanel i-a plătit înmormântarea.

în 1954, la şaptezeci şi unu de ani şi după o pauză de 15 ani, Chanel şi-a redeschis casa de modă, făcându-şi una dintre cele mai extraordinare reintrări în lumea modei şi afacerilor din istorie. Noua ei colecţie, prezentată în 5 februarie (continua să fie superstiţioasă), a creat senzaţie. A fost finanţată de vechiul ei prieten şi inamic Pierre Wertheimer şi a lansat jacheta Chanel, care a redefinit moda feminină a vremii. Cea mai faimoasă actriţă a acelor

ani, Marilyn Monroe, declarase deja (în 1952) că punea pe ea doar Chanel No 5 când se ducea la culcare şi a pozat cu un flacon de parfum în acelaşi an în care a fost lansată colecţia.

Numele lui Coco şi stilul ei personal reveniseră, iar în deceniul următor imperiul ei avea să înflorească din nou. întoarcerea ei a adus cu sine toată acea mitologie pe care o cunoaştem. S-au făcut filme, s-au scris cărţi şi s-au dat interviuri sardonice. Iconicul ei taior roz avea să fie central în unul dintre cele mai faimoase asasinate din lume, când Jackie Kennedy l-a purtat în acea zi de noiembrie 1963 la Dallas, Texas.

S-a făcut şi inevitabilul musical despre ea.

Coco! a fost scris de Alan Jay Lerner, unul din cuplul de autori ai acelui faimos *Camelot,* iar muzica a fost compusă de André Previn. Când i s-a spus că va fi jucată de „Hepburn“, Coco a fost încântată, crezând că este vorba de Audrey — dar greşea, iar spre marea ei dezamăgire rolul i-a fost încredinţat lui Katherine Hepburn care avea şaizeci de ani. Starul hollywoodian a făcut din Coco o newyorkeză sarcastică cu oarecare succes pe Broadway, astfel că, atunci când Chanel a murit, multe dintre omagii făceau referire şi la acesta.

Sfârşitul a venit într-o duminică, pe 10 ianuarie 1971, când, întorcându-se din plimbarea ei zilnică prin Place Vendôme,

Gabrielle Bonheur „Coco“ Chanel a început să se simtă rău, iar peste câteva momente a murit, într-un stil prea puţin spectaculos, în apartamentul ei de la Ritz unde locuise cu intermitenţe din 1934. Ultimele ei cuvinte adresate cameristei ei Céline au fost: *Vous voyez, c’est comme cela qu’on meurt!* („Iată, aşa se moare“) fiindcă, aşa cum se întâmplă cu toţi sfinţii şi eroii, de orice fel, laici sau religioşi, scriptura vieţii lor diferă în funcţie de evanghelie.

în 13 ianuarie, *The New York Times* a relatat câ mulţimi de oameni se adunaseră în jurul bisericii Madeleine din Paris pentru a urmări trecerea cortegiului funebru. O greşeală de tipar menţiona vârsta creatoarei ca fiind treizeci şi şapte de ani, o eroare care cu siguranţă ar fi fost pe placul lui Coco, care toată viaţa minţise în legătură cu data naşterii ei. în discursul său, reverendul Victor Chabanis a spus că fusese ,,universal respectată“, dar, în spatele cortinei, amintirile neplăcute legate de perioada de război începeau să iasă la suprafaţă.

în anii care au urmat s-au făcut mai multe filme despre viaţa ei, deşi majoritatea se opreau înainte ca naraţiunea să ajungă la sfârşitul anilor 1930. Exista şi aici o raţiune, după cum ne putem imagina. Coco, iubita unor duci rasisti şi a unor nazişti, ea însăsi agent Abwehr, nu este materia din care se ţes basmele. Egoismul, micimea şi lăcomia ei respingătoare se află în totală contradicţie

cu brandul sofisticat ce-i poartă numele. Este în mod cert motivul pentru care activităţile ei din timpul războiului şi opiniile ei personale sunt trecute sub tăcere pe cât posibil. Legenda şi brandul Chanel au fost în ultimă instanţă un nume prea mare pentru a cădea. La fel ca în cazul mitului „rezistenţialismului“ Franţei din timpul războiului, mulţi oameni preferă probabil ca lucrurile să rămână asa.

Ca om de afaceri, Coco Chanel a fost capitalistul sută la sută. Viata ei adultă a fost condusă şi dictată totalmente de nevoia ei de a fi puternică şi bogată. A câştigat o mulţime de bani, în 1971 avea o avere estimată la 100 de milioane de dolari (opt miliarde în zilele noastre), fiind astfel unul dintre cele mai bogate personaje din istorie. Dar cu riscul de a deveni parabolic, e aproape sigur că bogăţia nu i-a adus şi fericire. Da, a avut parte de toate acele împliniri mondene superficiale. A fost celebră, ridicol de bogată şi mult admirată, dar e de observat că, atunci când a murit, cu excepţia cameristei prezente, Coco Chanel a murit singură.

Să comparăm viaţa lui Coco Chanel cu cea a strălucitului miliardar Chuck Feeney care a făcut bani, printre altele, comercializând Chanel No 5.

Născut în 1939, în toiul Marii Depresii, Feeney a ajuns realmente extrem de bogat. Din 1960, compania sa Duty Free Shoppers Group (DFS) cu sediul în Hong

Kong a început să vândă vizitatorilor produse de lux occidentale. Extinzându-se în Hawaii şi în Europa, compania a ajuns să domine sectorul duty-free. Dar în 1980, după ce a citit *The Gospel of Wealth* a filantropului de secol XIX Andrew Carnegie, Feeney a hotărât să-şi doneze toti banii în secret.

În 1982 a creat trustul caritabil The Atlantic Philantropies, iar doi ani mai târziu a transferat partea sa de 38,7% din DFS fără a spune ceva partenerilor săi de afaceri. în următorii 15 ani şi-a donat restul averii anonim, dar începând cu 1997, dorind să vândă compania, s-a despărţit de partenerii săi de la DSF şi a făcut totul public — parţial cu speranţa că alţii vor îi vor urma exemplul.

Chuck Feeney nu a fost unul dintre acei filantropi care fac declaraţii grandioase după care nu mai urmează nimic.

Până în 2020 donase întreaga sa avere de opt miliarde de dolari în beneficiul altor oameni. în timpul scrierii acestei cărţi, Feeney era încă în viaţă,— trăind modest într-un apartament cu două dormitoare în San Francisco. Acţiunile sale filantropice au cuprins întreaga lume, fiind prezente în Africa, Asia, America de Sud şi în unele dintre cele mai sărace comunităţi ale SUA.

în 2014, miliardarul Warren Buffett a spus despre el: „Este eroul meu... şi ar trebui să fie eroul tuturor“.

Buffett avea de altfel să-i urmeze exemplul, angajându-se din 2006 să doneze treptat acţiunile sale unor fundaţii

filantropice şi a promis ca la moartea sa 99% din avere să fie donată. Aşa-numita „Giving Pledge“ [promisiunea de a da], anunţată formal de Bill Gates în 2010, a prins aripi, iar la ora actuală există vreo 236 de miliardari care au promis ca la moarte să-şi doneze averea (sau o parte din ea), care se ridică la circa 600 de miliarde de dolari.

Ceea ce sună grozav, dar apoi, dacă mori, nu mai ai de fapt nevoie de bani, nu-i aşa? Şi nu ar fi mai bine dacă, între timp, unii dintre cei de pe listă şi firmele pe care le conduc ar plăti impozite mai mari pe venit, ar deţine mai puţine case şi ar da mai mult?

E de remarcat că până acum nici una dintre aceste promisiuni nu s-a îndeplinit. Şi în pofida generozităţii lor, atât Bill Gates, cât şi Warren Buffett deţin averi de peste 100 de miliarde de dolari, în timp ce partenerul lor în promisiuni, Elon Musk, valorează aproximativ 180 de miliarde de dolari.

O groază de bani pe care el nu-i va cheltui niciodată.

Capitolul 7

EROI AI EXPLORĂRILOR

Căpitanul Scott

Sau cum să fii erou chiar în eşec

Povestea de dragoste de secole a ţării mele cu eşecul eroic este în realitate un simptom al acelei suferinţe tipic britanice care se numeşte excepţionalism.

Oamenii care realizează lucruri măreţe pentru Marea Britanie şi care continuă să se bucure de o viaţă lungă şi fructuoasă ar putea, dacă au noroc, să se aleagă cu o plăcuţă memorială albastră pe peretele casei în care au copilărit sau poate chiar cu o alee cu numele lor. însă cei care mor mizerabil, stupid, după o viaţă de rateuri, prinşi în acţiuni futile, vor avea parte, în mod garantat, de măcar un memorial, de poezii, onoruri şi faimă durabilă.

în inima Londrei se înalţă semeaţă coloana lui Nelson, un tribut în cinstea celui mai renumit marinar al naţiunii, care a murit la 21 octombrie 1805 în toiul bătăliei de la Trafalgar. Este un reper atât de cunoscut al Londrei încât majoritatea celor care trăiesc aici nici nu mai ridică ochii spre ea, şi cu atât mai puţin nu se gândesc că, dacă Nelson ar fi supravieţuit şi ar fi trăit până la bătrâneţe, puţini dintre noi ar mai fi auzit de el. Nelson s-a ales cu această coloană uriaşă, falică, doar fiindcă, precum John F. Kennedy şi Che Guevara, a avut parte de o moarte prematură ce şi-a pus amprenta pe epocă

— — şi la fel ca în cazul lor, aceasta este un element esenţial al mitului său.

După mai bine de două sute de ani, moartea lui Nelson şi cuvintele sale finale rămân printre cele mai cunoscute piese ale istoriei Angliei. Povestea este cu atât mai remarcabilă cu cât, dacă stai să te gândeşti puţin la ea, moartea lui Nelson a fost una de-a dreptul stupidă. La urma urmei, ce fel de idiot se afişează pe punte în mijlocul bătăliei, împotriva sfaturilor celorlalţi ofiţeri, îmbrăcat cu uniforma de mareşal împodobită cu Ordinul de Bath, cu Crucea Mare a Cavalerilor Ordinului Sf. Ferdinand şi a Meritului, cu Ordinul Semilunii şi cu Crucea Mare a Ordinului Sf. loachim? Omul ar fi putut la fel de bine să îmbrace un costum de răţoi fluorescent, să facă loc în jur pe punte şi să scrie ŢINTA în franceză cu litere mari deasupra capului.—

Nelson şi-a câştigat dreptul la imortalitate realizând cea mai mare victorie a sa în momentul în care şi-a pierdut viaţa, dovedind o dată în plus că marile legende, ca şi vorbele de duh, sunt doar o chestiune de sincronizare.

Nelson a lăsat posterităţii nu unul, ci două rânduri de ultime cuvinte memorabile. Mai întâi: *„Kiss me* Sărută-mă], Hardy“ (adresate lui Thomas Hardy, bunul său prieten şi comandant al navei HMS *Victory),* ceea ce Hardy a şi făcut, iar în al doilea rând, „Mulţumescu-ţi, Doamne, că mi-am făcut datoria“, pe care le-a tot repetat, se spune, până când şi-a dat

obştescul sfârsit. Ulterior, moralişti victorieni, temându-se că acel „Kiss me, Hardy“ suna un pic, hm.... cam homoerotic, au încercat să sugereze că de fapt spusese „Kismet— Hardy“ ceea ce era mult mai acceptabil. Dar Nelson nu ar fi avut cum să spună „kismet“ din simplul motiv că respectivul cuvânt nu a intrat în dicţionare decât în 1834 şi a avut o oarecare răspândire după publicarea unei cărţi cu acel titlu al doamnei Newton Sears în 1877.

Cu alte cuvinte, etimologia e falsă, iar Nelson chiar şi-a dorit un sărut, ceea ce e un lucru înduioşător.

Multe dintre poveştile pe care continuăm să le credem cu privire la bătălia de la Trafalgar se datorează rapoartelor contemporane ale Amiralităţii. în realitate, situaţia e mai încurcată, fiindcă, pe scurt, bătălia a fost victorioasă, ce-i drept, dar lucrurile nu au stat chiar atât de bine pe cât doreşte să ne convingă mitul. Ideea că „Britannia domneşte peste valuri“, după 1805, nu mai este chiar atât de adevărată.

Trafalgar a ajuns să conteze în primul rând din cauza morţii premature a lui Nelson care la fel ca în cazul prinţesei Diana, al lui JFK sau al reginei Elisabeta a II-a a devenit mai importantă decât omul însusi. Funeraliile sale din 9 ianuarie 1806 au fost un eveniment public major, plin de încărcătură emoţională, primul de acest fel în istoria Londrei. A fost a treia oară când se organizau funeralii de stat pentru un om de rând, iar organizarea de care s-a

ocupat sir Isaac Heard, Garter King of Arms, adică şeful ceremonialului casei regale, a pus bazele modelului pentru alte funeralii de stat, din ţară şi din străinătate. Sfârşitul lui Nelson nu a fost nici pe departe prima moarte stupidă din istorie, dar făcea parte dintr-o tendinţă de secol XIX care transforma un eşec romantic într-o virtute britanică. E o poveste ce a continuat până în epoca modernă, autodidactul săritor cu schiurile Eddie „Şoimul“ sau Michael Edwards fiind un bun exemplu în acest sens. Eddie a devenit un megastar şi o figură globală, reuşind să se claseze pe ultimul loc la probele de sărituri cu schiuri de la Jocurile Olimpice din 1988 (deşi a stabilit un record britanic), devenind întruchiparea modernă a dragostei britanicilor pentru eşec. Dar nu reprezenta decât continuarea unei lungi tradiţii.

Cu două luni înainte de Trafalgar, în august 1805, flamboaiantul aventurier scoţian Mungo Park a ajuns în Gambia. încurajat de succesul cărţii sale *Travels în the Interior Districts of Africa,* căuta material pentru o continuare sperând să-l găsească... la izvoarele Nigerului.

Ignorând sfatul expert al localnicilor că era realmente o idee proastă să călătoreşti în sezonul ploios, Park a pornit în călătoria spre interior cu o echipă de 40 de oameni, dintre care 29 au murit din cauza unor accidente sau boli încă înainte să ajungă la fluviu. Ajunşi în tabăra de bază, alţi şase au mai murit de dizenterie, printre care, în

28 octombrie, cumnatul său Alexander Anderson, mâna sa dreaptă şi unul dintre cei puţini cu capul pe umeri dintre cei rămaşi.

Park le-a scris părinţilor acestuia: „Fiul vostru şi dragul meu prieten a închis ochii din lumea supusă timpurilor şi i-a deschis spre Gloria Eternităţii“.

Peste alte trei zile, i-a scris soţiei sale, sora lui Anderson, spunându-i că „deşi mare parte dintre soldaţi au murit pe drum în timpul Sezonului Ploios... sezonul sănătos începe, astfel că nu mai e nici un pericol de boală, iar eu am suficientă putere să mă apăr de rele în timp ce vom naviga pe fluviu în jos spre mare“.

După ce şi-a îngropat tovarăşii, Park a achiziţionat două canoe, le-a legat una de alta şi le-a numit HMS *foliba* şi a pornit în marea sa călătorie pe fluviu în jos. Din păcate, nu-şi pierduse doar oamenii cei mai de încredere, ci reuşise să-i supere pe aproape toţi ceilalţi din vecinătatea sa. Negustorii din zonă, neîncrezători în motivele lui şi suspectându-l de ambiţii imperiale, i-au vrut moartea şi au răspândit vestea în satele din delta Nigerului că nu venea cu gânduri bune. Park a înrăutăţit şi mai mult lucrurile ignorându-i cu aroganţă pe localnici şi obiceiurile lor şi refuzând să plătească taxe de fluviu căpeteniilor de trib. În acest fel se rostogolea dintr-o înfruntare fatală în alta, iar oamenii lui se împuţinau văzând cu ochii.

După două săptămâni şi o întâlnire

aproape fatală cu un hipopotam, HMS *Joliba* a eşuat pe nişte stânci, iar Park cu oamenii lui au rămas blocaţi în mijlocul unor cataracte. Localnicii, temându-se de intenţiile lui, au sosit rapid la faţa locului şi au început să tragă cu săgeţi în ei. Park şi oamenii lui au intrat în panică şi s-au aruncat în fluviu, dispărând definitiv în apele acestuia.

Pentru extraordinara sa contribuţie la acest eşec eroic, Park s-a ales cu un memorial uriaş ridicat la Selkirk, în Scottish Borders, iar din 1930 Royal Scottish Society oferă o medalie cu numele său. Impresionant, nu-i aşa?

Park a fost departe de a fi unicul victorian gata să- şi piardă viaţa pentru o cauză stupidă, iar actul său nu a fost cel mai nebunesc sacrificiu de sine din acele timpuri. Atacul generalului-maior Rollo Gillespie din 1814 asupra unei fortăreţe nepaleze extrem de bine apărate din Kalunga, atac pe care l-a întreprins practic de unul singur, este un competitor serios la această categorie.

Agitându-şi sabia deasupra capului, Gillespie a strigat „încă o încercare în onoarea comitatului Down!“, a luat-o la goană spre metereze pentru a fi imediat împuşcat în inimă, murind pe loc.

în memoria lui Gillespie a fost ridicată o statuie impresionantă, montată pe un pilon înalt de 17 metri în Comber, comitatul Down, Irlanda de Nord.

Peste alţi 41 de ani, în 1854, s-a produs un alt act de prostie odată cu „Şarja

Brigăzii Cavalerie Uşoară“ de la Balaclava — în Războiul Crimeii, când un atac sinucigaş al cavaleriei britanice a curmat total inutil viaţa a 110 bărbaţi. Acest celebru rateu s-a datorat în mare parte faptului că doi cumnaţi — James Brudenell, al 7-lea conte de Cardigan, şi George Bigham, al 3-lea conte de Lucan nu au reuşit să comunice cum trebuie, astfel că sute de oameni au fost trimişi într-un atac inutil.

Asistând la acel spectacol, observatorul francez general Pierre Bosquet a rostit nemuritoarele cuvinte: C*’est magnifique, mais ce n’est pas la guerre; c’est de la folie* (,,E magnific, dar ăsta nu e război, e nebunie”). Stupiditatea eroică poate să inspire versuri de neuitat, iar Alfred, Lord Tennyson a scris probabil cea mai cunoscută poezie a sa bazându-se pe acest eveniment. Este una dintre acele lucrări care au încununat cu lauri aroganţa militară britanică din acele vremuri, creând un adevărat gen de lirică, de preamărire a imperiului.

În 1892, la apogeul vanităţii imperiale britanice, poetul din Staffordshire sir Henry John Newbolt a scris „Vitaî Lampada“, care este probabil cel mai vestit exemplu. Inspirat de experienţele propriei copilării când juca crichet pe terenul Glose al Colegiului Clifton, poemul începe:

There’s a breathless hush în the Close to-night -

Ten to make and the match to win —

(„Cu răsuflarea tăiată pe Close în astă-seară Zece puncte să facem şi meciu-l câştigăm —“)

Curând însă, acţiunea se mută în Sudan, unde aceiaşi băieţi, peste cinci ani, sunt prinşi într-o luptă pe viaţă şi pe moarte cu armata mahdistă:

The sand of the desert is sodden red, -
Red with the wreck of a square that broke; – The Gatling’s jammed and the Colonel dead, And the regiment blind with dust and smoke.

(„Nisipul deşertului e roşu de sânge, —
Roşu de rămăşiţele soldaţilor căzuţi;
Mitraliera Gatling s-a blocat şi Colonelu-i mort, Iar regimentul tot orbit de fum şi praf.“)

Poemul este un imn dedicat abnegaţiei şi curajului în faţa adversităţii, iar evenimentele se petrec în Africa de Est, în Somalia. Atât în meciul de crichet, cât şi în confruntarea sângeroasă, celor implicaţi le răsună în minte „Jucaţi! Jucaţi! Jocul jucaţi până la capăt!“, iar băieţii imperiului se conformează şi dacă mor — ei bine, numele lor pe lista celor căzuţi la datorie va fi o mângâiere pentru părinţi. Poemul lui Newbolt, precum „Dacă“ al lui Kipling, a devenit literă de evanghelie pentru generaţii de băieţi din şcolile publice britanice. Erau instituţii create pentru liderii imperiului şcoli care, în cuvintele lui

E.M. Forster, trimiteau în lume băieţi „cu trupuri bine dezvoltate, cu minţi destul de bine dezvoltate şi inimi subdezvoltate“. Newbolt nu a fost nici o clipă mobilizat, dar a avut parte de multă acţiune de la biroul său din Casa Wellington unde era instalat Biroul de Propagandă şi Război şi unde a fost angajat în 1915, la cincizeci şi unu de ani, ca să zăgăzuiască valul de adevăr ce se revărsa dinspre frontul de vest. Ce iad trebuie să fi fost pe capul lui, încercând să găsească un creion bine ascuţit sau un restaurant decent în apropiere. Pentru serviciile sale de furnizor de carne de tun şi de comenzi pentru cioplitorii de pietre de mormânt, „poetul- propagandist“ a fost răsplătit cu titlul de cavaler în 1917 şi făcut membru al Companionilor de Onoare în 1922 de înfiorătorul George al V-lea. Cu siguranţă, a fost un personaj foarte mulţumit de sine.

Marele Război a oferit multe ocazii pentru pierderi inutile, dar un anume eveniment — oricât de bizar ar suna le depăşeşte pe toate celelalte.

După şapte zile de bombardament al liniilor germane de pe Somme în ultima săptămână din 1916, Aliaţii au fost încredinţaţi că ,,Marea înaintare“ are să fie o plimbare printr-un parc (ce-i drept, baricadat cu sârmă ghimpată). Noii recruţi în aşteptarea primei lor lupte erau, lucru foarte de înţeles, oarecum îngrijoraţi de bătălia ce urma şi de toate acele mitraliere şi obuziere germane. Ca să stingă temerile lor, un ofiţer de douăzeci şi unu de ani

educat la Dover College, căpitanul Wilfred „Billie“ Nevill, din Regimentul East Surrey, a avut o idee strălucită.

Să transforme „Marea înaintare“ într-un eveniment sportiv.

A achiziţionat două mingi de fotbal şi le-a spus oamenilor săi că atacul avea să facă parte din „Marea Cupă Europeană“ şi că primul soldat care va trimite mingea în tranşeele germane avea să câştige un premiu. Fluierul a răsunat la ora 7.30 în dimineaţa de 1 iulie, iar meciul a început. Soldatul L.S. Price din Regimentul 8 Royal Sussex comentează: „Am văzut un infanterist trecând peste parapet în ţinutul nimănui, facându-le semn celorlalţi să-l urmeze. Apoi a tras un şut în minge. Un şut bun. Mingea s-a ridicat şi a coborât foarte aproape de liniile germane. Acesta a fost, pare-se, semnalul de pornire“.

Infanteristul era soldatul A. A. Fursey din plutonul 6 — şi nu a mai fost nicicând văzut. Nevill, care luase a doua minge, a plecat driblând expert spre liniile inamice, s-a prins în sârma ghimpată şi a fost împuşcat în cap. Bombardamentul de o săptămână nu reuşise să slăbească apărarea germană, iar în acea primă zi au murit 19 420 de soldaţi britanici.

t

Vestea cea bună este că, în afara unor zgârieturi, cele două mingi de fotbal au supravieţuit şi curând acest eveniment nebunesc a fost dat drept exemplu de curaj britanic. Până la sfârşitul săptămânii, Nevill devenise un erou.

Invocându-i pe Tennyson şi pe Newbolt, un jurnalist pe nume Claude Burton, care a scris sub pseudonimul „Touchstone“ (Piatră de încercare) pentru *Daily Mail,* a compus o poezie prorăzboi:

On through the hail of slaughter, where gallant comrades fall,
Where blood is poured like water, they drive the trickling ball.
The fear of death before them, is but an empty name;
True to the land that bore them, the S URREYS p layed the game.

(„Sub ploaia ucigaşă, ce bravi camarazi răpune, Ca apa sângele curge, dar mingea fuge-fuge, Frica de moarte din faţă e doar o vorbă goală;
Pentru patria ce i-a ridicat, băieţii din SURREY jocul l-au jucat.“)

Lui Touchstone i-a plăcut să scrie poezii despre eroismul tinerilor care luptau şi mureau în Franţa, ba a publicat şi o antologie mobilizatoare *Fife and Drum (Flaut şi toba)* din siguranţa casei sale din Anglia. La o lună după ce a creat această memorabilă piesă, la 1 august, a primit o telegramă de la Ministerul de Război prin care era anunţat că fiul său de douăzeci şi trei de ani căzuse în acţiune.

Există o vorbă veche care spune că o comedie este tragedie la care se adaugă timp. Iar în morţile absurde ale lui Nevill şi Fursey e oarecare umor negru, de genul celui ilustrat cu brio de serialul TV de

comedie din 1989 *Blackadder Goes Forth.*

E comic. Sau cel puţin aşa pare până când începi să te gândeşti la tinereţea şi la naivitatea unui Nevill şi Fursey, ori la bietul Claude Burton şi la fiul său ucis în zadar înainte de a-şi fi început viaţa. Şi la milioanele de alte vieţi tinere curmate înainte de vreme sfărâmate, înecate în noroi ori răpuse de gloanţe pentru ambiţiile politicienilor, imperiilor şi regilor.

Iar atunci, dintr-odată, nu mai pare defel comic.

între moartea lui Nelson şi carnagiul din Primul Război Mondial, am mai avut parte de o tragedie cauzată de aceeaşi extraordinară încredere de sine a poporului britanic o tragedie care i-a bântuit pe britanici în epoca victoriană. în 19 mai 1845, renumitul ofiţer naval căpitanul John Franklin, care în calitate de ofiţer cadet participase la bătălia de la Trafalgar, a condus două nave, HMS *Erbus* şi HMS *Terror,* într-o expediţie până la Cercul Polar Arctic cu misiunea de traversa ultimul segment din acel faimos Pasaj de Nord-Vest, deschizând calea comerţului între Europa, America de Nord şi Asia.

Au trecut însă trei ani şi nu s-a mai auzit nimic despre cele două nave şi cei 129 de oameni de la bord, astfel că au început să apară cele mai teribile temeri. Nevasta lui Franklin, Jane, cu susţinere serioasă, a

început să bombardeze Amiralitatea cu petiţii de a trimite vase în căutarea lor. S-au organizat 39 de astfel de expediţii pentru a găsi navele şi echipajele lor. în 1854, soarta lor a fost dezlegată datorită unui erou mult prea puţin cunoscut pe nume John Rae.

Născut în Insulele Orkney în 1813, Rae a crescut însoţindu-şi tatăl în expediţii spre continent şi dincolo de acesta, iar în acest fel se va fi născut în el o sete de aventură. S-a calificat ca medic în Marina Regală la Edinburgh în 1833, după care s-a îmbarcat pe velierul *Prince of Wales* plecând spre nord-vestul Canadei. Odată cu sosirea iernii şi îngheţarea apelor, echipajul şi el au fost obligaţi să petreacă iarna pe insula Charlton (Sivukutaitiarruvik). Captivat de imensele întinderi ale Canadei de Nord, Rae s-a hotărât să rămână acolo şi s-a angajat ca medic naval într-un fort comercial cunoscut drept Moose Factory din Ontario. Acolo Rae s-a împrietenit rapid cu localnicii şi a devenit învăţăcelul lor. A învătat

? > > limba, cum să-şi facă şi să folosească ghete de zăpadă, cum să trăiască departe de ţărm, despre importanţa de a fi mereu uscat pentru a supravieţui în condiţii arctice, cum să vâneze reni, să construiască un iglu şi cum să-şi lustruiască glisierele săniei.

A învăţat şi cum trebuie să se îmbrace pentru condiţii extreme, folosind blănuri de animale şi piele de focă pe care le-a purtat când a pozat pentru un tablou.

Născut fiind în Orkney, cu moştenirea lui vikingă şi având o identitate nordică puternică, Rae pare să fi fost complet indiferent la preocupările celor mai mulţi contemporani ai săi britanici, obsedaţi de statutul lor social şi nutrind idei imperialiste, care nu vedeau în populaţiile native — în cazul fericit în care le observau altceva decât nişte primitivi ignoranţi ce făceau parte din decor. Dimpotrivă, Rae a ajuns să-şi îndrăgească şi să-şi respecte gazdele şi cultura lor — iar sentimentul a fost reciproc. Inuiţii l-au poreclit Aglooka, adică Bărbatul cu Pasul Mare, fiindcă era în stare să parcurgă distanţe mai repede decât oricare european şi chiar decât unii dintre prietenii lui indigeni. Rae era, pe scurt, tot ceea ce nu sunt şi detestă comentatorii moderni de dreapta: vigilenţa întruchipată. Iar acea vigilenţă a sa terifiantă şi temută avea să facă din el cel mai mare explorator arctic al Scoţiei şi chiar al Marii Britanii.

Intre 1845 şi 1848 a întreprins călătorii lungi în nordul Canadei, a marcat şi cartografiat coasta şi cursuri ale râurilor. în anul în care devenise clar că expediţia lui Franklin dispăruse, Rae era omul cel mai potrivit pentru a porni în căutarea ei, fiind numit secund al lui sir John Richardson, şi el medic naval scoţian, care primise comanda misiunii. În această calitate a întreprins trei călătorii de-a lungul coastei arctice cu călăuze şi interpreţi inuiţi. Apoi, în aprilie şi mai

1854, la şase ani după ce pornise prima oară în căutarea expediţiei lui Franklin, Rae a întâlnit un grup de inuiţi care i-au povestit că, fiind la vânătoare cu patru ani în urmă, văzuseră un grup de oameni dezorientaţi, cam 40 la număr, care trăgeau o barcă de-a lungul ţărmului insulei King William. Vânătorii i-au urmărit luând-o spre interior, unde i-au ajuns din urmă şi au comunicat cu ei prin gesturi. Membrii expediţiei britanice le- au spus inuiţilor că nava lor fusese distrusă şi că intenţionau să se deplaseze în speranţa de a găsi vânat.

în primăvara următoare, când vânătorii s-au întors, au găsit morminte şi cadavre şi nici urmă de persoane în viaţă.

Rae a cumpărat de la vânători obiecte pe care aceştia le luaseră, printre care o plăcuţă de argint cu numele lui Franklin gravat pe spate, tacâmuri de argint, îmbrăcăminte şi o medalie pentru „premiul al doilea la matematici“ acordată unui membru al expediţiei, John Irving, pe vremea când acesta studiase la Colegiul Regal Naval de la Greenwich. Irving fusese atât de mândru de premiu încât îl cărase după el până la sfârşit.

Din povestirile inuiţilor, Rae a aflat că: „unele dintre cadavre fuseseră îngropate... unele erau în corturi, altele sub barca transformată în adăpost, iar mai multe zăceau împrăştiate în diferite direcţii“.

Dar apoi a venit detaliul şocant: „Din stadiul mutilat al multora dintre cadavre şi din conţinutul

?» vaselor, este evident că nefericiţii noştri compatrioţi au fost nevoiţi să recurgă la ultima şi cea mai teribilă alternativă canibalismul ca mijloc de a-ţi prelungi existenţa“.

Supravieţuitorii din expediţia lui Franklin începuseră, pe scurt, să-şi mănânce camarazii mor ti.

Inuiţii au refuzat să-l ia pe Rae cu ei în drumul de zece zile până la morminte, dar, bizuindu-se pe cuvântul lor şi pe obiectele aduse, exploratorul s-a întors acasă şi a prezentat un raport cinstit asupra evenimentelor. Dar nimeni nu l-a crezut. Fiindcă un gentleman britanic din Marina Regală nu se purta aşa, în nici un caz. Ar fi murit în mod sigur cu
demnitate şi eleganţă şi, ca să parafrazăm poezia lui Newbolt, ar fi jucat, ar fi jucat până la capăt. Canibalismul ţinea de firea sălbaticilor, a unor triburi păgâne îndepărtate ce trebuiau convertite sau ucise, nu a britanicilor cu plăcuţe de argint gravate şi premii la matematică aflaţi în misiune sub flamura britanică.

Unită, naţiunea s-a întors împotriva lui, iar Rae a fost ridiculizat şi stigmatizat ca mincinos de susţinătorii lui Franklin, inclusiv de văduva acestuia care l-a numit „un om grosolan lipsit de maniere“ care a dat crezare cuvintelor unor „sălbatici“. Jane devenise un soi de celebritate în urma dispariţiei soţului ei, închinându-i-se balade populare şi poezii. Jane era de acum mult mai mult decât „soţia lui

Franklin“, devenise o exploratoare ea însăşi şi, într-un mod cât se poate de ciudat, dispariţia lui Franklin o propulsase într-o viaţă de care probabil nu ar fi avut parte dacă soţul ei s-ar fi întors. într-o epocă în care femeile nu aveau cum să fie exploratoare, a sfidat restricţiile şi a călătorit pe Nil, a condus expediţii în Canada, contribuind, prin acţiunile ei, la înţelegerea regiunii în mult mai mare măsură decât soţul ei.

Toate acestea au făcut din ea un fel de influenceriţă victoriană, iar sugestia că oamenii soţului ei ar fi putut să se mănânce între ei risca să compromită atât reputaţia lui, cât şi a ei.

Prin urmare, Jane a ripostat, folosindu-se de puterea presei şi de prietenii ei celebri, printre care Charles Dickens în persoană s-a raliat cauzei, criticându-l pe Rae. În rubrica sa săptămânală din *Household Words,* marele prozator s-a lansat în diatribe, lovind:

„Natura slabă şi pe care nu te poţi bizui a eschimoşilor.

Susţinem că memoria călătorilor arctici pierduţi se situează, din câte ştim şi gândim, mult deasupra umbrei unor relatări prea lesne acceptate; şi că nobila purtare şi exemplul unor astfel de bărbaţi... depăşesc cu greutatea întregului univers vorbăria câtorva oameni necivilizaţi.

Nimeni să nu se cutremure fără motiv în faţa istoriei sfârşitului lor. Si să vă încredeti cu toată

hotărârea în tăria, în simţul înalt al datoriei, în curajul şi în religia lor.“

Reputaţia lui Rae a fost distrusă, iar Jane şi-a petrecut restul vieţii organizând alte şi alte căutări ce-i întăreau renumele. S-au scris cărţi şi s-au ridicat statui întru gloria şi onoarea marelui Franklin. Aveau să treacă ani până când Rae a fost reabilitat.

Procesul a început în 1869, când un explorator american, Charles Francis Hali, a început să strângă mărturii de la indigenii nord-americani, întâlnind o femeie inuită pe nume Eveeshuk care i-a povestit: „Cadavrul unui bărbat găsit de inuiţi avea toată carnea pe el şi nu era mutilat, cu excepţia mâinilor ce-i fuseseră retezate de la încheieturi dintre ceilalţi, cei mai multi aveau carnea tăiată ca şi cum cineva sau mai mulţi ar fi tăiat-o ca s-o mănânce“.

Dar majoritatea britanicilor au continuat să refuze să creadă, până în anii 1980 şi 1990 când nişte arheologi au descoperit urmele acelei ultime tabere şi adevărul a fost confirmat. Ceea ce inuitii îi povestiseră lui Rae era corect. Oasele celor din echipajul lui Franklin avea urme de tăieturi iar unele fuseseră fierte şi rupte în jumătate ca să se poate mânca măduva din ele.

În grozăvia disperării lor, aceşti manieraţi gentlemeni victorieni se mâncaseră unii pe alţii.

De secole, marinarii şi navigatorii ştiau de

existenţa unei regiuni polare din nord, pe care o numeau „Arcticus“, adică „marele urs“. Exploratorul grec de secol IV Pytheas din Massalia (Marsilia)— a pretins chiar că ar fi vizitat-o şi, deşi timp îndelungat nu a fost crezut, regiunea pe care el a numit-o Thule ar fi putut să fie Islanda — ori, poate, vârful Norvegiei. Odată cu trecerea timpului şi cu explorarea şi cartografierea Pământului, au apărut speculaţii că ar putea exista şi un „mare urs opus“ (sau Antarcticus) aflat în sud.

De la sfârşitul anilor 1700, pe măsură ce vânători de foci şi de balene s-au aventurat tot mai spre sud în căutarea unor vânturi mai puternice, a unor curenţi mai favorabili şi a unei prăzi mai bogate, au descoperit că regiunea era extrem de periculoasă, cu schimbări dramatice şi bruşte ale vremii şi cu aisberguri de mărimea insulelor Caraibe.

Nava căpitanului James Cook *Resolution* a traversat de trei ori Cercul Polar Antarctic între 1773 şi 1774 şi a cartografiat o regiune care se apropia la aproximativ 130 de kilometri de coastă, dar abia în 27 ianuarie 1820 o expediţie rusă condusă de ofiţerii navali Fabian von Bellinghausen şi Mihail Lazarev a pus pentru prima oară piciorul pe continentul antarctic. Trei zile mai târziu şi-au făcut şi britanicii apariţia, când nava *Williams* a descoperit peninsula Trinity punctul cel mai nordic al acestui continent.

Deşi existenţa sa fusese descoperită, au

mai trecut 75 de ani până ce s-a realizat o debarcare documentată pe acea întindere acoperită de gheţuri.

În 1894, Carsten Borchgrevink, un explorator norvegian neobosit şi prieten din copilărie al lui Roald Amundsen, s-a alăturat unei expediţii organizate de un om de afaceri norvegian pe nume Henryk Bull, pornind spre sud via Australia, în ceea ce pentru secolul al XlX-lea era echivalentul unei călătorii spre Lună. În 24 ianuarie 1895, echipajul a ajuns la capul Adare şi a ancorat vaporul, *Antarctic,* în largul coastei Victoria Land/Terra Victoria. Pe o vreme calmă şi cu vizibilitate bună, neozeelandezul de şaptesprezece ani Alexander von Tunzelmann a fost primul om care a păşit pe continentul îngheţat.

Stră-strănepotul său, Alex von Tunzelmann, istoric britanic, mi-a relatat: „Tatăl meu l-a cunoscut pe vremea copilăriei sale în Noua Zeelandă. Povestea familiei ne sugerează că a ajuns primul pe Antarctida fiindcă a căzut din barcă“.

Dacă este adevărat, ultimul continent al Pământului a fost cucerit de un adolescent care şi-a pierdut echilibrul, ceea ce nu se prea potriveşte în ţesătura marilor legende, astfel că Borchgrevink a rescris povestea şi s-a plasat pe sine drept primul care a pus piciorul pe acele locuri.

La fel ca John Rae înaintea sa, Borchgrevink şi sponsorii săi au fost consideraţi nişte outsideri de către establishmentul britanic — norvegieni oarecare provenind dintr-o ţară care, în

1895, abia urma să- şi câştige independenţa. Realizările acestor venetici „vikingi“ i-au enervat la culme pe membrii arogantei Royal Geographical Society (RGS) şi pe preşedintele ei, sir Glements Markham. Markham avea opinii foarte ferme în privinţa felului în care trebuia să se desfăşoare o expediţie polară, iar ca şef autonumit al explorărilor globale trata cu dispreţ părerile unor străini mult mai experimentaţi, care chiar aveau idee despre cum ar trebui să decurgă lucrurile. Avea mai ales păreri foarte clare legate de practica tragerii săniilor pe gheaţă de către oameni, un mod nobil şi eficient de transport în opinia sa, interzicând abordarea transportului cu schiuri sau cu câini.

În vreme ce el îşi expunea înaltele idei membrilor serioşi ai RGS adunaţi în încăperile întunecate ale sediului lor londonez, norvegienii au urcat la bord şi au pornit să cucerească polii.

în octombrie 1897, proprietarul unui tabloid, pionier al cinematografiei şi vegetarian evanghelic, sir George Newnes, a sponsorizat întoarcerea lui Borchgrevink în Antarctica, dându-i 35 000 de lire sterline (echivalentul a 3,7 milioane în zilele noastre) pentru o expediţie care să dureze un an cu scopul de-a ajunge cât mai în sud cu putinţă.

Borchgrevink a plecat din portul Londrei în 22 august 1898 la bordul navei *Southern Cross,* ajungând la capul Adare în februarie 1899, unde echipajul său a

ridicat două cabane prefabricate care se află şi azi acolo. După o lună de la sosire, *Southern Cross* l-a lăsat acolo pe Borchgrevink împreună cu alţi nouă oameni şi 70 de câini, îndreptându-se spre Noua Zeelandă, pentru a evita riscul ca nava să fie prinsă şi spartă de blocurile de gheaţă din timpul iernii. Borchgrevink era un bărbat cu mari ambiţii, dar nu era tipul conducător, astfel că s-a confruntat cu fel de fel de probleme, cum ar fi incendii, adversităţi, inclusiv moartea zoologului Nicolai Hansen, pe lângă provocările psihice şi fizice inerente traiului în unul dintre cele mai neprimitoare medii de pe Pământ.

În toate, Borchgrevink se ghidase după formidabilul său compatriot şi contemporan Fridtjof Nansen. Un bărbat care nu a fost doar un explorator arctic, ci în mod cert unul dintre cele mai cool personaje ale epocii sale, dacă nu chiar ale tuturor timpurilor, Nansen avea să devină una dintre figurile proeminente ale Norvegiei (şi Europei), câştigând Premiul Nobel pentru pace ca încununare a eforturilor sale de după Primul Război Mondial de ajutorare a refugiaţilor. Pe lângă toate acestea şi a contribuţiei sale la înfiinţarea Ligii Naţiunilor, a fost oceanograf, oracol, inovator, diplomat şi model de eleganţă care arăta ca un rock star.

Nansen a fost gigantul epocii eroice a explorărilor arctice, iar în 1888 condusese prima expediţie peste calota de gheaţă a

Groenlandei. Pregătîndu-se pentru aceasta, a inventat — aproape de la zero — sacul de dormit izolat termic, ochelarii de zăpadă şi micile sobe de gătit portabile; avea de asemenea îmbrăcăminte concepută special pentru expediţii arctice. Peste şapte ani, în 1895, la treizeci şi patru de ani, împreună cu colegul său Hjalmar Johansen, a avut o extraordinară tentativă de cucerire a Polului Nord şi a supravieţuit fiindcă ştiuse ce făcea şi când să se întoarcă.

Era şi un mare admirator al lui John Rae, impresionat mai ales de determinarea scoţianului de a învăţa de la indigeni şi de a folosi, ca ei, câini, rachete de zăpadă şi piei de animale. Nansen copiase modelul lui Rae şi se străduise să înveţe tehnici de supravieţuire de la indigeni, angajând chiar doi bărbaţi samî pentru expediţiile sale. Amundsen, la rândul său, l-a copiat pe Nansen, iar ceea ce a urmat este unul dintre marile paradoxuri ale poveştii în care norvegienii au reuşit acolo unde atâtea expediţii britanice au dat greş în mare parte datorită exemplului unui scoţian pe care establishmentul britanic decisese să-l dea uitării.

Borchgrevink se consultase cu Nansen îndelung şi, chiar dacă l-a pierdut pe zoologul lor, ceilalţi opt oameni au supravieţuit timp de 11 luni trăind împreună, adunând date ştiinţifice importante şi demonstrând, mai ales, că era posibil să trăieşti în locul cel mai friguros de pe Pământ.

Chiar dacă pe hârtie fusese o „expediţie britanică“, la întoarcerea sa în Anglia a fost primit cu totală tăcere.

La insistenţele lui Newnes şi în pofida faptului că se desfaşurase sub drapel britanic, membrii misiunii fuseseră aproape cu toţii norvegieni, cu un australian şi doi britanici în echipă. Era un lucru destul de neplăcut, iar relatarea care a fost publicată într-un stil zgomotos complet ne-britanic i-a scos de-a dreptul din sărite pe închistaţi! conducători ai Marinei Regale, ba mai rău, i-a făcut să se teamă că marele premiu al Polului Sud ar putea fi înhăţat de scandinavii aceia parveniţi care erau exploratori mai buni decât ei.

Numeroasele succese ale lui Borchgrevink erau cunoscute cu mult înainte ca acesta să se întoarcă la Londra şi le-au dat celor de la RGS şutul de care aveau mare nevoie. Curând, sir Clements Markham a obţinut o finanţare de 90 000 de lire sterline (14 milioane în 2023) şi înaltul patronaj al prinţului de Wales, al reginei Victoria înseşi şi chiar al ministrului de externe Arthur Balfour, viitor prim- ministru, care a văzut în Eroica Epocă a Explorării Antarctice o ocazie de a demonstra supremaţia britanică în era ascensiunii puterii germane.

Pentru britanici era o chestiune de mândrie naţională ca această nouă frontieră a explorărilor să le aparţină, încheindu-se cu drapelul Union Jack înfipt

la Polul Sud; iar Markham alesese eroul care avea să înfăptuiască totul. Acesta era locotenentul Robert Falcon Scott care, fără a şti, fusese destinat să devină cel mai celebru vicecampion.

Antarctica este unică între continentele lumii prin aceea că nu are copaci ori tufişuri, şi nici locuitori. Acoperită de 29 de milioane de kilometri cubi de gheaţă care uneori atinge o grosime de cinci kilometri, temperatura ajunge în timpul iernii polare până la -65 °C. Cei care au fost acolo spun mereu că Antarctica este „altceva“. Fotograful pionier al filmelor documentare Herbert Ponting, care l-a însoţit pe Scott în ultima sa misiune din 1910 1912, a descris-o drept „natura în starea ei cea mai sălbatică şi nemiloasă“.

Mark Brandon, oceanograful polar, s-a exprimat mai succint: „gheaţa îţi face ceva“.

Scott a ajuns prima oară acolo în 1902 în fruntea Expediţiei Antarctice Naţionale Britanice (mai târziu cunoscută sub numele de Expediţia *Discovery).* Speranţele şi aşteptările erau mari, dar au existat impedimente neplăcute. Expediţiile polare de la vremea aceea erau prinse între două tendinţe aflate în război — stiinta şi aventura — şi, chiar dacă Scott îşi dorise să se concentreze asupra atingerii polului şi avea autonomie deplină în privinţa misiunii, Markham şi el fuseseră obligaţi să accepte compromisul.

Obiectivul proclamat al expediţiei era unul nobil şi ştiinţific, iar Scott şi oamenii săi aveau să exploreze şi să cartografieze regiunea Mării Ross, să adune mostre geologice, să facă măsurători ale atmosferei şi să studieze fauna locală — inclusiv coloniile de pinguini.

Asaltul asupra polului era secundar, deşi era, în mod clar, principala ambiţie a lui Scott.

Pentru mulţi dintre noi şi, certamente, pentru cei care au crescut tot văzând la televizor în nenumărate reluări filmul din 1948 *Scott al Antarcticii,* Scott este sinonim cu John Mills care l-a interpretat în acel film, la fel cum căpitanul de aviaţie Douglas Bader este sinonim cu Kenneth More (care a apărut şi în filmul dinspre Scott în rolul locotenentului Teddy Evans). Doar că Scott era un om mult mai complex decât omologul său cinematografic.

Să luăm mai întâi în considerare motivele lui. în Epoca Eroică, a conduce o mare expediţie polară era calea sigură spre o promovare rapidă, medalii şi glorie, iar Scott era un om extrem, realmente extrem de ambiţios. Din păcate aducea cu el un bagaj de „probleme“ şi de defecte umane profunde. Obsedat de clasă şi de rang, ascultând de Markham în ce privea dispreţul acestuia faţă de schiuri şi de câini şi însetat să se afirme ca un „om mare“, Scott fusese atras de expediţiile polare datorită dorinţei de a se autopromova. Iar în multe privinţe era insuficient înzestrat pentru această

sarcină.

Roland Huntford, autorul cărţii *Scott and Amundsen* (1979), a scris că expresia preferată a tânărului locotenent naval era: ,,«Ce-nseamnă toate astea?» fiindcă nu găsea un sens în viaţă; poate că era expresia acelei stări de depresie cumplită care îl cuprindea în mod regulat şi care alterna cu crize violente de exaltare“.

Posedat de un fatalism ciudat, aproape maniacal, Scott era incredibil de sentimental fată de oameni şi de animale. Apsley Cherry-Garrard, unul dintre membrii ultimei sale misiuni, avea să scrie în 1922 că Scott ,,plângea mai uşor decât oricare om mi-a fost dat să cunosc“.

Obsedat de mama lui, condus de prietenia cu colegul său explorator Edward Wilson, complet lipsit de umor şi devotat ideii că eroismul vine însoţit de ceea ce Huntford a numit „sacrificiu de sine gratuit şi improvizaţie“, Scott era lipsit de ceea ce specialiştii de la NAŞA au numit, referitor la oamenii pe care îi trimiteau în spaţiu, „the right stuff ‘ („ceea ce trebuie“). Scriitorul Tom Wolfe a definit acest „ce trebuie“ drept „un amestec inexprimabil de încredere, abilitate şi machism“ ceva asemănător cu o maşină. însuşirile necesare în anii 1960 pentru a fi un bun astronaut erau foarte asemănătoare cu cele de care era nevoie în explorările timpurii ale Arcticii, iar imprevizibilul, sentimentalul Scott era mult prea dominat de emoţii pentru a fi

omul potrivit.

Spre meritul lui, a avut cel puţin mintea să se consulte cu Nansen prin scrisori înainte de a porni la drum. Nava expediţiei, *Discovery,* a fost echipată după specificaţiile norvegianului, iar călătoria până în Antarctica s-a desfăşurat în mare parte fără incidente — deşi cu întârziere din cauza unui ocol făcut pentru măsurători ale câmpului magnetic. Au ajuns la McMunro Sound, Antarctica, în 8 februarie 1902 şi au rămas pe vas pe timpul iernii într-un loc pe care l-au numit Golful Cartierului de Iarnă; au desfăşurat experimente ştiinţifice şi s-au antrenat pentru aventura ce-î aştepta.

în vreme ce Scott se pregătea pentru cucerirea polului, o serie dintre prejudecăţile sale s-au întors împotriva lui, mai ales părerea sa proastă despre haita de 25 de câini care fuseseră achiziţionaţi la sfatul lui Nansen de la un comerciant rus. Scott cumpărase câinii, dar neglijase să angajeze pe cineva cu experienţă şi capabil să conducă nişte câini Husky de sanie siberieni. Lucrurile s-au complicat şi mai mult fiindcă animalele nu înţelegeau decât comenzi în limba rusă şi au fost hrănite cu peşti care i-au îmbolnăvit.

Eşecul în lucrul cu câinii sau în aducerea cuiva cu experienţa necesară a fost o eroare importantă dar una pe care Scott a remediat-o doar pe jumătate în a doua sa aventură nereuşită.

în 2 noiembrie, Scott şi cei doi camarazi ai săi, ofiţerul de rang trei Ernest

Shackleton care avea să devină el însuşi faimos şi prietenul său, doctorul şi zoologul expediţiei, Edward Wilson, au pornit spre pol însoţiţi de două echipe de câte pa-tru oameni.

Au înaintat bine, iar după nouă zile au depăşit recordul lui Borchgrevink pentru cel mai sudic punct atins.

Apoi însă totul a început să meargă prost. Dieta cu peşte stricat a îmbolnăvit câinii care au devenit imprevizibili, iar oamenii au fost obligaţi să-i ucidă pe cei mai slabi pentru a hrăni restul haitei spre marea mâhnire a lui Scott. Problema mult mai mare a fost însă aceea că, pe lângă degerături şi epuizare, cei trei bărbaţi sufereau de scorbut încă dinainte de împuţinarea alimentelor. Presiunea şi-a spus cuvântul asupra tuturor, iar Shackleton şi Scott s-au certat rău. Pe măsură ce starea de sănătate a lui Shackleton s-a înrăutăţit, liderul grupului a complicat lucrurile şi mai tare dând să se înţeleagă că nu avea timp pentru „invalizi“.

Roland Huntford explică în cartea sa *Scott and Amundsen:* „Supravieţuirea în condiţii extreme depinde de puterea de judecată şi de intuiţie. Conflictele, înăbuşite sau nu, le tulbură pe amândouă. Sunt o uşă spre dezastru. în faţa tensiunilor din sânul echipei... pericolele iernii polare au pălit. Oamenii, după cum i-a plăcut lui Amundsen să spună, sunt factorul necunoscut în Antarctica“.

Cei trei bărbaţi sufereau de foame la

kilometri de bază, iar în disperarea sa de a ajunge la pol şi de a obţine gloria, Scott risca viaţa tuturor. Celorlalţi oameni le-a fost clar că, dacă nu se întorceau, aveau să moară cu totii. Cum Scott şi Shackleton nu îsi

> > * vorbeau, Wilson a fost cel care a reuşit în cele din urmă să-l convingă pe Scott să facă acum cale întoarsă.

în 28 decembrie au traversat paralela 82. Peste alte două zile, în 30 decembrie, Scott şi Wilson au continuat să înainteze, lăsându-l pe Shackleton în urmă, dar, ajungând la latitudinea de 82°17'S, au hotărât să se întoarcă la *Discovery.* Pe drumul de întoarcere, ostilitatea dintre Scott şi un Shackleton tot mai slăbit a izbucnit făţiş, Wilson fiind pus să facă pace între ei, ceea ce a reuşit, dar situaţia a fost extrem de tensionată.

Shackleton a fost trimis acasă cu nava de salvare. Scott a mai rămas un an înainte de a se întoarce, la bordul lui *Discovery,* în septembrie 1904. Nu reuşise să ajungă la Polul Sud, dar rezultatele ştiinţifice pe care le adunase au umplut vidul. în următorul an, proaspăt promovatul Scott a publicat cartea *The Voyage of the Discovery,* care a dat în mare parte vina pentru eşec pe picioarele degerate ale lui Shackleton. Cartea s-a vândut bine, iar Scott a devenit cel mai de seamă explorator polar britanic al Epocii Eroice. Scott avea să definească ce era explorarea polară, prezentând-o ca o încercare

aproape biblică de suferinţă şi durere. Determinarea şi curajul fizic tragerea de către oameni a unor încărcături grele peste crevase, în condiţii îngrozitoare era de acum setarea cu care venea invincibilul spirit britanic.

Peste Marea Nordului, Amundsen s-a scărpinat în cap asistând la acest curios spectacol, iar apoi şi-a văzut în continuare de antrenarea câinilor.

La trei ani după întoarcere, în 1907, Scott a cunoscut-o, iar apoi, în 1908, a luat-o de soţie pe artista britanică Kathleen Bruce, o elevă a lui Rodin şi una dintre cele mai importante sculptoriţe ale epocii. Avea să fie o relaţie scurtă şi furtunoasă, pe cale să se încheie rapid din cauza fixaţiei lui Scott pentru mama sa şi a prieteniei sale cu Wilson. Dar Bruce a dat înapoi, iar 1909 cuplului i s-a născut un fiu, Peter Markham Scott, care, la rândul său, avea să devină cunoscut ca naturalist şi realizator TV şi ca unul dintre fondatorii organizaţiei World Wildlife Fund.— Un an mai târziu, în 1910, Scott a pornit din nou la drum spre Polul Sud, în fruntea Expediţiei *Terra Nova.*

Marele monomît al explorărilor din era eduardiană, primul deceniu al secolului XX, era pe cale să pornească şi, spre deosebire de aventurile lui Odiseu, ale regelui Arthur ori ale *Epopeii lui Ghilgameş,* a fost sponsorizat de Oxo, Bovril, Heinz Baked Beans, Fry’s Cocoa şi

Burberry.

Misiunea *Terra Nova* urma să fie o întreprindere finanţată privat, iar Scott a fost nevoit să facă rost de 40 000 de lire sterline, echivalentul a 3,75 milioane azi, ceea ce a însemnat semnarea unor contracte de sponsorizare cu acele firme. În plus, a organizat turnee de lecturi şi de adunare de fonduri, iar doi membri ai echipajului, Apseley Cherry- Garrard şi căpitanul Lawrence „Titus“ Oates şi-au plătit participarea. Fiecare a contribuit cu aproximativ 1 000 de lire sterline (echivalentul a 95 000 de azi), ceea ce însemna că la fel ca în era Elon Musk eroii erau de acum capabili să-şi cumpere biletele spre aventură.

în tot acel timp cât Scott s-a ocupat de turnee de lectură, de scrierea de cărţi şi de încheiere a unor acorduri de sponsorizare, principalul său rival, Roald Amundsen, avea alte preocupări. Veteran al Misiunii Antarctice Belgiene din 1897-1899, norvegianul urmase exemplul eroului său Nansen şi al lui John Rae studiind tehnici de supravieţuire şi trăind împreună cu vânători inuiţi cu care se împrietenise în sălbaticele ţinuturi ale Canadei. După toate acestea, a pornit în una dintre cele mai uimitoare aventuri ale epocii.

între 1903 şi 1906, spre marea supărare a britanicilor, a condus o misiune care a izbutit în final să traverseze Pasajul de Nord-Vest. Amundsen, norvegianul parvenit, a reuşit ceea ce Franklin ratase.

Succesul său s-a suprapus unui moment extraordinar, căci pe când era plecat, Norvegia şi-a obţinut independenţa faţă de Suedia, astfel că victoria lui Amundsen a devenit o chestiune de mare mândrie naţională, iar călătoriile arctice sinonime cu renaşterea identităţii

 norvegiene.

în 1909, în anul dinaintea plecării lui Scott spre sud, Amundsen plănuise o călătorie spre nord pentru cucerirea Polului Nord. Aflând însă că exploratorii americani Frederick Cook şi Robert Peary susţinuseră amândoi că ar fi ajuns la Polul Nord în aprilie 1908, respectiv aprilie 1909, Amundsen s-a hotărât să ia vechea navă a lui Nansen, *Fram,* şi să încerce să cucerească Polul Sud. Interesant însă, nu a spus nimănui — nu susţinătorilor, nu familiei şi nici măcar echipajului care era planul lui.

în 7 iunie 1910, la a cincea aniversare a independenţei Norvegiei şi cu cinci zile înainte (Coco Chanel ar fi fost de acord cu el) ca Scott să plece din Cardiff cu *Terra Nova,* Amundsen a pornit în tăcere spre Antarctica, părăsind portul Oslo fără fanfara ce avea să însoţească plecarea lui Scott. Acei maeştri vânători, acei tutori inuiti îl învăţaseră importanţa de a fi nevăzut şi neştiut, iar el şi-a informat oamenii abia când au ajuns la Madeira, telegrafiindu-i în 9 octombrie lui Scott:

„Doresc să vă informez că nava *Fram* se îndreaptă spre Antarctica — Amundsen.“

în Marea Britanic şi în Norvegia, anunţul a declanşat o reacţie negativă în rândul tuturor, cu excepţia lui Nansen. Erau şocaţi că cineva a putut să acţioneze atât de pe sub mână. Markham, care încetase să mai fie preşedintele RGS, a fost cel mai înfuriat de mişcare, expediind scrisori furibunde tuturor celor dispuşi să le citească. Contravenea pur şi simplu spiritului jocului de crichet ca un gentleman să se comporte în acest fel.

Dar n-a contat, fiindcă nimeni în Norvegia nu juca crichet, iar competiţia era de acum în desfăşurare.

Expediţia *Terra Nova* a fost cât pe ce să se încheie înainte de a începe. în călătoria spre sud, via Noua Zeelandă, nava aproape s-a scufundat într-o furtună, iar apoi a fost prinsă între banchize de gheaţă, care au împiedicat continuarea călătoriei. A ajuns la insula Ross în 4 ianuarie 1911, iar oamenii lui Scott au început să construiască o bază la Cape Evans. Peste o lună, Scott a ordonat plecarea navei spre est pentru a explora Teritoriul Regele Eduard VII sub comanda primului ofiţer L.A. Campbell. Negăsind un loc propice de ancorare, Campbell a mers o bucată mai departe spre est, iar la vreo 650 de kilometri de Cape Evans a descoperit nava *Fram* a lui Amundsen ancorată în Golful Balenelor. Norvegianul îşi aşezase tabăra la vreo 110 kilometri mai aproape de Polul Sud decât britanicii.

Terra Nova a fost ancorată, iar echipajul a coborât pe ţărm. Au fost primiţi cu cordialitate, iar norvegienii şi micul echipaj britanic au luat micul- dejun şi masa de prânz mai întâi pe unul dintre vase, iar apoi pe celălalt, adunând pe cât posibil informaţii unii de la alţii despre planurile lor.

Campbell şi oamenii săi au fost uimiţi de cât de restrânsă era expediţia norvegiană.

întreaga echipă a lui Amundsen se compunea din doar opt oameni — fiecare expert într-un anume domeniu ales cu grijă. Pe lângă ei erau 116 câini, care nu aveau să le ofere doar puterea muşchilor, ci şi o sursă de carne proaspătă atât pentru celelalte animale, cât şi pentru oameni. Erau bine aprovizionaţi cu mâncare şi ciocolată şi prea puţin cu altele în afară de echipamentul esenţial. Neîmpovăraţi de pretenţia de a face „cercetare ştiinţifică“, se concentrau în totalitate asupra cuceririi polului.

Britanicii au fost impresionaţi şi oarecum speriaţi de capacitatea lor de a controla echipele de câini şi, în general, de eficienţa lor în condiţiile date. De aceea, poate, Campbell s-a gândit la o stratagemă pentru a-l induce în eroare şi a-l încurca pe Amundsen. Unul dintre membri de pe *Terra Nova,* Tryggve Gran, era norvegian, iar în anii 1960 a publicat o autobiografie *Kämpen om Sydpolen* care, deşi nu a fost niciodată tradusă integral în engleză, este citată de savantul suedez Björn Lantz într-o lucrare publicată în 2020 de Cambridge

University Press, intitulată „The *terra firma* anecdote“. Potrivit lui Gran (tradus de Lantz), ar fi avut loc următoarea conversaţie:

— Cum merg săniile motorizate? a întrebat Amundsen.

Vă pot informa, căpitane, i-a răspuns Campbell într-o norvegiană corectă, fiindcă petrecuse câţiva ani în Norvegia, ca fermier, că săniile noastre motorizate sunt excepţionale, iar dacă nu greşesc, se află acum undeva pe drum dincolo de barieră, spre gheţarul Beardmore.

Ceea ce era o minciună. Una dintre ele se afla deja pe fundul oceanului, iar restul le dădeau britanicilor multă bătaie de cap, dar această mică mostră de dezinformare, bine plasată, l-a speriat pe Amundsen care ştia că, dacă nu ajungea primul la pol, avea să dea faliment şi să fie ostracizat de întreaga comunitate polară, având în vedere şi maniera sa neelegantă de a-i lua prin surprindere pe toţi. Dacă Campbell intenţionase să-l manipuleze pe Amundsen a reuşit, fiindcă norvegianul avea să facă mai târziu o tentativă nefericită de a porni mai devreme, în septembrie acel an, însă fără succes.

După ce şi-au luat rămas-bun, Campbell şi echipajul său s-au întors la bază, dându-i raportul lui Scott care, în 22 februarie, avea să noteze în jurnalul său: „Planul lui Amundsen reprezintă o ameninţare serioasă pentru noi... nu mi-aş fi închipuit niciodată că ar putea să aducă atât de mulţi câini cu bine până aici. Planul de a-i

folosi pentru deplasare pare excelent... şi poate să pornească în călătorie la început de sezon“.

Norvegienii se bucurau şi de avantajul agilităţii. Dimensiunea expediţiei britanice depăşea în toate privinţele micuţa operaţiune *Fram* dar fiind mai mare şi mai complexă era o continuă sursă de probleme logistice. Pe când Amundsen adusese opt oameni, echipa lui Scott de pe mare şi de pe ţărm era de 65, dintre care 12 era oameni de stiintă. Pe când Amundsen adusese doar strictul necesar, Scott luase tot ce putea încăpea pe *Terra Nova,* chiar şi... o chiuvetă de bucătărie.

Marina Regală din acea vreme era obsedată de gadgeturi, astfel că ambele expediţii ale lui Scott aveau „tot ce le trebuie, dar nici o idee“. în expediţia *Discovery* dm urmă cu un deceniu, Scott luase cu el două baloane cu aer cald, parţial fiindcă dorise să fie primul om care să zboare pe acel continent. Mai târziu a scris în *The Voyage of the Discovery:* „Onoarea de a fi primul aeronaut din Regiunea Antarctică am ales-o, poate într-un mod cam egoist, să fie a mea“.

Şi de data aceasta plănuise să facă acest lucru, dar era riscant să transporte o cantitate atât de mare de hidrogen spre sud, astfel că a hotărât să se folosească de două baloane meteorologice de mărime apreciabilă, pe care, spre nemulţumirea crescândă a căpitanului Oates, a tot încercat să le umfle în drum spre Antarctica.

Deşi în continuare avea dubii în privinţa câinilor, Scott comandase 33 de câini din Siberia care, iarăşi, nu înţelegeau decât rusa şi pe care îi primise în Noua Zeelandă. Spera să se poată baza pe cele trei
sănii mari motorizate care îl descumpăniseră atât de tare pe Amundsen, precum şi pe 19 ponei manciurieni care veniseră odată cu ei. Săniile aveau nevoie de un combustibil special, iar poneii de o cantitate uriaşă de fân într-o tară unde nu era urmă
de iarbă.

Aducerea poneilor la pol a fost un pariu riscant şi unul care a eşuat în toate privinţele, nu în ultimul rând fiindcă animalele pe care Scott le alesese nu erau cele mai potrivite. Căpitanul Oates, care primise sarcina să le poarte de grijă, a fost şocat atunci când le-a văzut în Noua Zeelnadă, considerând că erau prea bătrâne şi prea slabe. Scott bazându-se pe informaţii „din auzite“ era convins că poneii albi sau cenuşii erau mai rezistenţi decât cei negri sau castanii, dar şi numai uitându-se la ei, Oates a fost sigur că nu aveau să supravieţuiască în condiţiile de acolo. Scott nu comandase nici cantităţi suficiente de hrană, iar Oates a fost obligat să scoată bani pentru un supliment.

Lawrence „Titus“ Oates era un bărbat cu capul pe umeri, practic şi extrem de rezistent. Un produs al autoproclamatei clase de sus şi absolvent al colegiului

Eton, îşi petrecuse viaţa încercând să scape de aşteptările obositoare ale lumii din care provenea. Erou al Războiului Bur, fusese menţionat în telegrame şi fusese împuşcat în piciorul stâng care a rămas apoi mai scurt decât celălalt. Spre deosebire de Scott, nu era defel preocupat de statutul ori de clasa sa. Era un iconoclast care, într-o manieră complet nebritanică, spunea ce gândea. Fragmente din corespondenţa ce a supravieţuit sugerează că era disperat din cauza atitudinii sentimentale a lui Scott faţă de animale, lăudând în schimb abordarea practică a lui Amundsen a câinilor şi folosirea lor ca sursă de carne. Oates se îndoia de asemenea de capacităţile de lider ale comandantului său, scriind:

„Ignoranţa lui Scott cu privire la mersul cu animale este colosală“, adăugând ceva mai târziu: „Personal, îmi displace rău de tot Scott şi aş renunţa la tot dacă nu ar fi faptul că suntem o expediţie britanică... Nu e corect, mereu el mai întâi, iar restul nu există.“

Expediţia la Polul Sud era condusă, cel puţin în ochii lui Oates, de un egomaniac emotiv.

Pe lângă baloane, ponei, câini, oameni, echipament de filmat şi obiecte de lux, mai erau alimentele. Raţii de drum şi raţii de bază pentru 65 de oameni înfometaţi care să ajungă luni de zile, inclusiv sherry, rom, tarte cu fructe, friptura de duminică. Pe navă se mai aflau lemne şi material pentru a construi tabere de iarnă cu mobilierul de

rigoare şi suficient combustibil ca să le ţină de cald.

Amundsen călătorise spre sud neobservat, ca un luptător de gherilă; planurile lui Scott se asemănau cu cele ale unui extravagant organizator de turneu al unei formaţii rock celebre şi răsfatate. Convoiul de i »
transport era colosal, iar bizarul proiector cu lumini laser nu funcţiona.

Asistând la desfăşurarea acelei aventuri din perspectiva celor 110 ani care au trecut ni se pare că suntem martorii unei scene filmate cu încetinitorul a unor camioane încărcate cu ouă care urmează să se ciocnească într-o staţie de benzină.

Imediat după sosire, gheaţa de sub una dintre preţioasele sănii motorizate s-a spart, iar sania s-a scufundat în mare. Nouă din cei 19 ponei au murit înainte ca soarele să dispară în 21 aprilie pentru următoarele patru luni. Cu o altă ocazie, un grup de ponei s-a desprins cu banchiza de gheaţă pe care se afla, iar Oates a fost nevoit să iasă cu barca după ei şi să-i ucidă pe rând cu un piolet, pentru a-l scuti probabil pe Scott de supărarea de a-i vedea mâncaţi de vii.

Animalele care au supravieţuit în lunile de întuneric tremurau din toate încheieturile şi erau tot mai slăbite.

în schimb, în aceeaşi perioadă de întuneric, la kilometri distanţa, cei 12 ani de pregătiri ai lui Amundsen şi-au spus cuvântul. El şi echipa sa bine închegată erau cu toţii îmbrăcaţi potrivit în haine din piele de lup şi blană de ren, care le ţineau

de cald. Oamenii lui Scott purtau haine termorezistente de la Burberry, sponsorul lor, potrivite probabil pentru o plimbare pe o culme vântoasă din nordul Angliei, dar cam inutile în condiţii arctice. în plus, nu au avut grijă să se usuce cum trebuie, ceea ce a dus la tot felul de supărări şi boli.

Expediţia norvegiană petrecuse primele luni din 1911 ca să aprovizioneze depozitele de pe parcurs şi să se antreneze cu câinii. Britanicii se ocupaseră şi ei de depozite, dar petrecuseră mult timp măsurând viteza şi intensitatea vântului, adunând pietre şi minerale, filmând pinguini, scriind în jurnale, ascultând discuri de şerlac la două gramofoane mari oferite de un alt sponsor (HMV Monarch), jucând fotbal şi întrebându-se de ce poneii lor atrăgeau orei în timp ce câinii slăbeau văzând cu ochii.

Pe scurt, norvegienii erau superconcentraţi pe obiectivul lor, în vreme ce britanicii aveau în minte multe alte lucruri.

Odată cu venirea verii, marele eveniment era iminent.

Norvegienii şi britanicii se confruntau cu aproximativ aceleaşi provocări. Mai întâi trebuiau să ajungă la gheţarul Beardmore, să-l traverseze, iar în final să străbată platoul de deasupra Polului Sud. Apoi trebuiau să se întoarcă şi să revină acasă. Norvegienii aveau de parcurs un traseu ceva mai scurt (1 127 de kilometri faţă de

cei 1 233 de kilometri ai lui Scott), dar erau nevoiţi să traverseze mai întâi Munţii Transantarctici necunoscuţi, în vreme ce Scott urma ruta cartografiată de Shackleton cu câţiva ani înainte.

în 19 octombrie 1911, după un start greşit în septembrie, expediţia de cinci oameni a lui Amundsen a plecat cu 52 de câini şi patru sănii. Echipa lui se compunea dîntr-un campion la schi (Olav Bjaaland), un specialist în mânatul câinilor (Sverre Hassel), un multitalentat veteran naval (Oscar Wisting), un navigator experimentat (Helmer Hassel) şi Amundsen. Cu toţii ştiau să schieze, erau obişnuiţi să lucreze la temperaturi sub zero grade, toţi erau în stare fizică bună şi încrezători. Fuseseră selectaţi pe baza abilităţilor şi temperamentelor lor individuale, iar micul grup aducea cu sine o eficientă şi o camaraderie inerentă.

Expediţia mult mai complicată a lui Scott a plecat în două valuri. în 24 octombrie, patru oameni conduşi de locotenentul „Teddy“ Evans (jucat de Kenneth Moore în filmul de mai târziu) au pornit cu săniile motorizate. Ambele s-au stricat după o săptămână, ceea ce a însemnat că au fost obligaţi să tragă 336 de kilograme de materiale pe sute de kilometri până la punctul de întâlnire.

La 1 noiembrie, a urmat restul echipei de 12 oameni împreună cu poneii şi câinii supravieţuitori. La un moment dat au descoperit săniile abandonate, iar Scott, cu obişnuita lui falsă bonomie, a notat în

jurnal:

„La o jumătate de milă mai încolo, aşa cum mă aşteptam, am găsit motorul, sania şi restul. Note de la Evans şi Day ne-au lămurit... Se hotărâseră să abandoneze şi să continue drumul cu una singură... astfel, visul marelui ajutor pe care îl aşteptam din partea maşinilor s-a sfârşit!“

A duce nişte vehicule motorizate atât de primitive într-un mediu ostil a fost un act ambiţios, ba s-ar putea spune nechibzuit şi stupid, şi ar trebui să ne gândim dacă nu cumva Scott, marele susţinător al tragerii săniilor de către oameni, nu a preferat ca lucrurile să se întâmple aşa. Echipa lui Scott a urcat gheţarul de şelf Ross şi s-a îndreptat spre gheţarul Beardmore, întâlnind echipa lui Evans în 21 noiembrie. De acolo, oameni, câini şi ponei au plecat cu toţii mai departe, dar în 6 decembrie au fost prinşi în ceea ce Scott a numit o „vijelie“, iar dispoziţia căpitanului a început să penduleze de la optimism şi însufleţire la cea mai neagră disperare de la o pagină la alta a jurnalului său. în 6 decembrie a scris:

„îngrozitor, de-a dreptul îngrozitor. Totul în cort e ud. Din oameni curge apa pe pânza podelei... un sentiment de deznădejde se coboară asupra mea şi e greu de alungat.“

După alte trei zile, vremea s-a îmbunătăţit uşor, iar în 9 decembrie, ultimii ponei au fost împuşcaţi. „E greu să-i ucizi atât de devreme“, a scris Scott.

Cu două săptămâni înainte, Amundsen

împuşcase în vârful gheţarului Axei Heiberg 27 din cei 45 de câini ai săi ce supravieţuiseră, pentru a asigura carne celorlalţi câini şi echipei. Norvegienii fuseseră încercaţi de aceleaşi regrete ca Scott şi numiseră locul „Măcelăria“, cu conducătorul lor lamentându-se: „Era o atmosferă de deprimare şi de tristeţe; ajunseserăm să-i îndrăgim pe toţi aceşti câini ai noştri“.

Insă dispuneau acum de provizii de carne proaspătă şi erau pe deplin pregătiţi pentru ultimul asalt.

Scott habar nu avea cât de în urmă se afla.

în 20 decembrie, echipa britanică a ajuns la gheţarul Beardmore, iar în 3 ianuarie s-a hotărât cine avea să rămână până la final şi cine avea să se întoarcă.

Din partidă urmau să facă parte: bătrânul etonian rebel căpitanul Oates, erou al Războiului Bur devenit instructor de ponei fără voie; vechiul prieten şi companion al lui Scott, dr. Edward Wilson; şi maistrul militar galez Edgar Evans, care participase şi la prima sa expediţie polară din 1903. Apoi, printr-o răsturnare de situaţie atât de iubită de producătorii TV, Scott a adăugat un al cincilea om, pe Henry „Birdie“ Bowers, locotenent naval lipsit de experienţa călătoriilor arctice; avea douăzeci şi opt de ani şi era cel mai tânăr membru al grupului.

Adăugându-l pe Bowers a însemnat că cinci şi nu patru oameni aveau să plece în

ultima cursă spre pol şi că nu aveau să existe suficiente raţii. Nu existau nici suficiente perechi de schiuri, căci Scott comandase doar patru perechi care fuseseră aduse la punctul de depozit.

Bowers avea să fie obligat să meargă, iar echipa de cinci să doarmă într-un cort gândit pentru patru oameni.

în momentul în care echipa britanică s-a angajat în ultima etapă, Amundsen, cu câinii săi şi cu echipa atent aleasă, se deplasa de două ori mai repede decât Scott şi deja în direcţie opusă. Misiunea norvegiană ajunsese la Polul Sud în stare bună de sănătate pe 14 decembrie — cu 11 zile înainte de Crăciun.

Fără a avea habar că fuseseră învinşi, Scott şi oamenii lui au mers mai departe. în 16 ianuarie au văzut o mică pată neagră în zare — la vreo 24 de kilometri şi a doua zi, după ce văzuseră deja urme de labe în zăpadă şi simţind că fuseseră „devansaţi“, au ajuns la cortul şi la drapelul ce flutura înfipt la Polul Sud de rivalii lor norvegieni.

Amundsen lăsase o scrisoare adresată regelui Norvegiei.

Echipa „a sărbătorit“ locul al doilea cu fotografii mohorâte şi cu o ultimă ţigară pe care Wilson reuşise în mod miraculos să o păstreze uscată.

„Dumnezeule Mare! Teribil loc“, a scris Scott înainte de a adăuga cu obişnuita, dar, în condiţiile date, justificata sa bravadă, „înseamnă însă ceva dea fi ajuns aici, iar vântul are să fie poate mai

prietenos cu noi mâine.“

Vântul nu i-a ascultat, iar în timp ce se întorceau, având înainte cei 1 233 de kilometri până la bază, au dispărut şi ultimele rezerve de optimism.

Jurnalul, pe bună dreptate celebru, al lui Scott e o lectură sfâşietoare, cu fiecare pas, cei cinci bărbaţi apropiindu-se de tragicul lor sfârşit. Rândurile încărcate de poezie scrise după sosirea în Antarctica dispar înlocuite de propoziţii scurte şi de sentimentul de teroare nu doar în ce-i privea, ci şi la gândul celor dragi care rămâneau în urmă. Scott mai era preocupat şi de altceva: de ce anume avea să gândească posteritatea.

„Miercuri 24 ianuarie: -8°F (-22°C) Lucrurile încep să se agraveze.

Duminică 4 februarie: -22°F (-30°C) Chiar înainte de masă cădere în crevase, Evans şi cu mine împreună Evans cade şi a doua oară.“

Pe când norvegienii lăsaseră greul căratului în seama câinilor, Scott şi oamenii săi au dus toate proviziile de unii singuri. Era un efort fizic uriaş care se adăuga la impactul psihologic al faptului de a fi fost depăşiţi. în acelaşi timp, ghetele lor începuseră să se găurească, făcându-i să sufere de degerături în timp ce raţiile tot mai scăzute începuseră să le dea de furcă.

Amundsen şi echipa lui parcurseseră tot drumul de înapoiere spre bază cu mâncare din abundenţă. Luaseră cu ei lapte praf, ciocolată şi esenţialii biscuiţi făcuţi din

făină integrală şi drojdie – o sursă importantă de vitamina B. Şi ucigând o parte din câini la „Măcelărie“ dispuneau de carne proaspătă care le asigura necesarul de vitamina C. Amundsen învăţase cât de importantă era carnea proaspătă pentru a preveni scorbutul de la înuiţi cu un deceniu în urmă.

Scott, în schimb, fusese oripilat de faptul că Amundsen era dispus să mănânce carne de câine, scriind: „Nu poţi să te gândeşti la uciderea unor animale care posedă inteligenţă şi personalitate, pe care adesea le îndrăgeşti datorită calităţilor lor şi pe care ajungi să le consideri prieten şi companion“.

Astfel, el şi oamenii lui s-au hrănit cu biscuiţi Huntley & Palmer făcuţi din făină albă şi bicarbonat de sodiu. Instalarea scorbutului era inevitabilă, iar alimentaţia săracă le-a afectat şi sănătatea mintală. În jurnalul său, Scott a dat vina pe suprafaţa gheţii pentru înaintarea lor lentă, dar poate că a fost slăbiciunea muşchilor. Bărbaţii ardeau cam 7 000 de kilocalorii pe zi, în timp ce obţineau 3 800 de kilocalorii din hrana prost aleasă a fost un calcul greşit şi doar unul dintre cele multe.

De necrezut, dar în timp ce-şi trăgeau săniile pe drumul de înapoiere au continuat să adune mostre de pietre, poate cu speranţa că vor salva mitul Expediţiei *Terra Nova,* prezentând-o drept o misiune ştiinţifică reuşită.

} • ?

După două căderi consecutive, sănătatea lui Evans, fizică precum şi mentală, s-a prăbuşit. în 17 februarie, Scott a notat: „Evans arată ceva mai bine după un somn bun şi a declarat, ca întotdeauna, că se simţea destul de bine“.

Mai târziu în aceeaşi zi, galezul a rămas în urmă, iar atunci când s-au întors după el l-au găsit „cu o privire sălbatică în ochi“, în genunchi şi cu hainele în dezordine. A murit la scurt timp după miezul nopţii în următoarea zi.

Apoi a fost rândul lui Oates. Degerăturile îi terminaseră picioarele, iar unii au presupus că scorbutul şi mâncarea insuficientă îi vor fi reactivat vechea rană. Dându-şi seama că îi încetinea pe ceilalţi, le-a cerut camarazilor să o ia înainte. Cum aceştia au refuzat, în noaptea de 17 martie le-a spus că „ies afară şi ar putea să dureze ceva“. Printr-un gest profund emoţionant de extraordinar altruism şi eroism, a dispărut în viscol şi nu a mai fost niciodată văzut.

Moartea lui nu le-a fost de folos, iar cei trei rămaşi au murit cândva după 29 martie. Ultimul mesaj al lui Scott, scris în cort, se sfârşea cu rândurile ce aveau să devină scriptura imperiului pentru generaţii întregi de britanici:

„Dacă am fi trăit, aş fi avut de spus o poveste despre îndrăzneala, tenacitatea şi curajul camarazilor mei ce ar fi mişcat inima oricărui englez.— Aceste însemnări crude şi trupurile noastre neînsufleţite trebuie să spună ele povestea, dar, cu

siguranţă, o ţară mare şi bogată precum a noastră se va îngriji de cei care depind de noi, pentru a avea cele cuvenite.“

Cu trei săptămâni înainte, *Fram* al lui Amundsen andocase la Hobart, în Tasmania. Acţionând din nou în secret şi evitând presa locală, norvegianul a telegrafiat acasă mesajul cuceririi sale. Când Nansen a primit mesajul prin telefon, era tocmai pe cale să-i scrie o scrisoare femeii de care era îndrăgostit, Kathleen Bruce, soţia exploratorului britanic.

Cei doi se cunoscuseră în Norvegia când Scott fusese acolo ca să se sfătuiască cu marele înţelept al explorărilor polare, iar relaţia lor s-a consumat ceva mai târziu la Berlin, când Scott se afla în expediţie. Nansen şi-a mărturisit sentimentele amestecate cu privire la victoria norvegienilor declarându-i iubitei sale că şi-ar fi dorit „ca Scott [soţul ei] să fi ajuns primul“, adăugând în stilul minimalizator al epocii, „da, viaţa poate fi foarte complicată“.—

Peste alte opt luni, în 12 noiembrie 1912, cadavrele celor trei bărbaţi au fost găsite de o echipă de căutare, la doar 18 kilometri de unul dintre depozitele prevăzute de Scott, One Ton Depot, care le-ar fi asigurat proviziile pentru a rezista. Scrisorile, jurnalul şi mementourile lui Scott au fost recuperate, dar trupurile nu au putut fi mişcate, căci erau prinse în gheaţă masivă. Trupurile au rămas acolo — chiar şi acum – închise în timp sub

pânză şi gheaţă.

în deceniile ce au urmat, mitul lui Scott şi al oamenilor săi a ajuns să le eclipseze pe cele ale lui Amundsen şi Nansen — cel puţin în lumea anglofonă. în perioada de după Primul Război Mondial, moartea sa „curată“ şi eroică a contrastat puternic cu grozăviile tranşeelor, cu violenţa şi cu noroiul de pe Somme şi din alte locuri. Căpitanul Oates a devenit şi el un model de anglicitate. Curajul şi tenacitatea acestor bărbaţi neînfricaţi au devenit nici mai mult, nici mai puţin decât o evanghelie din Biblia excepţionalismului britanic (cu precădere englez).

Marea tăcere albă acea capodoperă documentară din 1924 a expediţiei, realizată de fotograful, operatorul de film şi membru al expediţiei Herbert Ponting – nu a fost un succes comercial la lansare, poate din cauza suspiciunii că „profita“ de moartea celor cinci bărbaţi. Se încheie cu imaginea unui înger ce alunecă în cort, ia jurnalul lui Scott din mâinile acestuia pentru a-l oferi posterităţii. Şi într- adevăr, naraţiunea lui Scott avea să fie un bestseller care a pecetluit legenda expediţiei.

începând cu anii 1970, au apărut primele reevaluări şi câteva dintre ele, printre care controversata relatare a lui Roland Huntford, care pe alocuri se transformă într-un atac violent, împreună cu scrierile lui Eric Hobsbawn şi Paul Theroux, pun

statutul legendei lui Scott pe seama declinismului (conceptul potrivit căruia pe măsură ce imperiul se prăbuşea naţiunea căuta poveşti eroice ale unor eşecuri ce reflectau starea de declin).

În ce mă priveşte, nu sunt convins de mitul declinist fiindcă scapă din vedere crimele imperiului. Trâmbiţând aşa-numitul eşec eroic al unui Scott, Park, Franklin şi al altora, ajungi să ignori că, de fapt, ceea ce făceau britanicii era perpetuarea naraţiunii inimitabilităţii lor. Era un mod de a spune „Da, Scott a dat-o în bară dar cât de magnific a fost! Uitaţi-vă la noi — chiar în cel mai negru eşec, noi britanicii suntem supremi“.

Britanicii vor fi pierdut competiţia de cucerire a Polului Sud, dar în capul lor au obţinut victoria morală şi poetică. Pentru ei, Amundsen înşelase mâncând câini şi, cum nu a scris nimic care să rivalizeze cu jurnalul lui Scott, victoria sa era nesemnificativă. E grăitor faptul că, în filmul din 1948, Amundsen şi oamenii săi nici măcar nu apar. Sunt personaje secundare un grup de spirite invizibile şi nu oameni reali.

în ultimele decenii, Scott a fost eclipsat de omul care a mers în umbra sa, Ernest Shackleton. Contemporanul său şi al lui Scott, sir Raymond Priestley, a formulat astfel: „Pentru leadership ştiinţific îl alegi pe Scott. Pentru deplasare rapidă şi eficientă îl alegi pe Amundsen. Dar atunci când te afli într-o situaţie disperată, când

pare să nu existe nici o ieşire, cazi în genunchi şi te rogi să apară Shackleton“.

Iar cărţi precum cele de Ranulph Fiennes şi populara miniserie de televiziune *Shackleton,* avându-l în rol principal pe sir Kenneth Branagh, spun povestea remarcabilului spirit de conducător al lui Shackleton în nefericita Expediţie Trans- Antarctică Imperială din 1914 1917, când acesta a reuşit să-şi salveze toţi cei 27 de oameni după ce nava a fost zdrobită în 1915 şi să-i aducă acasă vii şi nevătămaţi.

în 2011, o extrem de populară carte de istorie intitulată *Made în Britain* de Adrian Sykes a apărut în librării, devenind un bit în rândul cititorilor britanici tradiţionalişti, dornici să audă cât de exemplară a fost istoria Marii Britanii. Cartea are o prefaţă a istoricului de dreapta Norman Stone şi a fost lăudată de comentatori conservatori, inclusiv de istoricul Dominic Sandbrook, care a declarat că reprezintă „o reuşită introducere de modă veche în istoria britanică“.

Prim-ministrul David Cameron, care la vremea aceea era aparent dornic să susţină cărţi ce încropeau o naraţiune simplistă de istorie, a adăugat: „Citesc acum ceva ce se numeşte *Made în Britain.* Este o carte de istorie plăcută, cam de modă veche, despre marile personaje şi invenţii ale istoriei britanice“.

Dar e interesant că Sykes l-a ales pe Shackleton, nu pe Scott, drept figura proeminentă a Epocii Eroice, deşi, se pare,

bazându-se pe faptul că: „Shackleton este modelul pentru multe parcursuri de lider este de asemenea citat ca exemplu perfect al unui mare lider de marina Statelor Unite“.

Americani! Recomandare mai bună nici că există.

De fapt, ascensiunea lui Shackleton în locul lui Scott a însemnat pur şi simplu rearanjarea eroilor polari britanici pe puntea de la pupă. Fiindcă, în ciuda eroismului său remarcabil şi a leadershipului de care a dat dovadă salvându-şi oamenii, Shackleton a fost un om cu şi mai multe defecte decât Scott. Răzbunător şi ranchiunos, era capabil să poarte cuiva pică într-un fel unic şi chiar dacă şi-a salvat oamenii în acel faimos dezastru din 1914—1917, expediţia a fost de fapt un eşec de la bun început. A fost unul dintre nenumăratele sale eşecuri. Afacerile sale au eşuat, numeroasele sale relaţii au eşuat, iar atunci când a murit în cabina sa în timpul unei alte expediţii din 1921, inima sa a fost cea care finalmente a eşuat.

Adevărul neplăcut cel puţin pentru britanici este că, oricât de mult s-ar strădui istoricii patrioţii să amestece pachetul de cărţi pentru a scoate în faţă exploratorii britanici ai Epocii Eroice, norvegienii aceia, care nici măcar nu apar în filmele noastre despre evenimente, au fost marile figuri ale acelor ani. S-au mişcat rapid şi pe nevăzute şi au fost conduşi de dorinţa de a învăţa de la

adevăratii maeştri ai supravieţuirii arctice popoarele indigene. îl urmaseră în acest sens pe John Rae, în mod sigur cel mai neglijat erou al istoriei noastre; un spirit care s-a situat înaintea vremurilor sale, care nu a fost doar dispus, ci dornic să înveţe de la „sălbaticii“ din nord-vestul îndepărtat al Canadei; care a înţeles că erau departe de a fi „sălbatici“, iar în acest fel a dat cheia explorărilor arctice.

John Rae a fost un om de mare tărie şi curaj, care, ţinând să spună adevărul despre expediţia lui Franklin, s-a văzut şters din istoria britanică. A fost însă exemplul urmat de Nansen şi de Amundsen şi de mulţi alţii, aşa că, într-un fel anume, am putea afirma că el a fost de fapt Naşul Epocii Eroice.

O statuie a lui Rae a fost dezvelită în vârful digului din Stromness în septembrie 2013, însă, după mine, e remarcabil că o naţiune atât de fermecată de eroi polari care au eşuat l-a neglijat pe cel mai mare dintre eroii ei arctici.

Capitolul 8

Eroi regali
Henric al V-lea

Puterea statutului

La fel ca la moartea prinţesei Diana şi la

cea a lui JFK mai devreme, cei dintre noi care eram în viaţă în ziua de 8 septembrie 2022 îşi vor aminti mult timp de acum înainte unde eram atunci când am aflat că regina murise. Eram la o întâlnire legată de opţiunile de examinare ale unuia dintre copiii mei, iar în clipa în care pe telefoanele părinţilor a sosit ştirea, o stare ciudată a trecut prin încăpere. Nici unul dintre cei prezenţi nu părea extrem de şocat. La urma urmei, regina Elisabeta a IILa avea nouăzeci şi şase de ani, iar în rarele ei apariţii publice din ultimele luni părea extrem de fragilă, cu toate acestea însă, plutea acea senzaţie neliniştitoare că o eră se sfârsise.

Precum cerul de deasupra noastră şi pământul de sub picioarele noastre, regina fusese o constantă – un soi de bunică supranaturală care inaugura căi ferate şi ne întrerupea masa de Crăciun cu discursul ei anual aparent veşnică. De fapt, fusese veşnică pentru cei mai mulţi dintre noi. Trebuia să ai mult peste şaptezeci şi cinci de ani ca să-ţi aminteşti vag vremea dinainte de a fi ea regină şi peste 100 de ani ca să-ţi aduci aminte de o viaţă fără ea.

Indiferent de părerea noastră despre monarhie, a existat ceva permanent şi chiar ciudat de liniştitor legat de prezenţa ei, iar acum, plecase.

Prinsă în multiple crize politice şi financiare postCovid şi aşteptând miracolul economic promis de prim-ministrul Liz Truss, Marea Britanie s-a

oprit locului când ţara a intrat într-o perioadă de doliu naţional de 12 zile. Totul s-a înveşmântat în negru şi chiar şi neoanele din Picadilly Circus au pălit, înlocuite de un portret oarecum sumbru al reginei. Era un memento că, până şi în secolul XXI, Marea Britanie rămăsese în miezul său un regat feudal.

Prezentatorii naţiunii au adoptat haine şi pălării negre şi tonuri solemne în vreme ce aceeaşi mână de invitaţi în veşmintele sobre de rigoare făceau schimb de locuri pe canapelele televiziunilor vorbind plin de reverenţă de momentele când o întâlniseră ori o zăriseră pe regină.

în acelaşi timp, felurite firme din ţară s-au străduit să arate că erau mai îndoliate decât alţii. Gregg's, Domino s Pizza, Cash Converters şi B&Q au fost printre primele branduri care au afişat mesaje de condoleanţe. Centre Parcs a anunţat chiar că va închide în ziua funeraliilor şi va cere oaspeţilor să părăsească satele sale de vacanţă ,,în semn de respect" deşi ulterior au revenit asupra planului. Supermarketul Morrisons a creat oarecare confuzie printre cumpărători eliminând bipurile de la casele cu autoscanare. Autorităţile de transport din Londra au interzis artişti ambulanţi *(buskers)* care se produceau în staţiile de metrou, iar aeroportul Heathrow a deviat avioanele care treceau peste centrul Londrei.

Cei care doreau să scape de toate acestea nu reuşeau mare lucru. Canalele de cumpărături şi de pariuri online s-au

închis. La fel şi cei mai bine cunoscuţi furnizori de pornografie, care în locul obişnuitului conţinut au postat anunţuri pline de respect.

Dan Wootton, prezentator la postul de ştiri „patriotic“ GB News, s-a numărat printre sutele de celebrităţi care au ţinut să se asigure că pelerinajul lor la Buckingham Palace pentru a lăsa un buchet de flori nu trece neobservat. A scris apoi pe Twitter: „Am dorit să revin la Buckingham Palace azi, pentru un moment de reculegere şi pentru a aduce omagiul meu. Mulţimi de tineri, de bătrâni, de toate etniile şi de toate categoriile. Cei mai buni dintre britanici, arătându-şi respectul“.

Wootton, care îşi făcuse un nume atacând făcători-de-bine-doar-cu-gura, a venit însoţit de un cameraman care să-l filmeze, ceea ce i-a adus un noian de comentarii ironice pentru ceea ce a fost considerat un act perfomativ de doliu pe reţelele de socializare. Răspunsul politic a fost la fel de nelimitat. în Camera Comunelor, doamna prim- mmistru Liz Truss le-a spus colegilor ei parlamentari că regina a fost „una dintre cele mai mari figuri conducătoare ale acestei lumi“. Iar liderul laburist sir Keir Starmer a descris-o drept „cel mai mare monarh al acestei măreţe ţări“.

Douăsprezece zile sunt o perioadă lungă în lumea radioului şi televiziunii şi, pe măsură ce conţinutul se împuţina, reporterii au ieşit pe străzi să-i întrebe pe

oamenii obişnuiţi ce gândeau. Răspunsurile au fost asemănătoare. Oamenii le-au spus jurnaliştilor că veniseră să aducă flori şi să contemple porţile palatului Buckingham fiindcă era „istorie“ sau, mai simplu, „am simţit că trebuie să venim“, ori că „regina a făcut parte din viaţa noastră“, „mama era de aceeaşi vârstă cu ea“, „am venit cu copiii...“, „am dorit să-i aducem un ultim omagiu“, „am dorit să marcăm momentul“ şi „este sfârşitul unei ere“.

Nimeni din cei intervievaţi, din câte ştiu eu, nu a declarat că venise să caşte gura.

Nu toată lumea a intrat în joc. într-o apariţie extrem de prost aleasă, proprietăreasa unui bufet de fish-and-chip, o anume Jacki Pickett din Muir of Ord, districtul Inverness, nu doar că a sărbătorit moartea reginei, dar a postat şi un filmuleţ cu ea sărbătorind.

Credinţa lui Jacki în teoriile conspiraţioniste era un lucru bine cunoscut printre localnici. Făcându-şi cercetările pe Facebook, devenise o avidă QAnon- istă— şi antivaccinistă, care îşi petrecea timpul asaltând clienţii cu pancarte care spunea că Walt Disney a fost un „pedo“ responsabil de trafic de organe şi de copii şi că guvernul era „format din cabala cretinilor satanişti ai statului profund“. „Cercetaţi“ proclama o pancartă şi „Salvaţi copiii“ spunea alta.

Când vestea decesului reginei a ajuns la Jacki, a scris repede o pancartă

proclamând: „Şopârla Liz e moartă, Podul Londrei— s-a prăbuşit“, a deschis o sticlă de vin spumant şi a început să danseze în faţa localului ei, stârnind supărarea oamenilor care au început să arunce cu ouă în ea. Jacki a fost apoi extrasă din localitate de poliţistul local, iar vestea infamiei ei i-a determinat pe cei de la Naţional Federation of Fish Fryers [Federaţia Naţională a Prăjitorilor de Peşte] să-i revoce calitatea de membru.

în 14 septembrie, trupul neînsufleţit al reginei a fost depus la Westminster Abbey, unde timp de cinci zile un număr de aproximativ 250 000 de oameni au stat la coadă pentru a trece prin faţa catafalcului. Rapid, coada a devenit un act de stăruinţă spirituală care aduce într-adevăr aminte de pelerinajele medievale. Hiperbolele s-au revărsat. *Daily Mail* a mers într-atât de departe încât să susţină că şirul de oameni putea fi văzut din spaţiu, ceea ce era o absurditate complet neadevărată. Dar nimeni nu se putea îndoi că această coadă căpătase un soi de viaţă a ei, iar în timp ce aşteptau până la 30 de ore, oamenii s-au împrietenit, au stabilit relaţii. Au existat chiar poveşti despre trecători care s-au trezit în mod aproape miraculos atraşi în coadă.

Orice eveniment de masă, ca orice pantomimă, are nevoie de un răufăcător, iar acesta a avut doi. Când s-a împrăştiat zvonul că Philip Schoffield şi Holly Willoughby, gazdele unei emisiuni TV, ar fi „sărit peste coadă“ (un lucru pe care cei

doi l-au negat vehement) a urmat reacţia, iar 67 000 de oameni au semnat o petiţie cerând ca aceştia să fie demişi. Episodul ne spune ceva şi despre instinctele mai întunecate care zac în orice mulţime, încât aproape că poţi auzi furcile agitându-se.

Manifestările sentimentelor republicane au întârziat, dar atunci când un bărbat a fost scos din Westminster fiindcă ţinea o mică pancartă pe care scria „Nu e regele meu“, au urmat şi alte proteste. Grupuri sporadice de demonstranţi au ieşit în locuri publice ţinând în mâini bucăţi de hârtie albă, înainte de a fi îndepărtaţi — amintindu-ne de protestele din Rusia împotriva dictatorului Puţin şi a invadării Ucrainei — deşi au fost eliberaţi rapid.

însă, în general, curentul presei şi al sentimentului popular a fost în favoarea reginei.

În poezia sa din 1938 „Musée des Beaux Arts“, poetul W.H. Auden scrie cu admiraţie despre maeştrii flamanzi ai secolelor al XVI-lea şi al XVII-

T ?

lea. Artişti care au înţeles adevărata natură a tragediei şi pentru care scenele de martiriu şi de suferinţă pe care le-au zugrăvit se petreceau în mijlocul unei mulţimi.

Când Hristos îşi poartă crucea, în tabloul lui Pieter Brueghel cel Tânăr *Drumul Golgotei,* vezi oameni care se ceartă, ori părând plictisiţi, şezând pe un tăpşan în timp ce doi câini sapă o groapă în pământ undeva în dreapta. Auden scrie:

How, when the aged are reverently, passionately waiting
For the miraculous birth, there always must be
Children who did not specially want it to happen.

(„Când cei maturi, cuprinşi de însufleţire, cu reverenţă,
Miraculoasa naştere aşteaptă, cum de, întotdeauna,
Vor fi copii ce astă venire nu şi-o doresc defel. “)

Londra în acea săptămână a fost definitiv bruegheliană. Şi, în pofida naraţiunilor presei şi a reportajelor sumbre, nu toată lumea care venise acolo era tristă şi nici nu adusese flori. în parcul St James oameni făceau picnicuri şi stăteau la coadă la îngheţată cu copiii. Bebeluşii urlau şi trăgeau de centurile care-i ţineau în cărucioare, în timp ce mămicile şi tăticii lor încercau să-şi croiască drum prin mulţime. O femeie mai în vârstă a leşinat în mijlocul oamenilor de pe Mali, iar paramedicii s-au luptat să o scoată dintre indivizii care o priveau iritaţi strângând în mâini buchete de garoafe pentru cineva cu care nu se întâlniseră niciodată.

Pe bănci şedeau bărbaţi cu doze de bere. Cineva legase de trunchiul unui copac o hârtie laminată cu o poezie:

We will all remember
That for comedy she had aflair
The 007 helicopter landing

And tea with Paddington Bear

(„Să ne-amintim cu toţii bine am face
Că ei tare i-a mai plăcut să joace
Pe James Bond în persoană l-a văzut
Şi cu ursul Paddington ceai a băut.“)

Cei mai mulţi veniseră să-i aducă un ultim omagiu reginei, dar mulţi veniseră să ia parte la procesiune, să vadă ce se întâmplă, să-şi promoveze talentul poetic şi să-l lege de copaci. Motivele mulţimilor la fel ca misterele monarhiei sunt o afacere complicată.

în săptămânile care au urmat, în munca mea de jurnalist, m-am întâlnit cu mai mulţi oameni — un fost diplomat, un fost ministru şi o personalitate a televiziunii care o cunoscuseră pe regină. Fiecare dintre ei s-a luminat la faţă când l-am întrebat cum era în realitate, iar apoi s-a străduit să o descrie. Avea „simţul umorului“ a fost una dintre observaţiile comune, dar mi s-a spus şi că era „foarte inteligentă“, „bine informată“, înclinată spre „remarci dezinvolte, dar pline de înţeles“ şi avea „o aură“ pe care nici unul dintre ei nu a ştiut să o definească.

Scenariştii şi regizorii sunt obsedaţi de ceva ce se numeşte „statut“ sau rang, care este un fel de ordine ierarhică a personajelor de pe scenă sau dîntr-un film. Un „statut înalt“ poate fi transmis printr-o serie de factori cum ar fi limbajul corpului, accentul şi profesiunea, iar dacă un personaj capătă un titlu de rege, regină,

preşedinte sau prim-ministru, atunci treaba e ca şi făcută. Cei mai multi dintre noi

.suntem condiţionaţi să privim cu respect preşedinţii, regii şi reginele pur şi simplu din cauza titlului lor. Acesta e suficient ca să-i înalţe, să-i facă interesanţi şi puternici. îi aşază pe un piedestal şi le conferă onoare.

Maiestatea Sa Regina s-a întâlnit cu toate numele mari ale secolului XX. De la John F. Kennedy la Winston Churchill, de la Morecambe şi Wise la Charlie Chaplin, de la Margaret Thatcher la Nelson Mandela. într-o lume a regilor şi reginelor, ea a fost Regina, asul din pachetul de cărţi, iar drept urmare avea un statut extraordinar. Poate că veneraţia pe care o simţeau acele persoane bine educate şi de succes pe care le întâlnisem după moartea ei era reală, dar mi-e greu să-mi reprim bănuiala că nu se datora şi acelui statut pe care ea îl avea şi numai mulţumită titlului ei.

La fel ca multe alte nume memorabile din istorie, de la Che Guevara la Alexandru cel Mare, de la Elton John la Coco Chanel, regina a muncit din greu să-şi păstreze imaginea, iar esenţială pentru succesul ei a fost virtutea de a şti să păstreze tăcerea, în toată viaţa ei, nu a dat un interviu, nu i-au scăpat poveşti din viaţa ei particulară, iar cu ajutorul consilierilor rareori i s-a

întâmplat să nu ştie care e starea de spirit a supuşilor ei. Ajutată şi sprijinită de o presă binevoitoare şi de o clasă politică ce nu s-a îndoit nicicând de rolul ei, exista prea puţin material la îndemână chiar şi pentru cei mai înrăiţi republicani. Marele triumf al Elisabetei a fost acela de a păstra misterul rolului ei, iar uneori, pentru asta, a trebuit să fie neîndurătoare.

în anii 1930, tânăra prinţesă Elisabeta şi sora ei Margaret au primit o guvernantă. Scoţianca Marion Crawford avea cam douăzeci şi ceva de ani când a început să lucreze la palat şi a rămas în serviciul familiei Windsor până ce Elisabeta s-a măritat cu Philip în 1947. La vremea aceea, „Crawfie“ avea treizeci şi nouă de ani şi practic îşi consumase propria fericire şi şansă de a avea copii fiind în serviciul viitoarei regine.

în copilărie, prinţesele regale îşi vedeau părinţii o dată pe zi, iar în timpul celui de-a Doilea Război Mondial, ele au locuit la Windsor în vreme ce regele George şi mama lor rămăseseră la Londra, aşa că se vedeau doar rar. „Crawfie“ şi o altă servitoare, Margaret MacDonald (zisă Bobo)—, au devenit astfel părinţi surogat şi confidente ale fetelor. Pensionată în 1947 şi căutându-şi o activitate, Crawford a început să scrie pentru o publicaţie americană, *The Ladies' Home Journal,* iar în 1950, cu permisiunea reginei Elisabeta (viitoarea regină- mamă), a scris o carte întitulată *Micuţele prinţese* despre viaţa ei

alături de cele două fete. Dar înainte ca aceasta să apară, familia regală s-a răzgândit. Ceva a nemulţumit-o pe regina consoartă de atunci, astfel că a declarat că guvernanta „şi-a pierdut minţile“. De atunci înainte, această femeie, care literalmente îsi sacrificase cei mai buni ani ai vieţii

? * în slujba familiei regale, „nu a mai existat“. Ce secrete să fi dezvăluit ca să merite un asemenea tratament? Ei bine — rămâne un mister. Cartea nu a fost scrisă doar cu afecţiune, ci şi pe un ton linguşitor. Sugera însă că regele devenise cam ursuz în timpul războiului şi că regina-mamă nu avea o părere bună despre Wallis Simpson, iubita lui Eduard al VIII-lea şi nevasta acestuia după abdicare, dar acestea nu erau acuzaţii scandaloase, iar Eduard însuşi avea să-şi publice propriile memorii în anul următor care făceau aluzie la aceleaşi lucruri.

Nu ceea ce făcuse Crawfie era o încălcare a convenţiei dintre stăpân şi servitor. Ideea era că a lucra pentru membrii familiei regale era o răsplată suficientă şi faptul de a-i reduce la statutul de simple fiinţe umane vorbind despre ei era o trădare de neiertat. Nu i s-au mai trimis obişnuitele felicitări de Crăciun ori de ziua de naştere, iar scrisorile lui Crawfie au rămas iară răspuns. Femeia a făcut apoi două tentative de suicid şi s-a mutat în apropiere de Balmoral, în speranţa că într-o bună zi avea să întâlnească vreuna dintre vechile

cunoştinţe şi să obţină o împăcare. Dar acel moment nu s-a produs niciodată.

Crawford a murit în 1988, dar nu i s-a trimis nici o coroană şi nu a existat nici o menţiune. E fost eliminată din povestea reginei cu o eficienţă şi cu lipsă de îndurare ce umilesc orice propagandist sovietic. Eliminarea nemiloasă a unui slujitor atât de devotat spune mult despre puterea şi acel *modus operandi* al „Firmei“, cum mai este numită instituţia monarhică în Marea Britanic. Când exilatul prinţ Harry şi-a publicat autobiografia, *Rezerva,* în 2023, establishmentul l-a urmărit cu o ferocitate care de obicei este rezervată vulpilor. Un articol din ziarul conservator *Daily Telegraph* trâmbiţa „Ducele de Sussex îşi plânge de milă“, cerând ca aceasta „să nu arunce o umbră asupra încoronării“, iar comentatori regali s-au prezentat să-l atace pe prinţul rătăcitor şi să dea vina pe soţia lui americancă.

Monarhia are nevoie de inimi de piatră, de perpetuarea mitului şi de o armată de lachei. Are de asemenea nevoie de fum şi de oglinzi şi de promisiunea unei recompense. Au fost puţine ocaziile în timpul domniei reginei când s-a făcut un calcul greşit, dar una s-a ivit în 1969 când maşina de făcut fum a fost oprită deliberat de familia regală însăsi.

în acel an, pentru a marca ascensiunea prinţului Charles pe poziţia de prinţ moştenitor, prinţ de Wales, care a culminat cu o bizară şi artificială

investitură la Caernarfon Castle de 1 iulie, familia regală, la sugestia secretarului de presă William Heseltine, a permis unei echipe de televiziune să facă un documentar, aprobat în prealabil, despre vieţile lor. Ideea era ca monarhia, pentru a nu părea izolată de Marea Britanic a dinamicilor ani 1960, „the Swinging Sixties“, să fie prezentată într-o nouă lumină care să asigure o nouă relevanţă Firmei.

Dar a fost cel puţin din perspectiva familiei Wmdsor — un dezastru. Dintr-o lovitură, aura de mister a reginei s-a făcut praf, ca un fazan împuşcat de la mică distanţă de un tun antiaerian, pe măsură ce membrii familiei s-au arătat a fi nişte fiinţe ? * umane normale, chiar dacă excentrice. Intr-o scenă, Philip se plânge cu glas tare de mâncarea soţiei sale la un grătar pe o câmpie din Scoţia. În alta, tânărul Edward izbucneşte în plâns când Charles din greşeală îl loveşte cu o coardă desprinsă dintr-un violoncel.

La fel ca momentul de la sfârşitul *Vrăjitorului din Oz,* când cortina este trasă deoparte pentru a ni-l arăta pe Oscar Zoroaster [care nu este vestitul vrăjitor stăpân peste Oz, ci doar un magician obişnuit], Elizabeth Windsor a fost înfăţişată ca o persoană plăcută, oarecum detaşată şi foarte *posh,* o mamă care conduce un Land Rover şi se uită la televizor. în spatele zidurilor întinselor ei palate, nu era decât o fiinţă obişnuită, care numai şi numai prin naştere ajunsese conducător ereditar al Marii Britanii şi al

altor 32 de ţări.

Filmul a mai fost difuzat o singură dată, cu ocazia Jubileului de Argint al reginei din 1977, după care a fost pus la păstrare. Ideea de regalitate trăieşte şi moare prin aura de mister. Or, arătându-ne ce se află sub veşmântul regal, casa de Windsor a riscat să-şi facă ceea ce i-a făcut regina prinţului Philip cu grătarul.

Unul dintre argumentele împotriva republicanismului din Marea Britanie este că „nimeni nu se descurcă mai bine“ decât actuala familie regală ale cărei genealogie şi existenţă de o mie şi ceva de ani în slujba poporului nu ar putea nicicând să fie repetate de simpli „politicieni“. Este într-adevăr un argument convingător, sau ar trebui să fie, dacă istoria monarhilor britanici nu ar deborda de abominabili regi şi regine.

Răposata Elisabeta a II-a a fost excepţia, nu regula, iar dacă mergi înapoi dincolo de domnia ei, e greu să găseşti pe cineva care ar putea egala extraordinarul timp petrecut de ea pe tron.

Tatăl ei George al VLlea (numit în familie Bertie) a primit coroana după abdicarea fratelui său şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă în timpul războiului, deşi nu îşi dorise nici o clipă această îndeletnicire şi a fost mereu depăşit. O copilărie nefericită cu un tată oribil şi dominator, îngemănată cu presiunile extraordinare ale răspunderilor pe timp de război iau

agravat bâlbâială ce-l complexa şi l-au făcut un fumător înrăit, ceea ce a dus la moartea sa la doar cincizeci şi sase de ani.

Bertie era de asemenea băutor, iar cantităţile de whisky pe care le îngurgita au fost motiv de îngrijorare înainte chiar de a deveni rege. Suferind de crize de furie incontrolabilă, a fost descris la un moment dat de fotograful curţii, sir Cecil Beaton, drept „un tânăr înapoiat“, chiar dacă Beaton a acceptat banii pentru a populariza imaginea ce susţinea un regat feudal.

Fratele mai mare al regelui, cuceritorul Eduard al VlII-lea (devenit mai târziu duce de Windsor) mult timp prezentat lumii drept un om al poporului, care a renunţat la tron din dragoste pentru Wallis Simpson era de fapt un beţiv antisemit, admirator al lui Hitler, care nu a lăsat tronul, ci a fost împins să o facă. Cât despre acea mare poveste de dragoste? Ei bine, Wallis nu-l iubea prea tare şî a făcut tot ce a putut să scape de relaţie.

în cartea lui Andrew Lownie *Trăitor King,* o abordare exhaustivă a chestiunii abdicării şi căsătoriei lui Eduard, se povesteşte că Wallis „i-a sugerat să renunţe la căsătorie“, autorul citând-o pe prietena acesteia Constance Coolidge, care ar fi declarat la vremea respectivă: „Vă puteţi imagina o soartă mai teribilă decât să fii obligată să trăieşti public la înălţimea legendei unei iubiri pe care nu o simţi? Să fii nevoită să ai în faţă... un băiat

de vârstă mijlocie care nu are alt scop în viaţă decât iubirea posesivă faţă de tine?“

Nereuşind să scape din căsnicia cu Eduard, soţia sa a căutat consolare la alţii. Doamna Simpson avusese deja o relaţie cu un vânzător de maşini la mâna a doua, Guy Trundle, în timpul relaţiei cu regele, iar la doi ani după abdicare a avut o nouă aventură cu Willîam Bullitt, ambasadorul Statelor Unite în Franţa. Captiv mitului marii lor „poveşti de dragoste“, înspăimântătorul cuplu s-a împrietenit cu naziştii şi după cum demonstrează Lownie în *Trăitor King* — obişnuia să-l elogieze pe Hitler în spatele uşilor închise.

în iunie 1940, don Javier Bermejillo, un diplomat spaniol, a raportat superiorilor săi că Eduard dădea vina pe „evrei, roşii şi Foreign Office“ pentru război şi susţinea că viitorul prim-ministru Anthony Eden ar trebui pus cu spatele la zid şi împuşcat. în ajunul Anului Nou din 1962 au apărut documente germane care arătau cât de semnificativă a fost complicitatea lui Eduard cu naziştii. Un personaj demn de încredere precum Noël Coward a scris în jurnalul său: „Documente secrete ne arată acum perfidia sa pronazistă, de care personal am fost întru totul conştient la vremea respectivă. Săracul de el, ce nemernic monumental a fost mereu“.

în anii postbelici, aceşti doi oameni oribili au călătorit în lumea întreagă, manifestându-şi dispreţul pentru gazde, prieteni loiali şi servitori, în timp ce căutau mijloace să-i stoarcă de bani şi să

obţină pentru Wallis titlul de Alteţă Regală după care tânjea. La fel ca pe Coco Chanel, statutul lor şi prieteni bine plasaţi, inclusiv Winston Churchill, iau protejat de acuzaţii pentru crime de război, iar legătura lor cu familia regală continuă să o facă chiar şi după moartea lor.

Perniciosul mit al lui Eduard şi al doamnei Simpson şi al „marii lor poveşti de iubire“ care nu a fost eclipsează în continuare adevărul vieţii lor dezgustătoare din unicul motiv că majoritatea britanicilor sunt încurajaţi să fie fermecaţi de monarhie şi chiar şi de cele mai rele exemplare ale ei.

Aşchia nu sare departe de trunchi, iar George al V-lea — tatăl sclerozat al lui Eduard şi Bertie — a fost chiar mai rău decât fiii săi. Deranjat de epilepsia de care suferea al cincilea băiat al său, John, s-a îngrijit ca acesta să fie ascuns. Refuzând să ofere azil vărului său ţarul Nicolae al II-lea, soţiei acestuia Alexandra şi celor cinci copii ai lor, ca să nu-i afecteze popularitatea, i-a lăsat să fie asasinaţi de bolşevici în iulie 1918. în restul timpului, a fost un snob, un personaj plictisitor, un ignorant şi o pacoste.

Churchill l-a auzit mărturisindu-i la un moment dat contelui de Derby: „Tatălui meu i-a fost frică de mama lui, mie mi-a fost frică de tata, şi al naibii să fiu dacă nu am să mă îngrijesc ca băieţilor mei să le fie frică de mine“.

George al V-lea, ca aproape toţi regii acelui secol, nu era prea şcolit, cu

siguranţă nu era foarte citit, era lipsit de discernământ şi nu avea strop de spirit, farmec sau măcar abilitatea de a spune cât de cât decent o anecdotă. Fiindcă s-a întâmplat să fie rege într-un moment de criză naţională a fost promovat ca omul care a unit şi a mobilizat imperiul în Primul Război Mondial, dar la mijloc nu era decât iconografie. Dispreţuia arta, ura să pozeze pentru portrete, iar când s-a hotărât să renunţe la băutură în timpul războiului nu a fost deloc fericit acei patru ani. Faimoasele sale ultime cuvinte „bugger Bognor“ („pe mă-sa cu Bognor“) au fost rostite de fapt cu un deceniu mai devreme când, plictisit, a respins încercările autorităţilor oraşului de a adăuga „Regis“ la numele acestuia.

Tatăl său, Eduard al Vll-lea, Eduard the Caresser Alintătorul], a fost un playboy incapabil, hedonist, popular, care s-a culcat cu nevestele prietenilor săi, a procreat duzini de copii ilegitimi lăsând lacrimi în urma sa. Mama lui, Victoria, a avut partea ei de farmec şi de putere dar a preferat să petreacă vreo 40 de ani în doliu după moartea soţului ei, fiind rareori văzută în public. Era renumită pentru reacţiile ei de mânie, putea fi încăpăţânată ca nimeni altcineva şi era o mare susţinătoare politică a conservatorilor. Reacţiile ei erau şovine şi tiranice.

t ? T

Şi ne spune mult despre ceilalţi monarhi faptul că, în pofida acestor neajunsuri, a fost probabil unul dintre cei mai buni

dintre ei.

Unchiul ei, Willîam al IV-lea, era un susţinător al drepturilor proprietarilor de sclavi din Indiile de Vest, care şi-a abandonat nevasta şi copiii. George al IV-lea a fost un jucător de cărţi leneş şi plin de datorii şi băutor înrăit, care este amintit că l-ar fi învins pe Napoleon, deşi n-a avut nici un fel de contribuţie. S-a opus emancipării catolicilor şi a cheltuit bani pe care nu-i avea pe frivolităţi şi pe proiecte menite să-i satisfacă propria vanitate.

înainte de a deveni rege în 1820, adunase datorii record de aproximativ 630 000 de lire sterline, echivalentul a 60 de milioane în 2023.

Ducele de Wellington l-a caracterizat drept „cel mai rău om pe care l-a cunoscut vreodată, cel mai egoist, cel mai fals, cel mai dezagreabil, lipsit de orice calitate compensatorie“.

Şi aşa mai departe. George al IlI-lea: plăcut, dedicat îndatoririlor sale, dar nebun; necioplitul George al II-lea şi-a petrecut cea mai mare parte a timpului la Hanovra; iar George I era un şobolan interesat de avere şi afemeiat care a ajuns pe tron doar printr-o tehnicalitate [fiind unicul succesor rămas în viaţă al stră-străbunicului său lacob I].

înainte de a ajunge regele Angliei a fost probabil răspunzător de un asasinat. Când tânăra sa soţie Sophia i-a răspuns la infidelitate luându-şi ea însăşi un amant, pe aventurierul suedez contele Philip

Christoph von Konigsmarck, iar apoi a făcut greşeala să se îndrăgostească de el, cei doi au hotărât să fugă împreună. Ceea ce a fost prea mult pentru George, principele elector de Hanovra, care s-a hotărât să-i oprească: înainte ca amorezii să plece, curtenii lui George l-au ucis pe Philip. Corpul lui a fost aruncat apoi în apele râului Leine. Iar ca răzbunarea să fie deplină, căsătoria lui George cu Sophia a fost dizolvată din cauza „abandonului" ei, iar Sophia a fost apoi închisă într-o casă de lângă Hanovra în vreme ce George s-a căsătorit cu altcineva. Sophia şi-a petrecut restul vieţii în arest la domiciliu, în vreme ce fostul ei soţ a devenit rege al Angliei.

Mergând mai departe înapoi, vom găsi pentru oricare dintre binevoitorii şi completamente inutilii urmaşi la tron, cum ar fi complet ştearsa şi dureros de timida regină Anne, o duzină de incompetenţi, playboy, şarlatani, psihopaţi, proprietari de sclavi şi ucigaşi în masă. William şi Mary au invadat Irlanda— chiar dacă au fost invitaţi să o facă — pentru a prelua puterea de la incompetentul lacob al Il-lea, provocând durere şi vărsare de sânge, ale căror urmări continuă să reverbereze până în zilele noastre. Cei din familia Stuart au fost până la unul nişte nepricepuţi care au aruncat naţiunea într-o serie de războaie civile fără sfârşit, lăsând cicatrici adânci vreme de secole.

Războaiele Civile Engleze, care s-au purtat între 1642 şi 1651, au provocat moartea a 150 000— 200 000 de oameni

într-o ţară care avea cinci milioane de locuitori.

Regina Elisabeta I a devenit azi o figură iconică, încât ne e uşor să uităm ce enigmă a fost ea pentru vremea ei, în mod deliberat opacă poate fiindcă niciodată nu a fost întru totul sigură de tronul ei. Iar domnia ei a fost la fel de sângeroasă precum cea a surorii ei vitrege, Maria. Cei mai mulţi britanici, trăind în cultul inimitabilei noastre istorii naţionale, nu stau să se gândească prea mult la asta. Iar pentru multe generaţii, tradiţia cărţilor de dinainte şi de după război cu istoria epurată de „regi şi regine“ din seria Ladybird Histories „Kings and Queens“ a transformat chiar şi pe cei mai respingători monarhi dacă nu în eroi, măcar în „personaje interesante“.

Să-l luăm pe tatăl psihopat al Elisabetei şi al Măriei, Henric al VlII-lea, în mod cert unul dintre cei mai răi dintr-un grup de oameni foarte răi are au ocupat tronul Angliei. Cu toate acestea, rămâne preferatul realizatorilor de filme şi este adesea vândut drept un rege plin de culoare şi un personaj romantic. Acesta este tiranicul Henric al VlII-lea, tăietor de capete de soţii şi ucigaş de prieteni, a cărui domnie de 36 de ani a lăsat moştenire izolaţionismul şi războiul civil şi care a ordonat execuţia a 57 000 de oameni. A cărui hotărâre de a închide mănăstirile a lăsat mii de oameni fără ocupaţie, să umble fără căpătâi prin ţară, şi a cărui Lege de pedepsire a

vagabonzilor şi cerşetorilor din 1536 a avut ca rezultat execuţia altor câteva mii de astfel de oameni.

E cât se poate de evident că regele Henric al VlII- lea a fost un Stalin în haine medievale şi poate că ar fi timpul să începem să-l vedem aşa şi nu ca pe simpaticul grăsan căruia îi plăceau luptele cu lancea dintre călăreţi, petrecerile, fetişcanele şi copanele de pui.

Aşa că să-i mulţumim lui Dumnezeu pentru regele Henric a V-lea. Regele pe care istoricul K.B. McFarlane l-a numit „cel mai mare om care a domnit peste Anglia“. Acest impunător monarh medieval. Marele general, om al poporului, învingător al viclenilor francezi, care era iubit de toată lumea şi, în plus, ţinea magnifice discursuri.

Puteţi să ghiciţi ce urmează?

Ei bine, probabil că nu, fiindcă vom începe cu fiul său, Henric al Vl-lea.

Eroii, precum paltoanele din păr de cămilă şi seturile de fondue, ies şi revin în modă. în zilele noastre, Henric al V-lea este văzut ca unul dintre monarhii cei mai remarcabili ai Angliei, însă mulţi ani după moartea sa, faima sa a fost eclipsată de cultul pentru fiul său. Henric junior a ajuns pe tronul Angliei la nouă luni, la moartea prematură a tatălui său în 1422, iar peste trei luni a devenit şi rege al Franţei când Carol al VI-ea a murit. A fost primul şi unicul monarh care a domnit

peste cele două ţări, dar marile speranţe ale unei noi epoci s-au destrămat rapid, căci, crescând, a manifestat semnele unei debilităţi mintale probabil genetice.

în copilăria sa, regatul a fost guvernat de un consiliu de regenţă ai cărui membri se certau, provocând destul de mult haos, dar atunci când a preluat el puterea în 1437, s-a văzut rapid că nu avea nici una dintre abilităţile de conducător ale tatălui său, ci semăna mai degrabă cu bunicul său, Carol al Vl-lea al Franţei, care în ultimii am ai vieţii fusese poreclit Le Fou (Nebunul). Paranoic şi delirant, Carol ajunsese să creadă că este Sfântul Gheorghe şi că trupul lui era de sticlă, ceea ce l-a făcut să poarte haine întărite cu bare de fier, care să- 1 protejeze, pentru a nu se sparge.

Când paranoic, când pios, comportamentul de nestăpânit al lui Henric al VLlea a dus, pe de o parte, la înfiinţarea Colegiului Eton în 1440, dar şi la pierderea tuturor posesiunilor franceze, cu excepţia Calaisului, în urma înfrângerii din bătălia de la Castillon din 1453. Regele în vârstă de treizeci şi unu de ani a suferit atunci un accident cerebral semnificativ, după care a rămas mut şi a început să sufere de halucinaţii pe care unii istorici le consideră a fi fost simptome de schizofrenie catatonică.

în vidul creat, a apărut vărul său, Richard, duce de York, iar lupta dinastică de 32 de ani dintre casele Lancaster şi York, cunoscută sub numele de Războiul Rozelor, a început. Richard a murit în

bătălia de la Wakefield în 1460. Un an mai târziu, fiul lui York, Edward, a fost încoronat ca regele Eduard al IV-lea. Henric a plecat în exil, a fost repus scurt timp pe tron în 1470, dar a sfârşit asasinat în mai 1471 în Turnul Londrei.

Unicul dar al lui Henric al VLlea pentru posteritate a fost că a demonstrat că regula primogeniturii nu e defel o idee bună. Dar în ciuda lipsei sale totale de calităţi de conducător şi a domniei sale haotice şi dezastruoase, la un deceniu după ce a murit, era cât pe ce să fie sanctificat.

în 7 februarie 1486, o fată pe nume Alice Newnett, despre care se credea că murise de ciumă cu câteva zile mai înainte, s-a ridicat din sicriu şi a început să respire precipitat. Părinţii ei au pus miracolul pe seama rugăciunilor adresate regelui răposat. În acelaşi an, un bebeluş pe nume Miles Freebridge, care înghiţise o insignă de pelerin al Sfântului Thomas Becket şi era pe cale să se sufoce, a scuipat-o când numele lui Henric a fost invocat, în total s-au adunat 300 de miracole atribuite sfântului rege Henric în perioada 1481 1500, iar cultul a crescut, cu pelerinaje la mormântul său din capela St George de la Windsor, unde s-au mai produs şi altele.

Dezvoltarea acestui cult a fost în parte un act de abilă propagandă a noii dinastii Tudor. Ideea prinsese contur în anii 1470 după ceea ce a fost perceput ca martiriul sfântului rege Henric, dar mai târziu a servit intereselor nepotului regelui

detronat, anti-yorkistul Henric al Vll-lea, care a luat puterea în 1485, devenind primul rege Tudor al Angliei. într-o epocă a existenţelor scurte şi fără jurnalişti care să verifice acurateţea faptelor, mitul lui Henric al VLlea a prosperat, iar domnia sa haotică a ajuns să fie considerată retrospectiv un soi de epocă de aur. Altă epocă de aur.

Fiul lui Henric al Vll-lea, care a devenit Henric al VlII-lea în 1504, a distrus şansele unchiului său de a fi sanctificat prin Reformă şi a început în schimb să lucreze, fără prea multă subtilitate, la similaritătile dintre el şi Henric al V-lea. Cucerit de aşa-numitul dinamism al predecesorului său şi dorind să profite de pe urma lui, Henric al VlII-lea a plagiat chiar şi marea cucerire a acestuia, invadând nord-estul Franţei în 1513. Si chiar dacă aventurile noului rege în Franţa au fost, potrivit descrierii istoricului Keith Dockray, „umbra palidă a campaniei de la Azincourt [Agincourt]“, au dat măcar naştere unei biografii engleze, *The First English Life of Henry* V. Cartea publicată anonim în 1514 a fost atribuită ulterior „Traducătorului lui Livius“, fiind în mod clar o copie a istoriei în limba latină *Vita Henrici Quinti* a scriitorului de secol XV Tito Livio Frulovisi. Lucrarea lăuda „manierele virtuoase, cuceririle victorioase şi excelentele maxime“ ale lui Henric al V-lea şi pretindea că se baza parţial pe mărturiile lui James Butler, al 4-lea conte

de Ormond, care luptase alături de rege în Franţa. Cartea este sursa principală a legendei rebelului prinţ Hal asupra căruia revenim de îndată.

în anii 1540 a urmat o altă biografie scrisă de Edward Hali, intitulată fără prea mult talent *The Union of the Two Noble and Illustre Famelies of Lancastre [and] Yorke (Uniunea celor două nobile şi ilustre familii de Lancaster şi York).* Autorul l-a înfăţişat pe Henric ca un personaj eristic care se transformă dmtr-un fiu năbădăios de rege într-un măreţ rege de drept divin: „Acest prinţ era un păstor pe care turma sa l-a iubit şi căruia i-a dat ascultare“.

Când Elisabeta I a urcat pe tron în 1558, legenda lui Henric al V-lea drept unul dintre cei mai mari regi englezi, dacă nu chiar cel mai mare, era împământenită. Extrem de influenta *Cronică a lui Raphael Holinshed,* publicată prima oară în 1577, a servit drept sursă de inspiraţie a piesei anonime *The Famous Victories of Henry the Fifth,* care a fost jucată la Londra la mijlocul anilor 1580. A urmat faimoasa trilogie a lui Shakespeare, scrisă între 1597 şi 1599, ce se compune din *Henric al IV-lea Partea* 1 şi 2 şi *Henric al V-lea.* Acestea toate au popularizat şi au cimentat locul lui Hal în psihicul englez.

Povestea regelui aşa cum a fost ea abordată de Shakespeare s-a imprimat în minţile britanicilor în mare parte fiindcă majoritatea am învăţat despre ea la şcoală

ori am văzut versiuni cinematografice pe marele ecran sau la televizor, dar în cazul în care nu sunteţi familiarizaţi cu ea, iată în continuare un scurt rezumat:

Regele Henric al IV-lea are probleme atât domestice, cât şi politice. Fiul său abătut de la calea cea dreaptă, Hal, îşi bea viaţa prin taverne dubioase, în vreme ce un rebel galez pe nume Glyndwr îi dă regelui de furcă în vest, iar foştii săi aliaţi, familia Percy, îl lovesc din spate în nord. Harry Percy, zis şi Hotspur, este tot şi-ar dori regele să fie fiul său: nobil, virtuos şi curajos dar iresponsabilul său fiu şi moştenitor e indiferent la toate acestea şi îsi petrece zilele îmbătându-se cu un pierde-vară pe nume sir John Falstaff. Dar — iată ce întorsătură — totul e joc, iar Hal intenţionează să pună capăt „desfrânatei trândăvii“, ceea ce se va întâmpla când Hal salvează viaţa tatălui său în victorioasa bătălie de la Shrewsbury. în *Partea a 2-a,* care este un fel de *Imperiul contraatacă* din *Războiul stelelor,* îi regăsim pe tată şi fiu reconciliaţi înainte de moartea bătrânului rege; Hal devine regele Henric al V-lea şi îi întoarce spatele lui Falstaff pentru a se ocupa de nişte răzmeriţe locale înainte de a porni la cucerirea Franţei.

Henric al V-lea ni-l înfăţişează pe Henric adunând o oaste de tâlhari şi de neisprăviţi şi, în pofida tuturor aşteptărilor, învingându-i pe îngâmfaţii francezi în bătălia de la Agincourt, înainte de a câştiga inima unei prinţese şi de a se

întoarce triumfător ca rege *de fado* al celor două ţări. Este un excelent monomit îmbunătăţit de Shakespeare prin evoluţia lui Hal într-un personaj matur, plăcut. Pe de o parte un rebel hamletian fără cauză, pe de altă parte un James Bond de sfârşit de secol XVI şi orator inspiraţional.

Nu e o surpriză faptul că persistă ca personaj în sfera politică şi culturală, fiind adesea amintit de toţi, de la politicieni la sportivi. Mai mult, într-un şir foarte lung de monarhi psihopaţi, preocupaţi de sine şi profund dezamăgitori, acest om de acţiune atrăgător este cineva cu care Anglia se poate mândri. Cineva care, asemenea celor mai buni eroi naţionali, îi face pe oamenii care trăiesc acolo unde s-a născut el în urmă cu 500 de ani să se simtă mulţumiţi de soartă datorită faptului că sunt din acelaşi loc.

Precum căpitanul Scott, Henric al V-lea, cu campania sa împotriva urâtului duşman de peste mare, a devenit eroul potrivit pentru o naţiune aflată în război în secolul XX. în septembrie 1914, la o lună după intrarea în război şi în urma primului angajament major al Forţei Expediţionare Britanice în bătălia de la Mons, romancierul Arthur Machen unul dintre acei scriitori angajaţi de Biroul de Propagandă de Război din Casa Wellington a scris o scurtă povestire pentru *London Evening News.* Intitulată *The Bowmen [Arcaşii],* era povestea unor arcaşi uriaşi care au apărut miraculos în spatele trupelor britanice dominate

numeric în bătălie şi care au început să tragă cu săgeţi uriaşe în liniile germane.

Fiind scrisă la persoana întâi şi fără a fi semnalată ca ficţiune de către ziar, i-a indus pe mulţi cititori în eroare, ajungând să se creadă că armata lui Henric al V-lea de la Agincourt venise în ajutorul băieţilor.

Povestea a fost reluată de ziare locale şi de reviste parohiale, iar mai târziu a apărut în culegerea lui Machen intitulată *The Bowmen and Other Legends of the War.* Dar la vremea aceea, în pofida faptului că autorul a menţionat clar în introducere că era o lucrare de ficţiune, aceasta avea de acum propria ei viaţă, iar oamenii începuseră chiar să susţină că îi văzuseră cu ochii lor pe arcaşi. Evenimentul a continuat să fie relatat ca adevărat şi peste câteva decenii de către cei care cred de pildă în îngeri, iar mitul continuă să fie propagat şi azi pe YouTube şi în diverse reviste.

„Oamenii sunt ciudaţi“, după cum a spus Jim Morrison, solistul formaţiei The Doors.

Peste treizeci de ani, în 1944, a fost turnată versiunea color a lui *Henric al IV-lea* cu Lawrence Olivier, finanţată parţial de unitatea de propagandă dm timpul războiului, Ministerul Informaţiilor, cu scopul explicit de a-i mobiliza pe britanici în acei ultimi ani de război. Filmul ne înfăţişează Marea Britanie (în special Anglia) ca o ţară care s-a împotrivit vreme îndelungată tiranilor şi „străinilor“. Personajul principal interpretat de Lawrence Olivier, la vremea aceea cel mai

respectat actor al ţării, conduce o bravă bandă de fraţi britanici (incluzând scoţieni şi galezi) împotriva forţelor continentale. Toate acestea au avut o mare rezonanţă înaintea Zilei Z. Filmul a fost un mare succes şi, inevitabil, a creat o legătură între efortul naţional din timpul războiului şi un anume „spirit“ intrinsec ce reverberează până departe în trecut.

De atunci, milioane dintre noi au crescut studiind una sau mai multe dintre aceste piese şi mai multe milioane au văzut versiunile teatrale, cinematografice sau de televiziune în care Henric este portretizat nu doar de Lawrence Olivier, ci şi de Kenneth Branagh (1989), Tom Hiddleston (2012) şi Timothée „Hal“ (da, chiar aşa) Chalamet (2019), ba chiar şi — într-un audiobook din 1995 intitulat *A Prince's Choice* – de regele Carol al III- lea.

Hal al lui Shakespeare este un personaj enigmatic şi în mare măsură un om de toate zilele. Genul de rege cu care ai putea să bei ceva, să împărţi o pungă de alune şi să râzi înainte de a-l urma până „la zidul spart“.— La fel ca în cele mai bune mituri despre falşii eroi din această carte, există şi aici suficient adevăr istoric spre meritul personajului. Este adevărat, de pildă, că Henric (Hal) a avut nemulţumiri legate de tatăl său, deşi asta nu are nimic de a face cu comportamentul rebel al băiatului.

în 1398, când Hal avea doisprezece am, tatăl său, Henry Bolingbroke, a fost forţat să plece în exil, iar vărul tatălui său, regele Richard al Il-lea, l-a luat ostatic pe

Hal. Relaţia dintre băiat şi unchiul său a fost una bună, iar unii istorici au speculat că, atunci când Henric senior a revenit şi a câştigat tronul ucigându-l pe Richard, Hal s-a împotrivit asasinării mentorului său. Peste cinci ani, în iunie 1405, în urma unor revolte împotriva domniei sale, Henric al IV-lea a ordonat uciderea arhiepiscopului de York, Richard Scrope. La scurt timp după aceea, regele s-a îmbolnăvit de o misterioasă boală de piele, care era probabil lepră, dar mulţi din vremea aceea dominată de superstiţie au considerat că boala era „un semn“. Bolingbroke comisese un regicid, iar acum ucidea arhiepiscopi, aşa că leziunile acelea ciudate de pe pielea sa nu puteau fi o coincidenţă.

Pe măsură ce starea regelui s-a înrăutăţit, steaua lui Hal s-a ridicat, iar din 1408, de la douăzeci şi doi de ani, a devenit *de fado* regent, spre imensa consternare a tatălui său. Biografii şi Shakespeare menţionează o reconciliere a fiului cu tatăl său, Henric al IV-lea, când acesta era pe patul de moarte în martie 1413, dar în competiţia pentru succesiune asemenea momente de rămas-bun dintre fiul risipitor şi tată nu se produc niciodată.

Henric a fost încoronat în 9 aprilie 1413, iar după aceea, potrivit biografiilor săi timpurii, Hal s-a schimbat.

Cronicarul Thomas Walsingham, care a trăit acele evenimente, a scris că, îndată ce noul rege a fost uns, acesta s-a transformat într-un „alt om, plin de

modestie, onestitate şi gravitate“, iar lucrările lui Hali şi ale traducătorului anonim merg pe aceeaşi linie.

Mitul hedonistului şi băutorului Hal, petrecându-şi timpul cu un beţivan şi uneori tâlhar la drumul mare precum sir John Falstaff, este în mare parte o ficţiune. Dar Shakespeare l-a creat pe Falstaff după un personaj real, prietenul lui Henric al V-lea, sir John Oldcastle, care a fost în campanie alături de el în Tara Galilor şi care, asemenea lui Falstaff, i-a pricinuit necazuri prinţului, dar nu de genul celor descrise în piese.

Oldcastle era „lollard“, discipol al acelei mişcări protoprotestante care ataca doctrina catolică, inclusiv noţiunea de „transsubstanţiere“ (credinţa că pâinea şi vinul se transformă prin euharistie împărtăşanie] în trupul şi în sângele lui Hristos). Lollarzi erau consideraţi eretici care, printre altele, credeau că botezul şi spovedania sunt inutile ceea ce reprezenta o poziţie radicală la vremea aceea. Pe măsură ce mişcarea a devenit tot mai militantă şi explicit politică a ajuns pe un curs de coliziune cu Biserica şi cu statul, dar prietenia lui Oldcastle cu prinţul i-a oferit protecţie. Lucrurile s-au schimbat în 1413 cu doi ani înainte de Agincourt când sir John a fost acuzat de erezie de către arhiepiscopul de Canterbury, Thomas Arundel. Noul rege a intervenit, iar Oldcastle a reuşit să scape, doar pentru a se pune în fruntea unei insurecţii ratate împotriva vechiului său prieten.

Oldcastle a scăpat din nou, dar peste alţi patru ani a fost prins la Welshpool, dus la Londra şi pus în ştreang, după care s-a dat foc spânzurătorii. în cartea sa *Foundation: The History of England,* Peter Ackroyd povesteşte că: ,,în ultimele sale cuvinte înainte de moartea sa dureroasă, a declarat că se va ridica din nou după trei zile. în realitate, resurecţia sa a durat ceva mai mult. În secolul al XVI-lea a devenit un soi de protomartir al protestantismului... unul dintre motivele pentru care Shakespeare s-a simţit obligat să-i schimbe numele în Falstaff'.

Oldcastle nu fost, de fapt, un oarecare personaj comic, ci o figură extrem de complexă, iar Hal nu era prinţul rebel, cu inimă bună şi iubit, ci tipul de individ care prăjeşte oameni de vii în timp ce sunt spânzuraţi. A arde de viu pe spânzurătoare nu este tocmai material de comedie, aşa că Shakespeare l-a transformat pe Oldcastle în Falstaff companion de rele, care însă îl pregăteşte pe Hal pentru povestea izbăvirii sale.

La fel cum apostolul Pavel (ulterior Sfântul Pavel) are parte de propria iluminare pe drumul Damascului, iar omida cea urâtă se transformă într- un fluture, elementul transformator este esenţial în orice monomit, mai ales în cele cu tentă religioasă.

Pentru personajul ficţional Henric, momentul revelaţiei şi chemarea destinului sunt elementul

» ?

central, în realitate însă, Hal era mai degrabă tipul pios decât petrecăreţul rău de gură. Portrete contemporane îl înfăţişează bărbierit şi cu un aer dur, cu părul tuns în stilul călugărilor ca indiciu al pietăţii sale.

În pofida a ce ne arată unele versiuni cinematografice, Hal nu era vreun iubitor de pace. La şaptesprezece ani a prins gustul războiului, luptând împotriva galezului Glyndwr, iar în 1403 a primit o săgeată în faţă în timpul bătăliei de la Shrewsbury. L-a lăsat cu o cicatrice pe obrazul drept chiar sub ochi. Ca multor prinţi din timpurile dinaintea reţelelor de socializare, lui Henric îi plăceau campaniile şi, chiar dacă invazia sa din Franţa în 1415 a fost mult timp vândută de istorici ca o evadare necesară de la problemele interne, cele mai multe dintre acestea fuseseră deja rezolvate. în mod sigur, Henric ar fi considerat invazia o încercare de a jefui şi de a cuceri profitând de discordia şi de războaiele interne ce izbucniseră în Franţa în timpul domniei nebunului Carol al VI – lea.

Revendicând dreptul divin de a domni, regii medievali nu erau mult mai mult decât nişte gangsteri slăviţi — preocupaţi să-i elimine pe huliganii mai slabi, extinzându-şi astfel domeniul şi sfera de protecţie şi ucigând pe oricine le stătea în cale. Faptul de a-l înfăţişa pe Henric al V-lea ca un naş de secol XV care îşi ucide rivalii ca să pună mâna pe avuţiile lor nu îl pune nici pe el şî nici monarhia într-o

lumină prea bună; de aceea Henric a fost mult timp portretizat ca un soi de vindecător militar care căuta, într-un mod aproape altruist, să reunească regatele Angliei şi Franţei spre binele tuturor.

Toate acestea şi vreau să fiu cât se poate de clar în această privinţă — sunt tâmpenii şi nimic altceva , dar pentru unii dintre noi sunt tâmpenii atrăgătoare şi durabile, astfel că o mulţime de oameni continuă să creadă în ele.

În *Made în Britain,* cartea atât de iubită de istorici şi de politicieni conservatori din ultima vreme, Adrian Sykes ni-l prezintă chiar pe Henric „dând curs revendicării sale la tronul Franţei — şi

* ’

îndreptând, după cum era ferm convins, nedreptăţile pe care Franţa le pricinuise Angliei“. Era o revendicare extrem de fragilă, care îşi avea originea în credinţa străbunicului său Eduard al III- lea că ar fi moştenitor al tronului pe parte maternă deşi nu exista precedent în acest sens —, la care se adăuga cazul, şi mai vag, că regiunile ducilor de Normandia, care invadaseră Anglia în 1066, precum şi alte câştiguri ulterioare însemnau că teritorii mari din Franţa aparţineau pe vecie regilor englezi.

Această credinţă s-a întipărit atât de adânc în psihicul regilor şi reginelor Angliei încât abia la mijlocul domniei lui George al IlI-lea, în 1800, monarhii au fost de acord să nu mai fie încoronaţi ca regi ai Franţei.

Shakespeare şi cronicarii care l-au inspirat au intrat în acel joc, găsind şi o scuză poetică pentru invazie: Henric a decis să acţioneze după ce fusese insultat de un cadou de la Delfinul francez.

L. du Garde Peach, autor al *Poveştii lui Henric al V-lea* din cadrul amintitei colecţii a editurii Ladybird, ce făcea parte din biblioteca obligatorie a oricărui copil din anii 1950 până în 1980, ne relatează: „A trimis o cutie cu mingi de tenis, spunându-i plin de dispreţ că ar face bine să stea acasă şi să joace tenis decât să cucerească Franţa. Acest gest l-a mâniat pe Henric. La rândul său, i-a trimis un mesaj anunţându-l că îi va răspunde cu ghiulele detun“.

Povestea s-a răspândit încă de la primii cronicari şi biografiile acestora dedicate lui Henric al V-lea şi apare chiar şi în filmul din 2019, *Regele,* dar e puţin probabil să fie adevărată, având în vedere că nu prea există dovezi că în Anglia se juca tenis înainte de domnia lui Henric al VlII-lea.

Henric al V-lea a considerat invadarea Franţei nu o răzbunare din pricina unui cadou răutăcios, ci o oportunitate de a deveni mai bogat şi chiar mai puternic. Precum tiranul de secol XXI Putin, a inventat scuze pentru a invada Normandia ţinând partea burgunzilor separatişti şi a făcut o listă de revendicări revoltătoare, printre care aceea de a restaura Imperiul Angevin. Acesta fusese întemeiat cu trei sute de ani în urmă de Casa Plantagenet,

în secolele al Xll-lea şi al XlII-lea, de un alt mare Henric al Angliei, Henric al Il-lea, care a moştenit trei dinastii şi a domnit peste un regat care cuprindea aproape jumătate din Franţa, Anglia şi părţi din Ţara Galilor şi din Irlanda.

Simpla idee că regele Franţei ar fi fost dispus să-i cedeze lui Henric posesiunile franceze din Imperiul Angevin era ridicolă. Teritoriul fusese pierdut cu două sute de ani în urmă, la sfârşitul domniei regelui Ioan, iar Henric nu avea nici un drept asupra lui. Tânărul rege ştia asta, ştia că revendicările sale vor fi respinse, dar ştia totodată că toate acestea serveau drept un bun pretext pentru invazie. în timp ce aştepta, a început preparativele pentru campanie. Bucurându-se de sprijinul Parlamentului, a crescut taxele şi s-a împrumutat din greu de la negustori, inclusiv de la lordul primar al Londrei, un anume Richard „Dick“ Whittington, principalul creditor al regilor în acea epocă.

Scena fiind pregătită şi personajele plasate acolo unde trebuie, pantomima putea să înceapă.

Contrazicând naraţiunea despre oastea engleză inferioară numeric care a plecat să înfrunte monştri, primii cronicari ai vieţii regelui Henric al V-lea menţionează cu fală o flotă de 1 500 de corăbii care a purtat 11 000 de oameni peste Canalul Mânecii în august 1514. Cifrele par să fi fost umflate, iar, într- o lucrare din 2006 intitulată *Agincourt: A New History,*

medievista Anne Curry sugerează că ar fi fost 700 de corăbii şi aproximativ 8 500 de oameni care au traversat Canalul. După ce au debarcat cu bine în Normandia, armata a pornit să asedieze Harfleurul.

Aici Shakespeare îl pune pe Henric să rostească nemuritoarele cuvinte „La zidul spart daţi iureş iar băieţi“ atunci când cucereşte oraşul. Glorioasă poveste, dar e iadul pe Pământ pentru nefericiţii bărbaţi, femei şi copii ai oraşului care nu chemaseră invazia, iar acum erau în centrul ambiţiilor regelui englez. în 22 septembrie, după o lună de distrugeri şi de teroare, Henric a intrat triumfător în oraş şi a cerut ca toate femeile şi toţi copiii să fie strânşi şi separaţi de bărbaţi. în 24 septembrie, aceşti refugiaţi de război au pornit în marş forţat spre Lillebonne şi au fost predaţi renumitului cavaler şi conducător militar francez mareşalul Boucicaut, zis Jean II le Meingre.

Aparenta clemenţă a lui Henric al V-lea aruncă o lumină favorabilă asupra acelei proverbiale decenţe
înnăscute a englezilor, iar L. Du Garde Peach ne spune:,.Adesea în acele zile, atunci când un oraş era cucerit, toti ostasii şi uneori chiar şi locuitorii erau ucişi. Henric a fost milostiv. Toti cei care doreau au
fost lăsaţi să plece“.

Dar „lăsaţi să plece“ în acest caz înseamnă a fi expulzat din casa ta. Iată ce ne povesteşte Ian Mortimer în cartea sa *1415: Henry V’s Year of Glory:*

„Timp de o lună întreagă suferiseră de lipsă de somn şi de mâncare; trăiseră cu spaima că maşina de război engleză avea să le distrugă căminele şi familiile. Iar apoi, la sfârşit... au fost mânate din case şi de lângă soţii şi fiii lor, pierzând tot ce avuseseră... era o soartă mult mai rea... ceea ce le aştepta erau greutăţi, lipsuri, înstrăinare de soţii lor şi necunoscutul.“

Paralela neplăcută între Henric al V-lea de secol XV şi Vladimir Puţin de secol XXI e evidentă; Hal nu doar că invadase Franţa din motive mincinoase, ci distrugea un oraş clamând că îl eliberează şi alunga oamenii din casele lor, transformându-i în refugiaţi. Nu era un eliberator ori un erou era un tiran care distrugea vieţile altora şi le ardea casele din dorinţa să le cucerească pământul şi de a obţine glorie. Henric, la fel ca Puţin şi, de fapt, ca oricare tiran din istorie, era cu siguranţă convins de contrariu. Acea ţară era „dreptul său din naştere“ şi se afla „într-o misiune de la Dumnezeu“. Iar Henric, asemenea lui Puţin şi, de fapt, asemenea tuturor despoţilor, a avut şi continuă să aibă apologeţii săi, dispuşi să demonstreze că a distruge oraşe, a ucide oameni nevinovaţi şi a-i despărţi pe cei care se iubesc este „o cauză dreaptă“. Nimic nu ar putea fi mai departe de adevăr.

De îndată ce Hal a obţinut prima victorie, oamenii săi au fost loviţi de dizenterie şi, cum locotenenţii săi cei mai loiali începuseră să cadă, a hotărât că venise timpul să pună capăt pierderilor şi

să se retragă în nord în enclava engleză de la Calais. La vreo 75 de kilometri înainte de destinaţie, după ce traversase râul Ganche, iscoadele sale au dat peste ostaşi francezi în apropierea localităţii Azincourt. Henric şi-a dat seama că avea
să fie încercuit şi ucis şi că nu avea altă opţiune decât să lupte. Joi, 24 octombrie, de ziua Sfântului Crispin, oştirile franceze şi engleze şi-au ocupat poziţiile dinaintea luptei.

în actul IV, scenele 1 şi 2, din *Henric al V-lea,* Shakespeare ni-l înfăţişează pe Henric petrecând seara dinaintea bătăliei alături de oamenii săi pentru a-i încuraja. Este o poveste frumoasă despre un „om al poporului“ care petrece vremea cu camarazii pentru a le ridica moralul. Ceea ce s-a întâmplat în realitate a fost ceva mai prozaic. De fapt, a ordonat linişte deplină în tabără, ameninţându-i pe soldaţi că va tăia urechile celui care va face vreun zgomot.

A doua zi cele două tabere s-au întâlnit.

Cronica medievală anonimă *Gesta Henrici Quinti (Faptele lui Henric al V-lea)* ne spune că englezii erau 11 000 la număr, în timp de francezii erau 60 000. *Made în Britain* a lui Adrian Sykes ne spune că ,,25 000 de oameni, inclusiv cavalerie grea, depăşeau de cinci ori numeric oştirea lui Henric“. Anne Curry ne propune o cifră mai sobră şi mai realistă de 8 500 de englezi faţă de 12 500 de francezi, fiind deci în inferioritate

numerică, dar nici pe departe în acea proporţie căreia ar trebui să-i dăm crezare.

Ceea ce e de necontestat este că francezii au fost înfrânţi şi că strălucita strategie a englezilor a avut un rol enorm. Henric alesese foarte bine locul de desfăşurare. Câmpiile proaspăt arate, o fâşie destul de îngustă între două zone împădurite şi condiţiile de umezeală au reprezentat un avantaj uriaş pentru englezii înarmaţi uşor, cu cei 7 000 de arcaşi experţi înarmaţi cu arcuri lungi, faţă de greoii cavaleri francezi îmbrăcaţi în armuri grele.

Câştigătorii aveau să fie ajutaţi în cele din urmă, cum se întâmplă adesea în război, la meciurile de polo şi de fotbal, şi de greşelile duşmanului, şi de vremea urâtă.

Deşi caii lor se cufundau până la genunchi în noroi, francezii au hotărât să lanseze un atac al cavaleriei, în primul rând datorită faptului că aşa procedau dîntotdeauna. Când au înaintat, mii de săgeţi s-au abătut asupra lor, rănind caii de sub ei, iar în timp ce cavalerii greoi zăceau pe spate în noroi ca nişte ţestoase neajutorate, englezii i-au ucis în masă. Pedestraşii francezi care au urmat au avut de înfruntat o nouă ploaie de săgeţi şi priveliştea cavalerilor răniţi măcelăriţi sub ochii lor.

Obţinând acest avantaj iniţial şi poate orbit de noroc şi constatând o oarecare agitaţie printre prizonieri, Henric a comis

apoi o crimă de război. Din motive care rămân necunoscute, a ordonat ca oamenii lui să taie beregata ostaticilor rămaşi în viaţă, ca să nu cumva să se ridice. A fost un act ruşinos şi crud care contravenea oricărei reguli de cavalerism.

Călugărul francez de la Saint Denis a scris: „Acest ordin a fost executat rapid, iar carnagiul a durat până când a realizat şi a văzut cu ochii lui (că pericolul trecuse)“.—

Shakespeare nu se lasă nici el mai prejos, Henric proclamând (în actul IV, scena 6):

But, hark! what new alarum is this same ?
The French have reinforced their scatter’d men;
Then every soldier kill his prisoners:
Give the word through.

„Auzi! Alarma iar? Ce-nseamnă asta?
Francezii risipiţi din nou s-adună.
Ucidă-şi tot ostaşul prinşii săi.
Să răspândiţi porunca.“

Interesant de observat este însă că atât Olivier, cât şi Branagh au eliminat aceste versuri şi evenimentul din versiunile cinematografice, probabil pe principiul că marii eroi nu taie gâtul a mii de oameni dezarmaţi fiindcă sunt oarecum îngrijoraţi de ceea ce se întâmplă.

Pierzând mai puţin de 600 de oameni, Henric s-a întors prin Calais în Anglia. Aventura nu i-a adus prea mult în termeni

practici, dar l-a transformat într-un erou acasă şi i-a pavat drumul pentru alte campanii. Tot mai zelos, mai fanatic, mai misogin şi tot mai încredinţat de ideea că era trimisul lui Dumnezeu, Henric s-a întors în Franţa în 1417 şi a

> 5 T

asediat Caenul. După ce a cucerit oraşul, a ordonat ca orice bărbat sau băiat de peste doisprezece ani să fie executat, 1 800 de oameni fiind prin urmare măcelăriţi.

încolţit de un călugăr dominican, Henric ar fi ripostat: „Sunt biciul lui Dumnezeu trimis să-i pedepsească pe oamenii Domnului pentru păcatele lor“.

Acestea sunt cuvintele unui extremist religios criminal care se crede într-o misiune divină. Dar Henric este rareori văzut în acest fel în versiunile populare ale poveştii sale.

Prin Tratatul de la Troyes din mai 1420 a obţinut- o ca viitoare soţie pe Catherine, fiica regelui Carol al Vl-lea, şi promisiunea ca orice viitor urmaş să fie rege al Franţei. Dar atrocităţile şi campaniile nu au luat sfârşit, urmând Rougemont în 1421 şi Meaux în 1422. Henric a murit la scurt timp după aceea, la Vincennes, în 31 august 1422, la vârsta de treizeci şi cinci de ani.

Henric şi-a petrecut o treime din domnia de nouă ani purtând războaie neprovocate. Prea puţin din ceea ce a realizat a avut un impact durabil, iar marea sa moştenire pentru posteritate a fost legenda sa. A devenit o icoană a anglicităţiî, eroul şi

modelul tiranicului Henric al VUI-lea şi un filon bogat de propagandă şi de identitate naţionalistă până în vremea noastră.

Dickens şi Winston Churchill au mers mai departe lăudând contribuţia sa la limba engleză şi rolul său în a-i da statutul de *lingua franca* a guvernării şi literaturii. Dar limba, la fel ca dinozaurii din *Jurassic Park,* găseşte întotdeauna o cale fără ajutorul regilor, iar ceea ce a făcut Henric nu a „promovat“ engleza, ci, vorbind-o, a marcat ascensiunea ei irezistibilă. Banditul Henric nu a fost vreun protolexicograf, cum nici Hal n-a fost vreun drăgălaş. După cum susţine Ian Mortimer, a fost mai degrabă: „Un individ cu multe imperfecţiuni. Era complet lipsit de cele mai elementare sentimente de compasiune, căldură şi înţelegere a fragilităţii umane, pe care le cauţi în orice om că e servitor mărunt ori rob precum şi rege“.

Cu toate acestea, într-o epocă în care autocraţii îşi invadează vecinii şi ucid oameni nevinovati care le stau în cale, e cu totul remarcabil că acest fanatic religios şi războinic, a cărui dorinţă de pământuri şi de putere a distrus oraşe şi vieţi inocente, rămâne un erou naţional. în fond, victoriile şi metodele regelui nostru erou Henric al V-lea sunt neplăcut de asemănătoare cu cele ale tiranilor de acum şi din secolul trecut, din Germania nazistă la Rusia şi China moderne.

Henric al V-lea este o piatră de hotar care continuă să domine istoria insulei noastre şi felul în care milioane dintre noi îsi văd trecutul. Este în multe sensuri un

mit fals şi otrăvitor despre sânge albastru, superioritatea de castă şi ideea îndelung propagată a dreptului divin, în numele căruia un grup mic şi privilegiat de oameni se bucură de putere şi de statut, în vreme ce toţi ceilalţi sunt puşi la locul lor. Iar lucrul cel mai uimitor aici este acea persistentă conspiraţie ce pretinde că lunga noastră succesiune de monarhi este plină de personaje remarcabile şi nu de acele fiinţe umane lipsite de orice strălucire care au stat pe tron. E oarecum bizar că unii dintre cei mai îngrozitori oameni din istoria acestui popor continuă să fie veneraţi şi preamăriţi mult timp după moarte în pofida faptelor din povestea vieţii lor.

E oare cazul să continuăm să credem orbeşte în toate acestea şi acum?

Problema cu istoria tradiţională despre „regi şi regine“ este aceea că a ajuns să fie folosită pentru a valida activităţile unora dintre cei mai răi despoţi ai istoriei, invadatori, tirani şi opresori. Ea are şi implicaţii moderne, deoarece întărirea ideii de succesiune ereditară continuă să fie folosită pentru a legitima un sistem de clasă, putere, nepotism şi privilegiu care a pătruns în toate fisurile şi nişele societăţii britanice. Este un sistem care continuă să existe în beneficiul unui număr mic de oameni în mare parte ne-aleşi, dar încă puternici, un sistem pe care alţi oameni l-au desfiinţat cu mult timp în urmă.

„Prima Flotă“ de nouă nave de transport militare, escortate de două nave de război, în care se aflau 850 de condamnaţi, ofiţeri şi paznici, a ajuns în golful Botany în 20 ianuarie 1788, iar în următoarele zile au descărcat încărcătura lor umană. Zona era numită de locuitorii ei aborigeni Warrane, dar în anul următor, căpitanul Arthur Philipp i-a spus Sydney după ministrul de interne de atunci, Thomas Townshend, care fusese făcut viconte Sydney în acel an iar numele a rămas.

Aceşti primi deportaţi au ajuns pe un continent cu o floră şi o faună cum nu le mai fusese dat să vadă. Marsupiale burtoase care săreau pe picioarele din spate, păsări uriaşe care nu zburau, păianjeni de mărimea unui cap de om şi mamifere amfibii care arătau de parcă li se alipiseră părţi rămase de la alte specii.

Aborigenii australieni, care trăiau pe continent de vreo 50 000 de ani, povesteau de alte fiare care pândeau din ascunzători, iar printre ele cea mai temută dintre toate — Bunyip — era un monstru devorator de copii, înalt de cel puţin patru metri, cu cap de emu, cioc lung cu zimţi, colţi ca de morsă, înotătoare, corp de crocodil uriaş şi o coadă lungă cu care îşi înhăţa prada ucigând-o un fel de Mr Blobby ucigaş. De îndată ce britanicii au aflat de el, s-au pus să prindă unul, să-l ucidă şi să-l umple cu rumeguş pentru un muzeu. Dar n-au avut noroc. Prin anii 1830, au fost găsite nişte rămăşiţe, dar mai târziu s-a dedus că proveneau de la o

vacă. În 1847, un craniu cu o formă ciudată a fost descoperit în albia râului Murrumbidgee din New South Wales, dar din nou rezultatele au fost neconcludente, sugerându-se că ar fi vorba de un cangur.

în orice caz, gândul la acest monstru ciudat a băgat spaima în cei mai mulţi colonişti şi s-au tras multe focuri la nimereală în tufişurile întunecate de către oameni speriaţi. Cu vremea, cum nimeni nu-l văzuse vreodată, în oameni a încolţit bănuiala că Bunyip era o fiară inventată.

în 1871, eminentul naturalist dr. George Bennett a mers atât de departe încât a sugerat că Bunyip ar putea fi o amintire culturală, o reminiscenţă a unui diprotodon ori a altui marsupial uriaş care trăise pe continent; între timp însă, termenul *bunyip* căpătase în argoul colonişti lor australieni sensul de impostor sau criminal.

La mijlocul secolului al XlX-lea, Australia începea să-şi creeze propria identitate şi să-i croiască propria cale, iar acest lucru s-a petrecut sub diferite forme — începând cu formarea unui vocabular distinct, adoptând un alt accent, până la dezvoltarea propriei literaturi— şi culturi. Şi în mod inevitabil au apărut de timpuriu şi întrebări legate de autonomia politică şi de câte legături erau necesare cu patria-mamă, Marea Britanie. New South Wales a făcut primii paşi spre autoguvernare şi a obtinut-o în 1851 odată cu înfiinţarea unui Consiliu Legislativ.[1]— Exista însă o problemă. în Marea Britanie existau două

corpuri legislative Camera Lorzilor, camera superioară, ereditară în totalitate la vremea aceea, şi Camera Comunelor, aleasă pe când în New South Wales nu era decât unul.

Cum putea să funcţioneze democraţia în New South Wales fără a sa Cameră a Lorzilor care să revizuiască munca adunării populare?

Dar iată că îşi face acum apariţia afaceristul milionar şi aventurierul William Wentworth. Acesta a avut o poveste de luat în seamă. Se născuse în 1790, pe corabia *Surprize* care se îndrepta spre colonia penitenciară din Norfolk Island; mama sa, Catherine Crowley, era una dintre femeile deportate, iar tatăl său, D'Arcy, fusese doctorul navei, descendent chipurile al unei mari familii anglo-irlandeze, care ţinea morţiş ca toată lumea să ştie cât de importanţi erau. D'Arcy a susţinut apoi, mai degrabă provocând confuzie, că fusese „primul pasager care îşi cumpărase bilet" pentru a merge în New South Wales, dar nu era decât o mare minciună, deoarece documentele de la tribunal din Anglia arată că plecase în Australia ca doctor pentru a scăpa de o condamnare la închisoare pentru furt la drumul mare. în 1813, Wentworth junior, la douăzeci şi trei de ani, a condus o expediţie ce a „descoperit" drumul prin Munţii Albaştri (pe care aborigenii îl folosiseră zeci de mii de ani), deschizând ruta spre interiorul continentului.

O şedere de opt ani în Anglia între 1816

şi 1824 ia adus admiterea în barou, iar între timp a scris poezie epică şi literatură politică în vreme ce căuta căi de a deveni bogat şi puternic.

întors în Australia în acelaşi an, a înfiinţat un ziar, *The Australian—,* iar apoi, moştenind averea tatălui său, a devenit ceea ce se numeşte un *squatter* – în fapt, unul dintre primii oligarhi ai Australiei care şi-a folosit bogăţia pentru a acapara terenuri uriaşe în detrimentul populaţiei indigene. Aborigenii, ca toate societăţile de culegători şi vânători, nu aveau noţiunea proprietăţii individuale asupra pământului, astfel că au fost prădaţi cu uşurinţă de pământurile lor străvechi, iar în multe cazuri şi-au pierdut şi viaţa. Wentworth a continuat să se îmbogăţească fabulos, iar ca membru al avutei squattocraţii, a devenit un jucător influent în societate australiană în formare, profilându-se ca politician conservator.

Respins de înalta societate britanică din cauza mamei sale condamnate şi a rădăcinilor coloniale, devenise şi extrem de turbulent. Instinctele sale [3] tinereşti de liberal şi de duşman al autocraţiei nu se extindeau asupra aborigenilor pe care îi trata cu dispreţ rasist nedisimulat. Considerându-i nişte urangutani, a pus umărul la crearea aşa-numitei Native Police şi a altor corpuri de ordine folosite pentru a înfrânge şi a supune rezistenţa indigenilor, iar în 1872

l-a apărat cu succes pe un ofiţer, Nathaniel Lowe, care ucisese un prizonier aborigen.

A fost un susţinător al muncii chinezilor în servitute şi al folosirii pedepsei capitale, dar pe măsură ce opiniile sale au devenit tot mai neplăcute şi de extremă dreaptă, propriul său ziar a sfârşit prin a se disocia public de el. Convins de importanţa a ceea ce se numeşte ,,a man of substance" [om cu bani, putere şi influenţă], nici măcar nu s-a obosit să-şi ascundă dispreţul faţă de clasa muncitoare albă din Australia care nu avea pământ, susţinând în 1851: „Cei care nu deţin proprietăţi [ar trebui trataţi] ca nişte copii, ori idioţi, deoarece nu au fost în stare să obţină o voce în gestionarea statului".

Iar în 1853 a redactat un proiect de constituţie pentru New South Wales care prevedea crearea unui consiliu legislativ superior după modelul Camerei Lorzilor. Regina Victoria ar fi numit apoi aşa-zîşii „peers" [nobili], membri ereditari care ar fi conferit o oarecare clasă noii ţări... şi mai multă putere squattocraţiei căreia el îi aparţinea.

Fiind, la vremea aceea, unul dintre cei mai mari proprietari de pământuri din lume, Wentworth a dorit un titlu de conte ca să-şi satisfacă vanitatea, înţelegând prea bine că o nouă aristocraţie australiană, cu el şi prietenii lui în frunte, i-ar fi dat putere nemăsurată. Din nefericire pentru Wentworth, meritocratica Australie nu i-a făcut pe

plac, iar grandioasele lui visuri au fost întâmpinate cu remarci batjocoritoare.

Marele scriitor satiric australian Daniel Deniehy era tot ce Wentworth nu era. Fiul mândru al unor deportaţi, Deniehy îşi purta statutul cu fruntea sus, devenind un produs timpuriu al Visului Australian. Depăşise circumstanţele nefavorabile ale copilăriei sale, devenind avocat, om de litere şi om de stat, înzestrat cu talent pentru limbă şi cuvinte, în 1853, la doar douăzeci şi sase de ani, a tinut un discurs usturător ca răspuns la propunerea lui Wentworth, ridiculizând ideea unei Camere a Lorzilor australiene: „Noi toti cei de aici ştim cum cârtita de apă a fost transformată într-un ornitorinc cu cioc de raţă, iar din dorinţa de a egala acest proces de degenerescenţă, înţeleg că urmează să beneficiem de o «aristocraţie bunyip»“.

Făcând aluzie la originile mai puţin glorioase ale patriei-mamă, ce se făurise prin cucerire şi prin vărsare de sânge, a adăugat:

„înalta aristocraţie a Angliei s-a întemeiat pe spadă. Cei care au venit cu normanzii cuceritori au devenit stăpânii saxonilor şi astfel s-a născut aristocraţia... Dar... cum oare au cucerit Wentworth şi sateliţii săi poporul din New South Wales dacă nu prin abila şmecherie de a inventa o Franciză de Constituţie.“

Deniehy a luat în râs ideea de lord de Wollongong, viconte de Mount Buggery, conte de Camden ori duce de Vaucluse,

întrebând care sunt adevăratele motive ale squattocraţiei conduse de Wentworth de a crea o nouă elită aristocratică. Numeroşi alţi scriitori i s-au alăturat, propunerea ajungând de râsul lumii, astfel că Wentworth a fost obligat să o retragă din proiectul de constituţie. în 1856 a fost creată Adunarea Legislativă din New South Wales.

Absurditatea acelei idei fusese dată în vileag, iar aristocraţia bunyip nu s-a mai format. Cu toate acestea, peste 170 de ani, în Marea Britanie de secol XXI, acel sistem ridiculizat de Australia colonială de la mijlocul secolului al XVIII-lea continuă să existe. Camera Lorzilor, ne-aleasă, rămâne camera superioară, populată de membrii ai „amicocraţiei“, în vreme ce familiile „elitei“ se agaţă în continuare de putere şi de poziţii.

Nouăzeci şi doi de membri ereditari are Camera Lorzilor, toţi bărbaţi care s-au pus acolo unul pe altul. Dacă unul dintre ei moare sau se retrage, ceilalţi 91 aleg un alt amic să li se alăture. Douăzeci şi şase de episcopi ai Bisericii Angliei au şi ei loc pe băncile roşii şi, firește, şeful statului nostru — acelaşi pe care îl are şi Australia – care este numit prin naştere, la fel cum era pe vremea lui Henric al V-lea, într-o succesiune chipurile neîntreruptă de la 1066. Dar dacă credeţi cumva asta, am să vă vând eu scheletul de bunyip din dulap. La urma urmei, Henric nu a avut urmaşi în viată dincolo de fiul său Henric al VLlea şi de fiul acestuia Eduard, care a murit fără

să aibă copii, astfel că succesiunea s-a întrerupt aici, aşa cum s-a mai întâmplat de nenumărate ori. Regele Carol al III-lea este rudă de gradul 18 a lui Henric al V-lea, ceea ce sună impresionant până când, la rândul tău, faci un mic calcul mental şi realizezi că ai puteai să fii şi tu rudă cu el. Dacă mergem cu 500 de ani înapoi, aproape oricare dintre noi cu un strămoş european se trage din şi este înrudit cu acelaşi grup mic de oameni, de la regi şi regine până la cei care le goleau oalele de noapte.

Sistemul de împărţire a societăţii pe clase este un dinozaur cultural, dar este şi unul politic care legitimează activ nepotismul, reţeaua vechilor şcoli şi pe prietenii şi rudele foştilor prim-miniştri. Este absurd şi ridicol la fel cum a fost şi în 1854, iar a spune asta nu trebuie să fie motiv de controversă.

Luat în râs de toată ţara, Wentworth s-a retras din Consiliul Legislativ în 1854 şi s-a dus să trăiască în uriaşul său conac din apropiere de Wimbourne în comitatul Dorset [Anglia], unde a murit în anul 1872.

E un lucru curios cum cineva care rămâne nevăzut şi neştiut, la un moment dat capătă o statură politică semnificativă. Oameni îngrozitori şi prădători pot, dacă trăiesc suficient de mult, să ajungă în postura de oameni de stat şi de părinţi fondatori. Exact acest lucru s-a întâmplat cu Wentworth. Când a murit, necrologurile şi elogiile s-au ţinut lanţ, iar când trupul său a fost transportat înapoi la Sydney, a

avut parte de primele funeralii de stat din Australia, cu zeci de mii de oameni care au ieşit în stradă să-i aducă un ultim omagiu. Wentworth se ocupase personal de toate detaliile şi petrecuse ani de zile cumpărându-şi locul în istoria Australiei, donând bani universităţilor şi altor cauze bune. Este aceasta o cale de a obţine imortalitatea şi motivul pentru care Cecil Rhodes, unul dintre monştrii epocii imperiale, care şi-a câştigat averea şi poziţia jefuind Africa de Sud, continuă să fie celebrat de Colegiul Oriei de la Oxford, căruia i-a donat echivalentul a 12 milioane de lire sterline de azi.

Wentworth şi-a clădit averea pe pământurile furate de la aborigeni, drept care numele său continuă să trăiască în nume de străzi, cascade, instituţii publice, timbre poştale, statui şi clădiri. Există o măreaţă statuie a sa în faţa Universităţii din Sydney, care îl înfăţişează ca un mare om de stat şi erou politic al epocii victoriene. Oraşele Wentworth Falls şi Wentworth sunt numite astfel în onoarea sa. Povestea lui e cunoscută, iar dacă ar lua cunoştinţă de toate înfrumuseţările ce i-au fost aduse, în mod cert acest rasist şi închinător la altarul privilegiilor ar fi într-adevăr foarte mulţumit de sine.

Nu există oraş sau sat care să poarte numele lui Daniel Deniehy, ci doar o statuie de piatră în Sydney mult mai puţin grandioasă decât cea a lui Wentworth. După discursul său despre aristocraţia bunyip a devenit foarte căutat ca om de

litere şi orator, fiind un gânditor pasionat care credea, în totală contradicţie cu pomposul şi elitistul Wentworth, că „primul mare obiectiv al statalităţii dintr-o ţară nouă ar fi acela să populeze locul — sau, altfel spus, să creeze o mare comunitate“.

Nobile cuvinte şi nobile ambiţii, acestea fiind motivul pentru care l-am ales să fie eroul acestui capitol. Dar asemenea altor mari oameni şi gânditori din istorie, avea şi el latura lui întunecată, un suflet chinuit şi defecte prea omeneşti.

A murit în sărăcie de alcoolism ín Bathurst, New South Wales, la doar treizeci şi şapte de ani în 1865. Peste 20 de ani, un memorial avea să fie ridicat deasupra mormântului său, dar a primit prea puţine elogii postume în comparaţie cu rivalul său politic şi dacă azi mai este amintit se datorează în mare parte faptului că a inventat sintagma „aristocraţia bunyip“.

Si cu toate cuvintele sale nobile şi înălţătoare despre oameni obişnuiţi şi comunitate şi el se gândea la europenii albi şi la comunitatea europenilor albi. Da, Daniel Deniehy, campion al democraţiei şi egalităţii, nu credea în drepturi pentru toată lumea, în special pentru chinezi.

Pe urmele Goanei după Aur din Australia anului 1851, aproximativ 40 000 de chinezi, majoritatea bărbaţi, au migrat în Australia, iar pe măsură ce numărul lor creştea, coloniştii albi, care la rândul lor îi dislocaseră pe aborigeni, au început să se

teamă că vor fi înlocuiţi. În 1860, Deniehy şi-a pierdut mandatul de parlamentar şi prin urmare a apărut tot mai rar în faţa publicului. Dar a ţinut un discurs cu ocazia unei demonstraţii antichinezeşti la Sydney în urma protestelor de la Lambing Fiat din iunie 1861.

Violenţele începuseră când 3 000 de colonişti australieni albi au luat în vizor regiunea minieră Burrangong, au atacat muncitorii chinezi, le-au distrus casele şi i-au alungat de acolo. Din fericire, nimeni nu a fost ucis, dar mai târziu, când Deniehy s-a adresat publicului, a deplâns, ce-i drept, violenţa, dar a spus:

„Suntem ameninţaţi de un aflux de barbari... Dacă imigraţia aceasta continuă la scară mare va conferi ţării un aspect barbar şi degradat, iar obârşia colonială ar ajunge o castă inferioară. Ţara se află în pragul unui mare dezastru şi... nu văd nici o nedreptate în a împiedica sosirea acestei rase decăzute, care nu numai că ar scădea şi ar demoraliza, ci ar pune în pericol siguranţa acestei ţări.“

Fiinţele umane sunt un mănunchi de contradicţii. Chiar dacă vorbesc despre o lume mai bună şi un viitor mai luminos, aceiaşi gânditori radicali pot în acelaşi timp să aibă opinii revoltătoare despre alte popoare. Viaţa lui Deniehy este probabil dovada trista că şi marii eroi pot fi rasişti înfiorători — şi să aibă picioare de lut.

Capitolul 9

Eroi ai stiintei Thomas Midgley

Când falşii eroi ucid

Suntem în august 1910, iar o femeie conduce pe podul Belle Isle din Detroit, Michigan, când maşina ei se opreşte brusc şi motorul moare. Peste câteva secunde, în spatele ei se opreşte un Cadillac, iar un bărbat pe nume Byron Carter coboară din maşină, oferindu-se să o ajute. Femeia a avut mare noroc fiindcă bărbatul de patruzeci şi patru de ani este proprietarul firmei Cartercar, unul dintre principalii producători de maşini din Statele Unite. După schimbul obligatoriu de politeţuri, scoate o manivelă din maşină şi încearcă să pornească motorul.

În momentul acela se produce dezastrul. Motorul nu porneşte, iar manivela i se răsuceşte violent în mână şi îi rupe braţul, fracturându-i şi mandibula. Byron este dus de urgenţă la spital, dar apar complicaţii, face cangrenă şi peste câteva luni moare.

Unită, industria automobilelor este zguduită şi marcată de pierdere, hotărând să acţioneze ca moartea lui să nu fi fost zadarnică. în acest scop, unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai săi, fondatorul

firmei Cadillac, Henry M. Leland, îl angajează pe Charles „Boss“ Kettering, inventatorul casei de marcat electrice, să proiecteze un sistem de pornire a motorului care să scape lumea de manivele şi să împiedice viitoare tragedii. Firma lui Kettering, Delco, se pune pe treabă, iar peste doi ani, în 1912, Cadillac începe să monteze „aprinderea electrică“ pe maşinile sale Model 30.— în 17 august 1915, dispozitivul de pornire a motorului al lui Kettering este înregistrat ca patentul cu numărul 1 150 523, iar invenţia, folosită şi azi, îl face pe Kettering bogat şi celebru. Dar nu uită niciodată tragedia care a determinat cea mai importantă invenţie a sa, iar atunci când scriitorul Thomas Alvin Boyd se documentează pentru o biografie a sa în 1957, Kettering îi va relata povestea lui Byron Carter şi fatalul accident care a inspirat invenţia aprinderii electrice, iar povestea se răspândeşte în lumea automobiliştilor.

E o poveste care a fost spusă şi răsspusă de nenumărate ori de atunci încolo, în ziare, reviste, enciclopedii, cărţi şi chiar în nişte podcasturi recente, care însă, din păcate, este complet neadevărată. Byron Carter a murit în 1908, nu în 1910, iar certificatul său de deces nu menţionează vreun accident şi o cangrenă, ci o pneumonie care a pus capăt vieţii sale după „ani“ de stare de sănătate precară.

Există o versiune anterioară a unui accident cu o manivelă ce a determinat invenţia lui „Boss“ Kettering, iar aceasta

apare într-o istorie a companiei General Motors, intitulată *The Turning Wheel* de Arthur Pound, publicată la editura Doubleday în 1934. Byron Carter nu apare în această poveste.

în capitolul XIX al cărţii se povesteşte: „Un prieten mai în vârstă al lui Henry M. Leland... conducea pe podul Belle Isle când motorul s-a oprit. Uitând să scoată maşina din viteză înainte de a da la manivelă a suferit răni serioase“.

Deci nici o „domnişoară la ananghie“ eduardiană, ci doar un domn anonim care are o problemă cu maşina lui. A da la manivelă pentru a porni motorul era cauza multor accidente, dar însemna şi efort serios, după cum relatează Arthur Pond:

„Să porneşti motorul cu mâna era dificil şi adesea îţi ruina dispoziţia şi hainele. Necesita în general o combinaţie de calităţi fizice, pe care nu le găseai în orice individ. Puterea unui Aiax, abilitatea unui Ulise şi viteza unui Hermes.“

Dar se vede că până şi „aprinderea electrică“ are nevoie de o poveste a originii ei, iar vestea cea bună este că accidentul din poveste a fost inspirat de un incident real, din aprilie 1907, despre care s-a scris la vremea aceea în *Detroit Free Press,* când un bărbat pe nume H.O. (nu Byron) Carter a suferit „o lovitură violentă în mandibulă“, încercând să-şi pornească maşina cu manivela. H.O. Carter era şeful companiei Carter International Automobile Manufacturing

Co din Milwaukee, aşa că probabil avem de a face aici cu o greşeală de identificare. Vestea cea bună este că H.O. Carter nu a murit, iar peste trei luni acelaşi ziar anunţa că se refacuse complet. Ori, mai bine zis, vestea bună pentru domnul Carter, dar nu pentru amatorii de poveşti bune despre mari inventţii.

Presupun că puteţi înţelege de ce Kettering şi biograful său au dat o turnură dramatică poveştii. La urma urmei, inventarea unui starter electric din cauză că „datul la manivelă e o chestie dificilă, iar cineva la un moment dat s-a accidentat făcând asta“, nu se compară cu *Epopeea lui Ghilgameş,* nu?

Dar ce contează? Cui îi pasă de pornirea motoarelor şi de arborele cotit? Iar acest mit nu e puţintel cam dulceag? vă aud deja exclamând, şi da, cam aşa sună până în clipa când veţi descoperi că „Boss“ Kettering nu s-a oprit aici, iar inventţiile lui au cauzat moartea a milioane de oameni.

Automobilul Model 30 a fost un mare succes al companiei Cadillac. Cu un motor cu opt cilindri în V şi o viteză de 9 5 de kilometri pe oră, nu a fost doar prima maşină cu aprindere electrică, ci şi prima care avea o caroserie închisă. Din păcate, noul sistem de aprindere de la Delco avea multe probleme, printre care şi zgomotul. Scântei de la starter creau miniexplozii în cilindrii motorului — un efect cunoscut drept „detonaţie“, care nu doar stricau

motorul, ci făceau un zgomot îngrozitor. Soluţia era de a găsi un aditiv care să schimbe cifra octanică a carburantului, iar în acest scop, în 1916, Boss Kettering l-a pus la treabă pe inginerul de douăzeci şi şapte de ani Thomas Midgley Jr.

Se ştia că adaosul de etanol la carburant era un mod eficient de combatere a „detonaţiilor“, dar era şi extrem de scump, astfel că Midgley a căutat o alternativă mai ieftină. în 1921, a făcut marea sa descoperire, adăugând tetraetil de plumb (TEL), pentru care în 1923 a primit prestigioasa medalie William H. Nichols. Descoperirea a revoluţionat motorul, iar Arthur Pond o elogiază pe multe pagini, descriind-o ca o „dezvoltare remarcabilă“, salutând „politica liberală de brevetare“ care a permis ca, în jurul anilor 1930, să fie folosită de „aproape toate rafinăriile importante“. Midgley la rândul său a fost celebrat ca un pionier al ingineriei mecanice şi lăudat că pusese capăt „detonaţiilor motorului“.

Problema era că, în pofida acelui nume complicat, tetraetilul (TEL) conţine mult plumb. Iar plumbul este o substanţă extrem de toxică, care otrăveşte şi ucide oameni.

Daca ar fi ştiut.,. vă gândiţi dumneavoastră. Doar că, în 1921, pericolele plumbului erau bine cunoscute. Oamenii îl foloseau de fapt de peste 6 000 de ani, aşa că existaseră numeroase ocazii să se observe toxicitatea sa, iar prin anul 200 î.e.n., naturalistul şi medicul grec

Nikandros punea colicile şi paralizia pe seama acestui metal. Pe vremea romanilor, conductele, recipientele şi vasele de gătit din plumb îi otrăveau lent pe cetăţenii mai avuţi ai imperiului, dar odată cu Revoluţia Industrială la mijlocul secolului al XVIII-lea pericolele expunerii la plumb au devenit extrem de clare.

în 1786, Benjamin Franklin enumera într-o scrisoare către un prieten o serie de observaţii pe care le făcuse în timpul unei călătorii în Anglia şi în Franţa legate de expunerea la substanţă. Cu ocazia vizitei la Hôpital de la Charité din Paris, care pe vremea aceea făcea pionierat în diagnosticări, i se permisese să examineze o listă de pacienţi care lucraseră cu plumb şi care se îmbolnăviseră cu toţii.

Franklin îsi încheie scrisoarea cu o remarcă valabilă şi azi: „Vezi de aici că Opinia despre Efectul dăunător al Plumbului există de peste Şaizeci de Ani: şi constaţi cu îngrijorare de cât timp e nevoie ca un Adevăr util să fie cunoscut şi să r existe, înainte de a fi luat în considerare“.

Celălalt Franklin, sir John (faimos explorator arctic din 1840), a luat cu el în expediţie conserve din tablă de plumb şi se speculează de mai mult timp dacă acestea nu au contribuit cumva la comportamentul bizar al membrilor expediţiei când încercau să găsească Pasajul de Nord-Vest. La sfârşitul Primului Război Mondial, în 1918, plumbul era probabil cea mai bine cercetată substanţă toxică dm natură şi toată lumea ştia că era

extrem de periculos. Din acest motiv, corporaţia înfiinţată de General Motors şi Standard Oii Jersey— (ESSO) pentru a procesa tetraetilul de plumb a fost numită Ethyl — pentru a da impresia consumatorilor că folosea etanol. Dar nu. Nu era etanol. Foloseau plumb.

Producţia experimentală a început în 1923 într-o mică fabrică din Dayton, Ohio, iar la scurt timp după aceea, oamenii au început să se îmbolnăvească. Când producţia la scară mare s-a mutat într-o fabrică mai mare din Deepwater, New Jersey, au apărut aceleaşi probleme, iar vizitatorii erau uimiţi să-i vadă pe angajaţi alungând cu mâna insecte imaginare din jurul capului în timp ce mormăiau ceva neinteligibil. Rafinăria a ajuns să fie cunoscută drept „The Looney Gas Building“ Clădirea lunaticilor] şi apoi „House of Butterflies“ Casa cu fluturi].

Doi muncitori au murit din cauza intoxicaţiei cu plumb în acea toamnă a anului 1923, iar alţi patru în primele luni ale anului următor. în aprilie 1924, doi angajaţi de la Dayton au murit, iar fabrica a fost închisă. O altă firmă prelucrătoare, ceva mai mică, din Bayway, New Jersey, s-a deschis în septembrie 1924 şi s-a închis după o lună în urma îmbolnăvirii a 44 de angajaţi. Cinci dintre aceştia au înnebunit ulterior şi au murit.

Din fericire, Kettering, ajuns vicepreşedinte la General Motors Research Corporation, a ştiut cine era de vină şi, bineînţeles, de vină erau angajaţii.

Bietul Charles a constatat că era imposibil să-i facă pe „băieţi” să înţeleagă pericolele muncii cu plumbul: „Am pus paznici în fabrică, dar ei obişnuiau să-şi smulgă unul altuia substanţa, s-o arunce de la unul la altul, şi să spună că sunt nebuni. Nu realizau cu ce lucrau de fapt“.

Dar între timp oamenii continuau să înnebunească şi să moară. în 21 septembrie 1924, un operator în vârstă de treizeci şi şapte de ani pe nume Frank Durr a plecat acasă fiindcă nu se simţea bine, iar mai târziu a murit într-o cămaşă de forţă. Peste o lună, Ernest Oelgert a început să ţipe că nişte figuri „se luau de el“ şi a murit şi el. Un alt angajat, William McSweeney, a fost trimis acasă fiindcă delira, iar Sheron McGrane, autoare a cărţii *Prometheus în the Lab* (2000), ne explică ce s-a întâmplat mai departe: „A doua zi dimineaţă, cumnata lui McSweeney a fost nevoită să cheme un poliţist, care a avut nevoie de încă un om ca să-l poată potoli. Violent, irlandezul a murit peste trei zile în cămaşă de forţă şi legat de un pat de fier dintr-un spital local“.

Neavând cum să mai oprească poveştile, compania Ethyl a dat înapoi. în 24 octombrie 1924, Medical Examiner, autoritatea din New Jersey responsabilă de cercetarea deceselor suspecte, a intervenit, iar unele secţii de producţie au fost închise, însă decesele au continuat. Abia când presa a preluat povestea, lucrurile au luat amploare.

Luni, 27 octombrie 1924, 77ie *New York Times* a pus evenimentele pe prima pagină: „ADITIV PENTRU CARBURANT UCIDE O PERSOANĂ, PATRU ÎNNEBUNESC; afectaţi la locul de muncă din Laboratoarele Experimentale din Elizabeth, N.J.“

A doua zi, un alt titlu de senzaţie, anunţând „un al doilea deces la fabrica Standard Oii din Elizabeth, NJ., a fost raportat ieri. Victima a fost Walter Dyhock, care a murit într-o stare de nebunie violentă la spitalul din localitate“. în acest moment, Standard a oferit una dintre cele mai uluitoare scuze din istoria afacerii, un purtător de cuvânt al companiei declarând pentru *New York Times:* „Este posibil ca aceşti bărbaţi să fi înnebunit din cauză că munceau prea mult“.

Curând, chimistul-şef al departamentului de toxicologie din New York, Alexander Gettler, a preluat cazul, iar în următoarele trei săptămâni a studiat cadavrele aduse la Medical Examiner.

Cum Kettering se afla în Europa cu treburi, Thomas Midgley a lansat contraofensiva. în 30 octombrie, a ţinut o conferinţă de presă în New York unde, ca un adevărat showman, a adus un vas cu TEL turnându-şi conţinutul pe mână şi ştergându-şi-o apoi cu o batistă: „Nu risc nimic... cum nu aş risca nimic făcând acest gest în fiecare zi“, a spus el jurnaliştilor, luând o a doua sticlă pe care şi-a pus-o sub nas, inhalând vaporii timp de un minut.

Jurnalistul de la *Herlad Tribune* a relatat că Midgley ar fi afirmat: „Vaporii nu au efect (negativ), dacă sunt inhalaţi doar scurt timp“.

Iată o minciună gogonată, iar Midgley ştia prea bine fiindcă, în timp ce se ocupa să creeze TEL, se îmbolnăvise el însuşi, fiind obligat să-şi ia câteva luni de concediu, pe care le-a petrecut în Florida, înainte de plecare trimisese o scrisoare comitetului de decernare a medaliei William H. Nichols scuzându-se că nu participa la ceremonia de decernare, deoarece: „După aproximativ un an în care am lucrat cu plumb, am descoperit că plămânii mei au fost afectaţi şi că este necesar să renunţ la orice activitate pentru a face o cură serioasă de aer“.

Cu alte cuvinte, Midgley era pe deplin conştient că substanţa nu era doar periculoasă, ci potenţial letală, şi că otrăvea pe toată lumea care intra în contact mai îndelungat cu ea, inclusiv pe el. Dar TEL a fost marele său moment — cotitura din cariera sa. Câştiga premii şi era promovat, iar compania se baza pe el. Oamenii erau fericiţi că motoarele nu mai detonau şi gigantul petrolier câştiga enorm. Astfel că Midgley a minimalizat pericolul, dând vina, asemenea lui Ketttering, pe muncitorii care nu-şi luau măsurile de protecţie necesare, şi periclitându-şi totodată propria sănătate şi chiar viaţa pentru a demonstra că acel ceva care era extrem de toxic nu era. Pare a fi nebunie pură, nu-i aşa? Dar acesta nu

era decât începutul.

Raportul lui Gettler a apărut peste câteva zile, aducând dovezi incontestabile că victimele de la fabrică muriseră toate de intoxicaţie cu plumb şi nu din cauză că „munciseră prea mult“. în ţesutul creierului, al plămânilor şi al oaselor acestor oameni se găseau depuneri de plumb. Fuseseră ucişi de produs. Or, acest lucru devenea o problemă, fiindcă, din moment ce îi ucidea pe angajaţi, putea să se extindă asupra consumatorilor. Dar în loc să oprească atunci şi acolo producţia, Midgley şi colegii săi au încercat să acopere riscurile, iar în următoarele luni părţile interesate şi-au reunit forţele. în Ajunul Crăciunului din 1924, Kettering a condus o comisie compusă din personaje-cheie de la Standard, Ethyl, General Motors şi Du Pont la o întâlnire cu şeful Serviciului de Sănătate Publică din Statele Unite, contraamiralul Hugh S. Cumming. Oamenii de afaceri au solicitat organizarea unei conferinţe naţionale cu privire la TEL, iar dezbaterea să fie transmisă spre informarea opiniei publice şi a experţilor juridici. Cumming a fost de acord, iar cu o săptămână înainte de conferinţă, Ethyl a retras TEL din staţiile de benzină pentru a da impresia că luau problema în serios.

în 25 martie 1925, conferinţa TEL a avut loc într- un auditoriu din Washington D.C., iar şeful Serviciului de Sănătate a condus lucrările. Si a fost un exemplu de

aranjament modern corporatist. Giganţii din industria automobilelor şi a petrolului puseseră la cale un scenariu în care un aparent echilibru, zis şi „ambipartitism“, putea fi folosit în avantajul lor. Acest lucru se întâmplă când „ambele părţi“ dintr-o dezbatere sunt tratate ca şi cum ar avea argumente la fel de valabile şi de puternice chiar şi atunci când în mod clar nu le au.

În 2012, jurnalistul german Dirk Steffens de la postul de televiziune ZDF a descris „ambipartitismul“ într-un interviu cu agenţia de ştiri Telesch.au: „Să presupunem că un astrofizician afirmă la un talk-show că Pământul este o sferă. Apoi vine unul care spune că e plat. Adevărul nu se află la mijloc. Dacă una dintre afirmaţii e complet absurdă, jurnalismul nu trebuie să admită ca acea absurditate să se impună şi să o considere echivalentul adevărului“.

Ambipartitismul este o plagă contemporană, iar în epoca noastră, când posturi de televiziune partizane şi influenceri din reţelele de socializare revarsă false adevăruri şi dezinformări, este absolut necesar să fim atenţi la toate acestea. Dar problema nu este nici pe departe nouă. în 1925, dat fiind pericolul pe care tetraetilul de plumb îl prezenta pentru public, din punct de vedere juridic un caz TEL nu exista. Se demonstrase indubitabil că este toxic şi că existau alternative mai sigure, cum ar fi etanolul.

Şi totuşi, publicul nu avea cum să înţeleagă pe deplin acest lucru şi datele ştiinţifice, iar presa americană l-a trădat, prezentând lucrările ca o dezbatere echilibrată între autorităţi credibile. Declarându-se de acord să apară la conferinţă, oamenii de ştiinţă *antiplumb* au căzut la rândul lor într-o capcană.

Purtătorul de cuvânt de la Standard, Frank Howard, a fost primul care a luat cuvântul în acea zi şi a atacat dur, susţinând că progresul are costurile sale: „Fiindcă unele animale mor, iar altele nu în unele experienţe, să renunţăm oare total la ce facem? Sincer vorbind, este o problemă la care nu avem soluţie. Nu ne putem justifica în faţa conştiinţei noastre, dacă le abandonăm. Consider că ar fi o eroare nemaipomenită dacă am abandona un lucru de acest fel doar din cauza temerilor noastre“.

I-a amintit pe cei morţi în războaie şi a susţinut că plumbul este „o substanţă naturală“ şi, în plus, că: „Civilizaţia noastră de azi se bazează pe petrol şi motoare... Nu credem că ar fi just să renunţăm la ceea ce azi pentru industrie este un soi de dar venit de sus din cauză că ar prezenta un posibil pericol...“

Abordarea sa de „bun-simţ“, evocarea sacrificiilor celor căzuţi în război pentru libertatea de a produce carburant cu plumb, şi faptul că avem de la Dumnezeu materia brută, toate acestea au fost bine primite de jurnaliştii adunaţi acolo. Iar Howard avea şi argumente ştiinţifice,

furnizate de Robert A. Kehoe care, la cei treizeci şi doi de ani ai săi, era un renumit toxicolog şi expert în sănătatea mediului.

Kehoe a argumentat că TEL nu ar trebui interzis decât „dacă se poate demonstra... că există un pericol real ca rezultat...“ şi a avertizat împotriva isteriei, insistând cât se poate de rezonabil că totul trebuie făcut „pe bază de fapte“ şi nu „pe bază de opinii“. Această logică a dat naştere aşa-numitei „reguli a lui Kehoe“, care transfera responsabilitatea aducerii dovezilor de la fabricantul potenţialului produs letal la cel care se opuneau. Regula statua că o substanţă ori un produs trebuie considerat sigur atâta vreme cât nu există dovezi că ar face rău oamenilor.

Oricine a petrecut ceva timp discutând despre schimbările climatice, despre aşa-zisele alegeri furate ori despre eficacitatea vaccinurilor este, de fapt, familiarizat cu regula lui Kehoe care, în fond, spune: DOVEDEŞTE.

A urmat grupul *antiplumb.* Compus în mare parte din experţi, oameni de ştiinţă, profesori universitari şi reprezentanţi ai laboratoarelor care, spre deosebire de antevorbitorii lor, veniseră pe cheltuială proprie, acesta şi-a prezentat argumentele într-un mod mult mai puţin flamboaiant. Jucătorul lor vedetă era Alice Hamilton, Fiind prima femeie care a devenit asistent universitar la Harvard Medical School în 1911, în calitate de şefa a Comisiei de Boli Profesionale din Illinois, impusese o legislaţie cu privire la sănătatea şi

siguranţa muncitorilor care lucrează cu materiale toxice. Nu era doar o autoritate cu experienţă în toxicitatea plumbului, ci era *experta* recunoscută din acest domeniu, care ştia mult mai mult despre subiect decât Kehoe, La cei cincizeci şi şase de ani ai ei, venea înarmată cu ştiinţa şi cu experienţa ei, cu fapte, cifre şi o logică de fier.

S-a stabilit că TEL nu era unicul ingredient ce putea fi folosit pentru a rezolva problema, astfel că, potrivit relatării din *New York Times,* „a cerut oamenilor cu legături în industrie să renunţe complet la compusul cu plumb şi să încerce să găsească altceva pentru a scăpa de detonaţii“.

Midgley ajunsese la TEL extrem de repede, oarecum prin hazard. Dar după doi ani, el şi Kettering şi Ethyl erau atât de profund implicaţi financiar, profesional şi emoţional în produs, încât nu erau dispuşi să-şi rişte credibilitatea admiţând că era periculos. Era de fapt un alt exemplu de eroare a costurilor nerecuperabile. Dar nimeni nu era dispus să renunţe, deşi carburantul cu plumb era un lucru rău.

Hamilton nu era doar om de stiintă, ci şi o personalitate recunoscută a mişcării de emancipare a femeilor şi luptătoare pentru pace era obişnuită să se adreseze mulţimilor şi să-şi susţină cazul. De fapt, grupul *antiplumb* din acea zi era compus din mai multe femei proeminente, printre care activista Grace Burnham McDonald, fondatoarea Biroului de Sănătate pentru

Muncitori, şi colega ei Harriet Silverman, venite amândouă acolo în numele angajaţilor şi al familiilor acestora. Erau persoane deosebite, iar Burnham McDonald a provocat o oarecare emoţie răspunzând la cuvintele din deschiderea lui Frank Howard despre rolul lui Dumnezeu în toată această afacere, spunând: „Nu a fost un dar venit de sus pentru cei 11 care au fost ucişi şi ceilalţi 149 care s-au îmbolnăvit“.—

Simpla prezenţă a acestor persoane extrem de inteligente pare să fi creat o problemă şi, retrospectiv, oricât de descurajator ar suna, să ne amintim că Hamilton s-a întrebat dacă prezenţa lor acolo nu fusese, de fapt, contraproductivă. Presa, peisajul industrial şi politic al Americiî erau dominate de bărbaţi, iar aceştia nu erau defel dispuşi să audă de la nişte femei ce aveau de făcut. Or, ele, în cuvintele lui Hamilton, „dăduseră o aură de socialism sau de sentimentalism feminin faţă de cei săraci“ care nu a fost bine primită de un auditoriu plin de bărbaţi. Sau, altfel spus, prezenţa femeilor a dat patriarhatului de acolo undă verde să respingă argumentele ştiinţifice drept afirmaţii subiective, isterice ale unor femei de vârstă mijlocie.

Conferinţa a fost o lovitură de PR pentru Ethyl fiindcă s-a încheiat aşa cum speraseră, cu apele tulburate şi toată lumea mai confuză decât fusese până atunci. Şeful Serviciului de Sănătate a cerut o anchetă federală, metoda

încercată şi verificată de a scoate o poveste de pe prima pagină, iar caravana ştirilor s-a sucit de la poveştile negative şi temerile legate de plumb la convingerea că totul are să fie bine.

În timp ce panelul de savanţi ai guvernului şi-a început ancheta, Ethyl şi Standard şi-au continuat manevrele şi au comandat, la rândul lor, un studiu pe care i l-au încredinţat lui Kehoe care, cum probabil aţi ghicit, era deja pe statul de plată al giganţilor industriei petroliere.

După mai multe luni de „investigaţii ştiinţifice“, Kehoe a ajuns la concluzia că TEL putea fi manipulat în siguranţă dacă se introduceau un sistem de ventilaţie adecvat, echipament de protecţie şi instruire profesională, iar concluziile sale au fost publicate în mare grabă, înaintea rezultatelor investigaţiei federale, tocmai pentru a pune presiune pe aceasta.— Obligat să se grăbească în a produce propriile rezultate, panelul de savanţi ai guvernului s-a declarat de acord cu Kehoe, afirmând că TEL nu prezintă o ameninţare semnificativă pentru sănătate. Principala lor recomandare a fost ca TEL să fie amestecat cu benzina înainte de a fi distribuită staţiilor de benzină, iar apoi panelul a adăugat că, pe măsură ce numărul de automobile va creşte, iar drumurile vor deveni tot mai congestionate, benzina cu plumb ar putea „constitui o ameninţare semnificativă la adresa publicului după folosirea sa prelungită ori în alte condiţii ce nu pot fi

pe moment prevăzute“.

Or, asta urma să fie problema viitoarelor generaţii, aşa că lumea mergea mai departe. Ethyl a reluat producţia, companiile-mamă şi competitorii s-au îmbogăţit masiv, în timp ce o boare de culoarea plumbului se ivea la orizont.

Din fericire pentru noi toţi povestea nu se încheie aici.

în 1948, un geochimist american pe nume Clair Patterson facea parte dintr-o mică echipă care încerca să determine vârsta Pământului studiind plumbul. Presupun că nu aţi ajuns până aici pentru o lecţie de chimie, dar vă rog să aveţi răbdare fiindcă e important să aflaţi pentru a înţelege ce s-a întâmplat în continuare. Foarte schematic, lecţia de chimie sună cam aşa: cum uraniul se degradează în timp pentru a produce plumb, este posibil, studiind meteoriţi şi roci cu vârste cunoscute, să comparăm plumbul găsit în ele cu cel din străfundul Pământului şi să stabilim raportul dintre cele două valori. De aici se poate apoi stabili vârsta aproximativă a Pământului.

Alături de colegul său George Tilton, Patterson a început să analizeze roci cu o vârstă cunoscută, pe care le-au folosit pentru a le compara cu depozitele de cantităţi necunoscute. A apărut însă o problemă serioasă fiindcă au realizat rapid că ceva interfera cu materialul lor de testare. Pe scurt, găseau plumb acolo unde nu ar fi trebuit să fie. Părea să fie peste tot. Până şi laboratorul era

contaminat.

în acest fel le-a fost imposibil să mai citească precis mostrele, astfel că cei doi s-au hotărât să creeze primul laborator steril al lumii, dar, în pofida eforturilor lor, depuneri de plumb continuau să apară. Patterson a găsit plumb în apa de la robinet, în praf, pe pielea sa, pe părul său şi chiar şi în mătreaţa lui. Extinzând cercetările, a găsit plumb peste tot. Era plumb în sol, în plante, în iarbă, în copaci şi în tot lanţul trofic, pe o urmă ce ducea la fumul de eşapament al automobilelor.

Căutând o soluţie ieftină şi profitabilă pentru detonaţiile ce se produceau în motoare, Thomas Midgley otrăvise literalmente tot Pământul.

Aveau să mai treacă ani până ce teribilul adevăr şi dimensiunea distrugerilor pe care le-a cauzat aveau să iasă la iveală; între timp însă, Patterson şi Tilton au reuşit să calculeze vârsta planetei. Estimarea lor finală a fost că Pământul are 4,54 de miliarde de ani, cu câteva milioane în plus ori în minus — şi până azi nu a fost avansat un alt număr. Ajungând la acest număr, Patterson a fost atât de emoţionat încât a avut impresia că va suferi un atac de cord, scriind mai târziu: „Descoperirea mi-a electrizat sufletul. Adevăratele descoperiri ştiinţifice te fac incapabil să strigi cu putere în lume «Uite ce-am făcut». în schimb, o asemenea descoperire forţează creierul să bubuie «Am reuşit»“.

în 1956, cei doi şi-au publicat rezultatele într-o serioasă revistă bilunară,

Geochimica et Cosmochimica Acta, iar apoi, Clair Patterson s-a pus pe treabă încercând să salveze lumea. Există mulţi eroi în acest capitol, dar Clair este mai mult decât oricare dintre ei omul căruia îi datorăm extrem de mult, fiindcă, dacă nu şi-ar fi dedicat viaţa acestui efort, milioane dintre noi ar fi murit cel mai probabil mai repede.

N – are să vă mire faptul că giganţii petrolieri nu au fost defel încântaţi de rezultatele lui şi au început prin adoptarea unor sancţiuni împotriva lui. Finanţările pe care Patterson le primea de la American Petroleum Association au fost oprite, iar un contract pe care îl avea cu Serviciul Public de Sănătate a fost revocat. într-o bună zi, un grup de bărbaţi în costum şi cravată s-a prezentat la laboratorul său, oferindu-i bani pentru a face un „studiu“ care să fie favorabil intereselor afacerii. în schimb, Patterson le-a ţinut un discurs, explicându- le cu răbdare problema plumbului din atmosferă, iar apoi i-a invitat politicos să se care naibii de acolo (cuvintele mele, nu ale lui).

În 1965, Patterson a scris un articol intitulat „Medii naturale şi contaminate cu plumb de om“ care a elucidat problema benzinei cu plumb şi impactul acesteia asupra mediului. Cel mai apreciat savant din domeniu, care scrisese o lucrare definitorie pe acest subiect în 1925, a fost invitat sâ evalueze articolul.

Numele său era Robert Kehoe de la Universitatea din Cincinnati şi

Laboratoarele Kettering, şi poate că vă amintiţi de el cum a falsificat datele pentru stăpânii lui din sectorul automobilelor şi al petrolului. Kehoe petrecuse de acum patru decenii în serviciul sponsorilor săi din industria petrolieră şi rămăsese fidel „regulii lui Kehoe“.

Reuşise să convingă nu doar America, ci întreaga lume că plumbul era în mod natural prezent în corpul uman şi că exista un anume prag de la care devenea periculos. Ambele sale ipoteze erau greşite, dar Kehoe se agăţa de ele aşa cum depunerile de plumb se agaţă de plămânul uman şi, ca oricare alt şarlatan din această carte, fusese răsplătit şi lăudat pentru activitatea sa. Este aceeaşi poveste deprimant de familiară, cum familiară este şi reacţia lui de a trata cu dispreţ şi de a ridiculiza părerile contradictorii, pentru a-şi salva statu-quoul.

Kehoe La înfăţişat pe Patterson ca un ignorant apucat, un simplu geolog care nu avea habar de biologie. Patterson era „naiv“, iar lucrarea sa era „un exemplu de cât de mult poate greşi cineva în afirmaţii şi în concluzii atunci când păşeşte într-un domeniu în care este într-atât de dureros de ignorant şi atât de lipsit de capacitatea de a realiza profunzimea ignoranţei sale, încât nici măcar nu este precaut în a trage concluzii radicale“—.

Intr-un articol pentru *Mental Floss* din 2017, jurnalistul şi editorul Lucas Reilly adaugă: ,,Kehoe ar fi putut respinge

articolul la urma urmei era prima autoritate în domeniu —, dar i-a dat undă verde, crezând că publicarea articolului îi va distruge credibilitatea lui Patterson''.

în cunoscuta manieră, toxicologi şi savanţi s-au grăbit să-şi manifeste dispreţul faţă de rezultatele lui Patterson, care a fost ostracizat de organizaţiile de cercetători şi de instituţiile private ori publice de finanţare. Dar, spre meritul său, eroul nostru a continuat să tragă la jug, să facă o serie de cercetări şi lobbying pe lângă politicieni şi Agenţia de Protecţie a Mediului (EPA) din Statele Unite, ghidat doar de ştiinţă şi nu de interesele corporaţiilor miliardare. în final, eforturile lui s-au materializat, iar pe la mijlocul anilor 1970 consensul se schimbase. Au avut loc conferinţe şi audieri, iar „ambipartitismul“ a intrat şi el în joc.

Domnul Kehoe a rămas ferm pe poziţia lui. Nu conta că se putea dovedi că oamenii de azi erau purtătorii unei cantităţi de plumb de 600 de ori mai mari decât strămoşii lor. Nu conta că un articol din

T/ie *Lancet* a arătat că unii copii cu niveluri mai ridicate de plumb în organism aveau un IQ mai mic, stare de sănătate mai proastă şi speranţă de viaţă mai scăzută. Nu conta că orice indicator demonstra că Patterson avea dreptate şi că industria automobilelor şi cea petrolieră erau angajate într-o acţiune masivă de muşamalizare. Nu conta că

totul
vorbea despre otrăvirea planetei pentru a-i îmbogăţi pe câţiva.

După cum era previzibil, vicepreşedintele companiei Ethyl, Larry Blanchard, a avertizat în privinţa unor hotărâri grăbite de a reduce benzina

cu plumb înainte de publicarea cercetărilor, firește părtinitoare, ale companiei sale. înghiţindu-şi lacrimile, a comparat situaţia multimiliardarei industrii petroliere cu procesele vrăjitoarelor din Salem de la 1652, spunând: „întreaga acţiune împotriva unei industrii care a contribuit enorm la economia americană timp de peste cincizeci de ani este cel mai urât exemplu de fanatism de la vânătoarea vrăjitoarelor din New England în secolul al XVII-lea încoace“.

Din fericire, bunul-simţ a prevalat, Curtea de Apel a Statelor Unite s-a pronunţat împotriva giganţilor petrolieri şi în favoarea EPA, ordonând eliminarea treptată a benzinei cu plumb. Din 1976, nivelurile de plumb din mediul înconjurător au început să scadă drastic.

Ceea ce a urmat vorbeşte de la sine, iar în 1986, EPA a solicitat interzicerea totală a benzinei cu plumb la automobile – care s-a realizat în 1996.— Restul lumii a urmat treptat, iar în 2021 Algeria a fost ultimul stat care a interzis tetraetilul de plumb. Datele compilate de Programul pentru Mediu înconjurător al Naţiunilor Unite în anii care au trecut de atunci arată că interzicerea benzinei cu plumb a prevenit anual 1,2 milioane de decese cauzate de accidente cerebrale, cancer, boli cardiace şi intoxicare cu plumb.

Beneficiile pentru sănătatea publică şi

calitatea aerului sunt incomensurabile, iar unii oameni de ştiinţă au mers chiar mai departe, afirmând că eliminarea plumbului din mediul nostru înconjurător a redus şi rata criminalităţii. De la mijlocul anilor 1940, rata criminalităţii din Statele Unite a fost pe un curs constant ascendent, cu tot mai multe atacuri violente şi omucideri. Dar odată

cu sfârşitul tetraetilului de plumb şi în pofida a ceea ce tabloidele ori Fox News ar încerca să vă convingă, criminalitatea a început să scadă, iar în zonele cu contaminare de plumb peste medie a scăzut cel mai rapid,

în ce măsură acest fapt poate fi atribuit scăderii concentraţiei de plumb din atmosferă sau altor factori societali este un subiect de discuţie. Cele mai recente analize de date disponibile din 2021 sugerează că interzicerea benzinei cu plumb a determinat scăderea activităţilor criminale cu cel puţin 7% şi cel mult 28%, Dar profund neliniştitoarea poveste a tetraetilului de plumb este mult mai cuprinzătoare decât ne spun procentele. Timp de cinci decenii interesele industriei au conspirat la otrăvirea Pământului. Au fost sprijinite de preşedinţi şi apărate de politicieni, de proprietari de ziare, de oameni de ştiinţă lipsiţi de principii şi de un număr necunoscut de idioţi utili dispuşi să respingă îngrijorările legate de benzina cu plumb ca pe nişte poveşti de speriat copiii. în timp ce publicul era alimentat cu minciuni, diversiuni şi ambipartitism, care în mod deliberat ascundeau adevărul, milioane de oameni erau otrăvit! şi

.mureau. Iar toate acestea nu sunt suficient de rele, fiindcă aceeaşi poveste s-a întâmplat de două ori.

Şi, de fiecare dată, de vină a fost Thomas Midgley.

Primul frigider electric a fost inventat de maghiarul István Rock în anii 1890. A început prin a produce şi a vinde dispozitivele la scurt timp după aceea, dar exista o problemă. Instalaţia de gaze a primelor frigidere folosea amoniac, eter şi dioxid de sulf, ceea ce însemna că, atunci când se produceau scurgeri în casele oamenilor, berea din interiorul frigiderului era rece şi bună, dar nu mai era nimeni care să o bea fiindcă toţi din casă erau morţi.

Aţi zice că un produs despre care se ştie că omoară şi otrăveşte oamenii va fi scos rapid de pe piaţă. Dar, la fel ca în cazul ţigărilor, armelor, benzinei cu plumb şi folosirii azbestului, nimeni nu şi-a bătut prea tare capul cu această problemă. Primele frigidere au fost prohibitiv de scumpe până în anii 1920, iar, ca atare, era pariul celor bogaţi dacă îşi asumau să fie ucişi de un aparat casnic.

în 1926, Albert Einstein şi studentul său Leo Szilárd au început să caute o soluţie la problema pericolului letal pe care îl prezentau frigiderele, chipurile inspiraţi de un eveniment în care o întreagă familie din Berlin îşi pierduse viaţa din cauza scurgerii. Cei doi au folosit apă, amoniac şi butan pentru sistemul lor pe care l-au brevetat în 1930. Proiectul era mult mai sigur decât sistemul existent, dar, cum se întâmplă adesea în cazul unor inovaţii, a venit cu alte probleme, în special datorită faptului că frigiderele produse în

Germania erau ineficiente şi ca orice motor timpuriu extrem de zgomotoase. Nu trebuia să fii Einstein să realizezi că nu aceasta era soluţia, dar odată cu ascensiunea nazismului în anii 1930, proiectul nu a mai fost oricum continuat fiindcă Einstein şi Szilárd, care erau amândoi evrei, au părăsit Germania.

Din fericire, cele două genii care rezolvaseră problema „detonaţiilor din motoare“ erau deja angrenate în problemă. în 1918, unul dintre fondatorii companiei General Motors (GM), William C. Durrant, investise într-o firmă de frigidere numită Frigidaire care, la fel ca Hoover—, avea să devină eponimă cu produsul ei. Peste şapte ani, în 1925, Durrant a cerut companiei Delco să facă frigiderele sale mai sigure, iar „Boss“ Kettering l-a pus pe valorosul său locotenent Thomas Midgley să rezolve problema.

Echipa lui Midgley a amestecat fluor cu hidrocarbon pentru a crea un gaz incolor din clorofluorocarburi (CEC) numit diclorodifluorometan şi care mai târziu avea să fie cunoscut ca Freon 12. Pentru a înăbuşi temerile că acest gaz ar putea fi letal, Midgley a ieşit din nou în faţa jurnaliştilor şi a făcut prostia de a inhala Freon 12 înainte de a sufla într-o lumânare.

Omul acesta nesăbuit şi-a riscat din nou sănătatea pentru a dovedi că un lucru ce

era evident extrem de periculos era cât se poate de potrivit pentru consumul general şi, din nou, a mers. Naţiunea a fost liniştită, iar în 1930, o subsidiară GM şi Du Pont, Kinetic Chemicals, a început să producă gazul la scară industrială. Freon 12 a început să fie folosit în flacoane cu aerosoli şi în agenţi de răcire pentru a deveni o prezenţă ubicuă în viaţa oamenilor din secolul XX. Dacă nu pentru a se bucura de o îngheţată făcută în casă ori de un pahar cu lapte rece, atunci pentru a pulveriza în neştire clorofluorocarburi la subraţ, pe picioare, pe insectele din aer — fără a realiza o clipă că va veni şi ziua răzbunării.

Cu o altă mare realizare la CV, Midgley a fost celebrat de toată lumea, acordându-i-se fel de fel de onoruri, inclusiv prestigioasa medalie Perkin în 1937 de către Societatea Industriei Chimice. Se afla acum la apogeu şi era promovat şi sărbătorit pe măsură. între 1940 şi 1944 avea să devină director şi vicepreşedinte al Fundaţiei de Cercetare a Universităţii Statului Ohio, iar pentru succesele sale a fost ales membru al Academiei Naţionale de Ştiinţe. La mulţi ani după moartea sa, avea să fie în continuare apreciat şi a existat chiar şi o biografie a sa, intitulată cu sfruntare *De la tabelul periodic la producţie: Viaţa lui Thomas Midgley Jr, inventatorul etilgazolinei şi al refrigeranţilor cu freon.* Scrisă de nepotul său Thomas Midgley al IV-lea, îl

înfăţişează ca un erou al stiintei. Cartea a fost publicată în 2002, dar, la vremea aceea, adevărul era deja cunoscut.

Cu trei decenii înainte, în 1973, un doctorand originar din Mexic, pe nume Mario Molina, lucra într-un laborator al Universităţii din California, când a făcut o descoperire neliniştitoare. în timp ce cerceta proprietăţile CFC-urilor, s-a folosit de un calculator mai vechi pentru a face o modelare ipotetică şi a descoperit astfel că CFC-urile aveau potenţialul de a face găuri în stratul de ozon, acel strat subţire de compuşi de oxigen din atmosfera superioară care ne protejează de radiaţii absorbindu-le. Potrivit calculelor lui Molina, stratul de ozon fusese subţiat cu 7%.

Şeful său, mult celebratul chimist F. Sherwood Rowland, a luat descoperirea lui Molina în serios, dar a urmat inevitabil runda de batjocură şi de dispreţ de la cei cu interese în industrie care au insistat că nu erau decât exagerări isterice, că totul era roz şi nu existau motive de îngrijorare.

însă în 1985, când Joseph Farman şi colegii săi de la British Antarctic Survey au observat că nivelurile de ozon din stratosferă scăzuseră în primăvara antarctică cu 35% faţă de cele măsurate cu 20 de ani în urmă, oamenii au luat act de situaţie. în anul următor, chimista americană Susan Solomon a plecat spre McMurdo Sound din Antarctica tocmai locul în care expediţia lui Scott îşi făcuse

tabăra de bază în 1902 — şi a început să facă măsurători, având sub ochi cabana lui Scott care încă stătea în picioare.

Un an mai târziu, expediţia condusă de Solomon a demonstrat, dincolo de orice îndoială, că exista într- adevăr o gaură în stratul de ozon de mărimea Americii de Nord şi deci mult mai mare decât J
estimase Molina, şi că vinovate erau CFC-urile. Molina era reabilitat, dar, bineînţeles, celelalte părţi au continuat să se plângă, în complicitate şi cu ajutorul ziarelor conservatoare şi al celor care neagă existenţa găurilor de ozon, deşi, între timp, guverne din întreaga lume au început să ia măsuri. în 1987 a fost elaborat Protocolul Montréal privind reducerea substanţelor cunoscute pentru subţierea stratului de ozon, iar până în 2009 fiecare ţară membră ONU îl semnase. În 1995, Mano Molina, Rowland şi chimistul olandez Paul Crutzen au primit Premiul Nobel pentru chimie pentru contribuţia la recunoaşterea pericolelor CFC-urilor şi salvarea lumii de la o catastrofă ecologică şi mai mare.

Istoria se repetă, iar în cazul crizelor de mediu provocate de om se repetă cu o predîctibilitate deprimantă. Povestea lipsită de eroism sună cam aşa: marile afaceri produc ceva rău, periculos şi cel mai probabil dăunător care însă le aduce bani, produsul otrăveşte planeta, ele neagă că ar fi periculos, cineva dovedeşte că este periculos, marile afaceri şi acolitii lor îl ridiculizează şi insistă că nu e

> * ?

cazul; ciclul se repetă, o dată şi încă o dată, până ce se demonstrează că produsul este într-adevăr ucigător. Urmează discuţii şi, peste alte decenii, acel produs periculos este interzis. în concluzie, câţiva oameni beneficiază atât profesional, cât şi comercial, în vreme ce noi ceilalţi suferim. Si asa mai departe, fiindcă prea des oamenii nu ascultă de ce spun experţii, ci de nişte formatori de opinie cu gură mare şi de marile afaceri care adună profituri.

în următoarele decenii, urmaşii noştri vor clătina cu siguranţă capul disperaţi de dependenţa noastră de petrol şi de gaz şi ne vor dispreţui la fel de mult pe cât îi dispreţuim noi pe cei asemenea lui Thomas Midgley.

Midgley şi-a petrecut scurta lui viaţă ca un erou al ştiinţei şi inovaţiei şi nu a mai apucat să asiste la meritata demontare a reputaţiei sale. în 1944, în discursul său de acceptare a postului de preşedinte al Societăţii Chimice Americane pe care l-a primit în semn de recunoaştere a activităţii sale de o viată, bărbatul în vârstă de cincizeci şi cinci de ani şi-a rezumat opiniile despre lume spunând: „Suntem unica specie de fiinţe vn care concepe exercitarea unui control asupra mediului..., acest control este departe de a fi complet. Extinderea sa este de dorit“.

A transmis acest discurs de acasă, prin telefon, fiindcă Midgley era de acum foarte bolnav. Cu patru ani în urmă

contractase poliomielită, iar rezultatul acestei teribile boli, atât de frecvente în perioada dinaintea apariţiei vaccinului, a fost că nu s-a mai putut ridica din pat. Lipsa de mobilitate l-a frustrat şi deprimat în asemenea măsură încât a proiectat un sistem complicat de scripeţi, frânghii şi sârme ca să-l ajute să se ridice.

în 2 noiembrie 1944 s-a prins în toate acele frânghii şi a murit asfixiat.

în ultimii ani, pe măsură ce povestea şi infamia sa au devenit tot mai cunoscute, diferiţi autori şi jurnalişti au considerat că exista aici un soi de cruntă şi poetică justiţie. Omul responsabil de asemenea distrugeri provocate mediului s-a prins literalmente în propriul laţ. Dar la fel ca atâtea alte „poveşti adesea spuse“, nici aceasta, din păcate, nu este în totalitate adevărată.

După cum explică Sharon McGrayne în cartea ei *Prometheus în the Lab:* „Certificatul de deces şi cel de înmormântare... ne arată ceea ce pentru prietenii lui trebuie să fi fost clar: un inginer cu ştiinţa lui Midgley nu s-ar fi strangulat din greşeală cu propria invenţie. Disperat, Midgley şi-a plănuit propria moarte“.

La funeralii, „Boss“ Kettering, ofensat de sugestia preotului că „nu venim cu nimic în lume şi nu plecăm cu nimic din ea“, a ţinut un discurs lung în memoria discipolului şi prietenului său, spunând: „în cazul lui Midge, ar fi potrivit să

adăugăm că putem să lăsăm mult în urma noastră, spre binele lumii“ — deşi timpul avea să-i contrazică afirmaţia.

A cauza o catastrofă de mediu globală poate fi considerat ghinion, a cauza două ne lasă deja fără cuvinte. Istoricul american J.R. MacNeill a spus că Midgley „a avut un impact asupra atmosferei mai mare decât orice alt organism din istoria umanităţii“, şi chiar dacă e adevărat, nu trebuie să-i pierdem din vedere pe ceilalţi. Midgley nu a acţionat de unul singur; Kettering, Du Pont, Ethyl, GM şi Robert Kehoe, omul de ştiinţă dispus să-şi vândă sufletul pentru a fi expertul favorit al giganţilor petrolieri, sunt cu toţii vinovaţi.

Povestea creşterii şi decăderii tetraetilului de plumb şi a freonului este, în fond, aceeaşi poveste despre lăcomie corporatistă, ambiţie personală şi prostie. Fiindcă, în pofida biografiilor şi ascensiunii, în pofida laudelor şi onorurilor cu care au fost copleşiţi în timpul vieţii şi de atunci încolo, Midgley, Kehoe, Kettering şi diferiţii lor sponsori au fost toţi, fundamental, oameni stupizi.

Ar trebui să fim cu toţii atenţi la oamenii stupizi şi iată de ce.

în 1976, italianul Carlo M. Cipolla, istoric al economiei, a publicat pe cont propriu o carte intitulată *Legile fundamentale ale imbecibilitaţii umane.* Teza sa revoluţionară era că oameni stupizi — la fel ca plumbul din mediul înconjurător — există peste tot şi aproximativ în cantităţi

egale. A fi stupid nu are nimic în comun cu IQ-ul sau calificările academice. Potrivit tezei lui Cipolla, oamenii stupizi pot fi jurişti, gunoieri, casnice, oameni de afaceri, experţi imobiliari, eroi de război, politicieni, universitari, pastori ori chiar mari exploratori. Iar aici, după cum susţine Cipolla, apare problema: dat fiind că oamenii stupizi există cu atâta prevalenţă, „în mod inevitabil toată lumea subestimează numărul de oameni stupizi în circulaţie“.

Şi cum „o persoană stupidă este cel mai periculos tip de persoană“ (ne spune el), acest lucru poate avea consecinţe îngrozitoare.

Stupiditatea lui Midgley era poate înnăscută, dar a fost în mare măsură amplificată de lăcomia şi de ambiţia sa. Din dorinţa de a fi cineva special, din străduania de a obţine onoruri şi laude şi, mai presus de orice, de a-şi asigura gloria postumă, a fost dispus să se joace cu sănătatea şi cu vieţile a milioane de oameni. Si a ştiut că facea un lucru rău f ? în timp ce pretindea că datorită lui lumea devenea un loc mai bun. în acest sens este unul dintre cei mai mari răufăcători din această carte. Povestea tetraetilului de plumb şi a tuturor CFC-urilor şi acea negare a dovezilor care o însoţeşte este de-a dreptul uluitoare şi exact genul de istorie şi de ştiinţă care ar trebui predată în şcoli. E prea târziu pentru cei care neagă schimbările climatice pierduţi în propriile camere de rezonanţă şi pentru

cultele de absurdităţi nestiintifice, dar dacă elevii de acum ar învăţa lecţia despre Midgley, Ethyl şi CFC-uri, poate... poate... următoarea generaţie nu va mai fi atât de expusă la oameni stupizi şi periculoşi precum cele anterioare.

Lumea modernă este plină de gadgeturi care ne fac viaţa incomensurabil mai bună. Pentru noi sunt de la sine înţelese calculatoarele şi smartphone-urile, maşinile de spălat, apa fierbinte, băile, smart hub- urile, automobilele electrice, Wi-Fi şi chiar unele lucruri elementare precum lumina electrică inventată, după cum ştie toată lumea, de Thomas Edison în octombrie 1879. Această invenţie, care acum este implicită existenţei noastre, a schimbat totul. A revoluţionat modul de lucru, a schimbat obiceiurile de somn şi a făcut casele şi spaţiile publice mai sigure şi mai confortabile decât fuseseră vreodată.

Dar toate acestea nu s-au întâmplat peste noapte, în 1919, la aproximativ 40 de ani de când fusese inventată, doar 6% din casele britanicilor aveau lumină electrică, iar la începutul celui de al Doilea Război Mondial doar 7 5% din ţară era electrificată, însă în zona sfinţilor seculari ai stiintei, filamentul lui Thomas Edison continuă să ardă cu putere. E însuşi mitul „inventatorului genial solitar“ cu care toţi ceilalţi sunt comparaţi.

Există fireşte duzini de biografii, cărţi

pentru copii, documentare, meme-uri pe reţelele de socializare care ne povestesc aventurile vieţii lui, adăugând la ele acele celebre citate care ne spun:

„Cei mai mulţi oameni ratează ocaziile fiindcă acestea umblă în salopetă şi înseamnă muncă.“

„A te arăta constituie 80% din succes.“

Şi preferatul tuturor: „Geniul este 1% inspiraţie şi 99% transpiraţie“.

Apoi mai sunt filmele despre viaţa lui, printre care cunoscutul *Tânărul Tom Edison* din 1940 cu îndrăgitul Mickey Rooney, urmat de *Edison, bărbatul* cu Spencer Tracy, în acelaşi an. Povestea lui Edison a fost sursă de inspiraţie pentru generaţii de elevi, iar în timpul unei scurte şederi în Asia de Sud-Est am predat-o şi eu dintr-un manual indonezian.

Versiunea standard a poveştii începe în Port Huron, Michigan, în anii 1850 cu un învăţător care îi trimite mamei lui Thomas o scrisoare în care îl descrie pe neastâmpăratul băiat drept „zăpăcit“, sugerându-i că nu va ajunge niciodată ceva de capul lui. Mama sa, Nancy, îl ia de la şcoală şi îi dă chiar ea lecţii, iar din dragostea şl grija pe care i-a purtat – o s-a născut un tânăr strălucitor şi curios.

La doisprezece ani, Edison începe să lucreze ca vânzător de ziare în trenul care circulă între Port Huron şi Detroit. în timpul liber face experienţe în vagonul de serviciu, dar într-o zi îi dă foc. Edison povesteşte el însuşi că omul de serviciu l-a

ridicat de urechi în sus, ceea ce i-a provocat o surzenie pentru tot restul vieţii. Există, de fapt, încă o versiune a istoriei despre felul în care şi-a pierdut auzul. în aceasta, băiatul fuge să prindă trenul şi este săltat în tren de un pasager care îl prinde de urechi.

Un alt moment definitoriu survine când tânărul Tom vede băieţaşul de trei ani al unui angajat jucându-se pe linie şi sare el însuşi între linii în faţa unui tren ce sosea, pentru a salva copilul. în semn de mulţumire, tatăl copilului îl învaţă cum se foloseşte telegraful, astfel că se angajează la Western Union unde inventează un sistem de transmisie simultană a două mesaje prin telegraf. Câştigă faimă şi bani ca inventator, om de afaceri şi creator al becului electric, al camerei de luat vederi şi al fonografului. La moartea sa în 1931, la optzeci şi patru de ani, deţine brevete pentru 1 093 de invenţii.

Iată o biografie de-a dreptul extraordinară, care inspiră şi ceea ce este interesant pentru *connaisseur-* ii de poveşti despre falşi eroi, cum sper că suntem de acum cu toţii, este că mare parte din ea este adevărată. Tânărul Thomas Edison chiar a fost retras de la scoală în circumstanţele descrise, iar mama sa a făcut cu el scoală acasă. Nu a existat o „scrisoare“, dar rapoartele şcolii arată că profesorii îl considerau „zăpăcit“, iar specialiştii de acum sugerează că acest comportament al tânărului Edison putea fi pus pe seama unei tulburări hiperkinetice

cu deficit de atenţie (ADHD). Este de asemenea întru totul posibil că avea probleme cu auzul care au fost exacerbate de o scarlatină şi/sau o
altă infecţie, iar din această cauză nu auzea poate întotdeauna ce se întâmpla, ceea ce poate i-a determinat pe unii să-l numească „stupid“. Oricum ar fi, nu există o dovadă că surzenia i-ar fi fost cauzată de un angajat supărat al căilor ferate şi, având în vedere că el însuşi a tot schimbat povestea, e aproape sigur vorba de un mit.

Alte lucruri sunt adevărate. Edison chiar a salvat viaţa unui copilaş de trei ani care era fiul unui angajat sărind în faţa trenului, demonstrând existenţa unui Factor Autrey eroic în firea sa — şi a fost într-adevăr învăţat să folosească telegraful de J.U. Mackenzie, tatăl recunoscător al băiatului. Este de asemenea adevărat că una dintre experienţele sale s-a terminat cu un dezastru în urma căruia a fost dat afară, dar pe vremea acea nu mai era în apropierea vreunui tren, ci, având acum nouăsprezece ani, lucra la biroul agenţiei Associated Press din Louisville, Kentucky. Poveştile din spatele unora dintre invenţiile sale timpurii sunt şi ele adevărate.

împreună cu asociatul său Franklin Pope, Edison a inventat un sistem care putea transmite mesaje multiple în acelaşi timp, iar acesta avea să fie acel aparat de transmitere a cotaţnlor bursiere, „stock ticker“, pe care îl putem vedea în filme

care se petrec între 1871 şi 1960.

Dar Edison nu a inventat becul electric.

Această onoare, la fel ca în cazul estimării vârstei Pământului făcute de Clair Patterson şi al multor altor invenţii, este împărtăşită de o succesiune de inventatori care au pavat drumul spre obiectul din zilele noastre. în 1802, chimistul britanic sir Humphrey Davy a folosit o baterie uriaşă pentru a aprinde aşa-numita „Davy Lamp“. în 1840, astronomul britanic Warren de la Rue a folosit filamente foarte subţiri şi extrem de rezistente făcute din platină pentru a crea suficientă lumină într-o cameră. Platina se lichefiază la 1 786°C, iar acel punct de topire înalt a împiedicat filamentele să se ardă la fel de repede ca Lampa Davy. Problema cu ele era că, fiind făcute din cel mai scump metal existent, erau prohibitiv de scumpe. Deci cercetările trebuiau luate de la capăt, dar reculul nu a fost sfârşitul poveştii. Doi ani mai târziu, politicianul şi amatorul de experienţe ştiinţifice Fredrick de Moleyns a obţinut brevetul pentru primul bec incandescent cu cinci ani înainte ca Edison să se nască. în decembrie 1878, un alt britanic, Joseph Swan, şi-a prezentat propriile becuri electrice vidate, iar în 1881, firma sa, Swan Electric Light Company, a echipat teatrul Savoy din Londra cu 1 200 de becuri folosind un generator pentru a le aprinde. Savoy a fost primul loc public din lume care a fost iluminat în acest fel şi s-a deschis în 1881, aproape cu un an înainte

ca New Yorkul să acţioneze prima oară comutatorul pentru a lumina sediul ziarului *The New York Times* — totul fusese pus la cale de Edison printr-o lovitură de maestru în relaţii publice care i-a adus o mulţime de articole favorabile în presă.

Însă becurile electrice ale lui Edison au fost mai bune decât ale lui Swan şi ţineau mai mult. Dar a ? *

spune „inventatorul celui mai eficient şi mai durabil bec electric“ nu sună la fel de bine ca „inventatorul becului electric“, astfel că majoritatea am crescut ştiind de el şi nu de Swan ori de Moleyns.

Ceea ce nu trebuie să umbrească defel contribuţia lui Edison în a lumina lumea, chiar dacă avem aici aceeaşi situaţie: cine strigă cel mai tare primeşte aplauzele. Becul electric nu a fost inventat de un singur individ, cum nici telefonul, internetul, calculatorul, automobilul, televiziunea, radioul, vibratorul sau periuţa de dinţi electrică nu sunt doar invenţia cuiva. Acesta este cazul şi celor mai multe invenţii ale lui Edison. Ce-i drept, a construit un fonograf timpuriu în 1877 şi a reuşit să înregistreze sunete care puteau fi redate de pe nişte plăci dintr-o folie subţire de cositor, dar alţii, printre care Alexander Graham Beli, au fost cei care i-au îmbunătăţit invenţia care a devenit un aparat mult folosit în casele oamenilor. Pretenţia că „Edison a fost primul care a înregistrat sunete“ propagată, printre altele, de melodia

compusă de Gershwîn în 1937 „They Ail Laughed“ — nu e nici ea adevărată.

Cu 20 de ani mai înainte, francezul Edouard- Léon Scott de Mártinville a reuşit să o facă utilizând ? un dispozitiv numit fonoautograf, pe care La brevetat în Franţa în martie 1857, când Edison avea doar zece ani. Cea mai veche înregistrare cunoscută datează din 9 aprilie 1860 şi redă vocea unei femei care cântă „Au clair de la Lune“. Nu-i cunoaştem numele, dar e în mod cert prima artistă care a fost înregistrată, iar vocea tremurătoare ce vine de acum peste 160 de ani are ceva de neuitat.

Cât despre aparatul de filmat, ei bine, chiar dacă Edison şi-a asumat meritele, iar la rândul său l-a inspirat pe Lumière tatăl (vezi capitolul 1), care i-a inspirat pe fiii săi, nici acesta nu a fost invenţia lui. Un alt francez, Louis Le Prince, a fost prima persoană care a realizat „imagini în mişcare“, dar şi el s-a ridicat pe umerii altor giganţi, printre care englezul Eadweard Muybridge, care a realizat o mult apreciată secvenţă de cai în mişcare în 1878. Dar Le Prince a făcut în mod cert prima cameră de filmat pe care a folosit-o să-şi filmeze familia în casa lor din Leeds în 1888, astfel că adevăratul loc de naştere al cinematografiei este acest oraş din Yorkshire.

în 1890, pregătindu-se să plece într-o călătorie în SUA, Le Prince s-a urcat în trenul Dijon Paris şi nu a mai fost niciodată văzut. Dispariţia sa a dat naştere

unor teorii conspiraţioniste şi unei sugestii mult mai probabile că şi-ar fi luat el însuşi viaţa, în concluzie însă, planificata sa prezentare publică la New York în septembrie nu a mai avut loc şi, ca atare, numele şi legenda sa au căzut în uitare.

Prima demonstraţie cu kinetoscopul lui Edison a avut loc în mai 1891. Inventatorul a fost mulţumit să-şi asume meritele pentru invenţie, dar în realitate angajatul său, britanicul William Dickson, şi echipa sa din laboratorul lui Edison au fost cei care au realizat aparatul. Edison este tipul cel mai cunoscut de erou: un om mânat de entuziasm, ambiţie şi idei, un maestru al relaţiilor publice, un mare om de afaceri şi cel care îsi însuseste realizările altora. Un fel de gazdă a spectacolului. Da, a inventat o seamă de lucruri, dar colaborarea este adevărata mamă a invenţiilor, iar plagierea, tatăl; adăugaţi puţină mitologie în amestec şi veţi obţine garantat nemurirea drept inventatorul genial Thomas Edison.

Cea mai durabilă realizare a lui Edison a fost aceea de a crea Menlo Park Research Laboratory şi de a angaja o mulţime de oameni străluciţi, care au făcut din el un fel de Andy Warhol al ştiinţei, Menlo Park fiind Fabrica sa. Au ieşit câteva lucruri extraordinare de acolo. Printre acestea se numără microfonul cu carbon, un dispozitiv de perforat hârtia, o maşină de scris timpurie, procedeul de acoperire cu nichel şi bateria galvanică reversibilă.

Dar altele au atins niveluri de stupiditate Cipolla- escă.

În 1877, Edison a decis că lucrul de care aveau cel mai mult nevoie fetiţele americane era o păpuşă vorbitoare înaltă de aproximativ 60 de centimetri, care costa echivalentul a 200 de dolari şi cânta nişte cântecele stranii. Dar a creat un monstru. Discurile micuţe din spatele păpuşii se uzau rapid, iar mica manivelă se rupea. însă nimic nu se compara cu vocea cântătoare a păpuşii care suna (şi o puteţi asculta online) ca o voce de copil strigoi dintr-un film de groază cu adevărat înspăimântător al anilor 1970. Copiii se ascundeau tremurând prin colţuri, în timp ce părinţii se alegeau cu buzunarele ceva mai goale. Producţia a fost stopată la scurt timp.

Un alt eşec a urmat în 1911 când a propus case construite complet din beton — cu mese, scaune, paturi şi bucătării din beton. O idee năstruşnică după câteva pahare de tărie, probabil, dar s-a dovedit că nimeni nu dorea să trăiască în case făcute numai din beton, nu în ultimă instanţă fiindcă materialul este instabil, iar ocupanţii riscau să sfârşească în sicrie de beton.

în anii 1920, după război şi după epidemia de gripă spaniolă, în nebunia de a lua legătura cu cei morţi de curând, Edison i-a declarat lui B.C. Forbes de la ziarul *American* că lucra la o „maşină responsivă“ care le-ar permite celor vii să

comunice cu morţii. A afirmat: „Lucrez de ceva vreme la un aparat pentru a vedea dacă este posibil ca personalităţi care au părăsit Pământul să comunice cu noi“, iar oamenii l-au crezut pe cuvânt. Pare o idee extraordinară de la una dintre cele mai ascuţite minţi a epocii, dar recitind interviul după 100 de ani, nu sunt convins că era într-adevăr serios. Edison nu avea timp de spiritisme şi spunea că şedinţele de acest fel sunt:

„Nonsens ştiinţific. Nu zic că toate aceste aşa- numite «mediumuri» sunt mincinoase şi duc de nas publicul ca să-şi umple buzunarele. Poate că unele dintre ele sunt sincere. Poate că reusesc să-şi inducă o asemenea stare încât îşi imaginează că ar comunica cu «spiritele».“

Poate că era sincer, dar e foarte probabil ca simţul umorului lui Edison să-şi fi spus aici cuvântul, poate se gândea şi la un mod de a-şi face publicitate gratuit. însă, acestea fiind zise, păpuşile de groază vorbitoare, casele din beton şi linia telefonică de comunicare cu raiul nu au fost cele mai rele idei ale sale. Cel puţin, nu din punct de vedere comercial.

Cel mai mare rateu al Vrăjitorului din Menlo Park, care a devenit cunoscut drept „nebunia lui Edison“, a fost ideea lui de a măcina zăcămintele sărace în fier. Ideea era de a aduna particulele de fier cu electromagneţi, iar apoi de a le topi pentru a obţine bare de fier. Pe hârtie

ideea avea poate sens, dar era teribil de nepractică şi s-a dovedit un dezastru total. Un „mare“ eşec, iar Edison a înrăutăţit lucrurile continuând să bage bani în ceea ce era un exemplu clasic de eroare a costurilor nerecuperabile. I-a venit mintea la cap şi a închis afacerea abia când a fost descoperit un zăcământ bogat în Minnesota.

„Nu am dat greş niciodată. Am descoperit doar zeci de mii de feluri în care lucrurile nu merg!“ a spus Edison la un moment dat şi, da, chiar a spus asta, dar există puţine dovezi că ar fi rostit celelalte vorbe de duh care i se atribuie.

Cea mai cunoscută, „Geniul e 1% inspiraţie şi 99% transpiraţie“, îi aparţine în realitate unei femei pe nume Kate Sanborn. Născută în 1839 în New Hampshire, a fost profesoară, poetă, matematiciană şi autoare a peste 2 0 de cărţi, printre care se numără antologia din 1885 intitulată *The Wit of Women* care încerca să contrazică acea veche minciună misoginǎ că femeile nu ar avea simţul umorului. Cartea tipărită nu se mai găseşte, dar poate fi citită pe Project Gutenberg pentru a ne convinge că avea dreptate. Sanborn citează poezii, scrisori şi pasaje din romanele a sute de femei scriitoare sau artiste, reuşind de una singură să aducă în prim-plan femei dramaturgi, inclusiv pe englezoaica Susanna Centlivre care a scris 19 piese de teatru. Este o lectură fascinantă,

amuzantă şi interesantă.

în anii 1890, a ţinut o serie de prelegeri de felul celor care azi sunt celebrele conferinţe TED pe marginea unor subiecte legate de munca intensă şi de geniu, în cadrul cărora a emis celebrul citat despre inspiraţie şi transpiraţie. Peste alţi mulţi ani, Edison a dat acest citat unui reporter, iar expresia a devenit inexorabil legată de el.

Nu veţi fi din cale-afară de uimiţi să aflati că nu a fost prima şi nu va fi nici ultima oară în istorie când munca unei femei sfârşeşte prin a fi atribuită unui bărbat.

Matilda Joslyn (ulterior Matilda Gage) este una dintre acele femei care au exercitat o mare influenţă, dar pe care istoria populară a conspirat să le dea uitării.

Născută la Cicero, în statul New York, în 1826, a crescut educată de tatăl ei, iar în final şi-a completat studiile la Clinton Liberal Institute din New York. La nouăsprezece ani s-a măritat, iar la scurt timp după aceea a ţinut primul ei discurs public la o convenţie pentru drepturile femeilor şi pentru sufragiu. în anii ce au urmat s-a ocupat de familie, dar a devenit şi o prolifică scriitoare de epistole către ziare, făcând campanie pentru sclavii eliberaţi, americanii indigeni şi drepturile femeilor înainte de a deveni, la patruzeci şi ceva de ani, ea însăşi jurnalistă.

în 1869, a întemeiat împreună cu alte

personalităţi Asociaţia Naţională pentru Sufragiul Femeilor (National Woman Suffrage Association NWSA) şi a scris regulat articole pentru ziarul acesteia, *The Révolution.*

Gage s-a revoltat împotriva discriminărilor de orice fel, dar a devenit foarte activă în domeniul drepturilor femeilor, fiind o pionieră a feminismului care nu se temea să-şi exprime curajos opiniile. Avea să-şi poarte lupta neabătut până la sfârşit, după cum a scris pentru propriul epitaf, gravat pe piatra ei de mormânt: „Există un cuvânt mai dulce decât mamă, cămin ori rai. Acest cuvânt este libertate“.

în 1870, Gage a publicat o cărticică intitulată *Woman as Inventar,* în care ataca naraţiunea patriarhală despre bărbaţii care inventaseră totul în vreme ce femeile se ocupau de creşterea copiilor. Ideea lui Gage era că femeile nu fuseseră doar „prezente“ de-a lungul istoriei, ci participanţi activi la ea.

Cartea începe cu povestea lui Catharine Littlefield Greene care a avut ideea unei maşini de egrenat bumbacul scriind: „Deşi modelul a fost făcut de mâinile lui Eli Whitney, doamna Greene a fost cea cu ideea“.

Gage merge apoi pe firul timpului, susţinând că presiunea socială a împins în anonimat contribuţiile a nenumărate femei. într-o altă scurtă lucrare de mai târziu, intitulată „AII the Rights I Want“ a

scris: „Este uneori mai bine să fii un bărbat mort decât o femeie în viaţă“, iar în cazul savantelor, nu există, după cum vom vedea, cuvinte mai adevărate decât acestea.

în 1893, Gage a publicat un alt tratat important, cu titlul *Woman, Church and State,* în care a susţinut că, de-a lungul istoriei recente, Biserica stigmatizase „femeile inteligente ori învăţate“ drept „vrăjitoare“, marginalizându-le, persecutându-le ori chiar ucigându-le. „Ceea ce era considerat magic în cazul bărbaţilor era numit vrăjitorie în cazul femeilor. Prima era rareori, a doua era invariabil pedepsită“, a scris ea.

Este un argument puternic care se regăseşte în opera ginerelui ei, Frank Baum unul dintre bărbaţii care s-au aliat cauzelor feministe şi care a folosit imaginea soacrei sale pentru personajul Glinda din povestea *Vrăjitorului din Oz.* Fiindcă această mult iubită carte (precum şi versiunea ei cinematografică dm 1939) nu este în fond decât o subtilă parabolă feministă. La urma urmei, toţi bărbaţii aceia cu minte mai puţină, fie că e vorba de leu, de sperietoare, de omul de tinichea ori de vrăjitori, sunt conduşi de Dorothy şi de înţeleaptă „vrăjitoare“ Glinda, şi femeile sunt cele care păcălesc şi învinge răul din regatul nelegiuit.

Moştenirea lui Gage se întinde dincolo de viaţa şi de activitatea ei. Efectul Matilda este un termen creat în memoria

ei de specialista în istoria ştiinţei Margaret Rossiter, care defineşte tendinţa părtinitoare de a elimina numele femeilor din realizări ce le aparţin. Rossiter a fost una dintre puţinele femei care a obţinut o diplomă în ştiinţă la Yale în 1969 şi care a luptat permanent să se impună. Această luptă şi interesul ei pentru rolul femeilor în istoria ştiinţei au inspirat cartea ei *Women Scientists în America,* publicată în 1981.

Cartea pune în lumină contribuţia femeilor de-a lungul timpului, ajungând până la femeia medic din secolul al XH-lea Trota din Salerno.

Timp de secole, numele lui Trota a fost confundat cu cel de „Trotula“, care era un compendiu medical ce cuprindea şi lucrarea ei *De curis mulierum (Despre tratamentul femeilor).* S-a presupus însă că Trotula este un personaj fictiv, dat fiind că abia în secolul XX a fost redescoperită şi documentată lucrarea ce-i purta numele, dovedind importanta ei contribuţie la cauza sănătăţii femeilor.

în secolele care au urmat, femeile au întâmpinat piedici aproape insurmontabile dacă doreau să activeze în domeniul ştiinţei ori al medicinei nu în mică măsură fiindcă li se interzicea să studieze.

în 1794, în timpul Revoluţiei Franceze, o tânără de optsprezece ani, Sophie Germain, a încercat să se înscrie la nou înfiinţata facultate de inginerie Ecole Polytechnique, dar a fost un gest mult

prea revoluţionar chiar şi pentru Parisul acelei epoci şi a fost respinsă. Refuzând să se dea bătută, a luat identitatea unui student bărbat, numindu-se „Monsieur LeBlanc“ şi a fost primită. A atras rapid atenţia profesorilor, iar în final, matematicianul de origine italiană Joseph-Louîs Lagrange a stabilit o întrevedere. „LeBlanc“ a fost nevoită să-şi recunoască identitatea, dar Lagrange a fost atât de impresionat de ştiinţa şi de entuziasmul ei încât i-a devenit mentor, permiţându-i să-şi continue studiile, chiar dacă în afara universităţii, sub îndrumarea sa.

Principalul domeniu de cercetare al lui Germain a fost teoria numerelor, ramură a matematicii dedicată numerelor întregi; dar abătându-se de la interesele ei din 1808, a început să studieze matematica elasticităţii. Cu toată îndrumarea lui Lagrange, Germain a fost în mare parte autodidactă, având inevitabil unele goluri, ceea ce le-a permis colegilor ei bărbaţi să o denigreze atât pe ea, cât şi unele părţi ale activităţii ei. Dar în 1816 i-a sfidat pe toţi şi a câştigat premiul pentru ştiinţă al Academiei Franceze, pentru lucrarea ei dedicată explicării matematice a elasticităţii. Pentru a câştiga fusese obligată să se înscrie anonim, iar în acest fel, lucrarea ei a putut fi plagiată. Iar când celebrul matematician Simeon-Denis Poisson şi-a publicat lucrarea despre elasticitate, a neglijat să menţioneze că teza lui Germain fusese catalizatorul

ideilor sale.

Sophie Germain a fost doar una dintre miile de femei din istorie care au fost tratate discriminatoriu iar cele mai multe dintre numele lor vor rămâne probabil veşnic uitate. însă nu toate. Să luăm povestea chimistei americane Alice Ball, prima femeie şi prima africano-americană care a absolvit Universitatea din Hawaii în 1915, la douăzeci şi trei de ani.

Marea realizare a lui Ball a fost aceea de a crea primul tratament injectabil împotriva leprei. Se ştia de mult timp că uleiul de chaulmoogra, folosit de medicina tribală tradiţională de mii de ani, era un mijloc de tratare a infecţiilor, chiar dacă rezultatele erau contradictorii. Problema era că, ingerat, nu avea prea mult efect, iar injectat provoca leziuni ale pielii. Ball a fost unul dintre oamenii de ştiinţă care căutau o soluţie, dar ea a fost cea care a reuşit să izoleze compuşi benefici de ester etilic din ulei şi săi modifice pentru a obţine un extras solubil ce putea fi injectat şi absorbit de fluxul sangvin.

Testările clinice au început peste doi ani, iar descoperirea ei avea să vindece mii de oameni şi să reducă simptomele bolii la multe alte mii. Metoda lui Ball a rămas unicul tratament pentru această boală până în anii 1940, însă din păcate ea nu a mai apucat să vadă asta.

După această realizare, Ball a murit în 1916, la doar douăzeci şi patru de ani. Cauza morţii ei rămâne un mister. Poate

că a fost tuberculoză, dar alţii au sugerat că s-a otrăvit în propriul laborator, poate cu clor, în timpul unei lecţii. Oricum ar fi fost, nu a mai apucat să-şi publice rezultatele. în schimb au fost „completate“ de mentorul ei, Arthur L. Dean, care a profitat de situaţie însuşindu-şi munca ei. Utilizarea esterului etilic izolat a devenit pentru scurt timp cunoscut drept „metoda Dean“, până când şeful lui Ball, dr. Harry Hollman, revoltat de sfruntata însuşire a muncii ei de către Dean, s-a plâns public, iar în 1922 a încercat să obţină recunoaşterea drepturilor ei.

Nu se ştie aproape nimic despre Ball. Spre deosebire de bărbaţii oameni de ştiinţă ai epocii, inclusiv Thomas Midgley, numele ei nu a fost menţionat şi nu există informaţii despre ea în manuale. Nu a lăsat jurnale sau documente personale, astfel că nu există decât o urmă slabă a persoanei ei. în ciuda eforturilor lui Hollman, numele lui Ball nu s-a şters din memoria publică – fiindcă, de fapt, nu a fost niciodată acolo – abia în ultimii ani realizările ei au început să capteze atenţia.

Mult mai bine cunoscută este în schimb viaţa Lisei Meitner, evreică născută în Austria şi prima femeie care a devenit profesor universitar de fizică în Germania şi a lucrat timp de 30 de ani împreună cu faimosul om de stiintă Otto Hahn, studiind ? * ' dezintegrarea beta şi izomerismul nuclear şi descoperind elementul protactiniu.

Hahn şi Strassmann au petrecut ani de zile bombardând uraniul cu neutroni, obţinând în acest proces un efect neaşteptat, anume izotopi de bariu radioactivi. Nu se ştia însă de ce se întâmpla acest lucru, până când Meitner împreună cu Otto Frisch, fiul surorii ei, preluând problema, au demonstrat că se producea un proces până atunci necunoscut: nudei de uraniu se divizau în două datorită unui proces pe care Frisch l-a numit „fisiune“. Descoperirea lor a fost publicată în decembrie 1938, dar, în acel moment, Meitner fusese nevoită să părăsească Germania în urma promulgării Legilor de la Nürnberg şi devenise o refugiată apatridă. S-a mutat în Suedia unde a continuat să lucreze împreună cu Frisch, dar numele ei avea să cadă în uitare.

Cercetările lui Meitner au fost esenţiale pentru descoperirea fisiunii, dar când Premiul Nobel pentru chimie i-a fost decernat lui Otto Hahn în 1946, acesta a fost unicul laureat. Comitetul Nobel s-a referit, ce-i drept, la colaborarea sa cu Lise Meitner, menţionând: „Importantele... investigaţii teoretice ale lui Meitner şi Frisch care şi-au bazat studiul pe teoria structurii nucleilor atomici elaborată de Bohr “.

Dar cel a care a primit Premiul Nobel a fost Hahn, iar contribuţia lui Meitner a reprezentat doar o notă de subsol la acel eveniment. Activitatea lui Meitner a fost

recunoscută de contemporanii ei inclusiv de Albert Einstein —, dar nu a fost şi nici nu este la fel de bine cunoscută ca a lor.

Lista altor femei care au fost trecute cu vederea este lungă şi deprimantă. O include pe Rosalind Franklin, a cărei activitate la King's College din Londra în anii 1950 privind densitatea şi forma de tirbuşon a moleculelor de ADN i-a condus pe oamenii de ştiinţă James Watson şi Francis Crick să descopere în 1953 că structura ADN-ului este de dublu helix. Contribuţia esenţială a lui Franklin la descoperirea lor, care le-a adus lui Crick şi Watson Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie în 1962, a fost confirmată doar după moartea ei de către Crick.

Apoi o mai avem pe biochimista Mary Maynard Daly prima femeie africano-americană care a obţinut un titlu de doctor la Universitatea Columbia în 1947. În 1948 a primit o bursă de la American Cancer Society, iar cercetările ei în colaborare cu dr. Quentin B. Deming au determinat legătura dintre colesterol, artere înfundate şi infarctul miocardic. Activitatea ei deschizătoare de drumuri legată de cauzele atacurilor de cord a salvat vieţile a milioane de oameni atât prin prevenţie, cât şi prin tratament.

Iată o contribuţie importantă. Dar aţi mai auzit până acum 15 secunde de Mary Maynard Daly?

Iar lista continuă: Klára Dán von Neumann, deschizătoare de drumuri în

domeniul programării calculatorului ENIAC, primul calculator programabil din lume în 1945; doar că numele ei a fost omis în 1947 din lucrarea care facea cunoscută această revoluţie. Sau Frances Oldham Kelsey care, din poziţia ei la Food and Drug Administration a Statelor Unite, a refuzat în 1960 să autorizeze folosirea talidomidei ca tranchilizant împotriva stărilor de greaţă matinale fiindcă avea temeri legate de siguranţa acesteia şi nu era convinsă că fusese supusă unor teste clinice riguroase. Medicamentul era folosit peste tot în lume, iar în ţări precum Marea Britanie, Spania şi Australia s-a descoperit mai târziu că determinase naşterea unor copii cu malformaţii. Aproximativ 10 000 de femei au fost afectate de acest medicament, iar 40% dintre bebeluşii născuti de acestea au murit din această cauză. Dar respectiva tragedie nu s-a petrecut şi în SUA datorită unei singure persoane — Frances Oldham Kelsey.

O altă cercetătoare, Alice Hamilton, specialistă în toxicologie care a încercat să avertizeze lumea despre pericolul benzinei cu plumb, a fost blocată în eforturile ei de marile concerne petroliere şi de grupurile cu interese în acest domeniu. A murit de un accident cerebral la o sută unu ani în septembrie 1970. De atunci a fost onorată cu o statuie, un timbru de 55 de cenţi (în 1995) şi un loc în Naţional Women’s Hali of Fame din Seneca Falls, New York, dar adevărata ei moştenire este impactul

durabil al activităţii ei. La trei luni după moartea ei, Congresul a adoptat Legea cu privire la sănătatea şi siguranţa locului de muncă, care a revoluţionat condiţiile pentru femeile şi bărbaţii care muncesc în SUA. Milioane de oameni datorează condiţii de muncă mai bune şi mai sigure, precum şi vieţi mai lungi lui Alice Hamilton. Legislaţia a redus semnificativ accidentele sau decesele la locul de muncă şi a oferit inevitabil muniţie unor prezentatori radio de dreapta şi unor politicieni populişti, care nu au stat niciodată lângă o fabrică ori lângă un şantier, dar nu s-au sfiit să latre împotriva „nebuniei legate de sănătate şi siguranţă“, încercând să întoarcă lucrurile înapoi.

Doar că atunci când te uiţi la istoria CFC-urilor şi

* ? a benzinei cu plumb, la negarea ştiinţei şi a contribuţiei femeilor la aceasta, ajungi să te întrebi cine sunt nebunii aici. Şi, în plus, de ce continuăm să ascultăm oameni care în mod cert şi primejdios nu au dreptate.

Capitolul 10

Eroi ai copilăriei John Wayne

Atracţia exercitată de eroii copilăriei

E o seară târzie de primăvară a anului 1980, iar eu am unsprezece ani şi număr orele la şcoală. Urăsc şcoala mea din Hertfordshire, iar sentimentul, cel puţin din partea profesorilor, este reciproc din fericire însă, BBC ne oferă o mulţime de portiţe de evadare prin filme. Un film cu John Wayne, *Chisum* (1970), este programat în acea seară, iar părinţii miau dat voie să mă uit cu tava cu mâncare pe genunchi.

în pofida concurenţei din partea lui Harrison Ford şi a lui Roger Moore, Wayne rămâne eroul meu numărul unu în 1980, iar moartea lui cu un an înainte a fost prima pierdere din rândul celebrităţilor care să mă afecteze. Tata mi-a dat vestea în timpul uneia dintre plimbările noastre pe câmpia din spatele casei în felul în care o faci cu un copil căruia vrei să-i anunţi dispariţia unei rude ori a unui animal de companie îndrăgit. John Wayne este probabil un model ciudat pentru un şcolar dintr-o familie din clasa de mijloc care trăieşte în

J T

Essexul rural, dar el a fost în mod cert eroul meu.

La prima mea şcoală, un învăţător ne-a întrebat ce vrem să ne facem când creştem mari, iar eu am răspuns „cowboy“ în hohotele de râs ale celorlalţi, care m-au urmărit toată viaţa.

Personalitatea lui Wayne de pe ecran emoţiona profund copilul din mine. Juca mereu acelaşi tip de personaj un bărbat în fond nonviolent care este mereu pregătit să folosească violenţa, dar numai ca să facă din lume un loc mai bun; un singuratic care nu e niciodată singur. Pe Wayne te poţi bizui. Nu se dă înapoi de la răfuiala finală, nu fuge atunci când apar cei răi. Stă pe poziţie şi luptă până ce se face dreptate. Asemenea eroi au fost cei care mi-au format perspectiva asupra lumii; la unsprezece ani, ideea mea despre masculinitate şi ce înseamnă un erou este cea pe care o împărtăşeşte Wayne însuşi: „Vreau să joc un bărbat adevărat în toate filmele mele, iar pentru mine a fi bărbat înseamnă simplu: a fi rezistent, cinstit şi curajos, niciodată meschin, niciodată pus pe harţă, dar fără a da vreodată înapoi de la luptă“.

Filmul e bun şi suntem în mijlocul unei scene în care Wayne înfruntă o bandă de tâlhari, când filmul se întrerupe pentru o ştire de ultimă oră. BBC face legătura cu Prince's Gate din Londra, unde asediul asupra ambasadei Iranului ţine de o săptămână. Nu sunt întru totul lămurit despre evenimente, dar destul de mare, zic eu, să înţeleg că nişte terorişti au luat

cu asalt clădirea şi au luat ostatici, printre care pe ofiţerul de poliţie britanic PC Trevor Lock. Apar părinţii mei care îmi cer să le fac loc în timp ce camerele BBC arată două figuri îmbrăcate în negru care se deplasează pe balcoanele clădirii. Iar apoi, bang o explozie şi un fum gros alb care se ridică de-a lungul faţadei. O figură sare peste balcon şi intră în clădire printr-o fereastră, în timp ce flăcările se înalţă pe laterala clădirii.

Părinţii mei şed literalmente pe marginea canapelei noastre maro-închis, cum era moda anilor 1970, iar câinele nostru latră la scenă. Pe mine însă mă preocupă un singur gând, iar acela este: Când vor relua oare filmul meu?

Asaltul asupra ambasadei Iranului avea să fie unul dintre momentele definitorii ale anilor 1980. Bărbaţii cu cagule sunt membri ai trupei de elită Special Air Service (SAS), iar asaltul asupra clădirii îi va face faimoşi. în 1982, mottoul regimentului „Cine îndrăzneşte câştigă“ va deveni titlul unui film cu Lewis Collins în rolul unui ofiţer SAS care se infiltrează în Campania pentru Dezarmare Nucleară (CND) şi ucide câţiva pacifişti care au asediat ambasada SUA. Da, într-adevăr, acesta e subiectul, iar în unul dintre acele momente regretabile ale vieţii, am ajuns să iubesc acel film din toată inima mea de copil, dar nu mă voi împăca niciodată cu asaltul care a fost sursa de inspiraţie a filmului, din simplul motiv că m-a privat de

Chisum.

Memoria este un lucru pe care nu te poţi baza defel.

Târziu, în seara de 5 decembrie 2013, Nelson Mandela, fostul preşedinte al Africii de Sud, a murit în casa sa din Houghton, Johannesburg. La scurt timp au început să se reverse telegrame de condoleanţe din întreaga lume. Barack Obama s-a declarat „unul dintre nenumăraţii oameni care s-au inspirat din viaţa lui Nelson Mandela“, Oprah Winfrey a afirmat că „a fost tot ce aţi auzit şi mult mai mult“, iar la Londra, prim-ministrul David Cameron l-a numit „un erou al timpurilor noastre“.

Mandela avea nouăzeci şi cinci de ani şi fusese bolnav câţiva ani de zile, astfel că ştirea, la fel ca vestea morţii reginei de peste un deceniu, nu ar fi trebuit să fie un şoc; dar pentru oamenii care credeau că Mandela murise deja a fost unul al naibii de mare.

Dacă cercetaţi reţelele de socializare din acea vreme, veţi descoperi utilizatori de Twitter şi de Facebook de pe toată planeta, dar mai ales din Statele Unite, aflaţi în diferite faze de disonanţă cognitivă legată de moartea lui:

„Cum mama mă-sii? Credeam că a murit încă din anii optzeci.“

„Mandela mort? Credeam că a murit deja.“ „Da’ tipu’ ăsta nu a fost ucis acum 30 de ani?“ în mod convenabil există

termenul care defineşte [7] fenomenul şi îi poartă chiar numele: „Efectul Mandela“. în 2009, Fiona Broome, „autoare, inovatoare şi investigatoare“, l-a pus în circulaţie pentru a descrie „amintiri puternice care nu se potrivesc cu istoria înregistrată“ după ce ea însăşi a crezut în mod eronat că fostul preşedinte murise în anii 1980. Broome a creat un site în care oamenii îsi puteau împărtăşi amintiri la fel de distorsionate şi, cu toată originea sa evident „New Age“, termenul s-a impus pentru a exprima confuzia pe care o resimţim când ne confruntăm cu amintiri greşit reţinute.

Multe exemple ale Efectului Mandela se referă la scăpări din banca noastră colectivă de amintiri, întrebaţi orice fan al *Războiului stelelor* ce culoare are androidul C-3PO şi îţi va răspunde că e auriu din cap până în picioare, deşi are un picior argintiu, în aceeaşi serie de filme, există faimosul moment (din al doilea film) în care Darth Vader îşi dezvăluie identitatea cu nemuritoarele cuvinte: „Luke, sunt tatăl tău“. Doar că nu acestea sunt întocmai cuvintele. Replica reală este: „Nu, sunt tatăl tău“. Cum nici vrăjitoarea din *Albă-ca-Zăpada* — în versiunea engleză nu spune „Oglindă, oglinjoară, cine-i cea mai frumoasă din ţară?“, ci „Fermecată oglinjoară, cine-i cea mai frumoasă din ţară?“

Efectul Mandela poate să aibă un impact

semnificativ asupra amintirilor noastre personale legate de evenimente istorice pe care le-am trăit. Mama susţinea cu tărie că, fetiţă fiind, în iunie 1940 auzise faimoasa declaraţie radiodifuzată a lui Churchill că „vom lupta pe plaje“. Doar că „amintirea“ ei nu avea cum să fie reală deoarece, atunci când Churchill şi-a tinut discursul în
Camera Comunelor, acesta nu a fost înregistrat pentru a fi difuzat la radio. Versiunea familiară mamei mele şi nouă tuturor este cea a lui Churchill din 1949, la patru ani de la încheierea războiului.

Aşadar, ce îşi amintea mama? Ei bine, probabil un prezentator radio care citea pasaje din discurs (ceea ce s-a întâmplat) sau poate nu a auzit nimic şi totul este doar o confabulaţie a ei legată de amintirile din război. Există şi o a treia posibilitate. Poate că eu însumi am inventat această amintire despre ea spunând această poveste. Sincer să fiu, nu mai ştiu şi, cum ea nu mai trăieşte, nu voi afla niciodată.

Ne putem distra mult pe seama Efectului Mandela, dar, în fond, nu este decât un termen pentru cea mai slabă proprietate a speciei noastre: credibilitatea memoriei. Motivul pentru care un număr atât de mare de oameni (mai ales americani) au crezut că Mandela murise în anii 1980 este probabil faptul că nu au fost foarte preocupaţi de politica Africii de Sud. Amintiri vagi despre Mandela se vor fi

suprapus pe viaţa unui alt activist, Steve Biko, a cărui ucidere în 1977 a fost transformată într-un film bine-cunoscut, *Strigătul – libertăţii* (1987), al regizorului Richard Attenborough.

Nesiguranţa amintirilor noastre individuale este amplificată de credinţa greşită că ne putem baza pe memoria noastră. Aceasta ne face pe toţi susceptibili şi victime ale actorilor din politică şi mass-media, iar plaga falsei istorii se datorează nu în mică parte trecutului pe care ni-l amintim eronat. O grămadă din amintirile noastre personale sunt fie distorsionate, fie complet greşite. Iar pe măsură ce anii trec, lucrurile se înrăutăţesc, fiindcă e de-a dreptul imposibil să nu ne înfrumuseţăm trecutul cu anecdote şi cu poveşti ce se autoconsolidează. Prin urmare devenim cu toţii naratori lipsiţi de credibilitate ai propriilor monomituri.

Să luăm acel eveniment al copilăriei mele când am declarat în faţa clasei că aş vrea să mă fac cowboy atunci când am să fiu mare. Sunt în stare – zic eu — să-mi imaginez scena, o sală de clasă din şcoală cu noi toti aşezaţi în cerc în lumina soarelui. Dar asa să

J J » T

fi fost? Nu mai sunt sigur. Aş jura că aşa a fost? în nici un caz.

Amintirile mele despre asaltul asupra ambasadei Iranului din 5 mai 1980, deşi limpezi în mintea mea, sunt probabil la fel de puţin adevărate, un amestec de date

reale şi de ficţiune şi ştiu asta acum fiindcă, mulţumită internetului, pot să-mi verific propriul mit, oricât ar fi el de banal.

S-o luăm de la început. Evenimentele nu s-au petrecut într-o duminică, aşa cum îmi aminteam eu, ci într-o zi de luni liberă, fiind vreo sărbătoare naţională, iar filmul nu era *Chisum,* ci un alt film cu John Wayne din acelaşi an (1970) intitulat *Rio Lobo,* pe care apoi l-am văzut de mai multe ori.— Era a şasea zi a asediului, care începuse când membri ai Frontului Revoluţionar Democrat pentru Eliberarea Arabistanului ocupaseră ambasada, luând 26 de ostateci, printre care poliţistul britanic Trevor Lock, doi jurnalişti de la BBC şi însărcinatul cu afaceri al Iranului, Gholam-Ali Afrouz.

S-a acordat atunci multă atenţie lui Trevor Lock, iar acest lucru îmi revine în minte în timp ce fac cercetări asupra evenimentelor. Trebuie spus de asemenea că a fost mai mult decât la înălţimea situaţiei, luptându-se cu liderul teroriştilor, Awn Aii Mohammed, pe care l-a pus la pământ în toiul înfruntării, iar apoi a ţinut un pistol la tâmpla lui în vreme ce trupele SAS luau cu asalt clădirea. Pentru curajul său a fost distins mai târziu cu Medalia George.— Bărbatul de care îmi amintesc clar sărind peste balcon este operatorul de sunet Sim Harris, unul dintre cei doi ostatici de la BBC. Celălalt, Chris Cramer, se îmbolnăvise cu câteva zile mai înainte şi

fusese eliberat.

Se auziseră împuşcături cu puţin înainte de ora două la prânz şi din nou tocmai spre sfârşitul emisiunii *Little and Large Holiday Special,* înjur de ora şapte seara. Din dorinţa de a verifica datele l-am abordat chiar pe Syd Little — unul dintre cei doi parteneri comici ai emisiunii – rugându-l să rememoreze evenimentele, dar spre regretul meu nu am obţinut nimic. *Rio Lobo* era difuzat prima oară la televiziunea britanică şi, cu toate că eu îmi amintesc că fusese întrerupt undeva la jumătate, acest lucru nu poate fi adevărat. Programul de televiziune ne arată că era programat să înceapă la ora şapte şi zece, iar ştirile despre evenimentele de la ambasadă au venit cam tot atunci (sau chiar mai devreme), explozia producându-se la ora 19.23 şi difuzată în direct.

Aşadar, filmul abia începuse, dacă începuse, când au intervenit ştirile şi cum în deschidere există un generic destul de lung cu distribuţia şi toţi cei implicaţi în producerea lui în timp ce se aud acordurile unei chitare spaniole, e foarte posibil ca eu să nu fi văzut în acea zi mai mult de atât.

Uitându-mă la înregistrările contemporane şi la jurnalul BBC (disponibile pe YouTube), simt nevoia să-i spun câteva băiatului de unsprezece ani care am fost. A fost o secvenţă extraordinară şi J ? extrem de dramatică de evenimente. Se produce explozia. O voce spune: „Aia a

fost o bombă“, începe un incendiu. Se aud ţipete. Şi împuşcături. Câini care încep să latre şi maşini ce claxonează. Alte împuşcături. O a doua explozie şi flăcări care se ivesc din golul ferestrelor sparte. O figură apare la alt geam. Răsună foc de mitralieră. La vârsta aceea eram obsedat de război, iar aici se petrecea o dramă militară în timp real la televizorul din camera noastră de zi. Dar tot ce-mi doream eu era să văd filmul acela cu John Wayne.

Poate că eram speriat. Terorismul era ceva de care eram înspăimântat. Cu un an în urmă, în 30 martie 1979, fostul şef al mamei mele, Airey Neave, parlamentar conservator, fusese asasinat de o bombă pusă sub maşina lui de Armata Irlandeză de Eliberare Naţională. A explodat atunci când ieşea din parcarea subterană de la Westminster şi l-a ucis. Mama mea, Hannah, fusese ani de zile secretara lui şi, chiar dacă la vremea aceea nu mai lucra pentru el, rămăseseră în relaţii de prietenie. Cu câteva luni în urmă luaseră chiar masa împreună, iar el i-ar fi şoptit atunci — dar aici avem o amintire a unei amintiri, aşa că trebuie să fim precauţi „Cred că vor să-mi facă felul“.

Neave fusese primul ofiţer de armată britanic care evadase din faimosul lagăr de prizonieri de război de la Colditz, devenind apoi şeful micuţei echipe MI9.— Faptul că mama îl cunoştea a fost genul de lucru care umplea de bucurie un băiat ca

mine, iubitor de război şi de aventură, şi aveam exemplare semnate ale cărţilor sale. Dar moartea sa urâtă, brutală şi atât de reală a fost un soc care mi-a zdruncinat sentimentul de siguranţă. Iar acum, după doar un an, aveam din nou de-a face cu atac terorist violent şi real. Asediul şi rezolvarea situaţiei erau ceva ce depăşea chiar şi controlul părinţilor mei iar totul se petrecea la mai puţin de 35 de kilometri de casă. Teroriştii cei răi nu erau vizibili, dar, acoperiţi de măştile lor de gaze şi de cagule, membrii SAS erau şi ei într-un fel invizibili şi ameninţători. Aceştia nu erau eroii care să te încurajeze. Nu era nici un John Wayne care să apară călare şi să salveze situaţia. Iar pentru un copil de unsprezece ani, o lume incertă, lipsită de eroi este un loc cu adevărat înspăimântător.

V-ar fi extrem de greu să găsiţi un exemplu mai bun de oraş mic american decât Winterset din Iowa. Străzile în plan rectangular cu camionete şi oameni care arată ca nişte figuranti din filmele lui Peter Bogdanovich. Pe faţadele şcolilor, ale localurilor, magazinelor şi clădirilor guvernamentale flutură regulamentar steaguri în vânt. Totul pare să fi fost ridicat la scurt timp după epoca Vestului Sălbatic. Este acel gen de comunitate spielbergiană unde copii pe biciclete aruncă ziarele pe peluza din faţa casei şi

unde se petrec serialele Netflix despre adolescenţi dispăruţi.

La intersecţia dintre John Wayne Drive şi East Washington Street se află casa memorială John Wayne, cea mai mare atracţie a oraşului. Muzeul se compune dintr-o casă de lemn cu patru încăperi, unde el şi-a petrecut copilăria, şi, la câţiva metri, o clădire modernă mai mare cu sală de cinematograf care ne spune povestea lui. În faţa celei de-a doua clădiri se înalţă o impresionantă statuie de bronz a omului, îmbrăcat în costum de cowboy, cu o puşcă în mână, statuie dăruită de familie fundaţiei.

Biletul de intrare costă 20 de dolari, dar veteranii de război şi copii sub şapte ani intră gratuit.

Atotprezentul şir de drapele se află la marginea peluzei, în timp ce dincolo de cele două clădiri flutură un steag uriaş. Există şi o sculptură ciudată în piatră cu un steag al Marii Britanii pe ea şi imagini ale lui Wayne ca soldat cu cuvântul VALOR [bravură] scris alături. încă dinainte de a intra în clădire, e limpede că te afli aici pentru a-i aduce un omagiu unui erou naţional.

În acea casă mică s-a născut în 26 mai 1907 Marion Robert Morrîson. A fost un bebeluş neobişnuit de mare, încât ziarul local a considerat că sosirea lui pe lume trebuie anunţată: „Un băiat de 5,9 kg s-a născut acasă la dl şi dna Cyle Morrison, luni dimineaţa“.

Wayne avea să fie într-adevăr un bărbat impozant, dominându-i pe ceilalţi cu cei 193 de centimetri ai săi şi ajungând destul de masiv în a doua parte a vieţii. Ca mulţi actori, judecaţi mereu după felul în care arătau, putea fi destul de vanitos şi se ştie că ocazional purta corset, iar din 1948 o meşă.

Povestea copilăriei şi carierei sale, aşa cum o vedem la micul cinematograf din Winterset, ne prezintă o versiune dulceagă şi epurată a unei vieţi dedicate patriei ca actor şi ca susţinător al forţelor armate. Apoi vedem expoziţia. Un loc de onoare îl ocupă Pontiacul său Grand Safari din 1972, o maşină cu un aspect destul de obişnuit, dar cu acoperişul uşor ridicat ca să aibă loc, cum se spune, cu pălăria Stetson pe cap, dar cel mai probabil, ca să fie mai confortabil pentru un bărbat de statura lui. Există o căruţă folosită în *Omul liniştit,* film din 1952 regizat de John Ford, o poveste romantică localizată în Irlanda, şi o vitrină plină cu pistoale şi cu puşti cunoscute drept „John Wayne Tribute“, fiind o colecţie de replici ale armelor folosite de el în filme. Pe unul dintre pereţi este un raft cu căni inscripţionate cu numele celebrelor sale filme. Wayne le comanda şi le făcea cadou actorilor şi echipelor de pe platoul de filmare. Mai există apoi pălării, costume, un petic pentru ochi şi un magazin de suveniruri de unde poţi cumpăra brelocuri, mozaicuri, un joc numit John

Wayne-opoly şi o cuvertură cu chipul lui pe ea care costă 25 de dolari.

E un sanctuar. Un alt sanctuar. Unul dintre cele multe care au apărut în această carte. Dar, faţă de cele dedicate pilotului RAF Douglas Bader, lui John F. Kennedy sau chiar lui Che Guevara, există o diferenţă semnificativă. Această capelă memorială este închinată unui om care a interpretat eroi în filme nu unui om care a realizat el însusi lucruri eroice.

Chiar la începutul acestei cărţi am abordat termenul de *alief* şi cum vieţile unor personaje reale se pot confunda cu actorii care îi interpretează; este un blestem care i-a atins pe Rudolph Valentino, pe Cary Grant şi pe Sean Connery (printre alţii) pe care publicul nu a putut sau nu a vrut să-i deosebească de personajele pe care le-au jucat pe ecran. Povestea lui John Wayne este una de *alief la* puterea a zecea fiindcă, pentru mulţi americani conservatori, a devenit el însuşi bărbatul pe care l-a înfăţişat, iar, prin acesta, un simbol al Vechii Americi Conservatoare şi al valorilor ei.

A desprinde omul John Wayne din hăţişul personajului mitic pe care l-a jucat pe ecran este o încercare grea.

Copilăria lui John Wayne se regăseşte în acea poveste ciudat de familiară a unui tată beţiv şi întreprinzător ratat şi a unei mame independente care urăşte limitările vieţii de casnică. Mariajul nu a rezistat, iar părinţii lui au divorţat când băiatul avea

nouăsprezece ani. Wayne şi-a adorat tatăl şi nu s-a înţeles prea bine cu mama sa, şi-a urât „prenumele de fată“ (Marion) de care colegii de şcoală nu se mai săturau să râdă. A avut o copilărie nefericită şi lipsită de strălucire. Micul Marion era gelos pe fratele său mai mic Robert şi petrecea timp îndelungat cu câinele familiei, un airedale terrier uriaş pe nume Duke. în 1914, familia Morrison s-a mutat în Palmdale, California, unde tatăl său a deschis o drogherie. Ţinându-se în general deoparte, băiatul şi câinele său au fost adoptaţi de brigada de pompieri din oraş, fiind porecliţi „Marele Duke“ câinele, şi „Micul Duke“ Marion. în cele din urmă s-a renunţat la „micul“, iar prietenii aveau să-l numească „Duke“ tot restul vieţii.

în adolescenţă, Wayne s-a dezvoltat într-un tânăr înalt şi frumos ca un star de cinema. A devenit o vedetă sportivă a liceului, dar era deosebit prin aceea că avea şi o latură sensibilă. A fost membru al societăţii de dezbateri din scoală, al clubului de
latină şi chiar al societăţii de actori amatori. Duke îşi dorea să ajungă avocat şi a reuşit să fie admis la Universitatea din California de Sud cu o bursă de sportiv, dar a fost dat afară, după cum ni se spune, după ce şi-a fracturat o claviculă într-un accident de bodyboarding.— Fracturile de claviculă se vindecă în şase până la 12 săptămâni şi nu sunt un accident care să pună capăt unei cariere sportive, astfel că

eliminarea lui poate fi pusă mai degrabă pe lipsa lui totală de aplecare pentru studii. în realitate, Wayne petrecea dm greu şi era răsplătit cu note scăzute la învăţătură.

La vremea aceea părinţii săi au divorţat, iar Wayne, dat afară din colegiu şi fără perspective, s-a văzut nevoit să-şi asigure într-un fel traiul.

Marion apăruse ca figurant împreună cu echipa de fotbal a universităţii în trei filme mute, aşa că, folosindu-se de relaţiile pe care şi le făcuse în acel timp, a primit un serviciu ca figurant şi montator de decoruri la studiourile Fox din Los Angeles în 1927. Casa Memorială John Wayne reia faimoasa poveste că la vremea aceea l-ar fi întâlnit pe pistolarul Wyatt Earp. Deşi încă nu era numele cunoscut în orice casă de pe întinsul ţării, Earp avea la vremea aceea un statut legendar printre actorii şi regizorii de filme cu cowboy de la Hollywood. Un justiţiar al Vechiului Vest, luase parte la cea mai cunoscută înfruntare cu pistoale a epocii la O.K.
Corral din Tbmbstone, Arizona, când el şi fraţii săi, Virgil şi Morgan, s-au confruntat cu o bandă de cinci cunoscută drept The Cowboys în 26 octombrie 1881, ucigând trei dintre ei.

într-un documentar de televiziune intitulat *The American West of John Ford,* celebrul regizor îi povesteşte lui Henry Fonda că a treia soţie a lui Earp, Josephine, era ,,o femeie credincioasă şi

evlavioasă care de două ori pe an obişnuia să se ducă la nişte convenţii religioase din Utah“ în vreme ce Wyatt venea să-şi petreacă timpul pe la studiourile de film. Fie că îi povestise asta Earp, fie că îşi amintea greşit ori inventa de dragul poveştii, Ford spunea prostii. Josephine nu era vreo religioasă practicantă. Fostă prostituată, extrem de dură, fără prea mult interes faţă de credinţa ei iudaică, Josephine era mai dependentă de masa de cărţi de joc decât de tabernacol, iar prin anii 1920 avea o problemă cu jocurile de noroc. „Convenţiile religioase“ despre care povestea Ford erau deplasări la cazinouri, la meciuri de box şi la piste de curse ilegale.

E cert că, spre sfârşitul vieţii sale, soţul ei se împrietenise cu John Ford, dar povestea despre Earp care l-a întâlnit şi a fost o sursă de inspiraţie pentru tânărul John Wayne e cel puţin suspectă. Diverse versiuni ne spun că bătrânul Earp i-ar fi inspirat lui Wayne celebrul său stil de-a merge, felul în care se mişca şi, mai ales, codul său de conduită. Se spunea despre Earp că ţinea riguros la un set de reguli nescrise, printre care aceea că nu tragi niciodată într-un om neînarmat sau care fuge de tine, şi că pistolul trebuie folosit doar în ultimă instanţă. Se spune că John Wayne era atât de ataşat de Codul lui Earp că a insistat ca o scenă din ultimul său film, *Pistolarul* (1976), să fie reluată când la vizionare apărea ca şi cum ar fi

tras un glonţ în spatele unui om neînarmat.

La vremea când Earp a murit, în 1929, cei doi bărbaţi erau chipurile atât de apropiaţi încât Marion a fost ales să fie unul din purtătorii de sicriu la înmormântarea acestuia, iar odată cu primul său rol de cowboy în filmul lui Raoul Walsh din acelaşi an *The Big Trail,* torţa a trecut de la bătrânul justiţiar la tânărul actor. Dar nu-i nimic adevărat aici. Wyatt Earp a întâlnit mai mulţi actori prin John Ford, inclusiv pe idolii matineelor din acea vreme, actorii acum uitati Tom Mix şi William S. Hart, care au fost într-adevăr purtători de sicriu la înmormântarea lui Earp. Dar nu există nici o dovadă că s-ar fi apropiat vreodată de băiatul de la decoruri Marion Morrison iar cineva a inventat toată povestea ori a fost victima Efectului Mandela în anii ce au urmat.

O influenţă mult mai mare asupra lui John Wayne şi una despre care a povestit el însuşi toată viaţa a avut actorul Harry Carey, unul dintre marile staruri ale epocii care l-a jucat pe renegatul singuratic Cheyenne Harry şi numeroase variante ale acestuia din westernurile mute. Filmele acestuia i-au servit drept prototip personajului de pe ecran John Wayne, iar Carey şi nu Earp avea să-i devină tânărului actor prieten şi mentor pentru tot restul vieţii.

The Big Trail (Marea călătorie) avea să fie prima afirmare a lui Marion Morrison.

Tânărul erou principal de douăzeci şi doi de ani, lipsit de experienţă, îi atrăsese atenţia lui Walsh care s-a decis să facă din băiat o vedetă, dar numele era o problemă, fiindcă, ei bine, părea că nu aparţine tipului dur de pe ecran, ci unei fete. Pentru a rezolva problema, cei în măsură l-au botezat „John Wayne“.

„N-am avut nici un cuvânt de spus“, a relatat mai târziu Wayne revistei *Playboy,* „dar cred că e un nume bun. Este scurt şi puternic şi expresiv. Mi-a trebuit însă ceva timp să mă obişnuiesc cu el. Şi tot nu-l recunosc când cineva mă strigă John.“

Filmul nu a avut succes, chiar deloc, dar numele ia rămas, iar spre meritul său, nici John Wayne nu a renunţat şi a continuat să facă sute de filme de categoria B, dintre care unele se turnau în două trei zile, dar experienţa a fost esenţială, căci a fost o scoală de actorie şi de film. Munca intensă şi schimbările rapide î-au permis să-şi perfecţioneze stilul detaşat ce avea să devină marca lui şi să-i pregătească noua etapă din carieră.

Succesul a venit în 1939, când, la treizeci şi doi de ani, prietenul şi colaboratorul său apropiat John Ford l-a distribuit în westernul *DUigenţa.* Filmul a fost un hit comercial şi de public, dar şi de critică, şi l-a transformat în sfârşit într-un star. Wayne a fost copleşit cu oferte, dar la doar doi ani, în 7 decembrie 1941, steaua sa în ascensiune a riscat să fie doborâtă de atacul Marinei Imperiale

Japoneze asupra vaselor de la Pearl Harbor, iar America a intrat în război. Timp de un deceniu, Wayne muncise din greu, investind timp în filme îngrozitoare şi date uitării. Dar eforturile îi fuseseră în final răsplătite, iar el devenise un star care a avut parte chiar şi de o iubită celebră pe măsura statutului său, în persoana lui Marlene Dietrich, în timp ce era căsătorit cu prima lui soţie, Josephine.

A fi mobilizat peste hotare pentru a-şi servi patria nu era tocmai lucrul pe care şi-l dorea, iar Wayne nu intenţiona să renunţe la tot pentru a se alătura războiului, dar, spre ghinionul lui, marile vedete ale Hollywoodului s-au grăbit să se înroleze. Printre ei James Stewart, Clark Gabie, Henry Fonda şi chiar John Ford, în vreme ce Wayne susţinea că e prea bătrân la treizeci şi patru de ani. Ceea ce nu ţine, căci Fonda avea treizeci şi şase şi Gabie patruzeci de ani, iar Ford, la patruzeci şi şapte de ani, avea cu 13 ani mai mult decât el.

Temându-se că credibilitatea sa de „erou de acţiune“ ar putea suferi şi dorind cu orice chip să scape de front, Wayne a mizat pe cartea familiei. Se căsătorise cu Josephine Alicia Saenz în 1933, iar cuplul avea patru copii. Ce-i drept, avusese între timp două relaţii extraconjugale, iar acum trăia la propriu cu Marlene Dietrich, se afla de asemenea la începutul procesului de divorţ, dar comisia de mobilizare nu ştia toate acestea, iar atunci când Wayne a

argumentat că familia sa depindea de el, a fost clasificat „3-A“, ceea ce însemna: „Consemnat cu copil sau copii; consemnatul amânat din motive de privare extremă a celor dependenţi de el“.

în vreme ce milioane de americani se înrolau, Wayne a continuat să facă filme, iar cariera sa a mers din succes în succes. Războiul a fost de fapt o adevărată şansă pentru ascensiunea sa, deoarece, cu atâţia actori de vază încorporaţi, a primit roluri importante, iar în absenţa competiţiei a avut ocazia să se culce cu o mulţime de actriţe.

în multe dintre aceste filme, inclusiv în *The Fighting Seabees (Batalionul de construcţii navale,* 1944), *întâlnire în Franţa* (1942) şi *înapoi la Bataan* (1945), Wayne joacă roluri de erou de război, chiar dacă el personal a făcut eforturi uriaşe de a nu ajunge pe câmpul de luptă. Atâta ipocrizie reprezintă, firește, o problemă pentru fanii săi din zilele noastre, dar bineînţeles că există şi cei dornici să-i sară în ajutor şi să-i propteascâ legenda cu o serie de poveşti meşteşugite.

în 1998, fiul lui John Ford, Dan, a scris o biografie a tatălui său în care a susţinut că, în 1943, Ford senior a încercat să-i obţină lui Wayne o misiune în Office of Strategic Servicies (OSS), precursorul CIA. De atunci povestea s-a tot reluat, cu apologeţi care insistă că era extrem de dornic să preia un post. Dar dezbaterea

continuă cu privire la cât de serioase au fost intenţiile sale.

în cartea sa *John Wayne's America: The Politics of Celebrity,* autorul Gary Wills explică:

„Scuzele lui [Wayne] erau variate şi contradictorii. I-a scris lui Ford că încerca să completeze formularele necesare pentru a deveni militar, dar că nu avea o maşină de scris la îndemână; că lăsase formularele la [prietenul şi colegul actor] Ward Bond care nu era în stare să le completeze; ori că soţia lui, de care era separat, nu îi permitea să ia documentele importante pe care le lăsase acasă. Pe scurt, câinele îi mâncase caietul cu temele."

Wayne a participat între 1943 şi 1944 la un turneu de trei luni de zile în Pacificul de Sud de încurajare a moralului trupelor, organizat de United Service Organizations (USO) şi a mai avut câteva apariţii pentru USO în 1945, dar eforturile lui nu au fost întotdeauna bine primite, şi a fost chiar huiduit, cel puţin o dată. în iulie 1987, jurnalistul şi istoricul William Manchester, care fusese rănit în bătălia de la Okinawa din 5 iunie 1945, a scris un articol pentru *The New York Times Magazine,* susţinând că fusese de faţă la acea apariţie:

„După evacuarea mea de la Okinawa, am avut imensa plăcere să-l văd pe Wayne umilit la spitalul naval Aiea Heights din Hawaii... în fiecare seară, soldaţi ai marinei cărau tărgi în sala de cinema a

spitalului ca oamenii să se poată uita la un film, într-una dintre seri ne pregătiseră o surpriză, înainte de film, s-a tras cortina şi pe scenă a păşit John Wayne, în costumul său de cowboy — cu pălărie mare, bandană, cămaşă în carouri, pantaloni de piele, două pistoale, cizme şi pinteni. Ne-a zâmbit cu rânjetul lui jenat, şi-a trecut mâna peste faţă şi-a zis «Salut, băieţi!». I s-a răspuns cu tăcere. Iar apoi cineva l-a huiduit. Dintr-odată toată lumea a început să-l huiduie. Omul ăsta era simbolul machismului fals pe care ajunseserăm să-l urâm şi nu aveam de gând să-l ascultăm. A încercat şi-a mai încercat să se facă auzit, dar l-am acoperit, iar în cele din urmă a renunţat şi a plecat.“

Peste patru ani, Manchester s-a dus să vadă mult aplaudatul lui film *Sands of Iwo Jima* şi a fost la fel de puţin impresionat: „M-am dus cu un alt fost puşcaş marin, iar la un moment dat ni s-a cerut să ieşim din sală fiindcă nu ne puteam abţine să nu râdem“.

Oare Manchester spunea adevărul ori evidenta sa antipatie faţă de actor interferează cu amintirile sale? Am căutat şi o altă relatare despre apariţia lui Wayne la Aiea Heights, dar cea a lui Manchester este unica de acest fel, de aceea sunt de părere că trebuie să o tratăm cu oarecare precauţie. Manchester a fost un jurnalist teribil de credibil, cu o reputaţie de om care spune cu orice preţ adevărul. A fost chiar ameninţat că va fi dat în judecată de

Jackie Kennedy atunci când a încercat să dezvăluie amănunte despre viaţa sexuală a soţului ei într-o biografie postumă dedicată preşedintelui. Dar la 43 de ani distanţă, chiar şi cei mai buni jurnalişti pot avea amintiri neclare ale unor evenimente şi să înfrumuseţeze ceea ce s-a întâmplat de dragul unei versiuni reuşite. Dintre toate fotografiile de la USO cu John Wayne pe scenă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în nici una nu apare în costum de cowboy. Poate că a fost într-adevăr huiduit, dar costumaţia aceea aduce cu o mică fantezie.

Cu un an înaintea acelei apariţii de la Aiea Heights din 1945, Wayne a avut parte de şocul vieţii lui când, în faţa numărului tot mai mare de pierderi, el împreună cu alte mii de americani au fost reclasificaţi drept ,,I-A“, ceea ce însemna: „Disponibil pe loc pentru serviciul militar“.

Fan clubul lui Wayne din secolul XXI, compus mai ales dm bloggeri foarte activi, susţine că, în acel moment, studiourile Republic au intervenit, iar şeful lor, Herb Yates, a ameninţat că „îl vor da în judecată pentru nerespectarea contractului“ dacă pleca, având în vedere că el era unica lor vedetă de lista A. Gary Wills a făcut însă o investigaţie atentă în această privinţă şi nu a găsit nici un fel de dovadă care să confirme povestea. Ba, în mod convenabil, toate documentele legate de acest subiect s-au pierdut.

Fireşte, se pune problema, şi este cât se

poate de reală, că propaganda a fost esenţială pentru efortul de război şi, tot aşa, se poate argumenta că Wayne a contribuit mai mult prin prezenţa sa în filme decât ar fi făcut-o în alt fel. Dar hotărârea neabătută de care a dat dovadă pentru a nu fi încorporat şi a nu ajunge pe front nu se potriveşte prea bine cu imaginea sa de patriot american şi de erou de acţiune. De aceea, probabil, se pune şi atât de mult accent pe activităţile sale în cadrul USO, iar în 2023, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de existenţă, Muzeul şi Casa Memorială John Wayne au planificat chiar un eveniment pe care l-au intitulat „Un salut adresat forţelor armate”. Programul cuprindea: „Un dineu caritabil şi licitaţie, cu muzica preferată a anilor 1940 interpretată de orchestra Big Bând. Prevăzut este şi un mic-dejun cu o demonstraţie aviatică de aparate de zbor militare vintage la Aeroportul Municipal Winterest şi o reconstituire a unui campament din timpul celui de al Doilea Război Mondial şi al Războiului din Vietnam la Casa Memorială John Wayne”.

Fiindcă, în primul rând: „Mai important decât orice realizare a sa pe ecran… a fost angajamentul real al lui Wayne faţă de bravii bărbaţi şi bravele femei, membri ai forţelor armate americane”.

Mda, probabil. Dar nu a mers atât de departe ca să li se alăture, iar neplăcutul adevăr este că, astfel privind lucrurile, cel mai mare erou al Americii a fost, de fapt,

un laş.

Cea de-a treia sa soţie, actriţa peruană Pilar Pallette, pe care Wayne a întâlnit-o în timp ce căuta locaţii pentru filmul *Alamo* în 1952, a afirmat mai târziu că sentimentul de vinovăţie că nu şi-a slujit ţara l-a făcut să devină „un superpatriot pentru tot restul vieţii, încercând să ispăşească faptul că a stat acasă”.

Dar dincolo de scuze, lucrurile nu se prea potrivesc cu legenda. „John Wayne” al marelui ecran le-ar fi spus directorilor unde să se ducă, lua o puşcă şi pleca să lupte. Cel din viaţa reală a rămas la Hollywood şi a făcut filme. Wayne ştia că lucrul acesta dădea rău şi, drept urmare, a supracompensat. În anii postbelici, politica sa ultraconservatoare şi versiunea sa de dreapta a patriotismului american s-au înrăutăţit, la fel ca obiceiul de a bea — despre care nu se prea vorbeşte în numeroasele biografii, dar e probabil mai important pentru povestea omului decât se recunoaşte.

Potrivit unei cărţi din 2001 intitulată *Cut to the Chase* de Sam O’Steen, Wayne putea fi un „beţiv neplăcut“ şi chiar dacă era considerat un profesionist de cei care lucrau cu el, existau regizori care insistau ca filmările să înceapă devreme pur şi simplu pentru a câştiga timp înainte ca el să o ia pe băutură. Există o unică apariţie dubioasă a lui la televiziune în 1966, la talk-show-ul *The Merv Griffin Show,* cu un pahar de băutură în mână, e clar beat şi

însăşi antiteza eroului pe care îl juca. Pare detaşat şi neatent şi, îndrăznesc să spun, uşor plictisitor – genul de beţiv cum ne-a fost dat tuturor să întâlnim în viaţă.

Când nu bea şi nu făcea filme, era tot mai implicat politic. în 1944, Wayne se alăturase organizaţiei anticomuniste numite Motion Picture Alliance for the Preservation of American Ideals (MPAPA) şi devenise activ şi vocal în politica de dreapta de la Hollywood. A fost preşedinte MPAPA de patru ori între 1949 şi 1953, devenind un susţinător activ al senatorului democrat Joe McCarthy şi al Comisiei pentru activităţi ne-americane (HUAAC).

în 1952, Wayne a apărut în *Big Jim McLean,* un film cretin de spionaj, în care joacă rolul unui investigator HUAAC care este un fel de James Bond cowboy în lupta împotriva celulelor comuniste din Honolulu. Era în fond un film de propagandă McCarthy-istă.

Cu doi ani mai înainte, într-un articol intitulat „Red Channels“ publicat în 22 iunie 1950 de *Counterattack,* publicaţie anticomunistă de extremă dreapta, apăruseră enumerate numele a 151 de artişti, actori, regizori de film, jurnalişti ş.a. care erau suspectaţi de a răspândi credinţe „ne- americane“ în rândul industriei de film şi în presă. Era prima apariţie a unei liste negre din era McCarthy. Wayne era adânc implicat într-o mişcare conspiraţionistă care vedea comunişti în toate locurile, iar ca atare a

contribuit la distrugerea unor vieţi şi cariere ale colegilor de la Hollywood.

Printre victimele celebre se numără actorul Edward G. Robinson, scenaristul Dalton Trumbo, care, ostracizat de industrie, s-a văzut obligat să folosească un nume fals pentru a primi de lucru, superstarul africano-american Paul Robeson, poreclit „Stalin cel Negru“ după ce participase la o conferinţă de pace de la Paris. Implicat într-o mulţime de controverse morale şi politice şi fiind etichetat „comunist“ de senatorul McCarthy, Charlie Chaplin, cea mai mare vedetă a filmului mut, a plecat cu vaporul spre Europa pentru şase luni, în speranţa că va putea evita să fie citat în faţa Comisiei pentru a depune mărturie. După două zile de la plecare, în 19 septembrie 1952, a primit o telegramă pe vapor care îl anunţa că avea să i se refuze intrarea de către autorităţi până când nu-şi „va dovedi valoarea“. Chaplin trăise în Statele Unite timp de 40 de ani, dar era în continuare cetăţean britanic. S-a mai întors o singură dată în SUA, în 1972, la optzeci şi trei de ani, când a primit un Oscar pentru întreaga carieră. Chaplin a fost aplaudat timp de 12 minute într-un act emoţionant de solidarizare a întregii industrii, la a cărei
dezvoltare contribuise şi care cu 2 0 de ani în urmă îi întorsese spatele.

O altă victimă a fost actorul francez

Maurice Chevalier, care, prins în acea *épuration sauvage* de după război, se refugiase la Hollywood, nimerind din lac în puţ. Asemenea lui Chaplin, lui Chevalier i s-a refuzat intrarea în ţară după o călătorie în Europa deoarece semnase Apelul de la Stockholm pentru dezarmare nucleară globală.

Acesta a fost fenomenul *cancel culture* original, iar după căderea în dizgraţie a McCarthy-ismului, o oarecare atmosferă de însănătoşire a revenit, dar au fost numeroase cariere şi vieţi ce nu şi-au mai revenit. Wayne fusese unul dintre cei mai vocali adepţi ai McCarthy-ismului, dar, odată cu sfârşitul acestuia, cu durerea şi ruşinea ce au urmat, cariera lui nu a avut defel de suferit. De fapt, a continuat pe aceeaşi linie ascendentă.

întrebat în 1974 într-un interviu la BBC dacă regreta implicarea sa în acele liste negre, un Wayne vizibil iritat a ripostat: „Nu noi făceam liste negre... ei le făceau...“, şi a adăugat contrazicându-se: „Cred că a fost un lucru probabil necesar pentru Hollywood pe vremea aceea, fiindcă liberalii radicali erau pe cale să ne acapareze afacerile“.

Sună îngrozitor de familiar, nu-i aşa? Şi era, bineînţeles, complet neadevărat. Nu exista o conspiraţie a roşilor, iar Wayne cel-care-evitase-să – se-încorporeze fie ştia, fie nu-i păsa. Totul era gunoi conspiraţionist periculos.

Wayne a prosperat în epoca post-

McCarthy, făcând câteva dintre cele mai cunoscute filme ale sale, printre care *Căutătorii* (1956), *Rio Bravo* (1959) şi *Alamo* (1960). Dar a făcut şi unul dintre cele mai nereuşite filme, datorită absurdei sale distribuiri în rolul lui Genghis-Han din filmul lui Howard Hughes *Cuceritorul* (1956). Wayne l-a jucat pe celebrul conducător al mongolilor în stilul său specific tărăgănat, unica tentativă de a-i conferi autenticitate fiind machiajul extrem de nereuşit. Poreclit „un western oriental”, filmul a fost în general prost primit, recenzia din revista *Time* rezumând perfect starea de spirit critică: „Wayne îl înfăţişează pe marele cuceritor mongol ca un fel de corcitură dintre un şerif care face dreptate şi un idiot mongol. Ideea provoacă ceva chicoteli, dar apoi nu e deloc Wayne, ci plictis”.

Tot mai excentricul milionar Howard Hughes a mai produs doar un film înainte de a se retrage complet. Obsedat şi tot mai bolnav, Hughes avea să cumpere fiecare rolă a filmului şi să se uite la *Cuceritorul* şi la alt film, *Staţia polară Zebra* (1968), fără întrerupere.

în anii 1960, Wayne a continuat să joace în filme de mare succes. Ca mulţi oameni născuţi în relativă sărăcie şi care fac avere, trăia perpetuu cu teama de a rămâne fără bani, iar acest lucru l-a determinat să accepte roluri mici, dar extrem de lucrative, printre care în filmul despre Ziua Z, *Ziua cea mai lungă* (1962),

şi rolul centurionului în filmul cu temă biblică *Viaţa lui Isus* (1965).

între timp, obiceiul de a fuma — trei pachete de ţigări pe zi îl ucidea lent. într-o epocă în care ţigările erau promovate de celebrităţi, Wayne devenise imaginea mărcii Camei, iar reclamele ni-l arată vorbind despre aroma „prăjită” a acestora şi despre cât de bine îi făceau glasului său. Din cauza fumatului, în 1964 a fost diagnosticat cu cancer, moment despre care avea să declare: „Am stat acolo încercând să fiu John Wayne”.

Această afirmaţie ne trimite la celălalt om, care trăieşte sub faţada tipului dur şi de care Wayne era perfect conştient: „Tipul pe care îl vedeţi pe ecran nu sunt eu cel adevărat“, a spus el la un moment dat. „Sunt Duke Morrison şi nu am fost şi nu voi fi niciodată o personalitate precum John Wayne. îl ştiu bine. Sunt unul dintre cei mai apropiaţi discipoli ai lui. Trebuie să fiu aşa. îmi câştig existenţa de pe urma lui“.

Dincolo de vedeta de cinema trăia băiatul dintrun orăşel de provincie Morrison, gata oricând să admită că, de fapt, nu-i plac caii şi că îi încalecă doar pentru bani. în numeroase dintre interviurile sale televizate apare ca şi cum nu s-ar simţi tocmai bine în pielea lui, ceea ce e ciudat pentru un om care se confundă cu industria filmului şi se poartă cu atâta dezinvoltură în faţa obiectivului. Ca urmare a activităţii sale pentru HUAAC,

cei mai mulţi dm această industrie în mare parte liberală aveau oarecare reţineri faţă de el, astfel că nu avea mulţi prieteni printre celebrităţi. Avea în schimb o familie loială şi prieteni vechi şi de încredere, mai ales de la începuturile carierei sale, iar lui îi plăcea să joace alături de ei şi să-i sprijine când era nevoie.

în *Out West,* episodul nouă din serialul documentar din 1980 intitulat *Hollywood,* povestit de James Mason, Wayne vorbeşte cu tandreţe despre turnarea scenelor finale din *Căutătorii* împreună cu văduva lui Harry Carey, actriţa Olive Golden:

„L-am iubit pe Harry..., iar el nu murise de mult, şi am iubit-o pe Oii, a fost emoţionant... Eram doar eu în pragul uşii şi m-am gândit la Harry Carey, avea el un gest în care îşi punea mâna stângă pe braţul drept.“ Wayne a imitat gestul şi „Oii şi-a întors privirea spre mine (iese din obiectiv şi plânge), iar acesta a fost un moment frumos şi dramatic din viaţa mea“.

Interviul ne arată o latură mai blândă a lui Wayne, care uneori se făcea simţită în viaţa lui profesională şi în preocuparea sa pentru colegii actori. În distribuţia filmului *Căutătorii* era o actriţă nativă americană, Beulah Archuletta, care juca rolul lui Look. O poveste de pe vremea aceea spune că, într- o zi, Wayne a observat că femeia plângea pe platou, iar când a întrebat-o de ce, i-a spus că fiul ei James

se căsătorea, dar că ea, din cauza obligaţiilor legate de filmare, nu putea să participe la eveniment. Mai multe mărturii din partea familiei şi ale echipei arată că Wayne a insistat ca filmarea să fie întreruptă, iar ea a plecat la ceremonie cu avionul lui particular.

în timpul aceloraşi filmări, se spune că Wayne ar fi trimis de asemenea cu avionul lui un băieţaş

navajo care făcuse pneumonie.

Ce-i drept, e uşor să ridici din umeri şi să zici, ce mare lucru, era milionar, aşa că e normal să o fi făcut. Dar sunt atâţia actori de azi plini de ei, care nu se gândesc o clipă la oamenii din jur, însă Wayne considera echipa de pe platou ca un fel de familie extinsă, de aici şi ideea cănilor pe care le comanda şi le dăruia celor cu care lucra. în interiorul lui, Wayne era sigur un bărbat capabil de generozitate.

Din păcate, nu a fost capabil să extindă acea compasiune din sfera privată în zona politicii publice.

În vreme ce marasmul Războiului din Vietnam făcea tot mai multe victime, sacii cu cadavre soseau în număr tot mai mare acasă, iar protestele deveneau tot mai puternice, Wayne s-a hotărât să facă ceva în slujba patriei. În 1968 a produs, a coregizat şi a jucat într-un film de război care se petrecea în Vietnam, intitulat *Beretele verzi.* în film juca rolul unui colonel din Forţele Speciale, Mike Kirby.

Filmul e un vis erotic libertarian în care Kirby îl provoacă pe un jurnalist liberal, George Beckwith, jucat de vedeta din serialul TV *Evadatul* David Janssen, să meargă în Vietnam şi să vadă cum stau lucrurile la faţa locului. Pe măsură ce Beckwith asistă la scene în care americanii îi salvează pe săteni din mâinile comunişţilor şi nu sunt defel băieţii răi, cei doi bărbaţi se împrietenesc, iar jurnalistul se hotărăşte să spună „adevărul“.

Apărătorii şi hagiografii online ai lui Wayne fac mult caz de faptul că acesta s-ar fi dus în Vietnam să se întâlnească cu soldaţi. în timp ce se afla acolo ar fi primit dm partea locuitorilor indigeni din Podişul Central, Tây Nguyen, o brăţară pe care avea să o poarte de atunci înainte în toate filmele sale. Povestea şi numeroasele relatări despre realizarea *Beretelor verzi* ar putea — poate deliberat — să dea impresia că filmul a fost turnat în Vietnam şi că, datorită acestui lucru, Wayne a fost foarte aproape de evenimentele reale. în realitate, a fost acolo doar scurt timp, în 1966, înainte ca filmul să fie făcut, şi a primit brăţara în timp ce vizita trupele în cadrul unui alt turneu (de data aceasta mai bine primit) organizat de USO. Filmul a fost turnat la Fort Benning în Georgia, iar harta are să vă arate că se află la o distanţă apreciabilă de Asia de Sud-Est.

Criticii au spulberat *Beretele verzi,* drept care Wayne a pretins că americanii patrioţi au mers cu miile pentru a-i enerva

pe liberali şi au făcut din film un succes. Ceea ce nu-i adevărat. Filmul a avut rezultate financiare moderate şi nu a figurat printre primele zece filme cu succes comercial din acel an, iar odată cu trecerea anilor a devenit mai sinistru decât părea la început. Cu un mesaj clar în favoarea Războiului din Vietnam, ar fi o operă ridicolă, dacă nu ar fi fost produsă în sprijinul unui conflict care a ucis 1,1 milioane de luptători ai Viet Gong şi civili vietnamezi, cel puţin 200 000 de soldaţi sud- vietnamezi şi peste 58 000 de americani.

Intr-un interviu de la Casa Albă din septembrie 1988, prietenul lui Wayne, Ronald Reagan, alt actor de filme patriotice înainte de a fi politician, a susţinut că filmul nu mersese atât de bine pe cât ar fi trebuit din cauză că a existat o conspiraţie împotriva lui. A spus: „îmi amintesc că am telefonat la cinematograf ca să rezervăm bilete pentru Nancy şi pentru mine, dar nu am găsit bilete... (dar când am încercat pe altă cale) erau bilete în orice zi... cu alte cuvinte, cei care ar fi trebuit să promoveze filmul împiedicau literalmente oamenii să-l vadă“.

Da, ticăloşii aceia de comunişti preluaseră cumva controlul asupra sălilor de cinematograf şi împiedicau oamenii să vadă filme bune patriotice. Era o minciună sfruntată. Imaginaţi-vă un preşedinte american populist modern inventând asemenea chestii.

în 1969, cariera în declin a lui Wayne a avut o revenire atunci când l-a interpretat pe Rooster Gogburn, un om al legii bătrân, supărat şi beţiv, din filmul *Adevăratul curaj.* Filmul i-a adus o nominalizare la Oscar pentru cel mai bun actor, iar în seara decernării, concurând împotriva lui Dustin Hoffmann, Jon Voight şi Peter O'Toole, a câştigat unicul Oscar din cariera sa.

Deşi era de acum recunoscut ca icoana vie a americanului de bună credinţă, era din nefericire tot mai depăşit de epoca sa, demonstrând acest lucru într-un celebru interviu acordat revistei *Playboy* în mai 1971. Iată cum s-au petrecut lucrurile:

Actorul îl primeşte, purtând „o perucă realistă", pe jurnalistul Richard Warren Lewis în casa lui din Newport Harbor, Orange County, după care îl conduce la ocean, unde cei doi se bucură de o masă bogată în proteine compusă din friptură şi brânză de casă la bordul lui *Wild Goose II,* o fostă dragă de mine pe care Wayne a dorit-o convertită în ambarcaţiune de croazieră. După masă, apare o sticlă de tequila, iar de aici încolo bătrânul actor de şaizeci şi patru de ani nu mai este de oprit, dovedind că într-adevăr e „un beţiv rău". Atacă „filmele perverse" ale epocii, furia lui îndreptându-se în special împotriva filmului care concurase cu *Adevăratul curaj* la Premiile Oscar cu un an în urmă:

„...Cowboyul de la miezul nopţii genul

acela de film. N-aţi zice că dragostea aia minunată a celor doi bărbaţi, o poveste despre doi poponari, se califică (drept perversă)?“ a întrebat el.

E un interviu foarte lung, care se întinde pe 23 de pagini A4 — şi o ţine tot aşa. în stilul acela abject şi familiar care se practică şi azi, el dă vina pe profesori şi pe şcoli că îi îndoctrinează pe elevi cu idei de stânga.

„Comunişţii au realizat că nu puteau declanşa o revoluţie a muncitorilor în Statele Unite, fiindcă muncitorii sunt prea înstăriţi şi prea progresişti. Aşa că au hotărât să pornească de la ce era mai la îndemână, adică de la şcoli, de la copii. Şi au reuşit.

Sunt deja prezenţi în colegii; iar acum ajung şi în licee.“

După un alt pahar de tequila, îşi îndreaptă atenţia spre mişcarea pentru drepturi civile:

„La o mulţime de negri apar ceva resentimente odată cu nemulţumirile pe care le au, şi probabil că pe bună dreptate. Dar nici noi nu putem, dintr- odată, să cădem în genunchi şi să lăsăm negrii să ne conducă.“

Iar apoi vine partea cea mai tare:

„Cred în supremaţia albilor până când negrii nu ajung să aibă acea educaţie care să-i facă responsabili. Nu cred că autoritatea şi poziţiile de conducere şi judecată pot fi încredinţate unor oameni iresponsabili.“

După care declară „Nu sunt de acord cu sclavia“, care vine aproape ca o uşurare, insistă din nou în stilul rasist familiar: „Cred că orice negru care azi concurează cu un alb are sanse mai mari decât albul“. Continuă apoi cu o predică despre studenţi şi sugerează că, în anumite circumstanţe, ei împreună cu alţi activişti ar trebui să se aştepte să fie împuşcaţi. Iar interviul continuă şi continuă în acelaşi fel, încât sfârsesti simtindu-te ca omul încolţit într-un bar de un beţiv bigot şi bătrân care vrea să ştii cum „Enoch a avut dreptate“.

E realmente o lectură deprimantă. Spre sfârşit, când jurnalistul îl întreabă care ar fi moştenirea pe care ar dori să o lase, Wayne răspunde: „O să spuneţi probabil că sunt sentimental, dar asta e ceea ce simt cu adevărat: Sper că familia mea şi prietenii mei vor putea să spună că am fost un om cinstit, bun şi destul de decent“.

Ei bine, asta au făcut şi asta fac în continuare, dar moştenirea sa publică este diferită. în ultimii ani, pasaje din interviul din *Playboy* au devenit virale pe reţelele de socializare, iar în parte au determinat vechiul său colegiu USC să scoată o expoziţie dedicată celui mai cunoscut student exmatriculat al lor şi să o plaseze în contextul unui muzeu. Ceea ce de fapt nu este o surpriză, fiindcă opiniile homofobe şi rasiste ale lui Wayne erau cunoscute de mai demult. Intr-un interviu

la *The Dick Cavett Show,* realizat la scurt timp după publicarea articolului din *Playboy,* actorul veteran Kirk Douglas a fost nevoit să facă uz de toată diplomaţia sa cu privire la acest subiect. Wayne „este unul dintre actorii cei mai profesionişti alături de care am lucrat...“, a afirmat Douglas scrâşnind din dinţi, dar „nu am fost niciodată de acord cu el asupra unor lucruri... nu discutăm niciodată politică“.

Aşadar, ce e de făcut cu legenda lui John Wayne? A fost, în fond, un superb actor de cinema, care a realizat o operă importantă şi a jucat în unele dintre marile filme ale epocii sale. în cele 169 de roluri a abordat toate gamele, iar de-a lungul timpului a realizat câteva performanţe remarcabile. Felul în care îl joacă pe cowboyul rasist Ethan Edwards din *Căutătorii* se numără probabil printre cele mai bune interpretări ale genului. Prin măiestria sa, Wayne a depăşit limitele lui Marion Morrison, devenind mai mult decât un actor. în cuvintele biografului său Scott Eyman: „A ajuns un soi de întruchipare a memoriei genetice a acelui Destin Manifest, credinţa ce i-a însufleţit pe americanii de secol de XIX“.

De aceea el contează atât de mult pentru americanii de dreapta chiar şi azi. Problema este însă că el contează, este important şi pentru iubitorii de westernuri oameni ca mine.

Ani de zile m-am prefăcut că nu-i văd opiniile politice şi le-am dat deoparte, dar

pot oare cu adevărat să separ personajul de pe ecran de omul care era în realitate şi, mai mult, ar trebui oare? Pot oare să pretind că rasismul, homofobia, misoginia şi bigotismul lui John Wayne, eroul copilăriei mele, nu contează? Port oare ochelari de cal în privinţa subiectului multora dintre filmele lui, mai ales al celor mai mari, problematice în ce priveşte istoria, atitudinea faţă de femei şi faţă de nativii americani?

Dacă îl respingem şi îl eliminăm pe John Wayne, renunţăm la o operă în care el a colaborat cu mii de alţi oameni. Respingem *Rio Bravo, Râul roşu, Omul care l-a ucis Liberty Valance* şi *Adevăratul curaj.* Dacă însă nu vedem ansamblul, dacă întoarcem ochii de la cine a fost şi ce a crezut, acceptăm că totul a fost în bună ordine.

Nu am un răspuns la acest paradox. Ceea ce ştiu însă este că, în adâncul fiinţei mele, în timp ce scriu aceste rânduri, un băieţaş de unsprezece ani plânge spunându-i adultului să-i dea înapoi eroul.

John Wayne va fi fost primul meu erou, dar nu a fost ultimul. în deceniile ce au urmat am reuşit să pun pe un piedestal tot felul de eroi cu picioare de lut.

Ce te faci când descoperi că unul dintre regizorii tăi preferaţi, Roman Polanski, a drogat şi a violat o minoră, ori că altul, Woody Allen, la cincizeci şi şase de ani, şi-a părăsit partenera de-o viaţă pentru fiica

adoptivă de douăzeci şi unu de ani a acesteia. Ignori oare pur şi simplu felul înfiorător în care John Lennon şi-a tratat prima soţie şi răceala pe care i-a arătat-o primului său copil, Juhan? Oare ritmurile din „Thriller“ continuă să aibă aceeaşi atracţie ca atunci când Michael Jackson ne-a fermecat, acum când ştim ce munte de acuzaţii s-a adunat împotriva lui? Şi ce să mai zicem de Roger Waters, protagonistul de la Pink Floyd, care în ultimii ani a susţinut tot felul de cauze dubioase, iar de curând a declarat că invazia lui Puţin în Ucraina „nu a fost neprovocată“.

Oare mă mai pot bucura de muzica celor de la Pink Floyd ca atunci când eram un student de douăzeci şi ceva de ani, cu Waters care îi găseşte scuze unuia dintre cei mai hidoşi tirani ai epocii noastre?

Să ignorăm oare atitudinile discriminatorii şi pline de prejudecăţi ale unor autori celebri, pe care copiii noştri îi citesc pe nerăsuflate? E oare posibil să iubeşti în continuare cărţile lui Charles Dickens, ştiind că l-a hărţuit pe marele explorator John Rae şi că în căsnicie a fost un tiran, dispus să-şi interneze soţia într-un azil de lunatici, ca apoi să o părăsească pentru o fetişcană de optsprezece ani?

Ce se alege din toţi aceşti eroi ai copilăriei? Personajele cărţilor Ladybird pe care le-am iubit fie că se numeau Nelson, Francis Drake sau Bonnie Prince Charlîe au fost personaje problematice şi

nici pe departe atât de eroice precum erau înfăţişate în cărţi. Şi cum rămâne cu căpitanul James Cook? Un erou, un personaj considerat şi acum iconic, în pofida faptului că a fost dispus să răpească şi să ucidă alţi oameni, să fure pământul populaţiilor indigene. Istoria, la fel ca viaţa modernă, este plină de agresori, şarlatani, bigoţi, ticăloşi şi mincinoşi.

Iar acum ar fi poate momentul potrivit să recunosc că şi eu v-am mintit de două ori. Nu a existat un personaj profesorul Ivor Fuldya care apare în capitolul dedicat lui Warhol şi toată teoria despre copacul cu spaghete[22] îmi aparţine.

Am minţit de asemenea spunând că John Wayne a fost primul erou al copilăriei mele, fiindcă, de fapt, am avut un alt erou, unul mai mare, iar numele său a fost Peter Scott.

Peter a fost tatăl meu, şi şedea pe canapeaua aceea maro cu mama şi cu mine în timp ce urmăream la televizor asaltul asupra ambasadei Iranului din mai 1980. Tata avea atunci şaizeci şi doi de ani, căci împlinise cincizeci de ani atunci când eu m-am născut, iar acest lucru a fost un blestem, dar şi o binecuvântare. Pe de o parte, ştiam, încă dinainte de a fi adolescent, că nu avea să fie veşnic alături de noi, pe de altă parte, pe măsură ce timpul trecea, amândoi am acceptat acest lucru şi am ştiut, sper, să apreciem cu atât

mai mult compania celuilalt.

Am avut noroc şi în altă privinţă. Peter era un bărbat extrem de atent, afectuos şi deschis, astfel că nu se temea să-mi arate cât de mult mă iubea. Tot timpul mă lua în braţe şi mă săruta în creştetul capului, ceea ce, ca adolescent şi elev într-o şcoală publică, mă facea să roşesc — dar ştiam că dragostea lui era nestrămutată.

în copilăria mea obişnuiam să ne plimbăm pe câmpiile din spatele casei noastre din Essex şi să stăm de vorbă. în timpul uneia dintre aceste plimbări mi-a dat vestea morţii lui John Wayne şi a altor eroi ai copilăriei mele precum Eric Morecombe şi Elvis Presley. Diferenţa mare de vârstă însemna şi că punctele noastre de referinţă culturale erau mereu oarecum în contradicţie, dar era bine asa, fiindcă viata era cu atât mai interesantă.

Peter luptase în al Doilea Război Mondial, lucru de care eu, în copilăria mea din anii 1970, eram mult mai mândru decât el. Resturi din vechea uniformă existau prin casă, iar eu îmi petreceam zile întregi aşezând şiruri de soldăţei de jucărie pe podeaua din camera mea. Avea medalii din campanii, care se aflau într-o cutie din dormitorul părinţilor, dar în cea mai mare parte a vieţii nu le-a purtat, nici măcar în zilele de paradă din fiecare an. Mama îl îndemna uneori să le poarte, dar el spunea doar „N-am făcut mare lucru“, şi nici măcar nu s-a obosit să le prindă cu un ac.

în plimbările acelea, încercam să scot de la el poveşti de război, iar el se străduia să mă distreze povestindu-mi cum un prieten de-al lui susţine că fusese salvat de un sandvici cu şuncă sau cât de mult le plăcea lui şi lui Richard, naşul meu, să elibereze sate italiene.

„Era minunat, fiindcă intram cu maşinile în sat, iar germanii plecaseră şi toată lumea ieşea pe stradă să ne salute ca pe nişte eroi.“

Erau interesante poveştile astea, dar tot nu-mi răspundeau la cea mai importantă întrebare:

„Ai omorât vreodată pe cineva?“

„Păi, au fost mulţi care au tras în mine.“

„Da, dar tu ai nimerit vreodată pe cineva?“

Era o întrebare ciudată şi, retrospectiv vorbind, cam neplăcută din partea unui copil. Şi mai neplăcut este că, de fapt, trebuie să recunosc, doream ca el să-mi răspundă ,,da“, din simplul motiv că, pentru copilul care eram, eroismul însemna să împuşti oameni. La urma urmei, asta făcea John Wayne şi asta se întâmpla în filmele de război pe care le iubeam şi care se numeau *învingătorul cerului, Acolo unde se avântă vulturii* sau *Ziua cea mai lungă.*

Războiul însemna acţiune, un joc pe viaţă şi pe moarte între adulţi, doborârea duşmanului. Nu era despre mersul cu maşina prin satele Italiei, dând conserve de carne de vită contra vin sau mâncând

sandviciuri cu şuncă trebuia să fie despre cetăţi luate cu asalt, telecabine din care săreai şi trăgeai cu mitraliera în duşmani care cădeau morţi în zăpadă.

Poveştile tatei contraziceau naraţiunea mea interioară din cărţile de benzi desenate nu în mică măsură fiindcă în cei şase ani cât s-a aflat pe sau în apropierea linei frontului, trăsese cu puşca din supărare doar o dată. Mi-a spus povestea de o mie de ori, iar dintr-un motiv care sper că are să fie clar, este un monomit pe care am ales să-l cred. Fiecare familie are propria ei *Epopee a lui Ghilgameş,* iar aceasta este a mea.

Spre deosebire de Marion Morrison, tatăl meu s-a înrolat chiar de la începutul războiului, nerăbdător să-şi facă datoria şi să plece pe front. A renunţat la ocupaţia lui de rezervist şi s-a alăturat Corpului Genistilor Regali, astfel că în 1939, la douăzeci şi doi de ani, a plecat la război. Acesta a început cu el şezând într-o cazemată deghizată în magazin de vândut vederi de pe coasta din Sussex. Mai târziu, asemenea altor mii de soldaţi britanici şi ai

imperiului, a participat la campania din Africa de Est, iar apoi în nord. Prin 1943 a fost repartizat la Divizia 10 Indiană, dar nu vedea cu un ochi, la fel ca personajul Rooster Cogburn al lui Wayne din *Adevăratul curaj.* Dar ceea ce era dezamăgitor era că Peter îşi pierduse vederea în urma unei boli şi nu fiindcă

fusese rănit.

Tata a luat parte la bătălia de la Anzio, debarcând în Italia în al doilea val din ianuarie 1944, la câteva zile după începerea operaţiunii. Aştepta cu nerăbdare, dar şi cu nelinişte momentul părăsirii navei şi luării cu asalt a plajei aşa cum văzuse în jurnalele de ştiri. în timpul călătoriei făcuse chiar şi câteva poze mişcate din interiorul navei lor de desant, dar, când au ajuns la ţărm, iar el şi ceilalţi soldaţi au luat-o la fugă spre plajă, nu era nimeni care să-i întâmpine.

Nu acelaşi lucru s-a întâmplat în timpul bătăliei de la Monte Cassino din martie până în mai 1944, eveniment pe care avea să îl menţioneze doar rareori şi despre care avea să spună doar că „erau o mulţime de cadavre care zăceau înjur“. în schimb, povestea pe care mi-o oferea în mod repetat în timpul plimbărilor noastre în Essexul rural se petrecea în alt loc. Cred că era în regiunea Arezzo din estul Toscanei în august 1944.

Fiindcă îşi pierduse un ochi, Peter fusese obligat să nu mai participe la construirea de poduri, fiind trimis ca destoinic cercetaş. Era ceea ce se numea în mod pompos „ofiţer de informaţii avansate“, iar treaba lui era să meargă înaintea armatei, pe timp de noapte, ca să constate situaţia de pe teren. Cum armata germană se retrăgea spre nord în vara aceea, arunca în aer podurile cu mare repeziciune, iar Genieştii Regali trebuiau să monteze în

locul lor poduri Bailey. Treaba tatei era să identifice acele locuri de traversare.

în noaptea cu lună despre care e vorba, cerceta o porţiune de râu când a observat o umbră pe celălalt mal. Era un ofiţer al Wehrmachtului, cel mai probabil deşi n-a spus niciodată asta dintr-un batalion de genişti, care făcea cam acelaşi lucru ca şi el. Peter s-a oprit, gândindu-se ce avea de făcut. Dacă ar fi tras un glonţ la nimereală ar fi atras atenţia şi ar fi fost oricum un gest total prostesc. Şi mai era ceva: tata fusese în Germania în anii de dinainte de război, iar el şi părinţii lui aveau prieteni germani. Sora lui şi mătuşa mea fusese logodită cu un membru al acelei familii şi petrecuseră cu toţii împreună ore fericite. Inamicul nu reprezenta pentru el o entitate existenţială ostilă; cuprindea oameni pe care îi cunoştea, care locuiau în locuri pe care le vizitase. Războiul nu e ca în *Acolo unde se avânta vulturii.*

Aşa că a făcut ceea ce majoritatea ar fi făcut, încercând să se îndepărteze târâş până ce a observat că tânărul de pe celălalt mal al râului se uita fix la el. în capul meu, există un moment când cei doi se fixează din priviri, în tăcere, peste râul scăldat în razele lunii şi întrebându-se ce au de făcut înainte ca unul dintre ei să tragă. Cred că prima parte a acelui moment am inventat-o eu, dar e cert că a avut loc un schimb de focuri.

Peter nu a ştiut cine a tras primul, dar ştia destul de limpede ce a urmat. A luat-o

la fugă cât de repede putea, trăgând orbeşte în urma lui în timp ce se depărta de râu şi urca dealul spre liniile lui.

Peste patru decenii, în timp ce hoinăream pe câmpiile Essexului, îl luam pe tata mereu la întrebări cerând detalii ale întâlnirii: ,,De câte ori ai tras?“, „L-ai văzut căzând?“, „L-ai nimerit?“, „Unde erau ceilalţi?“

Nu ştia sigur. Exista o şansă să-l fi nimerit pe celălalt, dar era puţin probabil. în fond, pistoalele adevărate nu sunt chiar atât de precise. Pistolul Webley Mark VI, arma standard din dotarea armatei britanice la acea vreme, avea o bătaie de aproximativ 45 de metri. Tata nu vedea cu un ochi, fugea în direcţie opusă, temându-se pentru viaţa lui.

Restul nopţii a stat treaz frământat de sentimentul că şi-a făcut, ce-i drept, „datoria“ şi a tras, dar sperând în acelaşi timp că nu-l nimerise pe celălalt, iar totul fusese destul de neliniştitor.

„Dar cum te-ai simţit?“ întrebam eu.

„Speriat.“

Ceea ce nu mă satisfăcea deloc şi nu puteam pricepe nici în ruptul capului de ce nu se purtase ca un John Wayne ori ca un Clint Eastwood. în mintea mea necoaptă, câteva gloanţe trase la nimereală în întuneric însemnau că, de fapt, nu-şi îndeplinise rolul. Aşa că am trecut la bunicul matern, pe care 1am asaltat cu întrebări despre Primul Război Mondial, numai ca să fiu la fel de profund

dezamăgit.

Timpul a trecut, am plecat la universitate, am început să iau atitudine, am îmbătrânit fără să devin neapărat mai înţelept, însă, la un moment dat, am încetat să-i mai pun tatei întrebări despre război.

Cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a Zilei Victoriei, în august 1995, Peter, Richard, prietena lor Molly, care fusese înrolată în Woman’s Auxiliary Air Force (WAAF), şi alţi camarazi care erau în viaţă au mărşăluit pe Mall în jos, au fost salutaţi de regină şi de prinţul Philip, iar mai târziu, în faţa palatului Buckingham, s-a ţinut o slujbă de comemorare, un bombardier Lancaster de felul celor folosite în raidul Distrugătorii de Baraje a zburat peste Mall şi a lansat milioane de maci roşii peste mulţime şi peste parcul de dedesubt. Pentru prima şi unica oară în viaţa lui, Peter şi-a pus medaliile de campanie, iar cu această ocazie, mama şi-a cumpărat o pălărie şi o rochie de vară noi cu care a asistat la paradă. Tata plângea destul de uşor şi-mi închipui că a fost destul de ocupat să-şi şteargă lacrimile din ochi.

Nu am fost de fată fiindcă nu m-am dus acolo şi nici nu m-am întâlnit cu ei după aceea, deşi eram la Londra în acea zi şi fusesem invitat. Aveam acum douăzeci şi ceva de ani şi eram ocupat cu alte lucruri. Aş vrea să spun că exista un motiv serios, dar în realitate voiam doar să mă întâlnesc

cu o fostă iubită.

Dacă Peter a fost dezamăgit nu am aflat niciodată. Am fotografiile pe care mama le-a făcut la eveniment, iar el pare fericit alături de prietenii lui mărşăluind pe Mall, aşa că poate nu s-a supărat. Ori, poate, eu sunt cel care preferă să-şi amintească totul în acest fel şi să uite că băieţaşul care îsi asaltase tatăl cu întrebări despre război nu mai era interesat de războiul acestuia.

în exterior, Peter părea un domn de modă veche, ai zice un tipic englez din clasa mijlocie. Vota cu conservatorii, rareori îl vedeai fără cravată şi îşi cumpăra maşini britanice fiindcă erau britanice, deşi se stricau mult mai des decât cele străine. Dar dincolo de acel exterior, avea ceva de rebel sfidător care i se trăgea — zic eu — din experienţa războiului, fiindcă şi vechii lui camarazi aveau acel aer. în zilele noastre, cei care au luptat în al Doilea Război Mondial sunt descrişi de regulă ca nişte eroi, dar nici el şi nici ceilalţi nu s-ar fi descris şi nu s-ar fi gândit la persoana lor în acest fel. Nu au fost cine ştie ce generaţie de superfiinţe, ci tineri obişnuiţi ale căror vieţi fuseseră întoarse pe dos de evenimente violente pe care nu le controlau.

Peter a murit în 1998, cu noi trei al căpătâiul lui, iar plecarea lui a lăsat un gol uriaş în formă de tată în viaţa mea.

Peste câteva luni, prietenul lui din război, Mack, a venit într-o călătorie în

Anglia. Mack era fermier sud-american de origine scoţiană şi unul din cei 4 000 de oameni care plecaseră din Argentina neutră şi veniseră să lupte pentru Marea Britanie. Mack şi soţia sa au locuit în casa mamei, iar în timpul meselor ne-a spus alte poveşti despre tata în Italia, poveşti care îl puneau într-o lumină mult mai eroică. Era una în care el îl împinsese pe Mack într- un şanţ în timp ce un convoi german se apropia şi alta în care li se înmânase o notă codificată scrisă pe hârtie de ţigări de partizanii italieni, care îi condusese la casa unei femei care avea informaţii despre mişcările inamicului.

Dar nu acestea erau poveştile pe care Peter alesese să mi le povestească. în schimb, mi-a povestit de mai multe ori despre o noapte de teroare la ţară în Italia şi, făcând asta, în mod intenţionat sau nu, mia insuflat o lecţie de istorie extrem de valoroasă. Pentru milioane de oameni din ambele tabere, al Doilea Război Mondial nu a fost o aventură de cărţi de copii a fost o poveste despre oameni care bâjbâiau în întuneric, încercând să supravieţuiască şi sperând într-un viitor mai bun.

Am acum la rândul meu copii adolescenţi, şi facem şi noi plimbări; şi la fel ca părinţii şi cei dinaintea mea, le povestesc şi eu monomiturile întâmplătoare şi prost articulate ale tribului nostru. Iar printre acestea se numără uneori şi povestea tatălui meu Peter şi a războiului său, mai ales a acelei

nopţi de august 1944 din Toscana când a făcut în aşa fel încât noi toţi să ne naştem — a fugit eroic.

Mulţumiri

Sunt multi cei care au contribuit la naşterea acestei cărţi despre *Falşi eroi,* dar mulţumiri speciale le datorez agentului meu Doug Young de la Pew Literary şi lui Oii Holden-Rea de la Welbeck. Mulţumiri de asemenea lui Nathan Coonan-Joyce şi lui Annabel Robinson.

Le sunt extrem de îndatorat tuturor celor care miau oferit sugestii în stadiul incipient de conturare a ideilor, dar mai ales lui Robert Gotts din Canberra, primul care mi-a povestit despre aristocraţia bunyip, şi lui Guy Parker care a fost o cutie de rezonanţă timpurie şi mi-a dat câteva idei grozave.

Recunoştinţa mea celor care mi-au oferit idei despre cei „zece” ori cei din jurul lor şi în special lui Bendor Grosvenor, Charlotte Mullins, Alex von Tunzelmann, Mark Brandon, Stephen Colegrave, Sharon McGrayne, John Carter de la website-ul Carter Cars, Gemma Utting şi „Christine călugăriţa“ care au stat de vorbă cu mine şi mi-au completat numeroasele goluri de informaţii.

O serie din ideile formative ale acestei

cărţi provin din articole scrise pentru *Byline Times,* şi mulţumirile mele le revin prietenilor Peter Jukes şi Hardeep Matharu de acolo, precum şi întregii echipe de la *Byline,* pentru susţinerea acordată. Sunt totodată recunoscător celor de la *Politico Europe,* în special lui Stephan Faris care mi-a cerut să scriu pentru ei.

Extrem de recunoscător îi sunt şi celui care rezonează de atâta vreme cu mine, Per Laleng, şi le mulţumesc pentru sprijinul necondiţionat prietenilor şi familiei, printre care i-aş numi pe cei din banda Bradley, pe cei din familia Thompson, din familia Daly, pe Matt Tombs, Alex Panell, Tessa Fantoni şi minunata, mereu devotata mea soră Pipa Fairbanks, împreună cu soţul ei Peter.

în final, îi sunt profund îndatorat echipei mele de bază. Soţiei mele Helen şi celor doi copii, James şi Sophia, care m-au însoţit în deplasările de documentare, au stat şi m-au ascultat în timp ce le prezentam bucăţi din materialul adunat, fiindu-mi tot timpul alături şi de ajutor.

Bibliografie

The Epic of Gilgamesh — The Babylonian Epic Poem and other texts – anonim, traducere în engleză de Andrew George (Penguin, 2002)

This is the Part Where the Superhero Discovers He is Mortal — Robert Kolker *(New Yorker Magazine,* 13 aprilie 2007)
SuperCooperators – Martin Nowak (Free Press, ediţie retipărită 2012)
Myth and Legend – Sir Francis Drake and the Spanish Armada (Look and Learn, nr. 873, 7 octombrie 1978)
The Hero with a Thousand Faces – Joseph Campbell (New World Library, ediţia aIII-a2012)
Lumiere's Arrival of the Train: Cinemas Founding Myth – Martin Loiperdinger (Universitatea din Trier, 2004)
Eichmann în Jerusalem — Hannah Arendt (Penguin Classics, original tipărit în 1963)
Douglas Bader — Dilip Sarkar (Amberley, 2013)

Bader's War -S.R Mackenzie (Spellmount, 2008)
Fighter Leader, The Story of Wing Commander Ian Gleed — Norman Franks (William Kimber, 1978)
Arise to Conquer – Ian Gleed (Air World, republicat 2022) *Fighting Proud* – Stephen Bourne (Bloomsbury Academic, 2019)
Reach for the Sky — Paul Brickhill (Naval Institute Press, republicat 2001)
The Photoplay, a Psychological Study — Hugo Munsterberg (1916 – Gutenberg Project)
Colditz – Prisoners of the Castle — Ben MacIntyre (Viking, 2022)
President Kennedy, Profile of Power — Richard Reeves (Simon and Schuster, 1993)
The Dark Side of Camelot – Seymour Hersh (Harper Collins, 1997)
Profiles în Courage – John F. Kennedy (Harper Perennial Modern Classics, republicat 2013)
Voodoo Histories, How Conspiracy Theory Has

Shaped Modern History – David Aaronovitch (Vintage, 2010)
Unbought and Unbossed – Shirley Chisholm (Amistad, ediţie retipărită 2023)
Che Guevara A Revolutiomary Life – John Lee Anderson (Bantam, 1997)
The Motorcycle Diaries – Ernesto Che Guevara (Penguin Classics, 2021)
Authenticity — Alice Sherwood (Mudlark, 2022)
Anne Hamilton-Byrne and the Family — Carole Cusack (University of Sydney, lucrare academică 2020)
Combating Cult Mind Control – Dr Steven Hassan (Freedom of Mind Press, retipărit 2015)
The Missionary Position — Mother Teresa în Theory and Practice — Christopher Hitchens (Atlantic Books, 2012)
Mother Teresa — Come Be My Light – editat cu un comentatriu de Brian Kolodiejchuk, MC (Ebury House, 2008)
Don't be a Bystander, the story of Mustafa and Zejneba Hardaga — Dr. Joanna Sliwa (blog)
Nat Tate, An Americam Artist – William Boyd (Penguin Random House, 2011)
Monumental Lies, Culture Wars and the Truth About the Past — Robert Bevan (Verso, 2022)
How I Uncovered One of the Biggest Art Hoaxes of the Nineties — David Lister (Independent Premium, noiembrie 2022)
Andy Warhol, From Nowhere Up There an Oral History — Gary Comenas (Warhol Stars Website)
Warhol – The Biography – Victor Bockris (Da Capo Press, 2003)
A Little History of Art — Charlotte Mullins (Yale University Press 2022)

Sleeping With the Enemy, Coco Chanel's Secret War — Hal Vaughan (Vintage, 2011)
The Chanel Muggeridge Unpublished Interview — (chanel- muggeridge. co.uk)
Chanel, A Woman of Her Own — Axel Madsen (St Martin’s Press, 1991)
The Allure of Chanel — Paul Morand (Pushkin Press, retipărit 2008)
Remembered Laughter — Cole Lesley (Jonathan Cape, 1977)
Scott and Amundsen, The Last Place on Earth – Ronald Huntford (Random House, 1979)
Scott's Last Expedition (Diaries) – Captain Robert Falcon Scott (Amberley Publishing, 2012)
The ,, terra firma((Anecdote — Björn Lantz (Cambridge University, lucrare de cercetare 2020)
Made în Britain – Adrian Sykes (Adelphi, 2011)
A Kings Story, the memoir ofHRH The Duke of Windsor — Edward Windsor (Reprint Society, 1953)
Foundation, The History of England, vol. 1 – Peter Ackroyd (Pan Books, 2011)
Henry V — Keith Dockray (Tempus Publishing, 2004)
1415, Henry Vs *Year of Glory* – Ian Mortimer (Vintage, 2010) *The Story of Henry* V – L. Du Garde Peach (Ladybird, 1962) *Traitor King* – Andrew Lownie (Blink Publishing, 2021) *The Mountbattens, Their Lives and Loves* — Andrew Lownie (Blink Publishing, 2020)
Agincourt, A New History – Anne Curry (The History Press, 2006)
The Turning Wheel — Arthur Pound (Oxford City Press, retipărit 2012)
The Basic Laws of Human Stupidity — Carlo M.

Cipolla (il Mulino, retipărit 2011)
Prometheans în the Lab — Sharon McGrayne (McGraw-Hill Education, 2002)
Women Scientists în America — Margaret W.W. Rossiter (John Hopkins University Press, 1982)
Woman as Inventor – Matilda Gage (epuizat, disponibil online la Harvard Library)
Cut to the Chase — Sam O'Steen (Michael Wiese Productions, 2002)
Playboy Magazine, interviu cu John Wayne, mai 1971 (disponibil online via The Wrap (thewrap.com)

Website-uri şi muzee

Royal Museums Greenwich
British Museum
Tate Modern
MOMA (Museum of Modern Art New York)
New York Public Library
Imperial War Museum Duxford
John Wayne Birthplace Museum
Imperial War Museum, Londra
John F. Kennedy Hyannis Museum
John F. Kennedy Presidential Museum and Library, Boston National Library of Scotland Manuscripts (online)
The Douglas Bader Foundation (online)
The National Archives (online)
Mail Online
El Pais
Spectator
British Pathe Archive (online)
Independent
Guardian
New York Times
New York Post
New Yorker Magazine

Time Magazine
The (London) Gazette
Cuban Observatory of Human Rights
Yad Vashem – World Holocaust Remembrance Center
Carter Car website

TV, *filmografie, podcasturi, radio* şi *alte media:*

Reach for the Sky – regie Lewis Gilbert (1956)
The Dam Busters — regie Michael Anderson (1955)
The Arrival of a Train at La Ciotat Station — regie fraţii Lumière (1895)
Battle of the Somme — regie Geoffrey Malins şi John McDowell (1916)
One of Our Aircraft is Missing – regie Michael Powell şi Emeric Pressburger (1942)
The Life and Death of Colonel Blimp — regie Michael Powell şi Emeric Pressburger (1943)
JFK — regie Oliver Stone (1991)
PT109 — regie Leslie H. Martinson (1963)
23—25 noiembrie 1963 — film color original al funeraliilor lui John F. Kennedy (1963)
Motorcycle Diaries — regie Walter Salles (2004)
Exposure — the Other Side of Jimmy Savile (ITV 2012)
Mother Theresa — an animated classic — regie Jon Song Choi (2004)
Something Beautiful for God — regie Peter Chafer — prezentator Malcolm Muggeridge (1969)
The Great White Silence — regie Herbert Ponting (1924)
Scott of the Antarctic – regie Charles Frend (1948)
The Savior for Sale — Da Vinci's Lost Masterpiece – documentar regizat de Antoine Viktine (2021)
The King — regie David Michod (2019)

This is Your Life — Douglas Bader — transmis prima oară de
Thames Television în 1982 (disponibil pe YouTube)
Desert Island Discs — Douglas Bader noiembrie 1981 (BBC iplayer)
Profiling Evil – podcast The Witch Is Dead (episodul 16) – 2022
The Great Contemporary Art Bubble — Ben Lewis (documentar 2009)
The Rebel — regie Robert Day (1961)
The Turning: The Sisters Who Left (podcast)
Cautionary Tales, the Inventor Who Almost Ended the
World – Tim Harford podcast
Rio Lobo — regie Howard Hawks (1970)
Rio Bravo — regie Howard Hawks (1959)
The Searchers – regie John Ford (1956)
The American West of fohn Ford — regie Denis
Sanders, narator
John Wayne, documentar (1971)

Potrivit unei vechi tradiţii, NYSE se deschide şi se închide zilnic cu un semnal sonor. Din 1995 încoace sunt invitaţi să dea acest semnal *(ring the bell)* şefii unor companii listate (în general cu ocazia unor evenimente speciale), dar şi personaje publice precum atleţi, artişti şi personalităţi ca secretarul general al ONU. (n. tr.)

Servieta 24 a fost ţinută de o anume Meghan Markle timp de mai multe episoade în timpul sezonului 2 al emisiunii, dar aceasta a plecat după episodul 34. Autrey a apărut în episodul 67 al aceluiaşi sezon, (n. a.)

Deşi nu a existat peste tot acea criză de hârtie igienică de la începutul pandemiei Covid-19 pe care o menţionează autorul, (n. tr.)

Celebrul cântec al formaţiei Beatles poartă numele unui cămin de copii al Armatei Salvării din apropierea casei unde John Lennon a copilărit. În 1966, Lennon a compus cântecul cu acest nume în

amintirea acelui loc al copilăriei, (n. tr.)

Eroii societali sunt cei care au fost identificaţi de istorici, politicieni, societate şi tradiţie să fie icoanele noastre, (n. a.)

Cartofi prăjiţi cu un sos picant alături (n. tr.)

Există oarecare dubii că Negri şi Valentino erau într-adevăr logodiţi; unica dovadă este cuvântul nu întotdeauna demn de crezare al lui Negri, (n. a.)

Cel mai cunoscut rol al său (n. a.)

Cuvânt compus din rusescul *aghitaţia* şi *propaganda,* derivat din numele Departamentului de agitaţie şi propagandă al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, (n. a.)

Richard Todd a făcut parte din regimentul de paraşutîştî trimişi în Franţa în 6 iunie 1944. În timpul bătăliei pentru capturarea podului Pegasus (podul de la Benouville) de lângă Caen, l-a întâlnit pe maiorul John Howard şi a luptat împotriva trupelor Wehrmachtului. în 1962, Todd avea să joace rolul lui Howard în *Ziua cea mai lungă,* filmul dedicat Zilei Z. (n. a.)

Mackenzie, S.P., *Bader's War,* 2008, p. 165 (n. a.)

în engleză, *fucker,* „futangiu", se pronunţă asemănător cu Fokker, numele avionului german, (n. tr.)

Personaj de comedie care parodiază personalităţile televiziunii britanice, (n. tr.)

Numeroşi biografi şi autori de dicţionare au susţinut că Bader tatăl ar fi murit în spitalul de la Saint-Omer, din care avea să evadeze Douglas mai târziu. Unii pretind chiar că ar fi înmormântat acolo, povestea fiind reluată de Bader însuşi în cartea sa *This Is Your Life.* Ceea ce nu este adevărat. Maiorul Bader a murit la Bruxelles în 1922, iar mormântul său se află în cimitirul comunal din Bruxelles în apropierea monumentului de la Waterloo. (n. a.)

Grad echivalent celui de căpitan în armata terestră, superior celui de *flying officer* şi inferior celui de *squadron leader* (conducător de escadrilă) (n. tr.)

Ca să-i oblojească egoul, germanii l-au scos mai târziu în faţă pe cel mai temerar pilot din Luftwaffe pe care l-au putut găsi, spunându-i lui Bader că acesta l-a lovit, (n. a.)

Folosit de prizonierii tuturor naţionalităţilor, era un soi de joc în care prizonierul, asigurându-se că nu

se pune în pericol, îl atrage într-un joc al minţii pe gardian sau acţionează în aşa fel încât să-l întărâte ori să-l enerveze până când acesta îşi iese din fire. (n. tr.)

Mackenzie, S.P., *Bader's War,* 2008, p. 144 (n. a.)

Franks, N., *Fighter Leader: Story of Wing Commander Ian Gleed,* 1978, p. 13 (n. a.)

„Omul de Piltdown" a fost, în 1912, o fraudă arheologică a unui paleontolog amator pe nume Charles Dawson, care pretindea că găsise fragmente osoase ce reprezentau „veriga lipsă". La momentul conferinţei, nu se ştia că era vorba de o fraudă, adevărul ieşind la iveală abia în anii 1950. (n. a.)

Levick a studiat pinguinii din regiune şi a constatat că existau relaţii sexuale între pinguinii de sex bărbătesc. Raportul său a fost considerat atât de şocant, încât nu a mai fost publicat. Levick însuşi era homosexual, (n. a.)

Medalie conferită de RAF pentru „o acţiune sau acţiuni valoroase ... împotriva inamicului", (n. a.)

Bourne, S., *Fighting Proud: the Untold Story of the Gay Men Who Served în Two World Wars,* 2017, p. 100 (n. a.)

Ordinul se acordă ofiţerilor de rang mai înalt, fiind considerat imediat sub Victoria Cross în termeni de curaj. în al Doilea Război Mondial au fost conferite doar 4 880 de ordine fată de 10 776 de Cruci Militare (Military Cross). (n. a.)

Acronime pentru ordinele şi medaliile conferite lui Bader: Commander of the British Empire; Distinguished Service Order with a Bar; Distinguished Fire Cross with a Bar (n. tr.) în acest scop, în 1974, în ajunul scandalului Watergate, Connally a plecat de la democraţi şi s-a alăturat republicanilor în speranţa de a deveni un candidat republican la preşedinţie. Această mişcare bizară i-a dat ocazia lui Yarborough să glumească: „Este prima oară în istoria omenirii când un şobolan s-a urcat pe o corabie care se scufundă", (n. a.)

Aaronovitch, D., *Voodoo Histories,* 2009, p. 120 (n. a.)

În engleză în original, autorul foloseşte cuvântul „patsy", explicând că este termenul argotic pentru „ţap ispăşitor", (n. tr.)

Mai târziu, Marina şi-a schimbat părerea, devenind tot mai paranoică, susţinând că i se asculta telefonul şi că CIA o urmărea. În momentul scrierii acestei cărţi, continuă să trăiască într-o zonă rurală a Texasului, (n. a.)

Infama ucidere a băiatului de paisprezece ani Bobbie Franks de către doi studenţi ai Universităţii din Chicago, care erau obsedaţi de Nietzsche, a inspirat filmul lui Alfred Hitchcock *Funia,* (n. a.)

Legea ce interzice discriminarea pe bază de rasă, culoare, religie, sex ori origine, (n. tr.)

în 1963, JFK a ajuns unicul preşedinte căruia i s-a făcut un film biografic în timp ce era în funcţie. Avându-l ca interpret al tânărului locotenent pe actorul Cliff Robertson, în vârsta de treizeci şi nouă de ani, filmul de 140 de minute, care a primit şi acordul final din partea Casei Albe, se remarcă doar prin faptul că nici unul dintre actorii de culoare nu a fost menţionat, (n. a.)

Teddy Roosevelt avea patruzeci şi doi de ani, dar a devenit preşedinte după asasinarea lui William McKinley, a cărui moarte în martie 1901 a dat naştere inevitabilelor teorii conspiraţioniste. (n. a.)

Există teorii conspiraţioniste cu nemiluita, dar cel mai probabil că au fost instalate ca să-i uşureze sarcina lui Ted Sorensen de

♦

a-i scrie memoriile, (n. a.)

Anderson, H.L., *Che Guevara: A Revolutionary Life,* 1997, p. 33 (n. a.)

Anderson, J.L., *Che Guevara: A Revolutionary Life,* 1997, pp. 77-78 (n. a.)

Che se poate traduce prin ,,camarad“ sau „frate“, dar se foloseşte şi cu sensul de „hei“, (n. a.)

Numită astfel după una dintre cele mai amatoristice tentative de a înlătura un regim, în 1953, când Fidel Castro, candidat în alegerile ce fuseseră anulate de Batista, a condus un atac prost organizat şi în mare parte spontan asupra unei garnizoane, folosind un spital de vizavi drept bază. (n. a.) în realitate, Maria von Trapp şi căpitanul erau deja căsătoriţi de 11 ani când Germania a invadat Austria, iar în 1938 copiii aveau vârste cuprinse între opt ani (Eleanore) şi douăzeci şi şapte de ani (Rupert). (n. a.)

Un film despre nişte femei care rămân însărcinate în

mod misterios şi dau naştere unor urmaşi identici. În 1983, hitul lui Bonnie Tyler „Total Eclipse of the Heart“ i-a adus un omagiu. Ga să fiu sincer, când am început să scriu cartea aceasta, nu aveam habar că solista galeză avea să fie atât de proeminentă, (n. a.)

Teosofia este o doctrină neobişnuită prin aceea că este una dintre puţinele mişcări religioase create de o femeie — o mistică de origine rusă pe nume Elena Blavaţki. Teosofia este o credinţă bazată pe un amestec de elemente de spiritism, budism, brahmanism şi reîncarnare. Nu are un sistem real dincolo de credinţa într-un „crez universal“ al frăţiei ce va lega oameni de orice rasă, credinţă şi sex. (n. a.)

în engleză ,,’Ow’s about that!“ (n. tr.)

În albaneză, „boboc de trandafir“, nume ce i-a fost probabil dat de părinţii ei naţionalişti în semn de protest simbolic. Orson Welles ar fi înţeles, (n. a.)

Come Be My Ligt, 2008, p. 209 (n. a.)

Maica Tereza era obsedată, s-ar putea spune, dependentă de euharistie, la care participa cu orice ocazie, (n. a.)

Ne-evrei onoraţi de Yad Vashem pentru salvarea evreilor în timpul Holocaustului (n. a.)

Boyd insistă că numele a fost doar o coincidenţă fericită şi nu ales deliberat. În ultimii ani, a afirmat şi că Lister se număra printre iniţiaţi, ceea ce acesta neagă insistând că nu a primit nici un fel de pont. (n. a.)

Prin artă contemporană piaţa înţelege orice formă de artă produsă după 1945 — aşadar, totul de la Francis Bacon până la Tracy Emin şi mai încoace, (n. a.)

întemeiată în 1960 de artistul americano-lituanian George Maciunas, mişcarea Fluxus a fost un grup de artişti, muzicieni şi poeţi ale căror lucrări erau critice la adresa artei înseşi, dar şi neterminate, (n. a.)

Există mitul clubului celor de 27 de ani, al numeroşilor artişti

talentaţi morţi în jurul acestei vârste. Şi, într-adevăr, câţiva cântăreţi celebri au murit la această vârstă, dar o cercetare din 2011 întreprinsă de Naţional Library of Medecine din SUA a arătat că,

dintre cei care au murit tineri, cei mai mulţi nu au murit la această vârstă. Iată un nou exemplu de apophenie. (n. a.)

25 de pisici nume Sam şi o pisicuţă albastră. Corect ar fi fost „named”, adică „numite“ sau „pe nume”: *25 de pisici pe nume Sam şi o pisicuţă albastră,* (n. tr.)

Fotografia cu portretul lui Marilyn avea să-i dea artistului bătăi de cap legate de copyright, având în vedere că era fotografia folosită de studio pentru reclama la filmul *Niagara* (1953). Warhol a fost nevoit să cadă la înţelegere cu fotograful a cărui operă o folosise şi refolosîse de nenumărate ori. (n. a.)

Sherwood, A., *Authenticity,* 2022, pp. 184-185 (n. a.)

Maquis erau grupări rurale de rezistenţă din Franţa şi din Belgia, formate mai ales din tineri care se sustrăseseră de la înrolare, (n. a.)

în Tost din Silezia Superioară – ceea ce l-a făcut să exclame „Dacă asta e Silezia Superioară, cum o fi oare Silezia Inferioară?“ (n. a.)

„Sfântul Mugg“, numit astfel ironic de contemporanii lui. La bătrâneţe, după o viaţă tumultoasă de plăceri pe care nu o mai putea duce, a îmbrăţişat cu fervoare religia catolică, (n. tr.)

Cu acest nume a fost înregistrată probabil în urma unei greşeli de ortografie, dar l-a păstrat toată viaţa, având în vedere că birocraţia franceză ar fi obligat-o, în cazul în care ar fi dorit să-l schimbe, să facă publica situaţia ei de la naştere intr-un spital al săracilor, părinţii ei fiind necăsătoriţi, (n. a.)

Madsen, A., *Chanel:* A *Woman of Her Own*$_t$ 2015, p. 13 (n. a.) Desigur o rudă extrem de îndepărtată a lui Bendor Grosvenor din capitolul anterior, (n. a.)

Iahtul *Cutty Sark* nu este acelaşi cu corabia expusă actualmente la Greenwich, lângă Londra. Corabia din Greenwich a avut la origine numele de *Cutty Sark,* dar a fost redenumită *Ferreira* în 1895 şi înregistrată ca atare de proprietarii ei portughezi, astfel că numele a devenit liber pentru a fi preluat de Grosvenor. (n. a.)

Churchill a declarat de fapt: „Domnul Gandhi, un avocat răzvrătit format la Middle Temple, pozând acum drept fachir de un soi bine cunoscut în

Orient, urcând pe jumătate despuiat pe scările palatului viceregelui“, (n. a.)

A murit în 9 octombrie 2023, la vârsta de nouăzeci şi doi de ani. (n. tr.)

Lord Nelson a murit la patruzeci şi şapte de ani – fiind doar cu un an mai bătrân decât JFK atunci când a fost asasinat, (n. a.) Puteţi să admiraţi haina lui Nelson, o gaură de la o muschetă şi toate celelalte la Naţional Maritime Museum din Greenwich, la doi kilometri depărtare de locul unde eu scriu toate acestea. Un bărbat înalt poate fi adesea văzut stând în faţa vitrinei cu pricina, mormăind, „Ce naiba a fost în capul lui“. Dacă mă vedeţi, salutaţi-mă vă rog. (n. a.)

Din turcesul „qismet“ ori cuvântul arab „qismah/qismat“ care înseamnă soartă, (n. a.)

Cea mai cunoscută reprezentare a şarjei, şi cea care ne vine imediat în minte, fiind şi cel mai des reprodusă odată cu descrierea evenimentului, nu se referă de fapt la atacul brigăzii uşoare. Tabloul, pictat de Elizabeth Butler, este intitulat *Scoţia întotdeauna* şi înfăţişează o şarjă a Royal Scots Greys de laWaterloo în 1815. (n. a.)

Massalia, azi Marsilia, a fost o colonie grecească pe coasta de sud a Franţei de azi, întemeiată la 600 î.e.n.; este cel mai vechi oraş locuit al Franţei şi unul dintre cele mai vechi din > > * Europa, (n. a.)

Cunoscută şi ca WWF, deşi iniţialele reprezintă acum World Wide Fund for Nature. (n. a.)

Evans era galez, iar Bowers scoţian, dar în 1912, englezii nu dădeau prea multă atenţie acestor detalii, (n. a.)

Huntford, R., *Scott and Amundsen,* 1979, p. 528 (n. a.)

Mişcare originară din Statele Unite care susţine că Donald Trump este un agent sub acoperire care luptă împotriva cercurilor pedofile. Chiar aşa. Există oameni care cred acest lucru, (n. a.)

Operation London Bridge era numele (ştiut de funcţionari şi jurnalişti) al protocolului ce urma să fie respectat în momentul morţii reginei. Cum ea a murit în Scoţia, acesta a devenit Operation Unicorn/Operaţiunea Inorog, (n. a.)

Bobo a fost probabil cea mai apropiată prietenă şi confidentă a reginei. Şi-a făcut treaba atât de bine

şi de loial încât majoritatea oamenilor nici măcar n-au auzit de ea. (n. a.)

Cf. Shakespeare, *Henric al V-lea,* actul III, scena 1, Bucureşti, Editura Univers, Bucureşti, 1985, traducere de Ion Vinea (n. tr.)

Dockrays, K., *Henry* V, 2004, p. 154 (n. a.)

Primul roman australian, *Quintus Serviton,* de condamnatul Henry Savery, a apărut în 1831; prima lucrare importantă din literatura australiană a fost *For the Term of His Natural Life* de Marcus Clarke în 1870. (n. a.)

Consiliul exista din 1824, dar a fost ales (parţial) începând cu 1851. (n. a.)

Au existat două ziare cu acest nume. Cel al lui Wentworth s-a închis în 1848; celălalt există şi azi. (n. a.)

Manivela a fost în continuare folosită la maşini ca metodă de back-up până în secolul XX. Ultimul tip de maşină dotată cu manivelă a fost Lada Niva rusească din 1998. (n. a.)

Standard s-a divizat în 1911, dar în anii 1920, entitatea deţinută de domnul Rockefeller era în continuare numită Standard, (n. a.)

Fără ca ea să ştie, alţi 17 mai muriseră, iar mii de alţi oameni fuseseră intoxicaţi, (n. a.)

Studiul lui Kehoe avea să determine atitudinea fată de TEL în următoarele cinci decenii, (n. a.)

Atacuri *ad hominem* — ultima opţiune a lacheilor establishmentului. A fost mai simplu pentru Kehoe să atace şi să ridiculizeze un rival şi să respingă munca acestuia decât să cerceteze, (n. a.)

Doar avioanele cu elice au fost exceptate, (n. a.)

Hoover înseamnă „aspirator“, fiind totodată şi numele unei celebre companii producătoare de aspiratoare, (n. tr.)

Mulţumirile mele numeroasei echipe de utilizatori ai reţelelor de socializare împreună cu care am rememorat de două ori evenimentele. A fost fascinant că majoritatea am crezut că era duminică şi, din acest motiv, cei mai mulţi au fost convinşi că se dăduse *Chisum.* Efectul Mandela în acţiune.

Cea mai înaltă distincţie conferită unui civil ori poliţist pentru curaj (n. a.)

MI9 a fost un departamente ultrasecret al Ministerului de Război din anii 1940, însărcinat să

ajute soldaţii Aliaţilor să scape din spatele liniilor inamice. Printre colegii lui Neave sa numărat Michael Bentine, care mai târziu s-a alăturat faimosului grup comic The Goons. (n. a.)

Stil de surf în care performerul stă întins pe planşă (n. a.)

Dar povestea despre copacul cu spaghete e adevărată, (n. a.)